

A regény eseménysoara 1956 júliusában egy erdélyi kisvárosban indul, s október 23-a remény-fényének felragyogásával zárul. A lét peremére sodort kisember nézőpontjából megidézett 90 napnyi elbeszélte időbe fél évszázad szörnyű történései sűrűsödnek: Kelet-Európa és a többszörösen is megpróbáltatott magyarság sorsa.

Az egyszerűségében és váratlanságában döbbenetes alaphelyzet motiválja a történet folytonosságának megszakításait, a töprengő emlékezést, a sorsértelmező próbálkozásokat, a szöveghelyek metaforikus összekapcsolását.

Az elbeszélő és a szereplő múltat faggató szavaiban a történelmi események filozofikus elmélkedésekkel, az irodalommal, a politikával, az etika alapvető kérdéseivel ötvöződnek.

A lendületes, szenvedéllyel megírt szöveg a nézőpontok és szölamok váltogatásával többféle értelem-összefüggést teremt, folytonosan megszólítva, állásfoglalásra készítve az olvasót is: A hazugságra, képmutatásra, erőszakra épülő társadalomnak az épebbik, igazabb része valóban az örültekháza volna? Az élesen szembeállított szélsőségek között volt-e, van-e elfogadható középút? Kárpótolhatja-e az áldozatot saját erkölcsi felsőbbrendűségének tudata? A világ hajótöröttjeinek volt-e cselekvési vagy választási lehetőségük? Kinek-kinek mennyi a személyes felelőssége?... Akkor én hol voltam, mit tettem? De még inkább: hol lettem volna, miként cselekedtem volna?

Nem szívmengető, nem is könnyű olvasmány. De kihagyhatatlan.

Tulit Ilona

Ára: 3150 Ft

A HAJÓTÖRÖTT

Gazda József

Gazda József

A HAJÓTÖRÖTT

Gazda József

A HAJÓTÖRÖTT

nka

Nemzeti Kulturális Alap

© Gazda József
© Hét Krajcár Kiadó

A borító Pusztay Péter munkája

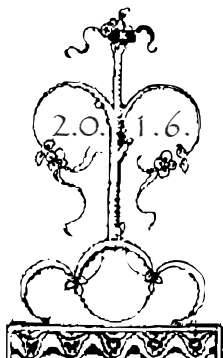
ISBN: 978-615-5683-00-8

Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2016
Felelős kiadó: a Hét Krajcár igazgatója
Nyomdai előkészítés: Benke Attila
Készült Szekszárdon, a Séd nyomdában
Felelős vezető: Katona Szilvia ügyvezető igazgató

Gazda József

A HAJÓTÖRÖTT

(Regény)

HÉT KRAJCÁR KIADÓ – BUDAPEST

Vihar zúdult a tájra. Mintha zengeni kezdett volna az ég, mintha vágató szél száguldott volna végig az utcákon, kavarva a port, tépve, ráncigálva, le is hasogatva a fák ágait, megbontva a háztetőket, recsegtetve, ropogtatva mindent.

Teljes égi háború! Villámlás, dörgés egymásba érve.

A szélben, a világdöngető jajban, aki teheti, menekül! Ott maradnak a félig főtt ebédek a kályhán, ott az elhamvadt múlt az ajtók mögött. Megtelnek az utak, cibálja a szél a földönfutók ingét, kabátját, emlékeit.

S közben: csurog az eső. Patakok zúdulnak az égből a földre, hömpölygővé dagadva mossák a régi nyomait, nyomdokait is.

S mire alábbhagyna az elemek zengése, elülne a szél, érzed, hogy nincs vége. Nem borul csendbe a táj. Kezdődik egy új háború, egy más... Más vihar, mely nemcsak a földön, a lelkekben is dúl. Sorsokat sodor, sors-ágakat tördel le a Világ fájáról, néped fájáról, a te sorsodat, a te lelkedet tépi, zúzza. Az Új hazug fénye ömlik a megtépett földre.

Egy világ ért véget... S egy új világtól zeng, háborog az ég...

I. Jutalomkirándulás

Július 23-át írtak az Úr 1956. esztendejében...

Szokatlanul hűvös volt a kora reggel, pedig tündökletesen szórta sugarait a nap. Hiába, itt az Őrző lábainál sokszor még a napfény is hideg. Hideg, amiként ez az egész megátalkodott élet is.

Vágó Györgyöt, a város ÚJ ÉLET textilgyára szövődéjének mesterét magához hívatta az igazgató.

Gyuri, a hét apró gyermek gondoktól gyötrött arcú édesapja, rosszat is sejtően, de reménykedve is ment.

Vajon mit akarhat? Hátha mégis meggondolták magukat, s végre meghallgatnak.

Tekintetével végigsimogatta a szabályos rendben sorjázó gépeket, mintha búcsúzna tőlük. Annyira otthon volt közöttük, már hallotta a fülével, ha valamelyiknek valahol fájts vagy alighogy fájts kezdett. Mint a jó orvos, aki csak ránéz a betegre, és máris megkérdi: Mióta van baj a veséjével?

Most is zörgést hallott jobb irányból. Próbálta messziről megállapítani, hogy melyik géppel van valami kezdődő baj. Elve volt, hogy amit lehet, jobb megelőzni, még mielőtt a kicsi bajból nagy baj lenne. Ha visszajön, majd megnézi.

Itt telt az ő négy évtizedes életének java része ezek között a gépek között. Saját világ, saját felelősség. De ez a felelősség nem volt valamiféle teher számára, ez tette tartalmassá a létét. Mintha fent lenne valahol, egy pódiumon, s onnan nézné ezt a munkabirodalmat. Csattognak a gépek, meghajlott hátú emberek – férfiak és nők – belefeledkezve a munkájukba. Van olyan is, aki áll, s két-három gépre figyel egyszerre. Forog a tekintete, hogy ha szálszakadás van valahol, azonnal lépjen közbe, mert ha nem, hibás lesz az anyag. Neki meg az a feladata, hogy ne legyen szálszakadás, simán, zökkenés nélkül működjenek a gépek, s ha itt vagy ott valami legkisebb rendellenesség is fellépne, azt azonnal kijavítsa.

Indulás előtt még odamegy Rádulynéhez – az ő gépén akadt öt-tíz perccel előbb egy parányi kicsi hiba, amit nyomban ki is javított – s megkérdezi:

– Minden rendben?

– Rendszerben! – válaszol az asszony. Úgy megy, mintha hajtának!

Hogy az igazgatói irodához jusson, mely külön épületben van, ki kell lépnie a hosszan elnyúló gyárcsarnokból, melyben az ő részlege, a szövöde működik. S mely több száz munkásnak a második otthona.

Az övé is!

Miközben megy, a szikár, magas, csontos arcú férfi elgondolkozik ezen: úgy össze van már nőve a munkájával, mint madár a szárnyával. Számára olyan az, mint a szuszogás, nem teher, hanem léte értelme, tartalma és megszépítője. Szívből sajnálja azokat az embereket, akik mint terhet élik meg azt. Ő mindig akkor érezte jól magát, ha volt, mit tennie. Ha értelme volt a napjainak. És akkor rosszul, ha nem volt valamiért tennivalója. Sokszor ki is mondta: nem bírom a tétlenséget! Jobban fáraszt, mint bármi más. Volt olyan napja, hogy – amiként mondani szokták – a füle sem látszott ki a munkából, s azok a napok voltak számára a legemlékezetesebbek és a legszebbek is. Ha valami nagy feladattal kellett megbirkóznia, és azt sikerült meg is oldania. Soha nem felejtí el azt a hétvégét, amikor Sükösdné gépe romlott el. Nem jött rá, hogy mi lehet a baja, miért állt meg, s ezért szégyellte is magát előtte. De örvendett, hogy a második műszak végén vannak – akkor még két műszakban dolgoztak –, s hogy az asszonynak nem sokat kellett állnia miatta. Addig nem ment haza, amíg a gépet rendbe nem tette. Értsd meg – mondta az éjjeliőrnek, aki majdnem rázárta az ajtót –, nem hagyhatom félig szétszedve a gépet. A tegnap is azzal a mondattal lépett otthon be a házba: Na, ma sem éltem hiába! Aztán mondta is tovább: Rengeteg dolgom volt. Valósággal szedtek szét! Öregek a gépek, már szükség lenne egy alapos felújításra. Újjá teremteni, rendbe tenni mindent. Hogy halld: miként dalolnak a gépek! S ha csak egyet sóhajтана valahol valamelyik, rögtön odamehetnél megnézni, hogy mi történt. Elfáradt vagy csak megbotlott valamiben? Most: hol ez hibásodik meg, hol az! S itt, ezen a részlegen a gépekért ő felel. Neki kell azokat karbantartania, üzemképes állapotba hoznia, ha valahol valami hiba lép fel. És ez is szép, ez is tartalmassá teszi az életét, hogy mindig, szinte mindig szükség van rá. Minduntalan hívják. Alig teszi rendbe egyik gép-gyermekeit, máris kell mennie a másikhoz. S ha nem hívják, tudja maga is, hogy hol van szükség rá, mert hallja a füle még a közelgő bajt is. A gépnek más a hangja, ha simán megy, és megint más, ha valahol „készül a baj”. S jó is ez, mert akkor tud közbelépni, amikor az a baj még kicsi. És elejét tudja venni, mielőtt „nagy baj” lenne a kicsiből.

A munkások is tudják, hogy őt bárhová lehet hívni, mert szívesen megy. Így történik az is meg, hogy a másik részleg mestere foglalt valahol, ő meg épp megállt, befejezett egy munkát, hívják „odaátra”, hogy segítsen. Megy, szinte boldogan. Sokszor mondta: jól esik, ha hívják, hívhatják. Az orvos feladata, hogy gyógyítson. S ő ennek az „adott világ varázsainak” a mérnöke/orvosa. József Attilával vallja:

„Dolgozni csak pontosan, szépen,
ahogy a csillag megy az égen,
úgy érdemes.”

És ez így is van. Annyiszor mondta, ismételte magában ezeket a gyönyörű szavakat: pontosan, szépen... Igen. Csak így szabad dolgozni. Csak így, csak így. Ez a léted értelme. Az Isten azért teremtett bennünket így, ilyennek, hogy formálni tudjuk magunk körül a világot. Mi, emberek szellemi lények vagyunk. A gép olyan, mint a megnyújtott kéz. A szellem, az értelem által megnyújtott kéz. Csodatevő kéz! Amit képtelen voltál a pusztá kezeddal elvégezni, ahhoz kiépítetted szellemed kezeit, a gépeket. Melyek csattogva, zakatolva fogják, viszik, keresztezik a szálakat, s végzik a te kezéd helyett a munkát. Gyuri megtanulta ezeknek a gépeknek a nyelvét-lelkét-elvét, a sok-sok mit és miértet, s szeme-füle-esze, keze, és ha kell, még a foga is – mert sokszor a fogával fogja meg a csavart, amire majd szüksége lesz – rendelkezésére áll. Egyszer, amikor nyúlt a fogával a csavar után, hogy megfogja, el is gondolkozott: Milyen csodálatos, a fog fog... Fogunkkal is fogunk... Valamikor nagyon régen kellett, hogy összekapcsolja az eszünk – kivetítve a nyelvre is – ezt a két fogalmat. De ehhez az is kellett, már akkor, hogy az ész, az emberi ész tudomásul vegye, kövesse a cselekvést. Ilyenkor, amikor egy feladatot old meg, az ő teljes „szerkezete” – szeme, füle, keze, agya – ráirányul arra a másik szerkezetre, a gép szerkezetére, hogy azt rendben tudja tartani, adott esetben tenni. A munka csak akkor teher, ha hiábavaló. Ha értelmetlen. De ha teremtő-alkotó tevékenység az, s mint ilyen, beleilleszkedik az egyetemes rendbe, akkor szép az. Mert így isteni!

Hogyne lenne „teremtő tevékenység”, azaz teremtés – érvel magában, mert érzi, hogy ezt a gondolatát magyarázni kell önmaga számára is –, amikor létrehozol vele valamit. Valamit, ami addig nem volt, és ami a te munkád által született meg. Így vagy teremtő magad is, aki magadban hordod az isteni erőt. Akárcsak a termő-teremtő természet, amelyik a maga

módján szintén egy csoda! S mi, emberek képesek vagyunk hasonlóra. A magunk munkája révén.

Gyuri mindig érezte, hogy ő valamiképpen más, mint a társai. Azok is végzik a munkájukat, tehát teremtő lények, munkájukkal teremtenek, de ezen nem gondolkoznak. Ő gondolkodik, elmélkedik, egyszerre végez két „dolgot”. Magát a munkáját, és annak a munkának az értelmét magyarázó gondolkodás műveletét. S tudja azt is, hogy mindenből lehet tanulni, az így végzett munkából le tudja vonni a maga következtetéseit, s azok révén önmagát is gazdagítja, újabb és másabb feladatok elvégzésére is alkalmassá válik. Ezért megy szívesen át a másik részlegre is, ott egy másfajta feladatra vannak ráállítva a gépek, ami neki mindig hozhat valami újat. Hogy ez az új ráfigyelő elmélkedéssel, meglátásokkal, következtetések levonásával is jár, az a szép benne.

Számtalan példa van arra is, hogy valami plusz munkára önkéntes vállalkozókat keresnek munkaidőn túlra. Ő mindig mindenre elsőként jelentkezik. Nem mert túlbuzgó, hanem mert szívesen segít ott, ahol segítségre van szükség. A munkákban sem válogat. Elve, hogy minden munka munka, és hogy csak egyfajta munka van, amit becsülettel kell elvégezni. Meg: nem hiába született meg a szólás, „a munka nemesít”. A sok évezredes tapasztalat szülte, szülhette. Ha nehéz, nagyfokú koncentrációt vagy erőbevetést kíván, követel, még inkább áll a tétel. Növeli a kitartásodat is, munkabíró képességedet is, amiknek később ugyanúgy hasznát veszed. Okosabb, képzetebb s tapasztaltabb is leszel általuk.

Az is mindig utólag derül ki ott náluk, a gyárban, hogy azért a plusz munkáért jár-e valami javadalmazás. Ahogy a gyárban mondják, túlóradíj. Jó is ez így. Mert ő nem a plusz fizetésért segít, hanem mert segítségre van szükség, s ha van ideje, miért ne tenné. Miért kímélné magát? De ha véletlenül jár a pluszóradíj, az is jól jön. Hiszen nagy a család, el kell tartani. „Tíztagú családom” – szokta mondani. Igen, tíz tag. Hála istennek még él az édesanyja, valahonnan a múltból itt felejtve. És itt felejtve a szó szoros értelmében, úgy – legalábbis társadalmi szempontból –, mintha nem is lenne. Nincs nyugdíja, semmije sincs, de van a fia, akivel egy fedél alatt élt és él, és így élhet. De egy száj ő is. És a felesége, Babus is otthon van. A hét apró gyermek tölti be a napjait. Ez a boldog szocializmus

ilyen. Mindenkinek joga van a munkához, mondják, de hogy a család, a gyermekek gondozása is munka, arról megfeledkeznek. Beszélnek a nők emancipációjáról, de csak azért, hogy ezzel mint pozitívumot tüntessék fel azt a tényt, hogy a régi típusú családot, amelynek az az ősi lényege, hogy a férfi a családfenntartó, a nő a család-megtartó, nem vállalja fel, és nem is teszi lehetővé a társadalom. Üresek az otthoni tűzhelyek, a gyermekek utcán csatangolnak, nem gondviselhetnek az édesanyák, ők is loholnak a megélhetés után, mert hanem... Igen, mert hanem: miből?

Hej, pedig a család is embert kíván. Az anyaság, az anyai feladatkör elvégzése is betölti a napot, s egész lény, teljes ember kellene hozzá. Sok egyéb mellett azért is borul fel a világ, azért is lazul a társadalmi rend, az erkölcs, minden, mert az anyák nem tudnak teljes énjükkel ott állni a gyermekek mellett. Hát az ő gyermekei ne legyenek világcsavargók, az ő felesége lehessen igazi édesanya. Ő ezt tudatosan vállalta, és most: helyt kell állni, a népes családot fenn kell tartani. És: egyedül kell fenntartania. Neki! Egyedül neki. Kettős lelkületet vált ez ki belőle. Mindig nyomja a feladat terhe, de ugyanakkor büszkén boldog, hogy ezt a terhet hordani, vinni tudja.

Ezért nem jön rosszul pár plusz krajcár sem, mert azokra a krajcárokra mindig-mindig szükség van.

Babus is „dolgozó nő” volt, ott dolgozott a szövődében addig, amíg felesége nem lett. Illetve addig, amíg nem jöttek a gyermekek. És a szülési szabadság a „munka törvénykönyve” értelmében mindössze 112 nap. Még négy hónap sem egészen, melynek fele hivatalosan szülés előttre, fele a szülés utánra járna. De legtöbbször – akik bírják a munkát – megkockáztatják, utolsó napig dolgoznak, hogy több „nap” jusson szülés utánra, míg a gyermek kicsi, s szoptatni, pelenkázni kell. Vele kell lenni, gyámolítani kell az új életet. Így tett Babus is. Nekik – főleg az első időkben, amikor még teljes értékű ember volt – jól is jött Sári mama, vigyázott a kicsi Ondira, aztán még Tasra és Enikőre is, de ahogy megérkezett a kicsi Előd is, Babusnak ki kellett maradnia a munkából, mert Sári mama egyszerűen nem bírta a megterhelő otthoni műszakot... És ő sem bírta nézni, de főleg elfogadni ezt az állapotot. Neked a főfoglalkozásod az, hogy édesanya vagy – mondta asszonyának. Rád ezt a feladatot rótt a Jóisten, rám meg azt, hogy eltartsalak titeket.

Azóta már újabb négy taggal gyarapodott a család, hét gyerekről kell

gondoskodni, és a három felnőttel együtt tíz szájat, tíz gyomrot kell megtölteni, s mindez egyedül Gyurira hárul... Ha kell, autót ürít, ha kell, udvart takarít, bálákat is hord, rendez, bármit megtesz, ha az ideje engedi. Hiszen: a gond örök, s a gondok megoldásának az egyetlen lehetősége a munka. Az a mesteri fizetés is csak olyan, amilyen... Még a kenyér is gond, hát még az egyebek. Pedig Babus minden krajcárt beoszt. Ő hazaviszi a pénzt, leteszi egyben úgy, ahogy kapta. Magára szinte semmit nem költ. A múltkor egy „cipelő” munkát – a friss hóban kellett hátrahordani valamiket a gyáruddvar végébe – azért nem tudott vállalni, mert elvált a cipője alja a felső résztől, s befolyt a latyak. Új kellene, de miből? Épp nemrég hallotta a „tilos hallgatni” Szabad Európa rádióból – mert Isten őrizz, itthon ilyent nem hogy nem mondanak, de még gondolni sem szabad erre akkor, amikor minden idők legdicsőösebb rendszere, világa szakadt ránk, s akkora a boldogság, hogy már-már fröccsen ki a medréből –, hogy egész Európában a három legalacsonyabb átlagfizetésű-életszínvonalú ország egyike Románia. Hát azért tilos az a rádió, mert ilyeneket mond. És a Kárpátok közé ékelt gyönyörű táj nem hiába kapta a Szépföld nevet, ám ha a sorsát nézzük, nem szép az, hanem rút, elhagyott föld, Romániának odadobott, odaajándékozott, és Románia által félve őrzött föld. Mert félve őrzik, itt nem fektetnek be semmit, valószínű azért, mert érzik, bevallatlanul is érzi az ország, hogy ezt a messze magyar többségű területet bitorolja, valójában nem őt illetné meg. Az csak préda-terület a számára, amit ott meg lehet fogni, el is kell vinni, mert ki tudja, meddig bitorolhatják. S ha van romániai lét-átlag, élet-átlag, akkor van vagy lehetne – de ezt ki kellene számítani – szépföldi átlag is, az jóval alatta van, vagy kell, hogy legyen az országosnak. Tudja ezt mindenki, hiszen az embereknek vannak másutt is ismerősei, s csak tájták a szájukat, ahogy hallják, hogy egy bukaresti – de ne is menjünk Bukarestig –, egy brassói vagy nagyszebeni hasonló munkát végző embernek szinte kétszer akkora a fizetése, mint itt. De erről hallgatni kell, hiszen a szocializmusban paradicsomiak az állapotok, teljes a jogegyenlőség. Erről írnak az újságok, erről zeng erdő és mező, fű-fabokor, erről zeng még az éter is! Hogy micsoda boldogság földje ez! És hogy minden ember egyenlő! És hogy a boldogság hullámai az eget csapkodják!

Így hát Gyuri, ahogy az igazgatói hívásra elindul, viszi magával a gondját is. Mely úgy nehezedik rá, mint valami súlyos terű. Gond-terű, mely egész létét, létének minden pillanatát nyomja, nyomja, nyomja. Ha ez a súly, ez a

nyomás a léptein is meglátszana, ólomnehezek lennének azok, cammogva menne most át az udvaron, nehezen bírná még emelni is a lábait.

Dombi igazgató feltűnően kedvesen fogadja. Szokatlan módon helytel is kínálja, s szól a titkárnőjének, hogy főzzön egy kávé. Aztán:

– Rágyújt? – tartja feléje a cigarettás tárcáját.

– Nem, köszönöm. Valamikor cigarettáztam, de ahogy jöttek a gyermekek, akarattal abbahagytam.

Aztán kevés idő után hozzáfűzi: Abba kellett hagynom.

Majd a munkájáról érdeklődik az igazgató elvtárs:

– Minden rendben az üzemrészen?

A kérdésre egy pillanatig mintha felhő lebbent volna át Vágó György arca előtt. Komoran, lelkéig érőn. Felhő, mely nehéz, súlyos, elfödi az eget. S nem engedi onnan előtörni a fényt. Ráül a homlokra is, s gondterheltté teszi azt.

– Jól tudja az igazgató elvtárs, hogy nincs minden rendben – mondja. Csak az van rendben, ami rajtunk múlik. Mert azzal küszködünk, küszködöm én is.

Aztán – mintha magának mondaná, mert már annyiszor mondta, hogy betéve is tudja, kezdi:

– Tudja az igazgató elvtárs, mik történtek a szövödében, éppen azon az osztályon, ahol én vagyok a legtapasztaltabb osztálymester. Egyszer csak megjelent a termelőgépek általános javítását végző lakatoscsoport, s újítás címen egy olyan munkához kezdett, amivel nem javítottak, hanem rontottak – hogy ne mondjam azt: romboltak –, s nem könnyítették, hanem nehezítették a munka menetét. Figyelmeztetésem ellenére a Hochbaum gépek kifogástalanul jól működő egybeöntött, kopásmentes lábtengelyét kezdték kiszedni, aztán összetörték és az ócskavasba dobták. Első pillanatokban még én sem értettem, hogy mi lesz ennek a vége, de csakhamar kiderült: itt nem a jobba tevésébe, hanem a tönkretetésébe kezdtek. Az új alkatrészek egyre-másra törtek össze, míg a régivel évtizedeken át semmi dolgunk nem volt. Ezzel nem tettek hát mást, a jóra, a jól működőre törtek, szégyenteljes, pusztító mesterkedésekbe kezdtek, s ahogy erről meggyőződtem, mert meggyőztek a pusztító tények, ezeket a munkálatokat, ezt a romboló munkát én elítéltem. Mihály Ferenc lakatos karbantartó csoportvezetőt kértem, hogy ne folytassák ezt a romboló munkát. Még azt is mondtam, a munkások országában,

a tudományos szocializmus korában ne tegyenek ilyent. Azonnal hozzák vissza a kitűnő alkatrészeket. Nagy Lászlót, a szövő szakosztály felelősét is figyelmeztettem. Azt válaszolta, ne beszéljek hülyeségeket, „ez újítás!”. Egészen meghökkentett engemet ez a fura felfogás. A rontást nevezik újításnak? A jó rombolását? Hát megbolondultak?

Szinte folyni kezdett belőle a szó.

– Egyik alkalommal a gépből kivett kifogástalan eredeti öntött lábtengelyt még nem törték össze. Hanem a lakatosműhely padlójára volt letéve. Akkor nem kellett hívjanak Önhöz, jöttem, s emlékezzék az igazgató elvtárs, milyen nagyon szépen kértem, hogy jöjjön velem a lakatosműhelybe és nézze meg, milyen kitűnő jó alkatrészt dobnak az ócskavasba. Figyelmeztetni akartam, hogy szüntessék meg ezeket a pusztító műveleteket. Csak annyit tetszett mondani, menjek vissza, s végezzem a munkámat. De folytatni akartam, mire idegesen tetszett megismételni: menjek vissza a munkahelyemre. Szavaim hát – sajnos – pusztába kiáltó szavak voltak. Az állandó jellegű hibásodások ellenére is folytatták ezeket a felbecsülhetetlen károkat okozó tetteiket. A számtalan szóbeli figyelmeztetésem után, amikor már az ötödik gépben eltörött a frissen betett tengely, írásban kértem a rombolások megszüntetését. Még a napra is emlékszem: 1955. szeptember 15-én. És november 13-án írásban jött a rendreutasító válasz, hogy a munkálataikat tökéletesebb formában folytatják. A szövőmesterek közül ez ideig csak Téglás Andrást hallottam, aki nyíltan elítélte a sok bajt okozó „újítást”. Szóvá tette, hogy ez csak a szövőmasternek a munkáját szaporítja, s a termelést fékezi. És kijelentette, hogy a baj nélkül, jól dolgozó eredeti tengelyek kiszedése káros dolog. De ezt is csak egyszer, mert hívták valahová, ott jól „meggyőzték”, mert többet az ügyben nem mert szólani. Azóta is hallgat, mint a lakat. Mint ahogy mások is hallgatnak. Pedig mindenki látja a bajt. Csak hát úgy gondolják, hogy ne szólj szám, nem fáj fejem.

Egyedül én nem hallgattam, és nem is hallgathatok. Nem csak azért, mert az én munkámat is nehezítik. Hanem azért – értse meg, igazgató elvtárs! –, mert kárt tesznek! Én, amikor látom a kártevést, úgy érzem, ez emberek ellen való cselekedet, nem tudok hallgatni. Nekem úgy fájnak a gépek, mintha testem részei lennének. Engem arra tanítottak otthon, a család, iskola, minden, hogy nyitott szemmel éljek, s mindig az igazat mondjam. S ez, hogy ez az újítás nem újítás, hanem rontás, rombolás, pusztítás, ez az igazság. És ezt a rombolást a nép javaiból teszik. Tessék

csak elgondolni, mekkora érték a vas. Ezt a közel 60 kilós, súlyosan nehéz alkatrészt összetörik, szemétbe dobják. És az új alkatrészt előállítják. Ugyanúgy vasból. Azt megcsinálni, beszerezni: munka és munka. És a vele előálló bajok megoldása idő is, munka is. És ha összetörik, mert rendre törnek össze, kétszeres kár. Eldobni a régit, s megcsinálni az újat. És megint újabbat csinálni, mert az előző új összetört. És szenved a gép is! Megszenvedi a sok bajt. Mert, igazgató úr, azok a gépek nem tárgyak, nem csak dolgok, azoknak is lelkük van! S az ő lelkük az én lelkem is. Én szeretem a mesterségemet. S szakad meg a szívem, amikor látom, hogy azt, ami jól ment eddig, elrontják, rosszra teszik.

A gyár pártbizottságához fordultam a panaszommal. Behívtak, meghallgattak, azt mondták, kivizsgálják a dolgot, de nem vizsgáltak ki semmit, ment tovább a szabotázsakció. Aztán a városi, majd a rajoni pártbizottságot, személyesen a rajoni ipari titkár elvtársat értesítettem, kértem, hogy fogadjon kihallgatásra, de pusztába kiáltottam megint.

Egy idő után úgy éreztem, most már betelt a pohár. Az idén február 18-án értesítettem a Központi Bizottságot. A legfelső fórumhoz fordultam, mely az ország ügyeiért felel. Leveletem a rajoni párttitkársághoz küldték. Madarász titkár elvtárs elé hívtak, akinek az íróasztalán volt a levelem. És közöltem vele, hogy azért írtam a Központi Bizottságnak, mert a mindnyájunk vagyonában kárt tevő szabványosítást, amit már a legelső esetben, amikor az osztályomban megkezdtek, elítéltem, és mindenképpen meg akartam gátolni, felsoroltam, hogy eddig kikhez fordultam, de hiába tettem bármit, hiába fordultam az alsóbb szervekhez, nem történt semmi. Az emberiség annyi javát elpusztító háború után mindnyájunknak érdeke, hogy vállalatunk minél előbb és minél jobban jövedelmezzen, hogy nekünk is minél többet juttathasson. Hogy a saját országunkban a háború által okozott szegénységet, nyomort, tudatlanságot – s hadd fűzzem hozzá, a butaságot is – minél hamarább megszüntessük. A lelkiismeretlen, bűnös munkálatokkal a párt tanítását, az észszerű, gazdaságos termelés megvalósítását sutba dobják. Ami törvényellenes. Madarász titkár elvtárs nem felelt sem bűvel, sem bával. Pár nap múlva láttam, hogy a szövedében a gépsor között a cementpadlóra van téve az egyik gépből kivett kopás nélküli, kitűnő egybeöntött eredeti tengely. Ami legalább két hétig azon a helyen feküdt. Mérget mertem volna venni rá, hogy most már mégiscsak megszüntetik ezeket a fájó munkálatokat, és nekem igazat adnak. Nagyon

csalódtam, mert a kártevés folytatódott, a lelkiismeretlen műveletet folytatták tovább. Amit a figyelmeztető írásomra adott válaszuk is tanúsít.

Dombi igazgató – miközben ő beszél – nagyokat szív a cigarettájából... Nem vitatkozik vele, nem védi a vezetés álláspontját.

Azt ugyan védhette volna, megvédeni úgysem tudta volna, gondolta Vágó György, aki ezt a tiltakozó akciót leszámítva szükséges bútordarab volt mindig a gyárban. Munkáját megbecsülték, éppen csak nem hallgattak rá. Hiába szoktatta rá magát, hogy a „kor nyelvén” beszéljen. Úgy is mondhatnók, közhelyekben, ilyen szavakkal, hogy közvagyon, a dolgozó nép vagyona, a Párt szava és ilyesmik. Másképp már nem is tudott megszólalni sem, annyira begyakorolta ezeket a kétes értékű megfogalmazásokat. De ezt leszámítva mindig az igazságot mondta!

– Megszokhattam volna már, hogy ne szólj szám, nem fáj fejem, de ez engem bánt! Miért kell lerombolni azt, ami jó! Miért nem hívnak össze minket, mestereket, hogy mi mondjuk meg a véleményünket. Vagy miért nem hívják össze a munkásokat úgy, ahogy azt Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs számtalan beszédében kifejtette, hogy demokratikus országunkban értünk történik minden, hogy mind érezzük, hogy tehetünk valamit közös érdekünkért. Mi mondjuk meg, mi nekünk a jó. Mert ami nekünk jó, az az országnak is jó. És ez fordítva is igaz. Ami az országnak jó, az nekünk is jó. Mert az ország van értünk, a szocialista társadalom van értünk. S a mi célunk, hogy ezt az országot szolgáljuk, s álljunk a Párt mellé a szocializmus építésében. Már elmúltak azok az idők, hogy „na, hadd lássuk, ki meri azt mondani, hogy...”. Meg lehet kérdezni a munkásokat is, akik azokon a gépeken dolgoznak, hogy melyik alkatrész a jobb, a régi volt az, vagy az új az! De nem kérdezi őket senki! Tessék mondani, az igazgató elvtárs kérdezett meg bár egy embert az átalakított gépeken dolgozók közül? Azokkal a gépekkel, s a gépeken a kicserélt alkatrészekkel nekik és nekem gyűlt meg a bajunk, nem az igazgató elvtársnak! Már kezdetben minket kellett volna megkérdezni! Eddig vagy harminc gépen végezték el a cserét, s nyolcon már el is törött az új tengely. S a régi, masszív tengelyekből harminc év alatt egy sem!

Hát a modernség az korigény – mondta váratlanul az igazgató. Fejlődik a világ, ami jó volt az apáinknak, nekünk már nem az.

Igen, ha jobb! De itt bűn történik. Hát nem bűn az, ha a jót, a beváltat cserélik ki a rosszal, mely csak újabb és újabb bajokat hoz? – így Gyuri. Majd

a „kor nyelvén” hozzáfűzi: Ez szabotázs! A dolgozó nép vagyonával nem szabad játszani, csúfot űzni! És aki mégis azt teszi, az az egész társadalom ellen vét! Majd folytatja:

De ha ez csak egyetlen lenne. Ez csak a legszembetűnőbb a sok oktan és kártékony cselekedetből. A gyárban elhatalmasodott a hozzá nem értés. Olyanok jönnek diktálni nekünk, akiknek még arról sincs fogalmuk, hogy mi a gép, vagy hogy az a gép mire való. Jönnek, s osztják nekünk a tanácsokat. Ha akarja az igazgató elvtárs, más káros munkákat, jelenségeket is felsorolhatnak.

Dombi vagy nem hallja meg, vagy nem akarja meghallani, amit mondott. Hirtelen témát vált. Arról kezd beszélni, hogy a legjobb dolgozóikat ki szókták tüntetni. S őt közéjük sorolják. Mit szólna ahhoz, hogy elküldik egy jutalomkirándulásra, hogy a testvérgyárakat látogassa meg Segesváron, Medgyesen, Dicső..., itt elharapja a szó végét, mintha zavarba jönne egy pillanatig. Aztán rövid szünet után, mintha magyarázná neki, úgy folytatja:

Ez amolyan tapasztalatcsere lenne, de a gyár látná a hasznát, mert a látogatásból új tapasztalatokat hozna, amiket a munkájában hasznosíthatna.

Gyurit meglepi ez a fordulat. Ilyesmire álmában sem gondolt. Egyszerűen nem hisz a fülének.

Aztán patetikus lesz az igazgató elvtárs hangja. Szinte harsogva mondja:

A pártnak fontos, hogy a dolgozók a legmagasabb szinten tudják szocialista társadalmunkat szolgálni. És hogy a legjobbak kaphassák meg a lehetőséget, hogy a szocializmus építésének tapasztalatait minél szélesebb körben megismerjék, s ezáltal látószögük kiszélesedhessék, tudásuk gyarapodhassék! Mert így tudjuk túlteljesíteni az ötéves tervet, s mielőbb megvalósítani a szocializmust országunkban, s így tudunk rátérni a kommunizmus építésének a dicsőséges útjára. Követve a nagyszerű Szovjetunió példáját, Lenin és Sztálin elvtársak tanításait!

Ilyenkor az ember azt teszi, hogy magában visszavillantja a hallottakat.

Gyuri kérdezni nem kérdez, mert már nem is róla van szó, kirepültek a világba, építőkocka lett ő is, a szocializmusnak, majd a kommunizmusnak az építőkockája. De úgy, mint a legjobbak egyike! Miután annyiszor kilökték, taszították már szinte mindenünnen, s csak a pofonok, pofonok, most egyszerre, hirtelen...

Hogy is kérdezhetne, amikor a legfelső főnök megdicsérte, s ilyen szavakat rakott egymás mellé, hogy jutalom és hogy kirándulás, és hogy őt

küldik el arra, mint a legjobbak egyikét. Váratlan ajánlat, szinte hihetetlen. Csoda-e, hogy meg sem tud szólalni. Elakad benne szó, gondolat, minden. Mintha hirtelen megállna az idő! Mintha összezavarodna a világ! Zakatolni kezd az agya, még önmagát is elveszíti pár pillanatra. Az ablakra esik a tekintete, azon át rá egy nyurga gyertyánfára, mely ott ágaskodik a közelben. Mintha az is feléje integetne, s örülne annak, hogy ilyen váratlan dolgok történnek. Az ilyen csak ül és hallgat. Erre az állapotra szokták mondani, hogy mintha fejbe ütötték volna, vagy hogy még a szava is elakad. Aztán végigvillan az agyán, hogy egyet s mászt meg is beszélhet majd az ottani mesterekkel... Azt is, hogy ott, náluk hasonló „újítások és szabványosítások” történnek-e? Történtek-e? S ők hogy ítélik meg ezt a helyzetet? Még azt is megbeszélheti, hogy náluk is úgy van? Az ő feleségük is ki kellett lépjen a munkából a gyermekek miatt? Olyasmit is hallott, hogy a gyárak melletti bölcsődék másutt másképp működnek, s a munkások oda nyugodtan beadhatják a gyermekeiket. Aztán napközlik. S ezek is, azok is ingyenesek. Mert itt, Üsdön is vannak, de fizetni kell értük, s miből fizess hét gyermek után? Ezernyi megbeszélni való lenne. Végre kinyílhat előtte is egy kicsit a világ...

Mindezek végigfutnak az agyán, de megszólalni nem tud.

Dombi elégedetten nézi ezt a meglepetésében elnémult embert, a hallgatást beleegyezésnek veszi, s miközben feláll, még hozzáfűzi:

– Holnap reggel ne hétre, hanem fél hétre jöjjön, úgy, hogy idejében indulhassanak, mondja.

– És mi lesz a munkahelyemen? – szólal meg, teszi fel Gyuri hirtelen a kérdést.

– Legyen nyugodt, gondoskodunk a helyettesítéséről... Külön kocsit biztosít a gyár, amivel vinni fogják, s még egy kísérője is lesz, hogy a látogatás hivatalos dolgaival ne magának kelljen bajlódnia.

– Na, Szabadság! – mondja Dombi, s még a jobb kezét is kicsit fennebb lendíti. Nem olyan határozottan előretartva, mint ahogy a heil Hitlerrel az járt, csak úgy, mintha búcsút intene a karjával, kezével.

Gyuri ismerte a szílamokat, hogy dicsőséges Szovjetunió, mely felszabadított minket. Jól emlékezett arra is, hogy öt-tíz évvel ezelőtt, a „népi demokrácia” kezdetén úton-útfélen elhangzott ez a Szabadság! köszöntésmód. Újabban, hogy már kezdett megszokottá válni ez a világ, kissé kiment divatból. Mint ahogy akkor mind testvérek voltak, Takács

testvér, Szőcs testvér, Vágó testvér – így, most helyette bejött az elvtárs, és szó ami szó, a sokkal normálisabb „jó napot kívánok!” köszöntés. Elvtársak lettek mind a dicsőséges Kommunista Párt vezetésével, melynek köszönhetik, hogy szabaddá tette őket. Most ez a köszöntés – bár azt is tudta, hogy mi az ideológia elvárása – mégis váratlanul, s furcsa módon érintette, s hirtelen, maga sem tudta, miért, egy vallásos köszöntésformával válaszolt.

– Dicsértessék! – mondja.

Dombi enyhén meghökken, de aztán rábólint. Értelmezhetette úgy is: dicsértessék a párt, vagy dicsértessék a szabadság! Nem teszi hát szóvá az immár a templomkapukon belülré szorult köszöntésforma ide nem való voltát, s ezzel távozik is. Gyuri már magában maradva morfondíroz, hogy azt kellett volna válaszolnia, ő nem hiú, ne jutalomútra küldjék, hanem legalább a véleményét hallgassák meg, s a rombolást fejezzék be. De valahogy ez nem jött a nyelvére. Annyira meglepődött a váratlan fordulaton, hogy jóformán gondolkozni sem tudott. De mindezeket csak magában vívódik, mert már nincs kivel tovább beszélni a dolgokat. Azt is csak lassan fogja fel, hogy tulajdonképpen nem is tudja, hol van. Az igazgató ment ki, s őt ott hagyta.

Melyik ajtón is jött be?

Hogy jelt adjon magáról, köhögni kezd. Erre jön be a titkárnő, s kitessékeli.

Vegyes érzelmekkel megy vissza a műhelybe a hátralevő munkaidőt eltölteni. Első útja a riasztó hangokat kiadó géphez vezet. Még jókor, megelőzhette a bajt. S bár akadtak jócskán tennivalók, úgy igazán belefeledkezni a munkába nem tudott. Mind a történetek jártak az eszében. Lassan cammogtak az órák, percek, ilyen lassan tán még soha, amióta először lépte át a gyár kapuját, mint tizenöt éves gyermek. Mindegyre nyúlt be a nadrágja zsebébe, hogy megnézzé a nagy, finom láncra rögzített zsebóráját, melyet mint édesapjától maradt hagyatékot kapott ajándékba 12. születésnapjára. Fel kellett kattintania a födelét, hogy lássa az idő múlását. Még 2 óra, még másfél, még egy óra tíz perc Alig várta, hogy vége legyen a munkának, s Babusnak otthon elújságolja a váratlan hírt, s az izgalmat, amit az belőle kiváltott.

II. Az útra kelő

Otthon a megszokott kép fogadja. Babus krumplit hámoz, Marika épp ott állt mellette a csípőjét átölelve, arcocskáját hozzászorítva a drága édesanya testéhez. A három „nagy”, a két fiú meg az elsőosztályos lány az asztal mellett ül, a leckéjükkel bajlódnak, három a földön a nagyrészt házilag készített játékok között. Mert hát tudták ezt már, megtanította erre már az élet, a gyermek épp úgy tud örülni egy kukoricaháncsból maguk készítette babának, mint a legkülönb boltból vásárolt játéksodának. Valahol megérzi az a kicsi lélek, hogy a szeretet adhatja ezt is és azt is, s ő a szeretetet szereti vissza. Zsuzsi és Kende felugrottak, odaszaladtak hozzá. Sorra megcsókolja őket, aztán a többieket is, majd a másfél éves Marikát felkapja, a magasba tartja, aztán hoppá, feldobja. Izgalommal vegyes boldogság ragyogja be a parányi arcocskát, ahogy előbb felfele száll két karocskáját széttráva, mint egy igazi repülő, aztán valahol fent megáll egy pillanatig, majd száll visszafele, mígnem az édesapa két nagy tenyere a derekacskájára tapad. Na még! – mondja izgatottan. És a „na még” is megtörténik vagy háromszor, aztán az édesapa megcsókolja kétoldalt az arcocskáját, s leteszi a földre. Az is hagyomány náluk, akár elindul valahová, akár hazaérkezik valahonnan, megcsókolja a feleségét. Most is. Az asszony pár pillanatig el is veszik az izmos férfikarok között, aztán máris mondja neki:

– Jutalomkirándulásra küldenek.

– Hová????

– Munkalátogatásra, így mondta Dombi igazgató.

– Hol beszéltél vele?

– Magához hívatott... Nem várja az újabb kérdéseket, elmesél min-dent részletesen. Arra gondoltam, egészíti ki, biztos meg akarnak győzni, hogy ez az újítás, amit egyedül én merem bírálni, más gyárakban is megtörtént. Mert hanem miért küldenek el? Mindig van egy olyan érzésem, szabadulni szeretnének tőlem. Mint attól az embertől, akinek mer véleménye lenni a dolgokról, s ezt meg is merem mondani ebben a nagy bólogató hallgatagságban. Mert hát látom a körülöttem valósággal tornyosuló sok-sok ostobaságot, s úgy kellene nekem is tennem, mintha nem látnám. Ahogy a többiek is úgy tesznek. Hallgatnak. Sokszor, amikor megszólalok gyűléseken, bárhol, úgy érzem, mintha hülye lennék, hogy szólok. Belehullnak a szavaim a semmibe.

Mindezeket úgy magában morfondírozta, lehet, hogy nem is mondta, csak gondolta. Mert amikor megint Babushoz fordul, félig szégyenlősen, félig gúnyosan ugyan, de teljesen más szavak jönnek ki a száján.

– Dombi igazgató azt is mondta, hogy a gyár legjobb munkásai egyike vagyok!! A legjobbat gúnyosan megnyomta.

– Na osztán, ilyen sem hallottam tőlük eddig. Te, ezek nem akarnak bolondot járatni veled? Kapja fel a fejét Babus, aztán megáll, s hosszan nézi a férje szikár, csontos arcát. Látja rajta a gondterheltséget. Nincs rajta semmi öröm, semmi fajta vidámság. Ha volt is még pár perccel előbb, már elnyomta valami más, rejtett nyugtalanság, s most úgy tűnik neki, hogy az előbbi mosoly is színlelt, tettetett volt inkább.

Azóta, hogy egymást köszöntötték, ott álltak mind a ketten, el sem mozdulva abból a helyből.

Babusban mindig volt egy furcsa tartózkodás az irányában. Valami olyasmi, mint a jelentékeny férjek olyan feleségeiben lehet, akik nem fennforgolódóan tündökölnek, hanem inkább meghúzódnak a Nagy Fa árnyékában. Mert tudják, hogy a férfidolgok nem tartoznak rájuk. De azért látnak, s a meghitt pillanatokban – amikor senki más nem hallja – a véleményüket is meg-megmondják. Ő is sokat szenvedett már férje szókimondása miatt. Féltette. Miért nem fogja be a száját! Úgy se hallgatja meg senki, s még neki róják fel azt is, ha igazat mond. Vagy éppen azért ítélik el, mert igazat mond. Most is végigfutottak az agyán ezek a dolgok, mialatt visszaült a székére, a nagy tál mellé, melybe a krumplit hámozta. Az ölébe vette a tálat, jobb kezébe a kést, ránézett, aztán folytatta a maga munkáját, s mintha a megszokott életét is. De látszott rajta, hogy a hallottakon töpreng. S az is látszott, hogy valami gyanakvás van az arcán. Csak úgy félig-meddig hiszi el a helyzetet, hogy valami változás történt. Ami valahol reménységgel tölthetné el őt is. Mert ami igaz, igaz, féltette mindig. Féltette a szókimondásáért, azért, hogy mint a faltörő kos, fejfelé megy neki a falnak. Láta, érezte ezt a háborús helyzetet, amibe Gyuri eléggé meggondolatlan módon belekeveredett. Aztán megpróbált csak a jelenre koncentrálni, s arra gondolni asszonyi lelkével, amit a pillanat kíván. A helyzet kíván. Útra küldik az urát. S az úton enni is kell. Jaj Istenem, oda csomagolni is kell. Rögtön rákérdezett hát:

– Hány napig lesz el oda?

– Azt elfelejtettem megkérdezni...

– Egy napot?

– Nem hiszem, hogy egy nap alatt meg lehet járni. Elég messze esik Segesvár is, Medgyes még messzebb, aztán Szeben, mintha azt is említette volna Dombi. Az utak is rosszak, túl gyorsan menni nem lehet. Meg a testvér gyárakba sem azért küldenek, hogy épp csak beköszönjek, csupán csak szétnézzek, s máris menjünk tovább. Azt mondta az igazgató elvtárs, munkálatogatás lesz. Tapasztalatcsere. De hogy meddig tart, erről nem volt szó.

Morog Babus egy sort, hogy lehet úgy elindulni valahová, hogy nem is tudod, mennyi időre mész. De azt is látja, felméri, most már késő a bánat, megkérdezni nincsen akitől ilyenkor késő délután. Vagy ha lenne is, hívatlan vendégnek ajtó mögött a helye. A te dolgod: fogd be szájadat, s hallgass. Főleg, ha még nem is kérdeznek. Nem olyan világot élünk, hogy a munkásnak szava lehessen. Így hát nagy gyorsan mosóba teszi az egyetlen pizsamáját, ha el kell hálni valahol, legyen tiszta. Majd ha lefektették a gyermekeket, megmossa. Ki fogja jól csavarni, aztán száraz törülközőbe téve abba csavarja bele, s akkor reggelig biztos megszárad. Jóleső érzéssel állapítja meg, kenyér hála Istennek van elegendő a háznál, van miből csomagolni. Zsír is van, azzal megkeni. Egyebet máskor sem szokott vinni. Majd csomagol is... Közben az idő is szaladt. Gyuri a könyvei között kezdett matatni. Levette Szabó Dezső Az egész látóhatárát, utóbb sokat forgatta azt... Hirtelen meggondolta magát. Nem. Ezt nem viszi. Ezt már szinte betéve tudja, el is olvasta, aztán állandóan vadászgatott benne a gondolatokért... Az ilyesféle olvasmányokat kedveli. Mert számára a könyv nem egy izgalom, egy falnivaló valami, hanem amolyan társ. Tanácsot keres benne, véleményt keres a világról, a korról. Arcokat keres, emberarcokat, s néha példaképeket is, olyanokat, akiket követni lehet vagy lehetne... Inkább lehetne, mert ez a világ, amelyben ma élünk, teljesen más. Itt feje tetejére állt, kifordult magából minden, megszűnt a normalitás. Aki ép ésszel gondolkozik, vagy próbál gondolkozni, rá kell jönnie, hogy ostoba. Azzal is számot vetett, hogy Szabó Dezső nem tartozik a kor szívleltjei közé, s még meg is láthatja nála valaki. Azt is hallotta valahonnan, indexen vannak a könyvei. Hogy van-e valójában index, nem lehet tudni, de hogy manapság nem szívleltelek azok az írók, akik gondokról, a saját gondjainkról, a magyarság sorsáról írnak, azt a bolond is látja... De mégis kell, hogy legyen index is, onnan

is tudja, hogy a múltkor ki akarta venni a gyári könyvtárból Nyirő József Kopjafák című könyvét, amire a könyvtárosnő előbb azt mondta nagy-nagy bizonytalansággal a hangjában, hogy nincs meg, mire ő: nézze csak meg jól, meg kell hogy legyen. Volt már valamikor nálam! Erre a könyvtárosnő óvatosan helyesbített. Megvan, csak ezt a könyvet nem adhatjuk ki... Megértette. S inkább nem firtatta tovább. Tudta, hogy nem a könyvtárosnők döntenek el, hogy mit szabad kiadni, s mit nem. Ennyit már ő is látott a világból. Ha már levette, forgatta, „kémlelte” egy darabig az egész látóhatárt, s vele a kort is láttató, szemnyitogató könyvet, majd visszatette a helyére, örök barátját, vigasztalóját, lelke táplálékát, Petőfi összes verseit vette le. Egy ideig lapozott benne, aztán hirtelen eszébe jutott valami. Visszatette Petőfit, és leemelte Adyt. Az Új s új lovat-ra nyitott. Máris hangosan olvasta:

„Segítsd meg, Isten, új lovaddal
A régi, hű útra-kelőt,
Hogy sóbálvánnyá ne meredjek
Mai csodák előtt.

Az Irgalmatlant küldd társamnak,
A rohanó, büszke hevet,
S az emberségem ezután már
Legyen kegyetlenebb.

Ne rendeld romló nyájaidnak
Sorsa alá a sorsomat,
Az embered, ha nem ma-ember,
Kapjon új s új lovat.”

– De te mai ember vagy! – vágta rá Babus! S szemmel láthatólag töprengett.

Adyt is visszatette, s amellet döntött, hogy elviszi az Utunk utolsó három számát, van benne még elég minden, amit nem tudott elolvasni. A verset szereti legjobban, vannak ott versek is. Igaz, olyanok, amilyenek. Rigmus is született már erről valaki agyában, valakiében, aki nemcsak olvas, de az elolvasottakat mérlegre is tudja tenni.

„Nálunk költő lehet bárki!”

Csak rigmusba kell szedni a sorokat, oda-odadörgölözni a rendszerhez,

a dicsőséges Párthoz. Ál-szavakkal, ál-lelkesedéssel. Igazi megélt érzés? Kinek kell az! Épülő ország, boldogság. Ezt ird, költő, ezt várják tőled!

„Szép ország a miénk, gyönyörű szép ország,

Szép, mint a frissen nőtt, illatozó rózsák!”

Effélék kellenek!

Dallam is született rá, szökdöső, lelkendező, ez dívik, az ilyesmik dívnek ma. Gondolat már kevésbé, mert az nem ajánlott, hogy neked, ember vagy költő, önálló gondolatod merjen lenni. Én is a lapokból tudom – fogalmazza meg Gyuri –, hogy mi a helyes gondolat. Mert az én gondolataim ugyancsak nem tetszenek a gondolatfelelősöknek, vagy nevezhetjük így is őket: gondolatvadászoknak. Főleg azért, hogy azokban nem a fejbólintó igen vagy a lelkesedő éljen vannak az első helyen. Vagy mert én – mielőtt gondolkodom valamit, nem szoktam megkérdezni, hogy gondolhatom-e azt, vagy hogy mire gondoljak, mire gondolhatok. S azt sem szoktam gyakorolni, hogy az én gondolatomat hozzáigazítsam a hivatalos gondolathoz. Mert manapság ilyen is van. Hivatalos vélemény, hivatalos gondolat. És azok az egyetlen helyes gondolatok és vélemények. Minden más rossz, elfogadhatatlan. S ami még fontosabb: ellenséges, vagy ha nem lenne az, akkor is szóra sem érdemes, azaz: érdektelen.

Amikor az esti programok jönnek, Gyuri nem csak teszi, éli is a rá háruló feladatot. Vagy most – ebben a különleges helyzetben – inkább élné, mert teljesen azonosulni vele, vagy csak azzal azonosulni nem tud. Lopva valami sejtelmes félelmet érez. Mi lesz, hogy lesz, mi vár rá. Vagy nehogy baj történjék itthon, esetleg az úton. Igaz is, bármi történhet veled, ha kiléptél a házból, vagy még inkább, ha beültél egy kocsiba, de a józan ész azt is súgja, hogy ezer meg ezer „útra-kelőből” eggyel-kettővel ha történik valami baj. Értelmetlenség hát, hogy ilyesmire gondoljon az ember – nyugtatja meg magát. Aztán valami olyasmi is áthullámszik rajta, amit akkor érzünk, amikor például a fejünkön átdobunk egy pénzérmét, s közben azt a vágyunkat fogalmazzuk meg, hogy be jó lenne még itt lenni, visszatérni... Hogy miért jönnek ezek a gondolatok, maga sem tudja. De jönnek! Miközben tekintetét végighordozza a kedves arcokon, s mindenben, aminek az a neve, hogy otthon, vagy hogy család. Az, hogy enyéim. Akik értelmet, szépséget adnak az életnek. De feladatot is. Értük lenni, fenntartani, megtartani őket. S most: kapni „új s új lovat” a hazatéréshez is, zárja le gondolatait a vers szavaival.

Három-négy naponként szokták lefürösztteni a gyermekhadat, legutóbb pénteken fürösztötték, s most Marika – talán azért, hogy ő még segíthessen – feltette a kályhára a nagy fazék vizet. Mert egyedül sokkal nehezebb... Ha lenne egy nagy fürdőkádjuk, amelyikbe egyszerre bele lehet pakolni a hét porontyot! De nincs! Csak egy olyan-amilyen fateknőjük, ezzel kell beérniük. S mint mindig, amikor nincs második műszakban, most is segít az édesapa. Nem fogadja el, legalábbis önmagára vonatkoztatva, a munkafajták hagyományos rendjét, hogy ez férfi munka, az meg női. Számára a családi munka, a gyermekekkel való foglalkozás ugyanúgy kötelező volt. A pelenkamosó is mindig ő volt. Ehhez következetesen ragaszkodott, hogy a feleségét így kímélje. A fürösztéskor boldogan tartotta a lepedőt, belebugyolálta az épp soron levő gyermeket, megtörülte, aztán hálólolmit adott rá, lefektette, betakargatta, mire már jött a következő. Bő órát eltartott, amíg a hét gyermeket végigfürösztötték. Aztán jöhetett a mese. A hol volt, hol nem volt... Ha valamiért késett, a gyerekek kórusban mondták:

– Mesét! Mesét!

Istenem, be szép is a mese... Engem is azzal nevelt az édesanyám, és ez így ment visszafele az időben. Mindig-mindig a jó győzelméről mesélünk, a jót mondjuk. És annak a hitét hirdetjük, hogy a jó győzni fog a rossz ellen, s ezzel oltjuk-lopjuk a jót gyermekeink, a leendő felnőttek lelkébe. S ki tudja, hány ezer éve van ez így. Hogy égig érő fákról, Nagyerejű Jánosokról és kicsi királyfikról mesélünk, akik legyőzik a három-, hét-, majd tizenkétfejű sárkányt, hogy az elrabolt királylányt kiszabadítsák. Amikor a mesét mondjuk, hangunk belezeng az évezredek messzeségébe, és előre is hullámszik az időben. Mert akik most hallgatnak bennünket, egy emberöltő múltán ugyanúgy fognak hangzani, szállni a jóért való küzdés értelmének-szépségének az igéi az ő ajkukról is.

Gyurinak az is szokása volt, amikor ő mondta a mesét, megkérdezte:

Mi volt a szép benne? Vagy: Na, mit tanultatok belőle? S addig-addig kérdezett, amíg közös erővel a válasz is megszületett. Hogy jónak kell lenni, vagy hogy a rosszaságért büntetés jár. Vagy hogy segíteni kell egymást, össze kell fogni, mert többen többre vagyunk képesek. Aznap este a retek meséjét mondta. Hogy apóka nem tudja kihúzni a retket. Aztán hívja anyókát. Együtt húzzák. A retek nem jön ki. Hívják Jánost, aztán Bodri kutyát, de mind-mind hiába húzzák. Aztán Miau macskát. Míg végül Cinciri kisegeret is hívják. A kisegér húzza a Miau macskát, Miau a Bodri kutyát,

Bodri kutya Jánost, János anyókát, anyóka apókát, húzzák egyszer, húzzák kétszer, húzzák háromszor, s hát egyszer csak kijött a retek.

Gyuri-édesapa feltette most is a kérdést. Na, mit tanultatok belőle? Aztán: ki húzta ki a retket? Apóka? Ki tudta húzni apóka? Miért nem tudta kihúzni? Azért, mert egyedül nem tudta.

Anyóka? Már apókéval ketten voltak. S akkor miért nem húzták ki? Gyengék voltak még ketten is.

Bodri kutya? Na, ki tudták húzni? Miért nem tudták kihúzni...

Addig nem nyugodott, amíg a legnagyobb, Boti nagy bölcsességgel meg nem fogalmazta a választ. Együtt húzták ki. Ami egymás nélkül nem ment, az együtt ment. Hogy összetették az erejüket, azért ment.

– Látjátok, még Cinciri egérke is számított! Neki is volt egy parányi kis ereje, s ami nélküle nem sikerült, vele együtt már igen.

Még őrizni kellett a gyermeksereget, amíg elaludtak. Nézte, hosszan nézte az ő gyönyörű gyermek-országát, gyermekbirodalmát. Nézésében ott volt a féltés is. Nehogy baj történjék, amíg odalesz. Aztán vigasztalta magát.

Legyen két nap, legyen három – több nem lehet, azt mondták volna –, csak eltelik valahogy. Édesanyámmal ketten csak meglesztek nélkülem is.

A gyermekekről megint a könyveire esett a tekintete. Tegyen-e be, vigyen-e mégis valami igényesebb olvasnivalót? Valahogy nem mint tárgyakra, inkább mint barátokra nézett a sorjában sorakozó kötetekre. Mint a szépség, no nem is csak a szépség, a szépség és a tudás hordozóira. Mennyire szereti őket! Tekintete a Dsida-kötetre esett. Abba lapozott bele. Mint ahogy lenni szokott, most is azt találta meg, ami hozzá szólt:

„Krisztusnak és Pilátusnak,
Farizeusoknak és vámosoknak
Egyszerre szolgálni nem lehet.”

S rögtön kapcsolt is, miért ezek a sorok jöttek szembe vele.

Vajon meg akarnak vásárolni? Kellemetlen vagyok nekik, s azért? Hányan tanácsolták már, hogy hallgassak. Nem az enyémet védem úgysem. Értsétek meg, mondtam, a pusztítással szembe kell szegülni! Minden érték, érték! Majd kiderül. De jó, hogy Dsida ezt leírta. Legalább most én is tisztáztam magamban. Valóban, Krisztusnak és Pilátusnak... Igen, az égi és földi helytartó, a kettő merőben más. Farizeusoknak és vámosoknak...

A törvényt betartóknak vagy be nem tartóknak, az igazaknak vagy gazoknak... Vagy egyiknek vagy másiknak. Kell tudnod, hova tartozol. Mert becsületes ember ide is, oda is nem bókolhat.

Hát amikor kellett választani, én Krisztust választottam. Mint akkor, amikor azt kérdezték, hiszek-e Istenben. Nem tagadom meg! – feleltem. És nem is tagadtam meg eddig soha... Lassan-lassan úgy kezdtem érezni, hogy három otthonom van. Ez, a családi otthon, a gyár – mert ott is mindig otthon éreztem magamat – és a templom. Emlékszem, fiatalember voltam, amikor egyszer valahogy nem akaródzott felkelni, mert templomba kell menni. Valami azt súgta, hogy ezt az egyet ne tedd. Ezen soha még ne is gondolkozz! Ha csak megengeded magadnak, hogy a kényelem vágya a kötelesség érzésével vitatkozni kezdjen, már az sem jó. Ugyanúgy, mint ahogy nem lehet vita tárgya, hogy megyek-e munkába, vagy nem, a templom sem lehet vita tárgya. Vasárnaponként mindig már úgy kelek fel, hogy a templomi ingemet, nadrágomat, kabátomat veszem fel. Hej, pedig ennek az Új Világnak nem kell a templom, s nem kell az Isten sem. Édesanyám szokta mondani: istentelen világot élünk. S ez így is van. Ha vasárnap épp templomidőre hirdettek közmunkát, arra az egyre nem jelentkeztem. És ezt már észre is vették az „aktivista elvtársak”. A múltkor is az egyik rám nézett. Vágó György – mintha írni akarta volna –, aztán: Jaj, ő nem. Mert ő templomba megy! – mondta szinte becsmélően lassítva, s ezzel nyomatékozva a templomba megy szavakat.

Aztán tovább jöttek belőle a gondolatok...

Most szégyellem is magamat. Annyit mondom a közvagyon. Hogy a közvagyon károsítja meg. Fenét a köz az a vagyon. És mégis az. Az enyém és a tied, azoké a munkásoké, akik azokon a gépeken dolgoznak. Ady is megmondta:

„Érzik titkon, hogy az övék”...

Mi is érezzük, ha titkon is, még akkor is csak titkon, ha hangos szóval szajkózva mondjuk, hogy a miénk. Tehát amikor ezt a szót mondom: közvagyon, az igazat mondom... S akkor azt a közvagyonot védenem kell, és védeni is fogom. Szemben a rombolással. Hát nem volt elég nekik a háború? A sok pusztítás? Háború kint és bent, a világban és a lelkekben. Mert ott, a lelkekben folytatódik a háború. Magunkkal vívjuk, miközben folyik, tovább folyik ott kint ez a szörnyű kettős rombolás. Nemcsak a javainké, hanem a lelkünké is! És – be kell vallanom – talán ez a fájóbb. S

amikor én „az” ellen tiltakozom, „erre” is gondolok, ezt is mellé gondolom.
Megint a könyvekre néz.

Gorkij mondta vagy írta valahol: A könyvek megszépítették az életemet. Ami a felnőtteknek a költészet és a próza, a vers és a regény, a gyermekeknek az a mese vagy a sok-sok mondóka. Hányszor mondta már el a gyermekeinek – még a kicsi Enikő is tudja már:

Gyertek haza, libuskáim!

Nem merünk!

Mitől féltek?

Farkastól.

Hol van a farkas?

Kertek alatt!

Mit csinál?

Mosdik.

Miben mosdik?

Arany mosdótálban.

S miben törülközik?

Cica lombos farkában.

Mitől olyan szép ez? Sokszor kérdezi magától a kis és nagy dolgokról, a verssorokról és a nagy regényekről, hogy azok mitől szépek? Mi a szépség nyitja, forrása? Sokszor úgy érzi, hogy az szinte megmagyarázhatatlan. Mint ez a párbeszédés szójáték-történet is. Vagy talán mégis igen? Épp ez a szavakkal, fogalmakkal való játék a szép? Ahogy a valóban félelmetest, a farkast átviszi a mesébe, a költészetbe, a szépségbe.

Én is más lennék, ha nem hallottam volna gyermekkoromban annyi mesét az édesanyámtól, vagy még inkább nagymamámtól. Aztán az óvodában. S még aztán az iskolában is. Meséket, verseket, elbeszéléseket.

Még most is emlékszem, milyen döbbenetes hatással volt rám Móricz Zsigmond A nehéz kétgarasos című parányi kicsi írása. Talán azért, mert az én édesanyám is nehezen szedte össze a garasokat, s azok bizony máshová kellettnek, s nem jutottak nekem. S bennem is megfordult, be jó lenne onnan elcsenni egy-két krajcárocskát, elmenni vele a boltba, s magamnak vásárolni... Annyi mindenre vágytam, és annyi minden csak vágy maradt. Az egész addigi életem – és azutáni is – csupa-csupa lemondás volt. Amikor először hallottam a Móricz-történetet, minden porcikám reszketett, annyira átéltem. Talán azért, mert magamra ismertem benne. S

azóta tudom azt is, mi az, hogy megrendülni. Mert engem mint gyermeket megrendített, erősen megrendített ez a történet. Igaz, a tanító néni hangja is megremegett, ahogy olvasta. Mint ahogy a másik Móricz-írás, a Hét krajcár is megrendítette. Még könnyezett is...

Ha nem olvastam volna a Kőszívű ember fiait, másképp látnám a hazát is. Azt, hogy a hazát szeretni kell.

Hej, de melyiket? Mondjátok meg, emberek, mondd meg, világ. Itt, ezen a sorsverte szülőföldön mindenki fel kell hogy tegye ezt a kérdést.

Haza csak egy van! Ki is mondta ezt? Hát nem. Talán ebben mi is rosszak vagyunk. Csak magunknak akarjuk azt, ami már másé is. És rosszak a „mások” is. „Más nép, másfajta raj”. Mert nem akarják, hogy mi is magunkénak érezhessük azt, ami - szerintük – csak az övék.

És másképp látnám a magyarságomat is, ha nem tanultam volna meg, és nem mondtam volna el – nem is egyszer – a Szózatot.

„És annyi balszerencse közt,

Oly sok vizzály után,

Megfogyva bár, de törve nem,

Él nemzet e hazán.”

Valóban nem törtünk meg? Vajon?

Olyan jólesett, amikor egyszer a budapesti rádióban Daicovici-ot, a román régész-történészt hallottam nyilatkozni. Arról beszélt, hogy a Szózat mennyire megrendíti őt is mindig, amikor hallja. Hogy az nem csak a magyar, hanem az egyetemes hazaszeretet nagy verse is. Ahogy beszélt, tényleg gyönyörűen kezdte mondani, s végig is mondta a verset.

Amikor azt mondom, hogy hazádnak rendületlenül légy híve, ó magyar, annál a magyar szónál magamat érzem, magamat, a magam románságát. Mintha azt mondanám, hogy román – fejtegette. És igazat adtam neki. A magyarnak ugyanazt jelenti saját nemzete, mint bárkinek az övé. Ezt természetesnek kellene hogy vegyük. Én annak is veszem! Soha azért románra nem haragudtam – de nevetséges is lenne haragudnom –, vagy nem néztem rosszallólag, hogy ő román. Nem tudom, van-e ilyen, valakitől hallottam, hogy elhangzott volna: aki magyarnak nem volt jó, románnak sem lesz jó, vagy hogy románnak sem kell. Nem csak beleszületünk, de bele is kell nőnünk a nemzetünkbe. Nemcsak az eszünkkel, a lényünkkel, egész lelkületünkkel kell élnünk – és tudjuk is élni – a nemzet sorsát!

Tompa Mihály sorai – hej, Istenem! Mintha hozzánk szólt volna, hozzánk, e nehéz, s sajnos boldogtalan föld magyarjaihoz:

„Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár.

Neked két hazát adott a végzeted,

Nekünk csak egy volt, az is elveszett.”

A művészet, az irodalom úgy nemzeti, és úgy igaz módon nemzeti, ha egyetemes is. Ha más nemzet is magára ismerhet benne. Hogy is mondjam: nem kizárólagos!

Vagy Victor Hugo Nyomorultakjának is úgy át tudtam élni minden sorát. Akárcsak később Thomas Mann József és testvérei című gyönyörű sors történetét, sorsregényét, az embersorsról való töprengését.

A gyermekek ott alusznak sorban...

Istenem, mikor látom újra őket? Reggel, még mielőtt felkelnének, el kell indulnom.

Segítsd meg új s új lovaddal – édes Jó Istenem – az útra kelőt... És ne csak őt, az itthon maradókat is! Mert nekik is menniük kell a maguk útján. Az életük útján, melyre születésünk pillanatában lépünk rá.

Most még boldogok voltak ezen az estén. Amennyiben boldogság a holnap mindenkori reménysége. De az, hogy a gyermekeiddel foglalkozhatsz, mindenképpen az. Ilyen a világ! Az embernek van egy otthona, ez az ő vára, külön, falakkal elkerített része a világból, ott telik az ő élete. Ott ébred, ott fekszik le.

Bajor Andortól olvasta, annyira egyformásodott a világ, hogy a férfi szórakozottan véletlenül egy emelettel fennebb ment a tömbházában, bedugta a típusajtóba a típuskulcsot, az nyílt, ott volt a típusfogas, felakasztotta rá a kabátját, bennebb lépett, ott volt a típusbútorral berendezett szoba, a duplakanapé, típustakaróval letakarva, mellette a típus-éjjeliszekrény, rajta a könyv, ahogy a tegnap este hagyta, kinyitva lefele fordítva az éjjeliszekrényen. Ahogy ledőlt egy kicsit pihenni, mint mindig, előbb olvasni akart a könyvéből, hát teljesen ismeretlen a szöveg.

Mi az ördög? Egy lapot visszafordít, ott is. Nézi a címlapot, hát nem az ő könyve, teljesen más valami.

Akkor nézett jobban szét, hogy itt minden ugyanaz, de mégsem ugyanaz, hogy egy idegen otthonban van, nem az övében. Felugrott hát gyorsan, még az is eszébe jutott, azt fogja hinni a lépcsőházbeli lakótárs,

hogy szándékosan tört be az otthonába, gyorsan elrendezte a kanapét, visszatette az éjjeliszekrényre az egyetlen nem típus-valamit, a könyvet, levette a fogasról a kabátját, ki az ajtón, ott tájékozódott, hogy a harmadik emeleten van, épp a fejük fölötti lakásban. Alig hitte, hogy visszazárja az ajtót, s úgy ment egy emelettel lennebb.

Vajon holnap hol fogok aludni?

Be jó, hogy még itthon vagyok, a saját otthonomban...

Még lefekvés előtt végigcsókolja a gyermekeket is. Csendben, óvatosan, hogy fel ne ébressze őket. Holnap reggel majd azt is hagyakozni fogja nekik, ha felébrednek, hogy fogadatok szót édesanyátoknak, hallgassatok rá. S soha rosszat ne tegyetek...

Ilyenkor, elválás előtt mindig egy picit más, mint máskor. A kedves is ragaszkodóbb, jobban hozzábújik, hevesebben öleli meg, csókolja meg. Ő meg nem tud betelni a csókkal. Odaadóbbak s boldogabbak mind a ketten. Most, hogy útra készül, még búcsú jellege is van ennek az esti csóknak, esti ölelésnek. S főleg, hogy nem is tudja, mennyi időre megy. Hát forróbb és gyönyörűbb minden.

Éjjel álmot lát...

Maga a legjobb munkásaink egyike – mondja az igazgató. A Szovjetunióba küldjük! Ismerje meg a kort, ismerje meg ezt a szép és gazdag világot, amelyikben élünk...

Már szállt is le a gép. Kétszárnyú, a fent és a lent szárny összekapcsolva, amilyenek a háborúban köröztek felettünk. Nagy kíséret követi. Látja, ahogy a géphez odataszítják a feljáró lépcsőzetet, fent kinyitják az ajtót, hirtelen szőnyeg gördül a lépcsőkre, fentről lefele, szépen beilleszkedik a hajlásokba, a fokok közé. Vörös szőnyeg, hatalmas kalászos címerek fentről lefelé, sarló és kalapács középen... S közben Sztálin-képek. Egy címer, egy Sztálin-kép. Lökik, hogy menjen felfelé. Menne, de hogy lépjen rá a címerre, s hogy lépjen rá a Nagy Vezér képére. Próbálja megkerülni őket. De az utána jövők lökik, taszítják. Iszonyú félelem vesz erőt rajta, bizonyára azt akarják, hogy a szent jelképeket – mert Sztálin is már egy jelkép, nem ember, hanem a Nagy Szellem, a dicsőséges Szovjetunió jelképe – meggyalázza, s hogy emiatt elpusztítsák! Ahogy tétovázna, jön utána a delegáció is, az élen Dombival, aztán Kovács, a főmérnök, Rácz elvtárs a „tartománytól”, egy elvtárs a rajontól, mindenünnen az első, s

mintha fentről Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs integetne nekik. Fentről, a repülőajtóból.

Menni kell hát. És megy... Fent az ország első embere kezét nyújt neki. Magyarul szól hozzá. Hallotta, mondja, hogy milyen hősiességet vitt véghez. Leleplezte a szabotálókat... Felfedte az ország megkárosítóit. Ezért a Szovjetunióba küldik, hogy meglássa ott a rend, a szabad, boldog élet virágait!

A háta mögött ott van az emlegetett vezérkar. Vajon hallják? De miért vannak itt? Akkor kinek jutalomkirándulás, jutalomút ez? Visszanéz rájuk, jönnek ők is felfele... Hirtelen fülsiketítően kezd zúgni a motor, erre riad fel...

Nem a motor zúgott, a nagy csergőóra szólalt meg.

Fel kell kelni! Gyorsan mosakodni, aztán összerakni a csomagját... Bár Babus mindent előkészített, a bőröndbe – melynek a fala vastag kartonból van, s a külső oldalán két legömbölyített faléc fogja körbe, tartja – maga kell, hogy belerakjon mindent, erre kérte Babus, másként nem fogja tudni, hogy mi van benne, és mi hol van. Előkerült a ki tudja mióta nem használt fehér inge, az angyal hozta már régen-régen, amolyan tabu tárgy volt mindig: „ha majd szükség lesz rá”. És most szükség lett rá. Illetve: szükség lehet rá. Még két tiszta ing, két tiszta alsónadrág. Babus varrt egész készletet neki, még amikor nem voltak gyermekek. Egy pár zokni, azokat is az asszonya kötötte. Hozta magával faluról a varrás-kötés szokását. Bizony, a régi emberek önellátók voltak. Mindent maguk készítettek, minden fehérneműt, ruhafélét, még fejrevalót is lehetett kötni, csak a cipőt nem tudták megcsinálni. Egyedül ahhoz kellett a mesterember. Míg ő a koffert rendezte, Babus kenyeret, szalonnát vágott neki az útra. Volt egy régi kulacs is a háznál, abba vizet tett, ha megszomjazna, legyen. Valahonnan egy kicsi táskát is kerített – nem is tudta, hogy van ilyen is a háznál –, abba tette bele a fogkrémét, fogkefét, egy darab szappant abból, amit Erzsi néni, az anyósa főzött, s amihez – amikor a tavalyelőtt meglátogatták őket, s kimentek az erdő szélére – ő is gyűjtötte a fenyőfákról a szurkot.

Mielőtt elindulna, végignézi a gyermekeken... Mind alusznak... Az édesanyja is felkelt, ott topog... Hozzá lép elsőnek, hogy megcsókolja, a kedves öreg arcon könnyek szaladtak végig. Kissé meghatják őt is, visszalép hozzá, s megremegő hangon mondja: Na, ne! Nem megyek a világ végére! De eszébe jut, hogy amikor a nagymamája meghalt, nem volt otthon.

Isten őrizze, hogy... Végiggondolni sem meri. Aztán Babus... Hosszan-hosszan csókolják egymást. Végigné az alvó gyermekeseregen. Mintha a szívéből szakítanák ki őket. Valami azt súgja, hogy... Hogy jól jegyezze meg az arcocskákat, mert... Megint nem meri végiggondolni... Alig tudja levenni róluk a tekintetét. Egy-kettő-három-négy-öt-hat ... Istenem! S ott a hetedik is a külön rácsos ágyacskájában... Ők a jövő, a jövendő. Mi elmegyünk – mint én most –, aztán ők, ők veszik át a stafétabotot. Babust hosszan nézi, hosszan öleli. Aztán elindul. A drága társ kikíséri, megáll a lépcsősor tetején, s amíg Gyuri eléri az utcasarkot, integet neki.

Bár tudom, hogy nem a világ végére megyek, de mint mindig, amikor el kell válni, szakad meg a szívem... Vissza-visszanézek, integetünk egymásnak, s csak majd a sarok után érzem, hogy most már magamra vagyok. Magamra, a magam ura, egyedül. S mennem kell a dolgom után, amerre küld a sorsom.

Ez is visszatérő érzés. Amikor búcsúzik, búcsúzott régen édesanyjától, mindig addig volt legfájdabb, amíg látták egymást. Távolodik az az integető kéz, ez is és az is integet, ő vissza-visszaforog, az utolsó lépéseket az utcasarokig háttal teszi meg, ott megáll, integetnek egymásnak, aztán megfordul, s elindul a maga külön útján... Ahogy egyedül marad, kiszakad belőle az, ami marad, és elhatalmasodik rajta a saját külön-lépeteinek, s az azokkal járó tennivalóinak a gondja. Előrántja az óráját, nehogy elkésszem! Nem, még van 20 perc, annyi elég is, hogy időben a gyárhoz érjen. Kicsi a város, nagy távolságok alig vannak.

Búcsúzik az ismerős épületsoroktól, mintha azok is integetnének...

De hát mi van velem? Miért olyan nehéz a lelkem? Most, ezekben a pillanatokban sírni is tudnék... Én, a férfi, a zord arcú, vad ember. Aki még a hangomat is meg tudom erősíteni. S kemény határozottsággal tudom megdorgálni a gyermekeket. S rászólni... Kire is?

A gyár... A kapu, mellette fülke, benne a jól ismert arc, Sanyi bácsi arca. Mit is mondott a minap? Belelépett munkás életének utolsó hónapjába. Aztán: jön – ha jön – a nyugdíjas élet... Haza fog menni a falujába, mondta....

III. Zötyögő kocsin

Mintha úr lenne... A sofőr kinyitja előtte a kocsi ajtaját. Az nem különösen fényes, mondhatná azt is, ütött-kopott. Vastag és jól záró-védő szürke ponyva borítja, ráborul a majdnem szögletes vascső-vázra úgy, hogy a belső rész zárt egységet alkot. Felszállhat a hátsó ajtón, elől, a sofőr mellett egy ülés van, azt kísérője foglalja el. Minek is hívják? Valami Bence, ennyit tud... Ő az, akinek gondoskodnia kell, hogy ő csak a kirándulás pozitív oldalának élhessen, ne kelljen – ahogy Dombi igazgató mondta – az adminisztrációs ügyekkel foglalkozzék. Eszerint olyanok is lesznek, adminisztrációs ügyek. De hát kell is, hogy legyenek. Az nem úgy megy, hogy az ember csak odaállít, s ott mindenki derékszögben hajlik meg előtte. Még azt is gondolhatják róla, hogy ő valami igazgató... Akit kísérnek, tessékelnek.

Nem tudom, miért, de már történt meg, hogy többnek néztek, mint ami vagyok. Nem is egyszer kellett már mondanom, hogy csak egy egyszerű munkás vagyok.

Elhelyezi maga mellett a bőröndjét. Ne, ne tegyük hátra, itt elfér! Arra is gondol, benne az útravaló is...

A sofőr valamiért visszaszalad... Sanyi bácsi kilép a kapusszobájából, ahogy látja közeledni, kinyitja előtte a belépő ajtaját, mely mint egy kicsi folyosó bevezet az útról az udvarra. Itt, ezen a folyosón át mennek be a gyárba a munkába érkezők százai. A sofőr be az irodaépületbe, 1-2 perc, aztán jön is nagy sietve a kezében valami papírral. Fellép, behúzza maga mögött az ajtót, betelepszik a volán mögé, ott matat valamivel, valamikkel, aztán végre. Egyet nagyot köhög a motor, elkezd zúgni, megrántja a kocsit. Érzi, ahogy a járda peremén lezökkennek, le az úttestre, át a túloldali sávra, aztán már szaladva mennek...

Segíts, segíts meg, édes jó Istenem!

A kocsi egyhangúan zúg, robog velük. Előbb még az ismerős utcákon, az ismerős épületsorok előtt... Aztán már kint a mezőn, az utat szegélyező fasorok között. Majd a hegyoldalban, a fák között, tisztások között.

Be szép is ez a szülőföld! Itt még jól ismert minden. Bent fekszik a völgyben a város, ahogy nekiszaladnak a kapaszkodónak, visszatekint rá... Megint arra gondol: mikor látlak újra!? Már a fák között, az erdő sűrűjébe vágott keskeny úton haladnak. Egyik oldalt a meredek, másikon, kissé lennebb a

csörgedező patak. Egyszer róka szalad át előttük. Valósággal átsurran. Itt van az a tisztás, ahová az édesanyja annyiszor hozta ki gyermekkorában. És gombászni is ide szokott jönni, arra a szomszédjukban lakó Feri bácsi szoktatta rá. Ő hívta maga mellé társnak, s ő tanította arra is meg, melyik a jó, ehető gomba, s melyiktől kell tartózkodnia. Bizony, sok krajcárt spórolt már meg az ízletes gombaebédnek alapanyagának a begyűjtésével.

Az első falu... Mintha bólogatva tekintenének rá a tornácos-gerezes házak. Ismerős ismeretlenek! Egy ideig semmi sem idegen. Még akkor sem, ha csak ritkán vagy sohasem járt eddig erre. De ez a szülőföld. S a szülőföldnek is arca van. Sajátos arc, kedves arc.

A kocsiuk nem valami fényes, még a háború előtt gyárthatták. Magas lépcsőn kellett fellépni rá. Nagy zajjal pöfög a motor.

A kísérője, útitársa hivatalnok, egy huszonöt-harminc év közötti fiatalember az áruosztályról. Tudja róla, fél szeme van, a másik üvegszem. A testvére dobta ki egy félig lerágott csirkecsonttal még kiskorukban. Kicsit jobban szeretné megismerni, s kérdezgetni kezdi. Az csak igen-nemekkel válaszol, mintha kellemetlenek lennének neki azok a kérdések:

Nem is tudom, házas ember vagy?

Vagy hogy: hol dolgozik a feleséged?

Közben magáról is beszél.

Hogy milyen rossz volt elválni a hét gyerektől.

Aggodalmassá lesz az arca, ahogy őket emlegeti.

Hogy: mikor jössz haza, édesapa? – kérdezte tőle az este elalvás előtt Kende, miközben hevesen szopta a két ujját. Nem tudtuk leszoktatni róla. Még azt is megpróbáltuk, megcsípőpaprikáztuk az ujjacskáit, de attól sem hagyta abba. Nem hagyja abba az Istennek sem, pedig mindjárt öt éves már!

– S a ti gyerekeitek? Neki is vannak ilyen bolondériái?

– Ühüm! – semmi több.

Gyuri többet szeretne megtudni a programról is, de megint csak igenek és nemek. Aztán: majd meglátja, ő sem tud többet annál, mint amit az igazgató elvtárs mondott.

Vonul mellettük a táj. Egyenként közelednek az út melletti fák, aztán elsuhannak, s már a következő jön, közelebb, közelebb, hogy aztán az is elsuhanjon... És ez így megy hosszan-hosszan, szinte végeérhetetlenül. Az óramutató is halad. Egy órája, két órája, már három órája, hogy jönnek. Amikor falvakon mennek át, s embereket lát, arra gondol: ezek itt élnek!

Ezeknek itt van az otthonuk. Itt van a fészkük! Hátha én is ide születtem volna, s itt volnék otthon?

Az az asszony is ott a kapuban. Áll, előbb felfele néz, aztán lefele, majd rájuk, ahogy elsuhanak az autóval. Már visszafelé fordulva látja, bemegy, behúzza maga után a kaput. Ilyen a világ! Nemcsak az otthonunk más, a környezetünk is. Élünk a magunk kis váraiban, otthonaiban. Én nem tudom, hogy bent ki van, kik vannak. Az az ő világuk. Mint ahogy az én világom az én világom. Az én gyermekeim az én gyermekeim. Én nem tudom, hogy az ő világában mik történnek, ő sem tudja, ha esetleg látott, meglátott, hogy itt ülök a kocsífülkéjében, hogy bennem mik történnek. És több mint két milliárdan vagyunk a földön. És mindenki más. Két milliárd világ! S több mint 5000 nyelv és nemzet. Szinte hihetetlen sokszínűség. És folytonos a harc, folytonos a küzdelem emberek és emberek, népek és népek, eszmék és eszmék között. És tényleg ezért fejlődne a világ? És fejlődés-e ez, ami az utóbbi félszáz évben is történt? A két háború, a hazánk szétzúzása... Csak közülünk több mint millió halott... Árván maradt gyermekek. Külön név is született rájuk, gyűjtőnév, mert sokan vannak... Hadiárvák... Apátlanok, és – sokan – anyátlanok is. És miért haltak meg az övéik? Semmiért! A nagy-nagy rosszért. A rosszabbért. Mintha visszaléptünk volna a kevésbé rosszabból a még rosszabbra.

Anyám, anyám, mért szültél a világra!?

Igen, a világra. Amelyen: Mi dolgunk? Van-e dolgunk?

Igen, dolgunk van.

„Küzdeni,

Erőnk szerint a legnemesbékért” – mondom Vörösmartyval.

Itt a falvak jórészt a szászokéi. Szászföld, mondták valamikor. Amikor te még te voltál, én én, és ő ő. Most: minden Románia. Țara românească. Szászföld sincs, és nekünk, szépföldi magyaroknak sincs itt földünk. Térképen sem, szóban és írásban sem.

Ez Szászveresmart. Vagy ahogy ők nevezték – a régi, 800 éven át itt lakók – Rotbaw. Most csak Rotbav. Velük még kegyesebbek, legalábbis a falvaik neveinek az így-úgy megtartásával, de azzal nem, hogy élni hagynák őket ősi földjükön. Tömegesen hurcolták el őket is a Szovjetunióba, büntetésül Hitlerért, illetve azért, hogy abból a népből valók, mely Hitlert is adta. S hogy onnan hazajött, aki hazajött, új szelek is fújnak, köthetik a talpukra az útilaput, s mehetnek. Csak majd integetnek – ha integethetnek

– visszafele. Most még áll az út jobb oldalán – mindig megcsodáltam, amikor erre jártam – a gyönyörű, komoran büszke várfallal körülvett román kori templom délceg, büszke tornya. Fegyelmezett településrend, a mi fogalmaink szerint szinte zord.

Otthon már reggelizett a család. A nagyobbak iskolában, a kisebbek kék óvodában vannak. Szerencsére, hogy ez is, az is közel van, rászoktatták őket, hogy egyedül is el tudjanak menni s haza is tudjanak jönni. Hej, pedig az óvodásokkal sokat idegeskedett Babus. Kezdetben Sári mama vitte őket, aztán ahogy Sári mamának fájó csípőjével nehezebbre kezdett lenni a járás, szerepet cseréltek, nagymama maradt itthon vigyázni a még kisebbekre, s ő ment, s magyarázta közben az utat, az úton való vigyázva átmenést, s azt, hogy csatlakozzanak egy-egy nagyobbhoz, ha van rá lehetőség... Egyébként ez az élet. Áramlik, sodor, te is sodródatsz, benne vagy a lüktetésben, mint egy ilyen vagy olyan, bármilyen parányi kicsi rész a nagy egészben. A nagy egész sodor tégedet is. A múltkor jóleső érzéssel figyelte meg, ahogy távolról követte a tekintetével az ő kicsijét, látta, ahogy valaki idegen megfogja a kezét, s átvezeti az úton. Átment volna egyedül is, de annak az idegennek, valakinek, egy embernek a féltő-óvó szeretete átsugárzott az ő gyermekére is.

Gyuri unalmában a faluneveket nézné, de azokkal ugyan sokra nem megy, csupa-csupa román, vagy inkább románra átfordított, de még inkább átnevezett, románra átkeresztelt név. Amelyik „indíttatása” elsősorban az lehetett, hogy az eredeti névre nehogy rá lehessen belőle jönni. Te magyar vagy szász utas – itt a szászföldön vagyunk –, ha nem vagy direkt ismerős itt, ne is sejtse, hogy mi a neve annak a magyar vagy német falunak, amelyiken éppen áthalad veled a kocsid. Talán ha emlékeztetnének, vagy – ne adj isten – magyarul is és németül is ki lennének írva, egyik-másik ismerősen csengene a füledben... Mert hát a szelek messzire fújnak, át a hegyeken, dombokon, s az egyik falu porát is átviszik a másikba, el a messzeségbe is. Meg történelem is van, s a történetekhez nevek is kapcsolódnak. Másképp hangzik az, hogy Fehéregyháza, és másképp, hogy Albesti.

Az Albesti nem mond neked semmit. Ne is mondjon! – gondolhatták a névadók, névátkeresztelők. Hogy a lelket is el tudjuk idegeníteni... El a földtől, s el a tájtól. Ne érezz! Ne lásd Petőfit, ahogy szalad a menekülő

orvos kantárába kapaszkodva annak a lóva mellett, s beszalad a kukoricásba. Kozákok szaladnak utána. Itt, valahol itt, ezen a tájon. Ahogy nézek az egykori csata színhelye felé, szinte látom időkbé vesző alakját, érzem a sorsát! S az ő sorsában a mi sorsunkat.

Hát ne érezd! Ehhez is kellenek ezek az elraboltságukban semmit nem mondó nevek.

Kosztolányi írja valahol: Tudja azt, hogy kenyér németül, angolul, franciául vagy öt vagy hat nyelven, de valamennyinél mennyire másabb az, hogy kenyér. Mert abban benne az édesanyja emléke is, a szava csengése, hangzása, annak melegsége, ahogy mondja: Gyere, kicsi fiam, itt van a kenyér!

Hát miért fáj neki az, ami nekem a lelkem? Miért kell még falvaink nevét is kicserélni? A Szabadkáét Szuboticára, és itt ezt a lankás tájat átnevezni mássá, mint ami! Hogy az ne legyen fehéregyházi csatatér! És ne lássam ott Petőfi időkbé foszló alakját, ahogy fut, menekül a veszített csata, elvesztett haza minden keserű fájdalmával.

Szászföld is ez. Engem nem zavar! Német falvak, itt, ezen a tájon németek által meghonosított építészeti formák. Nekünk, magyaroknak az 1200-as évek eleje óta – amióta behívták királyaink a szászokat – ez szászföld. Szépek, rendezettek a falvak, gyönyörű patinás templomokkal. Nézem rajtuk a kő szépségét! Az, hogy fal... Templomfal... De ennek a falunak a temploma fala, tornya.

Benne van ebben is Erdély arca. Erdély lelke! És a nyelv emlékeztető lelke... Mert: falu, mi mást jelent ez a szó, mintsem hogy valamikor falak védtek a falut. Olyan település volt, melynek fala volt. Ezért falu! A falakat az idő lebontotta, de ottmaradtak a faluk, falvak sajátos arcukatukkal. Beszél belőlük a történelem! A homlokukkal az útra néző házak között kő kapulábak, valósággal hozzáragasztva a két házhoz. Balra a szomszédéhoz, s jobbra a magáéhoz, az onnan nyíló udvar tulajdonosáéhoz. Vagy fordítva. Masszív tölgyfakapuk a masszív kapulábak között.... Ostromolni kellene, hogy be tudj jutni!

Egyszer Gyurit Belényesre küldték kocsikísérőnek, s ott és a környéken látott ilyenszerű, vagy legalábbis ezekhez hasonló házakat, kapukat. A szomszédos Kőröstárkányon megkérdezte egy asszonytól: miért ezek a nagy, szinte bevehetetlen kapuik és az épületekkel körülzárt udvaraik?

– Félünk! – mondta az asszony. S azt is megtudta, hogy honnan a félelem, miért a félelem a dél-erdélyi tájakon. 1789-ben Horea, Closca és Crisán, 1849-ben Axente Sever és bandáik, és 1919. április 19-én magukat szabadsapatoknak nevező gyülevészhadak újra és újra végiggyilkolták ezt a vidéket. Ama áprilisi napon Kőröstárkányon 93, a szomszédos Nyégerfalván 18, és majd épp negyed századdal később a kissé még odább eső Biharremetén 60 valahány magyart mészároltak le válogatás nélkül ezek az ott garázdálkodó „szabadok”. Szabad volt nekik ölni! Jólesett, hogy ölhetek, magyarokat ölhetek! Gyakorlatilag minden férfit, akit kézre tudtak keríteni. Csak azok menekültek meg, akik rejteket találtak az erdőkben, s akiket ott sem tudtak felhajtani.

Lehet, hogy tévedek, de a magyar történelem nem tud ilyenekről, hogy népeket ölni, csak azért, mert ők mások, mint mi vagyunk. Ilyen, hogy román-gyilkosságok, szász-gyilkosságok vagy indiánok lemészárlása csak azért, mert ők szászok, románok vagy indiánok, ilyenről mi nem tudunk! Hogy a hazánkat védtük, kellett védenünk? Ennyi! Csak ennyi! Vérrel védtük? Akkor is inkább saját vérünkkel a törökök ellen, a tatárok ellen! És be is fogadtuk az ellent! Ezért vannak kunjaink, szászaink – és akkor még nem mint ellen, hanem mint menedékkérők jöttek a Magyar Királyság védelme alá –, románjaink és – délen – szerbjeink is. Az ő sorsuk is sors volt. Az üldöztetés üzte őket hozzánk! És – fájó – az egykori üldözöttek most a mi üldözőink, a mi emlékünket kitörölni akarók lettek.

A történelem ezt a szót, hogy hála – nem ismeri. És ezt a szót sem, mint történelem-mozgató erőét, hogy szeretet. Pedig a szeretet törvénye világtörvény. S az is, hogy uralkodni akarás. De jobb erről nem gondolkodni, mert ha ezeken gondolkodol, elvesz minden szó értelme. Azé is, hogy igazság. És azé is, hogy egyenesség.

Vajon volt-e ilyen, hogy egy újonnan érkezett nép csak leigázta, és nem pusztította el az ott lakókat. Ha létezhet az, hogy a magyarság, Árpád magyarjai nyelvüket a Kárpát-medencében kapták, akkor kellett, hogy legyen. Mert attól, akit megöltél, elpusztítottál, nyelvet, kultúrát átvenni nem lehet.

Különbek lennénk hát, mint a környezetünk?

Lehet. És az is lehet, hogy nem!

„Az én házam az én váram” – jut eszébe az otthonról hallottak s az itt látottak hatására az ismert mondás. Bizony, várainkban kell, hogy

védekezzünk. Ezek a várak viszont szépek is. Van ezeknek a falvaknak egy különleges arculatuk. Az is érdekes, kissé ferde homlokzattal néznek az utcára a barokkosan meghullámoztatott homlokzatú épületek. A hajdani meredek háromszög két oldalának a formája csigavonalasan meghullámzik, s lent hurok formával zárul. S mert az utcára néző épület kissé ferde, a következő – ugyanolyan ferde – épület kapuoszlópa félméternyivel bennebb tapad a szomszéd épület falához, s így sorjázó beugrások vannak. A régi idők emléke lehet ez is. Ha jött az ellenség, be lehetett húzódni oda, s a szomszéd épület fala védelméből lehetett lőni a betolakodókra, ostromlókra. Házról-házra védve a falut, az életet az ellenség ellen...

Ellenség! Elidőzik itt, ennél a szónál egy ideig. Magyarázza a szó önmagát. Ellen-ség, aki ellened van. És a -ság, -ség képző gyűjtő értelmű is. Igen, a történelem folyamán sokszor jött az ellenség. És sohasem egyedül. Tulajdonképpen nem is csak jött, hanem ránk zúdult, mint egy lavina, s védekeznünk kellett ellene. Törökök, tatárok képében jött. És jött úgy is, hogy kért, kérlelt, s befogadták eleink. Mígnem egyszer csak azt mondták a befogadottak: ők vannak itthon. Mi meg idegenek vagyunk ezen az ő ősi földjükön...

Segesváron csak áthaladnak. Itt majd visszafele állunk meg, így a kísérője, az üvegszemű ember.

Kint vannak a hegy-völgyes tájon. Otthon laposabb a föld. Az ő városa egy lapos fennsík peremén van. Egyik széle belefut a síkságba, a másik felkapaszkodik az Őrző oldalára.

Ez is mennyire szép és mennyire kifejező: Őrző! Az Őrző őrzi meg a várost. Az embereket. Hajdan, amikor a tatárok jöttek, kimenekültek az emberek az erdőkbe, mert az élet akkor is fontosabb volt, mint a javak. Ha a javak elpusztultak, akkor is újra lehetett kezdeni. És hányszor kellett újrakezdeni!

Nem csak nekünk. Másoknak is, akik itt születtek, ezen a megpróbáltatott földön.

Ahogy egyhangúan döcög a kocsi, behunyja a szemét, s belülről kivetülő képek váltják fel a külső, elvonuló képeket.

Kiss Sanyi bácsi lép ki az emlékezés homályából. Fél lábára enyhén biccent... Ő az udvar karbantartója a gyárnál. Amolyan udvarseprő

munkás. Megáll, ahogy lát közeledni, mindig-mindig mesélhetnékje van, s valamiért engem állítgat meg, s nekem mondja el a sorsát, a panaszait. Mert valakinek el kellett mondania. Azzal kezdi egy alkalommal:

– Mester úr, tudja meg, négyszer kezdtem újra, kellett újrakezdenem az életemet.

– Négyszer? – kanyarítottam fel szinte hitetlenül a kérdő szócska végét. Mire az öreg:

– Igen, négyszer. Más korban belenősz az életbe, rálépsz egy útra, amit a szülők maguknak köveznek egy ideig, aztán neked is. Amikor már-már kezdhettem volna a saját lábamra állni, 16-ban betörték a románok. Én is 16 éves voltam akkor, egyidős a századdal. Menekültünk, s majd másfél év múlva a semmire érkeztünk haza. Még az ajtókat, ablakkereteket is leszedték a házunkról, s elvitték. A mi szekerünkkel s a mi állatainkkal. Mindent vittek, amit megfoghattak vagy elhajthattak, mindent magukkal vittek a szaladva menekülő, hódítani érkezettek. Aztán 18-ban megint mennünk kellett, majd 22-ben jöttünk haza Magyarországról, mert nem hagyta a szív, hogy ott maradjunk. Pedig ott megismertem egy leányt, hívtam, hogy jöjjön velem. Hova? Romániába? A föld ugyanaz – mondtam –, csak a hatalom lett más! Nem jött. Kért, hogy én ne menjek haza... Mire maradjak? A semmire? Szolgának? Otthon másféle szolgaság és másféle semmi várt. Egy tehénkénket megláttuk egy szomszéd falusi románnál. Szó nélkül visszaadta. De: újra kellett, hogy kezdjük. Volt házam, családom, gazdaságom. Aztán jött megint a háború, nekem az orosz front, Szibériában kötöttem ki, Vladivosztokig vittek. Onnan jöttem haza úgy, hogy még a jobbacska katonabakancsaimat is leszedték a lábaimról a határon, amelyek négy évig nekem szolgáltak, s valami ócska gumicsizmába léptettek bele helyettük. S a hazaérkezés? A feleségem meghalt, ezért nem írt nekem szegény, a gyermekeket össze kellett szednem, kettőnek a rokonok viselték gondját, másik kettő árvaházba került. Nekem újra kellett teremteni mindent. Lent kezdeni, egészen lent, a semmiből. S mire megerősödtem egy kicsit megint, most, a békeidőben ez a csupa hazugság világ szedte el mindenemet. Kivitték az udvaromról a szekeremet, kihajtották a pár ökröt, a gyönyörű lovamat... Azt hittem, amikor Barnát, a drága hároméves pejszikómat vitték, hogy megszakad a szívem. Nem loptak, raboltak a bestiák. Nem ólálkodva, nyíltan, fényes nappal vitték el szinte mindenemet.

Hát én mért dolgoztam egy életen keresztül?

Akkor határoztam el, nem maradok otthon szolgának. Semmi nélküli szolga itt is lehetek. Fájt volna, ha otthon az enyémet nap mint nap látva kellett volna szolga legyek. Igaz, fel is szólítottak, takarodjam, adjam át a házamat kollektív irodának. Gyalog indultam el, ki a faluból. A gyermekeim már itt voltak, ők hamarabb meglátták, hogy ez a világ nem a mi világunk, s itt nincsen számunkra hely.

Zörögve halad a kocsi.

Egy román falun haladnak át...

Az ortodox templomok – különösen az újak – másfajta, más lelkű cífraságukkal különülnek el az itt megszokottól. Mert itt Erdély földjén azok is többségükben hozzánk, a mi puritánabb stílusunkhoz igazodtak. Különösen a régi szerény fatemplomok. Az egyik faluban temetés halad. Elöl a fehér inges, fekete csizmás, nadrágos, mellényes és kalapos férfiak, aztán a koporsó. Hat ember viszi méltóságteljes léptekkel, utána az egyformán öltözött asszonyok. Fekete szoknya, fehér blúz, fekete lájbi, s a fejeken fehér kendő... Fekete gyász, fehér gyász, itt a kettő együtt... Lelassul a kocsi – itt, Erdély földjén ez is szabály –, a szembejövő kocsik megállnak, amíg elhalad a menet, felgyújtják a lámpáikat, azzal tisztelegnek, a hátulról jövő kocsik, amíg elkanyarodik majd a menet fel, a temető felé, követik a sort. Megelőzni nem illik. Bár az illem csak illem, erkölcsi, és nem papírra vetett törvény. Egyszer hátulról is elszáguld a sor mellett egy kocsi, hegyen túli rendszámmal. Ott más a törvény, más az erkölcs. De az is lehet, sürgős az útja. Nem adhatja meg az itt, ezen a földön kötelező tiszteletet.

Medgyesen is áthaladnak... Itt megállunk? Nem. Itt is majd visszafele.

– De most tulajdonképpen hová megyünk?

Csend.

Elkanyarodnak északra...

Gyuri megint magába néz... A gyermekek jelennek meg. Babus most rakja nekik elő az ebédet. Egy játékba kezd. Koncentrál, megpróbálja egyenként maga elé varázsolni az arcokat. Boti... Vár pár pillanatig, amíg képileg is megjelenik a drágaság az ő szelíd tekintetével. Nézi, nézi, nézi. Aztán a következő nevet motyogja. S várja, hogy az is jelenjék meg valahol a tudata képernyőjén. Majd tovább, tovább... Addig nem megy tovább, amíg nem látja tisztán az arcot, arcocskát. Azon is elgondolkozik,

úgy, akarattal koncentrálva, mi lehet egyik-másik kicsi lélekben... Aztán hosszan-hosszan nézi Babust.

Ő a kedves nő, lényem része. Igen, lényem része, mert ketten vagyunk egy. Én most csak fél vagyok... Hogy nézett, amikor integetett. Mintha fájdalmat láttam volna távolodó szemében! Aggódó fájdalmat. S az én szívem is úgy fájt azokban a pillanatokban, hogy valósággal szakadt meg. Ez az ember. Tudunk örülni, nevetni, sírni, mosolyogni és fájni is. Milyen gazdag is egy lélek! És hány lélek a világ, hány lélek az emberiség! Te magadból kilépni nem tudsz. Te csak egy vagy, a magad magadba zárt világa. A magad univerzuma.

Hogy is érthetnénk meg egymást?

„Férfi és nő hogy is érthetnék meg egymást. Hisz mind a kettő más akar. A férfi nőt, s a nő férfit” – jutnak eszébe Karinthy Frigyes sorai, szavai... Ma reggel is, amikor nézett vissza rá, nem egy asszonyt látott, hanem őt látta, őt, a kedvest, jól ismert ruhájában, és az alatt is, a ruha alatt is, ahogy domborodnak az idomai... Hordozta rajta a tekintetét. S közben fájt, erősen fájt. Valahol bent.

Vágy, vágy... Miért is van a vágy?

A teremtés alkotott így bennünket. Hogy vágyjunk egymásra. S így lesz áldott az élet!

Újabb falu... Román... Nem tudja, de látja. Látja a házakról, látja az udvarokról. S látja az utcán járókról-kelőkről. Nemcsak egyéni, nemzeti vonásaink is vannak. Más a magyar ház, más a román ház, s más a szász ház. És nemcsak a ruháinkról, sokszor az arcunkról is meg lehet ismerni minket.

Miről?

Nem tudom. Nem tudom, és mégis tudom, hogy ez az ember magyar, az az ember román. S ha szászok között élnénk, bizonyára róluk is tudnám. Vagy franciákról, angolokról, spanyolokról is. De a mi világunk szűk szeletéről igen. Még a mozdulataink is másak, nemhogy a gondolataink... Más sors, más történelem... Más szavak, más kultúra.

Ott bent a fák között, már kívül a falun, egy ház hosszan-hosszan bekerítve.

Tanya – mondom az én nyelvemen.

Vajon ők is ismerik a fogalmat? Lehet. De ezeket a sorokat, hogy:

„Ez a tanya ki tanyája,

Se akáca, se nyárfája,

Sehol egy fa, sehol árnyék,
Mert itt laknak Pató Pálék...”

Ezt biztosan nem.

Volt egy ilyen élménye is Gyurinak. Édesanyja elvitte egy tanyára. Neki eszébe jutott a vers, s elkezdte mondani... Ahogy elért addig: „se nyárfája”, átvette a szót az ott lakó bácsi, s az mondta tovább:

Sehol egy fa, sehol árnyék, és így tovább...

Ilyen nincs! Ilyen nem lehet másokkal. Csak a közös nyelvben, a közös kultúrában.

Csapkodnak a gondolatai...

Ki felel a sok-sok lelkiismeretlenségért? Könnyen megszédítik az embert, ha nem érti eléggé a dolgot, vagy ha nem lát tisztán. Az Utunk márciusi számában olvastam: Az áldozat hitt a gyilkosában. Számíthatok a társadalmi igazságtalanság jóvátételére? És: Mi az élet valósága?

Tekintélyekkel porbe szállni vakmerőség, jól tudom. Tévedés ne essék. Vádolhatnak abnormitással is, ha már itt tartunk...

A következő pillanatban már édesanyjára gondol... Vajon szegény hogy van? Az utóbbi időben elég rossz bőrben volt. Eszébe jut, a nagyanyja is úgy halt meg, hogy nem volt otthon. Akkor volt Földváron, s mire hazatért, nem volt. Istenem... De nem meri tovább gondolni... Nehogy! Inkább arra koncentrálni, hívja elő az időből a nagyanyja arcát. Igazi nagyasszony volt. Mintha darabokból rakódna össze az arca. A csontokra rátapasztott gömbölyű darabokból. Közvetlen a szemek alatt két kicsi gömb, enyhén petyhüdtek, de kifele dudorodók, aztán az arc jobb és bal oldali gömbjei, az áll gömbje, az is kettős osztattal, középen egy árok, félgömb attól jobbra, és félgömb attól balra. A homlok is kettőbe van vágva, de az nem gömb, kétfele dudorodó... Aztán a halántékok fele lehajló sáv, mely ugyancsak megráncosodott. Szegény nehezen viselte a velük történeteket. Azt is, hogy nagy fiát, aki a legtöbbre született, s nemcsak magának és magáért élt, olyan hamar el kellett temetnie...

Kinéz az ablakon, a fákat nézi. Ugyanúgy közelednek, aztán elsuhanak... A motor egyhangúan zúg, ők meg rázkódnak a köves úton, miközben szorgalmasan kerülgeti vagy kerülgetteti a kocsival a gödröket a sofőr. Ezért nem egyhangú az út, szinte izgulsz, hogy ezt a közelgő kátyút megússzuk-e?

„Most percmemberkék dárídója tart” – ugrik be egy Ady-kép. Percem-

berkék... Perc-em-ber-kék... Mekkora súlya van, s micsoda kifejező ereje. És: mennyire nem változik az idő... Dáridóznak most is. Ki tudja, talán épp most, vele is...

De hát?

Semmi de hát!

Aztán másik két sor ugrik be ugyanebből a versből:

„Robogok honról rejtett vonaton,

Ebek hazája ma, nem az enyém...”

Igen, én is robogok, s ha nem is vonaton, de kocsin... Valahol a vak éjszakában. Ezt is Ady írta? Most hirtelen nem is tudom...

Már túl vannak az ebéden! Most a szájacskákat mossa vagy mosatja meg Babus... A nagyobbakat küldi, hogy mossák meg a szájukat, kezüket, a picit, piciket vizes ruhával törli meg.

Vizes ruhával. Milyen is ez a nyelv. Az a ruha, amivel meg kell mosni, le kell törölni valamit, az egy darab rongy. De így mondta a nagyanyám, így mondja édesanyám, és Babus is így mondja. S így jut most nekem is eszembe. Pedig a ruha más... De amikor vizes ruhával törölsz, nem felöltő ruhára gondolsz, hanem arra a darab rongyra.

Rongyaidra. Nincs kizárva, ez is benne van a szó történetében. Az örök rongyaink. A rongyosra rongyolódott ruháink... És a ruha, amint ráfeszül a testre. Mi, férfiak kevesebbet adunk a külsőnkre. Ilyennek teremtettünk! A nő az mindenben más. Neki tetszeni kell! Ez benne van a lényükben! Benne a mozdulataikban! S abban is, ahogy azt a „ruhát” magára veszi, ahogy alóla is előfeszül a test, előfeszülnek az idomok. Már tizenkét éve, hogy Babust – az akkori Marikát – meglátta, azóta is annyit gyönyörködik benne. Most is látja, ahogy integet neki! Hogy tud valaki olyan szép lenni?

Egy nagyot zökken a kocsi.

Gyuri összerázkódik, de ez a rázás hadd ne rázza ki belőle a képet – szinte szuggerálja magát –, mert olyan jó nézni, látni őt, s benne gyönyörködni! S ha nem látod, úgy vagy, mint a párja vesztett gerlice!

És a „párja vesztett gerlice”!

„Társam, társam, iédes társam,

Rikótnálak, de nem hallad.

Rikótnálak, de nem hallad,

Keresnélek, de nem kaplak.

Keresnélek, de nem kaplak,

Intenélek, de nem látlak.
Ha ién téged meg nem kaplak,
Ién sem szálllok szép züőd ágra.
Ién sem szálllok szép züőd ágra,
Leülök egy asszújágra.
Leülök egy asszújágra,
Ién leszek ez igaz árva.
Met ez árvát s ez idegent,
Miég e szíél es inkább fújja.
Miég e szíél es inkább fújja,
S ez eső es inkább veri.”

– mondja, dúdolja magában, miközben nézi, nézi a kedvest, aki egyre messzebb van.

Vajon a más élőlények, kutyák, macskák, lovak, tehenek, vagy akár az oroszán, képesek-e látni azt, amit nem látnak, de láttak. Képesek-e emlékezni?

Igen, képesek. Hanem mivel lenne magyarázható, hogy ők is megismerik a kaput, ahol az ő otthonuk van. Még a disznók is, az egyik legbutább állat – mert hát mennyivel intelligensebb egy ló vagy még a kutya is, mesélték a régiek –, amikor először csapták ki a kondába, több százat egy helyre, s este, az első este, ahogy a kondás hajtotta haza a nyáját, mindenik disznó a saját kapujára ment. Ha az nem volt nyitva, várt, ott várt, hogy bebocsáttassék.

Mi mással lehetne magyarázni ezt?

S a lovak is. Régen szekeresek bonyolították le a „külkereskedelmet” is. Külön mesterség volt: szekeresseg. Áru-fuvarozás. Mentek be Ó-Romániába, át a Kárpátokon. Húsz-harminc kilométernél a ló sem bír egyszerre sokkal többet menni, közben pihentetni kell, s megetetni, megitatni. Ezért épültek az útszéli csárdák, vendéglők, pihenőhelyek. A színalják. Behajtották oda fuvarosaik a lovakat, megpihentették a „szín alatt” az árnyékban, s el is látták. Még név is őrzi ezt a Kárpátok túlsó oldalán: Színalja. Királyi üdülőhely lett a későbbiek során. Egykor: erdélyi fuvarosok pihenőhelye. Ha másodszor is ugyanazon az úton indultak el, már nem kellett behajtani. A ló megjegyezte, s amikor odaértek, betért magától, s pontosan ott, ahol előző alkalommal enni és inni kapott, megállott. Már mindjárt kettő az óra. Még mindig mennek! A kísérője nyugtatja:

– Nemsokára ott leszünk.

– Hol?

A felelet megint elmarad. Van egy olyan érzése, valami furcsaság van ebben az egész gyárlátogatásban.

Egy bizonyos: az útitársa nem társ. Nem beszél meg semmit, s úgy viselkedik vele, mint egy „felettes”, aki a kérdéseire nem köteles válaszolni. Vagy nem szabad neki válaszolni? De miért? Vagy egyszerűen csak szótlan ember?

Hatalmasat zökken a kocsi. Gyuri összerázkódik. De nem zökken ki a gondolataiból. Magában ismétli: igen, idegenek. Igen, jövevények. A szászok, akik ezeket a falvakat építették, s még lakják is valamennyire, ők is befogadottak. Közel nyolcszáz évvel ezelőtt fogadták be őket királyaink. És hagyták, hogy saját törvényeik szerint éljenek. Egyenesen a királynak voltak alárendelve. Ezért „királyföld” a földjük. Most meg már, nyolc évszázad után elidegenedett tőlük is a föld. Sorra indulnak el új hazát keresni. Fújhatnák ők – akárcsak mi is – a csángó dalt:

„Idegenyek, idegenyek.

Idegenyek, idegenyek,

Be megittetek ingemet.”

A közös sorsról, az ő sorsukról és a mi sorsunkról. Arról a sorsról, amely a csángókat már félezer év óta rágja, sújtja, s mely hozzánk is elérkezett... El először 1918-ban, és el most újra, megizmosodva, az újabb árulástól kidagadt kebelével 1944 szeptemberében...

Most, mióta újra rabságba estünk, s más lett a világ is.

Más kor!

Nem is látod mindig az ellenséget. Itt van melletted, már-már benned is, de láthatatlan az arca. Úgy hívják, hogy Megváltó Eszme. Mely valahonnan – egy kohóműhelyből, ahol kikoholták – rázúdult a világra. Demokráciának is nevezi magát, szocializmusnak is, mely a kommunizmus lepedőjét lobogtatja. Azt mondja magáról, hogy meg fogja váltani a világot. És azt, hogy az emberért van!

Az emberért?

Ez sántít egy kicsit – fogalmazza meg magában ki tudja hányadszor Gyuri. Mert a gyűlöletet is hirdeti. Azt hirdeti, hogy gyűlöld embertársadat! Azokat, akikre ő mondja, ő, az eszme, hogy gyűlölnöd kell! Nyugodtan ölj,

pusztíts, rombolj, mert nem szent az élet, nem szent a szellemben évezredek óta testet öltött teremtmő erő, maga a világ, az az ember, aki itt az úton a lovait hajtván jön szembe velünk! Vagy ezek a hatalmas várfallal körülvett templomok itt, ezen a vidéken. Semmi-semmi sem szent. Az sem, ami bennem van – gondolja Gyuri. Az én gondolatom sem szabad, láncok lógnak le róla, láncok, melyeket akármelyik percben rá lehet tekerni, rá a gondolatra, vagy rám, az emberre, aki gondolkodni merek, látni merek, meg merem látni a Rossz árnyát, amelyik ránk terül, rá mindenkire, már a születő csecsemőre is, aki(nek) azért (kell) növeszt(en)i fogait, hogy beleharapjon anyja életadó emlőjébe! Hogy fájjon neki! Benne már a mozdulatainkban is, mint tőle való félelem. Nem most jelent meg, időtlen idők óta ott lappangott mindig valahol, a háttérben, néha-néha felerősödött, előlopakodott rejtekéből, mert akkor, valamikor rejtekhelyen bátyázta be magát. S közben meg-megmutatta az arcát. A paradicsomban Ádám és Éva előtt kígyó képét öltve „csábított”. Jeruzsálemben, amikor ott állt az Ember az ítélkező diktátor és a hangos tömeg előtt, s azt üvöltötte: a rossznak kegyelmezz, s öld meg a Názáretit! Ácsoltass keresztet a jónak! Indítsd el a Jót a maga keresztjével a Golgota útján! S a gonoszt hagyd élni! Ott volt Párizsban, s súgta az emberek fülébe: romboljátok le a Bastillet, s szabadok lesztek! Aztán hogy: gyilkoljatok, gyilkoljatok, pusztítsatok el mindent, ami régi! Mert „az óvilágnak romjain” egy új világot kell megteremtenünk! Nem is gondolták, hogy holnap majd a ma még zászlót vivők, lobogtatók összebilincseltek csuklókkal fognak sorban állni, sorukra várni a zseniális találmány, a guillotine előtt. Amely szalagrendszer-gyorsaságúvá teszi a gyilkolást. Ama haza gyermekeinek, az ő napjukat elérkezettnek hívó becsapottak, rászedettek, s éppen ezért – sajnos – eszközökké, egy valahonnan a láthatatlanságból leselkedő gonosz, a „szabadság, egyenlőség, testvériség” jelszava mögé rejtőzött erő becsapottjainak a meggyilkolását. Azok vérét is önti, akik hittek benne, akiknek felderült az arcuk, kinyílt a szívük, és elhitték, hogy valóban az Ő Napjuk érkezett el. Holott ennek az álarcos erőnek a világ színterére való lépése napja – és nem az ő napjuk – volt az. Mert akkor összezavarodott a világ, vérfolyamok árasztották el ama utat, előbb a felsőbb osztályok tagjainak, később a testvéreiknek, a közülük kiragadottaknak a vérében gázoltak a becsapók is s a becsapottak is. Ne kegyelmezzetek! Ne kegyelmezzetek! Akkor az volt a neve, hogy Convent, aztán hogy Bolsevik Párt! S amikor a választásokon a mensevikek

győztek, amikor elérkezett az alkalmas pillanat a vér vörösének a fél világra való ráborítására, kivették a tegnapi győzteseket a térre, és agyonlőtték őket. Mert Demokrácia – zengték. Népakarat! S a népre rázúdult a teljes kiszolgáltatottság. Hozzánk fegyverekkel érkezett meg a szabadság. Senki sem kérdezett meg téged, hogy akarsz-e szabad lenni. És te, aki a nép soraiba tartoztál, hogy akarsz-e uralkodni? Mert ugye népuralomnak mondták rendszerüket a népgyilkosok. Ránk zúdult, mint valami sátáni erő, s azt mondja magáról, hogy a boldogságot hozta el számunkra. A Szabadság eszméalcát teszi fel, és mennek az emberek a totális rabság útján. Egy óriási börtön lett az ország, a mi országunk is, a nagy börtönláncolat része. S a börtönlakók, mintha kötélen rángatva, menetelnek, s magasba tartják az ikonokat! A kijelölt Szentek Arcát! A legaljasabb tömeggyilkosok arcát! A Leninét, a Sztálinét, mint világszentekét, és a Gheorghe Gheorghiu-Dejét, mint a mi legfőbb szentünkét. És Kongresszust beszélnek, országgyűlést beszélnek, ahol bábuk ülnek. Vagy – Isten őrizzen, hogy beleolvasson a gondolatomba valaki – szentek gyülekezeteként emlegetik azt, hogy Párt. De ez is egy szemkiszúrás, egy firma. Te lennél a párt, és te nem vagy a párt. A párttagokat sem kérdezi meg senki, hogy mit gondolnak, mit akarnak. Utasításba kapják, hogy mit gondolhatnak, mit kell gondolniuk. Egy hatalmas bábu nő fölénk, a Hatalom bábuja, sámán-szobra, melynek végtagjait úgy nevezik, hogy igazgató elvtárs! Vagy: titkár elvtárs. Vagy a minden együtt: vezetés. Ha látod őket, sem látsz beléjük. És nem is láthatsz, mert ők csak végtagok, és a végtagnak se feje nincs, se lelke nincs. Feladata csak annyi, hogy az ostor végét fogja, s üssön, csapjon, tereljen vele.

Ahogy mondja, sorolja, néven nevezi ezeket, érzi, hogy túl konkrétak még ezek a megnevezések is. Aztán egy mindent magába foglaló fogalom zúdul belőle elé. Kor. Korunk. A Mi Korunk! Mert az igazgató elvtárs, a titkár elvtárs is a kort képviselik veled szemben. Tulajdonképpen nem ők a rosszak, hanem a kor teszi rosszabbá az embert. Mert a jeruzsálemi „öld meg a Názáretit”, „öld meg a Jót” kiáltás áthangzik, áthullámszik az időn, s bennünk is ott van. Nem is kell gondolkoznunk, ha kiáltásra nyílik a szájunk, mi is azt kiáltjuk. Mert a mi szavunk már nem a mi szavunk, a Kor szava. Hogy el kell pusztítani a Jót, ki kell ölni lelkünkéből a szeretet érzését, és együtt kell kiáltanunk, hogy: Ne szeresd a felebarátodat! Ne a Jó erejét szolgálj, hanem a Hatalmat. Azaz a Kort. Azt tedd, amit a kor kíván tőled.

Hogy rosszabbá tett bennünket is ez a világ, azt látja, nap mint nap látjuk, láthatjuk mindenütt és mindenben. Mintha a rabszolgaság tért volna vissza valahonnan a kétezer éves messzeségből.

„Ember az embernek farkasa” – cseng a fülébe. Ezt sem tegnap vagy ma találta ki „a kor”. Mélyebb, messzibb gyökerei is vannak, vagy kell, hogy legyenek a rossznak. Az egymás ellen tett rossznak.

Régen, az én gyermekkoromban is folyt a harc, a társadalom harca, a világ harca. A fent és lent harca. Akkor is panaszkodtak az emberek. Panaszkodtunk mi, magyarok. Mert ránk egy másfajta rossz is zúdult. A kisebbségi sors! Az idegenek döllye, gonoszsága, önző, bennünket elpusztítani akaró ereje, gonoszsága. Megint felcsendül a fülében a dal:

„Idegenek, idegenek”,
Be megittetek ingemet.”

Amióta minket esznek, azóta folytonos a romlás. Folytonos az ellened vívott háború, ostromállapot. Célponttá lettünk itt a Kárpát-medencében. Hogy romlik a világ, és hogy most rosszabb, azt a vak is látja. Ezért a sok szólam is, s ezért olyan undorítóak ezek a szólamok. Valami olyasmi történik – ami teljesen más, teljesen különbözik a régitől –, mintha amikor verik a béklyót a csuklódra, s azt mondanád, azt kellene mondanod, hogy legalább az életedet hagyják meg. De te azt mondod, hogy: Jaj be hálás vagyok, jaj be jó nekem. Köszönöm a béklyóimat, azaz: a boldogságomat. Mert ha nem mondod, hogy boldog vagy, jaj neked!

És vajon igaz, amit mondanak, vagy próbálnak elhitetni, hogy a szegény embert – de hát mind szegények vagyunk – tényleg egy kicsit jobban becsülik? Ha igaz, ennek lenne a jele, hogy most engem jutalomkirándulásra küldtek? Hogy mint egyszerű munkást választottak ki erre a kirándulásra? Engem, a munkás embert? Ha csak ellenséges lenne a szándékuk velem szemben, el akarnának pusztítani. Mint ahogy ezek mögött a beugró épületszögletek mögött, amikor védekeztek, azért védekeztek, hogy ne tudják elpusztítani őket. Eddig én is védekeztem, próbáltam védeni értékeinket, s így lettem én is ellenség a szemükben, mert hát bírálni mertem őket, de lám, mégis! Mégis... Talán ezután más lesz. Hanem nem lennék itt....

Az út kanyarog. Egy városba hajtanak be... Tîrnăveni... Micsoda átkeresztelések. Dicsőszentmártonból Tîrnăveni-t csináltak. Tényleg semmi se emlékeztet a régre. És majdan, valamikor, ha a célt sikerül elérniük, ránk,

a mi népünkre sem fog emlékeztetni semmi. Mert ami emlékeztetne – régi várainkat, kúriáinkat, történelmünket –, eltörlik, kitörlik, megsemmisítik. A név, nevek kitörlésével ki akarják törölni a múltat is! Az emlékeket, emlékezést.

Hallott egy viccet is hajdan valakitől, aki innen vetődött el az ő városába. Dicsőnek nem dicső, szentnek nem szent, s Mártonnak is inkább Marci...

Kanyarognak az utcák. Az üvegszemű egy papírt tart a kezében, mondja a sofőrnek is, hogy most jobbra térjen, megint jobbra, aztán megállnak egy nagy épület kapuja előtt.

IV. Derült égből...

Ki akartam szállni. De a társam nem engedte. Megkért, hogy maradjak, míg a látogatás dolgában beszél a bentiekkel, az igazgatóval. Aztán jó tíz perc után láttam, két fehér köpenyes férfival közelednek a kapuhoz, s onnan az autóhoz. Az útitársam beszél hozzám: na, mindent elrendeztem, ki lehet szállni! Vigyük a bőröndöt is. Megfogja, benne volt mindenem, amit Babus csomagolt. A kezembe adja, s aztán megelégedett, kaján mosollyal az arcán – az üvegszeme furcsán mondott ellent ennek a mosolynak – hirtelen a gépkocsiba ül, int a sofőrnek, az megnyomja a gázt és elporoznak.

Furcsán érzi magát Gyuri ott a járdán.

Nem ért semmit.

Áll egy darabig, mint egy bamba. Előbb a kocsni után néz.

Mi az ördög, hát ezek miért hagyták engem itt?

A két fehérköpenyes, s utánuk egy ugyancsak fehér köpenyes nő feléje tartanak. Csak nézi nagy-nagy tanácstalansággal őket. Volt valami sunyiság az üvegszemű félszem-nézésében is, és most ezekben, ahogy közelítettek hozzá. Aztán hirtelen mellé lép a két fehérköpenyes férfi, a kettő kétfelől, kétoldalt a két karját durván megragadja. Hiába kéri, hogy engedjék el.

– Hát ez miféle aljas eljárás? Engem a gyáram küldött ide!

Látja, a bőröndjét megfogja a nő, s elindul vele befelé.

Azok – mint két dühös bestiális vadállat – még jobban megszorítják, s ráncigálni kezdik, vinni az épület felé.

– Hagyjanak, nem kell engem fogni, nem kell engem rángatni! Megyek én magamtól is – így ő! Majd: Hol van a gyár? Kérdezi, de már gyanakodva. Mert már érezte, kellett éreznie, hogy itt valami nincs rendben. Aztán, hogy látta, ezek rabul ejtik, hát ki akarja szabadítani magát. Dulakodás kezdődik közöttük, az egy ember és a két ember között. Kínjában ökölbe szorulnak a kezei. Nem volt gyenge ember ő sem. Megedzette a mindenféle munka, a nagy gyapotbálák emelése, a sok cipelés. Ütni próbál jobbra, ütni próbál balra. S ahogy durvul a helyzet: rúg jobbra, rúg balra. Egy pillanatig szabaddá teszi magát. De azok ketten vannak. Elkapják megint, s keményen megszorítják a karjait. Csak a lábai szabadok, úgy ahogy. A csuklóira markok bilincse szorul, azokra nem. Kínjában hát rúg. Aztán harapással próbálja szabaddá tenni a csuklóját, karját, a rákulcsolódó kezeket leharapni róluk. De mindenkinek két karja van, a második karok,

tenyerek is működnek, beleütnek, belebokszolnak az arcába is. És közben ráordítanak:

– Te bolond vagy!

Elsőre ezt sem érti. Bár dulakodás közben az épület kiírását is meglátta. Spital de psihiatrie! Első pillanatban még ezt sem fogja fel. Csak annyit, hogy valami kórház. Egyszerűen nem értett semmit. Több épület is sorjázott jobbról meg balról... S itt egy hosszú udvar van előtte... Hogy fehér köpenyesek ráncigálják, „te bolond vagy!” – ordítják a fülébe, arra kezd sejteni, derengeni benne valami.

Úristen? Hová küldött engem az az aljasan alattomos Dombi igazgató?

Ahogy ezek a fehérköpenyesek pofátlanul és szívtelenül és embertelenül zúgják a fülébe, hogy te bolond, akkor szólal meg újra, meglehetősen keserűen:

– Ostoba inkább, nem bolond.

Fogd be a pofád, üvöltik neki. S mind a két kezükkel fogják, s viszik. A karjait két oldalt ellehetetlenítve, kifeszítve vezetik, vagy inkább ráncigálják fel a lépcsőkön egy tágas előcsarnokba. A tágas belső tér közepén négy oszlop mered a magasba, azok tartják a mennyezetet. Itt megint kéri őket, hogy engedjék el, a karját eresszék el, és hogy nem, még keményebben fogják, ki akarja szabadítani magát. Ismét csak azt üvöltik, te bolond vagy! Bolond! Te, örült! Aztán két oldalról a karjait még inkább vasmarokkal vonják szét, hogy a lábával se tudjon közelíteni hozzájuk. Erre tényleg elborul az agya, bizonyára már nem tudja, hol van, mit csinál, csak azt érzi, hogy szabadulni! Szabadulni! Szabadulni innen! És hogy emberek, mi történik itt? Hagyjatok! Hagyjatok!

Nem tudom, hangot adtam-e ki a szájamon, az sincs kizárva, ordítottam. Mert hát az ember, amikor az erőszak karmai közé kerül, s ráadásul ilyen váratlanul, nem azt teszi, amit józan ésszel tennie kellene. Mert ha kiáltasz, azt igazolod ezzel, hogy tényleg bolond vagy. S ráadásul dühöngő! Úgy is tűnhettem, hogy dühöngök, ahogy rúgok, harapok, megteszek mindent, hogy kiszabadítsam legalább a karomat. Még emlékszem, rám ugrottak, a nyakamat kapták el, s miközben kirúgták a lábamat alólam, hogy essem le, zuhanjak le, a torkomat kezdték szorítani. Én kiáltani akartam, de belém fojtották a szót. Még láttam, kinyílnak körben az ajtók, mindenütt emberek jelennek meg. Segít... Embe...

Szörnyű volt, rettenetes volt!

Addig szorították a nyakamat, addig fojtogattak, míg teljesen elvesztettem az erőmet. Elsötétült előttem minden, éreztem, fut ki belőlem az élet...

S hogy: vége!

Többet nem tudok semmit. Feketeség zuhant rám...

A nemlét, vagy az alólad kifutott lét feketesége. Az öntudatlanság immár érzéketlen állapota.

V. Hollók, varjak...

Körbeveszik a földön elalélt, meg-megránduló testű embert a betegek... Senki sem csodálkozik. Ez itt megszokott. Hoznak egy dühöngőt, meg kell fékezni. Még beteg is akad, aki odamegy az ápolóknak segíteni. Ez sem szokatlan itt, hogy egy-egy ilyent a legbrutálisabban ütnek le, ráugranak az ápolók, s verik a fejét a falba, cementbe. Majd pár nap múlva ő is fog látni hasonló helyzeteket, eseteket. S akkor egykori magára gondol majd. De most ő fekszik a cementen, immár védekezésre, a maga szabadságának védelmezésére képtelenül, öntudatlanul. Ellenállás nincs, el van alélva, ő nem tudja, mi történik vele. Azt sem, hogy már egy kényszerzubbony van rajta, amivel lekötözik majd a karjait, kikötik a lábait, ha netán mint dühöngő örült ébredne, tehetetlenné legyen téve. Egy bebiztosított ágyba teszik, ketrecágyba, ahonnan szintén nincs kiút. Időnként fehérköpenyesek ellenőrzik, figyelik az állapotát. De ő ezt már nem látja, nem is tudja. Számára fekete a világ. Odalett a Világ Világossága.

Aztán mintha álmodok... Mintha képek, zavarosak, mintha ködben vagy ködből, valahonnan ... Talán a még vegetáló agyból, az eszmélni akaró, de eszmélni nem tudó idegzetből? Vagy a lázból?

A rémület egymást váltogató jajaiból, valahonnan lentről, a tudat alatt vergődő én kiáltásából, kiáltozásaiból? Egemást zavarók, egymást kioltók vagy továbbblokkók, továbbtaszítók? A lét és nemlét peremén vergődő én jaj-látomásai, elfojtott kiáltásai?

A beteg vergődik, nyöszörög... Tehát az öntudatlanságban is él... Működik az agya. Képeket kreál, vetít ki valahová az öntudatlanság képernyőjére. Komor, sötét az ég. Vadmadarak köröznek fölöttem... Előbb fent a magasban, aztán mind lennebb, lennebb... Menekülnék, hogy védelmet találjak, de fognak, fogják a karomat, fogják a lábamat... Már a fejem körül vannak, hallom a szárnysuhogásukat, s látom, ahogy meresztgetik, rám meresztik, a szememmel szembe meresztik hatalmas karmaikat. Fel akarom kapni a kezemet, hogy a szememet védjem, a fejemet védjem, de a kéz, a kezem nem engedelmeskedik. Behunyom a szememet, elfordítom a fejemet, legalább ne lássak. De a szárnyak ott csattognak. S ha csak résnyire nyitom a szemem, látom, ahogy rám merednek, szemembe merednek azok a szörnyű karmok s az enyhén megnyitott hatalmas csőrök...

Akik látják, csak a testen végighullámzó rángatózást látják. S a kapkodó légzést hallják...

Ez itt érdekes esemény ebben az alig történik valami világban.

Jaj, jaj! Rángatózik a fej. Mígnem egyszer elcsendesedik. Kikapcsol az agy, összeomlik benne minden... Vak világtalanság zuhan rája! Megnyugszik a teste, ő meg visszahull a teljes öntudatlanágba.

...Mintha a gyárban lennék... Furcsa fény van... Óriási reflektorokat szereltek be, s azok mintha mind-mind rám lennének állítva, rám lennének irányítva. Csak a fülem hallja a gépek csattogását, zakatolását, én nem látok semmit, mert a fény, a szörnyű fény vakít, elvakít. Mennék jobbra, mennék balra, de a fénycsóva, a fénycsóvák követnek, rám lövellnek innen is, onnan is, mindenünnen. Védeném a szememet, és megint. Úristen, nem vagyok ura a kezeimnek, nem vagyok ura a karjaimnak. Mintha nem lennének! Levágták volna azokat tőlből. Vagy nem az enyéim lennének, nem lenne akaratom, hatalmam fölöttük...

Hosszú-hosszú csend, sötétség, némaság....

A teljes öntudatlanság sötétje.

Vagyok? Én vagyok? Félelem fog el. Kútban vagyok. Lent valahol a mélyben. Lent, nagyon lent, a vízben. Úristen, el ne süllyedjek! S ahogy felfele nézek, mintha keskeny cső, végtelen magas, én lent. Fel, fel hideg-rideg kövekből kirakva. S fent valahol fénykarika. Elrémülök! Mintha fentről kövek potyognának rám. Körém zuhannak, pottyannak, szétparizstolják a vizet. Védeném a fejemet, és nem tudom megmozdítani a karomat. Huppannak a kövek... Megkövezők, agyonverők vagy eltemető? Uram, Istenem! Van szabadulás innen? Innen, ebből a szörnyű mélységből, s ebből a lucskos sötétségből... Mintha úsznék! A fulladás határán vergődnék! Csak nézek, lopva nézek felfelé, a fény felé, s didergek is... Ki kellene mászni! Kapaszkodni, kapaszkodni... De jaj, hogyan? Nincsenek kezeim! Vége ... Megint a semmi, a feketeség. Olyan ez, mintha az agyban valami fellobbanna, egy ideig úgy érzed, hogy vagy, félsz, szorongsz, éled a jajt, aztán behullsz a semmibe. A semmi feketeségébe.

Vesszőfutás... Szép, cifra büntetés. „Bűnben fogantattál, hajlandó vagy minden bűnre!” – mondja egy hang. Miért járt a pofád? Odaállítanak a sor végére, két oldalt a munkatársaim, látom az ismerős arcokat. Ez

Zsiga, ez Feri, ez Ödön! János, Péter, Imre, Bedőné, Albertné, Géza, a kicsi Imre, mind ők, hosszan-hosszan a sorban. Vastag vesszők, már-már botok a kezükben. Annyi a távolság köztük, hogy a vesszőjüket jó könnyeden fel tudják emelni, s sújtani tudjanak vele. S megfogják a két karomat, én rúgnék, kapálóznék, megvetem a lábamat, de nem tudok ellenállni. Jönnek a munkásörök, elvonszolnak a sor végére, s belöknek a munkatársaim között levő sávra. Üssétek, üssétek – hallom. Üssétek őt! Üssed, Szabad Nép! Én ott vagyok középen. Visszamenekülnék, de nem engednek. Egy út van csak, előre. Az ütések útja! A jaj útja! Ha megállnék, ki tudja, talán agyon is verhetnének. Mit tehetek hát? Futnom kell, hogy kiérjek a sorból, a vesszők közül, hogy szabaduljak az ütésektől. És futok, eszeveszettül futok, szaladok. A hátamon csattannak az ütések. Van, aki nem üt. Felismerem, a segédmesterem. Na te, majd te leszel a következő – hallom. Nincs rajtam ing, csak egy rongyos gatyá, fájdalmat érzek, jaj, jaj, jaj, szaladok, szaladok, szaladok. A hátamból csurog a vér. S az enyéim ütöttek, az én barátaim. Felismerem Kissné arcát, akinek nemrég javítottam meg a gépét, az ő kezében is suhog a dorong... Te nem ütöttél? – ordít rá egy hang. Így hát, ha jó vagy, akkor vagy rossz. Fordított, kifordított világ ez is. Mint az egész, a minden! Na, indulj most te. Le az inget ... Futás...

Sup, sup, sup... Mintha édesanyám is ott szaladna.. Vállán foszladozó inggel... Mintha őt is értem ütnék...

„Anyám, anyám, mért szültél a világra?”

Aztán: Döng megint körülöttem a föld... Lent vagyok, valahol a mélyben. Mintha be akarnának temetni!

„Sirass édesanyám, míg előtted állok.”

A fénykarika ott a magasban, s a hulló kövek... Eltűnik minden! Aztán megint! Aztán megint! Mind ugyanaz...

Hollók, varjak...

A szemem! A szemem!

Csak ez a körülöttem hullámozó végtelen kopárság, érdes keménység itt a hátam alatt, a csontjaim alatt... Alattam! Mert fekszem, s mintha le lennék kötözve. Vastag kötelekkel. Megemelem a fejem. Csak azt tudom megemelni. Mező, letarolt, élettelen, sivár, kopár mező. Vagy kialudt vulkán lapos krátere? Megmerevedett, élettelen láva borít mindent. Nincs fa, nincs

fű, nincsen virág. Ahogy kínlódva körülnézek, csupa-csupa lekötözöttség. Lekötözött emberek itt is, ott is, mindenütt. Mi, a kopárság kiemelkedő parányi dombjai. Emberdombok vagyunk a kietlen, halott tájban, itt is és ott is, mintha sorokban. Nem szabályosan, inkább úgy, ahogy valahonnan idepottyantottak minket. Benne vagyunk valamiféle hullámvásban, hullámvzó végtelenségben. Földhöz lapuló melegségek vagyunk az éjszaka nagy-nagy hidegségében. S a táj fölött – mint hullámvzó zene lüktetése: a szívek dobogása. A szívek dobogó lüktetése, s a vér lüktető áramlása, mint zene. Vagy mintha zene, az élet zenéje. Még lekötözöttségében is élet... Él az élet... Amíg vagyok, amíg vagyunk.

Ha én nem leszek, semmi sem lesz. Meghal minden... Addig bennem a fény, amíg vagyok.

Engedjete, engedjete! Ordítok, azaz csak ordítanék. Nem jön ki hang a torkomon... Mert a nyakam... Jaj, fulladok meg, fulladok meg... Egy utcán visznek, a kapukban emberek állnak. Kétfelől keményen fogják a karomat. Rángatnak, visznek... Rángatózom. Ki akarom szabadítani magamat. Hagyjatok! Engedjete!

Megdöglesz kutya!

Hánykolódó nyugtalanság.

Fekszem... Tényleg fekszem? – eszmélek hirtelen. Kinyitom a szememet. A hátamon fekszem, egy vastag kenderkötőből készült, vasrúdra szerelt, valamilyen ketrec-ágyban. Felettem háló! Oldalt rácsok, vasrácsok. Ki vagyok feszítve, le vagyok kötözve a két csuklómtól s a két bokámtól. Lassan kezd derengeni, aztán mind jobban és jobban megvilágosodni, hogy mi történt velem. De: Élek! Vagyok!

Úristen, vagyok? Igen, vagyok, vagyok! Szobában vagyok, körben ágyak... És körben egy-egy emberi árny, rám szegezett tekintet innen, rám szegezett tekintet onnan, furcsa, zavaros nézések... Emelném a kezemet, nem tudom. Jönne, hogy üljek fel, nem tudok. Fognak a karjaim, fognak a bokáim... S így, ebben az állapotban is nem a keserűség az első emberi érzés, ami feltör belőlem. Hanem – furcsa ez – mintha öröm. Életöröm!

Örülök leláncoltságomban, a köteleim között, hogy élek. Hogy ragyog a fény körülöttem, az ablakon áramlik be a levegő, és hogy szívhatom azt...

Kinek adjak hát hálát, hogy még egyáltalán élek, s láthatom a verőfényes

napot? S meg fogom látni – itt egy pillanatig bizonytalanság vesz erőt rajta – meg fogom látni? Istenem, meg fogom látni a családomat?

Szegények... Vajon tudják már, hogy hol vagyok? Hol cserélem a tapasztalatot?

Az ablakon át beragyog a nap... Van egy óra is a szoba falán. Délután – mert nappal van, csak délután lehet – 4-et mutat...

Kinek köszönjem meg hát, hogy vagyok? A láthatatlan jelenvalónak, az Urak Urának. Akinek a szavai – Ne félj, csak higgy – úgy látszik, erőt adtak a túléléshez.

De: a bokáim lekötözve, a csuklóim lekötözve. Furcsa minden körülöttem, nem tudom, és mégis tudom, hogy hol vagyok. Mikor minden erőmet latba vetve sem tudtam a megfojtani akaró kezeiktől szabadulni, az utolsó pillanatban már hittem, hogy segítség nincs. Törbe csaltak, s az én gyermekes, gondolkodás nélküli jóhiszeműségem miatt most erőszakosan kell elpusztulnom.

„Ha férfi vagy: légy férfi,

Ne hitvány gyöngé báb!”

– ismételve magamban, mint életem során annyiszor. A szavakba fogózkodom, azokból merítek erőt.

„Félénk eb a sors, csak csahol,

A bátraktól szalad! Kik szembeszállanak vele,

Azért ne hagyd magad!”

De a hely, ahol vagyok... Szörnyű! Rettenetes. Most is: torz arcok bámulnak rám! Az egyik furcsa nézésű ember szája csücskéről csepeg, folyamatosan folyik a nyál.

Feldereng a kép... A fogdmegek – mintha büntető vagy lélekromboló osztág tagjai – mint valami fenevadak jönnek felém... „Te bolond vagy!” – cseng a fülemben. Mondhatták volna azt is, ha tényleg szerencsétlen örült lennék, hogy: Te beteg vagy! De nem, nem! Vajon miért? Ez itt a „Gyógyítás Rendje?” Módszere? Vagy csak nekem szólt ez?

VI. Kiszolgáltatottságban

Ismerkedem a környezetemmel... Nézek kifele lebilincseltségemből, a rácsaim közül. Elég nagy szoba, végükkel falra meredő ágyak... Bal oldalon két nagy ablak, vasrács azokon is. Besüt rajtuk a nap, beárad a fény. Az egyikben – széles a fal, valóságos kuckó képződik ott – egy emberke kuporog. Valami rongyok vannak az ölében, azokkal babrál... Közvetlen az ajtó mellett egy kis fiókos asztal, rajta lámpa, mellette szék... A szembefalon egy nagy óra, alatta tükör...

Ahogy észrevették, hogy feleszméltem, egy darabig kémlelően néztek rám az ápolók. S ugyanúgy a betegek is. Talán a tekintetemet látva döntenek így a fehérköpenyesek: kezdik leszedni a hálót az ágyról, le a kötéseket a csuklóimról, bokáimról. Bizony, ott vöröslenek a szorítás széles csíkjai! Hallom, ahogy az egyik a másiknak trei zilet – három napot – emleget. Ha jól értettem, azt mondta, hogy ennyi ideje vagyok itt, vagy hogy ennyi időt voltam öntudatlan állapotban? Mikor is jöttem – azaz hoztak ide? Kedden. Akkor most csütörtök vagy péntek kell hogy legyen.

Az egyik fehérköpenyes tányéron ételt hoz. Biztos éhes vagyok – mondja. Egy nagy csirkecomb van a tányéromon, krumplipüré mellette, s vadas mártás lötytyintve rá. Bizony jól esett! Egy pohár vizet is hoznak. Most én vagyok a központ. Majd: keljek fel! Látom, elviszik a „speciális” ágyat is, s egy olyant hoznak helyette, mint a többi betegnek is amilyen van. Közöséges vasból készült kórházi ágyat. Tiszta ágyneművel, s letesznek egy vasalt pizsamát is, hogy öltözzem majd át.

Szabad vagyok hát...

Szabad? Dehogy! Inkább rab! Csak az ágy kisebb ketrecéből kerültem ki... Hogy ezt tudjam is, nyomatékosítják is, hallom, ahogy az egyik ápoló megismertet a ház szabályával. Ott a végé – mutatja –, sétálhatok a szobában, a folyosón, le az udvarra csak külön engedéllyel szabad mennem. Nemcsak nekem, mindenkinek – fűzi hozzá. A kórházi rendet be kell tartani!

Vajon mi a céljuk velem? Ha el akartak volna pusztítani, már nem lennék!

Talán más sorsot szántak nekem?

Megint Petőfit mondom magamban... Aztán a „kik szembeszállanak

vele”-nél megállok. De hogyan? Hogyan lehet szembeszállni ezzel a sorssal? Ilyen kiszolgáltatott helyzetben még soha nem voltam. Keserűséget érzek. Aztán önvádat is. Hogy lehettem ilyen naiv? Ilyen ostobán naiv?

Igen, ma már naivság, ostobaság az, ha hiszel a szó igazában.

Szavak, szavak, ti hűtlenek. Vagy nem ti vagytok a hűtlenek, hanem visszaélnék veletek. Ez az egész század, sőt, még régebbiek is. Szabadság, egyenlőség, testvériség... Hányszor éltek vissza ezekkel a gyönyörű szavakkal. Hazudtak velük, rászedtek, csaptak be a milliókat... Lenin is... Ő, aki az emberiséget megváltani jött... S a tragédia, ami a régi Oroszországban élő százmilliókkal történt. És ami velünk történt. Legyőzte az Önkényt az önkény. A kisebb önkényt a jóval nagyobb, hatalmasabb despotizmus. Hatalomra került az igazságosság hazugsága. A legszörnyűbb embertelenségbe taszított országaink hatalmi gépezetei a történelem legigazságosabb, legtökéletesebb hatalmának állították be magukat.

Hazugság ott, hazugság itt, hazugság mindenütt...

Megfordítottatott a világ... Kifordítottatott...

A becsületesség lett a bűn, s a becstelenség az erény. Azzal vétettem hát, hogy becsületes akartam maradni. Azzal, hogy nem hallgattam, amikor hallgatnom kellett volna. Nem hallgattam, mert nem tudtam hazugan hallgatni.

Keresztre feszítettetik a jóság, béklyókat bilincselnek a csuklóira.

Bitófák sorban... S alattuk az elítélt igazság...

Várva a Véget.

Rend és Fegyelem... Biztosság, biztonság...

Meghalt minden, ami jó.

Börtönfalak... De hát ez nem börtön! Ágyak sorakoznak a fal körül... S bennük: csíkos pizsamás betegek.

Betegek? S akkor én? Hogy vagyok itt? Miért hoztak ide? Mi is az, hogy pszichiátria? A fejemnél megjelenik egy bolond. Nagyot ugrik, s a levegőbe bokszol. Aztán mégegyszer ugyanazt...

Értem... Bolondok közé hoztak. Úgy, mint bolondot. Onnan kintről, a bolond világból. Ahol a rabszolgatartók hazug hada öntelt mosollyal hazudik tovább a szabadságról, s ami még rettenetesebb, az igazságról és emberségről.

Ez itt? Tágas, nagy terem, ahol vagyok. A falra merőleges ágyak mindenike

mellett egy éjjeliszekrény. Lekötve csak én voltam, a mások szabadon mozognak, jönnek-mennek. Úgymond: szabadok.

Szabadok? Körülbelül úgy, mint ahogy „kint” is szabad a világ.

Van-e különbség a kettő, a kint és a bent között? Majd eldől – mondom magamnak. Mert kinek másnak mondanám. Milyen is az ember? Egész párbeszédet bonyolíthat le magában. Kérdez és felel, esetleg elutasít, cáfolja az elébb mondottakat, cáfolja a cáfolatot is. És hang nem jön ki a szájadon. De ott vagy a világban akkor is, amikor sorsod egy ágyhoz, egy kórházi szobához kötött, kérdezed magadat a világról, énedben éneddel vitatkozol. Hogy mi van ott kint, arról sajnós, mindent tudok. De hogy itt bent mi van, ezután fogok megtudni egyet s mást. Remélem, hogy mindent nem, mert mielőtt ez megtörténhetne, megszabadulok innen...

Ha azt kellene mondanom, hogy a szabadságomat vették el, érezném, hogy sántít a dolog. Mert ami nincs, azt elvenni nem lehet. Inkább a rabságnak egy másik, mindenképpen másfajta változatába kerültem.

Egyelőre meg kell szoknom ezt az új helyzetemet.

Nézelődöm, barátkozom ezzel az ITT-tel. Épp most kéri az egyik remegő kezű ember, szobatárs az ápolót, mikor engedik le az udvarra. Ül nyugton – ennyi a válasz. Őt mindenki érdeklődéssel nézi, hiszen ő az új! Rövidesen jön a takarítóasszony, kéri, hogy keljen fel, ellenőrizze az ágyát. Most látja, a lepedője alatt gumilepedő van. S azt is érzi, a rajta levő pizsama bűzlik... Tőle kérdi meg: milyen nap van ma? Péntek! Ők kedden jöttek, érkeztek meg ide, kora délután szállt ki a kocsiból, hogy az első gyárat meglátogassa, tapasztalatokat gyűjthessen, mert hát ugye a gyár legkiválóbb munkásainak egyike...

Én ostoba, én ostoba, én ostoba... Világ barma, világ szamara...

Korunkban a legnagyobb baj az, ha hiszel.

Ember? Valamikor milyen szép csengése volt ennek a szónak, például a régi görögöknél, akik le is írták: „Oly gyönyörű embernek lenni!”

Dombi igazgató semmiképpen sem ember, hanem Elvtárs. A kor újraszabta az arcokat, s főleg az uniformisokat. Jönnek-mennek a gyárban is ezek a ma készített egyenruhában járó egyenarcú, fontoskodó személyek, Marx, Engels, Lenin és Sztálin eszméjének a kiszolgálói. Ezek a Sztálin-fiúk. Valahol olvasta ezt a megnevezést is. Igen. Sztálin-fiúk. Akiknek mindegy, azaz Mind Egy mindenki, bárki, el lehet pusztítani. Jöhetnek rád a terrorlegények, megfognak, kifeszítik a karodat, aztán letepernek a

földre, torkon ragadnak, s azt tesznek veled, amit akarnak. Itt ezek fehér köpenyt viselnek. De vihettek volna olyan helyre is, ahol csizmájuk van és egyenruhájuk az ilyen legényeknek, az övükön pisztoly lóg, s ha nem teszed azt, amit parancsolnak, nemcsak fojtogatnak, hanem akár rögtön végeznek veled, semmiért, büntelenül, a szavaidért. Egy közeli szomszédja után – munkásember volt az is, egy asztalos-üzemben dolgozott – azért jött a fekete autó, mert azt merte mondani a kocsmában egy pohár bor mellett, hogy állandóan dolgozik, s mégis nyomorognak. A szomszéd asztalnál – amint később kiderült – szekusok ültek. Az egyik odalépett hozzá, s leigazoltatta. Csak ennyit. Mutassa meg a személyi igazolványát, vagy ahogy nálunk mondják, buletinjét. Éjszaka már vitte is a fekete autó. A feleségének még azt sem voltak hajlandók megmondani, hová vitték. Másfél év múlva került haza, de szerencsétlen csak ennyit árult el, a miértet, a bor mellett elkövetett szó-bűnét, s azt, hogy ne haragudjatok, azzal engedtek ki, hogyha máskor is jártatom a szájamat, ott kötök ki megint. Isten őrizzen, hogy még egyszer oda kerüljek! Jaj, mert ott..., de ennél az ottnál megállt. Részletekbe nem bocsátkozott. De azt érezni lehetett, hogy az az OTT nem egy kíváncsi hely.

Ő oda került, én ide. S talán az én büntetésem a nehezebb, komolyabb. Engem egy életre akarnak elhallgattatni vagy hiteltelenné tenni. Az az ember talán dolgozhat tovább, épp csak a száját fogja be. Meg is győzték az ő eszközeikkel, hogy pofa be! Mert itt mindenki erősen boldog! Itt magasban szárnyal az életszínvonal, itt ilyen nincs, hogy „mégis nyomorgok”. Én még talán beszélhetek is, mert aki bolond, az bolond. Annak a szava hiteltelen lesz.

Vajon engednek dolgozni? Az is lehet, hogy nem. Kapok majd egy betegpapírt, egy nem épeszű ember papírját, s kitaszítanak vele az utcára. Mint szegény bolond Bélát, aki járja a várost, mindenféle szemetet felszed az utcán, a hónalja alá veszi, s úgy megy, megy, megy. Vannak, akik szánják, de suhancok is akadnak szép számmal, akik hergelik, mérgezik, megráncigálják a kabátját, aztán röhögnek rajta, hogy szegény ember dühbe jön, eldobja a papírjait, köveket szed fel az utcáról, s meg akarja dobni őket. Béla! Béla! Hogy vagy, Béla! – zengik kórusban nagy-nagy röhögéssel.

Vajon én is gúny tárgya leszek?

Egy másik bolondja is volt a városunknak, Jani, őt mindenki szerette, csak a román rendőrök agyabugyálták el minden március 15-én, mert

szegény mindig valahol, ahol nagyobb csoport ember volt – ünnepről szó sem lehetett már, ő szinte egyedül nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy ez nem ünnep –, szavalni kezdte a Nemzeti dalt. Csak kezdte, végigmondani talán sose tudta, mert jöttek a rendőrök, s gumibotjaikkal félholtra verték. Leteptették a földre, a sárba vagy hóba – ha még az volt –, ütötték, rúgták, hogy kiserkent vérével, hurkás daganatokkal, s az azokból sugárzó fájdalommal fizessen Petőfi csodálatos szavaiért.

Hogy ő egy szerencsétlen megzavarodott elme, akiben megkövültek a dolgok, s hiszi még, hogy szabad világ van, s hogy ő egy nemzet tagja, és hogy ő senkinek sem árt! Amolyan csendes bolond, aki még valahol boldog is, inkább mosolyog mindig, két öklét az orra tövéhez nyomja, visszatérő mozdulata ez, s megy az utcán, megszólítja az embereket, s ha valaki pénzt vagy kenyeret nyújt neki, megköszöni illedelmesen. Senki nem haragszik rá, inkább szánják. Kivéve a piros–sárga–kéknek ezeket a szolgálatosait, akik egyszerre vétenek a törvényesség és a humánus ellen, s embertelen durvasággal büntetik a szerencsétlen nemzetszerető bolondot.

Vajon én is a város bolondja leszek? Akit gúnyolni lehet, mint Bélát, vagy ütni lehet a szavaimért, mint Janit?

Tán csak nem kerülök én is az ő sorukra, vagy az ő szerencsétlen helyzetükbe.

Egyelőre a nagy kérdés, hogy itt mit fognak rólam megállapítani. Azt-e, amiről velem kapcsolatosan meggyőződnek, vagy azt, amit mondaniuk kell. Azt hinni aligha lehet, hogy csak úgy idehoztak, hogy állapítsák meg rólam, ép-e az eszem. S hogy ebben kíváncsiak lennének a „szakma” véleményére? Az orvosi vizsgálat eredményére. Azért, csak azért, mert megmondom, kimondom azt is, amit nem szabadna a helyi Heródesek szerint kimondanom. Sem azt, hogy Talpra, magyar – azt 1947-ben, amikor még „elment”, én is szavaltam a templomban –, de még inkább azt, hogy amit az elvtársak csinálnak, az nem szolgálja sem a termelőmunka, de még kevésbé az Ember érdekét.

Az egész rendszer, mint egy fertő! A sok pöffeszkedő hozzá nem értő! Az aktivisták hada! Ők mondják meg, hogy mi a jó, s mi a rossz. Ők, akik nem értik a gép nyelvét, a gépek szavát, nem érzik a munka szépségét. S az én bűnöm, hogy én érzem! Hogy örömet lelek a munkában, szépnek látom azt, s szóvá teszem a barbarizmus barbárságait. Ezért tesznek tönkre engem, s ezért teszik tönkre a családomat is, miután a gépek arcát, s vele a

munka szépségét már – ott, a gyárban – bemocskolták. A hazug kor nem tűri az igazságot semmilyen formában. Még így sem: hogy ez a javítás nem javítás. Mert azért a „javításért” valakik pénzt vesznek fel, s rajtam, aki annak megláttam az Ál Arcát, hazug mikéntjét, bosszút állnak.

A gyermekeim: „a bolond” gyermekei lesznek.

Szörnyű! Szörnyű! Szörnyű!

Felül az ágyában. Figyeli a rajta levő csíkos pizsamaféleséget. Már azt is itt húzhatták reá. Valószínűleg mint eszméletlen bábura. Eszébe jut erről a csíkosságról egy vicc.

Miben különbözik a rab a bolondtól. Csak abban – mondják nevetve, hogy az egyik ruháján így vannak a csíkok, s kézzel megjelölik mondjuk a vízszintes irányt, a másikon úgy, és a felülről lefele irányt jelezik.

Az ő csíkjai most itt függőlegesek...

Óvatosan ereszti le a lábait. S közben figyeli, mégis nem szólnak-e rá valahonnan, hogy neki nem szabad kikelnie a röviddel ezelőtt még hálóval leborított ketrecéből. Egy ápoló is bent van, az elébb jött be, kizárta a fehér asztal fiókját, valami lapokat szedett ki, azokat nézegeti.

Még köhécsel is, hogy vegyék észre. Nem akar semmit rendellenesen csinálni. Az ápoló is hátranéz feléje, nem szól semmit. Úgy látszik, szabad.

Vagy csak nem figyelt rám?

Jobbra pillant, balra pillant, nem rohannak-e megint feléje a fehérköpenyesek, hogy ismét meglincseljék. Széthúzzák a karjait, kezdjék rángatni, aztán ütlegelni, majd fojtogatni...

Be rettenetes volt, Istenem! Amíg élek, nem felejttem el!

Kimegyek a fürdőbe, hideg vízzel – mert más nincs – lezuhanyozok, s felveszem a tiszta pizsamát. Én is hoztam magammal, de ezt idetették, hogy ezt kell felvennem. Alig érek vissza, bejön egy orvos, egyenesen hozzám. Kérdi a nevemet, hová való vagyok, van-e valami panaszom. Ahogy meghallja a nevemet, magyarul is szól... Ahogy a helyzetemről szeretnék szólni, leint, hogy most ne, majd bizottság előtt kihallgatnak. Aztán elmegy, én ott maradok...

A betegek nézik... Mintha kíváncsiak lennének rá. Neki nincs kedve most semmihez, csak fekszik. Kimerültnek érzi magát.

Egy tükör is van a negyedszáz ágyas betegszobában. Vágy ébred benne, hogy odamenjen, s nézze meg benne az arcát. Vajon megviselték a történetek?

De hadd hívjam ki magamra tovább a sorsomat. Óvatosan elindulok a tükör felé. Odasétálok hozzá.

Hadd lám, milyen a tekintetem? Került valami barázda az arcomra?

Mondják: az arcról szinte minden leolvasható!

Csontos vagyok, szikáran izmos alkat, arc. Látszik rajtam, hogy eddig munkában éltem. S az is látszik, hogy a nézésesem sem közönyös, mint itt a legtöbb „társamé”. Azok bámulnak maguk elé, s ki ezzel, ki azzal van elfoglalva, most csak rájuk-rájuk pillantok, meg kell értenem, hogy mi történik itt.

Vajon lehet egyszerre kifelé is és befele, előre és visszafele is nézni? Megpróbálom. Magamra, magamba, körbe itt a szobában, és ki a messzeségbe, valahová, a világra, a világba. Rá a korra, a mi korunkra, melyben élek, élünk, mely rabjaivá akar tenni minket, meg akarja szabni a lépteinket.

Mi tagadás, a nézésesem megviselt.

A kor tett ilyenné, amilyen vagyok.

Ott van a tekintetemben a kor. De nem mint igen! Inkább mint nem! Vagy mint súly, mint gyötrellem, mint neki való kiszolgáltatottság, vagy annak kiszolgáltatottsága alól való menekülni akarás.

De hát van-e menekülés innen? El lehet-e menekülni? Semmit sem tudok. Azt sem, hogy miért hoztak ide, s azt sem, hogy mire hoztak?

Látom az arcomon ezt a nagy-nagy bizonytalanságot is. Ettől vagy mindettől fáradt, ettől vagy mindettől nehéz ez a tekintet... Az én tekintetem...

Benne a ma, mert abból kivonni magamat nem tudom, de benne a tegnap is. S benne a máért és holnapért való aggódás is.

Hát hogyan lenne benne! Aggódok, gyöttrődöm, mi van otthon. Mi van a gyermekekkel. Mi lesz velük, s mi lesz velem.

Benne a múltam a terheivel.

Ezt a terhet, ezt a megzavarodottságot, ezt a boldogtalanságot, amit most, eddig nem éreztem soha. Eddig valahol boldog is voltam. Mert volt értelme az életemnek.

Most?

Tovább szemlélődik, elemez...

Ondi épp olyan, mint én vagyok. Sokan mondták már. S érdekes, a házastárok arca is összehangolódik, közös vonások jelennek meg rajtuk. Ez

a ránc a homlokomon ott van a Babus homlokán is. S ez a gödör az ő arcán is ott van, nem csak az enyémen... S mintha a szeme állása is hasonlítana az én szemem állásához. Most, ahogy ebbe a tükörbe nézek, mintha mögöttem állna, látom az arcát, látom a vállai ívét, s látom a ránc mögött az egész homlokot, tele-tele gonddal. És látom magamon a tehetetlenséget is, hogy hiába minden erőlködés, küzdelem, akarás, valójában semmit sem tudok tenni. Sem értük, sem magamért, sem a közösségemért, sem az igazságért, mely most kisajátított. Képviseleti kezekbe tevődött le.

Nem te mondod meg, hogy mi az igaz, Gyuri!

Ni, mögöttem áll ez a fiatalember, akit valaki Jóskának szólított. S egy törpe termetű kicsi, akit mintha Márknak mondtak volna. Márk, gyere ide! – kiáltotta az elébb az egyik ápoló, s ő indult el. Nézik, hogy mit nézek olyan hosszasan abban a tükörben...

Hej, ha tudnák, mennyivel könnyebb nekik. Mennyivel könnyebb az ő helyzetük. Mert ők önmagukkal egy szintre jutottak a szerencsétlenségükben, oda, hogy nem is érzik szerencsétlennek magukat. Látom rajtuk! Látom – bocsáss meg istenem, hogy ezt mondom, mert ők nem tehetnek róla – a bárgyú tekintetükön. Miközben én... Én... Meg vagyok alázva! S ebben a megalázottságban harcba vagyok magammal is. Én barom, hogy nem jöttem rá, hogy ezek be akarnak csapni engem.

Hogy tudtam olyan balek lenni? Olyan ostoba lenni?

Szörnyű!

Szörnyű!

Szinte iszonyodom magamtól. Hogy tud így ember lépre menni?! Hogy tudja elhinni, hogy tudtam elhinni azt a galád mesét. Hogy engem, éppen engem küldenek el megjutalmazni. Amikor soha jutalomfizetést nem adtak, ami a munkások legalább egynegyedének jár. Ezzel akarnak serkenteni a munkára. Hogy légy buzgó, buzgólkodó. Igaz, engem nem kellett serkenteni, én végeztem úgyis a magam dolgát. De ezt elhinni, hogy engem meg akarnak jutalmazni, badarság volt.. Bárgyú badarság. Hülye ostobaság. S én még nem is gyanakodtam. Inkább csak csodálkoztam. Próbálom elképzelni, milyen hülye pofát vághattam, amikor Dombi igazgató kibökte:

Jutalomkirándulásra akarjuk küldeni!...

Hogy hülyülhet úgy el az ember, hogy ezeknek hisz?!

Visszadőlök. Nézem ezeket a zavarodott arcú szerencsétleneket, akiket ki tudja, mi, milyen helyzet, milyen lelki trauma – mert a megzavarodást valami rendkívüli trauma is kiválthatja – juttatott ide.

Ha logika van a miértek mögött, engem jobban tönkre akarnak tenni, mint azt a dolgozó nép sorsát – hogy dolgozol, s nyomoroghatsz – kimondó embert... Ő is politikai „megbélyezett” lesz ugyan, de ott van tovább is a munkahelyén.

De én?

„Hej, ha én is, én is köztetek lehetnék”, drága munkatársak, drága hallgatag embertársaim. Kissné és Nagyné, Erzsike, Mancika, János és Balázs, akik annyiszor jöttetek hozzám, nézzem meg, hogy mi a baj. S úgy szólítottatok: „Mester!” Vagy néha, hogy Mester úr! Csak úgy nem, hogy mester elvtárs, soha. Lehet, az is baj volt: úrnak lenni az elvtársak között.

Mester vagy mester úr, te, aki megtanultad a gépek szavát, ismered azok testét és lelkét, csont- és izomrendszerét is, füleddel hallod meg, ha fájni kezd nekik valahol, itt vagy a bolondok között. Talán azért is, hogy hitted: valóban miénk a gyár. És hogy ami ott van, az közvagyon, azaz a közösség vagyona!

Fenét! A fejsz tehát sem a köz vagyontárgya, nem a közösségért fejik, hanem mert fejni való! Akik fejik vagy fejni akarják, azokért megáll a kocsi a kapujuk előtt, s betessékelik oda a bársonyülésre. S majd május elsején, a „munka ünnepén”, vagy augusztus 23-án, a felszaba-Dúlás napján ott állnak az országot, az egész társadalmat fejő Elvtársak a számukra épített tribünön, s tenyerükön verik a ritmust, amire a tömegnek együtemben kell kiáltania, hogy Gheor-ghiu-Dej, vagy ahogy ejtik: Gyor-gyiu-Dezs! Gyor-gyiu-Dezs! Gyor-gyiu-Dezs! És mosolyogni kell hozzá. S lelkesen kell neked is verned a tenyeredet. Mert ha nem vered, és ha nem vagy elég lelkes, bűnös vagy, ellenség vagy, s nem az ál-elvtársaknak – akik neked nem elv-társaid (Isten őrizz attól!) –, hanem a „dolgozó népnek” vagy ellensége.

Nyílik az ajtó, s három orvos jön látogatóba, ezek között van az is, aki egy órányival ezelőtt is járt benn, és magyarul is beszélt. Most is megkérdezték, hogy minek is hívnak, honnan jöttem, s miért vagyok itt? Kérdezték románul. Fapt penal – büntető eljárás – feleltem. S ezzel el is mentek.

Alig mentek el, jön egy fehérköpenyes nő, s áll, vár, amíg feltápáskodom.

– Tessék az orvosi rendelőbe jönni a földszintre – mondja.

– Engedelmet kérek, hogy a vécére beléphessek... Épp most akartam oda menni – mondja. A három napi öntudatlan állapot alatt nem mehettem ki a dolgomat elvégezni. Még jó, hogy csak „kicsi dolgom” volt azalatt, a nagy nem történt meg.

Sietve megy is vissza, hogy mint „új beteget” elvihessék a doktor úr elé számot adni önmagáról.

Fehér köpenyes, középkorú doktor úr a fehér terítős asztalnál várja. Itt a bolondoknál az a divat, doktor úrról beszélnek, ők, a „betegek” meg hol urak, hol elvtársak... Most ő véletlenül elvtárs, így szólítja meg a román orvos: „Tovarăş Vágó!” Pontosabban: Tovarăş Vágó Gheorghe! Hallgatókagyló lóg a nyakán, mint általában az orvosoknak. Jönnek a kérdések.

– Miért van itt?

Fogas kérdés. Miért? Gyuri első pillanatban nem találja a megfelelő román szavakat, aztán bejönnek:

– Surprindere – azaz meglepetés számára –, hogy itt van.

– Miért meglepetés?

– Azért mert hazugsággal hoztak ide. Azt mondták, gyárlátogatni visznek. Ahogy megérkeztünk, teljesen váratlanul rohantak rám, s fogtak le, s kezdtek befele ráncigálni. Semmit nem értettem. Ezért is viselkedtem úgy, amikor az ápolók megragadták a karomat, mint egy nem normális emberét. Az természetes, ha a doktor urat is valakik teljesen váratlanul lefogják, megragadják, ki akar szabadulni. Első pillanatokban nem értettem – mondja –, hogy kik ezek, s mit akarnak velem. Csak a fehér köpenyük volt gyanús, az olyan munkások, mint amilyen én is vagyok, nem fehér köpenyben dolgoznak.

A doktor úr vagy nem volt kíváncsi a részletekre, vagy már tudta azokat, továbblépett.

Milyen betegségeim voltak gyermekkorom óta, soroljam fel.

Gondot csak az okozott, hogy Gyurinak fogalma sem volt, hogy románul hogy mondják azt, hogy himlő, vagy hogy skarlát – ő mindkettőben volt –, ezért dadogni kezdett. Mondta magyarul, amit az orvos nem értett. Egy pillanatban felállt az orvos, kilépett, s egy ugyancsak fehér köpenyes nővel tért vissza, aki bátorítólag szólalt meg, amire nem tudok románul

válaszolni, mondjam magyarul, ő majd lefordítja. S ettől kezdve simábban ment a „vallatás”, illetve a feltett kérdésekre való válaszoltság.

Nemi tehetségem van-e?

Aztán mind csak orvosi kérdések, az egyebekre nem tért vissza. Hogy a szívem, a májam, a gyomrom, az epém, a vesém, magas vérnyomásom van-e, tudok-e aludni, az idegrendszeremre van-e panasz stb... stb....

Mondtam, nyugodt idegzetű, sőt türelmes természetű vagyok, csak az esztelenségeket tudom nehezen megemészteni. Amit nem tudtam románul jól kifejezni, azt is fordította a hölgy. Majd: hogy holnap fogjak vizeletet – kapni fogok egy üveget rá –, vért fognak venni, és majd egyéb vizsgálatokat is végeznek rajtam.

Még néhány kérdés következett a családi állapotomról. Hogy nő vagyok-e, gyermekeim vannak-e. Ahogy mondtam, hogy hét, szemmel láthatólag figyelte, de mintha a „szakmánál” kellett volna vagy akart volna maradni, továbblépett. Hogy a családban volt-e valamilyen krónikus betegség, hogy élnek-e a szüleim. Hogy mondtam, édesapám meghalt, édesanyám él, hogy miben halt meg az apám. Hogy „golyó által” – erre egy picit figyelte, de ahogy folytattam: az I. világháború frontján, talán épp akkor, amikor én születtem, szemmel láthatólag már kevésbé érdekelte. Inkább az édesanyám, hogy van-e valami betegsége. És hogy az idegrendszere... Mire kiböktem, hogy az is rendben van, közölte, befejeztük.

Szükségesnek láttam, hogy hozzáfűzzem: az én esetem speciális eset. Nem tudom, a papírra mit írtak, de azt tudom, nem nézték jó szemmel, hogy bíráltam a gyár vezetőségét, illetve a munkahelyen történt egyet s más. Bizonyos esztelenségeket, szabálytalanságokat. El akartam mondani, hogy mit, de a doktor úr leintett, hogy majd egy más alkalommal meghallgat, most menjek vissza a szobámba.

Ahogy elindultam, még utánam szólt, ne felejtsem, hogy holnap vizeletet kell adnom, röntgenre kell mennem, aztán szemvizsgálatra. De azt is hozzáfűzte, a papíron – amit kapni fogok – rajta lesz, hogy még hová.

Zegzugos folyosók, majd lépcsők vezették vissza saját „részlegére”. De valahogy eligazodott. Alighogy belépett a szobába, a háta mögött újra kinyílt az ajtó, s a borbély jelentkezett be, hogy akinek szükséges, borotválja meg.

Őt még soha nem borotválták. Maga magát borotválta azóta, mióta

kiserkedt az állán a szakáll. Most is, szinte önkéntelenül a táskájához lépett – ott volt az ágya végénél –, hogy kivegye belőle a borotvát, hát üres a helye. A mozdulatát észrevette Balán ápoló, s mondta, kivették a táskájából a borotvát és az ott levő körömvágó ollót... Csak addig kérném, amíg megborotválkozom, visszaadom – kezdte volna, de nem tudta végigmondani, mert rendreutasító volt a válasz:

Nem lehet!

Erre gondolta végig, tényleg nem lehet, mert akkor kivételt kellene tegernek, s itt ezek az emberek ki tudja, mit kezdenének az éles borotvakéssel. Akár még arra is kedve kerekedhetne valamelyik megzavarodott agyú boldogtalannak, hogy a torkokon próbálja ki, jól vág-e az a kés! Ezeknek csak a testük ép, az eszükről garantálni nem lehet. Amikor tiszta pizsámát venni először ment be a vécére, döbbsenten látta, valaki összetörte a porcelán szappantartót, s ott volt az bedobva a kagylóba. Ha véletlenül is törött el, épeszü ember akkor sem dobja a vécékagylóba!

Igen, épeszü ember. Ezek azért vannak itt, mert épp az eszüik hibázik. Az egyik most is minden erejéből hahotával kacag, a másik pillanatban az ablak fájára ül összekuporodva, fogja a vasrácsot, mint egy kis mókus. Egy Jóska nevű egy papírzacskót fúj fel, ráüt és nagyot lő. A másik egészen civilizált képű ember erre felbőszülten az ágyához szalad, hogy megtorolja a csendzavarást. Jóska pedig kacag és visszaszól félelem nélkül. Mire a másik kupán veri. Ahogy nézem őket, a szemekből kiolvasható a defekt, a hiba. Amott az egyik átöleli a másik társát, s egymást hevesen csókolják a szerelmesek nagy boldogságában. Én nézem őket, ők néznek engem. A szemükből látom, hogy kémlelgetnek. Egyik-másik zavart tekintettel. De olyanok is vannak, akikről nehéz megállapítani, mennyire ép az elméjük.

Igazi helyen vagytok!

Elmegy megborotváltatni magát. Mint egy igazi úr, csak ül a széken, s a borbély szorgoskodik rajta.

Vajon kibagóznak velem? Gondolkozik. Aztán, ahogy végzett a fodrász vele, visszamegy a szobájába, visszabújik a pokróca alá...

Később már az ágyánál az az orvos, aki reggel egyedül is bejött, pár újabb kérdést tett fel: milyen munkakonfliktusai voltak?

Röviden ismertettem a helyzetet. Azt is mondtam, hogy az én szándékom csak annyi volt, hogy megállítsam a részlegemen az oktalan rombolást. Én

kell, hogy javítsam, bármi hiba áll elő, nekem gyűjtik meg vele a dolgomat. És mert a helyi vezetést hiába kértem, hogy állítsák le ezt a kártevő munkát, s semmi se történt, tudomására hoztam az ország összes vezető szerveinek, s magának Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtársnak is. Ha érdeklí az orvos elvtársat, a románul írt távirat másolatát elolvashatja, mert nálam van. Azt mondta, olvassam fel! És fel is olvastam.

Büntettek-e meg a munkahelyemen valamiért? Jutalomfizetés megvonásával igen. Faliújságcikkben is elmarasztaltak, hogy – szerintük – jogtalanul bírálom az igazgatóságot. Három napi fizetés megvonásra is ítélték. Hiába kértem, ne tegyék a 10 tagú családdal. S a mai napig sem kaptam semmi kártérítést. Amúgy is nehezen éltünk, az értéktárgyainkat el kellett vesztegetnünk, hogy étlen ne haljon a család.

Nagyjában így folyt le ez a második beszélgetés, közben az orvos jegyzetelt. Megkérdezte, dohányzom-e? Nem! Dohányoztam-e? Igen, de naponta ötnél többet nem szívtam, és amióta a gyermekek jöttek, egyáltalán nem. Azután megnézte a készülékével a vérnyomásomat, amit jónak talált. Meghallgatta a szívemet, a tüdőmet, aztán megkérdezte, tudok-e aludni? Igen, kitűnő jól – feleltem. Csak néha rosszakat álmodom. Például? Kútba is voltam vetve! Az orvos – Hossunak hívják – rám nézett. Nem szólt semmit. Végezetül meghallgatta a fülhallgatójával a szívverést, s ő tudja, még mit. S így látszott, hogy semmit sem kifogásolt.

A hazaiakat kellene értesítenem. De hogyan?

Feláll, hangosan mondja:

– Valaki nem tudna adni egy levelezőlapot, hogy írjam meg, hol vagyok? Ahogy tudok venni, visszaadom. Ugyanezt elmondja románul is. Az egyik furcsa nézésű odasompolyog, félredönti a fejét, s úgy nézi. Egy messzibb ágyról felemelkedik egy férfi, kihúzza az ágya alól a bőrröndjét, aztán két levelezőlappal hozzá lép.

– Poftiți! – Tessék. Nem kell, hogy megadja.

Akarja mondani, hogy de igen. Nyomatékosan ismétli meg. Nem kell hogy megadja! Nekem van!

Megköszöni, a bőrröndjét fölteszi „keménységnek” az ágyára, a párhuzamos lécgallérok között van egy tiszta szakasz, arra teszi a lapot, odahajol, s írni kezd:

Drága szeretteim! Szentmártonban vagyok az elmeegógyintézetben.

Becsaptak! Ide hoztak! Majdnem elpusztítottak, úgy kényszerítettek be! Nagyon szomorú vagyok. Csak az éltet, hogy látni foglak titeket. Vigyázzatok magatokra, drága Babusom, vigyázz a gyermekekre. Drága gyermekeim, vigyázzatok édesanyátokra!

Itt megáll, még van szűk kétsornyi hely... Gondolkozik, aztán folytatja: Bízom az igazságban... Itt megint megáll.. Még öt-hat szónyi hely: pártunkban, dolgozó népünk ... Hogyan folytassam, a lapomat biztos elolvassák... Jön hát a folytatás: vezető erejében... Hosszasan nézi... Már ott vannak a befejező sorok... Szégyenkezve duruzsolja magának: biztos megértik, hogy a vége miért van... Talán ezek az utolsó sorok elviszik az egész levelet. Hanem szegények azt sem tudják, hol vagyok, mi van velem.

Ahogy látja, hogy készen van, s azt is, hogy a maradék lapot beteszi a bőröndjébe, a bőröndöt meg visszadugja az ágya alá, ugyanaz az ember, aki megsegítette, kilép, s az ápolóval tér vissza, aki megígéri, hogy most rögtön leviszi, s az udvaron levő postaládába bedobja a lapját.

VII. Az új valóság

Végigdől az ágyon, végiggondolja az eddig történeteket, aztán elszenderedik... Valamiféle erős kábulat jön rá, a megszibbadt öntudat állapota. S érzi, minél jobban kikapcsol az agya, annál inkább elszáll a jelen. Aztán jön az álom, a vágyak álma...

Otthon van, a fotelében ül, Petőfi verseit olvassa. Ott mászkál rajta, pofozgatja, s gyámbássza a bajuszát Enikő. Olvas nyugodtan tovább, ez a játékszer-állapot egyáltalán nem zavarja. Megtanulta már, hogy az egyik fajta szeretet nem zavarja a másik fajtát. A gyermek szeretete, a benne való gyönyörködés, az iránta érzett gyöngédség egyfajta jóleső érzést vált ki belőle. A költészet szeretete, s az abban tornyosuló sok-sok mélység másfajtát. Olyan jól esik, ahogy a kicsi kéz birizgálja az arcát. Szinte még erősíti a vers keltette érzést. Főleg, ha a verset a helyzet választatja. Ahogy a kicsi édes a szeretetét hömpölyögteti rá, arra gondol, ez ajándék az ő szeretetükért, melyben vagy melyből fogant ez a kicsi gyönyörűség. S máris a Minek nevezzetek-et kezdi olvasni. Ahogy odaér:

„S eltün előlem a világ,

Eltün előlem az idő,

S minden rejtélyes üdvességeit

Árasztja rám az örökkévalóság”...

ez a drága lény megtántorodik, már ott fenn van a nyaka körül valahol, utánakap, jaj, Istenem, nehogy! Mire felriad, s a valóságra ébred.

Ha valaki nézte, látta, megállapíthatta: a beteg felriadt álmából. Furcsa kifejezés lehetett az arcán. Valami olyan, mint amikor a mennyországból a pokolba zuhannánk, s az angyalok selymes szárnyzuhogását az iszap fortyogása váltaná föl. Ott fényes volt minden, itt szürke. Ott az öröm járta át az egész lényét, itt a keserűség. A valóság keserűsége. És hogy azt még jobban érezze, megáll mellette Jóska, s furcsa tekintetét rászegezi. Látja ebben a tekintetben a zavart, mely szánalmat vált ki belőle. Lehetne ez az ember is boldog, mint ő volt az előbb, vagy négy nappal ezelőttig a családjá körében folyamatosan, még az állandó gond közepette is, mert értelme volt az életének. Lehetne a Jóska, vagy az itt jövő-menő, esetleg ágyukban kuporgó furcsa lények életének is értelme, de nincs! Nincs! Csak akkor, ha az orvostudomány képes arra, hogy meggyógyítsa őket. De ez lenne a legnehezebb. Mert tulajdonképpen a világ tette ezeket az embereket

beteggé. A beteg világ. Azt kellene előbb meggyógyítani, hogy ezek az emberek is egészséggé legyenek, lehessenek.

Erős ingert érez. Kimegy az árnyékszékre. Amíg a megsült gyomrával kínlódik, azalatt sem tud szabadulni a gondolattól, a gyötrő kérdésektől. Mi lehet otthon? S én: hol vagyok? Hogy és miért vagyok itt? Amióta magamhoz tértem, szinte szalad az idő, szaladnak a percek, az órák.. Csak kérdeztek, de semmiféle kezelést nem kaptam. Addig, amíg önkívületben feküdtem? Nem tudom. Emlékem nincs. Tudom, hogy szörnyű álmaim voltak, de el is felejtettem a legtöbbet.

Ismerkedik a környezetével. Sétálni kezd a szobában. Meg-megáll, nézelődik. Melyik ágyakban fekszenek, melyikek a szélén ülnek, s olyan is van, amelyikben nincs most ebben a pillanatban senki.

Kórházi hangulat! Mintha valami fojtogatná!

Megpattantja az ajtót... Besugárzik a fény! A nappali fény kintről, valahonnan, mert ott bent félhomály van... Egy fénysáv esik be, a levegőben porszemcsék lebegnek, úszkálnak. Odalép a fénysávhoz. Érti, hogy vakítja a szemét, de jó mégis. A szoba is más, ha megtelik fénnel, világossággal. Az ember az egyetemességnek is része. S ha fény övezi, napfény ragyogja be, a lelkülete is más. Hacsak: nem bántja a fény. Vagy ha nem olyan nagyon szomorú. Őrajta hirtelen – ahogy a helyzetére gondol – előmlik valami hatalmas szomorúság. Nehéz, súlyos szomorúság. És fájdalom.

Igen. Szomorúság és fájdalom! Mind a kettőt érzem, a lelkemben érzem. Volt eddig is, hogy valahol fáj. Hogy izomlázam volt, ha – főleg túlórán – valami nehéz fizikai munkában meg kellett hajtanom magamat. A múltkor másfél mázsás gyapotbálákat kellett cipelnem. Aztán másnap minden izmom fáj. Még szörnyűbb a fogfájás. Emlékszem, amikor a fogam lyukadt ki, késő este zúdult rám a fájdalom. Azt hittem, sosem érem meg a reggelt. Ám van egy másfajta fájdalom is. Amikor a lelked, a léted, az egész bensőd fáj. Ilyen ez a fájdalom is, amely most rám telepedett. Még soha ennyire nem fáj az, hogy vagyok, és lennem kell, élnem kell, el kell viselnem a létemet úgy, ahogy van. A velem történeteket úgy, ahogy azok megtörténtek. Még soha ennyire nem éreztem, hogy rám nehezedik a világ minden kínjával, keserűségével, s szinte teljes tehetetlenséggel kell túrnöm annak minden súlyát. Eddig is sokat gyötrődtem, sokat rágódtam, de valahol mégis úgy éreztem, hogy megtaláltam létem értelmét a

munkámban. Elvemmé tettem, dolgozz, végezd a munkádat, s a pillanatnyi parányi kis feladatok elvonják a figyelmedet a világ nagy-nagy dolgairól, gondjairól. Most teljes tehetetlenséget érzek. Azt, hogy nincs menekvés! Ki vagyok szolgáltatva! Nem vagyok ura önnön sorsomnak, helyzetemnek, s ez ólomsúllyal nehezedik rám.

Este álmomból riaszt fel egy ápoló-kisegítő beteg – valószínű –, aki hozott egy decis lapos üveget, amelyen ragasztott cédula, s arra reá van írva: Vágó György, Et. I. - I. emelet, urinii. Tehát vizeletnek. Ilyen szempontból kórház ez a kórház. Betegek helye. Most mondja Jóska a társának, hogy a feje fáj, de a szíve működik. Úgy látszik, neki is vannak világos percei, világos gondolatai. Valós panasza, igaz megállapítása. S nekem is van, mivel kezdenem a napot. Nekem, a „betegnek”. Általában az ideg-, és különösen az elmebajokat külön szokták venni az egyebektől, de szerény ismereteim szerint kisebb összefüggések lehetnek közöttük. Hiszen ha az agy meghibásodik, az kihathat az egész szervezet működésére. Ezért van az, hogy akik nagyon hosszú kort érnek meg, egytől egyig szellemileg is tökéletesek. Soha nem felejttem el, egyszer az egyik faluban egy 103 éves öreg bácsit kellett megkeresnem bizonyos dolgokról tudakozódni. Aki magyarázta, hogy hol lakik, két egyforma kapuról beszélt, aztán hozzáfűzte: vigyázzon, csak a másodikon menjen be, mert az elsőben a fia lakik, s attól ugyan hiába kérdez akármit, az képtelen válaszolni. Egy szó mint száz: a 103 éves épebben, jobban, pontosabban gondolkozik, mint a 75 éves, s amit akkor kikövetkeztettem, azért 103 éves! Én alapjában egészségesnek érzem magamat. Fizikailag is – s ha jól tudom megítélni magamat –, szellemileg is. Ha csak nem abban van a baj, hogy rosszul ítélek. Hogy valójában az a jó tengely, amelyik 3 nap alatt összetörik, s nem az, amelyik negyven éven át helytállt. Így, innen nézve szinte banálisnak látszik a harcom. Illetve: az egész „piszkálódásom” története. Onnan jutott eszembe ez a szó, hogy egyszer Madarász elvtárs, a rajoni titkár mondta, amikor magához rendelt megfeddésre, hogy hagyjam már abba, ne piszkálódjam annyit. Én hiába magyaráztam, hogy ez nem piszkálódás, a gépeket én javítom, s ha meghibásodnak, nekem gyűlik meg a bajom, mert ezeknek a tengelyeknek nemcsak az a bajuk, hogy eltörnek, hanem az is, hogy könnyebbek lévén vagy tíz kilóval, jobban rázkódnak, s sokkal több a meghibásodás az ilyen szövőszékeken, mint a stabil régieken. Mire Madarász elvtárs: Hagyja már abba, ha nem akarja többel érnei utol. Nos, a „több” itt van. Többel „értem utol”.

Harmadik reggelem – amióta magamnál vagyok – a szentmártoni hajótöröttek között. Július 30-a. Holnap lesz a fehéregyházi csata hányadik is? Százhetedik évfordulója. Egy pár pillanatig a múlton merengek, Petőfin, akit akkor láttak utoljára. A századik évfordulón feltárták a környék tömegsírjait, s nem találtak rá a csontjaira. Eltűnt az örök ismeretlenségben, a legendák ködében. Mert legendák azok születtek, szálltak, itt is látták, ott is látták, ha őt nem is, a sarját. Még Szibériában is. Igen. Elhull a virág, eliramlik az élet... Eliramlott az ő élete is. Mint mindannyiunké. Fényben lobogott, a szellem fényében, aztán eltűnt – talán mindörökre. Aztán magam köré nézek. Figyelem a társaimat. Sokan beszámíthatatlan lélekroncsok.

Közvetlen mellettem egy ifjú ember van az ágyban. Máriás Józsefnek nevezte magát, szentdomokosi illetőségű, apja Mihály. Kilencen születtek, és hatan élnek elbeszélése szerint. Megkérdeztem tőle, hogy 9+8 mennyi? Mosolygott, gondolkozott, majd azt mondta, nem tudja. Azután megkérdeztem, hogy háromból kettőt elvesz, mennyi marad? Azt válaszolta, 6.

Igazi helyen vagyok. De gyorsan rendbe kell tennem magamat, mert 7 órára már a gyermekgyógyászati részleg röntgen-átvilágító előszobájában kell lennem. Rövidesen rám is kerül a sor. Az orvos röntgenológus alaposan átvilágítja a mellkast s a hasi szerveket. Megkérdezi, volt-e baj a tüdőmmel? Nincs. És a vérnyomás? Normal – mondtam. Eddig.

Vajon engem is használhatatlannak minősítenek egy latin nevű idegelméletbetegség címmel?

Michael Salaberttel teszem fel a kérdést: Megbánjam, hogy tisztességes voltam?

Egész délelőtt a rendelőket járom. A röntgenezés inkább rutinos átvilágítás volt, a mellkas ép. Aztán a szememet is megvizsgálják. Azzal sincs baj. És egy belgyógyászati vizsgálatra is sor kerül, ahol újra kikérdezik a gyermekkortól máig minden bajomat. Aztán kell mennem vért adni... Hej, ha ez a paranoja – amivel, ahogy hallom, „gyanúsítanak” – is kimutatható vagy cáfolható lenne a laboratóriumi vizsgálatokkal. Igen, ezzel gyanúsítanak. Meghallottam, amikor épp ide, a belgyógyászati vizsgálatra behozott Mancika, a magyar ápolólány, odasúgta az orvosnak a „diagnózisomat”.

Vajon mi lehet ez? Ha van könyvtára is ennek a kórháznak, s van valami könyv az itt kezelt betegségekről is, ki fogom venni, hogy jöjjenek tisztába a bajommal.

Akárhová is visznek, küldenek, a legtöbb helyen várni kell, s ilyenkor mit tegyen az ember. Gondolkozik. Gondolkozik magán, a világon. Az igazság az, van min. Mert minden más, mint ami. Még az is lehet, hogy én sem én vagyok, hanem valaki más. Az állapotom sem az, ami, hanem valami más. Engem is másnak adnak el, mint amilyen valójában vagyok. És ez is veszélyes. Soha nem felejttem el, amikor 15 éves koromban felvettek a gyárba inasnak, előzetesen orvosi vizsgálatokra, így röntgenre is kellett mennem. Akkor még csak vagy 2–3 röntgen volt az egész városban, emlékszem, egy egész délelőttömbe került, amíg olyan ötös-hatos csoportokban behívtak. Valószínű, az asszisztensnő valaki más eredményét írta az én papíromra, mert utasított, hogy öt nap múlva el kell mennem ide és ide egy alaposabb kivizsgálásra, mert valami foltot láttak a tüdőmön. Elmondtam édesanyámnak. Jézus Mária! Kicsi fiam! Nem izzadsz éjszakánként? S attól kezdve bizony izzadtam éjszakánként, lucskosra izzadtam magamat mindig. A légzésem is elnehezedett, ugyanazokat a tüneteket éreztem, melyek édesanyám szerint jellemzőek az ilyen „foltokra”. Akkor még a tbc nagy betegség volt, gyakran haltak meg fiatalok is benne, nemhiába kezdett erősen félni az édesanyám. Aztán ötödnapon, ahogy felleptem egy másik röntgennek a vizsgálódobjára, az ólomkötényes orvos forgatott jobbra, forgatott balra, aztán megkérdezte: Magát ki küldte ide? Semmi baja a tüdejének! Úgy megkönnyebbedtem egyszerre, helyreállt a szabályos légzésem is, s azóta sem izzadtam éjszaka. Még akkor sem, amikor izzasztó pirulát vettem be, hogy hamarabb szabaduljak egy-egy influenzás fertőzéstől, s jobb lett volna kiizzadnom a lázamat, betegségemet.

A vizsgálatok és laboratóriumok járásával ma inkább fent voltam, alig feküdtem le.

Ma délután a folyosón levő étterem asztalánál ülve a fényképeket nézegettem, amelyeket magamhoz vettem. Hozzám lépett egy Szász Ferenc néven bemutatkozó beteg. Nem is tudom, honnan került oda. A vajdahunyadi gyárban dolgozik, ott munkás, mondta. Neki is elbeszéltem azokat az aljas visszaéléseket, amelyeket elkövettek mind a köztulajdonnal, mind a családommal. A következő napon se szó, se beszéd, az ágya üresen

maradt. Hova megy? Nem szólt. Én sem érdeklődtem többet az irányában. De egy ideig még töprengtem, ki lehetett, s miért érdekelte annyira az én bajom, helyzetem.

Mi vár rám? Kiközösítettség? Vajon hagynak-e dolgozni? Hagynak-e a családomnak élni. Vagy egyáltalán élni? Mint egy szövevény, mindinkább befog, behálóz a mindennek a fájdalma. A lét fájdalma. Mi ez? Nem tudom! Nem tudom! Az egész bensőmet előnti valami nehéz-nehez érzés. Nem tudok örülni, teljesen eltűnt az öröm az életemből. Otthon megfigyeltem: ha kint a világban gyötrődtem, kínoztak a miértek, az, hogy egy olyan környezetben kell élnem, egy olyan világban kell élnem, amely valósággal rám borul, rám nehezedik, magába akar darálni, s mely nem az, aminek mondja magát! De akkor ott voltak a mindig-kiutak, a család és a munka. Az otthon öröme és a munka öröme. Az a melegség, szeretet-melegség, amely bederengte az otthont. S amely jó hangulatot hozott. Ott lehetett nevetni, örülni még a kevésnek is! A majdnem semminek. És a munka, mely csak magában kettős öröm volt. Az, hogy pillanatnyi eredményeid vannak, melyek mindig bizonyos elégtételt adnak. S az, hogy ezt a munkádat úgy ahogy meg is becsülik, mert szükséges, s élni is tudsz, a családot eltartani is tudod, ha nehezen is, de tudtok lenni. S így értelme van a te életednek is. Sohasem voltam képes megérteni a tekergőket, lazslálókat. Más fából faragták őket. S külön fájdalom volt számomra, ahogy rájöttem, hogy most ők vannak „fent”, ők fontoskodnak mindenütt. Ők irányítanak. Annyi megalázás ért már tőlük, hogy hegyet lehetne rakni belőle. Megalázás-hegyet, mely számomra fájdalom-hegy is. És kérdőjelek hegye. Hogy miért romlott el ennyire a világ? Hogy kinek jó ez? Hogy megy lefele az Ember Minősége. Mintha a szenny borulna rá a világra. S ez a szenny szövevénné rendeződik. Mint kor, mint a Világ Rendje. Nem tudom, milyen lehetett régen élni! De azért valamit csak örökölttem a családom révén a múlt „ízeiből”. Igaz, akkor az én eleim fent voltak. De tudom, hogy volt egy szerves vérkeringése is a társadalomnak. És volt ilyen is, hogy hazafiság. Igazi, és nem álarc mögé rejtőzködött hazafiság. És volt ilyen is, hogy szeretet. A világ jelszava nem az volt, hogy gyűlöld az embert! Hanem épp ellenkezőleg: „szeresd felebarátodat, mint önmagadat.” Én nem tudom, általános-e ez az érzés, hogy a másra segítség öröme! De én ezt éltem úgy is, mint ennek az élvezője, s úgy is, mint más irányból való élvezője.

Mert az is neked öröm, ha segíteni tudsz másokon, s szinte kisebb öröm, de öröm, jóleső érzés, ha látod, hogy rajtad segítenek. Már gyermekkoromban megtörtént: fuldokoltam. Kivitt édesanyám a folyóra, a malomgáthoz fürödni. Ott fürdött szinte az egész város, a gát alatt, ahol a lezuhogó víz szinte katlant csinált, nagy göbék, mélységek váltogatták egymást a sekélyebb vizű helyekkel. Édesanyám figyelt rám, de biztos szem elől vétett, amikor én addig lubickoltam, hogy egyszer éreztem, nincs talaj a lábam alatt. Belemerültem a vízbe, valahogy felrúgtam magamat a víz színére, de elvesztettem a lélekjelenlétemet is. Pánikba estem, s elkezdtem nyelni a vizet, mígnem egyszer csak éreztem, hogy valaki a karjába vesz, s úszik velem kifele. Éreztem a megmentőmből a szeretet sugárzását. Ő volt talán a boldogabb, hogy segíthetett. S ugyanez fordítva is megtörtént. Akkor már én voltam a mentő. Napoztam, s egyszer ülök fel, s látom, hogy egy olyan tízévesnyi gyermek kapkod a levegő után. Valahogy bekerült a gát alatti sodrásba. Rohantam, fejessel ugrottam a vízbe, épp elmerült a gyermek, még keresnem kellett, szerencsére beleakadt a lábam. Ha nem veszem észre, talán meg is fulladt volna, mert elég sok vizet nyelt már, kiráztam, kiráztuk belőle, mert jöttek oda mások is. S a furcsa, életem legboldogabb pillanatai közé tartozik ez. Mintha a Jóisten mondta volna: megmentettél egy életet! És hány és hány hasonló helyzet van! Egyszer az útra szaladt be egy totyogó kisgyermek. S jött egy kocsi. Berohantam, ölbe kaptam. Nem biztos, hogy elütötte volna, de megtörténhetett volna. Mint ahogy megtörtént a Bedőék második gyermekével. Labdáztak, a labda kipattant az útra, a szerencsétlen nyolcéves leányka utánaugrott, s a következő pillanatban már halott volt. Nem lehetett rajta segíteni. Csak hallottam, ez lehetett a legszörnyűbb, legrettenetesebb tragédia, hogy egy parányi gyermeket az úthenger lapított szét. A nagymama, akinek a gondjaira bízta a gyermeket, soha nem tudta túltenni magát rajta. Csak egy vigasza volt: Ez volt az Isten akarata. Örök vigasz, de az önvád – ha nem is vagy direkt hibás a történetekért – úgyszólván marad, fájdalmasan gyötrő. Meghalt egy fiatal élet, vagy: meghalt egy véredből való élet, melyet nem tudtál megóvni, megőrizni. Rövidesen meghalt a nagymama is. Elvitte a saját bánata, lelkiismeret-furdalása, mert egy rábízott élet pusztult el. És ez így megy, ez az élet, ilyen az élet. Azért vagyunk, hogy óvjuk és segítsük egymást. S nem azért, hogy gyilkoljunk. És gyilkol a Világ Örölete, a mindenütt jelen levő rossz. És gyilkolhat a gondatlanság is, egy pillanatig nem figyelsz, és vége.

Korunk ütköző kor.

A humánus, az emberség, az emberszeretet évezredek át csiszolódott, kovácsolódott, és a lelkekbe be is épült csodálatos érzésének nekimegy a gyűlöld embertársadat intézményesített szörny-eszméje. Mely a fortyogó lentre épít, alapoz, s azt uszítja a fentre. Ezt a gyűlöletet kohókban olvasztják, eszmeüllőkön kovácsolják. Elég fájdalmas, hogy vannak emberek, akik odaállnak a kohók és az üllők mellé, ennek az embertelen eszmének a munkálatába, vagy akár szolgálatába. Valahonnan olvastam, nem tudom, honnan, s azt sem tudom, igaz-e, hogy talán Robespierre mondta volna, hogy adjatok – mondjuk, mert a számra sem emlékszem pontosan, de nem volt, nem lehetett sokkal nagyobb ennél – 10.000 csőcseléket, s romokba döntöm a világot. Hát sikerült neki, nekik! S a hazugság első nagy világforradalma után jöttek az újak, az új Robespierrek. S az újabb, majd még újabb csőcselék-tízezrek, akik magukat megváltóknak titulálják, s most már félő, hogy nem csak 5–6 évre, romba döntik a világot. Mert más a szenvedésből felcsapott láng – inkább meghalok, de így élni tovább nem lehet, mondhatták Szpartakuszék vagy mondhatták Budai Nagy Antal kétségbeesett parasztjai –, és mások az íróasztalnál kitervelt, a legalsó társadalmi rétegeknek is a legaljasabb részét megvásároló és kihasználó csinált forradalmak – az újkorban ezeknek a köntösében tört rá az adott, létező rendre az orra előtt pénzeszsákok rázásával feltüzelt erő, ama „10.000-es” csőcselék, mely azt a feladatot kapta, hogy ölj, rombolj és fosztogass!

„Az óvilágnak romjain” kellett ezt az „új világot” megteremteniük.

Itt hever a romokba döntött erkölcs, jóság, szeretet eszméje. S a becsapottak fájdalmán – mert ilyenek is vannak, és ilyen is van – ott röhög a vélt hatalom dölyfétől megrészegült csőcselék-had. Még felmérni sem tudják, hogy mennyit ártanak a világnak. S azt még kevésbé, hogy ők is csak bábuk, mondhatnánk azt is, becsapottak, mert romboló munkájukat „hátról” dirigálja valamilyen láthatatlan arcú erő. Te kellesz nekem, ti kelletek nekem, de csak mint eszközök. Csucsuk nektek uralom! Ott tolongtok ugyan a majom-szigetek kormányrúdjá mellett, ahol magatoknak is kaparhattok, de ki nekem fogjátok kaparni a Világ Galuskáját. Én vagyok az Úr, ti csak ostoba szolgáim vagytok. Itt a gyárban is: ez a díszhad, díszgaléria, ezek a pöffeszkedő elvtársak, egytől-egyig ocsmány vagy szánni való szolgák, de balekok is, mert fent érzik magukat,

s közben lent vannak ők is, nagyon mélyen lent. Lent, de – ez is a rendszer arca – felfelé kapaszkodnak, és lefele rúgnak. A vélt királyságukban – mely nem az ő királyságuk, ők csak felügyeleti szerepkört kaptak benne – a kettőt külön tenni alig lehet. Ha kapaszkodsz, rúgnod is kell, mert hanem aligha jutsz fennebb. Csak így tudsz, tudhatsz fent, vagy egy picit fennebecskén maradni. Minél soványkább a jellemed, minél gyengébb az erkölcsöd, annál több az esélyed arra, hogy fennebb juthass.

Ahogy a körülöttem nyüzsgő elvtársakra gondolok, kérdőjelek is ébrednek bennem...

Ezt kellett hát szétzúzni, a jellemet és az erkölcsöt.

Nekem mindig azt mondta édesanyám, Manci nagynéném, akinél több nyári vakációmát töltöttem, hogy legyek becsületes, legyek igaz. Hogy „a magyar ember szava szent”! Vagy hogy: a kimondott szó az szent! Azt tartani kell! És ez benne is volt a világban, a társadalomban. Az így működhetett. Ha valakit egynapi, egyheti munkára, vagy akár szolgának vettek fel, s mondjuk egy megbeszéltnapon jelentkeznie kellett, akkor az azon a napon ott volt. S az alkut soha nem vetették papírra, az legtöbbször egy kézfogás volt.

A „lentben” még valamennyire él ez. Én is lent voltam eddigi életemben mindig. De ha valamit megígértem, nekem az szent volt. S a gép mellett álló társaimnak is még mindig az. Ám – ne gondoljak másra – én most itt „munkalátogatáson”, úgymond „jutalomkiránduláson” vagyok. A legfőbb főnököm a szemembe hazudott. Hogy szó? A szó szentsége? Olyan messze van ez ama fent levőktől, mint Makó Jeruzsálemtől. S áruba bocsáthatod a szavadat! Nem a munkádat, a szavadat! Ebből él, így, a megvásárolt szavak – vagy nevezzük őket modernül –, „információk” révén, „informátorai” – vagy ahogy a köznép nevezi –, besúgóí révén tartja fenn magát ez a rendszer.

Szálnalmas figurák egytől egyig... Azok is, akiknek szükségük van az informátorokra, akik beszervezik őket, s azok is, akik fizetésért árulják a mások szavait, véleményét, gondolatait, vagy a saját hazugságaikat, hogy azzal még jobban ártsanak nekik, azaz embertársaiknak...

Hirtelen felül az ágyán. Eszébe jut, még van egy lapja. Elé a bőröndöt, elé a bőröndből, kimegy a folyosón levő asztalokhoz, egyhez odaül, megcímzi a lapot. Új Élet Textilgyár, Szövöde. Üsd, Dózsa György utca 16. szám. Egy picit gondolkodik, aztán írni kezd.

Kedves munkatársaim! Az idegkórházból – itt megáll, hogy jó-e ez így? Jó. Nem terjeszthetem én, hogy bolondokházában vagyok. Tehát: az idegkórházból megy ez a levél. Itt vagyok, ide hoztak. Vigyázatok dolgozó népünk vagyonára, drága gépeinkre. Alig várom, hogy újra együtt lehessünk. Szerető munkástársatok: Vágó György, mester

A lapot odaadja az ápolónak, az megígéri, hogy bedobja a ládába.

Már ismét az ágyán fekszik.

Igen, az informátoraik...

A régi világban is voltak aljas emberek. De akkor ez az aljasság nem volt árucikk! Vagy ha az lehetett mégis, csak nagyon kis mértékben, s nem az volt a társadalom alappillére. S mint ilyen: nélkülözhetetlen, megbecsült és értékelt. Hogy úgy mondjam, nem az volt a talpkő. Most az! Még a börtönökbe hurcoltakat – akik azért kerültek oda, mert igaz, lelkiileg tiszta emberek voltak, s ez a tisztaságuk, egyenességük volt a bűnük, a büntetésüket kiváltó ok – próbálják megvásárolni, s ezzel bemocskolni. Ha vállalod, hogy cellatársaidra hallgatózol, vagy azt, hogy „kint” majd, mint aki szavaidért, gondolataidért, becsületességedért szenvedtél, s ezért őszinték lesznek hozzád az embertársaid, áruba bocsátod az ő őszinteségüket is, hamarabb szabadulsz. Vagy csak többet nem fognak kínozni, nem szorítják harapófogóba az ujjadat, nem törik össze a csontjaidat, rabként is hagynak élni! Mert az ő céljuk az, hogy te aljas légy, s akkor „az övék” lesz. Láncszemévé lesz az ennek a hazugság- és erkölcstelenség-birodalomnak. Ezért tartóztattak le tégedet, ezért kínoztak, ütlegettek itt, a kínzókamrákban, hogy megtörjenek. Megtörjenek, azaz az őáltaluk uralt-képviselt világnak a láncszemévé tegyenek tégedet is. S ehhez a legfőbb elvárás, hogy aljas légy, ahogy a még képibb szó mondja: gerinctelen légy. Undok, mint a gerinc nélküli rovarok. Akkor lesz nekik jó, azaz így lehetsz – a magad eladásával, az erkölcsösségről való lemondással – az ő emberük-eszközük.

Ez itt kórház jelleggel működő intézmény. Mindennap végiglátogatják az orvosok a betegeket.

Kilenc-tíz óra körül általában nyílik az ajtó, s megjelennek az orvosok, követik őket az ápolók is, de a főápoló, Balán mindig. Vele – hogy ő alig pár napos – csak ismerkednek. Lehetetlen, hogy benne lássanak ebben az itteni átlagban. Olyannak például, mint amilyen az állandóan papírzacskókkal

puffogtató Jóska, vagy az a másik Jóska, Máriás József, aki még arra is képtelen, hogy 3-ból 2-t kivonjon. Ahogy hozzám érnek, Moldován orvos röviden beszámol Balint orvosnak a „beteggel” kapcsolatos esetről. Megemlítve, amiről én neki a tegnap beszámoltam. S ezután a gyárvezetők és a köztem levő konfliktust is emlegette. Kicsi idő múlva Hossu főorvos látogatja meg a körtermünket, amely a 25-ös szalon nevet viseli. Mikor távozik, rám tekint. Én illedelmes, néma fejhajtással viszonzom.

Eltöprengek ezeken az orvosneveken is. Hossu nem Hosszú, bár úgy ejtjük, úgy ejtik ők is. És Balint sem Bálint. A nevet valamelyik őszüktől kaphatták. Itt, Erdély földjén nem mi magyarosítottunk, hanem a mi eleink olvadtak bele a rájuk zúdult tengerbe... Makkai Sándor regényt írt a Mezőség Holt tengeréről. A tengerről, mely elnyelt. Így került – kerülhetett – a mezőszégi román népdalokba a pentatónia is. Elnyelt eleink vitték dalaikat is abba a tengerbe, mely összecsapott felettük...

Egyszer nagy hévvel, sebbel-lobbal jön egy nővér, hívnak a Comitet, az orvosi bizottság elé. Órák hosszat kellett ott ácsorognom az iroda folyosóján. S nekem, a legutolsónak pedig a szemle elmaradt. Persze feltevésem az, hogy kísérlet voltam, milyen módon viselkedem. Az önuralom az idegrendszer érettségének bizonyítéka – mondtam és mondom magamnak.

Pedig...

Kezd kialakulni a napirendem. Reggel rendbe teszem az ágyamat, de általában pizsamában maradok, hogy bármikor vissza tudjak feküdni, dőlni. Rendszeresen zuhanyozom a „meleg vizes” időszakban, s utána veszem a kis lepedőmet, amit mindig, bárhová megyek, magammal szoktam vinni, leterítem, s elvégzem a 29 jógyakorlatomat, melyekre már gyermekkoromban rászoktam. Soha mesterem nem volt, nem jártam semmiféle tanfolyamra, 13 éves koromban – amikor már kezdtek érdekelni a könyvek – került a kezembe egy a „Müller-jógát” ismertető kiadvány, azt kezdtem tanulmányozni, majd tanulni, gyakorolni. Annyira megszoktam, megszerettem, hogy életem részévé vált. Itt a harmadik nap, miután magamhoz tértem, indultam el keresni a folyosón egy viszonylag csendesebb zugot, odamentem – valósággal lopakodva –, s ott kezdtem el a gyakorlat rövidített változatát. Épp fejen álló mélylégzéses

gyakorlatot végeztem, amikor az egyik ápoló meglátott. Furcsállva nézett, egy ideig én nem változtattam a helyzetemen, s így néztünk farkasszemet. Én letről felfele, ő fentről lefele. Megállapíthatta, hogy nincs ebben a „mutatványban” semmi agresszivitás, lassú bizonytalansággal továbbment anélkül, hogy bármi megjegyzést tett volna. De valószínű szolt az orvosoknak is az én „bolondériámról”, mert Moldován a délelőtti viziten megkérdezte: szeretek fejen állni? Mire én próbáltam felvilágosítani, hogy mi is a jóga, hogy mennyire jót tesz az ember közérzetének, s nem csak fizikai gyakorlat ez, hanem az önuralomra, koncentrálásra való nevelésnek is egy igen jó módszere. Moldován csak félig érthette meg, legalábbis abból is éreztem, hogy később, amikor Balinttal bejöttek, mosolyogva kérdezte meg Balint felé fordulva: Ugye jól értettem, jóga, amit szokott csinálni?

Elhatároztam, szólok még nekik erről, vonatkozó könyvekre is hivatkozom, nehogy egyszerű bolondériámnak vegyék tájékozatlanságukban.

Mintha filmszalag pörögne az agyamban. A tétlenség, az elfoglaltság hiánya is hozzá, jönnek elő az emlékképek, emléktörténetek.

Elek bácsi – unokanagybátyám – több mint tíz évet volt a Szovjetunió Gulág-birodalmában. Itthon csendőrezredes volt, ahogy akkor mondták: a kakastollasok között. S ott ez eleve bűnnek számított. Nem is kérdezték, nem is voltak kíváncsiak arra, hogy milyen voltál, mit tettél, hogyan éreztél... A német SS-ekkel voltak egy kategóriában az egykori magyar kakastollasok. Szemükben, eszmerendszerükben: bűnözők, mint a régi rend kiszolgálói, védelmezői. Így került hát ő is Kazahsztán sziklás sivatagába, ott egy büntetőlágerbe. Ítéletet is hoztak „ügyében”: Tíz év! Negyvennégyben vitték el, s a tavalyelőtt ősszel szabadult. Néhányszor eljött hozzánk is, s mesélt... Az arcot öltött, megtestesült félelem volt az egész ember. Tudta, hogy mitől fél. Hogy Az – amit ott átélt, megélt – ide is el fog jönni. És tudta, látta, hogy eljött, s szerinte egy kicsit szelídebb formában, de itt is itt van. Tulajdonképpen abba cseppent bele. Onnan szabadult, s ahogy ide hazaért, nem engedték az övéihez, akik után annyira vágyakozott, hónapokig büntetőlágerben tartották itt is. Az ottani szenvedéséért kellett itt újabb szenvedéssel fizetnie. Ítéletből érkezett, s ítéletbe jött. Aztán ahogy bő fél év itthoni toldalék-raboskodás után hazaérkezett, nem tudta eldönteni, cinizmusból-e? – vagy próbára akarták volna tenni? – hívták, hogy beszéljen a szovjet paradicsomról. Tartson előadásokat. Rettegve bár,

de nem vállalta. Indokolni – hogy miért – nem merte. Amit éltem, azt éltem, idegenben voltam, s nyugalomra vágyom – mondta.

Hozzánk el-eljött, még mi is alig tudtuk szóra bírni. Félt, mindig félt. Minden gyanús volt neki. Még a repedés is a falon. Vajon nem hall valaki? Sose lehet tudni, hogy honnan és ki hallgat minket – magyarázott, s ilyenkor ideges lett, s körül is nézett... Azt hogy tudta, nincs telefonunk, bízott benne, hogy nálunk talán nem kell félni... Ahogy mesélt, meglevenedtek előttem a szörnyűség világbirodalmai... Éhínség, nyomor, kiszipolyozottság. Igavonó állat vagy, semmi más.

Aki közéjük állt, annak sincs megállás. Meghúzódni talán lehet ideig-óráig. Szerencsés is lehetsz. Az egyenesség bűnétől is terhes, tehát büntethető!

Vannak közöttük is, akik látnak, akik becsületesek? – tettem fel egyszer a kérdést.

Becsületesek? Viszonylagosan igen. De tisztán nem. Mert rájönnek, s akkor elpusztítják őket.

Ki a viszonylagosan becsületes?

Aki buzgóságból – saját túlbuzgóságából – nem árt senkinek. Csak parancsra öl, önként nem.

S ahogy ezt kimondta, hosszasan nézett a semmibe...

Minden-minden hazudik, még a napkorong is, amikor felbukkan az ég peremén, vagy lenyugszik a nyugati égen, belebukik a Vörös fénybe, önnön visszasugárzó fényébe, hazudik az is. Mert Vörös forradalmat, Tűzet hazudik, és nincs semmiféle forradalom, semmiféle tűz ott, csak az ég pereme, s az is hazugság, mert perem sincs, csak te látod úgy, hogy van. Nem mondhatod azt, amit érzel, hazudik mindenki mindenkinek. Hazug a világ, hazudnak a hegyek, hazudnak a völgyek, a völgyekben meghúzódo falvak, melyek úgy ahogy éltek sok száz éves sorsukat. Most azt kell hazudják, hogy boldogabbak, mint eddig voltak. Hazug a város, hazugok az utcák. Az igazság eltöröltetett!

Édesanyám, Marika és én dermedten hallgattuk...

Vajon csak ő vesztette el teljesen a hitét? Vagy valóban ilyen a világ. Ott, a Vörös Birodalomban... A világ legszabadabb országában...

Egyes betegeknek az ágyban való injekciós kezelését kezdték meg. A véna érbe fecskendeznek 10 köbcentiméteres fecskendővel különböző szereket.

Először olyan szert (tán inzulin, úgy mondják), amitől az egész testük rángatózik. Ezt kómas állapotnak nevezik. Amikor aztán glukózt s még valamit adnak kétszer a 10 köbcentis fecskendővel, a rángatózás megszűnik. Az egyik tegnap behozott beteg úgy vergődött az ágyban, hogy nem tudták a fecskendőt használni, a tűt beleszúrni az érbe. Ahogy ezt megláttam, anélkül, hogy bárki is szólott volna, nyomban mentem, a beteg két lábát lefogtam, amit persze, amikor nagyon szükség volt, máskor is tettem. Nagy bajban volt az ápolónő, mert csak az ötödik szúrásra tudta eltalálni az eret. Az elszennyeződés miatt tűt is kellett cserélni. Később, kilenc óra körül a másik ápolónő egy levelet és egy képeslapot hozott nekem. Az egyiket Ondika, a másikat Enikőm küldte. Hírvirág gyöngyös koszorúba. Végre! Istenem! A szívemhez szorítottam a két lapot, s hosszan úgy tartottam. Kár, hogy csak olyan keveset írnak. Enikőm két szál gyönyörű gyöngyvirágot is rárajzolt a lapjára. Balról nyúlnak fel, majd hajolnak be a lapon, egyik a Drága jó Édesapám fölé, a másik alája. Boldog voltam, és örömben úsztam. Az én drága szeretteim mégsem feledkeznek meg rólam. Ondikám kedves figyelmeztetését – hogy azért én is írjak – azonnal szívügynek vettem, s még ma levelet írtam. Hosszú beszámolót az itteni életéről. Igyekeztem nem búsongani, inkább tárgyilagosan írni arról, hogy milyen emberek között vagyok. Ondi egy vártemplomos képeslapra írt, amit az ápolónő azonnal elkért, hogy a kezelőhelyiség íróasztalának üvege alá tegye. Én, miután a hajónapló füzetembe átmásoltam, a lapot a kezelőbe vittem, amit az íróasztal üvege alá helyeztek. Azért is adtam oda, mert ott mindennap látom – nem is egyszer – a templomunkat. Mely a miénk! S mely az Isten háza is. Azé az Istené, akit itt megtagadnak.

Fél tíz kicsi híján az óra. Következik az orvosi vizit-látogatás.

Megszólal a hívó harang... Ebéd... Ismét asztalnál... Első alkalommal – tegnapelőtt délből –, röviddel eszmélésem után, az ágyamhoz hozták az ételt. Ma, ittlétem kilencedik, öntudatra ébredésem óta a hatodik napon jobban kezdem figyelni az itteni rendet. Reggel fél 7-kor fel kell kelni, jön a fehér köpenyes személyzet, rendbe teszik az ágyakat – akinek erre szüksége van –, te meg tisztálkodhatsz is azalatt. Aztán felmossák, rendbe teszik a szobát is. Kell is ez, mert itt a föld cementje nem úgy cement, mint másutt. Itt azt össze is gübülük, gübülhetik. Mint a tegnap délután, amikor csorgásra lettem figyelmes. Az egyik társ nem lépett odább pár lépéssel,

odább a végéig, itt csurgatta el a dolgát. Igaz, hogy az ápoló észrevette, küldte a takarítóasszonyt, s az rögtön fel is mosta. De semmiképpen sem olyan a szoba, mint a másfajta kórházakban, itt ledobják a szemetüket a földre, van, aki le is köpik. Igaz, olyan is van, mint egy Savu nevű, akinek külön üvegecskéje van erre, s folyton folyvást köpik bele. Ma ennek a Savu Ion brassói lakosnak a postás nyugdíját fizetett ki. Savu egyebet nem csinál: alszik, eszik, s állandóan köpköd. Hol egy üvegbe, holey rongyba, s a frizurás nagy fején egy vastag kötött csepesz van éjjel-nappal. A rasszistákkal harcol és balamukról beszél... Ha miniszter lesz, akkor nem fog köpködni sem, mondta, amikor megkérdeztem, hogy miért köpköd annyi sokat. Kisebb a nyugdíja annál, mint amit most kapott, azt mondja, csak a múlt hónapban elmaradtak 50 lejjel, amit most postáztak. Aztán az egészség odaadta Balán főápolónak megőrzés végett. Mert kell az ügyvédnek. Hogy miért, nem tudom. Már hét esztendeje így él. Szép, derék ember. Az a véleménye, hogy a rasszisták elleni hősi harcáért is megérdemel valami nagy-nagy kitüntetést, s legalább ötezer lej fizetést. És miközben ezt mondja, közben is szakadatlan köpköd vagy üvegbe vagy a rongyba. Ami szerint csak akkor múlik el, amikor Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs kitünteti. Különben egészségügyi lapokat olvas és újságot, s a kötött sapkája úgy hozzátartozik, mint máshoz a haj vagy a szakáll. Arcban szép, középtermetű, derék embert mutat. Amikor azt mondtam, hogy szakítson a rossz szokásaival, s jelentse ki, hogy dolgozni akar egyszerű tenyeres munkát, azt felelte, ő nem dolgozik, és megint a balamukot emlegeti. Első pillanatra, míg nem beszélsz vele, fel sem tételezhető, mekkora balamuk. Négy gimnáziumot végzett, s valóban tud is latin szavakat. Mikor megkérdeztem, terra mit jelent, azt mondta: föld. S ilyenek sokan vannak. Egy nagy ügyes német férfi mind a mennyország kulcsát keresi. Egy döglött verébfiókat az udvaron a járda közepére tett, s köréje köröket húzott egy halom fűvel, s egy halom zöld lapival letakarta, s ott megállt, s kidülledt üveges szemekkel nézte-nézte egy helyben állva.

S olyan is van, aki gübül. Szedi össze a cigarettacsíkokat – azt is ledobják sokan a földre – bele egy üvegecskébe, vizet tölt rájuk, s kínálja, hogy igyál belőle. Nekem is kínálta, én intettem a kezemmel, hogy nem kell, de láttam egy doktort – szó szoros értelmében doktor volt, fiatal orvos Fogarásról, az értelmi színvonala egy hároméves gyermekére zuhant –, az

lehörpölt belőle valamennyit. Aztán a megivott folyadék egyrésze lefolyt a szája két szegélyén.

Fél nyolckor kell menni reggelizni. Az első emeleten a folyosón kilenc négyszemélyes csőbútor asztal van, s evvel szemben egy szárnyas ajtójú helyiség-folyosóban még négy hatszemélyes asztal, s azon kívül még egy nyolcszemélyes pótasztal, ami szintén a legtöbbször használatban van, s még akik a kórteremben itt-ott fekszenek, azoknak beviszik. Az asztaloknál üres hely nincs, az első emeleten hetven körül áll a betegszám. Előtte ott tea, kakaó, szalámi s kenyér. Kinek-kinek ki van téve a tányérjára a porciója, nem bízzák reánk, hogy vegyünk. Van olyan is – nem a mi szobánkból való –, akit etetni kell. Mint egy kisgyermeket, ő csak tátja a száját, s kanállal adják be az ételt. Nemcsak a kés, a villa is veszélyes lehet itt, ezért lehet minden előkészítve, még a kenyér is megkenve. Veszélyesek is lehetünk – gondolom. S mindenkinek megvan a helye. Nekem is megmutatták, hogy hová kell ülnöm. A délelőtti program: tíz után jönnek az orvosok, végigjárják a kórtermeket. Mindenik beteghez van egy-két szavuk. Aztán 12 után az ebéd. Alapjában becsületes kosztot kapunk, nincs ok panaszra. Én otthon sem éltem jobban, mint itt. Sőt! Otthon kevesebb jó falat jutott nekem. A mai ebéd: zöldségleves, aztán bécsiszelet krumplival, majd egy szelet cukrásztészta. Főleg ez az utóbbi az otthoni asztaltól hiányozni szokott. Csak amikor valamelyik gyermeknek születésnapja volt, engedhettük meg magunknak, hogy egy-egy szelet tortával megörvendeztessük az ünnepeltet, és természetesen a többi gyermeket is.

VIII. *A kinti világ, benti világ...*

Látom, vannak a betegek közül is, akik az aszalterítésnél, ételkihordásnál bizonyítják buzgóságukat.

Így van ez a világban is. Van, aki buzgó, s van, aki kevésbé az. Egy párttitkár, akinek a történetét Elek bácsi mesélte el, kevésbé volt buzgó. S akkor ott a szabadságával fizetett érte. Felkerült az örök rablistára. Hogy valahol nyilvántartják-e, hogy egy ideig meg is felelt, kérdés. Ezért kell nem csak licitálni, időnként túl is licitálni, mert ami biztos, az biztos. Túl magasra sem mászhatsz fel magad bebiztosítása nélkül a ranglétrán, mert akkor az is gyanús. A feletted lévőkhöz kezdhetsz félni tőled, a lábak útjába kerülhetsz, ha valahol középen vagy még, de ha már fennebb, akár „el is hajolhatsz”. Ezt a szót, hogy elhajlók, nem a kicsiknek, a nagyoknak találták ki a kommunizmus dicsőséges útján. Mert kommunizmus az még nincs sehol, annak csak útja van, mely szocializmuson vezet keresztül. A szocializmuson, mely ugyan csak előcsarnoka a kommunizmusnak, de már az is tökéletes, minden idők legtokéletesebb társadalma. A különbséget köztük Lenin elvtárs fogalmazta meg: szocializmus = mindenkinek munkája szerint, kommunizmus – mindenkinek szükségletei szerint. Ezeket leszámítva ez is és az is a boldogság társadalma. Ha ezt tudod, abszurditás ennek a tökéletesen boldog társadalomnak és az azon való út egyengetőinek a bírálata. Aki ezt teszi, megbocsáthatatlan hibát követ el, amiért föltétlenül börtön jár. Vagy az is lehet – mint ami velem történt –, hogy bolond az illető. Aztán a legfejlettebb, legtökéletesebb osztálynak, a munkásosztálynak vannak ellenségei. Olyanok, akik a régi burzsoá rendszer pártján állnak. Azok is megérdemlik a börtönt, ők osztályellenségnek neveztetnek. Mert ugye csak egy osztály van már a szocializmusban, a munkásosztály. A „dolgozó parasztság” – ezt így illik mondani, a parasztság elé kötelező módon oda kell tenni a dolgozót, mert a „nem dolgozó” része a parasztságnak az kizsákmányoló. Ezért is nem osztály ők, s egyébként nem is tudom, az ideológia hogyan magyarázza, miért nem. Erre is van nekik magyarázatuk. A munkásosztályt támogatja a parasztság – így az ideológia –, ezt fejezi ki Muhina híres szobra is, mely az egész szovjet társadalom jelképévé vált. Az összehullámzó munkás és parasztfigura, a feltartott és egy közös jelképet alkotó sarlóval és kalapáccsal. Az egyéb osztályok – tőkés osztály, földesúri osztály – mind reakciószak voltak, a munkásosztály

el kellett hogy törölje őket a föld színéről. A módszerek nem érdekesek, meghaladta őket az idő, el kellett pusztítani így vagy úgy. Hogy ez az „így” agyonverés vagy főbelövés is lehetett, az „úgy” börtönök, koncentrációs táborok építése, ahol végzik ezek a reakciók megérdemelt vagy inkább megérdemelt büntető munkájukat? Ez is az osztályharc része. Akik a jó, vagy pontosabban: az egyetlen jó útjában állnak, megérdemlik a büntetést. Mert ők a világ legfejlettebb és legboldogabb társadalmának az ellenségei, a haladás kerékkötői.

Ennél – ami most van – fejlettebb és jobb sohasem volt.

Hogy itt is folyik a harc? Ez csak természetes. S hogy az „ellenséget” kellő időben észrevegyék, erre is született kifejezés: „éberség.” Ébernek kell lenni! „A párt éberen őrködik”. Igen, s az éber őrnek le-le kell csapnia az ellenfélre, mely tulajdonképpen nem csak ellenfél, ellenség is, ellensége a jónak, ama legtokéletesebbnek. Meg akarja akadályozni annak a győzelmét. Ezért kell a pártnak őrködni és ébernek lenni, hogy akkor és oda tudjon lecsapni, ahol meghúzódik az alattomos munkáját végző ellenség.

Akik fent vannak, azok a legkülönbek. És azoknak kell a legéberebbeknek is lenniük. S azoknak kell akár abszolút módon, akár viszonylagosan lefele rúgniuk, tapodniuk! Nem enged(het)ik, hogy onnan bárki is melléjük vagy föléjük kerüljön. Ezt kívánja tőlük – vagy ahogy fogynak a körben állók –, tőle a fent maradás, a megszerzett hely megtartásának az ösztöne is, de ez ebben a társadalomban az érvényesülés egyetlen lehetséges módjának, módszerének a törvénye. És ez természetes is, mert ugye, akik lennebb vannak, kevésbé felvilágosultak, s nekik ott a helyük, lennebb. Nem vehetik el a helyet a tisztábban, jobban látó elvtársaktól. A régi magyar társadalomban volt pl. az urambátyám „elv” vagy „módszer”. Ott a vérségi kötelékek készítettek (esetleg) bizonyos igazságtalanságokra. Itt: az önmagad érvényesülése kényszerhelyzete tesz, vagy legalábbis tehet közönséges gonosztevővé, az emberség, a jóság, a könyörület bármilyen megnyilvánulásának az elutasítójává. Jogosan kell védened a vezető, vezérlő helyedet az oda nem valókkal szemben. Mert az osztályellenség nem alszik! A pártnak, a munkásosztály élcsapatának ébernek kell őrködnie.

Nézzük csak még egyszer: elhajoltak. Egy ideig azt hitték a felettük levő elvtársak, hogy ők is jók, s engedték feljutni a közelükbe, de ott, akkor már nagyon fent észrevették, hogy ők el vannak hajolva, ellenséges tevékenységet folytatnak, s ezért példás büntetés járt nekik. A Sztálin

elvtárs mögött sorakozó elvtársak – a majdnem teljes Központi Bizottság is – mind befurakodottakból állt, vagy olyanokból, akik egy ideig jók voltak, mígnem majdnem mind elhajoltak, s Sztálin elvtárs ki kellett hogy végeztesse őket. Mert az ilyen ellenséges vagy ellenségessé lett elemek, akiket egy ideig elvtársainak hitt, megérdemelték a golyót vagy az akasztófát. Azért furakodtak be, hogy a világ legtökéletesebb rendszerét ne lehessen tovább építeni. Hogy ezt ők gáncsolják, megakadályozzák. Sztálin elvtársnak ezért is nagyon ébernek kellett lennie, hogy meglássa, észrevegye ezeket a kártékony elemeket. Volt egy igen jó, hűséges barátja, Vaszilij Blohin elvtárs. Egy talpig megbízható elvtárs, a kevesek egyike, akiknek a hűségében Sztálin elvtárs biztos volt. Ő, Blohin elvtárs – hogy hűségét bizonyítsa – saját kezével lőtte agyon az ellenséges elemeket. Hentes kötenyt tett maga elé, úgy végezte a Szovjetunió számára oly fontos munkáját. Olyan szobája volt, ahonnan csatornán folyt ki a meggyilkoltak vére, s könnyűszerrel el lehetett takarítani az ott agyonlőtt, rosszá lett elvtárs vagy ellenséges gonosztevő testét. S bizonyára megvoltak a szakmailag képzett embereik, akik végleg elrendezték ezeknek az ellenségessé lett embereknek a hulláit. Mert – ugye – ének is költetett-szereztetett ennek a legfőbb igazságnak a kifejezésére:

Bátran előre, elvtársak,
Irgalmat nem ismerünk,
Mert aki ellenünk támad,
Annak nem kegyelmezünk!

Bizony, Blohin elvtárs sem kegyelmezett a rábízottaknak, félszázzezernyi embert ölt meg, lőtt saját kezével agyon. „Produktivitása”: 3 perc = egy kivégzés. Óránként húsz ember. És annyira hűséges és önfeláldozó volt Blohin elvtárs, hogy még pihenőt sem tartott munka közben. Munkabírása is páratlan volt: tíz órán át bírta megállás nélkül. Egyik csúcsteljesítménye – amivel Sztálin generalissimus megbecsülő figyelmét is felkeltette – az ellenséges lengyel tisztikar megbüntetése volt, amikor 28 nap alatt hétezer embert lőtt agyon. Ez napi 300, vagy közel 300 gyilkosság, amit Sztálin nagy elismeréssel illetett, megtette őt az NKVD főnökének, s Vörös Zászló Érdemrenddel is kitüntette mint igazi és derék harcostársát. Föltétlenül rászolgált erre, de Sztálin elvtárs nem is tüntetett ki olyan elvtársakat, akik ezt nem érdemelték volna meg. S Blohin elvtárs ugyanolyan jó, ugyanolyan megbízható elvtárs volt, akárcsak Béria elvtárs. Béria Sztálin halála után

hajolt el, s már az utódnak – aki azokban a pillanatokban a legerősebbnek bizonyult –, Hruscsov elvtársnak kellett őt is kivégeztetnie. A nagy Sztálin, minden idők legnagyobbja, nincs tudomás arról, hogy személyesen hajtotta volna végre a gyilkosságokat, ő csak a halálra ítélő cetliket töltögette s írogatta alá nagy buzgalommal. A Szovjetunió értékelte is nagyszerűségét, alig volt város, ahol nem emeltek volna szobrot neki. Föltétlenül rá is szolgált erre a rendkívüli szeretetre, megbecsülésre. Talán még Leninnek sem volt több szobra, mint neki. Nálunk is, a közeli Brassóban, amely a nagy férfi nevét is megkapta. Így lett Sztálinváros.

Nem csak a dicsőséges Szovjetunióban volt így, így volt ez nálunk is. Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtársnak és elvtársaiknak is tisztogatniuk kellett akasztófák vagy börtönök segítségével. Néha elég volt a bunkós bot vagy a kalapács is. Az utóbbi eszközzel végezte 1946-ban Gheorghe Pintilie tábornok elvtárs, a Securitate akkori vezére az 1940 és 1944 között a Romániai Kommunisták Pártjának vezetői tisztségét betöltő Fóris István „ügyének” megoldását. Egyszerűen beszélgetésre hívta magához a volt párttitkárt, s egy kalapáccsal agyonverte. Mert itt nem csak azért kellett rendet teremteniük Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtársnak és harcostársainak, hogy valaki, aki közülünk való, túl fent van, hanem azért is, hogy azok vagyunk, akik, és nem mások. Hogy egy „más ajkú néphez” tartozunk, nem ahhoz, melynek a nevét immár másodszor festették rá földünkre. Még a létünket is rosszállóan nézte. Az arcod színe, ahogy örülsz, mosolyogsz, ahogy lejtet a táncot, mikor kedvesed derekát átfogod, mind-mind arra utal, hogy nem tartozol igazából oda, ahová kellene. Még az sem jó, hogy azt mondod kedvesednek, hogy édes, vagy a vizet árasztó tavaszi szélről dalolsz. Egész lényed minden-minden tartalma ok a büntetésre! Mert lényünknek is tartalma van. S erre halmozódik, zúdul rá a másik bűnöd, hogy látsz és gondolkozni mersz. Mert olyan elvtársakra, akik nem kérdezik meg, hogy mit gondolhatnak, nincs szükség. Ezért van az, hogy még azokkal, akik beálltak az új eszme, az új rendszer szekerét tolni, még azokkal sem kell könyörületesnek lenni. Az egész kommunista világ léte törvényei közé tartozik ez. Egymást is pusztítják az elvtársak. Fent, a fent rejtekében is dúl a harc a pozíciókért. Aki a legerősebbel kerül szembe, azt könyörtelenül „elhajlik”, s félre kell tenni, taszítani az útból. Hogy akasztással, agyonlövással vagy kalapáccsal való fejbeveréssel, esetleg bűnössége bevallásával – amire veréssel, ütlegeléssel is lehet buzdítani,

az csak apró részletkérdés. Itt, ezen a két arcú földön, a volt Magyarország Romániához tartozó részein sokkal több a rossz lehetősége, és vele járóan sűrűbb a rendteremtés szüksége. Itt annak, hogy nem felelsz meg a nagy Párt elvárásainak, annak oka a te „egészségtelen” vagy nem megfelelő származásod is. Meg az, hogy nem úgy, nem olyan nyelven beszélsz, mint kellene.

Hogy félsz te is? Fél mindenki? Most, ahogy ezt végiggondolja Gyuri, arra gondol, hogy még örülhet is, hogy jócskán lent van. Mert azt világosan lehet látni, hogy a hatalomra alkalmasnak minősítettek legnagyobb ellensége az, aki fent van, aki már labdába is rúgott, azoktól félnék legjobban az elvtársak. Bár tudod, hogy „lent” is szelektálni kell, mert – fordítja magában komolyra a szót – a lent félelme is kell ahhoz, hogy a fent biztonságosabban érezhesse magát, ezért rád is bármelyik pillanatban sor kerülhet. Mert „az osztályellenség nem alszik, s a párt éberén őrködik.” Ez is visszatérő, állandóan papagájolt mondás volt. A régi magyar vörösek, vagy vörös színű, bedőlő hitükből vagy butaságukból megszédített agyú nagyjaink rendre börtönbe kerülnek. Luka László – az első garnitúra egyik eminense – vitte legfeljebb, a pénzügyminiszteri szélig, onnan került egyenesen az életfogytiglani börtönbe. Életfogytiglan, nehogy még visszajöjjön. Ehhez, ilyen mérvű kinyírásokhoz Moszkva beleegyezése is kellett. Hiszen Luka oda is szolgált, egy időben ő volt Csernovic legfőbb parancsnoka, tömeggyilkos vezére, akárcsak Kun Béla a Krím-félszigetén. Ott, a Szovjetunióban „demokrácia” volt. Ha beálltál a tömeggyilkosok közé, s szolgáltad a pártot, egész magasra vihetted. De csak annyira, ameddig a legnagyobb nem kezdett már félni tőled, nehogy a helyét akard. Mert akkor könyörtelenül elhajoltál. Így hajolt el Lenin elvtárs egész holdudvara az egy Sztálint kivéve, akinek sikerült a legerősebbnek lenni, főleg azzal, hogy vetélytársait még időben eltette láb alól. Az sincs kizárva, hogy Lenin halálában is benne volt a „keze”. Így lehetett egy ideig ő a világ, vagy annak keleti fele ura. Miközben a másik oldalon ott bontogatta a szárnyait Hitler. Aki ugyanúgy gyártmány volt, mint Lenin vagy Sztálin. S ezen is érdemes lenne elgondolkozni, melyik volt aljasabb és embertelenebb? Ha mint hóhért ítéljük meg, illetve mint hóhérokat állítjuk őket a versenypályára, a megmérettetés versenyének a pályájára, a babért minden bizonnyal Sztálin vinné. Hitler mellette egy szerény kezdő volt. S Isten bocsásson meg nekem – mondani nem merem, csak gondolni, s azt is félve –, Hitlerben egy picivel

több „jó” volt. Mert legalább a saját népét, saját fajtáját úgy ahogy pártolta. Vagy emelni akarta. Ezért is lett azok szemében, akik őt pályára küldték, vagy engedték pályára állni – szinte mindegy ez –, rossz. Megbélyegző szóval: náci – azaz nacionalista, nemzeti. Most, a XX. században? Amikor a milliókkal énekeltetett legfőbb ének az internacionálé? Azaz: nemzetközi induló! S a zászlókra ez került: inter, azaz kölcsönösség, más szóval: nemzetköziség. Ne „náci” légy, hanem „internáci”. Ne nemzeti, hanem nemzeteket egybemosó! Ne legyen egy nép, egy közösség, ahová tartozol! Ne legyen saját talajod, amelyből életerőt szívsz, mert az – életerő – rossz! Közösségben az erő! – így a régi mondás. Nem kell, hogy erőd legyen, csak annyi, amennyi ahhoz kell, hogy bennünket, Világ Urait kiszolgálj. S Hitler saját népét, saját népe nevét tűzte a zászlajára. Übermensché, felsőséges lénnyé akarta minősíteni. Tehát így vagy úgy, de felvállalt egy népet, egy nemzetet. S ez egy adott oldalról nézve nagy bűn volt. Sztálin csak magát vállalta föl. S saját népével volt a legkegyetlenebb, talán még annál is kegyetlenebb, mint más népekkel. Bár ez is vitatható, mert ő nem volt orosz. Csak akkor lenne Hitler mellé állítható, ha be lehetne bizonyítani, hogy mint nacionalista grúz állt bosszút az egész orosz népen. S mindenkin, aki más volt, mint ő. De ez csak képzelgés. Ennek nincs semmi alapja. Csak annyi, hogy a rossztevésben, a gonoszságban messze megelőzött Sztálin mindenki mást, aki valaha is a történelemben országok élére tornászta fel magát. Még a csak kicsivel „tehetségtlenebb” kortársát, Hitlert is. Jó szilárd talajt teremtett a maga számára a tömeges kivégzésekkel meg a haláltáborok nagyszerű gondolatának a kitalálásával, s azok felállításával, ahová vagy százmillió ember – többnyire saját népe fiai, vagy annak a népnek a fiai, melynek ő vezére, vezetője, védelmezője és felemelője kellett volna, hogy legyen – „lett oda”.

Ezt a derék munkát vállalta át a maga kisebb Romániája területén Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs. Ne lett volna itt is osztályellenség?

Fóris elvtárs ügye komoly ügy volt: Gheorghiu-Dej elvtársnak útjában volt a hatalomban. Úgy is, mint régi, harcos kommunista, s úgy is, mint román pártfunkciót betöltött magyar. Hát ki látott olyant, hogy a román kommunista párt élén magyar álljon? Amíg a bőrödet vitted piacra ezzel, az akkori hatalom bűnnek vette a kommunistaságot, addig a veszélyben még érdemes is volt a másikat előretolni. Miért menjek én a börtönbe, ha te is mehetsz! De most, hogy az Eszme – vagy nevezzük inkább

ideológiának – hatalomra került, ajaj, arra az éberén való örködéssre „befele irányban” is szükség lett. Ezért kellett eltávolítani a hatalomból az elhajló idegeneket, Luka Lászlót és Pauker Annát is, de már a legelső pillanatban ama Fóris elvtársat ... Egy ideig még Lukáék jó elvtársak voltak, s ide „világítottak” Luka elvtárs csernovici érdemei is, hiszen ott – a Romániától akkor szovjet megszállás alá került városban – buzgón végezte a tisztogatás gyönyörű feladatát, s könyörtelenül végzett a reakciókkal. Hogy hánnyal saját kezűleg és hánnyal szakképzett hóhér igénybevételével, arra nincsenek pontos és megbízható adatok. Csak arra, hogy igen sok volt abban az időben az ellenséges elem. Sztálin elvtárs közvetlenül a háború előestéjén tisztogatott, a Vörös Hadsereg legfontosabb és legszakképzettebb tábornokait végeztette ki. Luka Lászlóval – ahogy Románia is csatlakozott a vesztesre álló oldalról a győztes oldalra – Romániát segítette meg Sztálin elvtárs. Itt is meg kellett a kizsákmányolást szüntetni, s a dolgozó nép kezébe adni át a hatalmat? A „világproletáriátus” itt is képes volt arra, hogy a hatalmat átvegye. Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs is és Luka László és Teohari Georgescu elvtársak is mind ilyen világ proletárjai voltak. Luka elvtárs Románia pénzügyminisztere lett... Hogy közben-közben egyik-másik elvtárs, így Luka elvtárs is kihajolt a becsületes proletár-zubbonyból, s „súlyos károkat okozott az iparosítás, s közvetve az ország ügyének”, erről Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs nem tehetett. Ezért „kellett” Gheorghiu-Dej elvtársnak lecsapnia rá is. Bűnei közé tartozott az is, hogy az RKP-n (Román Kommunista Párt) belül magyar tagozatot képzelt el, tervezett létrehozni. Ilyent az internacionalizmus korában? Amikor az egész világot átfogó testvériség van a népek között? Luka elvtárs halálra ítélt elgondolása volt ez. Aztán őt is halálra ítélték, de baráti érzésből – mert Gheorghiu-Dej elvtárs a lelkéből nem irtotta ki a barátság érzését – életfogytiglanra változtattatta az ítéletét.

A szomszédos baráti Magyarországon is kellett tisztogatnia a legjobbnak, személyesen Rákosi elvtársnak és hűséges segítőinek. Így kellett kivégezni Rajk László elvtársat is. Bár – most azt rebesgetik –, hogy Rajk elvtárs kivégzése tévedés volt. Ki tudja?! Olyan ez, mint egy rémálom!

Valójában az történik – vagy történhet –, hogy onnan, ahol vagy, fennebb juss, érdekemet kell szerezned. Minél több fejet vágtaal le, annál érdekesebb vagy egy jobb, felsőbb helyre. Ott kell csüngjön az öveden néhány fej, hogy egyáltalán szóba jöhess. Minél párthűsegebb vagy az

aljasságban, annál érdemesebb leszel magas pozíciókra. Ha van nálad aljasabb is a küzdők sorában, akinek keresztezhetnéd az útját, akkor következhet be a te elhajlásod.

Ez itt politikai szféra, politikai küzdőtér...

Mocsok hely...

Minden becsületes embert őrizzen meg az Isten tőle! – zárja le magában Gyuri ezt az elmélkedést, illetve az ezeken való álmélkodást.

Ezek nem emberek. S nem jó, ha az ember az emberségükből kivetkőzöttéken töpreng vagy rágódik.

Este van. Jön Mancika ápolónő, s eloltja a villanyt. Elkezdődik az éjszaka csendje...

Ha ez a csend csend lesz... S jöhet a „szabadító álmom” is.

Mert boldog már csak álmodban lehetsz... És nem csak itt, a világban is...

De ez a világ külön világ ... Világ a világban... Sziget. Azok világa, akik valamiért mások...

Az egyik betegnek, akit már akkor hoztak be, hogy én e Sziget lakója voltam, valami nagy lelki és testi megrázkódtatásra felmondta az idegrendszere a szolgálatot. Másik örült állapotba került, s késsel rohant a testvére.

S én?

Én mit tettem?

Az én késem a szó volt! Egy parányi kicsi igazság kimondásáért lett kés a szavam, oka annak, hogy itt kell lennem...

Eltelt egy dekád... Tíz nap. A nagy francia forradalom osztotta dekádokra a hónapot. Annak az új világnak még ebben sem kellett a régi. Elpusztítani mindent, ami a múltat idézi...

Túl a reggeli tennivalókon megint kényelembe helyezkedem, én, a nagy úr, fekszem az ágyamban és gondolkodom. Magamba menekülök, hogy ezt a szörnyű Itt-et el tudjam viselni.

Mint embereknek – minden embernek, mondhatni: minden lénynek – külön világunk van. Más az én világom, és más, teljesen más a te világod. Mindenkit egy anya szült, s az az ő édesanyja. Ha azt mondod vagy

gondolod: anyám, előtted más arc, és előttem megint más arc jelenik meg. Ha azt mondod: otthon, megint ugyanaz történik. Más a te otthonod, és más az én otthonom. Más út, más kapu, más lépcsők-ajtók vezetnek a te otthonodhoz, és mások az enyémhez. Ezeknek a szavaknak, hogy Én, vagy az Enyém más és más tartalmuk van. S mégis: milyen jó is, hogy az embernek van külön-világa is. S kinek-kinek, mindenkinek egy otthona! Az övé!!! Az enyém!!! Beléptem az ajtón, megvolt a magam kis szeretet-világa! Ez a szeretet is oldotta a lélek fájdalmát. Mert a lélek fájni is tud. Egy kis szigeten voltam, melyet betöltött az otthon mindenkori melegsége. És be közös bajaink is, az azok miatt való szorongások. Fiatal koromban a munka volt a bajok elől való menekvés. Mert a feloldódást hozó, hozható szórakozás lehetősége alig adatott meg. S megvallom, nem is nagyon igényeltem. Magányos természetem volt, alig voltak barátaim. Barátnőim? Még kevésbé. Nem tudtam beleolvadni valamiféle baráti közösségbe. A lányokat néztem, vágytam is rájuk, de valahogy inkább azt vártam, hogy jelenjék meg életemben a Nagy Érzés! Tudtam, hogy az is része a teremtésnek. Isten erre teremtett minket. Elveim voltak, kerestem az én Évámat, akit nekem teremtett az ég. Csak kalandot, olcsó örömeket soha nem akartam. Mégis, még így is a várakozások is adtak valamiféle egyensúlyt. Meg a könyvek. A könyvek csodálatos élményei. A költészet! Ezek is életem részei lettek.

S itt? Nem tudsz mosolyogni. Nézel magad elé, s a létéd fáj! A lét értelmetlenségét érzed. S nem semlegesíti ezt az érzést az sem, hogy a nagy család vár! A nagy családnak szüksége van rád.

Szüksége? De épp ez az! Tudod-e a szükségét teljesíteni, kiszolgálni? Tudsz-e a szükségben segítségére lenni a rád szorulóknak? Most úgy vagy, mint a játékos, amikor leveszik a pályáról, kivonják a játékból. Tudod, mit tehetnél, mit is tennél, és nem tehetsz semmit. Érzed magadban az erőt, és nem lehet erőd. Érzed, hogy működik az agyad, s mintha parancs lenne, hogy nem szabad működjék. S te csak gyötrődsz, csak gyötröd magadat. Valahogy úgy, mintha össze lennének láncolva a bokáid, s neked menni kellene. Menni, sietni, végezni a dolgodat. És a bokádat fogja a lánc, nem tudsz menni! Meg vagy béklyózva!

Otthon. Vajon mi van velük? Írhatnának már. Vagy írnak – mert nem hiszem, hogy Babus ne érezné, mennyire várom a soraikat –, csak én nem

kapom meg? A posta fölött is Úr a Hatalom. Nem nekem jutott eszembe, valaki felhívta a figyelmemet: nézzem meg, ha levelem jön, hogy a boríték hátán nincs-e egy alig látható rápecsételt szám. Mert az a cenzor száma, s azt jelzi, hogy már ellenőriztetett a levél. Hogy már valaki belerondult a te magánéletedbe. Mert a levél a lelkek, sorsok egymásnak üzenése, egymással való beszélgetése. S először mások olvassák a leveleinket. S most, hogy ide kerültem, különösen fontosak lehetnek nekik, hogy miket írunk egymásnak. Hozzátartozik ez a szabad társadalomhoz, ahol mindent szabad, amit szabad.

Most itt vagyok. Vajon meddig? Meddig szorít a tehetetlenségre ítétség lánc? Mikor fog az meglazulni? Mikor enged az mozdulni? Ahogy magamhoz tértem is, az első gondolatom az volt: hol vagyok? Aztán az, hogy mióta vagyok, lehetek itt? S most: hogy meddig leszek itt? Meddig kell itt lennem?

Ma a délelőtti orvos-látogatást Moldován és Balint orvosok végezték. Tőlem csak azt kérdezte meg Moldován doktor, hány napja is vagyok itt? Tíz válaszoltam. Balán főápoló az ők nyelvükön numarul douăsprezecet – tizenkettes számot – mondott. Én javítani akartam, de Balán valami olyasmit motyogott felém, hogy asta e altceva. Hogy ez más... Mi lehet más? Talán egy paragrafus-szám, ami azt jelöli, hogy hová, milyen kategóriába tartozom. Egy tény, számomra semmiféle kezelést vagy orvosságot nem adnak. Ami azt igazolja, hogy rendellenességet nem találtak. Hossu főorvos tizenkét órákor járt bent, s beszélt a betegekkel s az ápolóval, aki tudott dolog, az orvosnak csápja, azaz tájékoztatója, hírszerzője.

Engemet illedelmesen, néma főhajtással üdvözölt, amit én is ugyanígy viszonzottam.

Türelmetlenül, egyre türelmetlenebbül várom a szabadulást.

Ám – egyelőre – én itt, ők otthon.

De várhatom-e? Hihetek-e abban, hogy megszabadulok? Hogy lehull a csuklómról a bilincs? Lehullott, de a sajgása még mindig bennem. S a szorítása is. Szorítja az eszemet, a lelkemet, az egész éneket! Rajta a gondolataimon, még a vágyaimon is! Érzem, tudom: ki vagyok szolgáltatva. Nincs beleszólásom a sorsomba. Olvastam valahol, régen még, a Lenin és Sztálin teremtetten világbirodalomban – melynek most mi is részeivé lettünk – nemcsak börtönökbe, munkatáborokba hurcolják az úgymond

„bűnösöket”, hanem az örültek házába is! Ha úgy gondolják valamiért, hogy veszélyes vagy rájuk nézve, s nem mindenkivel azt a megoldást választják, hogy megöljék, vagy a kínzás valamelyik másik módszerével „bírák belátásra”, hozhatják-vitethetik ide is. Örültté minősítenek egyeseket, s így kapcsolják ki őket a társadalomból. Őket fizikailag, a „veszélyes gondolataikat” meg így zárják falak közé.

De engemet miért kellett örülniük minősíteni? Miért vagyok annyira fontos, annyira jelentős, hogy itt kellene elrejteni a világ elől engem? Mondják, vannak az ilyen házakban szigorúan zárt részlegek, ahol a gyógyíthatatlannak minősítettek vannak. S azoknak ez a ház örök lakhely lesz.

Itt is van ilyen. Egy emelettel fennebb, néha hall az emberilyent. Nekem még nem mondták, de amikor egy Balázs nevű szerencsétlen hasba vágta a társát, s a társ panaszt tett ellene, megfenyegette Balán főápoló: „Ha így folytatod, felkerülsz a második emeletre!”

Azt mondják, ott olyanok is vannak, akik a ruhát sem bírák magukon. Hová juthat az ember? Mire juthat? S mindenki sorsa mögött ott van a kor. És a korhoz kötődik a sorsunk. Hogy valakinek összeroppan az idegzete? Hogy nem tudja, mit tesz, mit beszél? Abban szerepet játszhat az is, hogy nem arra vagy nem csak arra koncentrálhat, amit mond, hanem arra is rá kell állítania a figyelmét, hol és mikor mit mondhat. Mikor mondhatja azt, ami van, és mikor kell mást mondania, azaz hazudnia vagy kitalálnia valamit, amivel megkerülheti az igazság kimondását. Tehát, hogy mit mondhatok, mit nem mondhatok. Hazugság és igazság, mikor melyik. S ha hazudnod kell éppen, akkor hazudsz. Lelkesen vagy szemlesütve. Az utóbbi is baj oka lehet. Hogy nem lelkesedsz, inkább lesütöd a szemedet, amikor kötelező lenne lelkesedned. Adott helyzetekben még szomorú sem lehetsz. Már ez is: maga a skizofrénia. A kor skizofrén! S ezek a szerencsétlenek ennek a skizofrén kornak a gyermekei. Ahol: mondj igazat, s betörik a fejed! S légy boldog, ha csak ezt teszik veled. Tiltott a normális agyműködés. Hozzá kell idomítanod az agyadat a korhoz! A kor lehetőségeihez. Úgy általában a többség tudja, hogy hol és mikor mit lehet vagy mit kell, de vannak nehezebben sokszínűsödő idegrendszerek, melyek nem bírák a sokféle figyelmet, a mit és mikor állandó és szakadatlan szűrését, elkülönítését egymástól.

Maga az alaphelyzet leegyszerűsíthető. Otthon mást mondasz-

mondhatsz – ha mersz ott is –, és kint a világban megint mást. S ez megy is egy ideig. De meddig? Mikor mered veled szembe saját hazugságod, saját hazug képmutatásod?

Most is: Gyurin nyugtalanság vesz erőt... S az a nyugtalanság fokozódik, fokozódik, állandóan fokozódik.

Kik között vagyok? Kik ezek a társaim?

Ilyen kérdések törnek rá. S kérdezgetni kezdi őket. Téged mikor hoztak ide? Mióta vagy itt? S így tudja meg, illetve erősödik meg annak a tudatában, hogy ez nem „az az osztály”. Ide hoznak is, s innen visznek is, illetve engednek is el betegeket. Az ápolókra is rákérdez: Van itt zárt osztály is? S ahogy igen választ kap: Be jó, hogy nem Ott vagyok! De: Úristen, ha én is oda kerülök, s örökre kirekesztenek az emberek közül. S csendes halálra ítélnék. Megtehetik. Manapság mindent megtehetnek. Nem rajtam, és nem is az orvosainkon, rajtuk múlik.

Soha ilyen kiszolgáltatott porszemnek nem érezte magát. Pedig ezen is, a kiszolgáltatottságon mennyit gondolkozott már. S főleg: mennyire élte azt eddig is. Élte családjá sorsa révén is. Azt, hogy fentről csúsztak lefele. És nemcsak a maguk gyengesége miatt. S csak gyenge vigasz, hogy a történelem keverte így a kártyákat. Mindig-mindig tőlük függetlenül. Ha beledobnak a vízbe, s összezsapnak a fejed fölött a hullámok, nem te vagy a halálod oka.

Nézi a társait. Egyik-másik szerencsétlen, látszik, hogy szenved. S megint másik nem tudja felmérni helyzetét, s szinte boldognak látszik. Mint az a Béla, aki állandóan jön-megy a szobában, mindent szed fel a földről, összegyűrt papírokat, egyiktől-másiktól elcseni az ágya végére terített törülközőt, s begyűri a hóna alá, míg valamelyik őt meg nem szabadítja a „gyűjteményétől”. Nem védekezik, hagyja, hogy elvegyék, aztán megint kezdi a gyűjtögetést. Vagy egy Mirceanak nevezett férfi – az ágya ott van a szoba túlsó sarkában – ül keresztbe tett lábakkal az ágyán, két fadarabkája van, azokat ütögeti össze, s röhög. Nagyokat röhög. Egyik mindig álmos, bágyadt, elesett. A másik élénk. Jön-megy a szobában. Mondják, átellenben, abban a két ágyban alkoholelvonó kúrára hozott betegek vannak.

Azok is itt? Nézem őket, mintha roncsok lennének. Emberroncsok.

Ott az a 16 esztendőes fiú – Péter – gatyára levetkezett, s a nyitott ablakhoz megy, s ordítja: ami az enyém, azt hagyjátok itt. S azután pedig kiáltja: Ide hoztak a bolondok közé. Azelőtt elkérte a ceruzámat, hogy

levelet írjon haza, s az asztalhoz ment. S egy kicsi idő múlva hozza vissza a ceruzát, azt mondja: nem jön, hogy írjak. Az egyik csendes, a másik ordít, s vannak, akik szakadatlanul beszélnek. Olyanok is vannak, akik négykézláb másznak vagy hason csúszva mennek a vécére, a szivarvégeket szedik fel, és újságpapírba tekerik a dohányt, s úgy szivaroznak. Kivált amíg nem kapják meg a nyugtató injekciójukat, az első napokban csapkodják az ajtókat, énekelnek, kacagnak, veszekednek. Minden fajta van: román, német, magyar. Vannak, akiket megkötözve, mégpedig a kórházi hálókabát ujját összekötözve, a két karját hátrakötve tesznek az ágyba, persze négyen is alig bírnak vele, aztán második, harmadik nap elcsendesedik a befecskendezésektől... Bambán néz, még enni sem eszik. Ha nem etetik. Egy német már egy hete csak hátrakötött kezekkel, egy lepedővel derékban, a másikkal lábfejtől a két lába van az ágyhoz rögzítve. Éppen időnként tisztába teszik. Sokszor csórén a huggos matrac ágybetétén alszik, nagy nehezen kanállal etetik.

Micsoda világ!

Átellenben Mircea felröhög... Neki a jó! Hozzá való ez a helyzet. Ezt éli, s ezt képtelen felfogni... Én nemhogy röhögni, de még mosolyogni sem tudok. Nekem fáj mindenem. Még a létem is! Én már élni sem vágyom! Bár tudom, hogy kell élnem! Kell, kellene, szüksége van rám a családomnak, szükségük van rám a gyermekeimnek! Azt, hogy a munkahelyemnek is, nem merem mondani. Inkább mondhatnám azt, hogy a munkatársaimnak. Mert rajtuk mindig segítettem.

Ahogy a gyermekeire gondol, egy látomása is van. Emlékezetében megjelenik az otthoni szoba, a széles rekamié, melyen a négy nagyobb keresztbe fekvő alszik rendesen, most mintha mind a heten ott ülnének a nappalra megvetett ágy szélén, és mind-mind sírnának. Babus próbálja vigasztalni, csókolgatja őket, de neki sem megy. Behunyja a szemét, hogy tovább tartson a kép, mert jól esik látni a feleségét, a gyermekeket még így sírón vagy gondterhelten is. Aztán eltűnik a kép, szétszóródnak a gondolatai, nem is tudja, hogy cselekedjék. S azt se, hogyan viselkedjék. Szégyellje a helyzetét? Vajon mit mond róla a világ? Mit mondhatnak szegény Babusnak. Hogy egy bolond férj felesége. És a hét gyermeknek... Főleg a nagyobbaknak mit mondhatnak az osztálytársaik. A gyermek kegyetlen, lehet, hogy az osztálytársaik csúfolni fogják őket. Bolond apátok van! Vagy az apátok a bolondok házában van...

Lassan megismeri ezt a belső világot. E kétemeletes épületben a földszinten a könnyebb betegek, epilepsziás és eskóros betegek vannak, az első emeleten a nem túl vagy közepesen súlyosak, itt sok az alkoholelvonó kúrás is. A második emeleten a nagyon engedetlenek és súlyosak. Ott ápolják azokat, akik végleg kiestek a társadalomból. Vagy akiket végleg ki akarnak vonni?

De itt is vannak olyanok, akik már évek óta itt vannak! Úristen, csak nem tartanak engem is itt?

Ki tudja! A mindent lehet világában élünk. Sorsodról nem te döntesz. S még csak – bocsáss meg Uram, hogy ezt mondom – nem is a Jóisten. Az elvtársak, egy bizonyos fajta érdek, mely őket is mozgatja. Valahol – nem tudod hol – ott gubbaszt az irányító erő. Az lesz a világban, amit ő akar.

Már megérett az idő, hogy tiszta vizet öntsenek a pohárba...

Az értelem és az igazság kell, hogy megszólaljon. Ma reggel, amikor a borbély a mosakodó szobában végezte munkáját, s ahogy sor került rám, előzetesen szappannal bepamacsoltan már ültem. Amikor az egyik ember azt mondta, hogy az arcom, a hajam megszólalásig olyan, mint Mociulschi tábornoké... Nem tudom, ki ő. Mondják, a világháború egyik legkiválóbb román katonája volt.

Az Utunk ez év márciusi számában Gheorghiu-Dej szavait idézi. Mely szerint a hiányosságok s tévedések további eltakargatása úgy az ország gazdasági, mint erkölcsi tekintélyének ártana. Ez így igaz. Csak az a kérdés, miért mondta?

A kiadós levelek írása, amiket küldtem, nagyon lekötöttek testileg, lelkileg. A legfontosabb dokumentumnak számító írásom, amit a Boti iskolája tanári karának küldtem. Hadd lássák, tudják ők is. S ez elfoglalt. Két napig semmire sem volt időm. Most megint kedvem kerekedett a jogagyakorlathoz. Nyomban a kék csomagolópapírt a mozaik kőpadlóra tettem, s a tornakendőt – ezt hála Istennek magammal hoztam, mintha éreztem volna, hogy szükségem lesz rá – kétrét rátéve az otthon is soha el nem hagyott jogagyakorlatokhoz kezdtem. Éreztem, hogy az egész szervezetemnek jól esik. Mintha újjászülettem volna. Ideje is volt, hiszen amióta megérkeztem, alig mozgok. Mind csak fekszem, fekszem, fekszem. Ebből az állapotból is ki kell lépni. Mi lesz, ha annyira elgyengülök, hogy majd nem tudom felvenni a munkát.

Egy kicsit félttem, mit szólnak a társak. Inkább furcsállva néztek. Lehet,

hogy vannak, akik ezt az én bolondságomnak nézik – erre is gondoltam. S az semmiképpen sem lenne jó. Mit tegyek hát?

Sorsdöntő pillanatban erősnek kellennem.

Gorkij a Kispolgárokból egyik alakjával ezt mondatja: A jóért jóval, a rosszért százszorosan rosszal fizessetek. Ennek a tanításnak csak az első fele igaz. A második fele a kor szava. A kor ítélete. S én nem fogadom el. Miguel Salabert belső száműzetés című könyvében mondja: „Apám gyűlölte az erőszakot, mert az erőszak egyszer s mindenkorra tönkreteszi az igazság eszméjét. Ha pedig az igazság eszméje megszűnik, az ember megzavarodik, nem tud tájékozódni többé.”

Aztán megint Gorkij. „A proletár kommunizmus olthatatlan gyűlöletet követel minden iránt, ami szenvedni kényszerít.”

Igen. A gyűlölet megvan, meglehet, de ha értelmezzük a gondolatot, ama proletár kommunizmus önmagát is kellene, hogy gyűlölje. Általánossá tette a szenvedést, az ember szörnyű megalázását.

Vajon meddig tart nekem is ez a gyűlöletes kiszolgáltatottság? És megalázottság?

Vagy egyáltalán nincs kiút?

Most a kinten és benten gondolkodom. Van-e különbség lelkiületében a kettő között? Szinte félek kimondani: Ha van, ez itt a normálisabb világ. A kint a keményebb, a durvább. Akkor is így van ez, ha a velem szembeni fogadtatás nem is volt éppen szívderítő. De ahogy látom: itt mégis inkább embernek veszik az embert. Emberebb ember a bolond, mint az épeszű. Társadalmilag: „kevésbé veszélyes”. Kint túl veszélyes voltam, engem is ezért hoztak, kényszerítettek ide. Ennek a helynek az elszigetelő „védelme” alá.

De ha ez így van, akkor van innen szabadulás?

Úristen, van innen szabadulás?

Az orvosi látogatáskor, 9,30 órakor, ahogy Moldován és Balint orvosok jöttek, ez motoszkált a fejemben. Szólni kellene nekik, megpróbálni tisztábban látni! De hogyan? Ahogy rám kerül a sor, a legilletelmesebben köszöntenek. Előzetesen az asztalnál ültem, ahogy befejeztem a lap írását, amit szerettemnek írtam, egy kicsit még ott maradtam. Már ahogy beléptek, felálltam az asztaltól, s mindaddig talpon maradtam, ameddig a vizitációjuk tartott. Ők illetelmesen rám tekintve fejet hajtottak, én viszonzottam. Ők nem sokat érdeklődtek. Éppen csak annyit kérdezett

Balint, hogy hogy vagyok? Jól. Ennyi tellett tőlem. Hej, pedig hogy feszült bennem a más, kiáltani, hogy nem, nem, nem! Hogy félek a holnaptól, mert nem tudom, hogy mit akarnak velem! Amikor ő meg akarta mondani a város nevét, ahonnan jöttem, hirtelen neki nem jutott eszébe, amit én mondtam meg. Azt kérdezte: voltam-e az orvosi bizottság előtt? Hivatva voltam. De nem fogadtak. Azért, azt mondta, mert sokan voltak. Ma hallottam, hogy ez alkalommal is a tizenkettős számot mondta. Vajon mit jelenthet az a tizenkettő? Amíg azon töprengtem, már léptek is el.

Van egy Roman Nicolae nevű fekete szemű, sátánfekete hajú, kb. 180 cm magas román, nőtlen, 20–30 év közötti fiatalember. Nagyon rendes, szótlan, csendes viselkedésű. Asztalterítésnél, sepergetésnél – itt-ott –, mikor kedve van, szokott segíteni. S Ursu nevű társával, egy görbe hátú nagy hajú fiatalember, sakkozni szokott. Az előbbi csendesen szokott sétálni, Ursu pedig nagyon gyorsan. Román érettségizett, s a fogarasi bútorgyárnál volt. Itt mindenféle rendű és betegségi fokú ember van. De: humánusabb a világ, mint kint! Inkább véd, mint kiszolgáltat. És azt sem kívánják vagy várják el tőled, hogy másnak mutasd magadat, mint amilyen vagy. S azt még kevésbé, hogy rosszat tégy a társadnak. Ami rossz van itt, az is a világ rosszsa. Engem is a világ küldött ide, s ha ebben van valami fonákság, hogy itt kell lennem, az is a világ fonáksága, nem ezé a helyé. Látom, egy ma behozott fiatalember sír. Vigasztalják. Vigasztalják a betegek, s vigasztalja a személyzet is. Mert egy ember sír! Kint: az emberiség sír. És nem vigasztalja senki. Itt akárhogy is: gyógyítani akarnak.

Kint a beteg világot nem gyógyítja senki!

Itt még van bizonyos fajta emberség. Kint már nincs! Nincs, nincs, nincs! Vagy ha van, csak az otthonok falai között.

Mióta itt vagyok, immár tizenhárom napja, mindig várom a pillanatot, hogy jobban érdekelje az orvosaimat a sorsom, helyzetem, s hogy arról bővebben beszélhessek velük. De nem. S hogy kezdjem én, ha nem kérdezik. Most is láttam, csak egy pillanatuk jut rám, s már lépnek is el. Lehetne ezt jó jelnek is venni, látják, hogy velem különösebb probléma nincs. De vajon tényleg ezt látják-e? Itt minden bizonytalan. Ilyen szempontból beszüremlik a Kint ide is.

Rendre megismerem a társaimat is. A többség inkább csendes – talán a kezelésnek is az eredménye ez –, de vannak agresszívebb hajlamúak is.

Biztatom magamat. Sorsdöntő pillanatokban erősnek kell lenni.

Önuralomra van szükségem. Uralkodj magadon, csak akkor győzhetsz! –
így biztatom magamat.

Kavarog körülöttem a világ.

Emberek, emberek, segítsetek!

IX. Nesze neked, igazság

Minden más jobb lenne! Tényleg jobb lenne?

Az egyik beteg – tegnapelőtt hozták be, kicsit lökdösve, de nem erőszakkal, mint engem – ma odajött hozzám. Ahogy jött, már láttam, nem az itt megszokott módon beteg a nézése. Valószínű, ő is meglátta rajtam a másságot, s kiszemelt a bizalmára. Domnu doktornak szólított. Nem hagyhattam annyiban, ott még nem tartok, hogy elfogadjam, ha másnak vélnek, mint aki vagy ami vagyok.

Nem vagyok doktor, egyszerű munkás vagyok, mondom. Valamit hebeg az illető, látszik, hogy kissé zavarba jött, aztán kezét nyújt. Deleanunak hívnak, főmérnök voltam a brassói traktorgyárban. A voltam-ot mintha egy pici sóhaj is követte volna... Pár tájékozódó kérdésére – hogy hová való vagyok, van-e családom – egyszerűen, majd a nehéz-e itt lenni kérdésére töprengően válaszoltam, s talán a fájdalom is kiérezhetett a szavaimból. Egy darabig hallgatott, állt, álltunk, mert én is felálltam, ahogy hozzám jött, aztán: kérem, üljön le, ülünk le az én ágyamra. Szemmel láthatólag tétovázik keveset, aztán leül, leülök én is. Ő néz maga elé, mintha az űzött vad bágyadt és megkínzott nézésével. Én lopva rátekintek, csontos, szikár arc, az értelmiségiekre jellemző nem túl izmos alkat, s a mozdulatai is inkább megfontoltak. Rám emeli ő is egy pillanatig a tekintetét, majd megszólal:

– Micsoda világban élünk! Ha látsz, baj, ha gondolkodol, baj, ha a feladatodat becsületesen végzed, vagy legalább akarod végezni, az is baj. Én magamba hulltan ülök, valahogy úgy, mint aki úgy érzi, hogy az ő szavait mondja, s ezzel erősíti, igazolja azokat. Rám pillant, majd folytatja: – Értelmetlenségeket kértek tőlük a termelés emelésére. Arra hamar rájött, tulajdonképpen nem is az a lényeg, hogy mennyit termelnek, hanem az, hogy a jelentések mutassák a fejlődést, a haladást, a termelés növekedését. A dicsőséges szocializmus építésének a sikereit. Egyszóval: hamisítsák meg az adatokat. Ő erre nem volt hajlandó. Ellenkezett. Maga sem tudta, hogy, de vita közben eljutottak a pártig. Hogy az kéri. Aztán a Központi Bizottságig. S ő kibökte. Az egész a látszatkeltésre, és nem a valóságra figyel! Rögeszmések – mondta. Nem a lassú, de biztos építkezés hívei, hanem az add meg uram, de most mindjártéi. S ha nincs úgy, ahogy szeretnék, hogy legyen, azt követelik, hogy fessük át a valóságot! Pedig: Többre jutunk, ha

nem az ábrándjainkat tekintjük tényekként, hanem a tényekre építjük az ábrándjainkat – mondta egy munkaülésen.

Az egyik elvtárs – látszott rajta, fogalma sincs semmiről, vagy ha mégis volt, nem akart a valós tényeknél maradni, az ő feladata itt nem ez, s nem is az, hogy gondolkozzék –, szóval a bedarált agyú elvtárs megszólalt: A főmérnök elvtárs nem hisz a fejlődésben? Nem hisz a pártban? Szinte érzett, ahogy a Párt szót kimondta, mintha ültéből is felemelkedett volna. Aztán reakciónak, majd a régi burzsoá rendszer szekértolójának minősített.

Amikor reális érveket hoztam fel, közhelyekkel válaszolt ő is, s az egész társaság.

Éreztem, hogy ebből baj lesz – így Deleanu. És lett is baj! 1953. február 5-ének az éjszakáján megjelentek a fogdmegek az otthonomban, épp akkor aludtunk el. Ők ezt várták meg, hogy eloltsd a villanyt, legyen egy kicsi csend, s akkor léptek. A sötétben. Nem nyíltan, hanem mint mikor hátból támad az ellenséged! Döngették az ajtót. Ahogy nyitottam, a legelső felmutatta az igazolványát, hogy ki ő. Szekuritátés ezredes. Aztán egy másik papírt bökött a szemem elé: letartóztatási parancs. Csomagoljak, pár napra „programot” szerveztek nekem – mondta. Két rend fehérneműt vihetek, s egy napi élelmet. Ennyit... S a Szekuritáté pincéjében kötöttünk ki... Nyirkos hidegben. Hogy mi történt, nem mesélem, képtelen vagyok mesélni. Szinte hihetetlen. Nekem jöttek, ökölrel az arcomba vágta, betörték a fogamat – nézze meg!, mutatta elhúzva a felső ajkát, hogy jól lássam –, hiányzik kettő, s ez a csonk itt maradt! Azt akarták, hogy valljak magam ellen. Hogy szabotálni akartam a termelést, hogy a régi burzsujok megbízottja, cinkosa vagyok.

Engem arra tanítottak, hogy mindig az igazat mondjam, mondta egy kicsit elgondolkozva, szinte a semmibe nézve.

Na, nesze neked igazság!

Hogy semmire nem mentek, nem voltam hajlandó magam ellen vallani, az ő kitalált hazugságaikat felvállalni, módszert váltottak. Meggyőzésként – az volt a legszörnyűbb – beleállítottak egy latrinába, mellig ért nekem a jéghideg ürülék! S ott tartottak több mint négy órán át. Fáztam is, égett is a testem. S közben-közben jöttek megkérdezni, hogy meggondoltam-e magamat? Hajlandó vagyok-e vallani? Már úgy éreztem, nem bírom. Valósággal szédelegtem, s az járt mind az eszemben: Melyik jobb? Itt meghalni, elpusztulni, vagy hazudni. Végül is úgy döntöttem,

hogy közöltem: vallani akarok. Kisegítettek, egy zuhanyozóhoz vittek, ahol ugyancsak hideg vízzel lemoshattam magamat. Hoztak valami tiszta holmit is, az enyémet majd csak hosszú idő után kaptam vissza. Aztán a beszélgető-terem... És rákezdtem: Tudom, hogy a párt jót akar az országnak, de a mi gyárunk tervmutatói dolgában rosszul világosították fel az elvtársakat, mert – érveket akartam felhozni, de félbeszakítottak, újra ütni kezdtek. Egyértelmű volt, arra szemeltek ki, mint vezető mérnököt, hogy én ismerjem be, hogy a munkásosztály ellensége vagyok, becsempészve a szocialista üzembe, hogy ott romboljak, s az ellenséges burzsoá ideológiát szolgálom. Hogy erre nem voltam hajlandó, újra vérbe tepertek. Eltörték a jobb csuklóm – nézze meg!, s mutatta is a forradás enyhén bogosan maradt helyét –, el egy bordámat, azt is mutatja, hogy tapintsam ki a forradás helyét, aztán belöktek egy tágasabb cellába, ahol vagy 15-en voltunk, egyformán megkínzottak mind... Aztán kórházba kerültem, tulajdonképpen ez mentett akkor úgy ahogy meg. Majd a Szigetre vittek – Braila mellé –, ahol gátat kellett építenünk. Az igazság az, hogy gyenge voltam, meggyötört voltam, nem teljesítettem „jól”. De az ott történekről, a másfajta kínzás módszereiről is sokat tudnék mesélni!

Itt megint hosszan a levegőbe nézett ez a szerencsétlen, sok szenvedést megért ember. Majd folytatta:

Két és fél év után betegen engedtek haza. Tárgyalásom nem volt, nem ítélték el, teljes egészében jogtalanul tartottak fogva majd kényszermunkahelyen annyi időn keresztül. Aztán lefokozva vissza-helyeztek almérnöki tisztséggel a gyárba. Mikor egy megjegyzést tettem egy osztobaságukra, ide hoztak... Nyugdíjazni akarnak!

Gyuri nem tudta, mit mondjon. Most csak annyit ígért meg, hogy majd ő is elbeszéli a maga kálváriáját. Két okból nem kezdte rögtön. Elsősorban azért nem, mert úgy érezte, hogy szinte semmi az, ami vele történt, ahhoz viszonyítva, amit ezzel az emberrel elműveltek. Valahogy nem jött, hogy egyáltalán panaszkodjék... Másodsorban azért nem, mert hívták vacsorázni őket. S ilyenkor menni kell...

Mielőtt elindultak volna, megjelent Jóska. Enyhe sunyisággal állt meg mellettük, s nézte őket. Aztán elrohant, valahonnan megint egy papírzacskót szerzett. Talán a konyhán adták neki, ismerve a mániáját. Felfújta, s nagyot lőtt vele.

Ő meg mint gép, úgy hányta magába az ételt, az esze másfele járt. Átellenben valahol ott ült Deleanu, látszott rajta, ő is gépiesen eszik, neki is máshol járnak a gondolatai.

Nyugdíjazni akarnak! Vonta le a magára utaló következtetést. De mi lesz akkor a családdal? Hogy fogunk megélni? Itt szabályok vannak, törvények, nem azt nézik majd, hogy tízen vagyunk, hanem hogy az utolsó fizetésem szerinti valahány százalék jár.

Úristen, csak nem fognak így kivonni az életből, a munkából?!

Már az ágyban feküdt, akkor is mind a beszélgetés – dehogy beszélgetés, ő alig szólalt meg –, annak a másik embernek a szavai, illetve a szavai hatása kavarták. Sötét tájak vonultak el előtte, mintha feketébe volna öltöztetve a világ. Sehol egy pici fény, egy pici derű, egy pici valami, amiben gyönyörködni lehet, minden komor, minden fájdalmasan szomorú. Ahogy szenderedik, utat lát, amelyen meggörnyedt hátú férfiak és nők, örömtelen arcú gyermekek haladnak. Hajcsárok hajtják őket. S ott vannak a tömegben az ő gyermekei is. Mennek szóttanul. Megviselt az arcuk. Mint egy kísértés sajdukt fel benne: jaj Istenem, maholnap kéregetniük kell. Kéregetni, mert én képtelen vagyok eltartani őket! Nem engedi a világ, hogy szülői kötelességemet teljesítsem. Ki vagyok vonva az életből! S a családom miattam szenved. Kellett nekem szólni, látni!

Aztán:

Dehát van erőm! Izmosak a karjaim, bármilyen munkát el tudok végezni. S leginkább: értem a mesterségemet! Hagyjanak dolgozni! Kiáltaná! De megjelenik az álomképe, ahogy szalad munkatársai sora között, s azok a kezükbe adott ostorokkal ütik őt. S ha nem szalad, agyon is ütnék... Azok a munkatársai, akiket ő szeret, segít! És teszik, kell tenniük, ha nem akarják, hogy ők is a sorsára jussanak. Csattognak a fülében a karikás ostorok rittyenésének a hangjai...

Már aludt, de a kép álmában is vonult. Az egyik hajcsár meglendítette a levegőben az ostorát, aztán hatalmas csattanást kiváltva húzta el. Erre riadt.

A szobában valaki leverte valamit. Hogy ki, nem látta, csak a motoszklást hallotta a szembe-sarokból. Aztán már látta is, ahogy egy árny bújik vissza az ágyába. Majd egy kuncogás. És valahonnan suttogás is. De hogy mi, nem értette...

A Deleanu sorsa nem megvigasztalta, hanem inkább rémülettel töltötte el!

Mi várhat még rám!? S azt is tisztázta magában, hogy őt azért hozták ide direkt, és nem vallatócellába, mert ő rafináltabban fogalmazta meg a bírálatát. Ő azért marasztalta el a gyárat, a gyár vezetését, hogy nem tartják be Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs és a párt, a Központi Bizottság utasításait. Amikor az elvtárs beszédeit közvetítette a rádió, írták az újságok, mindig megjegyzett egy-egy hangzatos mondatot, hogy például bírálat és önbírálat eszköze, a termelés fokozása, éberség, s akkor ezeket szó szerint idézve marasztalt el. Oly módon, mintha az ő gyárukban a párt utasítását nem tartanák be. Örökké a közvagyonot féltette vagy védte! S aki így bírál, az inkább bolond, kevésbé tekinthető bűnöző ellenségnek. Ő ezt, amit Deleanu megtett, hogy néven nevezte a dolgokat, sohasem merte volna megcselekedni. De az igazság az, ő más szemszögből látott. Illetve: más helyzetből kellett figyelnie a körülötte történeteket. Soha nem került olyan helyzetbe, pozícióba, hogy igazi nagy dolgokkal – tervteljesítés, termelés menete stb. – kellett volna foglalkoznia. De a dolgokat valójában látta ő is. S így:

A kérdés most már csak az, hogy okosabb voltam, vagy közönségesen gazember én is. Mert ugyanúgy tudom én is, mint a brassói mérnök, hogy fejtől bűdösödik a hal.

De a visszavágás így is megtörtént. S most itt vagyok én is. Ha tényleg megállapítják, nagy bolond vagyok, kapok egy papírt. Ami el fog vágni a munka – és az élet – lehetőségétől...

Egy út van csak, amelyikről nincs visszatérés... Erről még lehet. De vajon tényleg lehet?

Mintha rászakadt volna a mindenség. Óriási súlyt érez, nyomja, nyomja, nyomja feltartóztathatatlanul. És Babust is mintha látná! Bármit is tesz, akár főz, akár vasal, akár gyermekeket etet vagy fektet, látszik rajta az elhagyatottság. Nyomják a gondok, s mintha motorként cselekedne.

Valóban, az asszony gondolatai – mióta tudja, hogy mi történt a férjével – messze kalandoznak. Mert csak harmadik napon, amikor bement az igazgatói iroda titkárságára érdeklődni, hogy meddig lesz oda a férje, a titkárnő nem tudott – vagy úgy tett, hogy nem tud – semmit. Megkértem az igazgató elvtárstól – mondta. Aztán eltűnt egy ajtó mögött, majd pár perc múlva megnyílt az ajtó, s a kilincset nem engedve el, fél lábbal bentről,

s fél lábbal kintről, mint akinek sürgős a dolga, odavetette az igazgató: A férje furcsán viselkedett, s az elmeógyógyintézetbe kellett vinni. Fog papírt is kapni róla. Ha még nem kapta meg.

– Nem kaptam semmit, rebegte szinte megsemmisülve a nagy-nagy ijedtségtől.

Mondhatta volna így is – gondolta később – ideggyógyászatra, mert az nem annyira megalázó. De ő úgy látszik engem is meg akart alázni.

– De hát mit tett?

– Majd ha többet tudunk róla, értesítjük!

Döbenten állt, s mire magához eszmélt, már be is csukódott az ajtó, s Dombi igazgató eltűnt mögötte. A titkárnő – semmilyen kapcsolatban nem volt vele, ismerte arcról, de soha nem beszélt vele – az iratokkal „bajlódott”, mintha ő ott se lenne. Amikor ránézett, egy ideig vagy nem vette észre, vagy tettette, hogy nem veszi észre. Aztán feltekintett, s egy nagyon sajnálom megjegyzéssel széttárta a karját. Majd hozzáfűzte: amíg a férje kórházban van – ő legalább kórházat mondott –, betegpénzt fog a család kapni.

Mindezt első látogatójától, Imrétől tudta meg, akinek útja volt erre, s Babus megkérte, látogassa meg valahogy, s számoljon be arról, hogy: „mi jól vagyunk, csak...”

S a gyárban? Tudják, hogy hol vagyok? Imre nem adott egyenes választ. Másfele terelte a szót... Inkább azt fejtegette, hogy ő mindig igazat adott neki, mert „abban a dologban”, aki épeszű, lehetetlen hogy ne lássa, mekkora kárt tesznek.

Ott: Kezdték egymásra hullani a napok... Gyuri összeszedte a krajcárjait, odaadta az ápolónak, Balánnak, hogy hozzon vagy hozasson tíz levelezőlapot neki, tudjon írni haza és az ismerőseinek, barátainak, no meg – így fogalmazta meg magában – „az illetékeseknek”, hogy tudja a világ, mi történt vele. Hogy tudjanak róla, tudják, hol van, és legalább az írásából lássák – ha lehet látni róla –, hogy hányadán is van. Na de az időóra – ha vontatottan is – cammogott tovább. Újabb két nap telt el, amíg kényszerlakhelyre hurcoltatásának 15. napján a lapok megérkeztek. Tulajdonképpen kettős életet élt. Fizikailag itt volt, gondolatban otthon, vagy a még tágabb időben. Kalandozott a történelemben, a saját múltjában, gyermekkorában, mint aki újraéli az életét.

Az én gondom is az ő gondja lett! Az én fájdalom az ő fájdalma is lett – mondta magában az „oldalbordájára” gondolva. Ez volt a szavajárása, így is mutatta be Babust, ha valakinek be kellett mutatnia: Az oldalbordám. Vagy: a másik felem! Még az is megfordult benne: Ki tudja, látjuk-e még egymást?

Meg az is, hogy ez a betegség – ha tényleg beteg vagyok – nem „olyan”, mint egy a sok közül. Ez valahol szégyen is neki, s az egész családomnak. Mintha – ki tudja, ha engem itt tartanak örökre – mind meg lennének bélyegezve. Emiatt ki is közösiíthet a társadalom. Vagy azt mondják rá: szegény asszony! Rájuk: szegények! De vajon van-e még a társadalomban széanalom? És van-e józanság. És van-e bár egy ember, aki azt mondja: Nem igaz! Ez az ember nem beteg. Ennek az embernek tiszta az elméje! És ez a tisztaság a baj! Hogy tisztán lát egy olyan világban, amikor épp ez a tisztaság, tisztánlátás bűn, az sugárzik vissza rá, azért kellett kiragadni, kiszakítani a környezetéből, hogy ott ne hogy követői kerüljenek, akadjanak...

Mert ma: ki a bűnös? Az, aki tiszta. És ki a jó? A büntelen? Vagy legalább elfogadható? Az, aki nem lát, vagy tetteti, hogy nem lát, s gondolkodás nélkül vágja rá mindenre, hogy igen! Igen! Igen! S ugyancsak gondolkodás nélkül hajtja végre a „feladatait”. Hogy az a megbízás az is lehet – mint Vaszilij Blohinnak, mert Blohin sem maga találta ki, hogy mit tegyen –, hogy gyilkolnia kell, hát szemrebbenés nélkül, vagy még szörnyűbb eset: buzgalommal gyilkol! Mert ő szolgál. S a szolgának nem az a feladata, hogy ötletekkel jöjjön, hanem hogy a rábízott feladatokat végrehajtsa.

Én Istenem, jó Istenem. Könyörülj rajtam. Könyörülj rajtunk. Add, hogy egyszer nyíljon meg a kapu előttem is. Hogy visszatérhessek újra arra az útra, melyről lerántottak abban a pillanatban, amikor a kopott bőrdömmel felkapaszkodtam abba a kocsiba, s a kocsi elindult velem a hazugságok útján. Add, hogy fogadjon vissza a világ! Hogy embernek vegyenek! Hogy ne vessenek meg!

S fölnezzet az égre! Hiába, mert annak ajtaja zárva volt. A kortól, világtól megtagadott Isten ráfordította kulcsát a zárba. Mintha ő is haragudna a világra. Hagyva, hogy az emberiség folyton-folyvást kísértse őt.

Mint annyian már, ő is felkiáltott az égre.

Hol vagy, Isten? Vagy-e? Ha vagy, hogy tudod túrni ezt a ránk nehezedő millió bajt. A teremtés-törvény megtagadónak ezt a mérhetetlen gonoszságát.

Hol vagy hát Isten?! Szakadj rám ég, szakadjatok ránk ti, halványan pislogó csillagok!

Szobatársainak ha nem is megrökönyödésére, de furcsállására feláll, összefogja a kezét, hogy elmondja az Úr imádságát. Átéltve a könyörgését... Segíts meg, légy velem! Érted akarok élni! A te segítségeddel akarok élni! Azt akarom, hogy szeress, és könyörülj rajtam! Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a te neved, jöjjön el a te országod, legyen meg a Te akaratod, miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is. A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, és bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. Ne vígy minket kísértésbe, és szabadíts meg a gonosztól... Itt megáll, nem mond semmit egy ideig, de lelke képernyőjén megjelenik a gonosz arca... Vagy inkább: a gonoszság arca, mely átszövi a kort. Aztán: mert tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség, mindörökké, Ámen.

Könyörülj, Istenem a Világban! Tedd jóvá! És minket is tégy jóvá! Űzd el közülünk az ármánykodó gonoszságot. A másik embernek ártani akarást. Űzd el az önzést! Add vissza az Embernek az emberi arcot. Ne legyünk csürhe! Legyünk jó és igaz emberek! Tudjuk egymást szeretni! Tudjuk egymás munkáját értékelni! Szabadítsd meg a világot a ránk zúdult istentelenségtől!

Vajon milyen sorsot szántak nekem? Azt tudom, azt látom, hogy pillanatnyilag nem csak hogy nem irányíthatom, de még bele sem szólhatok a sorsomba. Mint ahogy azokkal történik, akik valami végzetes cselekedetet hajtottak végre, mondjuk öltek, s bűnhődniük kell érte.

De ez a társadalom nem a bűnösöket bünteti! Itt a Jó a rossz, az Igaz a bűnös! Ez egy embertelen világ! Embertelen és istentelen! Ez a Sátán birodalma. Átvette a hatalmat a Sátán! Ha csak azt nézzük, hogy téged megtagadtak! Hogy az is ok az elbocsátásra, ha a te házadba jár valaki. Kerezsínét a könyvelőségről ezért bocsátották el. Istenes emberekkel nem lehet szocializmust építeni – így Dombi igazgató! Én is – egyebek mellett – ezért is vagyok „rossz”, üldözésre kiszemelt. Az első nyílt szembeszegülésem is tulajdonképpen akkor volt, amikor egy gyűlésen megkérdezték tőlem: hiszem-e az Istent. Nem tudtam kitérni a válaszadás elől. S hazudni? Így, direkt módra? Nem az igazságot mondani? Mindez végigfutott az agyamon. Kitérő választ sem adhattam, legalábbis ebben a dologban

összeegyeztethetetlennek éreztem az erkölcsömmel. Azt feleltem hát: Az eget nem tagadom meg! Ekkor idézték először a pártbizottság elé. Ott is Istentől kérdeztek, megint azt válaszoltam. Gyönös Terézszel jegyzőkönyvet vetettek.

Aztán a rajoni pártbizottság elé küldtek, ahol Székely Gábor azt kérdezte: Láttá-e az Istent?

Azt feleltem, hogy a levegőt sem lehet látni, mégis van. Ordítani kezdett: így a párt, úgy a párt. A Párt elítéli a tudatlanságot, a felvilágosulatlanságot. Próbáltam tromfolni. Magyarországon Kölcsey verse a nép imája, az ország himnusza az Isten, áldd meg a magyart. S Magyarország is szocialista ország, mondtam. Madách Ember tragédiáját olvastam, s ismerem Dante Divina Commediáját. Sem Madáchnál, sem Dantenál nem akarok okosabb lenni. Megfagyott körülöttem a levegő. Valószínűleg azért hagyták alább a kiabálást, mert nem tudták, ki az a Madách, s ki az a Dante. Még az is lehet, gondolhatták, hogy benne vannak a pártban, valahol fent. De azért nyomban megszüntették a párttag-jelölésem, amit egy cseppet sem bántam. Tulajdonképpen azért jutottunk el eddig is, mert amikor megkérdezték, hogy akarok-e párttag lenni, nem volt bátorságom azt mondani, hogy nem. Azt sem mondtam, nem akartam mondani, hogy igen, csak hümmögtem valamit, amit ők úgy értelmeztek, hogy igen. És – mint annyiszor – akkor is szégyelltem magamat. Hogy nincs merszem azt mondani, hogy nem akarok egy bűnszövetkezet tagja lenni. Még formálisan sem, akkor, amikor tudom, hogy úgysem fognak megkérdezni semmiről. De az, hogy tag legyek, hogy sok párttagjuk legyen, az is az ő érdekük. Mert úgy állítják be magukat, hogy ők a tagság, vagy tágabban: a Dolgozó Nép akaratából vannak fenn. És a párt a dolgozó nép élcsapata. Ha nem lenne élcsapat, akkor ők kit képviselnének? A kifordított világ része ez is. De aki belépett a pártba, az mindenképpen eladta a bőrét. Kényszerből-e, gyávaságból-e, szinte mindegy. Alig van, aki ezt meg meri tagadni. De olyan ez, mintha beleegyezéset adnád ahhoz, hogy téged üldözzenek. És ki akarja, hogy üldözzék?

Én végül is nem lettem – hála a Jóistennek – párttag. De hányan lettek csak azért, hogy nem volt bátorságuk azt a nemet – önmagadat bűnössé, rosszá, ellenséggé nyilvánítani – kimondani, tagok.

Istenem, miért kell ez így legyen?

Miért kell ez így legyen, hogy nem a semmittevés vagy munkakerülés,

nem a hazugság vagy félrevezetés, a lopás, csalás, az embertársad be- és elárulása, a behunyt szemmel járás és a baj meg nem látása vagy leplezése a bűn, hanem az, ha becsületesen akarsz élni. Értellemmel próbálsz élni. Ha meglátod a rosszat, és ki akarod javítani.

Vannak, akik a halálos büntetés végrehajtását várják. De tudják, hogy mit várnak, mi a sorsuk.

Én nem tudom!

Aztán: Ki is vagyok? És: miért is vagyok az, aki vagyok?

X. Emlékező álmok

Bágyadtságot, valami fajta kimerültséget érzett. Azt, hogy aludni kellene... Jó lenne elaludni, kikapcsolódni... S ha kikapcsolódott, jöttek, sorra jöttek az újabb látomások, vagy csak a képek a múltból. A tudat alá került emlékek... Az ő emlékei, emlékek, melyeket elmeséltek neki...

Mintha édesanyjával az ablaknál állnának... Idegen, furcsa katonák özönlenek az állomási utcán be a városba... Vigyázzatok, nehogy meglássanak! Édesanyja megigazítja a függönyt.

Félnek...

Jönnek, jönnek, jönnek... A másik irányba eső ablakhoz szaladnak: mennek, mennek, mennek. Ha jobbra, ha balra néznek, mindenütt őket látják. Két csúcsú sapka a fejükön, s bocskor a lábukon.

Köd ül a tájra. Alig látni...

Havazni kezd... Ez a hó örökre megmarad – mondja az édesanyja...

Ezután minden más lesz!

Beburkolózva megy az utcán... Egy katona: Gyere csak ide! Ő megfordul s szaladni kezd...

A katona nem bántja a gyermeket.

Valahonnan messziről fiúk s lányok énekét hallja. Mintha lengene, szállongana a dal, messziről, mintha az égből!

„Szivárvány havasán

felőtt liliomszál

nem szereti helyét,

el akar bujdosni,

el akar bujdosni.”

Egyszer más hang lüktet bele a dalba. Lódobogás, paták csattogása az úton. Mint a villám, vágat el mellettünk három lovasrendőr. Csapják a lovuk farát, gyorsabban, gyorsabban, gyorsabban!

A dal leng, ha színe volna, szivárványlana tovább.

„Ki kell onnat venni,

s új helybe kell tenni,

ki kell onnat venni,
s új helybe kell tenni.”

Már a lovak dobogása sem hallszik. Most mintha ingana az éteri dal,
ingana a ködben, fent-fent a levegőég alatt.

„apámért s anyámért
mit sem cselekednék,
tengernek a habját
kanállal lemerném,
tenger fenekéből
gyöngyszemeket szednék,
mégis a rózsámnak
gyöngykoszorút kötnék...”

Aztán visítás, hangos, szörnyű... Mintha kiabálnának a messzeségben.
Idegen nyelven, érthetetlenül... Majd: megint dobogás, de már lassan
verődnek a lovak patái a földhöz. És civakodó hangok. Magyarázkodás
egyik oldalról.

De hát csak énekeltünk! Miért, nem szabad énekelni?

Durva szavak a másiktól. Kemények. Számukra csak színük van,
keménységük van, de értelmük nincs. A fiúhangok csak azt ismételgetik, hogy
mi nem tettünk semmi rosszat. S ahogy megjelennek a sarkon, döbbenet:
megbilincseltek csuklók, s a lovasok kötélén húzzák a megbilincselteket.

Mintha ő is ott lenne közöttük... Össze van kötözve a két csuklója! Őt
is húzzák, ráncigálják...

Felriad. A csuklójára néz hirtelen ... Rádöbben jelenlegi helyzetére.
Már nincs lekötözve.

Jaj, Istenem! Szabad a két kezem!

De csak a két kezem...

Otthon vagyok, a román házi feladatommal kínlódom. Minden másban
tudnak segíteni, de ebben nem. Édesanyám nem tud egy szót sem románul.
Ő mondja: az álszent ember törvényeket hoz, melyek védik a természet
ezerarcúságát. Védetté nyilvánítanak növényeket, állatfajokat, mert – úgy
mondják – általuk teljesebb a világ. De ha ember vagy: kiszolgáltatottá
válsz. Az rút beléd, ott és az, aki akar, és ahol akar. Megbüntethetnek
azért, hogy a te nyelveden szóltál, azért, hogy énekeltél, még azért is, hogy
szusztogtál. És lekötik a kezedet, még azt is, hogy védekezni se tudj!

Felszámolandók lettünk, mint egy vállalkozás. Létünk vállalkozása felszámolandó.

Tudom, hogy nem volt mindig így. Tudom, hogy ez új, új ez a másság, új, hogy bűn legyen a másság. „Szavaitokat ne dobáljátok a tüske közé.”

Tudom, hogy meg kell őrizni a szót, a szavainkat. És ezt is tudom, hogy minden, amit el akarnak venni tőled, okozhat fájdalmat. A szó nem egy valami, amit meg lehet fogni, ki lehet ragadni a szájadból, be lehet dobni a csalánosba, valahová. És mégis – már én is – félttem a szavainkat. De az is lehet – mert félig ébren vagyok, s úgy álmodozom –, hogy mindezt csak most gondolom. Itt, ebben a házban, itt, felnőttként. S végül: engem is a szavaimért hoztak ide... S a szememért és a szájamért is. Azért, hogy láttam, s azért, hogy amit láttam, ki is mondtam.

Lehetséges, hogy a szavaktól, a szavaidtól, a szavainktól is félnek? S a csend őrei, az ő csendjük őrei – mert a mi szavaink, a te szavad, bárki szava bántja a fülüket – ma is ott állnak mindenütt. Hatalmasra nőtt fülek fülelnek körülöttünk, a nyitott ajtórések mögött, az utcán, a gyárban a gépek között, s hallgatnak. Vagy be más a jelentése ugyanennek a szónak ebben a formában: Hallgatóznak! Hallgatják a szavaidat. És majd vádolni fog a szó, a szavad! És a szavaddal kimondott, kifejezett gondolatod!

Igen. A szavainktól félnek így is és úgy is. Mint színtől, hangok rendjétől – s még inkább leírva, kiírva: a betűk rendjétől, mert a szó szín is, egy nemzeti lét, egy önazonosság megtestesítője. De tartalom is. Most mindkettő zavar, mindkettőre figyelnek a fülek. Félnek attól is, hogy igen vagy nem. Hogy igent mondasz-e akkor, amikor kötelező neked igent mondanod. Mert ha azt mered mondani, hogy nem, jaj neked! A NEM-et mondók hosszú sorokban menetelnek a börtönök felé. Vagy – horribile dictu – fehérköpenyesek közelednek feléjük, s megragadják a két karjukat.

Egy nagy halom szó van előttem. Halomba hányt szavak. Tiltott szavak. Olyan, mint Jaj. Vagy hogy Miért? Még a sírás artikulátlan hangja is tilos. Nem sírhatsz, mert a boldog világban csak boldog lehetsz. S még a fájdalom is tilos. Pedig úgy fáj ez az egész lét! Szörnyű. Rettenetes! Ezek is tiltott szavak... A legelfogadottabb szó: Éljen! Vagy még inkább így: Traiascá!

Amikor eljöttem, édesanyám nagyon gyenge volt. Jaj, vajon látom-e még?

Édesanyám rózsafája, én vagyok a legszebb ága...

Ezért is pofon jár, büntetés jár. Esetleg: sötét kamra, zárka... Vagy hogy két napig vágd a fát a csendőrség udvarán.

Miért ilyen a világ? Miért kell, hogy most újra bűn legyen a szó? És miért bűn, ha szólsz, s miért bűn, ha azt mondod, amit látsz, vagy amit érzel...

S ki is vagyok én tulajdonképpen?

Egy munkás a munkásosztályból, a társadalom „vezető osztályából”.

Aztán sötétség... Eltűnnek a képek, mintha megszűnne a világ... Még egy pillanat, egy utolsó pillanat villanása:

Meghalsz...

Meghalok...

Mintha azt is tudtam volna, hogy nem is az első leszek, s nem is az egyetlen. Mostanság nem érték az ember. Agyon is verhetnek, más – megint csak divatos – szóval eltesznek láb alól. És gyilkosaidnak nem kell tetteikért senki előtt felelni. Betoloncolnak egy kocsiba, elvisznek valahová, s sose térsz vissza. Érdekes, amikor engem „jutalomkirándulásra” küldtek, indítottak, szorongtam, gyanakodtam, hogy mi lesz ebből, de ez a változat, hogy „láb alól eltenni” visznek, eszembe se jutott.

Manapság naiv vagy akkor is, ha hiszel. Ha mondanak neked valamit, s elhiszed azt, amit mondanak. Régen is voltak nem egyenes, hazug – vagy ahogy akkor mondták –, kétszínű emberek, de ez, ami ma van, hogy a világ a kétszínű, elveszett a szó hitele, hazardjáték lett a szó, s ezt a helyzetet, állapotot hatalmi szintre emelték, ez valami egészen új.

Új?

Pedig a szavakkal való játék régebb elkezdődött. De ilyen mindent átfogó, az egész világot beszöví, behálózó még nem volt. S a becstelenség sem öltött eddig ilyen hatalmas méreteket. Voltak háborúk, pusztították egymást a seregek, de volt egy mozgatójuk, hogy a saját királyukért, népükért – s a kettő, nép vagy ország és király, egy volt az akkori emberek tudatában – küzdenek, halnak.

Most? Megjelent ez az eszme... S ez az eszme gyilkol gátlástalanul!

Minden héten egy alkalommal politikai leckét tartanak. Leckét a párt politikájáról. Leckét a dicsőséges Szovjetunióról. Így a párt, úgy a párt...

A szovjet kommunista párt. Egy kicsit lennebb, de azért fent, majdnem ugyanúgy fent: a román Kommunista Párt. Mely boldoggá teszi az ország dolgozó népét.

Az ellenségek itt ólálkodnak közöttünk – hallod, mondják. A Népi Demokrácia ellenségei. Le kell számolni velük. Én is ott vagyok a leckén, s félek. Szemek merednek rám mindenfelől. Vakító fényt lövellő szemek! Vádolók. Felelősségre vonók! És: fenyegetők is. Más oldalról fények azok szeméből, akik ezt látják, tudomásul veszik, s mintha védőn, óvón tekintenének felém.

Vigyázz! Vigyázz! – olvasom ki ebből a nézésből is, s abból a nézésből is.

Tudom, látom a szemekből, hogy én is ellenség vagyok. Mert bírálni mertem a gyárat... Nem is a gyárat, mert az nem egy lény, nem egy cselekedni képes test és lélek, hanem azokat, akik a gyár fölött szinte lelketlenül uralkodnak... És az ő káros – a nem tudáson vagy a nem látáson, esetleg a hazugságon, az ő feletteseik becsapni akarásán alapuló – tetteiket.

Meghalsz! Meghalsz! Meghalsz...

Mondtam-e, nem-e, de mintha azt mondtam volna vonagló szájjal – mert a szájam vonaglott: Gyermekeim!

Homérosznál olvasom: két félelmetes szörnyeteg. Az egyik szirt, a másik örvény. Aki el akarja kerülni az egyiket, azaz az egyik bajt, a másikba kerül bele. Járhatsz: „Borzalmak tiport országútján”. Mint halálraítélt. „Járkálj csak, halálraítélt!” Vagy úgy, mint „menekülő élő halott”. Ugyanott vagy, a szirt lábainál vagy az örvényben. Ahol a tenger: a kor tengere. Vagy az országút: a kor útja. Melyből szabadulni, vagy melyről letérni nem tudsz. Te, ember. Te, a kor embere. Ember az embertelenségben, magyar az űzött magyarságban, megtépázva. Nem azért, mert bűnös lennél, hanem csak azért, mert vagy, és ember vagy... S még ráadásul – itt nálunk újabb terhelő bűn –, hogy magyar is vagy. „Magyar az űzött magyarságban.”

„Nyíltan, becsületesen, őszintén éltem és élek. Ó, Kálvin, milyen jó, hogy értem is imádkoztál. És a fiú vértanúhalált halt...”

„Szüntelenül harcolj és imádkozzál.”

Gáll Géza alispán – Gyuri nagybátyja – úgy maradt meg a helyi történelemben, mint aki felemelte a megyét s a várost. Az ő idejében épült ez a gyár is, mely végül Gyurinak is munkát adott. Kissé fennebb másik

gyár. Ott: csavarokat és golyóscsapágyakat állítanak elő. Azt is az ő nevéhez kapcsolja az emlékezés. S szemben délceg, magas tornyú, szecceszíós könyvtárárpület és Városi Művelődési Központ könyvtárral, színpaddal és a szecceszíó korára jellemző páholysoros nézőtérrel. Az is az ő korának terméke.

Akkor – amikor ezek épültek – még azt hitte a város népe, hogy övé a világ. Hogy az új idők új szelei neki susognak. Neki susognak a fák, neki hullatják gyümölcsseit az öreg és fiatal ágak.

Más felmenői is rangos, jól teljesítő, de nem túl jómódú urak voltak. Nem a gazdagság, a vagyon tette őket azzá, akik lettek, hanem munkájuk és jó értelmi képességük.

Hitték, hogy előre megy az élet!

Vitorlák bomlottak a szelek előtt, hogy azok energiaforrássá lehessenek.

Miközben városházát építtetett, könyvtárat és színházat építtetett, még állt az ezeréves ország, s akkor honnan is gondolták volna, hogy végnapjait éli, s minden, amit te a jövőért teszel, idegen hatalomra fog átszállni, s ők lesznek gazdagabbak a te munkád, alkotásaid gyümölcsével is...

Gáll alispán mindent a közösségéért tett, semmit sem magáért. Nem gyarapította vagyonát, nem gazdagította családját, családjukat, családjukat. És – mint a nagy fénnel lobogó fáklyák – ellobbant, élete csúcsáról zuhant a sírba.

Gyuri édesanyja ennek a közösségébe bomló embernek volt a húga. Vajmi keveset kapott a bátyja terjesztette fényből. Ott maradt az észrevétlenségben, ott addig, amíg örülnie kellett annak is, hogy egy feltörekvő ifjú – kezdő orvos – kérte meg a kezét. Mert már-már magában kezdett kiszáradni fiatalságának a fája.

De a történelem leszálló ágra sodorta őket. Leszálló ágra került a kor is, s benne a magyar élet is.

Megszóltak Trianon harangjai, amikor Gyuri négy és fél éves gyermek volt... Így telt, telhetett meg majd a tekintete a nemzet fájdmával is.

Verten vagy veretlenül is szétzúzott és kifosztott, büntetlenül is büntetett nemzet fia lenni!

Mintha az ország, s benne a város – az ő városuk is – felhívás lett volna a történelemnek, az időknek, hogy üsd, üsd, üsd. Üssétek ezt a népet, mely a maga arcához alakította ezt a földet, s üssétek ezeket az embereket, hogy ne érezhessék magukat boldognak.

Másik nagybátyja tanár a helybeli híres gimnáziumban. Kiváló matematikus, neves ember, a maga köreiben, a maga szakmájában a helysége messze túlmutató tekintélye van. Mint akit a múltból felejtettek itt, itt van még, s hagyják is, hogy legyen addig, amíg még van. És volt orvos nagybátyja is szomszéd városban. Néha meglátogatták őket.

Mindig nyomta a barackokat a fejemre. Ő élvezte, én kevésbé. Emlékszem, rólam is beszéltek. Édesanyám egy szava megmaradt az emlékezetemben. Miből?

Így léphettem majd én is az ő korában épült gyár – melynek építését ő is ösztönözte, sőt: támogatta, segítette – kapuján át, mint oda felvett inas.

Fényképeket mutat fiának Sára asszony. Hatalmas temetés! Díszes gyászkocsi, a bakján fekete sapkás kocsis, mögötte a gyászoló család. Ez én vagyok – mutat egy lefátyolozott arcú nőre. Aztán hosszú-hosszú, szinte végeérhetetlen sorokban a város népe.

42 éves volt... Mondja szomorúan ...

Elment, s itt hagyott. Jó volt neki, nem is bírta volna ki, ami utána jött. Ahogy rájöttek a vad népek a hatalmas prédára.

Aztán egy másik kép.... Ez a te édesapád, mondja Gyurinak.

Be furcsa. Egy idegen ember! A fején cilinder formájú kalap, szürke vasalt ruha rajta, a kezében esernyő... Fogorvos volt. Itt kezdte ő is a városban mint friss végzős, itt ismerkedtek meg, aztán „haza” akart telepedni, elvitte édesanyámat is a másik városba, hogy édesanyám majd alig öt év múlva – mint hajótörött özvegy – térjen vissza már velem. Elvitték édesapámat abba a háborúba, mely így került be a történelembe, hogy világháború. Mely kitört, mert ki kellett törnie. Elvitték, hogy ne térjen soha vissza.

Édesanyám szegény... Tudom, nehéz volt neki, s nehéz volt nekünk. Ő egyik napról a másikra lett semmivé, teljes nincstelenné. Az addig eltartott feleség, aki a zongorán kívül semmihez sem értett. Pénzzé tette az ura rendelőjét – melyben benne volt az ő hozománya is –, s a pénzt hadikölcsönbe „fektette”. Tetette vele annak a hazának a szeretete is, melyet a maga erejéből is menteni akart. Így lettünk a vesztes háború után kétszeresen vesztesek. Házunk és hazánk, vagyonunk, minden elment. A teljes nincstelenségbe zuhantunk. S így kellett majd hogy félbemaradjon az én taníttatásom is. Mindössze a negyedik gimnáziumig bírta anyám. Nemcsak őt, minket, a város népét, egész Szépföld népét, a volt ezeréves haza rabságba döntött

népét is üti a sors. Üti, üti, üti. Az én emlékezetemben mindenütt ott vannak a román csendőrök. Olyan furcsa kettős az arca a városnak. Az emberek magyarul beszélnek, de hirdetések, falragaszok, cégtáblák az üzletek előtt, utcanevek, minden-minden román. Arra is emlékszem, amikor még a városnak, a környező falvaknak a nevét sem szabadott magyarul leírni. Szavunk nincs, nem mi döntjük el, hogy mi történjék velünk. Jöttek, megszállták a földet, melyet ha védenénk, csak a szeretetünkkel tudnánk védeni, mert fegyvereinket elvették, eldobatták. Minden ellenségessé lesz, amit mi tennénk, ami nekünk jó volna. S itt vagyunk a Végeken, a keleti peremeken, innen kelnek útra a kényszer-hajtottá útra kelők...

„Én Istenem adjál szállást,
Mert meguntam a járkálást,
A járkálást, a bujdosást,
Az idegen földön lakást.”

Az unokatestvéreim mind elmentek... Kimentek tanulni, hogy soha vissza ne térjenek.

Édesanyámnak szörnyű lehetett! Ott állt egyedül, ott a vesztes haza, elvesztett haza földjén a semmivel.

Amikor a messzi városból hazaköltöztünk, én még egészen kicsi gyermek voltam. Soha nem láttam az édesapámat, én, az árva, vagy ahogy az akkori időkben szóösszetétellel megneveztek minket: „hadiárvák”.

Hányan voltunk akkor hadiárvák, apa nélkül maradtak. Csak az osztályomból, a 32-ből 12-en. Voltak szerencsésebbek is, kiknek legalább az otthonuk megmaradt. Mi előbb a mindennel „oda” mentünk, aztán onnan üres kezekkel és üres zsebbel jöttünk haza. Édesanyámnak egy ideig sajátos mestersége volt: mozizongorista. Ott volt a nagy felnyitott fődélű zongora a vászon baloldalánál, ott ült mögötte, s játszott. Amikor lovak vágtattak a filmen, galoppoltatta a zenét, amikor suttogtak volna a szereplők – mert ez még a néma film kora volt, a beszélt szöveget kiírások helyettesítették –, szinte suttognia kellett a zenének is. Ha fájdalmas volt a történet, fájdalmas kellett, hogy legyen a zene, ha vidám, akkor vidám az is. Mennyit ültem a sötét teremben, még mint gyermek, mert nem hagyhatott magamra otthon. Vitt magával, néztem a vásznat, ahogy már tudtam olvasni, olvastam a szereplők egymásnak válaszoló beszédét, s hallgattam a néha száguldó, máskor lassan csörgedező zenét. Sokszor elgondoltam, nem lehet könnyű neki sem. Nem is volt az, ebben az időben

mindig fáradtan jött haza. De még az is jobb volt, mint az „azután”, amikor jött, meghonosodott a hangos film, s többé már nem lett szükség mozizongoristára. S rá sem.

Nemcsak a mi helyzetünk volt nehéz ezekben az időkben. Hatalmas volt a hullás! A fent hullott lefele. Volt tisztviselők, jómódú emberek itt maradtak a semmi nélkül. Olyan is volt a családukban – az egyik nagynéném férje –, aki vasúti alkalmazott, állomásfőnök volt, a munkájából éltek. Onnan egyik napról a másikra kirúgták, mert kellett a hely az újonnan érkezőknek, s semmi nélkül maradt család. A téli betevőt úgy próbálta megszerezni, hogy amijük volt, adogatták el, s még „gyűjtögettek” is, gyűjtötték a kalászeket a tarlókról... Ők is fent voltak valamikor! Visszájára fordult már akkor minden.

Omlottak a hegyek, a csúcsok lefele. Most, ekkor, az első omláskor egyetlen bűnünk a magyarságunk volt. Az ország levette a gondját rólunk, s mi ott maradtunk a csupasz földön. Az öregek, akik addig a magyar államot szolgálták, mert hát ki vagy mi mást szolgálhattak volna, többet nem kaptak nyugdíjat. Vagy legalábbis addig – amíg az átmeneti állapot tartott – nem. És hogy megoldódjék kinek-kinek a helyzete, kenőpénzt – „baksist” – kellett adnia. Ez is bejött. A mindent lehet, de csak csúszópénzzel korszak. Olyasmi is történt, hogy a román törvények szerint nyugdíjra jogosultat megkereste valaki, hogy ő segít neki, hogy megkapja a nyugdíját, de csak úgy, ha annak egy bizonyos része az övé lesz. Édesanyám sajnos nem tartozott ebbe a kategóriába. Neki – s így nekünk – semmink sem volt. A háború mindenét elvitte. El a családfenntartó férjét, s el a vagyonukat is.

Így hát mi csak tengtünk-lengtünk, mint a cigány lova. Hiába mondták rólam is, hogy tehetséges vagyok.

Tehetséges? Honnan lehet ezt tudni? De mondták. S onnan tudom, hogy nem csak mondták, hanem gondolták is, hogy sajnáltak. Sajnálták a sorsomat. Sokszor hangzott el velem kapcsolatban, hogy: szegény! Szegény fiú! Szegény gyermek! Mi lesz vele? Az édesanyja nem tudja taníttatni.

Itt marad majd félben. Ott marad egyetlen ajándékával, amit a sorstól, a Jóistentől kapott, a maga eszével, a maga képességével.

A négy alsó gimnáziumot még elvégeztem, aztán jöhetett a napszámosság.

Másfél évig azzal segítettem édesanyámon, a családukon, mert akkor még élt nagyanyám is, hogy hordtam a maltert s a téglát. Építkezés mindig volt, ott munkát kapni mindig lehetett.

Majd – ahogy elértem a kort –, odaállhattam én is a tanulatlan munkakeresők közé... S így lettem – hadd használjam ezt a ma divatos szót – a munkásosztály tagja.

Emlékszem, még kisgyerek voltam, amikor megkérdeztem, nekem miért nincs édesapám?

Elesett a háborúban – volt a furcsa válasz. Kép jelent meg az akkori agyamban, ez a kép azóta is vissza-visszakísért. Egy férfi enyhén előredőlt testtel megy valahol, megy – talán ez a háború, mert mások is mennek mellette, ugyanúgy, kissé előredőlve, két kézzel fogva, vízszintesen tartva a fegyverüket, mint ő. Ezt láttam sokfele, fényképen, újságban, még a mozifilmeken is gyakran, hogy a katonák fegyverüket előretartva mennek. S velük szembe jönnek ugyancsak meghajlott hátú emberek, ugyancsak előretartott fegyverrel. Elesik, orra bukik az egyik, elesik – arccal a föld fele – a másik, s aztán elesik ő is, a harmadik. És úgy maradnak, nem kelnek fel. Azért nincs hát édesapám, mert ott elesett... Orra bukott az avaron „a veszélyt megkeresve”.

Vagy nem is kellett keresnie a veszélyt? Szembejött az vele!

Mint ahogy velem is, amikor – többször is – körmöst kaptam. Mint 11 éves gyermek. Össze kellett fognom az öt ujjamat, s felfele tartanom. Szemben velem egy ember – azt mondták, azt mondtuk, azt kellett mondjuk neki, hogy domnu învățător, azaz: tanító úr –, s egy elég vastag pálcával üti a körmeimet. Én jajgatok! Na még egyszer, ja, jaj, jaj, na még egyszer – de ezt úgy mondta, hogy încă odată: s én megint jaj, jaj, jaj, aztán: most tartsd a másikat... Ezt azért kaptad, mert magyarul beszéltél. Az osztálytársaimmal a szüneten azt a játékot játszottuk, hogy:

Adj király, katonát!

Nem adok!

Ha nem, bizony szakítok!

S akkor a mi láncunk egyik tagja nekiszaladt a másik láncnak, s ha átszakította, szét tudta választani az egymást keményen fogó kezeket, elvihette a leszakított részt. Épp én kiáltottam: ha nem, bizony szakítok, amikor megjelent a szolgálatos tanító. Oda rögtön hozzám, „engem hallott meg”. Ilyen szempontból igazságos volt. Nem egyedül játszottam, mindnyájan elköveltük a nyelv bűnét, de mert engem hallott meg, hozzám jött, s nekem mondta: Nu ștei, că trebuie să vorbiți românește? Nem

tudod, hogy románul kell beszélgetek? Nu e voie să vorbiți ungurește? Nincs megengedve, hogy magyarul beszéljete. Na, fogd össze az ujjaidat, s tartsad! S a legfájdalmasabb az volt, hogy ezt egy magyar tanító mondta románul – szavaival is megtagadva a nemzetét –, s ő adta a körmöst is. S nem is akármilyent, hanem figyelmeztetőt arra, hogy más a világ, s nekünk is másokká kell lennünk. Hírük volt az egész városban ezeknek az „oda átállt” díszmagyaroknak. Édesanyám azt mondta: a kenyérért teszik. A kenyérért álltak át. Árulták el a saját fajtájukat. Ekkor határozta el édesanyám, hogy átvisz az egyházi iskolába, amelyik akkor még magyar volt. De a taníttatásért fizetni kellett... S nekünk nem volt miből. Így maradtam négy gimnáziummal.

Aztán az első nap a gyárban...

Érdekes, nem vagyok lehangolt, inkább boldog. Boldog vagyok, mert most már van munkám, lesz rendes fizetésem. Családfenntartó leszek! Már nem is vagyok gyermek... Csattognak körülöttem a gépek, hajladoznak körülöttem az emberek. Velem még kivételeznek is, nem udvart takarítottatnak, és nem is anyagot hordatnak, mint egy-két kezdő társammal, hanem már első nap odatesznek egy mester mellé, hogy tanuljam meg a gépek karbantartásának a mesterségét... Olyan útra tettek hát, melyen jó volt haladnom, s melyen egyre magabiztosabban tudtam járni. S az is érdekes, soha nem kíváncsoztam arra, hogy más útra kerülhessek. Értelmesnek és tartalmasnak éreztem ott az életemet.

Nézem a plafont, s gondolkodom.

Apámat elpusztították. Miért?

Családomat tönkretették. Miért?

S most engem akarnak, s az én családomat akarják tönkretenni.

Megint: Miért?

Azt mondták nekem: te bolond vagy! Próbálom magamat, az eszemet. Mindenre emlékszem, ami kisgyermek korom óta velem történt. Bár nem ismerhettem meg, de tudom, hogy ki volt az apám. Tudom, ki az anyám. Tudom, hogy hogy hívnak, tudom az otthoni címünket: Hosszú utca 17. szám. Azt is tudom, ki volt Vilmos császár, s ki volt Nagy Lajos király, sem az, sem ez nem én vagyok. Még Napóleon sem vagyok, hanem Vágó Györgynek hívnak. A gépek állapotát, hibáit a hangjukról is megismerem.

És soha nem történt meg, hogy a bajt ne tudjam orvosolni.

Miért vagyok én bolond?

Amikor magamhoz tértem, ebben a sokágyas szobában én feküdtem egyedül ketrec-ágyban, hálóval leborítva. Egyedül engem kellett elszigetelni a világtól, még ettől a szerencsétlen környezettől is? Mást senkit?

Nézem őket... Végül is: emberek ők is. Mint ahogy én is...

Betegek... Képtelenek a munkára. Azért vannak itt.

S akkor én miért vagyok itt? Hát én tudtam és tudnék most is dolgozni! Ami feladatom volt, elvégeztem. S ha valamiben más voltam az átlagnál, abban, hogy jobban akartam dolgozni, jobb munkás akartam lenni bárkinél. Ha már nem tanulhattam iskolában, ott akartam tanulni – és tanultam is –, a gyárban. Elsajátítottam egy mesterséget, melyet értek és tudok. S mindig azon fáradoztam, hogy jobb és hasznosabb legyen a munkám. Ezért akartam látni! Meg akartam érteni a dolgokat! Meg akartam érteni a világot! Nemcsak a gépekét, a kintit is! S ha, akik itt vannak, azért vannak itt, mert ők „mások”, én ebben voltam más.

És ezért vagyok most itt?

Képek... Emlékek... Múlt...

Költözködünk. Egyik házból el a másikba, onnan megint tovább. Földönfutókká lettünk.

Van, hogy pincelakásban lakunk. Van, hogy külön kerti házban, gyönyörű gyümölcsfák között. Állandóan szól a madárdal. A kertünk végében folyik a patak. Most tél van, ott korcsolyázunk más gyermekekkel. Most nyár van, ott fürdünk. Eldugjuk a víz útját, göbét csinálunk, abban mártogatjuk a testünket. Én szeretek hanyatt belefeküdni a csörgedező vízbe, a koponyám a kavicsos meder fenekén, a szájam épp hogy kiér a vízből, tudok lélegzeni, s élvezem, ahogy folyik át rajtam a patak... Istenem, be jó, be szép! Boldog vagyok!

Aztán egy hosszú udvar végébe költözünk. Egyetlen szobácskában kuporgunk, velünk van a nagymamám is... Magasra fésült hajépitmény a fején, gyönyörűen gondolva a hófehér hajtömeg. Néha főkötőt is tesz. Olyan, mint egy keleti fejedelemasszony hajturbánnal a fején. Van valami méltóságteljes az arcában. Nagyasszonyi tudat! Van ebben a tudatban a hajdani „fent levők” méltóságából. Pedig ő már nagyon lent van szegény, akárcsak mint mi. De látszik rajta, hogy élt jobb napokat is. Gyakran

mesél büszkeségéről, a fiáról, az én Géza nagybátyámról... Az ő keze alatt izmosodott, lett város-arcúvá a város, mondta és mondta és mondta. Az árvaházat emlegette, az öregotthont, a villanytelepet. Az ő idejében világították meg először a város utcáit. Általa is fújhattak a friss szelek, melyek belengték akkor az egész országot...

De jaj, lehajlik a gyümölcscsel tele fa ága is... Saját termése is húzza, húzza lefele.

Állandó otthonunk – itt, a Hosszú utcában – azóta van, hogy megcsaládosodtam, jött az első gyermek, aztán jött a második, s már az új rendszer utalta ki nekünk ezt a lakást. Tulajdonképpen ennyi jót kaptam ettől az Új Rendszertől. Igaz, nem az övét adta ekkor sem ez az új rendszer, valakitől – a régi tulajdonostól – elvették, s ideadták nekünk. A lakbér fizetése ellenében.

Bizony: megváltozott a világ. És nem előre, visszafele változott. Csak az én életemben kétszer. Visszább léptünk 1918-ban. Hiába ment el apám, hiába halt meg – ahogy akkor mondták – a hazáért, a haza elveszett. És 1941-től megint haltak az édesapák, és egy még rosszabba hulltunk.

Mért büntetsz, Istenem. Mit vétettünk? Mivel vétettünk, hogy rajtunk csattog a történelem ostora? Hogy hazug világra még hazugabb világ jön?

XI. Az Őrző alatt

Otthon... Nem csak rágondol, látja is az otthont, a kopott utcákat, a sorakozó kapukat, házakat, az utcára néző ablakokat. Az egész várost. Melyhez eddigi sorsa kötötte. Minden zug, még a járdakövek is ismerősek. Tudja, hogy itt vigyázni kell, mert a négyzet alakú járdakő fele ki van törve, s a helyén egy gödör mélyül. Ha nem akarja, hogy kificamítsa a bokáját, át kell lépnie rajta. És át is lép mindig. Beidegződik – amiként az egész élete – a lépése is. Itt nincsenek kövek, csak szegélykő a járda mellett. Ha pocsolya van, a szegélykövön egyensúlyozik. Egyensúlyozott egykor mint gyermek, és egyensúlyozik most is mint felnőtt. Mintha megállt volna a világ, nem fejlődik semmi. Ugyanaz a hiányzó fél járdakő évtizedekkel ezelőtt is, és most is. És ugyanazok a peremkövek gyermekkorában is és most is. Ha jön szembe – ugyanúgy egyensúlyozva valaki –, az egyik le kell, hogy lépjen, bele a pocsolyába.

Ott áll a város felett – ott felfele kapaszkodnak az utcák – az Őrző.

Utca... Mint a vérerek, ahogy elágaznak fel a domboldalakon, be a völgyekbe, el minden parányi sejthez, házhoz, otthonhoz.

Sokszor csatangoltam ott mint gyermek... Az ablakok nincsenek magasan. Megtörtént – esténként –, nem tudtam ellenállni a kísértésnek, mint magas növésű ifjú be-benéztem. A Jutkáék ablaka ahogy közeledett, átmentem a túlsó oldalra. Megállni szégyelltem volna... Istenem, bár ne lenne függöny az ablakon, s ott bent meglátnám őt. Volt, hogy Isten meghallgatta a kérésemet. Ott ült Jutka az ablak közelében egy asztal fölé hajolva, s írta a házi feladatát. Milyen kevés kell ahhoz, hogy boldog légy. Elég, hogy megpillants egy lényt... És ha megpillanthatsz, boldog vagy. Vajon ő a „másik felem”? Gondolkoztam el már akkor. Vajon? Mert Jutka nem is tudhatta – ha csak nézéséről meg nem érezte –, hogy nekem tetszik, s hogy meg-megdobban miatta a szívem. Hanem mivel lenne magyarázható ez? Ketté vagyunk osztva ő és én, s a két rész – ha megtalálja, vagy ha csak meglátja egymást – boldog lesz. Már akkor azt az egyet kerestem, aki nekem a másik felem.

Sorban nyílnak az utcákra a kapuk. Mintha az élet kapui lennének. Nemhiába nevezik úgy itt a ház előtti udvart a fő- és melléképületekkel, Élet. Igen. Ez a te életed, ez az ő életük. Azt is olvasta Gyuri, a kapuk

hajdan nemcsak az idegenektől, az idegen szellemektől is védték a házat. A kapuzábék kapubálványok is voltak. Vagy az az elnevezés, hogy sas, kapusas, kerítéssas, az is valahová a messzi múltba vezet vissza. Varázserejű sasok – bizonyára valamiféle griffek - védik, védték az emlékezet kezdeté óta a te életedet, házadat. Útját állták a rossz szellemeknek. S így tartották meg a belül levőket.

Ma?

A rossz szellemek idetolakodtak, itt vannak, s figyelik a kapudat. A védődöt, megtartódat. És az a vágyuk, hogy az a kapu ne védjen meg, az az otthon ne tartson meg.

Itt nálunk nem olyan masszívak, nem olyan erősek, kemények a kapuk, mint Belső-Erdély falvaiban, melyeken keresztülhoztak. Ott vajon miről beszélnek azok, s nálunk ezek a kapuk? Nekik beszélhetnek a zárkózottságukról, a barátságtalanságukról, az én házam az én váram módján. S nekünk a nyitottságunkról is. Csodák csodája, a mi földünkön alig voltak idegenek. Szépföld népe szín-, vagy majdnem színmagyar. Az a „majdnem” is az utóbbi 2–300 évben került ide. A hegyen át jöttek, jöttek mint menekültek, talán mint üldözöttek is.

Vagy nem kellett üldözni őket? Úgy is jöttek?

Érdekes volt, lehetett ez az oda-vissza forgalom. A mieink mentek oda, át a hegyeken, ők jöttek ide, ugyancsak át a hegyeken. A mieink ott akartak egy nagyobb darab kenyeret, ők azt a nagyobb darab kenyeret itt akarták megtalálni, megszerezni.

Aztán: odaadtak minket is nekik, s akkortól már ránk zúdultak, ránk özönlötek... Pedig ez a mi hazánk.

De ők ezt nem akarják tudni, tudomásul venni. Olyan ez, mintha bejönne a házadba valaki, s azt mondaná: menj innen, takarodj innen, ez az én házam!

Mondták is a két háború között, s mondja egy-egy most is: Duceti-va la Budapesta! Hogy menjünk Budapestre.

Én nem mennék el. Én itt születtem, nekem ez a hazám – mondja magának Gyuri. Magának. Mert másnak kinek mondhatná?

Milyen furcsa is, milyen érdekes is ez az emberi lét. Apró sejtekre oszlik, mindenki tartozik egy sejthez, egy családhoz, melyől létét kapta. S azon belül is: a te lépteid is a te lépteid, a mozdulataid is a te mozdulataid,

mindenkié más és más. Ez a világ törvénye. Még a tested is a te tested! Beleszülettél, benne lettél olyaná, amilyen vagy, s benne kell, hogy élj. És a nyelved, a szavaid. Énekeid, melyeket ugyanúgy elődeidtől kaptál. Mindezek együtt tesznek azzá, aki vagy! S ezek együttesen jelölik meg helyedet a világban.

S családdoddal van egy közös otthonotok... A te otthonod a te otthonod, az én otthonom az én otthonom. A te családdod a te családdod, az én családom az én családom. Innen a világ ezerarcúsága.

Ott vagy, ott rejtőzködsz a tűzhelyed mellett, mikor rejtőzködni tudsz, ott éled az életedet, melynek színtere ez az alig másfél-két tízezres város, de város, mely kialakult az idők árján, a maga módján fejlődött, miközben a mindenkori időkbe dobbant-dobbant bele a szíve. S mindig úgy dobogott ez a szív, ahogy a kor kívánta, engedte.

És most itt vagyok „otthon”. Az örültek között...

Otthon? Hol vagy otthon? Gyermekeim? Hol vagytok? Vagytok-e még? Ott van-e a két szoba a négy ablakkal, s az ablakok mögött ti? A ti szavatok, a ti sírásotok, a ti mosolygó arcotok? Abban az otthonban a nyüzsgő család, mellyel – amíg még volt – együtt éltünk, örültünk és bánkódtunk, egyek voltunk. Mintha végtelen idő telt volna el azóta. S mintha egy nagy köd ereszkedett volna le közénk. S amikor belenézek ebbe a ködbe, valahová a messzeségbe távolodik minden.

Az is lehet, hogy sohasem fogom többé látni őket. Sohasem fogom megtudni, hogy mi lett velük, mi lesz velük. Olyasmi történt, mint ami a hangyabollyal történik, amikor belerúgnak, vagy inkább beletapodnak. Annyi különbséggel, hogy a hangyák menekítik a tojásaikat, s én még menekíteni sem tudom az én gyermekeimet, a bennük élő életet, mely azért született, hogy mi folytatódjunk bennük. Babus is, én is! Vagy egy szóval: az Élet! Ez a szent, ez az Istentől teremtetten és megáldott! Lehet, hogy nincs szükség nemcsak rám, de rájuk sem, mert ők is az én véreim. Az én létem folyótói. Amiként én, ők is a nemzet, a mi nemzetünk fiai, gyermekei.

Naplót kellene írnom. De ahhoz füzet kellene. S a füzethez pénz. Van velem egy otthon elindított, s onnan magammal hozott hajónaplóm – be jó, hogy betettem ezt is a bőrröndömbe –, s most abba jegyzetelek épp. Ha lesz pénzem, füzetet is veszek vagy vásároltatok magamnak valakivel. Itt most több időm van, többet és hosszasan írhatnék bele.

Habár...

Naplóírásnak is csak akkor van értelme, ha az ember azt írja, amit érez, amit gondol.

S ha azt írom, amit érzek, amit gondolok, még dokumentumot is szolgáltatathatok magam ellen. Manapság mindenki retteg, de a szellemre különös tekintettel vannak. Vagy eladod magadat, vagy megsemmisülsz. „Megsemmisítünk!” Szinte jól jön, ha valakire terhelő dokumentumot tudnak felhozni. A megsemmisítés lehet erkölcsi is. Ha van terhelő dokumentum ellened, válaszút elé állítunk. Vagy minket szolgálsz, vagy megsemmisülsz. És a „minket szolgálsz” teljes kell, hogy legyen. Nemcsak „műveiddel” – írásaiddal, festményeiddel, zenéddel, egyszerűen szellemi termékeiddel –, hogy biztosan a kezünkben lehess, informátor is kell, hogy légy. Ha van bibid, biztosabb a célunk elérése. Meg lehet zsarolni tégedet. A zsarolás jöhet a börtönben is, az is egy nagyszerű helyzet, lehetőség, az „ellenséget” is a szolgálatunkba állítani. Vagy ha nem vagy börtönben: odajutsz, ha nem vagy elég serény, elég szorgalmas, nem szolgáltatod nekünk az „adatokat” szellemtársaidról, barátaidról.

A jó múltkor egy költőt halva találtak a vonatban. Hogy mi történt vele, rejtély.

Egy másik költő súlyos rákbetegséget kapott. Amikor már napjai voltak csak, erőt vett rajta a lelki megtisztulás vágya. Családtagjaival üzent azoknak a „barátainak”, akikről rendszeresen jelentett, mert megzsarolták, s nem talált kiutat. És ott, két nappal a halála előtt a „nekem már úgyis mindegy” alapon, és azzal a vággyal, hogy legalább tisztán haljon meg, vallomást tett nekik. S bocsánatot kért tőlük.

Az egyik lelkészünket a másik lelkész, „lelki barátja”, s közvetve: a család barátja meg-meglátogatta, narancsot vitt a gyermekeinek, hogy még vonzóbb legyen a személye, s látogatásaival tulajdonképpen feladatát teljesítette. A jó baráttal megtárgyalták a világ dolgait, a sok szörnyűséget, s az egy az egyben jelentett. Informált. És hány „Isten szolgálja” lett „két úr szolgálja”, Isten ellenségeinek is a satnya, aljas szolgálja. Személyes kényszerhelyzetében saját lelkét mocskolva be. S amikor a szemét jártatta a szószékről, hogy kik az „igaz hívei”, akik kitartanak ezekben a nehéz időkben is az egyház mellett, kétszeresen boldog – vagy csak kiszolgáltatott? – volt, egyrészt, mert ezek a tartó hívek tartották fenn őt is, az ő hozzájárulásukból tudta felvenni a havi fizetését, és másrészt: jelenteni tudta őket heti rendszerességgel, hogy igen,

itt voltak ma is. Amiért – esetleg – ugyanúgy pénz járt. És így tudott élni, így tudta – vagy csak így tudta? – a családját is fenntartani.

A kiszolgáltatottság szolgává tesz hát.

Erkölcsöt ölni épp oly gyalázatos, mint embert ölni! S te, aki hagyta, vagy arra kényszerültél, hogy önnön erkölcsödet öld meg, szintén hulla vagy. De lehetsz ocsmány szolga is, aki még azt sem vagy képes felfogni, hogy ott heversz az emberségüket elvesztettek szemétdombján, mint hulla, esetleg röhögsz az általad hullává tetteken, mert az ő révükön te egy fokkal fennebb léphettél azon a bizonyos érdemlétrán...

Volt a gyárunkban egy fiatal, érettségizett, verseket is író gyerek. Egy-egy verse a faliújságon is megjelent. S egy szép napon eltűnt. Azaz: nem jelentkezett a munkahelyén. Terjedt a hír, hogy a verseiért. Udvarolt egy lánynak, pár versét odaadta neki. A lány büszke volt rá, s megmutatta azokat közvetlen társaságának. Így – akaratlanul – lett a fiú letartóztatásának okozója. Szegény leány. Komor lett, szótlan lett. Annak a vesztét okozta, akit szeretett. Miatta – vagy az őrá való büszkesége miatt, mert ő büszkeségből mutogatta a verseit – került fel szegény fiatal az önmagát kiszolgáltató szellem áldozatlistájára. Ahogy az ilyesmit nálunk nevezik: rendszerellenes lett. Ha nem azt gondolod, amit kellene, hogy gondolj, ellenség vagy, erre is van szó: osztályellenség. S mert ez a fiú munkás volt, mint ahogy én is, így hát önmaga ellensége lett. Mint ahogy én is az vagyok, önmagam ellensége. Azért vagyok most itt! S nem a gépek között, a gépek mellett. Nem én gyógyítom a megbetegedő gépeket, hanem idehoztak, hogy engem gyógyítsanak meg. Hogy jöjjön helyre az eszem, s én is lássam a körülöttem hömpölygő boldogságot. A nálunk minden a legjobb, a legcsodálatosabb állapotot.

Ez a gyár volt tulajdonképpen az élete. Végigjárta ott a teljes utat az inasságtól a mesteri munkakörig.

Minden munkát csak egyféleképpen, becsületesen szabad elvégezni! – mondta már a kezdet kezdetén magának.

Mégis valahogy kilógott az őt körülvevők, mellette dolgozók közül. Mintha lenne egy természetes tudása is, öröklött, génjeivel kapott tudás őseitől, eleitől. Ezért nem átlagos, mint munkás sem. Hisz a munka értelmében. Hisz abban – életfelfogása ez –, hogy mindenfajta munka

munka, és az a szégyen, ha nem végzed azt becsületesen el. S ha elvégezted, meg tudtál birkózni vele, örömet érzel. És ő örülni akar. Még többet akar tudni, látni, meglátni. Szó sincs arról, hogy lecsúszottnak érezné magát. Elvégre ha nem járhattál iskolába, azért senki nem tiltotta, hogy tanulj, vagy hogy művelhesd magad. Folyton-folyvást tanult, művelte, képezte magát. Műszaki könyveket, regényeket olvasott, soha tétlenül nem ült. A világon, a mi miérten is sokat gondolkozott. S ragadtak rá a dolgok. A gép is a segítőtársa volt. A szakmát, a munkát szeretve élvezettel, jó szívvel dolgozott. Hogy baj a tudás, baj a látás, az csak közben „derült ki.” Amikor a géprombolást meglátta, álmában sem gondolt arra, hogy azt nem szabadna meglátnia, észrevennie. Az is csak közben derült ki! Számára váratlanul. Amikor először ment a főmérnökhöz, fel sem merült benne, hogy ő most maga ellen cselekszik.

Amikor magára gondolt, főleg arra törekedett, hogy „ép testben ép lélek” módján, ennek az elve alapján éljen. Rendszeresen kezdett jógázni – ami akkor szokatlan volt. Kevesen foglalkoztak ezzel a misztikusnak is mondható, test és lélek karbantartását célzó önnevelő-önépítő módszerrel, gyakorlatsorozattal az akkori Erdélyben, annak is a szélein. Gyuri elsajátította ennek a filozófiáját, mindennap elvégezte a Müller-jóga 29 gyakorlatát, melyben légzési gyakorlatok, meditációk, fizikai gyakorlatok is szerepeltek. Így erősítette a lelkét, így frissítette fel, ha fáradtnak, kimerültnek érezte magát, a testét. A gyakorlatokat mindig otthon végezte, munkahelyen csak különleges esetekben, az öltöző félreeső helyén, ahová munka közben nem volt miért bemenjen bárki, egy-két legfontosabbnak vélt gyakorlat gyors elvégzésével. Ezt is csak olyankor, amikor valamiért – úgy érezte – tiszta fejre van szüksége. Szembekerült egy problémával, amit meg kellett oldania, s úgy ilyenkor szinte elve ellenére vonult félre, egy maximum 2 perces „fej tisztításra”. Valahol valakik meg kellett, hogy lássák, mert suttogó pletykaként elterjedt a gyárban, hogy Gyuri fejre szokott állni. Ezeknek az egyszerű, a magasabb tudományokhoz, filozófiához, erkölshöz mit sem értő embereknek olyan volt ez, mintha azt terjesztették volna, hogy abnormitásokat tesz, végez, cselekszik. Hozzá is visszajutott ez, ha olyan mondta, magyarázta is, hogy ez a Müller-jóga, mely segít karbantartani a testet s a lelket egyaránt, nevel a szellemi koncentrációra, de ezek is homályosnak tűnő, furcsa, abnormitásra valló magyarázatoknak tűntek, tűnhettek. Gyuri látta, érezte ezt, s munkahelyen csak a legritkább,

legkülönlegesebb esetekben folyamodott hozzájuk. Pedig sokszor volt úgy, hogy olyan jól esett volna új erőt meríteni, felfrissülni, szellemileg regenerálódni, különösen amikor valami kudarc, csalódás érte.

És hányszor volt ilyen!

Pedig ő becsületesen akart élni, dogozni.

Figyeli a munkahelyi munkát, már inas korában, aztán később is mindig figyelte a gépek működését. Nem elégedett meg a rutin-hibák ugyancsak rutinszerű javításával, meg akarta érteni a hibák okát, azok javításának logikáját. A miket és miértet, hogy sajátítson el mindent. Vallva, hogy a gépnek is lelke van. Lelke, melyet meg lehet és meg is kell érteni, ismerni. S ha valamivel kitűnik, akkor ez az átlag munkafelfogás felettisége. Ha lenne ilyen kifejezés: ő a munkás-intelligencia képviselője. Érteni akar mindent, mert azért vagyunk a világon, hogy cselekedeteink értelmes cselekedetek legyenek. Ha valamit teszel, tudjad, hogy miért teszed. Gyakran szólította meg a beosztottjait olyan esetekben, amikor valamit logikátlanul csináltak. Nem látod, hogy? Próbáld megérteni, próbáld te is meglátni, hogy mi miért van úgy, ahogy van. Nem jelentette ez azt, hogy nem ment szívesen bárkin segíteni, de szerette volna, hogy körülötte értelemmel folyjon a munka. Számára elfogadhatatlannak tűnt, hogy nem tudod, mit miért teszel. Csak annyiban, hogy a gyakori hibákat, hibalehetőségeket kizárni. S ezt hangoztatta is. Emiatt tudálékosnak is tartották. Aki mindig mindenben filozofál, mindenbe beleüti az orrát. Véleményt mond olyasmikről is, amik tulajdonképpen nem tartoznak az ő munkájának, feladatainak a körébe.

Első mestere azért haragszik meg rá, mert hogy jön ahhoz, hogy véleménye legyen a munkáról, a gépekről, a gépek teljesítőképességének a fokozásáról.

Itt én vagyok a mester, te fogd be a szádat. Ismerlek, tudom, hogy ki vagy! Örökké okoskodsz, s nem úgy élsz, mint más, rendes emberek! – mondja egy másik géptől átkiabálva.

Gyuri bizonyos dolgokat megfigyel, helytelenít, s ezt meg is mondja. Ő, a még szinte süldő-ifjú az idős mesternek.

A csavarokat kidobták, hogy a két szélső gömbölyű rudat tegyék keresztpélá helyett a fonál közé – mondja. Ez helytelen, észszerűtlenség! Az ilyen eljárással csak a szegény munkásoknak gyűjtik meg a baját a fonálnak a gépbe, a lamella lemezbe való befűzésével. És a fonalszakadásakor a helytelenül kezelt készülék legtöbbször a gépet nem állítja meg. A

láncórból a csavarokat nem kiszedni, hanem megszorítva a négy gömbölyű rúddal benne kell hagyni. S csak a keresztpálcákat kell használni. Hisz a láncór úgy van megépítve. Engedje meg, Lengyel Lajos bácsi, hogy egyet így szereljek fel!

Tyű, több sem kellett! Mint dühös vadkan hozzárohant a magát tekintélyében megsértettnek érző mester, s kijelentette, hogy itt ő rendelkezik, és ő ne tudjon többet a főmesternél.

– Te, amikor a gépeket meggyorsították, az ütések is leeresztettek azért, hogy a gépeket kíméljed! Hát mire való az a gép? Te többet akarsz tudni, mint Lengyel Lajos? Sokat megtudtam rólad! Nincsenek barátaid, a lányokkal sem foglalkozol! Könyveket olvasol, sportolsz, valami badarsággal is foglalkozol, a fejedre állsz, nagyokat szuszogsz. Láttalak! Meglestelek az öltözőben. Ott álltál a fejedre, s lihegtél, mint egy gőzmozdony! Hogy ne mondjam azt, mint akinek elment az esze.

– De hát Lajos bácsi, jógaztam, s attól felfrissül az ember, utána jobban tud figyelni, koncentrálni, dolgozni! Az nincs a munka kárára!

– Mi az a jóga? Butaság, ostobaság, bolondéria!

Nem úgy élsz, mint más rendes emberek. Tiszta bolond vagy! Lökött, bolond! Nem ép eszű! Még most jelentem Weis igazgató úrnak!

És lőn! Az öreg mester elrohan az igazgatóhoz.

– Igazgató úr, ez a fiú megbolondult. Játssza az okost! Taknyos könyök, s tanácsokat ad! Nekem, aki már húsz éve mester vagyok! Azt hiszi, hogy ő találta fel a spanyolviaszt. S hiába szidom, nem hallgatja meg. Ha valamit a fejébe vesz, nem enged belőle. Titokban is ott bíbelődik a gépekkel. A munkaidő végén elbújik, hogy tovább maradhasson az üzemben, s babrál, matat, kísérletezik a gépekkel. Még ki tudja, mit ki nem agyal! S közben szónokol. Pimaszul visszafelesel! Azt mondja, kevesebb lesz a fonalszakadás, ha az ő bolondériáját meghallgatom, s megengedem, hogy ő azt megcsinálja. Alakítson a gépeken! Vigyázni kell vele, igazgató úr! Még valami bolondsághoz folyamodik. Még a gyárat is felgyújthatja, ha az eszébe vesz valami bolondságot.

Így lesz belőle „gyári üggy”. Összesúgnak a háta mögött. Ha valakibe bele kell kötni, ő az! Mint amikor a fent és a lent szembekerül egymással. A lent látja a fent otrombaságát, barbárságát. S a fentet az nemcsak zavarja, bosszút is akar állni rajta. Még ő, még ő mer nekem verselni, szövegelni. Majd megmutatom én neki!

Eddig sem tetszett a pofája, de most már szinte gyűlölni kezdi. Jársz itt köztünk számon kérő tekintettel. Hát mi vagy te? Kontrol vagy erkölcs-csősz? Nem szégyelled magadat?

S akaratlanul is az lett, erkölcs-csősz. Egyszer meglátta, hogy az öreg Lengyel Lajos egy fiatal munkáslányt szorongatott. Beszorította a bálák közé, az csak félig hagyta magát, s egy kicsikét visított, erre lett figyelmes.

Berzsenyi versét kezdte mondani:

„A tiszta erkölcs, mely ha megvész,

Róma ledől, s rabigába görnyed.”

Tény, ami tény, megzavarta az öreget, akinek restelkedni is kellett előtte. Ám a konfliktusuk konfliktus maradt addig, amíg a mester nem ment nyugdíjba. Akkor aztán ő lett a mester. Egy következtetést levonhatott az addigiakból: Felfele nem szabad látnia... Sem a gyarlóságokat, de az irányítás gyarlóságát sem. Semmit! Mert hát ki ő? Milyen alapja van ahhoz, hogy lásson? Hogy véleménye legyen olyasmikről, amik nem rá tartoznak, vagy inkább nem szabad, hogy rá tartozzanak. Pláne, hogy a vezetésre utaló megjegyzéseket tegyen.

Egyszer-kétszer ez is megtörtént. Bírálta felettesei módszereit. Hogy nem a teljesítmény, hanem a haverség alapján ítélnék. Vagy ami még rosszabb, még nagyobb disznóság: a hangoskodás alapján. Nem annak adnak tulajdonképpen jobb munkára serkentő, azt jutalmazó plusz százalék fizetést, aki a legjobb teljesítményt nyújt, hanem annak, aki hízeleg, hajbókol, oda-odanyal nekik.

Még te beszélsz? Nem szégyelled magad? Hogy jössz te ahhoz!

Ezzel aztán mondhatni, örökre el is ásta magát.

Hej, pedig, pedig neki is hogy kellett volna az a kicsivel több pénz. Akkor már jöttek sorra a gyermekek. Értelmet kapott a léte, élete. Érezte, hogy felette van az átlagnak. Jó lett volna emelkedni, fennebb jutni azon a bizonyos teljesítmény-létrán. De azt is tudomásul kellett vennie, hogy azon a létrán a fokokat nem az ő számára, vagy: nem a teljesítmény elismerésére találták ki. Kicsiben ugyanaz volt a gyár, mint nagyban az ország. Ott is a senkik csörtettek, hangoskodtak, s téged – ha észrevették, hogy valaki vagy – igyekeztek félrelökni.

A tegnap ismerős beteget hoztak. Lovas Andrást, aki szintén mester nálunk a gyárban, csak más osztályon. Alkoholos önkívületben volt, mondott,

mondott, mondott, de nem lehetett érteni, hogy mit. Szép családja van, két leánya, ügyes, jóra való asszony felesége, de elhanyagolja őket. Az asszony épp nemrég panaszkodott, hogy nem tudja, mi lesz velük, mert ahogy megkapja a fizetést, egyenesen a kocsmába megy, s el is veri. Az ő keresetéből élnek, ahogy élnek. Még azt javasoltam neki, próbálja elintézni a gyár vezetésével, hogy neki adják ki az András férje bérét is, de erre a szerencsétlen asszony tiltakozott. Nem teheti meg, s már akkor mondta, arra kellene rávenni, hogy alkoholelvonó kúrára menjen. Úgy látszik, olyan állapotba került, hogy az eszét is elvette az ital, s így most itt van. Ahogy meglátott az ebédnél, odajött hozzám, nézett, nézett, azután szólalt meg. Megkérdezte, hogy milyen évszámot írunk, melyik hónapban vagyunk. Kért, hogy írjak a családjának, küldjenek neki szivarkát és gyufát. Ahogy néztem ezt a szerencsétlen embert, ahogy állt ott kifejezéstelen tekintettel – még az is csoda, hogy megismert –, arra gondoltam, mindnyájunknak saját lényünk van, saját testünk, alkatunk, amelybe be vagyunk zárva. Saját természetünk, szokásaink, s van egy sorsunk is! Mindnyájan mások vagyunk. Ez az András – ahogy tudom róla – nem volt buta ember, a munkahelyen is jól haladt, a mesteri fokozatot is megszerezte. De azt mindenki tudta róla, hogy italos, s ilyen szempontból megbízhatatlan ember. Megvan benne a becsületességre, a szótartásra való hajlam is, azt is tudta, ha nem adta meg az innen-onnan kért kölcsönöket, s ezeket ő hozza szóba, tudom, hogy tartozom neked, épp csak hogy soha sincs pénze, amiből megadná. Tőlem is kért egyszer, de én megmondtam, te András, ne haragudj, nálunk az a rend, hazaviszem a fizetésemet, s leteszem a kredencpolcra, s ha valamire nekem van szükségem, akkor is Marikától kérek. Ő oszt be mindent, így tud a nagy család úgy ahogy élni.

XII. A sorsunk arca

A sors, a mindenki sorsa, vagy a mindenki sorsának a mássága mindig bennem volt. Már mint kisgyermek kóricáltam az utcán, s ahogy kapuk előtt haladtam el, arra gondoltam, hogy ott, azokon a kapukon belül élet van! Emberek, gyermekek élnek ott, akik mások, mint én, akiknek saját sorsuk van. Sorsuk, melynek a tere ott, e kapu mögött van. Ők ott vannak otthon, ott sírnak, ott nevetnek, harcolnak egymással, egymásért, félnek vagy örülnek, vívják a saját harcukat a saját életükkel, ugyanazzal a korral, melyben ők is élnek, én is élek, de az ő sorsuk más, és az én sorsom is más. A létnek a törvénye az, hogy napra nap, hétre hét, évre év jön. És jön! És jött! Hullatta, megint hullatta, megint hullatta levelét az idő vén fája. Az időé, mely alattam, velem is haladt.

Annak is van egy hajója! Az időnek! Mely folyamatosan halad ebben a kozmikus űrben, melyben mi is élünk, vagyunk! Szeretünk és gyűlölünk, örülünk és bánkódunk.

Olyan megható volt nekem is, ahogy meghalt az egyik nagynénim, akihez ritkán el-elvetődünk gyermekkoromban. Mivel egyedül vagyok, kevés a hozzám tartozó rokon, de azért már szembetaláltam magam a halállal. Akkor is, amikor épp távollétemben eltemették nagymamámat, akivel együtt éltünk, aki nevelt és szeretett is engem, vagy aki édesanyám mellett volt egyik legkedvesebb lény az életemben. És most ez a nagynéni... Én is elsirattam, búcsúzkodtam tőle, és tudomásul vettem, erre akkor gondoltam először, hogy egyetlen igazi hatalom van fölöttünk, melynek parancsa, akarata megmásíthatatlan, a halál. Igen, a halál... Megtörténhetik, hogy itt, ezen a hajón le fog zárulni az én életem útja is. Úgy, hogy innen nem kerülök ki. De az is lehet, hogy mégis. Hiszen erősnek érzem magam, késznek a munkára, a feladatok, feladataim elvégzésére. De nem látom, nem láthatom a jövőt. S az orvosaim eddig nem nyilatkoztak. Azt sem mondták meg, hogy miként látnak engem, betegnek látnak-e, vagy „csak” büntetettnek. Egyszer történt meg, mintha vigasztaltak volna akkor, amikor mondtam, hogy a családomért, a gyermekeimért aggódom... De mindenképpen amíg élek, addig van remény. Ha akkor, amikor fojtogattak, meg is fojtottak volna, akkor zárult volna le véglegesen az én sorsom útja.

A munkahelyen – éreztem – volt már egy bizonyos tekintélyem, még az ellenségeim sem tudták letagadni, hogy egyre jobban értettem a dolgomat,

értettem a mesterségemet, ahol baj volt, ott mindig tudtam segíteni. A ranglétrán is már akkor fennebb léptem, amikor mesterré nevezték ki. S ennek már több mint tíz éve. Előbb a fonodában voltam mester, aztán áttettek a szövöde mesterévé. Jártam én is a gépek között, a fülem már azt is meghallotta, hogy itt baj lesz. Leállítottam az olyan gépeket is, melyek pár pillanat, óra vagy nap után állnának le, most még csak készülődtek leállni. Mert a nyakuk véres kezdett lenni. És rendbe tettem már a kezdődő bajt is, megelőzve az igazit, a sokkal nagyobbbat. Mindig matattam valahol, javítottam valamit, mert örökké volt, amit javítani ott, ahol közel száz gép csattog és zakatol.

A mester szeme mindent lát! Mondják. S tényleg látni kezdtem mindent, a fülem meghallott mindent. Még olyasmiket is, amiket nem kellett volna meghallanom. Mert a pletyka is állandóan folyt. Ami pedig engem egyáltalán nem érdekelt. Inkább bosszantott, ha meghallottam.

Nagyon akartam, hogy igazi ura, tökéletes ismerője legyek a mesterségemnek. Hogy ne csak a címem, megnevezésem legyen az, hogy mester, hanem valóban Mester legyek. Sohasem azért dolgoztam, mert valaki hajtott. Engem nem kellett hajtani. Mentem én magamtól is, ha kellett. Ha valamit munkaidőben nem tudtam megoldani, visszamentem. Mint akkor, amikor három napig állt miattam egy gép. Senki sem mondta, hogy miattam áll, csak én. Kérezkedtem, hogy a hétvégi munkaszünetben bemehessek, de nem engedték meg. Erre elbújtam, s így bezárattam magamat. Elcsendesedett a gyár. Álltak a gépek, állt a világ. Én meg előbújtam rejtekemből. Álltam a gyár ablakában, megálltam egy pillanattig, és néztem, néztem, néztem. Valahová ki az őszi utcára, melyen fújta a szél a zörgő faleveleket. Még madárdallal volt tele a levegő, a levelek zizegésével, s ha hirtelen csend lett egy-egy pillanatra, mintha recsegne. Recsegő csend, gondoltam... Felerősödött a szél, minden zizegett, s már nem a csend recsegett, hanem az egész mindenség, a világ. A történések tömkelege. Mert mindig történik valami... Most hét vége volt, felkészültem mindenre, arra is, ha nem tudok valahogy kiszökni, ott várom meg a hétfő reggelt. Otthon szóltam a dologról Babusnak, hogy munka után ne várjanak, s elmondtam, hogy miért.

Megbolondultál?

Értsd meg, az én felelősségem. És nem tudom, mi a baj, hol a baj. Meg kell találnom.

Mindenkinek van egy természetes esze. Ha nem tudod valamiről, hogy mi, azt is kérdezd meg magadtól, mi lehet! Most sem tudtam, hogy mi a hiba. Meg kellett néznem, hogy mi, és hol lehet a baj. De ehhez szét kellett szednem, darabokra kellett szednem az egész gépet, azt pedig nem lehet olyankor, amikor körülötted folyik a munka, az élet. Csak egy csavart rúgjon el valaki véletlenül, s már megáll a tudomány, nem tudok mindent visszatenni, újra összerakni az egészet. Ide teljes csend kell, teljes nyugalom kell. Végig kell gondolnom az egész folyamatot, mindent, mindent. S közben figyelni: melyik darabot honnan vettem ki, hogy azt majd ugyanoda tegyem is vissza. És megvizsgálni minden alkatrészt, minek mi a szerepe, és látni az egész rendszert. Mert minden gép egy rendszer is, ahol még a legkisebb csavarnak is megvan a szerepe. Ezeket a szerepeket is tisztáznom kell. Semmit sem érek, ha nem látom át az egészet!

Az eddigi kudarc is az én kudarcom. Nem találtam meg eddig a bajt, s egy munkásasszony is bánta. Kiesett a termelésből, nem tudta végezni a munkáját, s lemaradt a normájával is. Mert ennek a rendszernek az is lényege, mindenkinek normája van, azt teljesíteni kell. S ő három napot állt. Hidd el, hogy miattam is – mondtam. Én vagyok a részlegen a mester – mondtam, magyaráztam Babusnak, de még inkább magamnak. Én kell, hogy megtaláljam a bajt. Mert az senki másnak nem feladata, csak nekem.

Ahogy csend lett a gyárban, nekigyürköztem. Hozzákezdtem az aprólékos munkához. Bágyadt volt már a fény is, ilyenkor már hamar megy le a nap. S nekem nem lehet majd villanyt sem gyűjtanom, mert tulajdonképpen szabálytalanul vagyok itt. S ha kintről meglátják, rám jöhetnek, s minden bizonnyal rám is jönnek az örök.

Máskor? Amikor megy az élet, megy a termelés, minden zakatol. Szakad be a dobhártyád. Ha valakihez szólsz, hogy értsen meg, ordítanod kell.

Most a hatalmas csendben ott feküdtek a szétszedett gép darabjai a gépsorok közötti közön, egyenként vizsgáltam őket, amíg lehetett. Minden darabot külön-külön. Mint a gyermek, úgy mondtam mindennek a szerepét. És figyeltem, hogy van-e valami rendellenesség rajta. Ahol a baj van, kell valami jele legyen. Egy kopás, egy, a súrlódástól való bemaródás, valami. Mielőtt megállt a gép, furcsán kezdett zakatolni. Mitől, miért? Ezt kellett megtalálnom. Este előtt már nem tudtam meglenni vele. Közben az éjszakai vackot is el kellett készítenem, még amíg látni lehetett. Hogy mire feküdjem, mivel takarózzam. Mert fűtés nincs, s hiányoznak a melegítő

emberi testek is, az általuk kibocsátott hő, s lehül ilyenkor már jócskán a levegő. Ezért is hidegebb a csend...

Másnap aztán folytattam a munkát. Minden darabot tüzetesen megvizsgáltam, hol van kopás, míg egyszer rájöttem a bajra. Apró javítás kellett, megcsináltam egy-kettőre, és tudtam, hogy a gép majd menni fog. Kipróbálni sem mertem, mert a zaj is kihallatszható, de nem is kellett. Biztos voltam benne, hogy sikerült. Hogy minden jól végződjék, a végéablakon még ki is tudtam mászni...

Most itt is csend van. Bent a kórtermekben alszik az élet. Kint vagyok az előcsarnokban az asztal mellett, előttem a hajónaplóm, amit mégiscsak írni kezdtem, s próbálom megszólaltatni a csendet. Az éjjeli szolgálatos ápoló az egyik ide nyíló ajtóban megjelenik, meglát, idejön, látva, hogy írok, nem szól semmit, lassú léptekkel továbbmegy, majd be a 17-es kórterembe.

Vajon mit gondolnak rólam? Nem is tudom, szoktak-e a bolondok írni? Én magam író bolondot eddig nem ismertem. De bolond festőt, azt igen. Tanár volt ez egyik szomszéd falu iskolájában, aztán furcsán kezdett viselkedni, a gyermekek is észrevették, az orvosoknak betegállományba kellett helyezniük, aztán nyugdíjazták is. A háza itt volt Üsdön, a faluból is ide jött haza hétvégeken. Sokszor láttuk, ahogy rajztömbbel a hónalja alatt megy, volt, aki látta kint valahol, az erdő szélén, ahogy a mappáját letette a földre, szétnyitotta, maga mellé kirakta a vízfestékeit, egy kicsi üvegben vizet, s mellé kuporodva festett. Egyszer én is épp arra jártam, ahol ő lázasan dolgozott. Nagyon erős színekkel festette meg a tájat. A színei nem igazodtak a látványhoz, vörössel festette a hegyoldalt, késsel a fákat, s rikító lilával az eget... Én gombok után figyelőztem az erdőben, szedtem is egy szatyorba, s visszafele megint láttam a bolond festőt. Épp rakta össze a lapjait, forgatta, mintha keresne közöttük valamit. Erős, harsogó volt minden, de festmények, rátéve egy nagyobb fehér lapra, hogy arról kiemelkedhessék a kép, ki lehetett volna tenni bármelyiket a falra. Mintha a fantázia harsogott volna róluk. Talán kiállítás is lehetett volna rendezni belőlük. De mint bolond hírében álló embert senki nem vette komolyan.

Van Goghról is olvastam, hogy megbolondult, s levágta munka közben a saját fülét. Csontváry sem volt teljesen normális, és mégis nagy festők voltak. Tehát művészet és örültség nem zárják ki egymást.

Deleanuval néha összetalálkozik a tekintetünk... Mintha félnénk egymástól. Ő vallomást tett nekem. Elmondta a sorsát. Én még adós vagyok ezzel neki. De tudjuk, azaz éljük, kiélezetten éljük a madáchi igazságot: „Ma senki nem hisz. Törpe az idő!” S ebben ma már az is benne van, benne kell, hogy legyen, egymásban sem hisznek az emberek. Nem tudod, nem tudhatod, hogy kiben mi van. Ő nem tudhatja rólam, akiről látta, hogy itt, a másállapotú szerencsétlenek között is más vagyok, hogy vajon miért vagyok itt. Mert elvileg lehetnék azért is, hogy éppen őt figyeljem. S az ő sorsa az én kezemben lenne. S ezt az állapotot, ami most benne motoszkál, egy szóval úgy is nevezhetjük: kiszolgáltatottság. A kiszolgáltatottság helyzetébe sodorta magát azzal, hogy feltárta, kitárta valaki előtt a gondjatsorsát, a jelenkor hozzá való viszonyulását. Egy aljvilágban! Egy pokolban, ahol tüzes hordóban fortyog a jó, az igaz, s minden, ami emberi.

Mondjam azt, hogy szörnyű? De hányadszor? Percenként akár százszor elmondhatnám, hogy szörnyű! Szörnyű! Szörnyű! Ezt megérni! Ebbe belecseppenni, ezt elviselni!

Járkálj csak, halálraítélt! – írja Radnóti. Nekik az volt a szörnyű... Ahogy rá gondolkodok, pedig én semmit nem tettem ellene, ellenük, mégis: lesütöm a szememet. S azt rebegek: bocsáss meg, Úristen!

De ezzel az egész emberiségen való bosszúval sem érthetek egyet. Ahogy én nem tettem neki semmit, de tett a kor, ugyanaz történik: ő sem tett nekem semmi rosszat, de tesz a kor. A kor bosszúja volt az is, ami vele történt, s a kor bosszúja az is, ami velünk történik. S a dolgok visszavezetnek valahová oda, a Megváltóhoz, aki megváltani akarván a világot, megszabadítani a gonosztól, az uzsora gonoszságától is: „Kihajtá őket a templomból!”

És jött elsőként az őt ért bosszú! Az ő kínhalála a kereszten. Aztán az oda és vissza bosszúk sora.

A sorozat egyik vissza-bosszúja volt a Danton és Robespierre bosszúja. Rosszul tették, hogy bosszút álltak. Bosszút valamiért a koron.

És a kor bosszúja volt Lenin, s az a szörnyű vérözön, mely medret ásott magának, hogy folyni tudjon. S kiirtotta egy ország lakosságának egy jó nagy százalékát, s a másik nagy százalékát lelkileg nyomorította meg. A bűneik hegyekké magasodnak! Mert akkor is áldozat vagy, ha lelkileg nyomorítanak meg. Ha belekevernek saját kényszerű mocskukba, s ott kell élned. Neked, a volt tisztának büntudattal, saját mocskossá tett lelkednek a tudatával.

És ez a bosszú most elért minket egy hatalmas szennytenger formájában.

Mást nem mondhatok, csak azt az egy szót, azt az egy papagájként szajkózott szót – megint és ismét: szörnyű... Olyan hatalmasan elembertelenedett a világ, hogy egy újabb bosszúnak kell jönnie. A világ elpusztítása bosszújának.

Hogy jöhet egy nagy megtisztulás is?

Arany János jut eszembe: „Mintha pástortűz ég őszi éjszakákon,/ Messziről lobogva tenger pusztaságon...”

S képzelgek, a képbe belegondolom az aranyjánosi tisztaságot is. Annak a messzi-messzi „mintha” pástortűznek, annak a tenger pusztaságon valahol messze-messze égő maréknyi rőzsének a pislákoló lángja lenne a jel, hogy valahol él a reménység, ég a megtisztulás lángja. Kicsi láng, erőtlen láng, de remény mégis... Mely küldi a jelét onnan a messzeségből. Mint a csillagvilágok fénylő tábora is jelek rengetege az egyetemességből...

Ez a világ olyan, mintha vakok világa lenne. Melyben az a bűnös, aki lát. Csak egy nagyobb bűn van ennél: amit látsz, azt ki is mondd. S én ki is mondtam egyszer, ki is mondtam kétszer, aztán sokszor.

Te, aki látsz, tudod, hogy mi van, és azt is tudod, hogy tilalmas, amit teszel. S bármi történhet veled azért, hogy látni mersz.

Kimondtam tényleg?

Nem! Én se mondtam ki teljesen. Mert azért az ember tudja – belénk nevelték már az önkontrollokat, hogy hol és mikor mit mondhatunk –, hogy mit lehet, s mit nem. Én csak egy picit léptem túl a mit lehet határát, azt, amit mások mukkanás nélkül vettek tudomásul, azt, hogy a munkaeszközeiket zakatolóbbá, rázóbbá, s következőképpen „törősebbé” tették, én szóvá tettem. De csak azt! Csak ennyit! Hogy az egész gyárat is tönkreteszik, hogy száműzték a tudást, az észet, érdemet és az igazságot, egész világot teszik tönkre, hogy nap mint nap lennebb teperik az ember méltóságát, hogy kicsődítenek és éljeneztetik velünk a hóhérjainkat, hogy bűn mindenütt, arról én is hallgattam. A hatalmas Rossznak csak egy picike szeletét, egy parányi jelentkezését tettem, vagy mertem szóvá tenni. Csak annyit, amennyi a munkámat – s rajta keresztül a munkám iránti felelősségemet is – érintette. A nagy Rosszról, mely a Világot fogja át, hallgattam én is.

És itt vagyok mégis. Egyfajta csíkos öltönybe öltöztetve várva a

szabadulást. Én, a porszem, akit egy rám fúvással akár végleg is el lehet távolítani az útból.

Mi a világ múlásában, ebben a bosszú ide, bosszú oda folyamatosságban, mi, porszemek, akiknek tulajdonképpen csak annyi a bűnünk, hogy vagyunk, több aligha, mindig várjuk a szabadulást. Ez a várakozás teszi elviselhetővé az egészében elviselhetetlent.

Érdekes, hogy nem börtönbe, hanem ide hoztak. Vajon miért?

Már többször meg is kérdezték: Nem félsz? Én félnék... Soha nem válaszoltam. Soha nem mondtam, hogy én félek. S azt sem, hogy nem, nem félek. Úgy érzem ilyenkor mindig, hogy a dolgok fontosabbak nálam. Hogy én csak eszköz vagyok a Jóisten kezében.

Az ember örökké tele feszültségekkel, hatalmas, beszorított feszültségekkel, melyeket le kell vezetni valahová. És hová? Hová a süket világban? Az érzéketlenségben? A bezártságban? A tehetetlenségre ítéltségben?

Tiprott országúton járunk. S azon jár a világ is, közel 2000, de legalább 200 vagy – csak magunkra nézve – 40 év óta mindenképpen. Úgy tűnik, előre megyünk, haladunk, mintha gyorsvonat sebességgel, de valahogy úgy, mint Babits Gyémántszóró asszonya. Szórjuk, szórjuk a gyémántjainkat, s magunkra aggatjuk csalfán csillogó üveggyöngyeinket. Miközben önmagunkat is elveszejtjük.

„Nem a csináltvirág s üveggömb ragyog,
hanem az a gyémánt, amit elhagyott:
még az árokba is utána ragyog!”

Világunk a kornak erre a tiprott országújtjára lépett rá 1945-ben. S az Őrző lábainál elrejtőző kisváros is ott van a világban, mint ahogy ott van minden helység, minden falu vagy város, az utcák, a házak, a kapuk s a sáncok – melyekben csordogál a víz – a házak előtt. S ott mennek azon az országúton az enyhén előrehajlott testű emberi lények, elébb, elébb, elébb lépésekkel. Mindenki ott, úgy, hogy ő is tipor, s őt is tiporják. Kiút vagy más út, más, ennél jobb, mint amit a kor kínál, nincsen.

Azért világ a világ, mert az egészet foglalja magába.

Világ... Mit is jelent ez a szó? Világ... Villog... És Világosság. Világ világossága. Akkor, amikor ezek a szavak születtek, még világ kellett, hogy legyen a világ, világosság kellett, hogy beragyogja a világot. Most: hazudik a nyelv, mert a világ nem a világosságnak, hanem a sötétségnek a világa.

A kor a sötétség kora. Mintha reggel, minden reggel nem a fény kezdene ragyogni, nem világosságra, hanem sötétségre ébrednénk. Vagy: visszafele kellene elindulni, vissza a sötétségbe. Így a történelem. Adyék, Móriczék s Babits – ama Gyémántszórá asszony költője – azt hitték, hogy a Fény százada kezdődik. Valami csodálatos varázsa volt akkor annak, hogy: XX. század... És alig telt el két évtized, a sötétség, s a sötétséggel a megalázottság kora borult egész népünkre. A Világ sötétsége, s vele: nemzetünk megalázása, le és eltiprása kezdődött el. Aztán egy kicsi világosság, majd megint:

„Éjszaka ez testvér!... Szükség van a fényre,

Vetni amaz örült asszony útjai elébe:

Kit tántorgóvá vakított szörnyű vesztesége... ”

Városunk – vajon meglátom-e, megláthatom-e még, vagy itt pusztítanak el? – sok száz éven át lassan-lassan épült, de épült, lassan-lassan fejlődött, de fejlődött a történelem diktálta lehetőség szerint. És most ott van, ott, a rázúdult fürgeteg nyomása alatt. A történelem új korszakának – mely bekebelezte őt is – a nyomása alatt...

Harcolni itt és most?

Örült vagy, ha harcolsz, megpróbálsz harcolni, megpróbálsz tenni bármit is, mondja magának. Itt, ahol az egyén – minden egyén – szolga. Akkor is szolga, ha fent van, s akkor is szolga, ha lentről tekint fel a fent szolgálókra. Csak egy biztos, hogy neked szavad, bármiféle akaratod semmiről nem lehet. Sőt: nem is szabad, hogy legyen.

Szabad szó? Dehogy!

Mert – megvan a dogma is, nem itt találtatott ki, hanem már jóval előbb, Európa egyik nagy eltiport, letiport népe hazájában, az egész emberiségnek egykor annyi értéket adó orosz birodalom földjén megteremtett hazugságvilágban, vagy annak a kitalálói, kigondolói és megvalósítói fejében –: a Párt – azaz a gyilkosok, az ember-, erkölcs- és istentipró kommunisták pártja – tévedhetetlen. Írd és mondd, vedd tudomásul: Té-ved-he-tet-len! Csak egy igazság van: az ő igazsága. Vagy az őáltala igazságnak hirdetett hazugságok Mount Everest hegye. Minden más rossz, sőt nem csak rossz, ellenséges is, s büntetendő. Megtorlandó. Így hát igazuk van azoknak, akik örültté minősítenek, hogy mertem hibásnak mondani azt, ami hibás. Hogy mertem a nem látás fekete kötését leoldani a szememről. Miközben a józan ember lapul és hallgat. Mert az tudja, annak tudnia kell: egy fecske úgy sem csinál tavaszt. És

azt is tudja, tudnia kell, hogy körülötte tél van, hideg tél! Még híre sincs a tavasznak.

A szellem, a nagy szellemek gondolata vitte előbb lépésről lépésre a világot. Hogy volt előbbre lépés, nekik köszönhető. Az ő gondolataiknak, az ő küzdelmüknek.

Platón írja: „Fiatalkoromban, sok más korombéli fiúhoz hasonlóan én is úgy gondoltam, hogy mihelyt el tudom tartani magam, politikus leszek. Volt köztük néhány rokonom és ismerősöm (...) azt vártam ugyanis, hogy céljuk az államot a törvénytelen állapotából az igazságosságon alapuló élet felé vezetni ...” Most efféle nem vár senki. Ha van törvényesség, az kényszerzubbony. Azért van, hogy te félj, rettegj, szavadat se merd hallatni. Ma politikus csak az lehet, aki elfogadja ezt a törvényesített törvényteleniséget, s aki csak egyben hisz, abban, hogy ő így jobban érvényesül. Így ha politikus lesz valaki, csak önmagáért, és nem a közösségéért, a népéért lesz az. A Batthyányi Lajosok ideje lejárt. Hogy: „A hazámért halok meg!”

Silány küzdőtér, silány pálya. És silány élet, bárhol is légy!

Micsoda kor ez a kor, és micsoda sors ez a sors? Felborultak az értékek, felborultak a mértékek. Nem az a jó, aki vagy ami jó, nem az az értelmes, akiben ég a szellem fénye, és megpróbál ezzel a fénnel élni, és még világítani is. Megpróbál az Istentől kapott szellemével értelme szerint élni, cselekedni, teljesíteni. És nem az a több, az átlag fölötti, aki többet lát, vagy egyszerűen lát! Mint ahogy ez eddig is volt, évezredek át. Platón fölött nem őrködött egy párt, amely megszabta, hogy mit szabad látnia, és mire szabad gondolnia.

Most? Elég csak megismételni: a Párt tévedhetetlen.

Elérkezőben vagyunk ahhoz a korhoz, amelyben véget ér a történelem. Mert ez a legmagasabb rendű rend, innen már nincs is tovább. Most a szocializmusban vagyunk, az utolsó előtti állomáson. Aztán jön a kommunizmus, a legfelső, a legmagasabb szint, azaz: a végleges, az örökkévalóságig tartó boldogság. A megbénított szellem kora. Hogy ez öszerintük, az ő ideológiájuk szerint is patthelyzet, önellentmondás? Mert örök és állandó fejlődésről beszélnek, és azt a fejlődő, felfele ívelő folyamatot most egyben megállítják. Ki is mondják, hogy onnan, amit ők megálmodtak, kitaláltak, nincs tovább. S ha te csak annyit jegyzel, jegyeznél meg: hogyhogy? De Elvtársak, Önök az önnön megfogalmazású fejlődésnek, haladásnak, azaz önmaguknak mondanak ellent, rögtön

esküdt ellenségnek kiáltanának ki. A legnagyobb ellenségnek, mert az ő dogmává merevedett vagy merevített „tanításuknak” mondtál ellent. Így hát itt lelki egyensúlyod csak úgy lehet, ha az egyensúly elvét feladod. S boldog – de van-e egyáltalán ilyen, hogy boldogság? – csak az lehet, ha az is lehet egyáltalán, aki nem gondolkozik.

Ezért is fújja, bömböli az erre kötelezett tömeg. Valójában gondolkozás nélkül:

„Ez a harc lesz a végső,

Csak összefogni hát,

Nemzetközivé válik

Holnapra a világ!”

De ehhez: „A múltat végképp el (kell) törölni.”

Gyuriban felmerül: Mi bajuk az elvtársaknak a nemzettel? Miért kell nemzetközivé váljon a világ? És itt, Romániában nem is áll ez a dogma. Vagy ha mégis igen, csak félig, ránk és a többi itt élő „másajkú” népre vonatkoztatva. Mert másképp itt fontos a nemzet, és cél is egyben, hogy az román legyen. Ami nem román, az nincs is, nem szükséges vagy nem is szabad, hogy legyen. Mi sem vagyunk! Ránk, és csak ránk vonatkozik itt az a nemzetközivé válás, azaz: csak nekünk kell eltűnni, belekerülni a határon belüli nagy-nagy uniformizált zubbonyba.

És hogy a nemzet kultúra is! Nyelv is! Egy világkép is! Az is közönyös a számukra. Sőt, nem csak közönyös, ellenséges is! Nemkívánatos is!

Vajon meggondolták az elvtársak, hogy mekkora ostobaságokat mondanak, zúgnak, bömbölnek? Ha múlt nem lenne, mi se lennénk. A múltat nem eltörölni kell, hanem arra – esetleg, ha tényleg ezt akarod – egy annál jobb jelent építeni. Minden, ami ma van, a múltra épül. Apám s anyám is múlt!

„Apám s anyámmá válok boldogan,

Apám s anyám maga is ketté oszlik,

s én lelkes eggyé így szaporodom”

– írja József Attila. Ha apám s anyám nem lettek volna, nem lennék én sem.

Hogy lehet hát a múltat eltörölni?

Aki hülyének született, hülyeségeket mond.

De itt egy eszme kitalálói születtek hülyének. S általuk a kor „beszéli”, mondja, diktálja a hülyeségeket.

Aki nem született hülyének, annak is hülyeségeket kell beszélnie, mert ha nem reakciós.

Igen, reakciós.

Ez is a kor divatos kifejezése. Mindenki reakciós, aki nem azt zengi, amit kell zengenie. Vagy amire kötelezik, rákényszerítik, hogy zengje. Most egy nagy billenés történt a Világ Rendjében, s a hülyék kerültek felül.

Vagy okosak ők is? S azért okosak, mert tudják, hogy nekik csak a hülyeségeket zengve jut hely fent?

Lehetséges, hogy ez a réteg – nagy réteg, elég széles réteg – meggyőződésből mondaná azt, amit mond?

Kétségtelenül, kell legyenek köztük becsületesek is. Vagy a visszatérő – visszatérő, mert annyiszor kell erre gondoljon, ehhez a kiskapuhoz meneküljön az ember – kifejezéssel: viszonylagosan becsületesek. Az viszonylagosan becsületes, aki azért látja az embert is, s a lehetőségeken belül jól is akar tenni. Amikor egyik ilyen barátjának – barátjának? Inkább addig becsületesnek hitt társának – szemrehányást tett, hogy már te is beálltál a gazemberek közé? – meglepő volt a válasza. Vajon jobban teszem, ha a Dombihoz hasonlóknak adom át a helyemet? Én is látom, hogy itt mi van, de vagyunk azért páran, akik az embert, az embereket is meglátjuk. S tudjuk azt is, mi az, hogy emberség.

Hála Istennek, ilyenek is vannak a gépezetben, vagy azon a létrán, amelyen lentől felfele halad a sor.

Óriási a fent levők hatalma. Azt mondják: az értelemnek kuss! Illetve mondanák, de ehhez be kellene vallaniuk, hogy nem ők az Értelmek. Így hát bömböltetik a dogmát: Világ proletárjai! A dolgozó nép Pártja, mely tévedhetetlen. És: legtökéletesebb társadalom, mely végleges, azaz Örök!

Amikor töprengek a dolgokon, mindig ehhez jutok. Bűn látni. Amíg ott sétáltam a gépek között kezemben a csavarhúzóval, akkor is az járt az eszemben mindig. Úristen! Mintha letarolt területen járnék. Valami álfény borítaná be az egész üzemet, ahol ezeket az embereket betanították arra, hogy ne lássanak, csak bólogassanak. S így Bólogató János mindenki. Kivétel nélkül. S aki nem az, az bolond! Vagy még kegyetlenebbül fogalmazva: Örült!

Milyen érdekes ez a szó. Vajon mi van mögötte. Ör... őriz, őrző. Ez ide nem passzol. De az őről már közelebb vezet. Aki örli magát, őrlődik, aztán egy adott pillanatban nem bírja már, s megőrül. Talán a folyamat is

levezethető a szóból. Az önmagában őrlődő megőrül és őrjöngeni kezd. Csodálatos a nyelvünk, nemcsak a jelenségre, a folyamatra is magyarázatot ad. Akkor, amikor a nyelv született, akkor is a világ tette őrültté az embereket. Talán már akkor azokat is, akik megőrizni, megtartani próbáltak? Őrt-állók próbáltak lenni? Őrült vagy akkor is, ha őrt állasz? Védsz, őrzöl valamit addig, amíg beleőrülsz? Vagy más úton indulva, boldoggá, bol-dogtalanná, bolyongó bolonddá válsz vagy válhatsz!

Miért?

Itt most: a Gondolat Bűnéért. Hasonlóra – de ellentétésre is – utal, utalhat a szó. Gond a gondolat. Tehát ne gondolkozz, hogy ne legyen gondod a gondolatod – inthet a szó! Mert az nemcsak a legfőbb gond, de a legfőbb bűnök egyike is a lehetséges bűnök milliói között. Vagy: így is lehetett hajdan, ez is kiolvasható a szóból: gond – gondviselés – gondolkozás (gondolattal, gondolkozva való gondviselés). De ez utóbbi múlt, a jelen egyértelmű. És a szónak a jelenben való értelmezése is egyértelmű. Mi másért lennék én az ITT gondjában, ha nem azért, mert gondolkozni mertem.

Ennél csak egy nagyobb bűnöm van, hogy tenni is akartam, tenni szerettem volna a jóért, a közért, embertársaimért. Vagy akár ezért a rendszerért, hogy ezt szerény erőmmel jobba tegyem ott, azon a helyen, melyen én élek, én dolgozom. Tudom, hogy olyan parányi az a hely! És olyan parányi az én cselekedni akarásom ott, a munkámban. De hát ez az élet! Ha egy nagy erdőben egy piciny ösvényen mész, és az ösvényen keresztben fekszik egy fa, melyet a vihar döntött oda, akkor teszel az ösvényen járó társaidért, ha azt a fát onnan elviszed, esetleg elvontatod, s az utat számukra szabaddá teszed. Hogy a világon millió és millió út van, melyeket mind szabaddá kellene vagy lehetne tenni, az nem tartozhat rád. Nem tartozhat rám. Én csak egy porszemnyi lény vagyok ebben a hatalmas mindenségben, s az én feladataim is porszemnyiek. De még ezt a porszemnyi, oly piciny, hogy szinte semmi jót sem tehetem! Pedig minden pici JÓ a nagy JÓT szolgálná. Még az út pora is parányi porszemekből tevődik össze. S ahhoz, hogy jobba és tisztábbá lehessen az út, a porszemek millióitól kell azt megszabadítani!

De ez a rendszer nem akar jobba lenni, mert ez a rendszer eleve jó – így annak ideológusai. A legjobb, ami valaha a világon, az emberiség történetében volt. Neked, egyénnek a tömegben a helyed. A tömegben,

melynek törvényei vannak. Mely vezethető, irányítható. Amit mint egyén nem tennél – a legtöbb egyén nem tenne –, a tömeg tagjaként megteszed te is. Csak hogy egyet mondjunk: üvöltöd eszeveszetten, hogy: Sztálin, Sztálin, Sztálin. Vagy azt, hogy Gheorgiu-Dej... Mint egy rándításra – nem is kell már mondani – felállsz, ha addig nem álltál, akkor is, és ordítani kezdesz. S a tenyeredet vörösre vered. A tömeg cselekszi ezt, nem te. Lehet, hogy mint egyén szégyelled is magadat bábuságodért. De mégis ezt teszed, mert a tömegléted, a tömegben való léted szabja meg, szabályozza a tetteidet.

Ha nem rejtőzöl el a tömegben, és még ráadásul ha látsz is, célpont leszel. Elpusztításra kijelölt célpont. Mert egyetlen mentség, mely menedék is lehet: elrejtőzni, lapulni, s azt tenni, amit mindenki tesz. Illetve nem tenni az ellen semmit, még akkor sem, ha az a mindenki által tett dolog silányságra vagy ostobaságra vall. Nem tenni semmit még akkor sem, ha kiált benned az emberi lét sok évezredes törvénye, hogy tégy valamit. Mert látsz. Látsz, és érzed, önérzeted, becsületed érezteti veled, hogy tenned kell. És ha nem teszel, te is hozzásilányulsz a korhoz. A korhoz, melynek törvénye, s mint ilyen, a te törvényed is: Hallgass! A hallgatás törvénye. Falak épülnek és építtetnek a hallgatásból. Meg is született a szóösszetétel: A Hallgatás fala. Hogy ez a fal szükséges és szinte egyetlen menedék, bizonyítják a kommunista világ szörnyűség-statisztikái, melyek már „címkét” is kaptak így: „a személyi kultusz áldozatai.” A Szovjetunióban történekekről tud a világ. Kevésbé a csatlós- vagy meghódított államok rémtetteiről. Hogy pl. Mongólia kommunista diktátora, Csojbalszan úgy „erősítette meg” hatalmát, hogy az összes vetélytársait, pártja Központi Bizottsága tagjainak 73%-át, a katonai vezetés 83%-át, az ország teljes férfi lakosságának 11%-át kivégeztette. S ez nem egy kegyetlen ember bűne, hanem az egészében embertelen, „minden idők legigazabb” társadalmának a szörnyűsége. Meghúzódni is inkább lent lehetett. Ha egy kicsit kiléptél, ki mertél lépni a tömegből, a hallgatás fala mögül, Jaj! Én is most itt fekszem és hallgatok... Vagy azért fekszem itt, mert nem hallgattam. Mert tenni mertem a nekem is szegezett hallgass parancsával szemben, és pisszenni mertem. És dehogy valamiféle hatalomért, csak egy parányi, mondhatom úgy is: semmi kis igazságért. Vagy amit visszájára is lehet értelmezni, köszóval: a közösség javainak a védelmezéséért. Ha én is, még ha látok is, hallgatok – otthon lehetnék a családommal. Így itt vagyok, vagy így, ezért vagyok itt, boldogtalan bolondként.

Egy durva hang zavarja meg ábrándozását.

Menj az asztalhoz! Mikor veszed észre, hogy mások segítenek a terítésben, az ételek előrakásában. Te vagy egyedül akkora úr, hogy csak fekszel, s nem csinálsz semmit!

Valóban, itt is van egy belső élet, belső rend, amiről ő eddig alig vett tudomást. Nem is tudja, miként nem jutott ez eddig eszébe. A tiltakozás egy módja lehetett ez, valami ilyesmi: „Én nem tartozom ide!” De – ez az igazság – nem ők tehetnek azért, hogy itt vagyok. És a társak sem azért, hogy itt vannak. A sorsom az én sorsom. Az én bolondságom az én bolondságom. Mert tényleg bolond vagyok. Csokonai írta le valamikor: „Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon.” Én ezt így módosíthatom: Az is bolond, aki becsületesen akar élni ezen a földön. Vagy bővítve: Ezen a népemtől, de nem csak tőlünk, bár másképp, de az ő népüktől is elvett földön! Vagy – mind ez motoszka bennem, valósággal tolakodik elő újra és újra a Miguel Salabert fájdalmasan szép kérdő mondatba foglalt gondolata: „bánjam meg, hogy tisztességes voltam?”

De hát tényleg bolond az, aki őszinte, s becsületes? Aki tisztességes? Nem link, nem felelőtlen, nem képmutató és nem hazug. Ha látod az igazságot, s nem mondod ki, az is egyfajta hazugság.

Légy becsületes, mindig becsületes légy, kicsi unokám! – hallom nagyanyám hangját valahonnan nagyon-nagyon távolból, a síron túlról.

XIII. A bent világa

Keddi nap van. Nekem: tizenötödik nap itt bent. Arra gondolok: fél hónapja, hogy itt vagyok. Annyit néztem már a szobám fehér mennyezetét, melyre – ahogy villanyt kell gyújtani – szűrkeség vetül. Tudom, hogy ott egy repedés van, azon a vonalon, ahol megy a villanydrót, hogy majd leereszkedjék a háromfele ágazó, háromkörtés villanytartóba. Nem igazi csillár, egy vastagabb cső, melynek az alja háromfele ágazik, kicsit felfele kunkorodnak az ágak, s mindenik végén foglalat, s benne körte. Nagy szoba, csak szürke fény jut a 25 ágyhoz... A 25 hajótöröthöz... Sokszor jegyzetelnék a hajónaplómba, s alig látok. Olvasni is olvasnék. Hozattam be Utunkot, írtam már, s még írni is akarok nekik. Az egyik ismerős szerkesztőnek, hogy tudják, mik történnek. Ha egyáltalán érdekli, vagy még inkább: érdekelheti őket. Mert ők is besorozott rabszolgák. A kifcamodott agyú világ szolgálatos lándzsásai. Ört-állók figyelő-örtornyaikban. És nem azért állítottak oda, hogy a világot lássák. Hanem azért, hogy téged lássanak, ha szabadulni akarnál, ha áttörnéd rabságod kereteit.

Azt írják, azt láthatják meg, amit meg szabad látniuk, és azt írják, azt írhatják meg, amit meg szabad írniuk. Arra nem számíthatok, oktalanság lenne hinni, hogy szóvá tennék az én dolgomat. Egyszerűen csak annyit remélhetek, hogy tudni fogják. Hogy ilyen is van nálunk: büntetés a bolondok házával. Tudtodra hozása annak, hogy bolond vagy, ha a hiénák ellen akarod védeni azt a zsákmányt, amelyikről makacsul hinni akarod, hogy az a tied volt, tőled ragadták el, pedig már eleve az övék.

De vajon nem hiszik-e azt, hogy tényleg megbolondultam? Ezért és csak ezért kedvem sincs írni. Az orvosok biztosan tudják az esetemet. Csak úgy nem hozhattak ide. Előbb meg kellett, hogy egyezzenek. Mert csak úgy lehetetlen, hogy idehozhattak volna. A betegekkel is csak nézzük egymást. Vannak olyanok is, akiknek értelmes a nézésük.

Vajon kik ők, s ők is miért vannak itt?

Ez az én világom...

Az én világom?

A Datkról hozott traktoros fiatalember a tegnap szörnyű állapotban volt. Mihez vezet egy kétségbeesett helyzet, annak izgalmai. Hogy nem tudod, mi lesz ennek a vége. Ha elveszti akkor az eszméletét, lehet, hogy megúsza volna. Így nem, szegénynek megbomlott az agya. Ahogy a szavunk

is mondja: összeroppant. S ordított, mint egy sakál. A befecskendezések, injekciók után szemmel láthatóan javult. Ma már – ha nehezen is, mert valószínűleg a nyelve is meg van sérülve – megmondta, hogy Vass Sándornak hívják, és az édesapja Vass Mihály. Az oldalain gennyes sérülések vannak, ekkorák, mint kétszer vagy háromszor a tenyerem.

Dél előtt 11 óra. Megjelenik, megérkezik az orvos-különítmény. Sorra járkák a betegeket, minden egyénnél megállnak, mindenkihez van egy-két szavuk. Hárman vannak, amikor hozzám érnek, az egyik mondja a városom nevét. És azt kérdezi: Milyen gyárból is vagyok? Textil – mondom. De mi is a neve? Új Élet – mondom én. Nehéz kimondanom, de az is eszembe jut, hogy tényleg Új Élet az, amit az ottani falak, és mindenféle falak között megvalósítottak, megvalósítanak. S azon is gondolkozom, hogy-hogy a gyár jutott az eszébe Hossu doktor úrnak. Tudják tehát, hogy nem mondjuk egy felborult traktor alól hoztak ide, ahol megőrültem, vagy nem egy kocsmai asztal mellől, ahol az ép eszemet elvette már a sok alkohol gőze, hanem egy gyár küldött ide. Erről határoztam el: be kell avatnom őket, mint ahogy Deleanu engem is beavatott. Amikor még jönnek, megmutatom nekik is az államfőnek írt leveletem. Abból láthatnák, normálisan gondolkozom-e? Vagy épp abból látnák, hogy nem? Én, a kis ember, a húszmilliomodik, egy senki levelet írok az elsőnek, a mégis csak valakinek? Meg aztán szolgák ők is. És: van-e még becsülete az úgymond hippokratészi eskünek? Mely őket is kötelezi vagy kötelezné:

Esküszöm a gyógyító Apollóra és valamennyi istenre és istennőre, hogy minden erőmmel és tehetségemmel megtartom kötelességeimet: tanáromat úgy fogom tisztelni, mint szüleimet, az orvosi tudományt áthagyományozom fiaimra és mesterem faira és azokra, akik az orvosi esküt leteszik. Tehetségemhez és tudásomhoz mérten fogom megszabni a betegek életmódját az ő javukra, és mindent elhárítok, ami ártana nekik. Senkinek sem adok halálos mérget, akkor sem, ha kéri, és erre vonatkozólag még tanácsot sem adok. Hasonlóképpen nem segítek hozzá egyetlen asszonyt sem magzata elhajtásához. Tisztán és szentül megőrzöm életemet és tudományomat...

Eddig emlékszem... Akkor tanultam meg, amikor Ondit vártuk... Valami rendellenesség állt be Babus állapotában, s az orvos azt mondta neki, lehet, hogy be kell avatkozni, meg kell szakítani a terhességét. Rögtön a könyvárbá mentem, s kikerestettem a könyvet, amiben az eskü benne van.

Amikor Császár doktor úr megismételte azt a lehet, hogy-ot, kezdtem neki mondani ezeket a sorokat. Rám nézett, elmosolyodott, s hozzáfűzte: legyen nyugodt, csak akkor avatkozunk be, ha az édesanya életét kell mentenünk. Mert ha döntenünk kell, kötelességünk az anyát menteni abban az esetben, ha mindkettőt nem lehet. Vágó úr, hát nyugodjék meg!

Megnyugodtunk. S hálistennek életképes volt mind a hét gyermekünk, és életképes, életadásra képes maradt a drága asszonyom is...

De a kor, ez a kor ellentmond mindennek, ami szent. Van, vagy kell hogy legyen egy olyan eskü is, hogy „esküszöm, hogy a pártot szolgálom!” De ehhez már nem kell Apolló, és nem kell semmiféle Istent belekavarni, mert hogy kívánna ilyent az istentelen kor. A Bibliára sem kell rátenned a kezedet, esetleg a piros párttagsági könyvedre! Nem az égne, hanem a pokolnak szól az esküd. S ott – azaz itt –, lent a pokolban, a pokoliaknak semmi sem szent. Az eskü sem. Talán ebben bízhatunk! Hogy ezeknek a doktoroknak is fontosabb az Isten színe előtt tett eskü a pokolbelieknek tettel szemben.

Közben tovább ismerkedem a „környezetemmel”. A sorstársaimmal. Akik ugyanúgy – valami okból – az élet hajótöröttjei. Az egyik a testvérével összeverekedett, s az a karjába döfött. Ő meg bicskát vett elő... Ennyire emlékszik. Idehozták...

Egy Pistának szólított kiskászoni most mondja, hogy az erdőben sokat dolgozott, és az okozta betegségét. Ki az ágya szélén ül, ki buzgón segít mindenben, asztalt terít, hulladékot szed fel a földről, seperget... Nem hiszem, hogy nekem valaha is kedvem kerekedik így bekapcsolódni az itteni „közösségi életbe!” Ahhoz el kell fogadnod azt, tudomásul kell vened, hogy itt vagy, ide tartozol. Vagy legalábbis nem szabadon gondolkodnod. Én eszem, rágom magamat, s minduntalan gyötör a kérdés: miért vagyok itt? Miért? Miért? Olyan is van, aki gyűjti a csikkeket, hogy azokkal elégítse ki szenvedélyét. Látogatók is meg-megjelennek... Figyelem őket. Bizonyos társadalmi beidegződések itt is élnek. Van, aki a szomszédjait, de olyan is akad, aki az egész szobát végigkínálja a kapott tésztájából. Mert legtöbbnek valami süteményt hoznak. Tehát nem igaz, hogy aki idekerült, az teljesen „más”. Bizonyos emberség-szabályozók az ittlévők többségében is vannak. Emberi beidegződések is. Hogy a te örömet oszd meg mással is. Mert neked öröm, hogy a tieid közül valaki eljön hozzád, meglátogat,

s hoz egy doboz süteményt. S a te örömet megosztod mással is. Azt is mondhatnám: itt normálisabbak még, hagyományosabbak a törvények. Itt még nem gyökerezett meg a minden idők legigazabb társadalmának az a törvénye, hogy gyűlöld felebarátodat. Azaz dehogy felebarátodat. A másik embert, mondhatni: mindenkit. Mindenki féljen mindenkitől, s aki jót tesz veled, azt rúgd hasba. Egyszóval: Kevésbé kegyetlen ez az itteni, mint a kinti világ. Deleanu is idejött hozzám, s elkezdte mesélni itt bent a kintet. S nem a bent, hanem a kint volt a szörnyűbb...

Reggel reggeli, délben ebéd, este vacsora. És közben: az egyhangú élet.

Megint reggeli, megint ebéd, megint vacsora. És közben megint: az egyhangú élet. Egyik beteg hazamegy – ez az, ami engem is vigasztal, talán rám is sor fog kerülni –, másikat hoznak be. Ma egy olyant, aki furcsa léptekkel ment, az egész teste rángatózott, a kezei is a lépések ütemét vették fel, szinte dobta őket előre, megmutatták neki az épp megüresedett ágyat, s kezdett vetkezödni. Látszott rajta, hogy egy szerencsétlen... Már-már a szájamra jött, hogy azt duruzsoljam magamban: szerencsétlen boldogtalan! – s a boldog végén megállt a nyelvemen a szó. Kérdés, hogy aki itt van, mennyiben boldogtalan. Vannak olyanok is itt, akik inkább boldogok. A kicsi Márk például. Vagy Jóska vagy Mircea, aki veri egymáshoz a fadarabjait, vagy Béla, aki állandóan gyűjtöget. Sőt, még Ferci is, aki állandóan szopja az ujját, s vele, mellette a szakadozott rongyát. Megszűnt bennük még annak a képessége is, hogy egyáltalán felfogják a saját sorsukat. A világét meg pláne hogy nem. Boldogtalan inkább én vagyok. Hogy gyötröm magam a családomért, a népemért, gyötröm magam a tehetetlenségemben, dolgozni szeretnék, s mintha szegekkel szegeztek volna ide. Így hát: én, én a boldogtalan! A szó igaz, lecsupaszított értelme szerint.

Ma reggel már 9 óra előtt pár perccel az orvosi látogatás a mi 25-ös szalon kórtermünkben is kezdetét vette. Mikor a végén reám került a sor, Moldován orvos azt mondta: szombaton megyek komisszióra! Hossu főorvos pedig azt, hogy: igen! Tudniillik ők ketten végezték a látogatást. Különben annyi a beteg, hogy egyik kórteremben kettősével fekszenek.

Az orvosi és orvosigazgatói bizottság szombaton jön össze a szokott iroda termében. Ha el nem halasztják, az orvosi űrlapot holnap kiállítják. Istenem, ha azt mondanák: mehetek haza! Számlálgatom a pénzemet. Mit

is tehetek, mit is kezdhettek. Hogy oldja a helyzetet, délután bejelentik: Látogatóm érkezett, menjek le a földszintre, mert ma nincs látogatási idő. Gáll Béla, valahányadik unokatestvérem. Marosvásárhelyre volt útja, s úgy alakította, hogy „erre fordult”. Ahogy meglátom, valami furcsa öröm árad el rajtam. Egy ember, egy lény, akivel otthon ritkán találkozunk, de most mégis jól esik, hogy itt van, s főleg, hogy hírt hozott otthonról. Többször hangoztatja: ne aggódjam, mindenki jól van. S erre a kis pénzre – előszed 25 lejt – szükségem lehet. Ezt is ők küldik. Ilyenkor úgy van az ember, mintha lebénulna. Mind kérdezném, kérdezném, de nem jönnek a szavak a számra. Arra gondolok, ha holnapután hazaengednének, íme, megvan az útiköltség!

Istenem, be jó vagy!

Mondanám, de nem merem mondani a holnapután. Hogy megint meggyújt bennem egy pici fényt, a hátha reménységének a fényét. Nem, nem mondom. Ha igen, hadd legyen otthon meglepetés...

Géza elmegy, én maradok... Ahogy látom távolodni, arra gondolok, ő képletesen a „szabad világ” tagja. Mehet. Elmehet. Én ha menni akarnék, sem mehetnék, amíg nem döntenek sorsom felől.

XIV. Bentről a kint

Ismételgetem magamban: Szabad Világ! Ennyi, csak ennyi lenne a szabad szó jelentése?

Bizony, ide jutottunk. Ránk zúdult, vagy inkább ránk zúdították ezt az Új Világot. A gyárat, ipari létesítményeket már 1948. júniusában államosították. Már akkor itt volt ez a nem kért Új, de addig még csak készülődtek a birtokbavételre. Csak beleütötték az orrukat mindenbe, de még szava volt a régi tulajdonosnak is. Mert hát addig olyan volt a világ. Egy másfajta világ volt. Ahogy az „ideológia” mondja, igazságtalan világ. Még a világnak az elképzelésüknek megfelelő alakulását is kitalálták. Kezdetben mindenki boldog volt. Aztán megjelent a magántulajdon. Mint az addigi világ felborítója. Az ideológia – vagy legalábbis ennek a szocialista világtákolmánynak az ideológiája – azt mondja, hogy ez volt a rossz. Ez volt a minden rossz okozója. Mi megszüntetjük a magántulajdont, s újra megteremtjük a közös boldogságot. Ezért az államosítás is, hogy újra minden a miénk legyen. Ott lesznek valahová kiterítve a javak, paradicsomi állapot jön, s akárcsak mint Ádám és Éva, csak kinyújtjuk a kezünket, s szakítjuk a gyümölcsöket. Így fog lezárulni a kör. S most már közeledünk ahhoz a végső boldogsághoz. Ennek az egymásra épülő két „utolsó” társadalmi rendszernek a lényege ez: Közös javak. Köztulajdon, s ebből kifolyólag: édeni állapot. Már beérkeztünk a szocializmusba, már nagyon boldogok vagyunk. Hivatalosan előíratott, kötelezővé tétetett a boldogság. Bármikor megkérdezhetik: Boldog vagy? S te gondolkozás nélkül rá kell, hogy vágd: igen, boldog vagyok. Nem mered azt mondani, vagy még csak sejtetni sem, hogy nem lennél az. Mert azzal tagadnád a rend lényegét, s egyben bevallanád ellenség mivoltodat.

Akkor, azon a napon, amikor e felé a nagy boldogság felé – melynek alapja a köztulajdon – az első lépés történt nálunk, Gyuri is ott állt a gyár kapujában. Rejtélyes, számukra meglepő módon egy ideig nem engedtek be senkit. A munkásokat sem. Egy adott pillanatban megérkezik egy autó, négy teljesen idegen ember száll ki belőle, a várakozókhoz fordulnak, s bejelentették: történelmi jelentőségű esemény színhelye a mai nap, a Párt úgy határozott, a kizsákmányolás megszüntetésének útjára lépett az ország. Mától kezdve – a valahányadik törvénycikk értelmében – a gyárak a dolgozó nép tulajdonát képezik.

Éljen a munkásosztály, az ország vezető ereje!

Éljen a Román Kommunista Párt, a dolgozó nép élcsapata!

Észrevette, az emberek majdnem hogy teljes közönnyel fogadták a nagy és dicsőséges lépést. A „felszabadulás” óta eltelt közel négy év elegendő volt arra, hogy akinek csak egy kicsi esze van, lássa, hogy itt semmi sem az, aminek mondják. Az élet folyik tovább, csak a vezetők lesznek mások. De azt is érezték vagy tapasztalták hamarosan, hogy az új vezetők csak úgy, „hogy kerül a csizma az asztalra?” módjára odakerültek, de nem nagyon értenek semmihez. S egész létükkel, tevékenységükkel épp annak az ellenkezőjét bizonyították, amit hangosan hirdettek, hogy a párt tévedhetetlen lenne. És láthatták ebből, hogy mondani sok mindent lehet. Épp csak hogy nem nagyon talál az, amit mondanak, azzal, ami van...

Kicsi idő múlva már nagyon naivnak kellett lenned ahhoz, hogy a szólamokban hinni tudjál. Soha a munkásság – mely tulajdonosnak kiáltatott ki – kiszolgáltatottabb nem volt, mint amilyenné ekkor lett a „maga tulajdonán”. Eddig is volt bizonyos fajta kizsákmányolás – nevezzük így az ő szavukkal –, a munkás kevesebbet keresett, mint amennyit hite szerint a munkája ért, vagy amennyiből gondtalanabban lehetett volna élnie, de azért volt a munkának bére is. S a munkásságnak joga ahhoz, hogy magasabb bért, jobb életet követeljen. Sztrájkok, munkabeszüntetések voltak, lehettek. Folyt a lent és a fent harca. Ezt mindkét fél tudomásul vette, tudomásul kellett, hogy vegye. Most: A tiéd minden. Mit akarsz? Ezzel kezdődött el az új élet, az új rendszernek, az új eszmének a gyakorlattá válása.

Éljen a Dicsőséges Szovjetunió! – hangzott mindenfelől. És hogy Sztálin, Sztálin, Sztálin!

Éljen az Új Világ!

Újra este, villanyoltás. Itt senki nem tiltja, hát gondolkodom. Kalandozom a múltban. Ha holnap hazaengednek, azután már jöhet a ma, s lezárul a múlt függönyének le- és felhúzótatása.

Régi emlék, emlék a múltból, amikor még a tett sem volt akkora bűn, mint ma a szó. Egy pusztá észrevétel, amiért: pusztulj az útból, te kutya. Én is sztrájkoltam annak idején. Négy napon át nem vettük fel a munkát. El is akartak bocsátani, de a szakszervezet megvédett. Kellott, hogy engedjen a

gyárvezetés. Nem volt az sem boldog idő, boldog világ. De bizonyos fajta egyensúlya volt az igennek és a nemnek. Most: ebben a tökéletes boldogágban minden jog eltöröltetett. A munkásosztály társadalmában a munkásnak egyhez van joga, hogy hallgasson! Az árak meredeken mennek fel, a fizetések lemaradnak. Te csak annyit látsz, mind kevesebbet és kevesebbet ér a béred, azaz a munkád. Tehát a „tulajdon” kérdése is becsapósdi. A köztulajdon fogalma is becsapósdi. A kizsákmányolás megszüntetése is becsapósdi. Vagy hazugság. A hazug világban minden hazugság. Ha ez a tulajdon nem köztulajdon, akkor egyéb nem történt, csak tulajdonos-váltás. Az is igaz, a régi tulajdonos időnként megjelent a gyárban, közöttünk is. Itt kalkulált, számolt. Egyszer gyűlésen fizetésemelést ígért, de hozzáfűzte: a lehetőségek szerint. Az Új tulajdonos arca nem látható. Nincs! Az csak humbug, mese, hogy mi, a munkások. Mi vagyunk a legfőbb becsapottak! A legfőbb senkik. Petőfi a „jog asztaláról” álmodozott, ahonnan „mindenki egyaránt vehet”. Álom, álom, édes álom, édes álom! Sem asztal, sem jog! De sötétség. Micsoda sötétség! És micsoda zsarnokság! Ránk is fértek az ideológiai leckék! Az adagolt ostobaságok, a tökéletes társadalom meséje. Annyi történt, hogy ez a lumpen világ nemzetközi segítséggel, a jogerőre emelt erőszak eszközéhez folyamodva a régi uralkodó osztálytól elvette a javakat. Azon a bizonyos reggelen, amikor az „örömhírt” közölték, hogy minden a miénk, tulajdonképpen a jogoknak azt a bizonyos asztalát nem megterítették, hanem leseptették. Leüresítették. Elkezdődött a munkásság minden jogától való megfosztásának a korszaka...

Munkáshatalom annyi mint: munkásság, kuss! És ezzel együtt: hozzáértés, szakmaiság is, kuss!

Emlékszem, a régi vezetőket – az igazgatót, aligazgatót, főkönyvelőt, a részlegek vezetőit – nem engedték be. A tulajdonost addig is csak néha láttuk. De tudtuk, hogy van, illetve hogy volt eddig, s ezután nem lesz. Elvettek tőle, vagy ha általánosítunk, tőlük a legdrasztikusabb módon, mindent. De hogy ki vette el és kinek – azt te nem láttad. Egy idő után rájöttél, hogy a hazugság vette el a hazugságnak. Nem annak, akinek mondták. Ha bohócruhába lehetett volna öltöztetni a munkásságot, akkor bizonyára felöltöztettek volna. De arra sem volt szükség. Mert gondjuk volt rá, hogy már az első pillanattól tudjuk: Na, na, nem arra Buda! A misztikus valami, a kód mögé rejtett valami, a Párt „éberén őrködött”. A munkásosztály nem alszik, a párt éberén őrködik – mondták. Hát tényleg

éberen őrködtek, s arra is volt gondjuk, hogy mi valóban ne aludjunk. Ne tudjunk aludni a megalázottságtól.

A magát kommunizmusnak nevező erő, amely valójában nem kommun, azaz nem közös, s ha nem közös-izmus, akkor valami másnak, egy láthatatlan erőnek az izmusa. Mondhatnánk úgy is: az uralkodó eszme izmusa. De hogy kik állnak e mögött az eszme mögött? Az is csak az ismerősök körében látszik és bizonyítható, hogy valamiféle letről jött emberek. Akik hajdan kerülték a munkát, a kocsmában ültek – ezek a mi mai helyi uraink, illetve elvtársaink. Akiket a tegnapokból ismerünk, javarészt ott ültek. Ott ültek, s elitták az életüket, s ott maradtak lent, képtelenek voltak fennebb kapaszkodni, jutni, emelkedni. De hogy ők lennének a fent? Ők is csak eszközök. A gesztenye kikaparásához körmökre van szükség, de a körmök csak körmök, és ezek a körmök, az ő körmeik másnak kaparnak.

És annak a MÁS-nak az arca ismeretlen. Vagy: nem látható. Ez az Új ebben a korban. Régen azt mondták: Király! Éljen a király! S megjelent a király. Ő volt a Király. A Vezér. Az ország ura. A király megjelent a tömeg előtt, láthattad, tudhattad: ez Ő! Ott volt a csatákban is, buzdított, bátorított. Elöl járt. Még amikor menekült, mert menekülnie kellett, ott álltak körülötte a harcosai. IV. Bélát, amikor a tatárok üldözték, legközelebbi, úgymond életben maradt alattvalói követték. S amikor az üldözők a közelükbe értek, tehát veszélyben volt a király, egy közülük megfordult, szembefordult az üldözőkkel, s amíg bírta, fenntartotta őket, harcolt velük addig, amíg meg nem halt. De a király és üldözői között nőtt a távolság. Ha megint túl közel érkeztek hozzá, megint egy alattvalója megfordult meghalni, hogy halálával is éltesse a királyt. Mert ő a király. Az ő élete fontosabb a nemzet számára, mint bárkié. Ma azt mondják: a Párt. De hol van a párt? Állsz és hiába keresnéd. Láthatatlan erő! Kiáltod: Éljen a Párt, és megjelenik Gheorghiu-Dej munkás-sapkában. Ő a főmunkás. És azt kiáltják: éljen a munkásosztály. És megint Gheorghiu-Dej elvtárs jelenik meg. Vagy ott van a nyolctagú Központi Bizottság képe a falakon. Kötelező mindenütt kitenni, ki, fő helyre, a gyár homlokzatára. De látod, ők sem igazán ők, ők is csak az eszme mögött álló erő fedőarcai. Mind az egész! S amikor egymást is teszik el láb alól, ölik, pusztítják, mint ahogy tették és folyton-folyvást teszik az egész szocialista táborban, minden országban, mindenütt, mert ez a törvény, folyik a létra-harc, ilyenkor leveszik valamelyik régi pofát, s más,

új pofát akasztanak a helyére – akkor ezt nem ők teszik, hanem az Eszme teszi, melynek ők végrehajtói, kiszemeltjei! A Világeszme, mely láthatatlan arc, láthatatlan tekintet. Koronát sem visel. Nincs teste, arca. Még nyelve sincs. Te esetleg annyit tudsz, hogy az ő nyelve nem a te nyelved. Az ő arca nem a te arcod. Tekintete nem a te tekinteted. Mindene más, és számodra nemcsak láthatatlan, érthetetlen is.

De ami történik, minden az ő nevében, ennek a láthatatlannak a nevében történik. Akár milliókat lehet ölni, mint ahogy tették is, és teszik is. Ölnék, gyilkolnak, zúdítták a szenvedést a világra. Ez előtt az eszme-erő előtt nem szent semmi. Isten pláne nem az. Őt megtagadja. Templomait lerombolja. Papjait tömegesen hurcolja, elhurcolják börtönökbe, ítélik akasztófára. Krisztust hajdan felfeszítették. Ma a Hitet feszítik fel. Ott állnak a Rendszer Útjai mellett a Hit keresztfái. Ott, a lelkekben. Vagy aki bátor, félve, tette meg a bátorságot is, jobbra-balra tekintve, hogy hátha nem figyelik, elmegy a templomba – pedig tudja, kell tudnia, hogy figyelik folyton-folyvást – megnyugodni. Kérni az Istent, hogy mentse meg! Hogy: „szabadíts meg a gonosztól!” És hogy a Világot szabadítsa meg a Gonosztól! A gonosztságtól. Az embertelenségnek ettől az eddig soha nem látott viláгурalmától.

Mert az embertelenség került hatalomra. Az az Eszme, és az az Erő.

Uram, könyörülj rajtam, Uram, könyörülj rajtam, Uram, könyörülj rajtam. Könyörülj a világon! De még ott, meghittén alázatos könyörgésében is inkább általánosságokat mer csak mondani. Azt, hogy „a gonosztól.” De hogy a gonosz beszötte a világot, ott van mindenben, még a mosolyunkban is, mert az a mosoly álmosoly. Ott a vidámságunkban is, mert az a vidámság ál-vidámság. Üldözött vagy, és ha tudod, sem tudod, mert nem mered még tudni sem, hogy ki üldöz. Én is azt mondtam, amikor épp az Istenért fenyegettek, azért, hogy nem tagadom meg az Istent, lehet, hogy elmaradott vagyok, de anyám így nevelt, s nekem az ő szava, az anyám szava szent... Aztán azt bizonygattam, hogy a pártot követem én is... Mert a párt a mi vezérünk. Még a szememet sem mertem lesütni, amikor ezt mondtam. Pedig: szégyelltem, iszonyatosan szégyelltem magamat. Szent Ferenc hajdan a fenevad előtt felmutatta a keresztet, a szelídség, a jóság, a hit keresztyét, s a fenevad megszelídült. Az állat volt. Engem is arra tanított az egyik nagybátyám, hogy szembe kell nézni a bármilyen vadul támadó ebbel is, fogva kell tartani a tekintetteddel, és apró, de határozott léptekkel

menni szembe vele, mindig szembe, s akkor az hátrálni fog. Így is tettem mindig, s engem még véreb nem támadott meg. Bármilyen harapó kutyás udvarra bemegyek, be merek menni. Ha látja az a dühödt állat, hogy nem félsz tőle, nem támad. Ezek, ennek az eszmének a fegyverhordozói érzéstelenebbek, és igazából akkor dühödnek meg, ha szembenézel velük. S ha látják a szemedben az erőt, a bátorságot, akkor válnak legalattomosabbá veled szemben.

Ha végignézel a történelmen, az egész történelem egy vérfolyam. Mennek szembe a hadak, repülnek a nyilak, ropognak a fegyverek, s hullnak-halnak az emberek. Az egyik ember megöli a másikat. Az egyik sereg elpusztítja a másikat. Tízezer embert öltem meg – dicsekszik ezelőtt közel 3000 évvel az asszírok dicsőséges fejedelme, Assur Bán-apli. Zrínyi Miklósnak és kirohanó katonáinak az volt a célja, hogy holtukban is öljék az ellent. Vagy Eger védőinek szintén. Tehát ölni, ölni, ölni! Mert ha te nem ölsz, téged ölnek. Ez a történelem. Pusztítani az embert! Marathón hősének annyi ereje volt, hogy elkiáltsa: Győztünk! Aztán meghalt ő is az elpusztított ellenséges katonák sokasága után. Most: nem az egyik ember, és nem az egyik sereg, hanem az Eszme van fent vagy lent. A harc hát nem szemtől szembe folyik. Hiába rohansz ki váradból, nincs akit pusztíts, nem állnak ott felfegyverezve ellenségeid, hogy megvívhasd a harcodat velük. Az Eszme öl, gyilkol, pusztítja a várak védelmezőit, s bárkit, aki fegyverrel vagy fegyvertelenül útjába kerül. Csak azért, mert hogy fenn tudjon maradni, birodalmát a félelem birodalmává kell tennie. Akkor van leginkább elemében, ez léte értelme, hogy mindenki féljen. És fél is a leigázott világ. Fél a láthatatlantól. Mert aki a kötelet teszi a nyakadra, ő csak a mindenkori végrehajtó. Ám aki az ítéletedet olvassa fel, az is csak végrehajtó. A hóhér s a bíró ugyanaz, egyik sem maga dönti el, hogy neked meg kell halnod. És hátha még felolvasó sincs? Mint ahogy veled is történt. Az ítélet meg kellett, hogy szülessen, mert hanem nem indult volna el veled a kocsi. Mint ahogy az egész eszme hazug, ez az elindulás sem volt más. Hazugság volt ez is. A merőben hazug világ egy parányi kis – de jellemző, rá valló – megnyilatkozása. Ami veled történt, egy eset a sok közül, de tipikus eset. És a korra, erre a korra jellemző eset. Mögötte a láthatatlanság, mögötte az is, hogy minden más, mint ami. A kirándulás nem kirándulás, a jutalom nem jutalom... Mint ahogy a párt sem párt, hanem egy összetákolt „fedőszerv”. Nem te választod meg, hogy oda akarsz tartozni,

hanem ő „szervez be” téged. Mint egy valahonnan, nem is tudod honnan, de mindenképp kintről jött eszme és erő fedőszerve. Melynek képviselői, megtestesítői bűnözők és belekényszerített nem bűnözők, de élni akarók, és élni csak így tudók arctalan serege. S ha mégis van arca: hazug arc. Hazugság arc! És ha van jellege, jellegzetessége annak, ami történt, az is azt kiáltja: minden tettünk hazug. Minden cselekedetünk hazug cselekedet... Ha azt mondod – mert mi mást mondhatnál a földről, ahol élsz –, hogy ez a Hazám, akkor azt te is csak hazudod, mert tudod, hogy a haza olyan, mint az édesanya, nem akarhat rosszat neked, gyermekének. Az a tied! De ez nem az, elfordult tőled, idegen érdekek kiszolgálója. Ha van ilyen, mondjuk, hogy román érdek, az csak odaszegődött érdek, odadörgölözött érdek a kívülről jött érdekhez, s szembefordult nemcsak veled, saját gyermekeivel is! Nem csak téged tagad meg, aki magyar vagy, s magyarként akarsz élni a földeden, hanem azokat is, akik mint románok vallják vagy hiszik ugyanúgy hazájuknak a hazát. Mert ő nem haza már, nem édesanya-haza, hanem Haz-ugság haza. S téged, ha egyenes vagy, s csak annyit mondasz: Anyám, mit teszel? Hazám, mit teszel? megtagad, eltaszít rögtön, s ha az az Érdek azt kívánja, nemcsak elhagy, kilök, nem gondoskodik rólad, könyörtelenül el is pusztít. Ő gyűlöl téged, nem azért, mert rossz vagy, hanem azért, mert a neki is diktáló érdeknek nem felelsz meg.

Nem csak a haza hazug, az egész világ, az egész kor is az. Győzött az emberség fölött az embertelenség, mely emberségességnek állítja be, mondja magát. A farkas báránybőrt vesz magára, s azzal ágál. Hatalmas háló borul rád, hazugság-háló, gonoszság-háló, melynek az érintése is iszonyat. És ott vagy alatta, elfödi vagy el akarja födni fölötted a tiszta eget, mindent csak rajta keresztül láthatsz, el akarja venni tőled még a tekinteted igazságát is.

Vajon mit hoz a holnap? Ha hazaengednének, Istenem... Valami azt súgja, nem. Mégis: próbáljak egy parányi keveset hinni is. Mert ez az élet. Örök reménykedés.

Újra reggel... Gyorsan a fürdőbe... Legyek tiszta. Összerakom a dolgaimat. Legyek kész. Ma borbély is jön. Megborotválkozom. Ha... Ne legyen borostás az arcom... Ott ülök bepamacsozott arccal, nyílik az ajtó, s egész szokatlanul belép Hossu főorvos, ahogy meglát, egyenesen odajön hozzám, s magyarul közli: a bizottsági ülés elmarad... Aztán hozzáfűzi: Sajnálom!

Egyben lehűlök.

Mehetsz láz, mehetsz remény... A 19. nap nem hozta el a szabadulást. Végül is: miért hozta volna el? Valamiért – bűneimért – az Isten is büntet. S még nem bűnhődtem eleget. Meg aztán: miért vetné le az álarcát a világ is?

Az emeletünkön – sosem számoltam meg – lehetünk betegek olyan 75–80-an. S a főorvos úr megkeresett engem, és kellett keresnie, mert nem voltam a szobámban, hogy közölje a hírt. Nem vagyok orvos, nem tudom, de hiszem, hogy az igazi orvosok sorsuk részeinek érzik a betegeiket is... S ha így van, akkor őt is foglalkoztatja az én sorsom. Semmiképp nem néz csak úgy át rajtam. Ezt máskor is tapasztaltam. Sem ő, sem Moldován. De ő mintha egy picivel közelebb lenne hozzám.

Vagy csak képzelődném? Emberek vagyunk itt együtt, ki-ki a maga bajával, így-úgy tudunk is egymásról, de hogy a másik mit tud, s főleg, hogy mit érez rólad, azt legfeljebb csak sejtetd.

Erős szél van, hallom, ahogy zúgnak, ropognak a hajladozó fák, s még mintha az épület is. Az a tompa fejfájás, mely kísérője létemnek, életemnek, most szinte elviselhetetlennek tűnik. Kérhetnék valami pirulát is, de nem kérek. Otthon is mindig arra próbáltam nevelni, már-már kényszeríteni magamat, hogy ne szedjek be semmi fájdalomcsillapítót. Olyan húszéves lehettem, amikor szokásommá vált: Fáj a fejed? Na, vegyél be valamit. S ez így ment vagy másfél éven át. S mert mindig fájt a fejem, szedtem állandóan azokat az ilyen-olyan pirulákat. Mígnem egyszer tudatosodott bennem: a fájdalom, még ha visszább is húzódik rövid időre, de marad. Te barom, akkor miért szeded? Jött a fogadalomtétel. Többet nem szeded! Ha már Isten életem részévé tette ezt a fajta fájdalmat, vele kell élni. És vele is élek.

Vissza a szobába, ki kell használni ezt az ajándék-állapotot.

Gondolkozni, gondolkozni, gondolkozni! Itt ez a helyzetem adta egyetlen „cselekvés-lehetőségem”. Munkálni az agyamat, gondolkozni a sorson, a világon, az emberen. Talán hasznomra válik, s jobban el fogok igazodni a tekervényes úton, melyen mennem kell tovább. Ha egyáltalán megadatik nekem a lehetősége annak, hogy mehessek.

Egyszer egy íróember mesélte, hogy drámát akar írni, melyben minden

szerepet álarcokkal játszanak. S valami rendkívüli dolog történik – hogy mi, arra már nem emlékszem –, amire színt kell vallani, s így áll elő a „helyzet”:

Nézd meg az arcomat, az én fájdalmasan igaz arcomat! – mondja a szenvedő hős, s leemeli az arcáról az álarcot. És: alatta újabb álarc. Ezt folytatni lehetne, és lehet is... Az álarc, a kor álarca alatt is álarc van. A hazugság alatt is hazugság van. Csak egyet tudsz, azt, hogy semmi sem igaz. Még az sem: hogy itt összeül egy bizottság, s dönt a sorsom fölött. Lehet, hogy bizottság sincs, vagy ha van, nem is az kell, hogy döntsön. Minden csak mese, minden csak álarc. Mint ahogy az is, ott kint, az életünk országútján, hogy szocializmus. Semmi szocializmus a szó alapjelentése szerint. Vagy hogy demokrácia. Ugyanúgy abból is semmi, még egy mákszemnyi se. Vagy hogy Párt. Ennek a szónak az alapjelentése is – nézzük csak: párt-olni valakit, valamit, valakinek vagy valaminek a pártján lenni. Ez az ágálkodó, toronymagasra, szinte az Ég magasságába emelt szó is kiragadtatott a maga alapjelentéséből. Fétissé tétetett egy az embert, sőt: az egész emberiséget leigázni akaró gondolat vagy eszme – ezt a szép szót, hogy Eszme, azt is bemocskolták – hazugság-jelévé. Ha a valóságot nézzük, próbáljuk elemezni: szocializmus sincs, Párt sincs, és eszme sincs. Vagy: úgy, ahogy nevezi magát, nincs. A minden egyenlő eszméje? Nincs! Demokrácia eszméje? Az sincs. Szabadság? Nevetség. Vagy felszabadulás? Egyik sincs, soha nem volt, ez is és az is csak becsapó szavak, elorzott és megtévesztésként felhasznált szavak, fogalmak, melyeknek semmi közük ahhoz a tartalomhoz, ami az évezredek alatt rájuk vagy hozzájuk tapadt. Semmi mások, csak egy-egy hangzatos eszköz mindenik az alantas célok megvalósításához. A tartalmuk – így, ahogy tapasztaljuk – merőben ellentéte annak, amit maguk a fogalmak jelölnek. Ez is, az is, minden-minden, amire támaszkodnak, amit „megvalósítottak vagy megvalósítanak” egy-egy hatalmas, egy-egy óriási önmaga szembeesúfolása. Talán még az is szembeesúfolás, hogy két világ. Kelet és nyugat. Szocializmus és kapitalizmus. Mert a szocializmus nem szocializmus, s a kapitalizmus sem az, aminek mondja magát. Nem szabad versengés, rabszíjjal a nyakadon való lovaglás az is. A láthatatlan arc uralma! Zsarnokság. A pénz-erő egy bizonyos fajta zsarnoksága.

Megint jönnek a doktor urak, hárman egyszerre, s miközben felállva várom őket, az agyamban tovább lüktetnek a gondolatok.

Igen, a pénz a világerő, a világhatalom. A pénz, mely sokasodni akar. Az is hazugság, hogy harc a tőkés társadalom ellen. Talán csak annyi lehet igaz, hogy azok, akik a jelenlegi rabszíjat a nyakakra helyezték, ahhoz, hogy ezt megtehessék, hogy „helyzetbe kerüljenek”, ama hazudott eszmék mögé bújva támadnak. Régen országok harcoltak országok ellen, most a magát az eszme köntösébe hazudó, amögött felsorakozó hazugok indították el a maguk háborúit. Az eszme is csak köntös a számukra. Dehogy akarnak ők szabadságot! Esetleg csak önmaguknak, hogy azt tehessék, amit akarnak. Szabadon garázdálkodhassanak. Nekik a hatalom kellett, ahhoz csak egyfajta kard vagy puska szerepét tölti be az eszme. Ölő-eszköz, gyilkos eszköz, eszköz azok elpusztítására, akik előttük voltak a hatalom, s vele a javak urai. A javak megszerzése az ő céljuk! Csak ez az egy. Mondhatnak bármit! A régi Fent-et döntik, döntögetik, pusztítják el, váltják fel beburkolózva az eszme fegyverzet-köntösébe.

Nemcsak tankok segítségével érkezett meg ide, hozzánk az új Erő, az új Hatalom, hanem tankként – eszme-tank, elmélet-tank –, mely lő, gyilkol és pusztít. S aki csak egy morzsányi hazugságot is fel mer ismerni, meg mer nevezni, ki mer mondani, rögtön kijelöltetik az elpusztításra. Elindul feléje az eszmefegyver lövedéke.

Hogy van?

Ilyen sem történt eddig. A hazamenetel elszállt reménységével annyira lényegtelené vált számomra minden, az Erő és Hatalom, az eszme-tank és elmélet-tank kirázta az agyamból azt is, hogy én itt állok, és hogy miért is állok. A hogy van kérdésre valósággal összerázkódom, s gépiesen mondom, hogy köszönöm, jól. S látom, ahogy az orvosok valamit összesúgnak, aztán mennek tovább... Még két beteg, s már mehetnek ki az ajtón is.

Világ, világ.

Világ hazugságai... Mintha egy ördög ugrálna itt, a szoba közepén, furcsán vékony testtel, s az a test is mintha foszforeszkálna, a csontok foszforeszkálnának, hús, semmi rajta, s ha mégis, fény-hús, de a koponyáján szarvak, azok igen, azok ott vannak... Egy darabig nézem, aztán azon veszem észre magamat, hogy álomból riadok fel... Velem átellenben Deleanu ül az ágyán. Mintha hatalmas súly nehezedne rá... Én is ott érzem magamat a hazug világ piramisa, hazugság-piramis, hazugságok piramisa alatt. Kheopsz fáraó piramisa semmi ehhez mérten. Ez a piramis hatalmas tömbje alá vesz

mindent. Keletet és Nyugatot, Északot és Délt, mindent-mindent. Óriási kő-, vagy inkább: szavak tömbjeiből emeltetett. Ilyen masszív szótömbjei vannak: elnyomás, magántulajdon, aztán köztulajdon. Szocializmus, kapitalizmus, kommunizmus. Béke, boldogság. Egyenlőség, testvériség. Jog és Törvény. Munkáshatalom. Dolgozó nép hatalma. Gheorghe Gheorghiu-Dej, „a vezér” hatalma. Bábu ő is, bábuk ők is, irányított bábuk ott, beépítve a piramis hatalmas tömbjébe. Az építő, irányító erőt még ők sem látják, s hatalmuk csak „leosztott” hatalom. Mely nekik, eszközlényeknek osztatott ki. Párt. Eszme. Igazság. És a legundorítóbb, legvisszataszítóbb álmosoly feléd, „démosz” felé: Demokrácia. Szinte minden álszava a kornak ott van abban a piramisban. Felfokozva, felnövelve, megsokszorozva. Igen, igen, igen! És hogy Éljen. Vagy hogy Jó, jó, jó. És az is, hogy Béke, megbékülés, egymás megbecsülése... De minden kifordítva, visszájára fordítva. Mert ez a piramis ránehezedik a világra, s maga alá akarja préselni az egész emberiséget. És minden szóköve, szótömbje álarccal földve. Más, mint ami.

Fegyver-szavak! Vagy mint építőeszközök: a Hazugság Kőtömbjei, az Új Világ építőkövei.

S mintha minden rám nehezedne...

Nyom, nyom, nyom a világ. Mi értelme van mindennek. Bár ne is ébredtem volna fel akkor, ott... Nem érdekelné már semmi, megszabadultam volna ettől az egész cirkusztól, ahol semmi sem az, aminek nevezetik. Minden egyéb! Szavak, szavak. Minden csak kulimász, az adott társadalom magára vonatkoztatott fogalmai ál-fogalmak, kulimász-fogalmak.

A hazugság csatasorba állított zsoldos-eszméi menetelnek az újfajta harc seregeiben. Soha nem volt ilyen képmutató a világ. Mindig volt harc, az érdekek – a te érdeked, egy csoport, egy ország érdekei – beleütköztek bizonyos másfajta érdekekbe. De hogy ennyire másnak neveztessek minden, mint ami, nem hiszem, hogy a történelem szolgáltatott volna erre bár egy példát, mielőtt a „szabadság és egyenlőség” megteremtésének a harca, no meg az „osztályharc” elkezdődött volna a földön.

A „beteg” elszenderedik megint... Úgy érzi, most már látni kezdi a Világ Rendjét. S ez nemhogy megnyugtatná, inkább hatalmas fáradtságot zúdít rá. Ezek itt, körülöttem boldogak, fogalmazza meg magában. Mert nem látják ezt a szörnyűséget. Mircea – ahogy vigyorogva veregeti össze az ő két darabka fáját, s közben nagyokat nevet, tényleg még boldognak is

érezheti magát. S mi a lét igazi értelme, ha nem az, hogy boldogság. Eszébe jut Farki, a kutájuk. Milyen boldog, amikor megkapja az ételadagját. Jóllakhat. S az ő vágyai addig érnek. S még a háláját is ki tudja fejezni a maga módján. Különösen amíg kölyökkutya volt. Boldogan ugrándozott rám, s meg-megnyalta a kezemet.

Van olyan is, itt is, aki nem boldog. A gyönyörű nagy fekete szemű Bálint Helmut brassói fiú, ki elbeszélése szerint nős, csak jegygyűrűt nem visel, és felesége Nyugat-Németországba ment, aki jelenleg várandós, mégpedig az utóbbi itthoni látogatása alkalmával termékenyült meg tőle, nem boldog. Lépten-nyomon azt hangoztatja, hogy ezt a brassói orvost, aki őt ide juttatta, akitől csak két heti pihenőszabadságot kért, ha hazamegy, „megtotolja”. Így mondja ő! A „boldogok”, a szerencsésebbek főleg azok, akik teljesen elveszítették az eszüket. Azoknak nem fáj semmi... Ennek a Ferci nevű fiatalembernek sem, itt a közelemben, akinek most is a bal keze mutatóujjára van feszítve a már cafatokban lógó rongya, s odatartja a szájához, ahogy a másik keze két ujját másfelől nyomja oda, mintha szopná. S szopja is. Értelmileg egy egy-két éves pici gyermek szintjén ha van. Számára az lehet az öröm, hogy szophatja az ujját, a rongyait. Végignéz, egyenként veszi szemügyre az arcokat. A legtöbb közönyösséget mutat. Sok a bágyadt, már-már érdektelen. Van idegesen jövő-menő. Van sunyi nézésű, mint aki csínytevésre készül... Benne a nézésében a hamisság. „Megjeleníti” azt. Igazán szenvedő Helmut mellett még csak kettő van. Az egyik az ágyához lekötözött Johann, most éppen nem alszik, úgy látszik, megszűnt az altató injekciós adag hatása... Hogy mire gondol, nem tudod, de hogy boldognak semmiképp sem mondható, az biztos. A másik felhúzott térddel, komoran fekszik az ágyában, s gondterhelten néz maga elé... Talán csak Deleanu, aki látja, tudja, érzékeli, ami körülötte van. S azért van itt! Ő talán az egyetlen, akivel jót tettek, hogy idehozták „onnan”, a szenvedés még embertelenebb birodalmaiból. A kínszenvedés poklából...

Jót tettek? Egyáltalán tesznek valakivel jót? Tesz egyáltalán valakivel, bárkivel ez a világ jót? Még a pillanatnyilag itt-ott bútordarabokkal, a maguk embereivel sem, mert megfosztja őket is attól, hogy önmaguk helyzetét józanul ítélhessék meg, s hogy látni kezdjenek, s esetleg észhez is térjenek, térhessenek. Álarcot viselnek, kell hogy viseljenek ők is.

XV. A sötétség birodalmai

De hogy is alakult ki ez a helyzet? Hogy neveltek bennünket bele az újfajta ruhánkba? Melyet ez a társadalom szabott ránk.

Emlékszem, közvetlen a háború után elkezdett hígulni a pénz. Új világ, a bizonytalanság kiszolgáltatottsága. Amikor megkaptad a fizetésedet, óráid voltak, amíg az az érték az az érték volt. Amikor a pénzromlás megállítására jött a stabilizációnak nevezett pénzbeváltás, a csillagos égbe felfutott pénzértékek végéről levágtak jó néhány nullát, ekkor is becsapták az „uralkodó osztályt”, a munkásságot. Szombaton osztották ki a havi fizetésünket, s másnap jelentette be a hatalom a pénzbeváltást. A kézben levő pénzeket 3-szor kisebb ellenértékre cserélték át, így abban a hónapban csak egyharmad fizetést kaptunk, kaptak az „élcsapat tagjai”. Normális ésszel nézve: az utcára kellett volna vonulnunk, tiltakoznunk kellett volna a munkásság meglopása – mert mi volt ez más, ha nem meglopás – ellen. De ekkorra már a munkásság meg-, azaz át volt „nevelve”. Tudta, hogy neki kuss! Úgy maguk között zúgolódtak az emberek, de csak ennyi. Semmi több. Mindenki tudomásul vette, ami történt. Rebesgették, hogy a pártgyűlésen az egyik „tag” szóba hozta a miértet, aztán „kiemelték” az illetőt. Eltűnt. Még azt sem merete feszegetni senki, hogy hová.

Milyen semleges vagy átvitt értelmű szó lett ez is: kiemelni valakit. Nem letartóztatni, börtönbe zárni vagy agyonverni, hanem kiemelni. Ez az új világ, a dolgozó nép világa elég nagy lobbal érkezett. Főleg éjszakánként emelte ki, tüntette el az „ellenséges elemeket”.

És kik az ellenséges elemek?

Azok mellett, akik a szó bűnét, a látás és a kimondás bűnét merték elkövetni, akiknek volt valamijük. Falvakon 5–10, vagy ne adj Isten, 40–50 hektár földjük. Több eleve nem lehetett, mert akinek 50 hektárnál több volt, attól már kétszer is – előbb 1920-ban, aztán 44 őszén és 45 elején a földosztáskor – elvették. Akkor még a „civilizáltabb” módszerek dívtak. A birtokát elvették, de a birtokost nem bántották. Most a demokrácia nevében, a „dolgozó népre” való tekintettel: igen. Ő eleve ellenség volt, akit meg lehetett (és meg is kellett) alázni, akinek a kapujára vagy kerítésére ki lehetett írni, hogy: „Itt kulák lakik, ne higgy neki!” Életem legsötétebb éjszakája volt – mesélte az a húszhektáros „kizsákmányoló”, akit hozzá hasonlóan kiszemelt társaival együtt húsvét nagypéntekének éjszakáján a

szomszéd faluban leptek meg, előbb ide hozták be, közölve, hogy a várost nem hagyhatja el. De hogy hol legyen, mi legyen velük pillanatnyilag, arról úgy tűnt akkor, hogy megfélemeztek az elvtársak. De nem, mert azt az egykori szolgáját is, aki nem hagyta őket a négy apró gyermekkel az utcán, s mikor hozzá mentek, be is fogadta őket a házába, ugyanúgy üldözni kezdték, reakcióssá nyilvánították. Aztán egy pár hét múlva onnan is felpakolták őket, és Dobrudzsában kötöttek ki velük. Ott vannak most is, ki tudja, pontosan hol és hogyan. Onnan adtak életjelt magukról.

Az is megtörténik, hogy behívnak, berendelnek, aztán eltűnsz. Az egyik szomszéd faluból a katolikus papot rendelték be, a szekuritátén kellett jelentkeznie, s többet nem látta senki. A testvére keresni kezdte, aztán – jó négy hét múlva – a Duna-deltában halásztak ki egy nehezen azonosítható alakot. A testvér felismerte benne eltűnt bátyját. Jegyzőkönyvezték, hogy „biztosan öngyilkos lett”. Annak is elterjedt a híre, hogy itt, Üsdön egy tanárt hívtak be légyottra. Azt tudta a felesége, hogy délelőtt tízre „várták”. Aztán valamikor kettő felé – erre is akadt szemtanú – látták kijönni a rettegett szerv kapuján. Egy a szemközti oldalon levő, közeli vendéglőbe ment be. Mellig erő kerek, álló-asztalok voltak. Egy deci pálinkát kért, egy ilyen asztalhoz ment a poharával, felét behörpintette a pálinkájának, s pár perc múlva csak annyit láttak, hogy összecuklik, összeesik. Amiként ilyenkor történni szokott, ugrottak az emberek, de hiába, már csak a halottat istápolhatták, költogethették. Hogy mi történt az alatt a négy órányi idő alatt, amíg annál a nemkívánatos hivatalnál „időzött”, senki sem tudta. Hogy a felesége nem merete vagy nem akarta „feszegetni a dolgot”, ezt sem tudni. Csak annyit, hogy még a temetésére is alig mertek elmenni az emberek. Híre járta, hogy „jegyezték”, aki ott volt. S a halál okáról nem kellett számot adnia senkinek.

A félelem birodalma bekebelezett minket is. Az élet folyt, mert folylnia kellett, de annak tartalma megváltozott. Mindennapi érzéssé vált az emberekben a szorongás, rettegés, a védtelenség. Régen volt az életnek egy rendje. Az emberekben benne volt, hogy mit szabad, s mit nem. Tudtad, hogy mi a törvény, s igyekeztél aszerint élni. Most: felborult a rend. Új bűnök „születtek”. A legfontosabb a szó bűne. Ezt eddig itt, tájainkon, elorzott, elvett, átjászott és odadobott szülőföldünkön csak mint a magyar szó bűnét ismertük. Most a szóval kifejezett gondolat bűnévé is

vált, fokozódott, terhelődött. Láttad, hogy nőnek a rabság falai, s te nem mondhattad azt, hogy rabság. Azt kellett mondanod, hogy szabadság. Hogy eddig rosszul éltél, nyomorogtál. S nem mondhattad azt, hogy rosszul élsz ma is. S nyomorogsz ma is. Talán – vagy talán nélkül is – rosszabbul, mint eddig. De mindenképpen lenyomottabban. Mert: a „jelen” napfényessé vált. Széppé, gyönyörűvé. Látod, hogy szemek merednek rád mindenünnen. Figyelő szemek. Mindenki lépéseit követik. A tiédet is, légy bárki, nemcsak a fontos emberekét. Mindenki, aki él, gyanús. Micsoda pénzekbe kerülhet ez nekik – töprengett Gyuri. Majd korrigált: Nekik? Onnan, ahonnan nekik van, az egész ország népének az elmismásolt javaiból, jut erre is... Erre adat nem volt, de egyre inkább úgy érezte, minden négy-öt emberből egy-kettő az ő titkos megbízottjuk. Akiket fizetnek ezért, hogy nekik jelentsen rólad. Nem arról, hogy mit tettél, mert ki az, aki itt bármit is mer tenni, hanem főleg arról, hogy mit mondtál. Így hát hatalmassá nőttek a társadalom fülei, melyek óriási tölcserként szívják be, raktározzák el, s továbbbíják a szót, a te egyenes vagy elferdített szavaidat. És kialakultak a védekező-reflexek is. Az emberek – akik becsületesek tudnak maradni ebben a hatalmas kiszolgáltatottságban, becsstelenségben – hallgatnak. A gépek zakatolása lett az egyetlen igaz hang a gyárban, minden más – ha van más hang is – hazug hang.

Igen, a megnyomorított gépek... Pedig azok nem emberek, de őket is megnyomorították.

„Hej, ha én is, én is köztetek lehetnék!”

Gépek, gépeim! Lelkem részei.

Otthon. Otthonom. S itt a kettő – a gyár meg a tornácos ház – mintha összerosódott volna. Mintha ugyanaz lett volna mind a kettő.

Érezte, legördül egy hivatlan könnycsepp az arcán...

Hogy lehet így élni?

Meddig lehet így élni?

Egy nagy ordítás kintről. Az egész szoba – pár kivétellel, köztük a lekötözött Johannel – az ajtóhoz tódul. Mi van? Egy dühöngő őrültet hoznak. Engedjenek, engedjenek! – ordítja. Hagyjanak hazamenni! A két „kemény legény”, a két ápoló, akikben felismeri Gyuri az ő fogdmegjeit is, tartja vasmarokkal, miközben hátulról egy harmadik közeledik a kényszerzubbonnyal. A kettő úgy irányítja, hogy a hátulsó hirtelen rádobja

a zubbonyt, szakszerűen befogják a rúgkapálózót, s már könnyebben bánnak vele. Csak átviszik az előcsarnokon, valahová el, ők csak bámulnak utána. Még egy hasonló esetet látott, vagy akkor inkább hallott, mert épp az orvosnál volt, amikor az történt. Arra gondol, vajon őt is ugyanúgy dühöngőnek minősítették az akkori betegek? Az akkoriak, mert közülük többen már nincsenek. Látni, hogy időnként egy-egy öltözködik, csomagol, aztán eltűnik, s ott marad üresen az ágya. Jöhet bele – és jön is mindig – az új. Egy ideig – ha távolról is – hangzik a kiabálás, aztán elcsendesedik. Biztosan megkapta a maga nyugtatóját a szerencsétlen. Hoznak egy más beteget is. Azt is ketten fogják. Remegve jár a szája, reszketnek a karjai, s inkább érthetetlenül motyog, mintsem hangos lenne. Furcsán rebeg a szeme is. Delírium trémensze van, mondja a mellette álló Mancika ápolónő. Az mi? – kérdi önkéntelenül. Alkoholos önkívület – jön a válasz. Ezt is másfele, más szobába viszik, csak átvonulnak vele a folyosójukon.

A lekötözött Johannról mondják, hivatalnok, tervkalkulátor volt az egyik medgyesi gyárban, ő foglalkozott a „tervek”, részleg-tervek, s azon belül: egyéni tervek leosztásával, és az összegezéssel is, ki miként teljesítette a tervét. S ez a sokféle munka, a megkövetelt hazugságok tömkelege terhelte meg az agyát. Más az, ha réalisan számolsz, az egy az egy, a kettő az kettő, egyszóval minden az, ami. És megint más, ha mást kell írnod, mint ami van. Egy adott pillanatban elmerülsz a hazugságaid között, elveszíted, elveszítheted a felettük való uralmat. Itt, mint egy teljesen beszámíthatatlan, úgy viselkedik. Amikor feloldozzák, hogy az ágyát rendbe tegyék, akkor is fogni-őrizni kell, úgy, ahogy van, félig meztelenül is indulni akar. Teljesen meg van zavarodva. Vajon az orvostudománynak van hatalma az ilyen betegek, betegségek fölött? Van számukra gyógyulás?

Gyuri a szobát nézi, a társakat nézi. Márk most is megszokott helyén, az ablakban kuporog. Gyuri odalép, s kinyitja mellette – nem is tudni, hányadszor – a fészke ablakát. Nincs levegő. Fulladok meg! – mondja, s kitarja. Veszély nincs, mert ott vannak a vasrácsok. A fiú nem agresszív, tudomásul veszi a helyzetet, de szemmel látni, jobban szereti, ha nem jön rá kintről a levegő. Őt a benti bűz nem zavarja. A kívül egyből felhangosodik, a fák suhogása, az élet dala tölti be a levegőt.

A nyurga növésű Kádár Ernőről azt mondják, pilótatiszt volt, sokgyermekes családból származik, és mindig kitűnő tanuló volt. Ezelőtt őt esztendővel gyógyíthatatlanul elveszítette az esztét. Mindig mond

megszakítás nélkül, és járkál, közben a levegőbe ugrik, kezével hadonászik, üt és ugrál, és sokszor lehasal. Teréz ápolónő mondja, hogy többször otthon is volt, majd visszahozták. És jó nyugdíjat kap. Szakadatlan szívja a National cigarettát, s a csikkeket a földről sokszor felszedi, és mond, mond, mond, és jár, jár, jár. A nevét kérdésemre megmondta.

Constantin a brassói Vörös Zászló gyár műszaki rajzolója. Egygyermekes, volt nő. Már tíz éve esztét vesztette, összefüggéstelenül, értelmetlen szavakat össze-vissza mond. Viszi a vedret, súrolgat, az árnyékszékét, vizelőt súrolja. Kacagva, jókedvvel! S mond, mond ő is szakadatlan, értelmetlenül. Mikor Kosztikának mondják, azt megérti. Ő is nyugdíjat kap. Az egyik beszéde szerint ijedség okozta nála a bajt. Ezt mondta az anyja is, de a sógorasszonya már azt állítja, hogy a volt felesége hűtlensége váltotta ki.

Most délután négy óra húsz perc van. Hiába kértem az ápolókat, Turza Rozália kövér ápolónőt és a többieket, hogy engedjenek ki az udvarra, a szabad levegőre. Hivatkoztam az orvosokra, hogy H. élőszóval megengedte, hogy kimenjek már az első héten, de még egyszer sem engedtek le. Most hozta T. ápolónő a számomra küldött két lapot. Az egyik a színháztól Sajó Sándor aláírásával. Mintha egyértelmű levelemet félreértették volna. A lapon gyógyulást kíván. Az egyértelmű írásomra ezt a hideg zuhanyt fegyelmezetten elviseltem.

Imre Sanyi sajnálja, hogy elvesztette a levelemet, ami miatt kérésemet – hogy küldené el a Munkásélet szombati számaait és az Utunk pár példányát – nem teljesítette, és nem válaszolhatott. De most közelebbről teljesíteni fogja kérésemet...

Magántulajdon, köztulajdon...

Az egyik eltöröltetik nálunk – mert így lehet teljesen kirabolni az egész társadalmat, mindenkit, aki él –, a másik meg az elrabolt javak hazudott neve. Csak a név van, mert ő maga nincs, vagy legalábbis más. Préda, az élősködők jogtalan prédája, az elrabolt javak megnevezése. Életek értelme, hosszú generációk küzdelme vált egyik napról a másikra értelmetlenné. Hányan voltak, akik eddig azért dolgoztak, hogy valamiképpen egy parányi kis szigetet tudjanak teremteni maguknak a világban, most célpontok lettek, a kirablás célpontjai. A rendszer célpontjai. Megfosztani a javaitól, mindenétől, hogy teljes talajtalanságba jusson, ez a szándék. A szorgalmad,

önmegtartóztatásod nyíltan is bűnnek neveztetett. Te kizsákmányoltál másokat, azzal szerezted a vagyonodat – így a hivatalos álláspont. A rablótársadalom álláspontja, melyet hazugul kiagyalt eszmére építettek. Marx, Engels és Lenin, a kommunizmus ideológusainak eszméjére.

A köztulajdon hazugsága is a sok-sok hazugság, a világot átszövő hazugságrengeteg egyike. Egyfajta tulajdon van itt, ezen a nyomorult tájon: ellopott, a régi államtól elvett, másoktól, a polgároktól elvett, eltulajdonított, közösséginek hazudott tulajdon. Még szójáték is született erről: Ami a tiéd, az az enyém is, s ami az enyém, ahhoz neked semmi közöd. Ha mint „fejlődést”, mint „folyamatot” próbálnók ráhúzni erre a korjelző, a kor arcát megfogalmazó népi bölcsességre, akkor ez így lenne, így fődné legjobban a valóságot: Ami a tiéd volt, az már az enyém, s ami az enyém már, ahhoz neked nincs közöd. Mintha egy nagy rablótámadás történt volna a lenini-sztálini „szocializmus” eszméjének az álarca mögé bújva. Rablótámadás, rablógyilkosok támadása... Mert a rablás gyilkossággal is társult. Szemrebbenés nélkül öltek, ölnek folyamatosan. Az élet már régen nem szent. Az ember védtelen. Úgy van, mint akire rázúdul az ár. Mely könyörtelenül elsodorja. Védekezni sem tud ellene.

Köztulajdon, a közösség – vagy még cifrábban: a dolgozó nép – mint tulajdonos nem létezik. Még az is hazugság, hogy állami tulajdon. Vagy látszat ez is. Mert az állam is csak ideiglenes tulajdonos, az ő tulajdonának is rendeltetése van. S az a pillanatnyi rendeltetése, hogy ne lehessen azé, akié eddig volt, aki azt megteremtette. Vajon nem azért kellett elvenni a régi tulajdonosoktól, tulajdonosaitól, hogy felszabaduljon az a tulajdon, senki tulajdonává váljék, hogy a valaki – aki most háttérből irányít – majd, amikor elérkezik annak a pillanata, megjelenjék, s rátehesse a kezét? Mert a lényeg: a tulajdonoscseré. Hogy tőled elvétessék s a padlóra tétessék a „cél érdekében”. Egy, a világot felfalni akaró erő érdekében. Mert hogy akire hivatkoznak – a munkásosztályra –, annak semmi köze nem lett – és nem is lesz – hozzá soha. Egy újfajta kapitalizmus született meg, mely annyiban különbözik a régitől, hogy akkor a tulajdonosnak magánneve volt, most láthatatlan ő is. Mint ahogy a hatalom is láthatatlan. Nincs arca. Nem látod, csak érzed! Nem mozog, nem szuszog, nem szólal meg, nem kérdezi meg, hogy vagy, azt sem, hogy mit csinálsz. De figyel valahonnan. Szeme sincs, de mégis rajtad tartja a szemét, esze, agya sincs, de mégis tudja, hogy mit mondtál, mit szólott a szád, sőt még azt is, hogy mire gondoltál. Hogy

ez így legyen, így lehessen, ezért kellett Lenin – eszköz volt ő is –, ezért kellett a forradalmak, ezért kellett a „szocializmus” álfogalma, hogy a tulajdonoscseré megtörténhessék. A csápok, a hatalmas csápok, körmök ott készülődnek a háttérben, hogy majd egy adott időben, az idő egy adott pillanatában megragadjanak. De hogy ezt meglátjuk-, megtudjuk-e valaha, hogy ki is ő, hol is rejtőzködik ő, az kérdéses. Lehet, hogy soha. Mert a sarok, ahol a hálóját megszötte pók rejtőzködik, hogy újra és újra prédára csaphasson, rejteksarok. Őt látni nem hogy nem lehet, de nem is szabad.

Este 9 az óra, villanyoltás!

A huszadik nap is eltelt. Ma vasárnap lévén elég sokan jöttek látogatóba. Hozzám senki. De hogy is jönne? Bár élni tudjanak, nemhogy utazni! Meg aztán: ki vigyázna a sok gyermekre, ha Babus elindulna hozzám, engem látni.

Most a közös cél: csendes éjszaka.

De lehet-e csendes a szerencsétlenek éjszakája? A nyugtalanok, az eszüktől megfosztottak – mert a kor fosztotta őket is meg az eszüktől – éjszakája? Ott vannak, sorban fekszenek a kicsi Márk, Jóska, Constantin, Helmut, Deleanu, Ioan és Ursu, Kosztika, Máriás az oldalán hatalmas, még ma is két tenyérnyi, gennyező sebbel, melynek okozója ide juttatta, a 16 esztendő s Péter, Mircea, Béla, s a szerencsétlen Johann. Utóbbi közben-közben nagyokat nyög, ki szeretné szabadítani a karját, a kezét. Ott hánykolódnak mind az éjszaka hullámozó vizein. A hajójuk eltörött, széthullott, darabokra szakadt, s őket hányja a sorsuk vize. Mindenki meg van fosztva az akaratától! Így hát a sötétséget is beszövi a rágódás, itt-ott a szenvedés, másutt az öntudatlanság, a nem bírod felmérni a helyzetedet fátyla. Ez a fátyol ráterül, ránehezedik a szobára, mindenkire, aki él. Az egyik ápoló mindig a közelben van, rá bármikor szükség lehet. Bármikor elpattanhat a megbomlott idegrendszerek egy-egy újabb szála, s elkezdődhet valami beidegzett vagy új örült cselekvés. Neki vigyáznia, figyelnie kell.

Gyurinak szinte zakatol az agya, úgy dolgozik, jár, ha tudna, izzadna is a nagy és nehéz munkától, amit „engedély nélkül” végez az agyával. Hogy megidéz, aztán eleméz, és lát, még többet is, százszor többet, mint eddig látott. Felidéz olyasmiket is, amik a mindennapi élet részei voltak eddig ott, a küzdelem terén. Ahol szép volt mégis küzdeni... Vagy olyan dolgokat is, amik rejtve voltak, s most itt, ahol a cselekvés lehetetlenné tétetett és ezzel

meg is tiltatott neki, azt nem tudták megtiltani, hogy az agya működjék. És az agy is lát, lát azzal, hogy össze tud vetni, ütköztetni tud dolgokat, megtörtént dolgokat tud felidézni, s következtetéseket is le tud vonni belőlük, még akkor is, ha azok a következtetések nem éppen szalonképesek, s Isten őrizz, hogy ki merd mondani, mert akkor akár még halálos baleset is érhet. Vagy örökre itt reked veled sorsod darabokra tört csónakja.

A szakértelmet – ez is ott volt, akik vezettek, látták, hogy mit ér a munkád, látták, mert ők is értették ennek a munkának a lényegét – most a vezetés tudatlansága váltotta fel. Az új, botcsinálta vezetőknek fogalmuk sem volt, és még most is alig van fogalmuk arról, mi az, hogy gép, mi az, hogy termelés. S a munkásoknak arról, mi az, hogy a tudás rangja, a tudás értéke. Eszköz lettél, munkaerő, munkaeszköz, szavakban: a gyár ura, valójában a gyár rabja. Egész léted bűnöd volt. S mert – ez is a rendszer lényege – „van, aki gondolkozzék, te fogd be a szádat!”, a kaptafa mellől jövő elvtársak osztották a feladatokat neked, s ítélték meg a munkádat, s mondták meg nagy-nagy szakértelemmel, hogy mi szükséges, s mi nem, ezért zuhant a munka termelékenység is. Mert az igazi szakértelmet kiebrudalták a gyárakból. Tudta, látta ezt mindenki, de az ellenkezőjét zengte fű, fa, bokor. Még a madarak is azt csicseregtek, hogy a dolgozó emberek világa ez. Azt is tudták, főleg érezték az emberek, hogy zuhantak a munkabérek. Ha másból nem, abból, hogy kevesebbet lehet vásárolni a mai bérből, mint a tegnapiból. Mert a hazugságvilág lényegéhez tartozik az is, hogy kell emelkedniük a béreknek. Ezért szükséges még az infláció is. Mert hanem... És mégis: boldogság. Boldog, mosolygó arcú világ. Emelkedő jólét. S valójában: kettős vagy hármass rabság. Rabja – elsősorban – az elnyomó rendszernek, mely másnak hazudta magát, mint ami, rabja a hazug világ hazugságainak, melynek valós arca közel sincs ahhoz, mint aminek mondja magát, s rabja gályarab-padodnak, mely munkahelyed. A te neveddel – munkásosztály – fedte magát a hatalomra törő erő, s az általa odalökött, a pillanatnyi hatalmat birtokló réteg, szolgálhad az is, az eszme mögé rejtőzködők vagy rejtettek kijelölt szolgálhada, egy letiport világ úrrá tett volt csürhe-hada, haszonélvező hada. A hozzá nem értés hűhója, dárídója, mely lealacsonyította az értékeket, s lealacsonyította magát az embert s magát a munkát is.

A munkát? Gyuri bocsánatot kér a munkától ezekért a gondolatokért is.

Mert itt a megfosztás fájdalmával érzi, hogy milyen szép is volt dolgozni! S érzi, hogy feladatok nélkül – tehetetlenségre ítéltségében – milyen szörnyen nehéz az élet. Mennyivel jobb volt az a fáradtság, melyet egy átdolgozott nap után éreztél, ennél az állapotnál, melyet így tudsz nap mint nap megfogalmazni, hogy: A semmittevésbe fáradtam bele.

Gyuri fekszik az ágyában... Felkelhetne, de csak ritkán kel fel. Itt ő beteg... Élvezi a betegek jogát. Feküdhet, nézhet a semmibe, élheti a maga sorsát. Mint ahogy mindenki, minden teremtetett lény a maga sorsát éli. A maga sorsát, mely mindig, mindenütt függvénye az egyetemes sorsnak.

Ha valaki figyelné, s belelátna, bele tudna látni ebbe a „betegbe”, furcsa lenne neki, hogy az csak alig-alig kifele, mindig befele néz. S ha az agy képernyője valahová ki lenne feszítve, mint filmvászon, nézni látni lehetne rajta az elvonuló és testet öltő képeket, képekbe átvethető gondolatokat, ember-árnyak sokasága vonulna azon az ernyőn, annak az ernyőnek a havas mezején, sorsába esve, sorsába hullva. S ha látható lenne az eszme, a történelem mozgó eszméje, az ott rejtőzködne valahol, valamiféle bozótban, ahonnan látszik minden, épp csak ő nem, ott hegyezné karvalykörmeit, onnan vetné a hurkait, gáncsait, hogy minden csak úgy történhessen, ahogy ő akarja. A karvalykörmök rád meredőn figyelmeztetnének, hogy félj, légy elkészülve a legrosszabbra is, a hurkok fognák a lábadat, a csuklódat, a nyakadat, a gáncsok megakadályoznák, hogy te úgy lépj és arra lépj, amerre akarsz, vagy amerre életösztönöd, megkapaszkodó ösztönöd, a lábon maradás ösztöne irányítana. És szolgálhad is menetelne ott, hajcsárolásra és hajcsárolhatóságra, végrehajtásra kiképzett rabszolgák hada, akik maguk sem tudják, hogy mit cselekszenek. De harsányan cselekednének, suhogtatnák ostoraikat, lendítenék csákányaikat „azok”, és „ezek” túrnák a csapásokat, szóttalanul mennének arra, amerre hajtják őket. Egy-egy hátraszólna, egy az ezerből vagy inkább a tízezerből, csak annyit, hogy miért, és látnád, hogy kiemelik, s ellökdösik valamerre, vagy ott, a helyszínen beletapossák a sáncba, a sárral telibe. Az adott világ szerkezete egy gépezet, melynek őrlő kerekei vannak, a kerekek fölött a hatalmas garat, mely folyamatosan nyel, elnyeli azt, ami a legkisebb ellenállást kifejti. És ezen a képernyőn meg-megjelennének az „egyesek” is, a legfőbbek, urak és szolgák egyszerre.. A Dimitrovok és Gheorghe Gheorghiu-Dej-ek, Rákosi Mátyások és Mao Ce Tungok, Kim Ir Szen-ek,

Fan van Dongok... Egytől egyig a legembertelenebb erő legembertelenebb megtestesítői. Fejükön babérkoszorú, melyet sátán helyezett oda. A sátáni kor legfőbb ura.

Descartes mondta: cogito ergo sum... Én is – képezeleg magában ez a szálfaberember – most gondolkodhatom. Eddig mindig a cselekvés, a mindennapi lét, a család fenntartásának a küzdelme kötötte le az energiámat. Valahol szerencsés is voltam, a háborút majdnem-majdnem megúsztam. A körülmények is hozták. A gyárunkat hadiüzemnek nyilvánították, nagyban gyártottuk a katonai felszerelések – elsősorban ruhák – anyagát. S így jogot kapott a gyár, hogy a fontosnak nyilvánított férfi-munkaerőnek is felmentést kérjen. Ebbe estem bele én is. Csak az utolsó hónapokban kellett a határőralakulatnál jelentkeznem. A hadvezetésnek az volt a terve velünk, hogy őseink feladatát, a határ védelmét bízza ránk... Minden családban élt még a hagyomány, gyermekkoromban én is sokat hallottam: katonarendiek vagyunk. Szabad szép földiek. Igaz, akkor már emlék volt csak ez a szabadság. Fájó emlék. Dehogyan voltunk mi szabadok! Mégis volt valami méltóság bennünk! Valami büszke méltóság! Virtuos méltóság. Ezt a méltóságot a román uralom sem tudta egyik napról a másikra kiirtani. Pedig, hej, be zavarta őket. Mi valahogy felettük éreztük magunkat. Még én is, aki nekik hála, a kornak hála még tanulni is csak alig tudtam. A föld szeretete is valahogy lelkünk része volt. Valósággal fájt nekünk a föld! S a lelkünkben egy lett a termőföld – amelyet meg kellett művelni – a szülőfölddel. Hozzá voltunk növe a tájhoz, a földhöz. Bár édesanyám soha nem gazdálkodott, az a pár hektár föld, ami minden vagyonunk volt, mert azt nem lehetett belegyúrni a hadikölcsönbe, bizony jó „hátszág” volt nekünk is. Még ki sem kellett mennie falura édesanyámnak, házhoz jöttek a mindenkori feleséink, s házhoz szállították a nekünk járó termést is. Mint gyermek sokszor hallottam ezeket a jelentéseket. Bizonyos Ernő – így hívták a felesünket – jött s jelentette, ennyi búzát, ennyi árpát csépelet, ennyi pityóka termett, s ennyi részesedéssel tartozik... Nem nagy tételekről volt szó, pár mázsa búzáról, pár mázsa krumpliról, ami el is ment a háztartásban. De az is jó volt. Most, ahogy ebben a mai hazug világban felidézem azokat az időket, mintha egy idill lenne. Jön Ernő, mondja hogy 5 mázsa, annak a fele 2 és fél... És ehhez nem fért kétség, ez a szó, hogy vajon?, nemhogy nem hangzott el, fel sem merült. Bennünk volt a szó

szentsége. Jobb, mondjam azt: kifizetődőbb volt egyenesnek lenni. Nekünk ami jött, jól jött. Az egyezségük is úgy volt, az adót is levonta a feles, mi csak azt kaptuk meg, ami nekünk járt. S akármilyen kevés is volt, jó volt, mert a kenyerünket nagyrészt fedezte.

Most – amióta ránk szakadt ez a boldogság – ezzel a hátszág-vagyonkánkkal nem dicsekedtünk. Talán azért, mert nem mi műveltük meg, nem szántottuk, nem kapáltuk azt a földet, annak haszna csak mint kizsákmányolókat illetett meg minket. S ki az, aki hangosan mondaná ma: én is kizsákmányoló voltam? Nem írtuk be sehová „bűnünk jelét”, s így az ki is került a velünk kapcsolatos nyilvántartásokból. Ennek is következménye volt, hogy a falu tragédiáját is inkább Babusékon keresztül éltem, éltük... Vagy rajtuk, az ő családján keresztül legyintett meg minket is...

Először a Szovjetunióból hazatérő foglyok hozták az itteniek számára az eljövendő – akkor még csak várható – boldogságról az első híreket. Nekünk Feri bácsi a szomszédunk, aki Szmolenszkben töltötte „boldog éveit”, példálózott. Nagyságos asszony, jó lesz megszabadulni a földtől! – mondta. Ő is mindenétől meg akart szabadulni. Volt neki is pár hektár földje is, de a papírjaiba nem írta be. Még magyarázatot is kitalált, hogy ő azt hitte, hogy az itteni birtokát kérdezik, azok a bizonyos földek édesapjától maradtak rá Széppataján. Így hát ő sem lógott ki a sorból, amiként mindenki, ő is takargatott, takargatta „bűneit”, mely nem volt más, mint az ő és családja addigi munkás élete. S amikor már ténnyé vált nálunk is a kollektivizálás, kezdték alakítani az első „közös gazdaságokat”, téeszeket, szinte fillérekért adta el azt a darabot, amelyet a szomszédos parcella megművelője hajlandó volt átvenni, s nem is az volt az elsődleges kérdése-kívánsága, hogy mikor tud fizetni, hanem az, hogy mikor íratja át. S ami még így is maradt, pár hektárja, azt odaadta „használatra” egy földéhes-földszerető egykori szomszédjának, s ott is az első, hogy papíron fektessék le az átengedés tényét. S belefoglaltak mindent. Hogy az adót az illető fizeti, és hogy neki vele szemben semmi elvárása nincs. Mivel ezt mi tudtuk, édesanyám egyszer kivallatta, hogy miért. Soha nem felejttem el a borzongató beszámolóját: „maguk elképzelni sem tudják,” hogy „mi van ott!” S beszélt az emberek meghurcolásáról-elhurcolásáról azért, hogy volt valamijük. S a letarolt tájról, a félelemről, az arcokra fagyott mosolyokról. S arról, hogy az „ellenséget” fizikailag is miként semmisítették meg. Ez már

múlt ott is – mondta –, de az utána maradt félelem ott van az emberek arcán, létében, lényében. Az egész „új világukban”. Isten őrizze meg az emberiséget ettől – mondtuk együtt is –, s íme, eljött hozzánk is.

Feri bácsitól hallottam először: a sátán birodalma! Így, szó szerint megfogalmazva: a sátán birodalma!

XVI. *Hogy ne legyek olyan árva*

Gyuri sokat foglalkozik az Istennel. Hozzá fohászkodik, hozzá könyörög. Ő is elmondhatná magáról: „Hiszek hitetlenül Istenben, mert hinni akarok!”

De hiszek-e igazából? – kérdezi magától. Ellen tudok-e állni ennek az istentelen kornak, mely nap mint nap öli, gyilkolja Istent. Öli, gyilkolja a hitet. Minden oldalról, minden eszközzel.

Nincs Isten! – mondja az ideológia.

Nincs Isten, tanítják az iskolában a gyermekeknek. Ateista tanfolyamokon tanítják nekünk.

Nincsen, nincsen, nincsen, mondják, szajkózzák szinte reggeltől estig s estétől reggelig. Az emberben akaratlanul is felmerül a kérdés: Miért?

Olyan okosak ők?

Magukat „tudományosoknak” mondják, s azt zengik, hogy a tudomány bebizonyította, hogy az egész istenhit álmítás! Ámítanak az egyházak, ámítanak a papok. Lenin nyíltan is felhívást intézett a néphez: öljétek meg a papokat! Hogy egy ilyent kimondhass, ahhoz is istentelenség kell. Mert hát ne gondoljunk egyébre, a tíz parancsolat egyike: Ne ölj! És ő – a világ legigazságosabb rendszerének a prófétája – arra buzdít: gyilkoljatok, öljetek! Nem próféta volt ő, tömeggyilkos! Közönséges bűnöző! Vezér a bűnözők között. Vagy a bűnözők hazug, s hazugságaival sokakat rászedett vezére. Az egyház, Krisztus tanítása arra is int: Szeresd felebarátodat. Ők azt mondják: gyűlöld embertársadat, a másik embert, mert az ellenséged. Tehát ne szeress, hanem gyűlölj. De lehet-e gyűlöletből élni? Lehet-e szeretet nélkül élni?

Az egész világtörvény a szeretetre alapozódik. Azért vagyunk mi, emberiség, azért van az egész élő világ, mert szeretni tudunk. Még a kotló is szereti a pici csirkéit. Ha nem szeretné, nem lenne kotló sem. A medve is szereti a bocsát. Ölni tud, ha valaki bántja. Hányan járták meg tudatlanságból is, medvebocsokra bukkantak, olyan édesek, megsimogatták őket, s mint egy vész, jött az anyamedve, aki csak annyit látott, hogy bántják szeretteit, s ölt érték.

Sokszor nézte, elnézte Gyuri: milyen szép, ahogy egy édesanya sétáltatja a gyermekét. Fogja a kicsi kezét, s vezeti. A jó múltkoriban egy cigányasszonyban is gyönyörködött. Őt apróság nyüzsgött körülötte. És az vigyázta őket, ha valamelyik el akart kóborogni, utánakiáltott, visszahívta,

ha nem jött, utánament, s visszavezette magához. Ki mondta neki, ennek a primitív, talán iskolát sem járt lénynek, hogy ő felel értük? A törvény, az isteni törvény, a szeretet törvénye. Mely világtörvény! Él mindenben és mindenben, bennem is – mondja, gondolja. Én is szeretem az enyéimet. Szeretem őket, szeretem nagyon. Az ő örömük az én örömöm is, az ő fájdalmuk az én fájdalmam is.

Istenem, vajon mi van velük?

Mit ennek az erőnek és képviselőinek a világtörvény? Őket egy érdekli, egy érdekelheti: a saját érdekük. Ezek az erkölcsi parancsolatok ellentmondanak az ő érdeküknek. Mert nekik ahhoz, hogy emelkedni tudjanak, nem szeretni, hanem gyűlölni kell. Nem szeretheted azt, akinek mindenét elveszed, akibe bele kell rúgnod, akit földre kell tipornod. Akit haláltáborba kell juttatnod. Nem, neked nem szabad szeretned! Neked gyűlölnöd kell! S az Isten szeretetre tanítana, az embertárs, minden ember szeretetére. És becsületre, ami az erkölcs kategóriájába tartozik. Nem is az a lényeges – s itt egy kicsit megáll, hogy ki merje-e mondani –, hogy... hogy van-e Isten, hanem az, hogy mi higgyünk benne. Mert az ő hite tesz bennünket becsületessé, erkölcsössé. Ez a hit tart vissza minket a bűntől, kormányoz bennünket a jóság, becsületesség, igazságosság felé. Arra, hogy tiszteljük embertársunkat, s ha egy bajban levőt látunk, segítsünk rajta. Mi lenne a világgal, ha mindenki csak önmagát nézné? Egy földre esettet felemelni fáradság. És mi átlépnők az elesettet, s nem segítenénk rajta. Vagy a hűség. A társadalom alappillére a család. Nincs fájdalmasabb, mint amikor az szétesik. A gyermekek odakerülnek a kiszolgáltatottságba. Ott: törvénybe foglaltatik, hogy ne kívánd a te felebarátodnak házát, se ökrét, sem szamarát... És ők kívánják. Ezért is akarják kiirtani az Istent. Van bennük valami magabiztosság. Ők tényleg hiszik, hinnék, hogy nincsen? Önteltséggel, bizonyos fajta dölyffel. És nem is kis gonoszysággal. Mert amit tesznek, minden az isteni parancsolat ellen történik. A sátán törvénye, akarata szerint. Így hát igazságuk: sátáni igazság.

De hát a Hit az ember egyetemes öröksége. Lázadók lennének, fellázadnak az egyetemes örökség ellen? Vagy fogalmuk sincs a törvényről, egyetemességről, egyetemességről? Vagy hazudnak maguknak is? Igen, mert saját emelkedésüket biztosító törvényük követeli meg, hogy hazudjanak! Magukat képzelik törvényalkotóknak, amiként azok is. Megalkotják, megalkották az ember megalázásának, az ember igába döntésének, az

ember tisztaságának, erkölcsi lény mivoltának a megsemmisítése törvényét. S ebben akadályozza őket Isten? Istennek a hite?

Igen, ebben!

Mert Isten valójában bennünk él. Az ő törvénye az emberi lény, az emberség (a humánus) törvénye. A Jóság és Igazság – jónak lenni, igaznak lenni, akkor vagy ember – törvénye. Ők nem akarják a jót, és az igazat sem. Nekik nem kell a jó, s az igaz egyenesség. Isten törvénye a szeretet. Nekik nem kell a szeretet. Isten törvénye az uralkodás. Uralkodik felettünk, a lelkünk felett. Hát ne uralkodjék. Ők akarnak uralkodni. Ők akarnak a minden urai lenni. Ezért is nem kell nekik Isten. Mert Jóra intené őket. Mert szeretetre intené őket. Mértéktartásra, az embertárs tisztelőre, megbecsülésére. Ők nem akarják tisztelni, becsülni az embertársaikat, vagy általában az embert. Csak magukat látják, tudják, ezért sem kell nekik Isten. Mert keresztezné az ő akaratukat, az ő céljukat.

De hát kik ezek? Kik ezek? S tényleg ki akarják irtani a Lelkek Istenét, a Jóság ösvényének az örök egyengetőjét?

Tudják, hogy mit tesznek?

Tudják. Tudják, mert érzik, hogy az az ő legfőbb ellenségük.

Mert Isten: a Jóság. A Jó győzelmének a reménysége.

Mert Isten: a hit vigasztalása, reménysége. A megmaradás reménysége. Mely maga is egy Hit. Annak a hite, hogy velünk nem hal meg az élet, él tovább, mert élni akar.

„Az élet él és élni akar! Nem azért adott annyi szépet, hogy átvádoljanak rajta gonosz, ostoba feneségek.”

Ők mindezeket ki akarják zárni. Nekik nem kell egy szem – még a lelkükben sem, a hitükben pláne nem –, mely mindent lát, mely mindent tud, és amelynek megvan a maga törvénye. Ők a saját törvényeik szerint akarnak élni, lenni. Nekik nem jó vagy becsületes emberekre, hanem szolgákra, őket vakul kiszolgáló végrehajtó gépekre van szükségük. S talán félnek is Istentől. Az isteni büntetéstől.

Ezt bevallani?

Nem, nem és nem!

Ők akarnak büntetni, és tudják, hogy kit akarnak büntetni! A saját ellenségeiket! Elég van belőlük! Nem kell nekik a hit, mely felettük is uralkodhatna.

És ki az ő ellenségük?

Mindenki és minden, ami él és élni akar. De elsősorban maga a Törvény. Az Isteni! Mely megköveteli tőled a szelídséget, a jóságot és az igazságot.

Ők félnek az igazságtól is. Mert az ő igazuk: az ő hazugságuk. Az ő hazugságaik. Tudják – mert kell tudniuk –, hogy bűnösök és romlottak ők. Hogy gyűlölködők. Hogy ők csak gyűlölni tudnak, s szeretni az embert nem. „Önmagunk urai akarunk lenni” – mondhatnák, még ha nem is mondják. Mert mondani ezt nem lehet, csak ennek az ellenkezőjét, hogy ők az emberiségért teszik, amit tesznek. Tudják ők, hogy mi a jó, nem kell nekik azt egy Isten mondja. Önnön „jó” tetteiknek ők a kigondolói ugyanúgy, mint az ellenőrzői is. Ezért is nem kell nekik Isten!

„Istenfélők” vagyunk mi, „régí” emberek.

Ők, az erőszakkal megszerzett hatalom birtokosai senkitől nem akarnak félni. Ezért „ateisták”. Bebújnak e „filozófiát” sejtető idegen szó mögé, még igazolják is vele magukat. S az egyház hazugságairól, mákonyáról szövegelnek. Valójában nem is érdekli őket, hogy én hiszek-e vagy nem. Elsősorban nekik nem kell, mert félnek tőle, és ők nem akarnak félni. És ha én mégis számítok, csak annyiban, hogy ne legyen senki, akire én támaszkodhatnám, hogy nekik legyek teljes énemmel, minden-minden félelmemmel kiszolgáltatta. Ne Istent féljem, hanem őket. Tőlem is megkérdezte Székely Gábor: láttam-e Istent? Maga az eszét látta-e? – vágtam vissza az „okosnak”, a „felvilágosultnak”.

De: De miért nem kell „nekik” Isten? Kérdezem újra és újra és újra. Mondjátok meg!

Miért nem kell nekik az Egyetemes Hit! A világot átfogó Hit. Amit erkölctanná is tett a történelem. A Hit nem csak a Világ Magyarázata, hanem az embert jobba tevő parancsolat is. Vannak vallások, világvallások. És ezeknek a vallásoknak mindenike erkölcsi törvény is. Kivétel nélkül mindenik. Nem csak az Isten fogalmát teremtik – mert Isten a mi elképzelésünk szerint ölt testet. Csak elképzeljük a magunk alakjára. Zeuszként vagy Íziszként, Jahveként vagy Allahként. Brahmaként, Sivaként, vagy akár a mindent látó, a világunknak melegséget adó Ré napistenként. De akármilyen az az Isten, azt követeli, kívánja, várja tőlünk, hogy legyünk jók, legyünk igazak. A nagy próféták, a Hit parancsainak a megfogalmazói, Mózes és Mohamed, Zarathustra vagy Buddha mind az erkölcs parancsolatát (is) megfogalmazzák. Azt, hogy ne hazudj, ne lopj,

ne ölj, ne tulajdonítsd el a te felebarátod javait, amik az ő munkájának, kitartásának, önmagával szembeni megtartóztatásának (gyűjteni és nem elverni, elherdálni), az ő vitézségének, tehát az ő hazához való hűségének, az azért hozott áldozatának az eredményei. Légy hűséges a társadhoz, aki a te másik feled, aki a te gyermeked apja vagy anyja.

Amikor ők azt mondják, hogy Isten nincs, mindezt a sok-sok jót, még magát a lét törvényét is tagadják. Pedig az ő létük is a törvény része. De ezt ők nem akarják tudni, tudomásul venni.

Megkockáztatom: az ő, magukat racionálisnak beállító hideg agyukat nem is az érdekli, hogy van-e Isten. Hanem az, hogy én ne higgyem, hogy van. Mert ha én hiszem, akkor ez a Hit ad nekem erőt. Hát ne legyen nekem erőm! Azért ne legyen hitem, hogy erőm ne legyen. Hogy totálisan maguk alá tudjanak gyűrni, meg tudjanak gyötörni, az igájukba tudjanak hajtani, a teljes kiszolgáltatottságba tudjanak taszítani.

Még amikor Istent emlegettem, feltűnt, az orvosok sem visszhangozták. Mintha nekik sem lenne. Pedig az ő betegek sorsa is Isten kezében van.

Mondd meg nekem, Istenem, miért van ez így?

Itt, ebben az én börtönömben, az itt elviselt kínszenvedésben is érzem óvó kezedet, gondviselő jószágodat. S látom, hogy vagy. Látom a világ rendjében, a természet rendjében, az egész létben.

Behunyom a szememet, összeszemelem a kezemet, és veled beszélgetek. S látom ezt a templom-romboló istentelen világot is. Ahol semmi sem szent! S ahol a Tagadás Szellemé irányít, s ahol nem csak hogy kiölnék a lelkekből téged, tiltják is a Te Hitedet! Folyik a harc, folyik a nyílt támadás a Hit ellen. A lelkünk ellen! A Te Házaid ellen. Lenin és Sztálin szörnyű útját követve tömegesen hurcolják el nálunk is a papokat. Márton Áron, áldott életű püspökünk, Sheffler János szatmári és Pacha Ágoston temesvári püspökök s legigazabb papjaink börtönben vannak életfogytiglani ítélettel. Ott van Szilveszter atya is Üsdről. Már jó három éve, hogy elvitték. Csodálatos ember volt. Még élt nagymamám, akit római katolikus hitre kereszteltek, s vízkeresztkor mindig hozzánk is jött. Láttuk, ahogy a két ministránsával s a kántor úrral közeledtek felénk. Aztán bejöttek a kapun, jöttek fel a lépcsőn, Szilveszter atya írta fel az ajtó felső keresztdezkájára: GMB, 1945... Aztán be a házba, a rövid ima, szenteltvízzel meghinti körben a házat, a Krisztus keresztjét odatartja nagyanyámhoz, az megcsókolja, odalép hozzám – még gyermekkori emlék, később ez már elmaradt –,

megcsókol, édesanyámra is mosolyog, de tudja a családi helyzetet, élénk nem tartja a keresztet, és elindulnak kifele. Nagyanyám nyújtja a borítékot, szelíd jósággal taszítja el a kezét... A nagyságos asszonytól nem fogadom el! A Jóisten segítse meg, hogy élni tudjanak! Nagyanyám erőltetné, de nem! Majd nyomatékosítva és határozottan ismét: Nem! Látom az arcáról a jóságot. Minden hívét ismeri, még minket is édesanyámmal, akik nem vagyunk hívei, tud mindent rólunk, s tud mindent mindenkiről, a gondjaira bízott nyájról... S látom az arcáról áradó jóságot, azt is, hogy ez az ember szeret engem! Lelke jóságával szeret. És ezt az embert 1949-ben egy éjszaka elvitték. Él-e, hal-e, nem tudjuk, nem tudja senki. Elvitték, mert a jót szolgálta, s ebben a világban bűn a jóság, bűn jónak lenni... Falakat építenek a lelkünk köré, hogy ne lássuk az Isten arcát, a Jóság arcát, s ne legyen számunkra semmi-semmi támasz.

Ez is, vagy csak ez, egymagában is lehet vagy lehetne oka az Isten üldözésének. Hogy ne legyen senki, akihez könyöröghess, akitől óvást, segítséget várhass, légy teljesen kiszolgáltatott a gonoszság szellemének lecsupaszított, védtelen léteddel...

Csak nekik legyünk kiszolgáltatva. Teljesen tőlük, és csak tőlük függünk még a gondolatunkban is. Az ő felénk vetett foncsikáikon csüngjünk, csak hozzájuk könyöröghessünk.

Figyelik a templomba járókat, s különféle módszerekkel gátolják, akadályozzák az egyházak működését. Gelencéről hallottam, egész Erdély egyik legrégebbi templomában esténként, a vasárnapi miseidőben összegyűlnek, s pap nélkül imádkoznak a bátrak. A papjuk börtönben, és ők nemcsak magukért, érte is imádkoznak, amíg tart bennük ehhez a lelkerő. Mert erősnek kell lenned ahhoz, hogy szembe merj szegülni velük még az istenhez való közös fohászkodás szintjén is. És üldözött lehetsz a hitedért, még inkább annak megvallásáért is. A legtöbb ember egyedül és otthon, az otthon viszonylagos csendjében mer csak szólni az Istenhez. Meri kérni, hogy a mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma! A templom tilalmas hely. Kötelezik már az óvodákat is, nemcsak az iskolákat, hogy templomozás idejére foglalkozásokat szervezzenek a gyermekeknek. S ha nem szervezed meg, elbocsáthatnak az állásodból. Ahhoz is, hogy a társadalom ranglétráján egy picit is fennebb juthass, nem csak szóban kell tagadnod Istent, de a gonoszság szellemének a megtestesítője is kell, hogy légy. S másokat is kell akadályoznod abban, hogy rálépjenek az Istenhez vezető útra!

Vajon nem nekik van-e igazuk? – tettem föl magamnak már több ízben a kérdést.

Vagy-e igazán, Istenem? Mert ha vagy, hogy tudod túrni ezt a téged káromló, bűnös világot?

Válasz nincs, Isten hallgat. S ha megszólal mégis, csak bennem szólal meg. És nem azt mondja, hogy: higgyél bennem, hanem hogy légy jó, légy igaz! Szeresd felebarátodat. És hogy a téged követő dobálót is dobd vissza kenyérrel. És amikor egyszer így magamba esve kerestem az ő arcát, felmászott a térdemre az akkor még kicsi Botim, s elkezdte birizgálón simogatni az arcomat. S akkor úgy éreztem, hogy ebben a simogatásban adott jelt az Isten, aki megalkotta a törvényt, a szeretet törvényét, mint a világmindenséget megtartó, irányító elvet. S ahogy kiléptem az ajtón, hozzám jött a kutyám, hozzám dörgölőzött, s nézett nagy vágyakozó szemével, várva, hogy én is jelét adjam a szeretetemnek. Ő is teremtett lény, ugyanúgy vágyik ő is a törvény beteljesedésére. Ha megsimogatom, rám vetett tekintetéből sugárzik a hála. Ha azt mondom hát, hogy kutya világ ez, ha értené a szavaimat a kutya, ki kellene, hogy kérje magának. Ne alacsonyítsam le őt ehhez az aljas világhoz. Mely nem csak az Istent, az egyetemes törvényt is megtagadja. A törvényt, melyben él az Isten. Tehát a kérdés nem az, hogy van-e Isten! Hanem az, hogy emberek tudunk-e maradni ebben a nagy embertelenségben. A jó parancsolata szerint tudunk-e élni ebben a jót megtagadó világban.

Eltársak – mondanám –, próbáljatok emberek lenni!

Feri bácsi – aki már jól ismerte őket –, ahogy megtudta, hogy a templom miatt a pártbizottság elé rendelték, azzal vigasztalt, hogy „ez még csak a kezdet.” Ott a templomokat raktárakká, s van ahol – hogy még becstelenebb legyen a megalázás – kocsnává alakították. Máshol lerombolták. Tankok vonulnak fel az Ellenséges Istenek ellen. Csak a különlegesen erős lelkületű közösségek próbálnak szembefordulni bár azzal, hogy nem hagyják el a templomaikat. Arra is tudott példát, hogy élőlánccal vették körül a templomot. S a romboló erő első pillanatban visszaretent, de aztán kezdték összegyűjteni, s elhurcolni a láncrag-embereket. Mert a harc harc, abból csak győztesen szabad kikerülni. Legalábbis így hiszik ők! Inkább elpusztítunk, de akkor se legyen támasz-hited, lelkedet védő istened!

Vajon hogyan lehetséges ez? Ezen gondolkozom mind és mind és mind. Létezhet, hogy a Sátán vette volna át a hatalmat a világban, a világ fölött,

s ez a birodalom már az ő birodalma? Hogy felülkerekedett volna az isteni erőn a sátáni erő?

Isten is, így, ahogy látjuk, elképzeljük – filozófiai fogalom. Apró porszemgondolatokból rakjuk össze az alakját, arcát, áldó-védő kezét, jóságos tenyerét, mellyel megfog és felemel bennünket. Főleg ha bajban vagyunk, fordulunk hozzá. Máskor már-már elfelejtjük, nem beszélgetünk vele. De ha bajba kerülünk?

Istenem, édes jó Istenem, segíts meg!

Mi, magyarok „saját nyelvünkön” beszélgetünk vele. S a nevébe is belefoglaljuk, hogy ő jó. Jóisten!

S ha jó, miért mondják, hogy ő nincs...

Nincs szükségünk a Jóságra? A jóságára?

És miért, hogy bennük sem szabad legyen?

Ők a maguk elméletét, filozófiáját tudományosnak nevezik. Még én is át-átvettem ezt a szót, valamikor mondtam is, de tudtam akkor is, hogy kínomban mondom: ma, a tudományos szocializmus korszakában! Akkor nem is gondolhattam végig, hogy ez a tudományos szocializmus hazugság-filozófia. Mert sem nem tudományos, sem nem szociális. Ha a szociálisnak a jelentéseként elfogadjuk, hogy társadalompárti. Emberpárti. Mert hát mi a társadalom, ha nem emberi rend. Emberek rendje.

Isten létét közvetlenül bizonyítani csak áttételesen tudjuk. A füvekkel, fákkal, a teremtés csodájával. Az élet, az egyetemes lét s az egész világ csodálatos, mindent egybefogó rendjével. Ez az egyetemes rend, ami bizonyít. És bizonyít az ölelés, a simogatás.

És másik oldalon: belegázolsz durván ebbe a rendbe. Belegázolsz, belemocskolsz. Mert vannak rejtelmek, tudományosan megmagyarázhatatlan titkai is az életnek. Elsősorban az, hogy honnan az élet? Fantasztikus sok mindent megfejtett az ember, de ezt, hogy honnan és miért van az élet, és miért olyan tökéletes ez a világlét, még csak magyarázni sem tudjuk. S maga a hit, a teremtés hite beszővi az emberi gondolkodást. Még a nyelv is, a mi nyelvünk, valahol, a nyelv ősbölcsőjénél ugyanabból a gyökből származtatja a ter-emtést, ter-emtőt – tehát istent –, mint a ter-mést, ter-mészetet. Ezzel is kifejezve, hogy ott, akkor is volt a teremtés hite. Lehet ez kinyilatkoztatás is. Mint ahogy egy bizonyos fajta kinyilatkoztatásnak kell tekintenünk azt is, hogy minden teremtetett lény tudja az utódaival való feladatát. Az alig hogy

megszületett parányi kicsinyét nyalni kezdi minden állat. A szeretetével védi, dédelgeti. A tyúk, a madárvilág tudja, hogy a tojásával mi az ő feladata. S nemcsak kikotolja, de amíg képes lesz az élelme megszerzésére, el is látja. S ugyanezt teszi a rovarvilág, az egész teremtet világ.

Azt is megfigyeltem, dehoggy figyeltem, nem kell ezt figyelni, csak nyitva tartani a szemedet, s látod, hogy kettős erkölcsök alakultak ki már ez alatt, az alig tíz év óta tartó szörnyvilág alatt. A hazugságok – melyek nélkül nem lehet élni – kényszerhazugságok. Tulajdonképpen védekezési eszközök. Kint a „világban” hazudsz, de otthon még igaz vagy. Mert otthon még nem sikerült teljesen kiirtani az erkölcsöt. Így lesz az igaz is hazug. Mert az édesanyák arra tanítják a gyermeküket, hogy kint mást mondjanak, magyarul: kint azt mondják, amit „kell mondani”, de itthon legyenek igazak. Én is azt mondom, azt is mondtam mindig a gyermekeimnek: legyetek jók, igazak, becsületesek! Pedig tudom, hogy a világ mást kíván. Azt, hogy ne legyetek jók, ne legyetek becsületesek! Mint a kicsi Ivanuska, aki a Komszomolnak beárulta az édesapját s az édesanyját, hogy – épp e kettős erkölcs a magyarázat arra, ez élt a nagy Szovjetunióban is – mit mondanak otthon. S ő lett a Szovjetunió példaképe, az ifjúság példaképe, akit odaállított a Szovjetunióban a szennyel beken szelleme a gyermekek elé példaképnek... Őt kövessétek! – így a tanítás. Áruljátok be apátokat, anyátokat is, ha mást mondanak nektek, mint amit kell(ene) mondaniuk, mert a párt azt kívánja tőletek.

S a dicsőséges Szovjetunió Kommunista pártja a mi példaképünk is. Ilyen példázatok is születnek nemcsak nálunk, mindenütt ebben a szocialista lágerben: Az az igazi hazafi – akár román hazafiakra, akár magyar vagy cseh vagy szlovák hazafiakra is „ráhúzható” igazság –, aki szereti a Szovjetuniót. Vagy azt is mondhatnák – s mondták is –, aki szereti Sztálint. Ezt a szeretetet kell, hogy kifejezzék a kicsődített tízezrek, ahogy kórusban ordítják: Sztálin, Sztálin, Sztálin.

Mintha megbolondult volna a világ!

És meg is bolondult a világ! Amikor ordítják ennek a világhóhérnak a nevét, már túlvannak azon, hogy tudnák: a félelem munkál bennük, vagy legalábbis a kezdet kezdetén az munkált, nem mertek nem ordítani. Aztán már megszokássá válik, rutinná válik a kiabálás. Olyan ez, mint mikor a kulcsot beteszéd az ajtóba. Nem mondod magadban, hogy a kulcsot

beteszem az ajtóba. Hanem beteszed, és nyitasz. Nem mondod azt sem magadnak, hogy most kell kiabálni. Hanem kiabálsz, mert ezt teszed már hét éve, tíz éve, hogy kiabálsz folyton. És hogy mennyire meg lehet ezt szokni, s a nem gondolkozó ember el is fogadja, hogy Sztálin, Sztálin, a NAGY Sztálin, az emberiség nagy tanítómestere, sírtak az emberek, amikor három évvel ezelőtt meghalt ez a szörnyeteg. Te, kisember, akinek apját esetleg az ő utasítására ölték meg, sírtál.

Sírtál?

Már aki!

A hazugság egyik megnyilvánulása lehetett ez is. Mert ide emberi hülyeség, oda emberi hülyeség, még a hülyék is tudták a lelkük mélyén, hogy ki ő. És hogy végre...Végre...

Egy szójáték – merész vicc, úristen, meg ne hallja valaki – terjengett akkor... Hogy bebocsáttatásért könyörögve verni kezdte a túlvilág kapuját. Kijött Belzebub megnézni, hogy ki az. Hát a bajuszos. Visszaszólt a bent irányába. Itt van Marx? Igen. Jöjjön ide! Maga írta a Tőkét? Igen. Ne, nyakon ragadta Sztálint, s hozzávágta. Tessék, itt a kamat!

A suttogó „tudás”, az ő megítélésének a képessége terjesztette azt is, hogy Ady – ugyancsak ott, a túlvilágon – a szomorú eseményre verset írt.

„Örökre lehunyta a szemét

A szemét!”

S ezek akkor születtek, nem igaz, hogy az emberek nem tudták volna, hogy hol vannak. És a rettegés Birodalmi sem voltak olyan erősek, hogy egy-egy jó viccel bár nem oldották volna az emberek saját feszültségüket, saját rettegésüket.

Gyuri megfigyelte, még ha nem is mondták, őt is tisztelték a munkatársai. Talán azért, mert helyettük is kimondta azt, amit ők nem mertek kimondani. Nemcsak ebben a gépügyben, egyebekben is meg-megszólt.

Miért csak maguk között osztják el a kiválasztottak a jutalomfizetést, ami a törvény szerint mindenkinek jár, aki teljesítette a normát? Az ő osztálya mindig teljesítette, s mégis csak páran kapták meg. A hangosak, a Bólogató Jánosok.

Hát mire jár az? – tette fel a kérdést. A mosolygásra, a bólogatójánoskodásra, vagy a jól végzett munkára? S ezt nem csak suttogta, hanem ott, a gyűlésen kért szót, s ott tette fel a kérdést.

Nekem sem adtak szinte soha egész jutalomfizetést. Felet is csak néha-néha. Pedig nekem is jár, ha az osztályom teljesíti a tervet.

Ezt akkor úgy mondta, mintha védekezne vele. Mert az igazat mondta ugyan, de nem magára gondolt, hanem arra a bizonyos igazságra, amelyik körükből is kiűzetett. De ahogy kimondta, felmérte azt is, kevesebb a bűne, ha önzőn, magára gondolva, mint egy nem tudom milyen falánk ember, magának való ember követeli azt a járadékot, mintsem ha csak az igazság betartására hivatkozna.

Ott: a kinti világ zaja.

Itt: a benti világ zaja.

Ott: a beteg kor, a betegségében agresszívvé tett társadalom.

Itt: akik gyengébb idegrendszerükkel nem bírták az ottot, a Félelem birodalma örök félelemre kárhoztató világát, annak fertőjét, ide kerültek.

Ott: a napi feladatok nem engednék nekem sem, hogy töprengjek, gondolkozzam, számba vegyem, végül is: mi történt és mi történik velünk. Csak részben, és csak azt, ami szembejött velem. Itt mintha magaslaton lennék, dombtetőn, ahonnan kitárul a Kor Világa. Felelevenednek és jobban is fájnak a sebek. Innen csak látok, de nem harcolhatok. Mert ez nem harcmező. Ennek a célja is – csak önmagából kiindulva mindenképp –: légy kivonva az ellenük való küzdelemből. Légy megfosztva a cselekvés lehetőségétől.

Jó helyen vagyok hát?

Védenek ezek a falak, véd a csíkos pizsamám, amit mint betegre rám adtak, és védenek a fehér köpenyesek, még azok is, akik, ha megfutamodnám, rám dobnák a kényszerzubbonyt, hoznák a lehálózott ágyat, s belekötöznének újra. Mert ha arra gondolok, ami kint van, futásra ok. És hogy nem menekülhetsz, az már következmény, az Itt következménye.

Innen látom, tisztábban látom, hogy micsoda szenny, micsoda bűnök tömkelege. És mégis: az az én világom. Az az elorzott, elrabolt, kifordított. Mindenki ott kell éljen, ahová született. Vagy az a jó neki, ha ott tud élni, ahová született. Ott a világa, ott teljesítheti ki önmagát, oda kötik a feladatai is. Ez itt, bár ugyanaz, beteg és kifordított, mégsem ugyanaz, mégsem az én világom.

Menekülni innen!

De: hogy lehet menekülni? Rab vagy, gályarab, odaláncolva a léted kínzó padjához. Talán csak egy ideig.

Egy ideig?

Menekülni, menekülni innen! Vissza a gályarabság másik változatába.

Hány napja is? Épp huszonkét napja vagyok itt! Huszonkét napja, hogy itt tengek-lengek, mint a Toldi lova a szeméten. Aj! Négy nap múlva, szombaton az orvosi bizottság eljárását meglátom, ha megérem. Itt nem tesznek velem semmit. Ha kezelést nem kapok, miért tartanak itt? Miért nem engednek haza?

Nyílik az ajtó, megjelennek az orvosok. Gyuri előbbre lép, majd – mint aki türtőzteti magát – visszább, s várja, hogy érjenek hozzá az orvosok. Ő tizedik most a sorban. Kilencet végig kell várnia.

Vár hát... Közvetlen előtte egy Nagy Márton nevű pék – a tegnap hozták be – mintha nem értené, amit kérdeznek tőle. Furcsa válaszokat ad. Megkérdik, hogy érzi magát? A válasz: Csütörtökön... Mikor? Sehol sem... Továbblépnek, már nála vannak. Rögtön nekik szegezi a kérdést:

– Doktor urak, meddig kell még itt lennem? Találtak valamit, ami indokolja, hogy itt tartsanak?

Hivatalból a főorvos kell hogy válaszoljon. Nyugalomra inti, s jelzi, hogy majd orvosbizottság elé fogják hívni. De arra még várnia kell, s legyen türelmes.

– Igen, szombaton...

Nem jön válasz...

De otthon – kezdene bele egy újabb mondatba –, ám látja, hogy a doktor urak már a következő betegnél vannak. Őt otthagyták. Annyira nyugtalan lesz, hogy örök menedékebe, a jógába kell menekülnie. Csak azzal tudja levezetni nyugtalanságát, s rendbe szedni idegzetét. Veszi hát a kis lepedőjét, s elindul a folyosó végén levő ablakmélyedés felé, ahol legkevésbé zavarják...

Megfelelő pozícióba helyezkedik... S elkezdi a gyakorlatokat, hogy majd közel félóra múlva magához térve, idegileg megnyugodva mehessen vissza szobájába. Mintha kicseréltek volna – mondja magának halkan, de meggyőződéssel...

XVII. Tudat-vallatón, magad építõn

Vacsora után, már az ágyban... Bejön Mancika nővér, s eloltja a villanyt. Kint holdvilág van, a külső fény beszűrődik az ablakokon. Az ajtó melletti sarokban az íróasztalon égő lámpa fényét annyira lehalkítja az ernyő, hogy az sem zavarja a kintről beáradottat...

Mintha egy nagy színes lepedő lenne kiterítve, s vonulnak rajta a képek... A falvak jelennek meg újra azon a képernyõn, melyeken átjöttek... Gyönyörű középkori templomaikkal, az „én házam az én váram” épületeikkel. A templomok körül gyönyörű várfalak, egy régi világ emlékei azok is. Mint minden! Mint én is – gondolja Gyuri. Ott bent, a nagy szikladarabokból, kőtömbökből emelt falak mögött látod a délceg, magasba törő épületeket keskeny magas ablakaikkal, ég fele fohászzkodó tornyaikkal. Múlt lenne a hit is, s múlt lenne a fohász is? Lakat fog kerülni nálunk is Isten Házaira? A József Attila elsiratta század eleji kitántorgóink ott kint, Amerikában is előbb építettek hajlékot Istennek, s csak majd azután saját megtöretett testüknek. És alig több mint ötven év múlva itt, ahonnan elindultak, kirajzottak, s ahová mindig visszavágytak, mint lelkük templomaiba, bűnné lett a hit, s a Te Bűnöd is az Isten! Ne építs neki, hanem rombold le a meglévõt is! Büntethetõ vagy érte, ítéletet hozhatnak érte – vagy inkább miatta – feletted. Utcára tehetnek, fegyelmi bizottság elé állíthatnak, gyermekedet sarokba térdepeltethetik eme bűnéért. S ott, azon a lepedõn ismét táncot jár az ördög. Ahogy ing-leng a két hátrafele kunkorodó szarvával koronázott feje, csapkod hosszú farka, nyújtogatja tüzes nyelvét, s hangosan hahotázik...

Pokolban vagyok? – eszmél fel.

Igen, a pokolban. Ott voltam, mielőtt idehoztak volna, és ott vagyok most is, itt is. Pokol volt az is, és pokol ez is... A győztes sátán birodalmai.

Csak ne fájna folyton-folyvást!

Nem a testem, hanem a lelkem. Ebben a fájdalomban benne az elvesztés – az otthon elvesztése a gyermekekkel –, és benne a szeretet is. És benne ebben a rosszra fordulásban a néped sorsa is. Csak nézz körül, itt is, a nem is olyan régen elvesztett haza földjén, alig több, mint három és fél évtized után mekkora a fogyás. Az orvosok mind más nyelvűek, s a betegek – betegek? – között is kevesebben vagyunk mi, magyarok. Pedig itt, ebben a városban ezelőtt 20 évvel még nagy magyar kórustalálkozók voltak.

Fúvószenekar vezetésével vonult fel a mintegy 30–40 dalcsoport Erdély egész földjéről, s a fúvószenekar a Rákóczi-indulót húzta. Az út szélén, mint egy dísz-sorfal: rendőrkordon beavatkozásra készen. S a kordon mögött: az arcukon boldog örömmel integető ezrek és ezrek. S te, aki ott meneteltél a sorok egyikében, miközben visszaintegettél a neked integetőknek, súgva mondtad oda a melletted menetelő társadnak: Ne, hogy fél tőlünk a hatalom! Igen, féltek és félnek tőlünk, a bűnösnél bűnösebbektől, akiknek az egész társadalom bűnei mellett plusz bűneink is vannak: egyebek mellett ama Rákóczi-induló is, mely még Brahmsot is megihlette. Ha tudta volna a nagy francia zeneszerző, hogy hatalmilag „tilalmas” területen mozog, amikor rakosgatja egymás mellé papírján a hangjegyeket!

Itt még szerencse, hogy mint beteget néznek, akinek bűnei között – legalábbis eddig nem vettem ezt észre – ott volna a nyelv. S az ember számára ez mintha-mintha jól is esne.

S itt Gyuri lelki szeme előtt végigfut az ő magyarságtudata, a népe, nemzete sorsa miatti gyötrődés. És ebben a gyötrődésben benne az elmúlás is, hogy hömpölyögve és megállíthatatlanul megy az idő... Végiggondolja a gyermekkorát – az is elment –, végiggondolja azt a „négy évet”, amely minden itt, ezeken a tájakon élő magyar emlékezetében úgy maradt meg, mint egy álmvilág, az elment barátait, egykori szeretteit, felidézi az arcukat, ahogy ingva mennek az időben, és akkor, egyszer, hogy már nincsenek. Bezárult mögöttük a kapu. A lét kapuja.

Vajon mit csinál édesanyám? Hogy viseli el a fia sorsát?

Mondják, az anyák lelke sokkal jobban össze van fonódva a gyermekeik sorsával. Mi, férfiak azt nem érezhetjük, amit ők éreznek. Mert nekik több, testük egykori része is a gyermek. Aki benne mozdult meg, akinek benne szólt a szíve-dobogása, rátette a benne kibontakozó életre a kezét, s érezte a mozdulatait, simogatta a hasfalán át, és hitt abban, hogy a simogatást érzi a gyermek is, akiben már ott vert a saját kicsi szíve, de még titok, s várja az érkezését. Nem, nem tudom, nem tudom, még felfogni sem, hiszen a teremtés kettéosztott minket, ők titok nekem, én titok vagyok nekik, de azt tudom, hogy most nekem is fájnak a gyermekeim. Mintha az én testemből, az én életemből is kiszakították volna őket.

Milyen sűrű is az idő? Az élet? Menyi minden van, történik benne! És: Miért kell ennek így lennie? Miért kell, hogy a Nem Bűn legyen a bűnöd ebben az egészében bűnös világban? És akkora bűn, hogy még a

családodtól is elszakítanak érte, miatta?! És félned kell, hogy ki fognak szakítani a társadalomból is.

Álom, álom, gyere, s bár arra a pár órára szabadíts meg a gyötrelmeimtől!

Balán is – aki valamiért bent rekedt ma náluk, talán az új betegért, akit tegnap hoztak be, s akihez többször is odamegy –, látom, küszködik az álommal. Küszködik ott, a sárga lámpafényben, ahol jól kirajzolódik az arca. Fel is áll, egyet nyújtózkodik! Úgy látszik, csendes ez a mai éjszaka. Legalábbis eddig az volt. Nem kezdett kiabálni senki, el sem indult senki... Jöhet hát az álom. A szabadító, mely még ha nem is szabadít meg teljesen, de az agynak jó, csendes és pihentető... S vannak olyan szakaszok is – félórák, háromnegyed órák –, amikor nem tudok semmit, mintha nem is lennék, úgy kikapcsol az agyam. Máskor küszködöm, küszködöm. Zaklatott helyzetek, nyugtalanító képek... Mint Victor Hugo nevető embere, egy torzult vigyorú férfi jön hozzánk, kopogtat az ajtón, én látom, hogy ő, ő, megint ő, nem merem nem beengedni, s felriadok. Már napok óta kérem a Jóistent, hogy legalább az álom leple alatt őket lássam, ne mind ezt a rémet! Mert az visszajár, újra és újra döngeti az ajtónkat! Mi van velük, miért nem írnak?

Újreggel, újnap. Már a huszonnegyedik... Eltelt több mint három hét, mióta itt vagyok. Kezdem megszokni az itteni rendet. Reggel hat órakor ébresztő. Az ágyat megvetem. Nekem nem kell sem tisztába, sem rendbe tegyék azt. Kelek fel, s rendezem magam, s ahogy hét óra körül a vizet megereszti, megyek a mosdószobába, és a hideg vízzel derékig megmosakodom. Utána jöhet a reggeli... Meleg víz később szokott lenni kétórányi időtartamra, én kihasználom, ha tudom, mert jól esik felfrissülni. Ahogy figyelem, kevesek teszik a szobából ezt. Van is bűz... Szombatonként hosszabb ideig van meleg víz, ilyenkor az ápolók megkövetelik a betegektől a tetőtől talpig tisztálkodást. Engem nem kell hajtani, tudják ők is. Általában megeresztem a meleg zuhanyt, majd megszappanozom, jól megdörzsölöm az egész testemet, aztán előbb meleggel lemosom magamról a szappant, majd jéghideg vízre váltok át, s úgy állok a rózsá alá, hogy az egész testemet érje, frissítse fel az a hideg víz. Még édesanyámtól tanultam, amikor gyermek voltam. Felállított a fürösztő teknőben, aztán egy jó nagy csupor hideg vízzel nyakon öntött mindig.

Mi is ezt tesszük otthon a gyermekekkel. Ez így egészséges!

Felfedeztem, hogy itt van könyvtár is. Kell szólni Mancikának, veszi a kulcsot, s készségesen visz. Csupán pár tucatnyi magyar könyv van: Gárdonyi-, Jókai-kötetek, Kosztolányi Aranysáránya, Móricz Árvácskája, két novelláskötete és A boldog embere, s Victor Hugótól A nyomorultak és a Notre-Dame-i toronyőr... Egy-egy Ady és Petőfi összes, s csodák csodája: két Reményik-kötet is, az Atlantisz harangoz és a Romon virág. Egyszerre egy könyvet lehet elvinni. Én elsőnek az Atlantisz harangoz-t választom. Vajon tudják-e, hogy mi ez a kötet? És mik benne a versek? Szinte lopva viszem oda az ágyamhoz, mintha féltennem kellene, nehogy meglássa valaki. Nincs szükség rá! Nincs szükség a gyászra, fájdalomra. Ami itt van – mert kinek jut eszébe, hogy azt nézze, mi van itt? –, de „kint” már nincs. Kint Atlantisz sem harangozhat, és dehogy nőhet romon virág! Aztán rögtön az első – címadó – versre nyitok:

„Mint Atlantisz, a régelsüllyedt ország,
Halljátok? Erdély harangoz a mélyben.
Elmerült székely faluk hangja szól
Halkan, halkan a tengerfenéken.
Magyar hajósok, hallgatózzatok,
Ha jártok ott fenn fürgeteges éjben:
Erdély harangoz, harangoz a mélyben.”

Kétsoronként olvasom, aztán behunyam a szememet, újra duruzsolom, zsong bennem, amit olvastam... Atlantisz, a rég elsüllyedt ország. S: Erdély... Erdély harangoz a mélyben... Mélyben vagyunk nagyon... És kongnak a harangjaink. Már csak ott lent, mert itt fent vércsék kárognak, s tépik a haza húsát, de még inkább a lelkét. Tépik, tépik, cafatokra tépik. És a harangszó – a lélekharang szava. Azzal harangoznak a halottnak. „Halkan, halkan a tengerfenéken.”

Kétszer süllyedtünk el... Először 18 decemberében, amikor átlépték a határokat a betessékelt új urak a védtelenné tett földre ...

Mert a hazánk földjét védtelenül hagytuk, vagy inkább hagyatták velünk... Nem is tudom, történt-e a történelemben más néppel, hogy az ellenség úgy mehetett jó nyolcszáz kilométert el az ország szívéig, hogy egy haja szála nem görbült meg.

„Harc nélkül, alku nélkül így elesni!”

Ők a számukra szabaddá tett úton jöhettek be, s itt voltak. Minden tilos lett egyszerre. A szó, a gyász, a lélekharang szava. Ezért lett a mi

harangunk: Atlantisz harangja... Majd Trianon napján is, amikor egész Magyarországon megszólaltak a harangok, itt a legtöbb helyen a félelem lefogatta azok nyelvét.

Ne kongjatok, harangok! Vagy ha kongtok, csak ott lent a mélyben, a szívek mélyén. Mert ott kongtak, kongtak fájdalmasan. Kongatván a gyászt, s ezzel tépve a szíveket.

„Annyi bú van a szívemen,
Kétrét hajlott az egeken.
Ha még egyrét hajlott volna,
Szívem meg es szakadt volna,
Szívem meg es szakadt volna.”

Itt fenn: förgeteges éj van... Micsoda költői erő... „Magyar hajósok hallgatózzatok!” ott fenn, igen, ott fenn a förgeteges éjben... Ahogy olvassa, az ember lelke megtelik fájdalommal, de szépséggel is. Mert sorsot olvasol, egy nemzet sorsát olvasod, úgy, hogy ezt a sorsot a költő megrendülten írja meg, s ez a megrendültség fölviszi a fájdalmat is valahova magasba, a költészet, a művészet magasába, s egyetemessé teszi azt.

Mintha a Szentírást olvasnám. S meghasadna az én szívem is...

Hirtelen kényszert érzek, vegyem a tollamat, s írjak. Írjak haza a kedveseimnek, írjam meg az én sorsomat, az én fájdalmamat, a kínzót, a rettenetést...

Már három hete, hogy itt vagyok a kórházban, de fájdalmas, hogy csak amit Ondi és Enikő írtak az ő elég nagy ákombákomjaikkal, otthonról annyi levelet kaptam. A gyárból sem válaszolt a lapomra senki. Senki se. Az igazság harcot jelent, mondta a most készülő könyvéről Nagy István. Egyedül szeretetlenségben, kiszolgáltatottságban küszködni, ha Isten szava, a Biblia s az irodalom hangja nem vigasztalna, mielőbb a végtelenségbe-szabadulást várnám. A kényelem és érzéketlenség miatt egy 30 banis lapra három szót nem írnak.

Vagy írnak?

Ha beleteszel a patak vizébe egy papírcsónakot, azt a csónakot ki tudja, merre, vagy még inkább: kinek fogja vinni a víz?

Drága szeretteim!

Innen a kórházból megy ez a levél, a sok szerencsétlen beteg ember

közül. Nehéz itt lenni, tele a lelkem fájdalommal, hogy nem lehetek veletek. Kérjétek ti is a Jóistent, hogy szabadítson meg innen, hogy tudjak hazamenni, s tudjak veletek lenni, értetek küzdeni, dolgozni. Mert az a legrettenetesebb, hogy itt tétlenségre vagyok ítélve, rábízva a sorsom orvosaimra, akik valószínű tudják, hogy nincs mit gyógyítani rajtam. Ők fogják eldönteni, hogy mikor engednek haza. Bízom a Jóistenben, az ő belátásukban, hogy értelmetlenül nem tartanak itt.

Drága Babusom! Úgy hiányzol nekem! És drága gyermekeim! Úgy hiányoztok nekem! Szeressétek egymást, s az én innen sugárzó szeretetemet erősítse a lelketeket, s bízzunk együtt a Jóistenben, hogy megsegít.

Szerető férjed, szerető édesapátok.

A széles szájú, egygyermekes ápolónő, akinek a férje vasüzemben dolgozik, azt hiszem német, többszörös kérdés után vállalja, hogy a postán ajánlva felteszi a levelet. Azt is mondta, a visszajáró 25 banit is megadja. Tizenhárom lejjel jöttem ide, amiből két lej 15 banim maradt. A 25 lejt, amit Gáll Béla hozott, jól elrejtettem, az kell a hazautazásra. Eddig egyébre nem költöttem, csak borítékra, levelezőlapokra s a borbélyra, akinek eddig öt borotválásért öt lejt adtam.

Mikes Kelemen írta: Úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont. Nohát, én Szentmártont szeretem úgy, hogy el nem felejthetem az én drága ütött-vert városomat. És úgy szeretem már azokat az embereket, akikkel egybe vagyok zárva, hogy nem felejthetlek el titeket, szeretteim.

Már késő este van, eloltották a szobánkban is a villanyt. Az ágyam alatt kinyitom a bőröndömet, hadd vegyek elő egy levelezőlapot, amin írhatok édesanyámnak is. Biztos, jól fog esni neki. A fiáért kesereghet szegény. Kivonulnék a folyosóra egy asztalhoz, de a szolgálatos ápoló megkér, hogy feküdjek most le. Majd holnap!

Nem vitatkozom, visszavonulok a szobába. Megvallom, nem szeretem az ágyamat. Nem azért, mert kényelmetlen lenne, hanem mert miért kell itt lennem? Az az én rahelyem.

Még jó, hogy az agyam működik. Legalább elmélkedni tudok. Otthon a mindennapi robot elvonta az egyebekről a figyelmemet. Látni láttam ott is, de csak a tényeket, hogy mi miért van, azon bizony nem sokat elmélkedtem. Itt mintha begerjedne az agyam. Valósággal zakatol, ahogy

működik. Nem csak azt látom, amit a garat elnyel, és hogy miként nyeli el, hanem azt is, ami alul kijön. S még a nagy vízkereket is látom, amelyik forgatja a szemeket szétzúzó, szétmállasztó szerkezetet. A Világ Szerkezetét.

Vagy azt nem látom mégsem? Mert az elfödi magát? S csak gondolom, hogy olyan, amilyen?

Mindannak ellenére, hogy a doktorok is megengedték, az ápolók (délelőtt Turza Róza, kövér, törpe, délután férfi szanitár, most jött először szolgálatba hozzánk) nem engedtek az udvarra mozogni. A bent végzett edzőmozgásom nagyon jól esett: a csontjaimat olyan jól megmozgatta, felfrissítő, idegerősítő hatással volt.

Idő: 18 óra 10 perc, az asztalokat készítik vacsorára.

Imre Sanyitól kaptam egy újságcsomagot, Enikőtől egy újabb gyöngyvirágos levelet. Drága kicsim, a térdére panaszkodik, de szeretetét még akkor is ott érzem a soraiban, amikor nem erről a szeretetről ír. Az újságcsomag főleg Utunkokból áll. Az egyik vezércikk lehetne válasz Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárstól, amely a hozzá küldött levelemre szólna. Arra int, amiért egész életemben annyit küzdöttem. Tőlük ez szólam. Ha nem az lenne, engem nem büntetnének érte. A tudomány, művészet, irodalom mind élvezetes olvasmány. Ezeket olvastam, amikor jönnek az orvosok. Nekem csak egy kérdésem van, ezt mondom, nem tudom hányadszor, mikor engednek haza? Most eszembe jut az Enikő gyöngyvirágos levele, kezembe veszem, s amikor kérdezem őket, a drága gyermekem sorait is mutatom. Nézzék! Ő – a hét apróság közül a harmadik – ma küldte ezt a lapot. Mind a kilencen várnak! Édesanyámat is – aki már nagyon öreg – élve szeretném látni! Nyomatékosított kérésem nem hatotta meg az orvosaimat. Tudnak valamit, amit nem akarnak velem közölni. Legalábbis ezt olvastam ki abból, ahogy egymásra néztek, aztán válasz nélkül továbbléptek. Minek is? Minek neked, te parányi lény, egy a sokmillió közül. Sorsodért te nem tehetsz semmit. Így hát marad az, „szemlélni a világokat”... Ha valami enyhíti a fájdalmamat, nyugtalanságokat, akkor az ez. Hirtelen ötlettel a könyvtáros nővért kezdem keresni, hogy nincs-e térképalbum a könyvtárban. Nagy öröömömre van, és ide is kapom. Rányitok Euráziára, s nézem... S rá a világra. A földkerekség jó egyharmada vörös uralom alatt van... A Világ proletárjai egyesüljetekek jelszó maholnap valóra válhat. És akkor: nincsen remény?

Szinte közhely, mondja mindenki, akivel mersz beszélni, hogy a jelszavak azok szépek. Lehetnek szépek, épp csak hogy nem igazak azok sem. Ellentmondanak a világ törvényének. Mert ilyen, hogy egyenlőség, nincs. Nem születünk egyformának. Michelangelo csak egy volt. Newton is csak egy volt. Hogy lennék én velük egyenlő? Én értek a gépekhez. Velem sem egyenlő az, aki nem ért semmihez, csak papolja a pártot. És papol minket, a „munkásosztályt”, de közben vagy azt nem veszi észre, hogy badarságokat beszél, vagy azzal nem törődik, hogy folynak, ömlenek a hazugságok a száján.

Hazug jelszavak, hazug eszme kora. És a hazug eszme mögött: koncentrált erő.

Az emberiség abszolút leigázásának az ereje.

Az erkölcstelenség s az aljasság ereje, mely csupa-csupa valótlanságokat lobogtatva uralkodik. Igaznak mondja magát, s nem tűri az igazságot. A maga valótlanságai képviselik az igazságot, valahogy úgy, hogy az az igaz, amit ők mondanak. Korbácsuk: a megfélemlítés. Gátlástalanul ölnek, gyilkolnak, büntetnek, elhurcolnak. Kettősen használnak ki: úgy is, hogy rabszíjra fűzve dolgoztatnak, de ugyanakkor meg is félemlítenek mindenkit veled is, a te sorsoddal, s úgy általában minden meghurcolt sorsával. Céljuk: hogy mindenki féljen, rettegjen, nehogy ő is a te sorsodra jusson. A te félelmed, a milliók félelme az ő erejük.

Milliók szenvednek a kínzótáborok különféle változataiban az erre létrehozott színhelyeken. Az adott világ kettős arcúvá vált. Az egész emberi lét tere: a szenvedések tere. Melynek neve: a boldogság földje. De ez nem elég, hogy szenvedésed színhelye a boldogság földjének neveztesse, s hogy örülj, hogy ott is lehetsz, hát büntetőlágerekkel – a rabság kínzókamráival – hálózták be a börtönvilág színtereit csak azért, hogy ezzel is figyelmeztessenek: nincs menekvés! Szenvadás-szigetek a szenvedés tengerén.

XVIII. Börtönvilág és börtönvilág

Börtönvilág...

Most itt vagyok, egyfajta börtönben. Lehetnék másutt is. Lehetnék másfajta börtönben is, ahol – erre a korra, rendszerre jellemzően – tacsók vernek pofon engem, a meglett embert, belém rúgnak, a körmöm alá szeget vernek, vagy a kínzás más módszereit gyakorolják rajtam. Bitai bácsi, aki az I. világháborúban is és a II. világháborúban is hadifogoly volt, mesélte a történeteket, amiknek a tanulsága: mennyire lealjasodott a világ. Akkor, az egykori cári Oroszországban viszonylag szabadon mozoghattak. Ünnepe napokon az asszonyok a templomból dúsan megterített asztal mellé hívták meg őket, húsvétkor, karácsonykor. Jót akartak tenni velük. Amikor Asztrahán felé vitték le őket a Volgán, s az ottani lakók megtudták, hogy magyar hadifoglyokat hoz a hajó, százak várták őket kosarakkal. Semmi másért, csak emberségből, jóságból... II. háború? Ő kőműves-kisegítőként dolgozott egy épületen, hordta a maltert – ez is jellemző – a kőművesként dolgoztatott asszony keze alá. Ahogy adta fel a malteros vedret, leszólt a foga között az asszony: Holnap hozok neked mahorkát (dohányt). Tehát: Megajándékozlak. Jót teszek veled. Az ő meghallotta, s puskatussal zavarta le az asszonyt az állványról, s mint egy rabot elkísérte, hogy szólni mert a fogolyhoz. Aki már nem számít embernek! Amiként egyikük sem. S többet sosem látták... Ki tudja, mivel fizetett a „bűnéért”...

Egy másik hadifogolynak – rab a rabság földjén – az volt a külön bűne, hogy megismert s megszeretett egy lányt. Különleges helyzete volt, hogy mint bútorasztalost az egyik tiszt magához hívta bútort javítani, s erre „kimenőt” kapott. A láger politikai tisztje meglátta, ahogy a parkban ültek. A lánynak nem lett volna szabad vele, idegennel szóba állnia. Ahogy visszatért a lágerbe, a tiszt behívatta, árulja el, ki volt az a lány, akivel a parkban ült. Biztos, börtön várt volna a lányra. Hogy a fogoly nem vallott, kínok kínját kellett kiállnia. Vallatás, ütlegetés, majd kínzás. Egy sötét kamrában mellig érő vízzel teli lyukba állították, s csepegtették a fejére a vizet... Időnként megjelent a vallatója:

Na, meggondoltad magadat? Megmondod, hogy ki volt a lány?

Hallgatott. Nem vallott. Inkább meghalok, de azt a másik gyenge lényt, aki olyan közel került a lelkemhez, úgy sem árulom el. Ez a fajta kiállás

ott már szinte hihetetlennek tűnhetett. Végül megúszta annyival, hogy többet nem engedték kimenni. Szegény lány hiába várhatta a megbeszélte újabb találkán. S sohasem tudhatta meg, hogy a hűség micsoda próbáit állta ki miatta. A becsületességéért miként kellett megszenvednie a becsutelen világ kínzókamrájában. Semmi másért, csak a becsutetességéért, ami akkor ott már a legnagyobb bűnnek számított. Még jó, hogy az életét meghagyták.

A másikat autón küldték ki a lágerből valahová élelem-felvenni.

– Látod ott a távolban azt a tornyot? – kérdezte meg egy ottani ember.

– Látom!

– Az én falum tornya, ott mellette volt az otthonom, feleségem, gyermekeim. Tizenkilenc évvel ezelőtt, amikor a kolhozokat szervezték, elhoztak, egy ideig börtönben tartottak, aztán kiengedtek, de úgy, hogy a várost nem hagyhatom el. Azóta nem láttam őket... Azt sem tudom, vannak-e, élnek-e. Ők sem tudják – honnan is tudhatnák –, hogy velem mi lett. Hogy itt élek tőlük alig több, mint 20 km-re. Ennek a rendszernek nem jellemzője, hogy téged embernek nézzen. Hogy egyáltalán észébe jusson, hogy egy apa vágyik látni a gyermekeit. A feleségét. Vagy legalább tudni, hogy mi van velük. Se ez, se az. Annyszer gondolok arra, bár valakit megpillantanék a faluból, hogy mit tudnak az enyéimről. Egyszer elindultam a falum felé. Alig pár száz métert tettem meg, már jött a rendőrség. Igazoljam magamat. Majdnem újra börtön lett a vége. Szerencsémre megszántak, s elengedtek.

Mások Kamcsatkában voltak férfi lágerben. Egyszer olyan lágerparancsnokot helyeztek oda, hogy vitte a feleségét is. Álltak a rabok a kerítés mellett, s nézték: ne, nő! Ne, egy asszony, Istenem, egy asszony!

Láncolatszerűen épültek ki ezek a lágeretek, melyeket rabok népesítettek be. Emberek, akik mind egy-egy külön világ, akik ismerik ezeket a szavakat, hogy szeretet, jóság, emberség, becsület, igazságosság, és a rabságnak ezek a táborai azért emeltettek, hogy mindezekről meg legyenek fosztva. Egy nagy-nagy vágyban élnek, amíg élnek, hogy egyszer szabaduljanak onnan. Álmodoznak arról, hogy valamikor meglátják a családjukat, az otthonukat. És legtöbbször nem látják meg soha. Most, 1944 után, a Jaltai-egyezménynek hála, a harcostárs, a Nagy Szovjetunió fegyvertársa a szörnyű második világháborúban, egész Kelet-Európát odadobja nekik. Hogy a rabság, a rabszolgaság, az embertelenség birodalmi még nagyobbá nőhessenek.

Kiterjedhessenek.

A Nyugat mindebben cinkostárs. Mert a szovjet arca ekkor már tudott, látott arc. Már József Attila látta, meglátta... A kor haramiáit is, s az „új mesét” is. Pedig ő még nem élt benne ebben.

„Világosítsd föl gyermeked:

a haramiák emberek...

És vigasztald meg, ha vigasz

a gyermeknek, hogy így igaz.

Talán dűnnyögj egy új mesét,

fasiszta kommunizmusét –

mivelhogy rend kell a világba,

a rend pedig arravaló,

hogy ne legyen a gyerek hiába,

s ne legyen szabad, ami jó.”

Amikor a Nyugat Sztálinnal szövetkezett, be kellett hunynia a szemét.

Vagy nem kellett behunynia?

Ez is egy kérdés. Állítsuk egymás mellé az embertelenség, az emberellenesség két szörnyszülött bajnokát, Sztálint és Hitlert. Miért jobb Sztálin, mint Hitler? Miért volt jobb a Nyugatnak Sztálin, aki kegyetlenségben és embertelenségben messze túltett Hitleren. És most: csak Hitler a fekete, Sztálin fehér. A hitlerizmusnak kirakatpert rendeztek, a sztálinizmus szörnyűségeiről szó sincs. Mint a Messiást, úgy várta mindenki az „amerikaiakat”. Hogy jönnek majd, és rendet teremtenek.

Ők nem jöttek. Miért is jöttek volna? Hiszen ők adtak oda bennünket is nekik.

Onnan, a kapitalizmus fellegvárából, ahol az Új Világrendet építik, készítik, ott ezt szándékosan döntötték el. A felszabadító hadsereggel nemcsak a front ment át rajtunk, hanem jött az új eszme is, jött a szükséges – nemcsak puskaporral, hanem szavakkal is durranó – fegyvereivel, melyek az eszme ideérkezését is biztosították.

Szinte pillanatok alatt lett Hitler szörnyű rossz, és Sztálin nagyon jó. Legalábbis számunkra, akik az egyik ikertestvér szorításából átkerülünk a másik, még sokkal aljasabb, sokkal hitványabb, embertelenebb ikertestvér szorításába. S ennek a jónak a jegyében jön a szörnyű-erő, átjön Kelet rémbirodalmából egy kicsit nyugatabbra, át hozzánk, s elkezdődik az Éjszaka birodalma. A sötétség délben állapota. Béklyó veretik az észre, éretemre,

hitre és erkölcsre. S a te csuklódra is. S ezt át kell élni, ezt magadra kell venni, és – túl kellene élni.

Túlélni? De ahhoz vége kellene hogy legyen. S Gyuri úgy érzi, hogy belekerült egy alagútba, melynek kell, hogy legyen vége. De csak azért, mert a teremtésben minden véges. Minden kezdetet vég, minden születést halál is követ. Ez a lét törvénye. De hogy mikor lesz vége? Az ő életében? A hét gyermeke életében? Vagy csak azután, valamikor, ezt nem lehet tudni. Még csak sejteni sem.

Az átszínezett jelszó: a Boldogság, az egyetemes boldogság megteremtése.

Szocializmus, átmeneti állapot, vallják a kovácsolók. Majd jön a kommunizmus. A végső boldogság kora.

S miben áll ez, hogyan valósul meg ez?

Te, dolgozó, te leszel a minden javak ura. Minden érted történik, minden a te boldogságodat szolgálja. A nap is érted jön fel! A csillagok is érted vagy neked ragyognak. S hogy ez az abszolút boldogság bekövetkezhessék, embereket agyon lehet verni, mert ugye akik ellenségek, az abszolút boldogság ellenségei. S ha te a boldogságot, a boldogság ügyét szolgálod, nyugodtan meg is ölheted azokat, akik ezt a tökéletes boldogságot nem akarják vagy csak nem értik meg, s így, ezzel akadályozzák. Senkinek nem tartozol még számot sem adni az általad kioltott bűnös-életekről.

Vagy boldog akarsz lenni, vagy agyonütlek. Valahogy így!

Nem kell neked a boldogság? Na, akkor dögölj meg, kutya. S még jó, ha egy csapásra vernek agyon. Az is lehet, hogy kínszenvedésre ítélnék! Akár még velem is megtörténhet ez. Felvisznek a második emeletre a dühöngők közé... Vagy egy valamilyen második vagy ötödik emeletre, valahol, s onnan ledobnak. Ez is a módszereik közé tartozik. Mint ahogy az is, hogy egy padlásra visznek fel, ott felkötnek, hogy majd ott találjanak meg szeretteid, s higgyék, hogy te felakasztottad magadat. Még az is lehet, hogy írásos bizonyítékot hagysz magad után. A pribékjeid leíratják veled, „bocsássatok meg!” – próbáld le nem írni! –, s odateszik a lábad alá a kezed írta „bizonyítékot” tartalmazó papírt. Mindez olyan, annyit jelent az ő számukra, mintha te elejtenéd a csonk-ceruzádat, s lehajolnál, hogy azt onnan felvegyed. Vagy még le se hajolnál, hanem csak – mint egy számodra értéktelen tárgyra – rálépnél.

Boldogság...

Istenem, boldogság...

„Hol a boldogság mostanában?” – tette fel már Petőfi a kérdést. Vagy:

Mi az, mi embert boldoggá tehetne?

Kincs? hír? gyönyör? Legyen bár mint özőn,

A telhetetlen elmerülhet benne,

S nem fogja tudni, hogy van szívöröm.

Kinek virág kell, nem hord rózsaberket;”

Mondhatnám tovább Vörösmarty csodálatos versének sorait, de nincs miért. Mert itt virág sincs, nem hogy rózsaberek lenne. Itt a pokol fortyogó tüzét látod, s arra mondják, hogy boldogság. A sötétségre mondják azt, hogy világosság. Az embert megalázó, a lét peremére taszító korra mondják azt, hogy boldog jelen.

Vajon nem látok túl sötéten? Nincs úgy, hogy mióta világ a világ, mindig nehéz az élet?

Az én népem története is a történelem tövisekkel tele útján halad át a „vérzivataros évszázadokon”.

Boldogság hát, mint történelmi fogalom? Nincs ilyen! Nem volt ilyen szinte soha. Vagy ha volt, csak percekre! Amikor Petőfi Sándor kiállt a Nemzeti Múzeum lépcsőjére, s a tömeg vele mondta, hogy:

„A magyarok istenére esküszünk, esküszünk,

Rabok tovább nem leszünk!”

Akkor is a lázadás, az el nem fogadható elleni tiltakozás megnyilvánulása volt az a bizonyos boldogság... Ez így igaz!

És akkor? Meg vagyok bolondulva, hogy „soha ilyent” emlegetek, érzek?

Nem, nem, nem... Mindig nehéz volt az élet, mindig tele volt szenvedéssel az egyén sorsa, menni kellett háborúba, apa nélkül maradtak a családok, nincstelenség volt, szegénység volt, de: Mindig Mindennek Neve volt. Ha fájdalmat éreztél, nem kellett azt mondanod, hogy boldog vagy. Ha éhes voltál, azt mondtad, éhes vagyok. S ha loptál, tudtad, hogy bűnt követtél el, s bár nem vártad, de megkaphattad érte a büntetést.

Most? A legszörnyűbb a dolgok fejük tetejére való állítása. A fogalmak felcserélése. A tolvajok igazsága és a becsületesség meggyalázása. A feltört, vagy inkább toborzott lent hozta magával a salakot, hozta az alagsorok bűzét, s ez a salak és bűz lett a világ meghatározója. Most a valós valóság és a hazudott valóság kerültek szembe egymással. És a valós valóság kimondása,

néven nevezése lett a legnagyobb bűn. A „szabadság” társadalmában soha nem látott rabság van. Soha ennyi börtön, soha ennyi rab. Fogalom is született a „büntelen rabok” megnevezésére. Politikai foglyok! És ők a legbűnösebbek. Ott bent is, ha van hierarchia, a köztörvényesek vannak fent, a gyilkosok és a betörők vagy zsebmetszők a jobbak, s annál nagyobb bűn nincs, mint ha a „társadalom ellenségének” pecsételnek. Ha jártatod a szájadat, nem alkalmazkods a hazug világ hazug arcához, akkor leszel a legrosszabb, legbűnösebb.

A tegnap szeretteimnek írt levelet ma borítékba tettem, és az orvosi látogatás után, remélem, kiengednek, a kapusháznál szólni fogok, illetve valakit megkérek, hogy a postán expressz tegye fel.

És... Mielőtt elindulnék, jön Teréz nővér, s ahogy a kezében meglátom a borítékot, felismerem Babus betűit...

Nem olyan író típus ő, elvégezte a maga idején a hét osztályt, nem is tanult rosszul, de falun más volt az élet. Ott vetni, krumplit ültetni kellett menni tavasszal, aztán kapálni, ősszel meg a krumplit kiszedni, a kukoricát tördelni, sarjút forgatni, takarni, s csak ahogy a gazdaság engedte, úgy menni, mehetni az iskolába. Nem csak vele volt így, ez volt az akkori falusi életforma. Így hát az ő „barátai” nem a könyvek lettek, hanem az ásó, kapá és villa, s ahogy jöttek a gyermekek, a pelenka- és ingecske mosása, a nagyra nőtt család szennyesének a mosása, a szoptatás, a bölcsőringatás, a főzzem meg az ebédet, a vacsorát, adjak enni a családnak lettek. Ezért van az, fel se róttá neki, szegénynek, hogy a vele való levelezést a gyermekekre bízta. De tegnap végre írt ő is. Nem hosszan, de ő írt, az ő keze vonása volt a papíron, az ő keze által nem nagy gyakorlattal, de gonddal, fegyelemmel formálta betűk.

Épp csak tudósít... Szerető jó férjem! Sokat gondolunk rád, minden este érted is imádkozunk. Kérjük a Jóistent, hogy segítsen meg, s minél előbb hozzon haza. Várunk nagyon! Tudatom véled, hogy mi jól vagyunk. Édesanyád is, a gyermekek is. Nélküled nehezebb, de hála Istennek egészségesek vagyunk, s a gyermekek is többet segítenek. Légy erős! Szeretettel: Marika

Magát nem említi. Azért-e, mert nem magát tartja fontosnak, vagy azért, mert ő nincs jól? Mielőtt odaadnám feladásra a nekik írt levelem borítékát, kiveszem a papírt az én hosszú beszámolómmal, s miután közlöm, hogy

megkaptam drága sorait, nagyon megkérem, írjon magáról is. Mert én őt is féltem...

Telnek a napok. Kezd egyhangúvá válni az élet. Ugyanaz van ma, ugyanaz volt tegnap, tegnapelőtt, s ugyanaz lesz holnap, holnapután, mindig, mindig. Reggeli, ebéd, vacsora. Orvosi vizit délelőtt, orvosi vizit délután. Egy-egy ember elmegy, újakat hoznak, újak érkeznek, tehát ilyen módon mozdul az élet, mozdul a „beteg-összetétel”, éli ki-ki a maga sorsát, van aki szinte öntudatlanul vagy hamis tudattal, én, mint akit megbüntettek ezzel, hogy itt kell lennem. Közben-közben félrevonulok a rejtekemre, elvégzem a napi tornaadagomat, ez az, ami tartja bennem úgy ahogy a lelket. Peregnek az agyamban a képek, képek a múltból, képek az életemből. Még az is megtörténik, hogy „belefeledkezem” a sorsomba, nem itt élek, hanem valahol a múltban az emlékek szárnyán, a gondolatok szárnyán. De ez csak pillanatokig tarthat, mert valójában tudom, mindig tudom, hogy hol vagyok, s a kérdés is bennem van örökké, hogy lehetne menekülni innen? Tudom, hogy nem lehet, és mégis ez gyötör. Nagy erőfeszítéseket teszek, hogy uralkodni tudjak magamon, mert tulajdonképpen meg kellene őrülnöm, meg kellene futamodnom.

XIX. Több fény itt, sötétség ott

Ma, rabságom 29. napján nagy meglepetés ért. Balint orvossal járt Moldován orvos. Balint a szemembe nézett, és azt mondta: domnule, bine? Hogy jól vagyok? Mondom: Nekem sohasem volt rossz!

Később visszajött, és Deleanuval együtt kettőnket egy földszinti, ötágyas szobába helyezett. Itt már nem olyan társaim vannak, akiknek zöme beszámíthatatlan, zavart elméjű. Az ajtó nyitva van, s bármikor kimehetek. Így éppen egy nap híján egy hónapra jöhettek ki végre a szabad levegőre. Kimondhatatlan jó érzés volt. Soha még ilyen csodálatosnak nem éreztem a napot, ahogy szórja a fényt, a meleget, a szellőt, ahogy meglegyinti az arcodat, s a levegőt, melyet tele szájjal szívhatsz. Kitárulkozni bennük, s valahogy örülni ennek a kalickába zárt létnek is, mert az még így is Isten adománya. Mintha elbutultam volna már ott bent a kinttől való megfosztottságban. Délután már az új szálláson látogatott meg az orvos, s orvostársának így mutatott be: Íme, Vágó úr, aki a Müller-jógát gyakorolja. Én mosolyogtam erre, s hangosan megköszöntem, hogy végre élvezhetem ezt a picivel több szabadságot.

A két ember egymásra nézett, aztán szó nélkül továbbmentek. Én meg délelőtt is, délután is sétáltam széltében-hosszában, összejártam a környezetet. E dadogó naplósorokat 16,40-kor írom a kórházi sétatéri padon. A szobatársam, Friedrich bácsi 79 éves, kitűnő a szellemi képessége most is. Az éjjeliszekrényén ott van halomban a Neuer Weg, az erdélyi németek lapja. Látszik, hogy napirenden van a dolgokkal, a mi dolgainkkal is. S hogy úgy lehet beszélgetni vele, mint egy testvérrel. Mint ahogy az otthon rejtekében szoktunk beszélgetni. Én még meg sem tudtam szólalni, s ő elbeszélte, hogy az egyik segesvári gyár úgyszintén nagyra törő hatalmában megrészegetett igazgatója egyik munkásának azt mondta: lelövi, mint a kutyát, s a büntetést azután kifizeti. Hát – ilyen a világ, vont a konklúziót... Örülök, hogy egy ilyen ember szobatársa lehetek. Elmesélte 1952-es elfogatásának történetét. Útban volt, el kellett tenni őt is láb alól. Tudták, hogy naplófélet ír, megörökíti az eseményeket. Egyszer csak zörgetnek az ajtaján. S hallja: a törvény nevében! S a főszekus elővette a házkatási parancsot. Válogatni kezdtek a könyvei között, s megtaláltak vagy két füzetet is, pedig azokat rejtegette. A „zsákmánnyal” őt is vitték. A felesége már nem élt. A Szekuritáté pincéjében kezdték vallasni.

Tulajdonképpen hogy tett volna bármit is, azzal nem tudták vádolni. A bűne: hogy véleménye volt a dolgokról. Ezt bizonyították a könyvei is, de még inkább a saját maga számára leírt jegyzetei. Végül bűnösnek találták rendszerellenesség vádjával, s három évre ítélték el. De erről inkább nem mesél – zárta le...

Én meg tudatosítom magamban: a hajónaplómba egy szót se írni mást, mint apró kicsi emlékeztetőket arról, ami itt történik. Isten őrizzen, hogy nálam is zsákmányszerzők jelenjenek meg, akár most, akár valamikor...

Valamikor... De lesz-e nekem valamikor? Lesz-e újra otthonom, ahová bejöhetnek és kutakodhatnak. Mert az is lehet, hogy... Hogy... de erre még gondolni sem szabad... Vagy nem tanácsos...

Mintha zsákkal hozták volna a jót, két gyermeki kézzel írt levelezőlapot is az ágyamhoz tettek. Azt hittem, kiugrom a bőrrömből, ahogy megláttam: Botim és végre Tas is életjelt adnak magukról, az otthonról. S a Tas levelének a végére Babus is odaírta: Írjál, mert neked több időd van! Szeretettel csókollak: Marika. Ez volt az, ami egy nagy varázstsütsére minden keserűségemet megszüntette, s egész testi-lelki valómra gyógyító balzsamként hatott. S mert Boti közölte, hogy édesanya aggódik miattam, s kért, hogy írjak, hát már kint a szabadban megfogalmaztam egy újabb hosszú beszámolót az itteni világról, kik s milyenek a társaim, az orvosaim, s hogyan telnek közöttük a napjaim. Most még a „biztonságossá tevő, célba irányított” varázsszavakat is elhagytam a sűrűn teleírt négyoldalas szövegből, valahogy nem jött, hogy oda nem való hamisságokkal illetlenkedjem, hogy meg tudjam nyugtatni őket. Ám egy kicsit szorongok, nehogy ne érkezzék meg... A kórházba is bejáró levélhordót kértem meg, hogy expressz tegye fel, és a nyugtát a kapusnál tegye következő nap letétbe.

Itt lent és általában bent is egyenesebb világ van... Normálisabb. A beteg az beteg, az alkoholos delíriumos az alkoholos delíriumos, az agyalágyult az agyalágyult, senkit nem kell szerencsétlenségében mondjuk hőssé vagy bajnokká minősíteni. Legfennebb csak humánumból és tapintatból kerüljük a bajukat, mert hát betegségük megnevezésével nem illik megdobálni a szerencsétleneket. S ha beszüremlik ide is a kint, az a visszataszítóbb. Deleanut is, Friedrich bácsit is a Kint juttatta ide. S merjem-e mondani, hogy engem is? A mi ittlétünk a kint ide való beszüremlésének az eredménye. Egyébként olyan minden, amilyen. Hazugság nélküli, képmutatás nélküli. A dolgok igaz mivoltának a jelentkezése. Ám az is

a kintre utal, hogy a társadalom hajótörötteinek a mentőcsónakja ez. Csak azt nem tudom, hol tart az orvostudománynak ez az ágazata, kin tudnak segíteni, s kin nem. Annyi nyomorult, szerencsétlen ember van itt! Megzavarodottak, eszüket vesztettek, a bűnös világ rabjai, áldozatai. Az alkohol rabjai is megsokasodtak, korjelenség ők is. Nincs semmi örömd, csak ez. Öntöd magadba a kábító mérget, s teszed tönkre az egészségedet. Ha a régi kor statisztikáit összevetjük a maival – azaz összevetnénk vagy összevethetnénk, mert nem tudom, vannak-e ilyenek, vagy egyáltalán szabad-e ilyen összehasonlítást tenni –, ugrásszerű lenne, kellene, hogy legyen a mai korban a grafikon felfele futása, szárnyalása.

Olyan szép fiatalok vannak itt! Ragyog róluk a fiatalság, s átkomorlik ezen a ragyogáson az elveszettség is. Ha csak rájuk nézek, néztem, valósággal fáj a lelkem. A tegnapelőtt is egyszerre hármat hoztak be. Szép magyar fiatalokat éppen...

Sokan a munkájuk áldozatai. A tervekészítő, aki hazug tervek és hazug értékeléseket kellett, hogy készítsen, s nem bírt rendet tartani az agyában... Dolgozhat sokakban a lelkiismeretfurdalás is, a világ megkövetelte szembefordulások önmagaddal, az egyén természetes megnyilvánulásaival, a belénk oltott világfelfogással. Az örök félelemmel, rettegéssel. A nehogy igazat mondj félelmével. Ütések, ütlegek nyomával. Ferencz Jánost addig ütötték, verték a fejét a falhoz, majd leteperve a földre, a cementhez, hogy megőrült. A „bűdös kulák”-ból boldog gyermek lett. Családi tragédiák! Az egyik üsdi szerencsétlent a felesége hűtlensége hozta ide. Ismertem is a nőt, a postán dolgozik. Ez a Csaba állandóan siránkozik, hogy a felesége szajha lett, s az juttatta ide. Csak szabaduljon, mert megöli! Én nyugtattam, még gondolatban se foglalkozz ilyesmikkel, de láttam azt is, hogy a keserűség beszél belőle. S nagy meglepetésre a tegnap elhozták a feleségét látogatóba. Mint két galamb, úgy ültek összeölelkezve, édelegve...

Szerda után csütörtök jön, s vele: 23-a, ahogy elneveztetett, a felsza badulásunk ünnepe. Itt bent: egy nap a sok közül, s sajnos, már az én ittlétem 31 napos hónapjának utolsó napja. Bizony, egy hónapja már, hogy bolondok között élek, s ha valami nem történik, lassan-lassan megbolondulok én is. Ha ragályos volna ez a baj, már én is bokszolnék a levegőbe, vagy várnám rasszisták elleni harcom jutalmául a miniszteri széket. Kint? Kötelezővé tett ingyencirkusz. A városokban felépültek a tribünök, hogy rövidesen

ott álljanak, mint valami bohócok, a legnagyobb elvtársak pompás, kitüntetésekkel telerakott mundérokban. Középuött a hely legnagyobbja, körülötte a kisebb jelentékenyek, de nagyok és boldogok ők is, hogy ott állhatnak, s integethetnek a felvonulóknak. Vonul az ország! Kicsődítve mindenütt a tömegek, hosszú sorokban vonulnak, vonulnak, viszik száz meg százezer példányban a legnagyobbak, az élők közül Gheorghiu-Dejnek, a holtak közül Leninnek és Sztálinnak a képét. Köztük lenyitott oldalú teherautók, rajta a boldogságot megjelenítő életképek, bemerovített figurákkal, sarlókkal, kalapácsokkal, az adott gyár valós vagy hazudott termékeivel. Ők egyedül – a beállítottak, a boldogság jelképei – nem éljeneznek, a tömeg igen. Ahogy a tribün elé érnek, ritmusra mondják a nagy neveket, a kiosztott jelszavakat. A legtöbbet a vezérek nevét. Gheorghiu-Dej, Gheorghiu-Dej... Azért így, mert így lehet ritmizálva mondani. Majd hogy ő a béke és a nép harcosa. Gheorghiu-Dej, luptător, pentru pace și popor! Majd: Béke, béke, béke! Halál a kapitalizmusra! És hogy: Éljen a párt, éljen a párt, éljen a román munkáspárt! Ro-má-ni-a! Ro-má-ni-a! Éljen! Éljen. És ne csak éljen, mert van, aminek nem szabad élni. Halál a kapitalizmusra. Vagy: Akasztófát Titónak! Ő ugyanis letért a jó útról, a dicsőséges Szovjetunió vezérlésének, baráti útmutatásának az útjáról, tehát áruló ő, s az árulóknak akasztófa jár. Hatalmas a boldogság, minden mámorban úszik ezen a napon az egész országban! Mámorosan üvölt a tömeg. Éljen a Szovjetunió! Éljen, éljen, éljen... Gyuri a múltat idézi, tavaly még ő is ott menetelt a lázas tömegben. Most az emlékezés képernyőjén látja ezt a nagy-nagy cirkuszi boldogságot. S belelátja ezt a szörnyű megalázottságot. A tavaly – emlékezik vissza – Marx nyeles portréja ott volt az útszélre dobva, ő – maga sem tudja milyen belső indítékra – felvette, eltüntette róla a tapodás-nyomokat, s bevitte a gyárba. A kapusnál hagyta azzal, hogy adja oda a nagyoknak! Az utcáról szedtem fel – mondta. Talán arra gondolt, ennyivel kevesebb kiadás a mi pénzünkéből jövőre! Mert azt tudta, ha a „gyár a miénk”, akkor a pénz is a miénk, amiből ezt az ostoba fényűzést fedezni kell. Meg aztán ösztönösen ellene volt s ellene van ma is mindenféle rombolásnak, pusztításnak. Miközben ezeken gondolkodik, a messziségből valahonnan idehallatszik, ahogy szól a fúvószene, s idehallatszanak az éljenek is! A felszabadulás örömnepének a hangjai! S valahogy jól esik most itt bent lenni, nem kint a képmutató és képmutogató seregben, mint a tömeg egyik kirendelt tagja.

Ebben a kifacsart, nyaka-kitekert világban mindennek ideológiája van!

Ideológia = félrevezető badarságok, ostobaságok elméletté formált, fényesített hazugság-tákolmánya, értelmezi a maga számára a szót.

Az általuk mondott „rossz” megszűnésének az egyik első lépése: a magántulajdon megszüntetése. De tulajdonképpen nem a magántulajdonnal van bajuk, hanem azzal, hogy az a tulajdon más birtokában van. El kell hát venni a „másoktól”, a régi tulajdonosoktól. Mert – mondják – minden baj abból ered. A kizsákmányolásból! Amit a Boldog Világ eljöveteleért kell felszámolni... Ez az – inkább nevezzük így – „ideológiai alapja” ennek a mának. De csak ideológia, mert azért, hogy a „dolgozó nép” életének a minősége javuljon, semmit sem tesznek. S ha mégis tesznek, fordítva. Ezt az életminőséget zuhantatták le a mélybe. Soha nem látott mélységekbe.

Sántít minden... Semmi sem az, ami!

Kizsákmányolni... Zsákmány, mástól elvett, elrabolt javak. Elzsákmányolni. Mástól elvenni, elrabolni, annak a zsákjából – mert az kizsákmányolásból szerezte a maga zsákjában levőket – átrakni a miénkbe. Ez ennek a társadalomnak a vagyonszerzési módszere. Amit ők tesznek, a régi kor bűnévé minősítik. A múltkor eszembe jutott, hogy kiszámoljam disznócombban és kenyérben – de számolhattam volna ingben vagy gatyában is, esetleg zokniban vagy tűzifában – a régi meg az új fizetésemet. A mostani, amit az „igazságos” társadalom ad ugyanazért a munkáért, körülbelül fele a réginek. Az ember kell, hogy figyelmeztesse magát: vigyázz, akkor ki voltál zsákmányolva, s most „magadnak” dolgozol. Akkor elnyomott voltál, most te vagy az uralkodó osztály. „Az ó világnak romjain” így sikerült „az új világot” megteremteni.

Gyuri, aki maga is egy ingoványos talajon állt, egy úszó szigeten, mely velük költözött, amikor otthonokat cseréltek, egész életében kereste a helyét az elbizonytalanodott világban. Próbáltak akkor is, s ma is próbálnak megkapaszkodni! S ebben a küzdelemben súlyos tapasztalatokat szerzett a nincsenről. Sok mindent ért. S sok mindent nem ért. Mitől boldogabb az ember, vegyük a kisembert, akinek alig volt valamije, ha most semmije sem lesz. Mert ez történik napjainkban.

Micsoda kor, micsoda idők! Miket kellett megélnünk, s milyen világban kell élnünk. Semmi sem az, mint aminek mondják. Még a színek is másak. A nappal és éjszaka is más. Nem igaz, hogy madárdal. Nem igaz, hogy

mosoly. Nem igaz, hogy a virágok illata. S még az sem igaz, hogy fény. Sötétség, sötétség, sötétség. Csikorognak a záruk, emberek ezrei mögött csukódik be a börtönajtó. Hatalmas lakatok kerülnek a régi világ ajtóira. Alig látható messzeségbe kerül a tegnap, amelyik ugyanúgy nem volt jó, különösen nekünk, egy halálra ítélt nemzet fiainak, de ehhez viszonyítva, ami ma van, mintha más világ lett volna az mégis. És ez egy rendszer.

Gyurinak kedve kerekedik elemezni ezt a szót. Rend-szer. Benne van a rend... Még a szó is hazudik! Mi az, hogy rend. Nincs itt rend. Önkény van. Valakinek a kénye – ön-KÉNYe – alakítja a világot, a történelmet. De kinek az Önkénye? Szinte hihetetlen. A tízezernyi év alatt kialakult világarculatot, amely tízezer év alatt csiszolódott, javult – vagy inkább javulgatott – lassan-lassan, száz és száz év alatt történt egy-egy előrelépés, és most egyszerre mindent felrúgnak. Eddig is volt önkény. Voltak a világtörténelemnek Nérói, Caligulái, de ezek kitérők voltak, az idő haladt előre. A nappalok és éjszakák szabályos rendben váltogatták egymást, s az éjszakák után mindig nappalok jöttek. Most: ráborult a világra egy hosszú-hosszú éjszaka. És ezt az éjszakát kovácsok kovácsolták. Látom az üllőt, látom a szíjas testű kalapácsosokat, ahogy tartják a tűzbe a Világ Vasát, s kalapálják a Világ Bilincseit. És azokat a bilincseket vagy béklyókat kezekre rakják, a Világ Kezére, a te kezedre és az én kezemre. Kik azok a kovácsok? Behunyod a szemedet, és látod őket. Megtévesztő munkaruha van rajtuk – ők az eszközemberek, a kapott feladat megbízottjai –, de hogy őket ki mozgatja, ki adja, ki tartja eléjük a bilincsnek való vasat, azt nem látod, nem tudod. Csak az örök kalapálás, s a zörgés, amit vélsz hallani...

Hogy történhetett, hogy ilyen semmivé lett az élet? Tízezer év alatt alakult ki, majd erősödött meg az élet szentségének a fogalma. A világot jobbra tenni akaró vallások munkálkodtak ezen! Már az ősi vallásokban is, Mezopotámia, Egyiptom vallásaiban, Mózes vallásában, a buddhizmusban vagy zoroasztrizmusban, a kereszténységben és Mohamed próféta vallásában is a Jó harcol a Rossz ellen. Mózes az égő csipkebokor fényében olvasta a kőtáblák üzenetét, hogy tiszteld apádat és anyádat, ne lopj, ne ölj, ne kívánd a te felebarátodnak se ökrét, se szamarát. S valld a család szentségét! Légy hű az asszonyodhoz, férjedhez, szeresd gyermekeidet, és a te urad, istened nevét hiába fel ne vedd. A meditáló Gautama Sziddhártha szkíta herceg, aki „megvilágosodott”, s meglátta az emberi lét értelmét a szerénységben, egyszerűségben, az egymás megsegítésében. Aztán Jézus, a „megváltó”, aki

gyógyította a betegeket, kenyeret varázsolt az éhezők asztalára, és hirdette: Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.

Nem igaz, hogy a Hit a tudatlanság terméke. Az tette emberré az embert, vitte előbb az emberiséget egy bizonyos fajta barbárságból a lelki beteljesülés, a jobbnak lenni, igazabbnak lenni, emberebbnek lenni eszmevilág felé. S ez az Új Világ, ennek kovácsai most a tízezer évek lassú-lassú, de következetes előrelépéseit durván legázolják, és az Egy Igaz, vagy Csak Ez az Igaz eszmét hozzák, mely azt mondja, ne tiszteld apádat és anyádat, ne szeresd felebarátodat, és hogy gyűlölj, és hogy semmibe vedd az életet.

Igen, az életet.

Hol van az már, hogy „az élet szent!” Abból „mindenkinnek csak egy van”. És azt az egyet csak Isten veheti el. Ő adta, és ő is veheti el. Elavult, még a tudatokból is kiebrudalni akart ígék. Helyükbe: a „jelen” lecsupaszított valósága.

Megyünk hát visszafele. Az is csak látszat, hogy egy picit nyílik az emberek látószöge. Nem nyílik, nem is nyílhat. A kor parancsa, „létszükséglete” az is, hogy ne láss, ne láthass. Valóságos falakat emelnek a szemed, a látásod elé! Hazugság-falakat. A Szovjetunióban Berlin megostromlóit, a Németországot térdre, megadásra kényszerítő hőseiket nem mint hősokeket fogadták, előbb át kellett nevelni őket, hogy tudják: mit láttak. Hogy nem azt látták, amit láttak, hanem nyomort, szenvedést, a kizsákmányolás terhe alatt nyögő népeket.

Amikor hallottam, hogy ezek a Rend-szert képviselő, annak az eszmerendjét megtestesítő emberek milyen könnyörtelen könnyedséggel ölnek, pusztítanak, semmibe veszik az embert, mindig arra gondoltam, az élet szentségének a több ezer éves törvényét rúgják fel, veszik szinte egyik napról a másikra semmibe. Amit az évtízezredek szinte homokszemcsékből emeltek erkölcsvárakká, az erkölcs váraivá, ők egyik napról a másikra könnyörtelen és kegyetlen józansággal döntik le, semmisítik meg. Nem önkívületi állapotban, hanem hideg céltudatossággal és ördögien megfontolt aljassággal.

Minden vallás erkölcsstan is. Minden vallás a Jót helyezi szembe a Rosszal. Sohasem tudtam megérteni a középkori inkvizíciót. Az is egy elfajulása volt a kornak. Hogy létezik az, hogy te, aki a krisztusi szeretni az embert hitet, gondolatot vallo, egy embert ráállíts a máglyára, és hihetetlen szenvedést

okozva neki pusztítod el esetleg azért, mert vét a vallás – a máglyaállító vallása, amely ugyanúgy keresztény – előírásai ellen. Nemcsak megölnöd, szenvedést is okozol neki. Vagy a keresztre-feszítéseket sem értettem, tudtam elfogadni. Csak magyarázni, hogy az emberben benne a rossz is.

A törvény szót is – bár az az újabb kor terméke – bontsuk fel, tör-jük darabokra. Tör, azaz széttör valamit, hogy ezzel teremtsen egy bizonyos fajta rendet, ami mindenkinek jó kellene hogy legyen. Tehát az ő – azaz a törvény – feladata a rossz széttörése a jó helyreállításáért. A jó visszaállításáért; aztán a visszaállított rend megőrzésének a szabályrendje, rendbe foglalása.

Azért vagyok itt, mert nem illeszkedtem be „kellőképpen” ebbe a még viszonylag fiatal, mindig hazudj! parancsolatot hirdető korba. Ha tízparancsolata lenne a mának, akkor ama tíz között az első helyek egyike illetné meg azt, hogy sose mondj igazat. Aztán még ilyen parancsolatok is lennének: bólogass mindenre, a tudott rosszra is. Vagy hogy hajlongj a fennebbvalóid előtt, és buzgón mosolyogj rájuk. És hogy vakon higgy az eszmében, a pártban – mert ugye az tévedhetetlen. Soha semmiben ne kételkedj, és soha semmin ne is gondolkozz. Légy lelkes végrehajtó. És hogy szégyent se érezz, úgy buzogj, s mondj válogatás nélkül bármi ostobaságot, ha ennek az Új Világnak a gépezete úgy kívánja. S éljened a legfelsőbbeket!

Egyébként maga a helyzet a kétségbeejtő! Bűnözők vették át az emberiség fölötti hatalmat, s sorsod terét – a te hazád is – egyik oldalon a szenny, a mocsok, másikon a félelem birodalmává tették. És ha te is aljassá lettél vagy aljassá levésre kényszerültél a szörnyű kor nyomására – szinte mindegy, hogy ambíciód vagy félelmeid vittek rá erre –, a kor magához idomított téged is, s minél több az ilyen aljas vagy szerencsétlen, egyre reménytelenebb a helyzet. Mert ha mindenkit magához idomít a kor, megépíthetjük az emberi lénynek – aki a test és lélek egyszerre – sírját vagy elhamvasztó máglyáját. Mert ha meghal a lélek, tisztaságod őrzője, a test és lélek embernek a helyét valamiféle érezni nem tudó robotlénység veszik át. És ez is a cél.

Most még – ha állandó támadottságában, kiirtásra ítéltségében rejtőzködőn is, de – van még erkölcs.

Ha kint, a torz arcúvá tett társadalomban már nincs is, de bent, bennünk van még, s annak parancsolata is, mely az eleve nem alja embernek a

kényszerítő erő ellenében is azt súgja, mondja: Ne tedd! Inkább hallgass! Te még a mocskok birodalmában is próbálj meg tisztának maradni. Hogy ez minél kevesebbünknek sikerüljön, ezért a megfélemlítés minden eszköze – ütlegetések, a legiszonyatosabb eszközökkel való vallatások, melyek nem az igazság kiderítésére mennek, hanem arra, hogy „kényszervallomást” tegyél, azt „valld be”, amit esetleg sose tettél, vagy valld azt a másik emberre, amit az sose tett, s amivel bárkit, magadat vagy embertársadat, akár édesapádat is börtönbe vagy akasztófára juttatod. Minderre változatosak az eszközeik. Letépi a körmödet, az arcodba öklöznek, heréidbe rúgnak, vagy ami még rettenetesebb – ez megtörtént – egy szerencsétlen nő nemi szervébe botot dugtak fel, hogy a szörnyű fájdalom kényszerére valljon önmaga ellen, végül is hamisan. És a kényszer-munkatáborok, haláltáborok, börtönök – és íme: az örültekházai, még a csak részben is – mind-mind együtt az embertelenség birodalmainak s e birodalmak fenntartóinak, kiszolgálóinak, intézményrendszerének szörnyűségei.

Tudom – mormolja magában Gyuri –, hogy e szörnyűségek nem sújtanak mindenkit egyformán. Van aki azzal védekezik – s ezt teszi az emberiség nagy többsége –, hogy hallgat. Ezért hallgatnak a gyárban a munkástársaim is, akik – leszámítva a rendszer eszközembereit, s az azok mögött összeverődött hangos csúrhét, a mosolygó, bólogatójánosokból összetákolt hangos szolgálodat – hallgatnak. Nem kockáztatnak semmit, inkább meghúzódnak, s nem látnak, vagy – épp meggondolásból – nem akarnak látni semmit. S azért ilyenek, mert ilyen a világ, s ebben a világban csak így lehet viszonylag kevesebb szenvedéssel élni. Vannak, akik abban hisznek, hogy ha életben maradnak, s át tudják élni ezt a szörnyű kort – mert egyszer mindennek vége kell, hogy legyen, semmi sem örök –, egy jobb világ veszi kezdetét. Ez az egyetlen reménységük, reménységünk. Az isteni erő diadala a sátáni erő fölött. A Jó győzelme a Rossz fölött. Mert – abban is kell hinnünk, s ez így is van – az ember alapján jó. Az Isten teremtette jónak az embert. S lealacsonyítani, aljassá tenni még ez a szörnyű kor sem tud mindenkit. Mert a tízezernyi év, ami alatt a mai civilizációnk, s a humánusmot erősítő vallások is kialakultak, mind a jobbá és jobbá levésünket szolgálták. És maga a teremtés, amelynek alapja a szeretet, eleve jónak alkotta meg az embert.

Másik törvény is van: a létért való küzdelem. „Mi dolgunk a világon? Küzdeni!” Mindezek bennünk vannak, a tízezer évek alakították ki

ezeket bennünk. És mindezt egyik napról a másikra még a Dantonok és Robespierrek, Leninek, Trockijok és Sztálinok, vagy a mögöttük álló alantas erő, amely győzni és uralkodni akar, még ezek sem tudnak lényünkben teljesen megváltoztatni. Mert az utóbbi 60 vagy 160 év nem elegendő az Istentől jónak teremtett, és évtizedek meg századok alatt alakult emberi lény teljes megváltoztatására. És ha változtat is, inkább csak ideiglenesen, teljesen megváltoztatni nem tud. A rossz mellett nagyobb mértékben él a jó, s az elembertelenített világ megszűnésével – ebben is kell hinnünk – vissza fog térni. Mert amióta a világ világ, mindig voltak bajok, de ez, hogy közönséges bűnözők vették át az irányítást, eddig csak ideig-óráig történhetett, s most egy ilyen „ideig-óráig” szerencsétlen korban vagyunk.

A régi rendnek volt egy bizonyos gyermeksége. A királyok – sőt: a hierarchia alsóbb fokán álló főurak is – a nép atyjának érezték, mondták, vallották, sőt: hitték magukat. Édesanyám mesélt olyan nemes úrról, aki minden karácsonykor megajándékozta a jobbágyait. Mert örömet akart szerezni azoknak, akiknek ő gondját kell, hogy viselje. Mennyből az angyal eljött hozzátok! És ő volt az angyal. És ez a hozzánk jövő angyal is a karácsony mítosza szerint a szeretet megtestesítője.

Most: a karácsony, a szeretet ünnepe is rossz, nem szabad megtartani. Aznap is ugyanúgy kell – kellene – dolgozni, mint máskor. Azért csak kellene, mert nálunk, a gyárban is szokásba jött, hogy ezen a napon ünneplőbe öltözve megyünk be, a férfiak visznek italt, a nők tésztát, és átkoccintjuk, átbeszélgetjük a napot. Az elvtársak csak lapulnak, hallgatnak... A lelkük mélyén ők is tudják, hogy árral szemben úszni nem is lehet, s nem is érdemes ezen erőlködni. A jelentések mennek, hogy mindenki bent volt a munkahelyén, s a tervet teljesítették. Húsvétkor és pünkösdkor annyival másabb a helyzet, hogy azok eleve vasárnapra esnek. Akkorra inkább csak berendelnek. És pünkösd szombatján nemcsak betiltják a csíksomlyói búcsút, de megfélemlítő rendőroket rendelnek a falvak kijáratához is, hogy a búcsúsok még el se tudjanak indulni, de akit a lelke visz, kerülő utakon csak eljut, s feltűnés nélkül eleget tesz istene parancsolatának.

Csupa-csupa erkölcsi nihil, s mögötte kényszerből is: kriminalitás. Nem véletlen, hogy az elvtársak egy része – mielőtt az üdvözítő eszme bajnokává lett – közönséges bűnöző volt. Így Sztálin is, vagy a magyar kommunista vezér Kun Béla is. Sztálin postát rabolt ki, Kun Béla elvtárs

a szakszervezet pénztárát „tulajdonította el”. A hatalom birtokában meg egytől egyig rablókká – mások munkával szerzett javainak elrablóivá – meg tömeggyilkossá váltak. Az egész rendszer számára – mely az ember felemelését hirdeti, szövegei – épp az ember lett a legparányibb, legjelentéktelenebb, akivel „a cél érdekében” bármit el lehet követni. Kevesebb az ember, mint egy légy, melyet agyonütsz, vagy melyet rácsalsz a számára kifüggesztett maszlagra. Elaljasult, szinte hihetetlen, hogy mennyire el tudott aljasodni az ember, ha ezeket a világmegváltó elvtársakat egyáltalán embernek vesszük, nevezzük.

Ahhoz is egy felismerés, a hazugság trónusra emelése kellett, hogy átfed az aljasság arcát jótévő arccal! Vagy aljas szándékokat a legszebb eszmék mögé – szabadság, egyenlőség, testvériség – rejtse, azokkal takargasd. És ezt folyamatosan teszik, innen, ebből az „állásból” tudják becsapni a jobb hiszemű, de mindenképpen naiv embereket is. Akik naivak is voltak még akkor is, ha „más irányban” értelmi képességről is vallottak, tettek tanúbizonyságot. Túl értelmesek mégsem lehettek, ha nem láttak át a szitán, ha nem látták meg, hogy micsoda becsapás, micsoda ámtítás történik. S ha már látod is, benne vagy, becsapott vagy, félrevezetett áldozat vagy tenmagad is.

Gyuri is félig-meddig a becsapottak közül valónak érzi magát. Még „akkor”, félig gyermekként egy picikét hitt is „az igaz eszmében” egészen addig, amíg az teljes arcával meg nem mutatta magát. Arra is rájött, ha netán valami igazságot be akarnál csempészni, akkor azt kellő tálalásban kell tenned. Ő sem azt mondja, hogy az újításokkal elrontják a gépeket, hanem hogy megkárosítják a dolgozó nép vagyónát. „Stílusa” van a kornak, az igaz kimondását is csak hazugságba csomagolva lehet megkísérelni. S a védekezés is a „kornak megfelelően” lehetséges, ha egyáltalán úgy is lehetséges. Ha azt mondanád, nem igaz, hogy ebben az országban a dolgozó nép van hatalmon, még a mondat végére sem érnél, máris vinnének. A nagy dolgokban hazudnod kell, hogy valami apró igazságot kimondhass. Vagy azt is csak hiszed, hogyha hazudsz, kimondhatod azt. Mert ennek a kornak egyszerűen nem kell semmiféle igazság. Lehetséges, hogy a „megalkotók” számításba vették – mert nehéz azt hinni, hogy véletlenül alakultak így a dolgok –, hogy igazat semmit, mert ha egy parányi igazat megengedsz, felborulhat minden. Egy biztos út van: a totális hazugság útja.

Tudja, számot vetett már vele, hogy teljesen kivonni a korból magát

ő sem tudja. A kalicka, a kor kalickája adva van. Valahogy csak azt kell elviselhetővé tenni. Illetve: kellene, de úgy néz ki, hogy neki is beletört ebbe a bicskája. Azért van itt. S azért figyelik gyanakodva ápolóknak minősített őrei, nehogy kitörjön.

Végül is a kor mása ez a hely. A világ mása! Kínpad, melyre ki vagy feszítve, s akkor vagy jó, ha ezt a kínpadot elfogadod, s hagyod, hogy kifeszítsenek téged is rá. Ha tiltakozol ellene, hozzák a kényszerzubbonyt, hogy megfékezzenek. Vagy ha nagyon tiltakozol, akár meg is fojtatnak, vagy más módszerekkel ölnek meg, mint ahogy veled is majdnem megtették.

Jaj, jaj!

Valójában ki a bolond? S ki a normális?

Normális az, aki az abnormális kornak megfelelően gondolkozik. S badarságokat, abnormitásokat beszél az erre kényszerített, s ezt fel is ismerő átlagnak megfelelően. Úgy, ahogy azt az idők kívánják.

S ki a bolond? A más, a másképp, az átlagtól különbözően gondolkodó. S ez a másképp lehet az is, hogy nem hamisan a hamis világban, nem képmutatón az egészében képmutató, álvilágban, hanem félve bár, de józanul, „valóságosan”. Aki próbálja kimondani legalább az apró kicsi igazságokat. Mert a nagy igazságot – hogy ez egy örült kor, embertelen kor, hogy nem én vagyok az örült, hanem a világ örült meg körülöttem – kimondani ő sem meri. Csak ezt az apróságot, ami nem csak valószínű, de valós oka is lehet – lehet??? – hogy ide került.

Egy bolond százat csinál – így a mondás. Na, én nem százat, csak egyet tudtam csinálni. Annak az egynek is hálás vagyok, a mindig hallgató Szász Ferinek, az egyetlennek a munkatársaim közül, aki egy gyűlésen, amikor engem szidtak, hogy az akadémikusodásaimmal gátolom a termelést, közbeszólt: pedig neki van igaza, mondta. Ha egyszer is, de kimondta. S amikor ezt én megköszöntem neki, újból azt mondta:

Mindenben igazad van, de én nem kockáztathatom a helyzetemet azzal, hogy sokat beszéljek. Ott, akkor nem állhattam meg, de azóta is félek, nehogy bosszút álljanak rajtam. Téged tisztellek a bátorságodért, de én nem tudok hős lenni. Jobb megmaradni az „átlagban”. Mert ahhoz, hogy itt, ebben a társadalomban bár egy parányi igazat mondj, vagy hogy ki merd mondani még a cseppnyi igazat is, bolondnak kell lenned.

Ezt is ő mondta ki először: Ahhoz, hogy igazat mondj, bolondnak kell

lenned. Nos, a jóslat beteljesedett. A bolond itt van a címzetes házban. Úgy érzem, mintha egy nagy sodrásba kerültem volna bele, mely visz magával, s nem találok semmit, amiben megkapaszkodhatnék. Mert ez a sodrás a Világ sodrása. Itt az emberek füle és szeme be van falazva, nem látunk, nem hallunk semmit. Hagyjuk, hogy uralkodjék felettünk a gazság, s lelkesen mondjuk, hogy: Éljen, éljen, éljen!

Tapasztalja, az agy is elfáradhat. A sok gondolkodás kifáraszthatja... Érdekes módon Friedrich bácsiban igazi barátot, gondolkodó társat talált. Félrehúzódnak a tágas udvar valamelyik sarkába, s osztják, szorozzák a világot. Ez neki azért jó, mert egyedül még ebbe is bele lehet hülyülni, hogy csak befele beszélsz. Kifele nézel, és befele beszélsz. Az öregnek valahogy az arcán a becsületesség. S rendkívül művelt! Olvasott ember, látó ember. De ott, bent a szobában ők is inkább csak magukban gondolkoznak. Friedrich bácsi inkább olvas, újságot, könyvet. Arra, hogy hangosan beszélgessenek, még itt sincs merszük. Az egyik fia látogatja meg kétnaponként, viszi és hozza a dolgokat. Itt él, itt dolgozik, teheti – mondta az öreg a kérdésére.

Deleanu már megnyilatkozott. De látni rajta, zárkózott ember, s ha fél, van miért félnie. Ez – hogy látni az arcán a félelmet, s annak a meghasonlottságát – zavarja, akadályozza, hogy hozzálépjen.

Hármunk közül neki kellett a legtöbbet szenvednie!

Most ők hárman laknak ebben a szép, napfényes, mindig nyitott ajtójú szobában.

Hogy ilyen mélyre le lehet vinni az emberiséget, vajon egy valamiféle törvény hozza, hozta ezt? Érti Gyuri, hogy ezt a kérdést megválaszolni csak részben tudja. Ha van törvény – mert van, pl. a pénz törvénye, mely merőben más és ugyanúgy sajátos, mint a világ egyéb törvényei, a fajok harca, a nagy és a kicsi harca (a nagy megeszi a kicsit, jól szemléltethető ez a halak világában, a nagy csak kitátja a száját, s a kicsi beleszalad), a fent és lent, vagy a minden más, tehát a sokarcúság és sokszínűség törvénye... De ezek mellett vagy ezek ellenére (is) az egyetemes rend és a világmegtartó szeretet törvényei egyetemesebbek és erősebbek. Ha nem lenne a tökéletes és egyetemes rend az egész teremtségben, mindenben-mindenben, és ha nem lenne a vonzás – a másneműek vonzása, egymáshoz való vonzódása –, mint a szeretet törvénye, nem lenne a világ sem. Az egymás megtalálásának

öröme nélkül, meg az utódaink szeretete nélkül, melyek az önfenntartó ösztön törvénybe oltott megnyilvánulásai, s mint ilyen, egyetemes erő. Hogy tudunk szeretni, nemcsak a közvetlen társat, az embertársat is. Ez ösztönöz arra is, hogy segítsünk a bajban levőn! A szenvedőn! A humánumnak is törvényei, megnyilvánulásai ezek. Nélkülük sivárabb is lenne a világ. Mert öröm sem lenne, boldogság sem lenne, s megfagyna körülötted minden. Kialudnának a tüzek – melyek bennünk égnek –, megszűnne a jóság, mely a lelkeket táplálja, megszűnnének a bennünk levő melegségforrások, nem lenne Nap és Hold, naprendszerek és galaktikák, nem lenne, hogy kereslek és megtalállak téged, megölellek és megcsókollak, átkarollak és magamhoz szorítalak, nem lenne testvér és testvériség, nem lennének népek, nemzetek, nyelvek, kultúra sem lenne, s kihűlne, elhidegülne az anyag és az egész világ. Az érdekek harca, összeütközése is a konfliktusokban testet öltő törvény, de mennyivel sivárabb, mennyivel esendőbb, mint pl. a szeretet és az élet vagy a tömegvonzás törvénye. Mennyivel több és hatalmasabb a teremtés törvénye, mint a pusztításé. Isten megalkotta a világot, így, sokszínűségében, összetettségében, melyen belül helye van a pusztulásnak és pusztításnak is. De ha nincs teremtés, a pusztítás sem volna, lehetne. Isten alakja behatalmasodik a mindenségbe. Ő maga a mindenség, annak melegével és hidegével, az örömmel és fájdalommal, a lét minden fájó szépségével. És az egyetemesség gazdagságának, teljességének része ez is és az is.

Borongós, de jó idő van. A kiadós reggelit elfogyasztottam. A kórházi térre jövők egyet jární. Aztán egy padra ülök le, s a Dsida költőgyerek históriáját nagy élvezettel kezdem olvasni az Utunkból. Így tudom meg, hogy a családja az élet nyers valóságától mennyire óvta. Az edzőmozgásokhoz most is – mint, amióta kijárhatok, mindig – a kék papírt és a ponyvakendőt, mikor a nap előbújt és felmelegedett, egy félreesőbb helyen, ahol csak az lát, aki arrafele figyel, úgy terítem le, hogy én a nappal szemben végezhessem a gyakorlatokat. Azért is távolabb, mert a betegek az ablakból köpködni szoktak, s az ételmaradékot is kidobálják. A kiadós mozgás és a sok légzésgyakorlat a szabad levegőn a napfényen mindig csodálatosan jól esik.

Otthonról, a munkatársaktól közös levél érkezett. Van vagy húsz aláírás rajta. Várnak haza! Be jól esik! Kívánják, hogy legyek egészséges, s mielőbb

találkozhassunk újra... Mint újságot írnak, hogy vállalatunk alkalmazottja, Álmos István sikkasztásért és okmányhamisításért két és fél évet kapott. Mert: megkárosította az államot! Jogállamiság! De ott nincs jogállamiság, hogy én tagadhatatlan tárgyi bizonyítékokkal s nem kis harc árán egy sereg vezetőt lepleztem le, akik egyéni és közösségi felelősségtudatukat sárba tapodva ugyanúgy szégyenteljes károkat okoztak az általuk népi demokráciának mondott országunknak, s emiatt már 38. napja, hogy az elborult elméjük közé vagyok zárva. Hála az égnek, az orvosok nem vesznek betegnek, ebből következtetem, hogy állításomat nem vették agyrémnek, mert még semmi gyógykezelésre nem utasítottak. És most itt lehetek a „könnyűek” között! Álmost elítélték. Velem ki tudja, mit akarnak, mert a józan ész azt mondja, kell legyen valami hátsó szándékuk, hogy itt tartanak. Az Álmos szélhámoságánál sokkal nagyobb azoknak a közösség elleni kártevése, akik ahelyett, hogy építenének, rombolnak, pusztítanak, s semmibe veszik a józan ész parancsolatát.

Most, hogy immár nyolc napja lekerültem, kissé emberibb körülmények között vagyok. Friedrich bácsival sokat beszélgetünk. S ma hoztak egy új beteget is, Topîrceanu román költőnek a névrokonát. Ő is ír, mondja, engedelmet kért, hogy két versét felolvashassa. Én annyira nem ismerem a nyelvet, hogy ítélezhetnék a versek értékéről, de Friedrich bácsi megdicsérte. Azt is mondja, háromszor volt már börtönben. Hogy miért? Ő sem mondta, mi sem kérdeztük. Ma börtönben lenni nem jelenti föltétlenül azt, hogy nem vagy becsületes. Az is lehet, hogy épp a becsületességedért kerülsz oda. Az arcáról, tekintetéből s a szavaiból korrektség, erkölcsi tisztaság olvasható le. Csak azt nem látni – ahogy Friedrich bácsinál sem –, hogy miért vannak itt. S ezt én valahogy nem merem megkérdezni tőlük. Nem tehetem meg. Mert ebben a világban megbolondulni – azt is mondhatom – szinte törvényszerű. S ezt megkérdezni nem lenne sem könnyű, sem tapintatos dolog. De azt látom, hogy ezek az emberek másak, mint amilyenek a kor futószalagján alakított átlag-gondolkodásúak. S másak a megbomlott agyú társaink között is. Mindenütt idegenek. Kint is, bent is.

Már közeledik augusztus vége. Elmúlt 20-a, Szent Istvánnak, államalapító királyunknak a napja. De erről nemhogy itt, Romániában, de még ott, Magyarországon sem beszélnek.

Mi az, hogy szent, mi az, hogy király, és mi az, hogy államalapítás? Mind-mind ellenséges dolgok, mert ugye a múltat végképp el kell törölni, s azok mi más lennének, ha nem múlt.

Egyik pillanatban úgy érzem: ólomlábakon jár az idő! A másokban, hogy rohan. És: kezd megszokottá válni minden. Lázadozó alkatom itt sem hagyott el. Amíg fent voltam, többször kértem – előbb a főápolót, aztán az orvosokat is –: engedjenek le az udvarra. Ki a szabadba! A friss levegőre. Különösen ezt hiányoltam. Az ablaknyitásra is én kellett, hogy rászoktassam a szoba népét. Ennyit szerencsére elértem. Ha nehezen is. Most már mindig nyitva van az út kifelé. Nyár van. Végre legalább a környezetem elfogadhatóbb. Olyan jó érezni ezt a félig-szabadságot. Ha ki akarok menni az udvarra, senki sem kiált rám, hogy stai, nu e voie. Állj, nem szabad...

Az éjjel álmomban az erdőben voltam, de úgy, hogy teljesen elveszítettem a tájékozódó képességemet, s ahogy mentem, egyszer azon kaptam magamat, nem tudom megállapítani, hogy most befele – beljebb és beljebb a sok kilométeren át tartó sűrűségbe – vagy kifelé haladok. Szerencsémre jött egy tisztás, ott a nap állása meg a fák mohos oldala alapján állapítottam meg, hogy merre van kelet, merre észak és dél, s hogy én milyen irányba indultam el, s ha most ki akarok innen érni, merrefele kell mennem, hogy megtaláljam az erdő szélét, melyről kevéssel előbb fogalmam sem volt, hogy hol lehet... Mire megnyugodtam, fel is ébredtem.

Megyünk kifelé augusztusból...

A tegnap a késő délutáni órában a szokásos sétámat végeztem, amikor a sétatér egyik padján ülő Barabás Ferenc, aki két héttel ezelőtt jött ide, az alkoholelvonó gyógykezelést, kúrát elvégezvén megszólított, hogy holnap, mármint ma, a 12,30-as vonattal indul haza, és ha írok, a levelet nagyon szívesen elviszi hozzánk. Még a tegnap meg is írtam a hosszú beszámolót. Sőt, még ma reggel is hozzáfűztem pár mondatot. Felvittem a részlegére, és átadtam. S azt mondta, hogy amint megérkezik, szerettemnek még ma át fogja adni. Mire én szerencsés utat kívánva testvéri szeretettel búcsúztam el tőle. Most reggel 9 óra 30 perc az idő, és várom az orvosi látogatást. Végre, amit 5 darab postai levelezőlap vásárlására múlt szombaton adtam pénzt az egyik kapusnak, visszakértem, s egy másik, egy kövér kapus ma küldte

az öt lapot. Jó, hogy Friedrich bácsinak volt, és már két nappal ezelőtt Gézának, Andrásnak elküldtem. Most Balint és Moldován doktor urak meg is jelentek. Balint megkérdezte, hogy vagyok. Azt feleltem, jól. Bódi doktor, betegtárs – aki itt lent fekszik – kijelentette, hogy amennyiben nem engedik el, a pár napja elkezdett éhség harcát folytatja. Két nappal ezelőtt a törvényszéki orvosbizottság előtt is volt, s tárgyalták az ügyét.

Most készülök az udvarra, a szokott füves helyemre tornászni és napozni. Friedrich bácsi a sok Neuer Weg olvasása közben elaludt. A másik ágyban pedig egy, a világháború alkalmával Magyarországon járt román őrmester, egy Nicu nevű, aki Magyarországot és a magyar kultúrát, műveltséget, városokat, ipart, embereket nem szűnik magasztalni, úgyszintén alszik... A délben, amikor az asztalnál ültünk, Hossu főorvos bejött, az asztalunkhoz közeledett, a tekintetem ahogy az övével találkozott, az ülő helyzetemből az illemszabályoknak megfelelően picit felemelkedtem s szépen és barátságosan bună ziua-val, jó napot! üdvözöltem. Mire ő jó étvágyat kívánt, azt mondta: poftă bună, s én pedig mulțumim frumos-szal megköszöntem. Ezután el is ment. Nekem ez az orvos a legrokonszenvesebb. Látom az arcáról, érzem a tekintetéből a humánusmot. Hogy számára nem csak tárgyak, de emberek is vagyunk. Emberek, akiknek lelkük van. Azt is látom rajta, hogy nekem jót akar, azaz jót akarna. De a tekintetén végigszaladó valamiféle felleg mutatja, hogy nincs minden rendben. És hogy az, ami nincs rendben, nem rajta múlik. Ott van a gond a homlokán, ott a szemében, s ha nem beszél, azt is látom, azért van ez, mert nem beszélhet.

Ha Barabás Ferenc ígéretének eleget tett, akkor már a levelet eddig szeretteimnek átadta. Mind rájuk gondolok, mind róluk képzelgek, álmodozom. A társaimat meglátogatják a szeretteik, engem nem. De hogy is tehetnék – mondja a józan eszem. És azt is mondja: mivel, miből? Bár élni tudjanak. Mégis: valahol fáj az élet, fáj a lét, s fáj ez a szörnyű magány. Mind azt kérdezem magamtól, a Jóistentől, miért kell ennek így lenni? Hiszen én senkinek nem vétettem. A munkámat igyekeztem becsületesen elvégezni. Miért éppen velem tették azt, amit tettek?

Augusztusnak is vége... Ma már 42 napja annak, hogy itt vagyok... 9,20-kor H. B. és M. orvosok hárman látogatták a betegeket. Hossu főorvos rám mutatott, és azt mondta, hogy én mindennap tornászok és napozok, ami nagyon jó, tulajdonképpen a jóga indiai nyelven igát (jue) jelent. Az

ő elképzelésük, teóriájuk szerint a lélek tartja uralma alatt a testet, vagyis hasonlatuk szerint a lovat kötik a szekér elé, s nem a szekeret a ló elé. Még azt kérdezte: Mit jelent a „duh” és a „suflet”? Azt feleltem: Főorvos úr, Ön ezt nagyon jól tudja. B. Bódi ügyvéd hiába kérte, hogy engedjék szabadon. S hogy nem és nem és nem, tiltakozásként már három napja nem eszik, amit a főorvos szemmel láthatóan rosszall. A három orvos egyszerre mondta, hogy kérését nem lehet teljesíteni még. De azért csak egyék! S az ügyvéd megértette ezt, s megígérte, hogy az éhséghegyet megszünteti. Valószínű nem kis ügy az ő ügye sem.

XX. Hétköznapiak

Amint kiderült, 13 napig tartott számomra az aranyélet. Még két hetet sem „tudtam kihúzni” lent. Ma 11 órakor Bódit kereste személyesen a főorvos, aki éppen az udvaron volt. Háromnegyed óra múlva jön Balán főápoló és közli velem, hogy menjek a főorvoshoz, aki azt az utasítást adta, hogy hárman: Bódi, Deleanu és én az emeletre vagyunk helyezve. Zárt ajtók mögé az előbbi, szigorított részlegre. Egy ötágas szobába, már el is helyezkedtem. Az ápoló nem engedett ki az udvarra, most bent tornászok. Bódinál – kissé ideges, feszültséget árasztó mozgású sovány alkat, akinek ott van az arcán, a mozdulataiban az intellektualitás is – van egy lexikon alakú könyv: Román polgári jog... Azt böngészi. Egy pillanatig felvillan bennem... Ki ez az ember? Létezik, hogy itt nem csak én vagyok „ilyen”? S most nem véletlen, hogy őt is, Deleanut és engemet is helyeznek vissza a zárt osztályra? A dolgok nem véletlenszerűen történnek?

Ott van ebben a számomra új szobában Savu is. Ő csak körítésnek kellhet, lehet tudják, észrevették, hogy mennyire undorodom tőle. Ha csak ránézek, háborog a gyomrom. Nemcsak azért az állandó köpdöséséért, hanem a nagyzolásáért. Még jó, hogy üvegbe köp, s nem le a földre, vagy akár ránk.

De miért érdekli ezt a másik embert a román polgári jog?

Miért érdekelhet egy bolondot, egy elmebajost az, hogy ebben az országban mit szabad és mit nem szabad? Nagy kérdés! Közös kérdés. A baj az, hogy a félelem érzése, a mindenki fél mindenkitől, ide is beszivárgott. Én nem merem megkérdezni tőle, a társamtól, sorstársamtól, hogy miért van itt, és hogy milyen jogtalanág érte. Ő sem kérdi tőlem, hogy én miért vagyok itt. Mert a haza, a föld, ahol élünk, közös haza, közös föld. S a rabszj, amelyik tart bennünket, az is közös. S a nyomorúságunk, tehetetlenségünk sorsunk ellen, az is közös. Elég nyílt, közlékeny ember volt Friedrich bácsi, a megengedettnél többet mondott el önmagáról, de hogy miért itt van most és nem Ott, azt ő sem mondta, s én – bár érdekel mindenki sorsa, sem tőle, sem Deleanutól, és tulajdonképpen senkitől nem merem megkérdezni. Bár itt még így is lazább a rabszj, mint kint, a bolond világ nem bolond lakói között.

Én mi mást tehetnék, ez az én egyetlen védekezési lehetőségem, ezt súgja az ösztönöm, hogy az életnek erről a tengeréről a palacküzenetemet (ha

Hossu doktor hallaná a palacküzenetet, megismételné, s valami patológikust vélne) az otthoni színháznak – ismernek személyesen is, hiszen rendszeres látogatójuk vagyok, sőt, egyik szavalamatomhoz az igazgatójuk személyesen is gratulált – ajánlott postai levelezőlap formájában útnak eresztettem. Hadd tudjon sorsomról az a világ is, amely mint kultúraszzerető embernek életem része volt. Hogy itt, ahol vagyok, ebben a kiszolgáltatottságban, fecskendők és tabletták, s zavart elméjű cimborák társaságában lenni kemény, önfegyelmezett kötélidegzet kell.

Nagyon sajnálom, hogy a komoly, épeszű Friedrich bácsi társaságából a főorvos elhelyezett.

Egy egészséges, tiszta elméjű embernek, aki tudja, mit beszélt és miért vállalta a felelősséget, itt, bezárva lenni kínszenvedés.

Ki felel ezekért a megpróbáltatásokért? A lélek megkínzásáért? Legyek hálás, hogy egyáltalán hagynak élni? De érdemes-e ilyen körülmények között élni?

Kintről üvöltés hallatszik. Majd dulakodás. Bizonyára fojtogatnak valakit. A szobatársak kimennek, nekem nincs se erőm, se kedvem erre. Csak fekszem, s próbálom megemészteni az öröm utáni ürömet, az újabb csalódást. Az újabb ketrecállapotot.

Sok minden mondja: fejlődik az élet. Csak itt, ebben a boldogtalan házban, a megzavarodott agyakban áll a világ.

Kint: az egymásra hulló napok új és új csodákat hoztak. Hozták még az első háború előtt az autót, vonatot s már villanyt is. Valahogy az élet is módosodni kezdett. Régebb nagyobb volt a szegénység, csóré fenékkal szaladgáltak az udvarokon a gyermekek, s minden egyszerűbb is volt. De békésebb is volt a minden. Így, ilyen mértékben, mint ahogy ez most van – semmi sem úgy van, ahogy van, vagy még inkább: nem úgy van, ahogy mondják –, s az abból adódódó belső zavarok, feszültségek nem szöttek át a világot. Vagy nem szöhatték át, erről vall minden, ami a múltra utal. A vallás – nem csak a miénk, a más népeké is – s az egész kultúra. Athénban hajdan vetélkedőt tartottak a tragédiaírók számára, s műveik előadásán ott volt a városállam népe. És a művek a lelkiismeretről, a becsületről, vagy a lét törvénye ellen elkövetett bűnökért szenvedő szerencsétlenekről szóltak. Arról, hogy légy jó, légy igaz. És most? Az élet érvényben levő törvénykönyve azt mondja: légy aljas, mert csak akkor boldogulsz. Hanem elpusztítanak!

Mint ahogy tömegesen pusztítják is el az embereket. A kollektivizálás is jó indok erre. A mocsok kulák ellenáll, le kell számolni vele! És nem kell feleljenek az elvtársak az életéért. Ha a helyzet úgy kívánja, tarkón lőnek, agyonvernek, vagy úgy elvernek, hogy behalsz az ütlegeikbe. Az emberi élet nem érték, azt tesznek vele, amit éppen akarnak. Vagy: azt nem tesznek vele, amit nem akarnak. Én legalább az én munkámból élek, de te s az egész bandád az enyémből, a miénkből – mondta a falu párttitkárának az egyik ember. Igazat mondott. Így – kicsit ittasan – kimondta az igazságot. Mert az az ember nem termel javakat, s őt a javakat termelők munkájából fizetik. Így van ez, akár tetszik neki, nekik, akár nem. És az igazmondó az életével fizetett. Az életével csak azért, mert igazat mondott. Otthon még aznap este megjelent a háza előtt az autó, s úgy elvitték, hogy sose tért haza. „A dolgozó nép” ellensége lett. A Párt, a „saját élcsapata” ítélkezett fölötte. Őfölte, aki egész életében dolgozott, s a munkájából élt. Ítélezett – nem bírósági tárgyaláson, itt erre nálunk nincs szükség – hanem csak úgy, önkényesen. Hogy aztán a Duna–Fekete-tenger csatornánál kössön ki. Egy ideig még tudtak róla szűkszavú leveleiből. Később csak egy papírt kapott a család, hogy meghalt. De hogy hol és hogyan, miért, hogy hol van eltemetve, nem volt hajlandó a „dolgozó nép országa”, s annak élcsapata, a Román Kommunista Párt közölni velük. Mert a Párt illetékeseihez is fordult a felesége, hogy segítsenek. Nem segítettek. Mert ők tették, amit tettek. A gyilkos nem hajlandó a gyilkolásért felelősséget vállalni... Pedig...

Pedig lehetne egy kicsi emberség is ebben a „mi világunkban”... Tudomásul venni, hogy mindnyájan érző lények vagyunk, minden ember lélek is, az ő szerette az ő szerette, az ő halottja az ő halottja. S még az is fáj, ha a sírjára nem tehet egy szál virágot. És ez így megy, nem tehetsz a halottad, halottaid sírjára virágot. Jönnek – ha jönnek – az értesítések. Meghalt X, meghalt Y. Hogy tudd meg, ez „ezzel jár”. Ha nem viselted jól magadat, s elvittek, nagy az esélye annak, hogy sohasem kerülsz haza. De hogy mi történt veled valójában, soha nem tudják meg a tied. Nem mehetsz el, sem azért, hogy megadd neki a végtisztességet, de még azért sem, hogy megállj a sírja mellett, és felidézd közös életeteket. Mely csak a tietek volt. Miért is látnád, hogyan dobják bele egy gödörbe valahol, nem tudod, hol. Az élet rendje felborult már a háborúval. Hányan pusztultak el valahol, a messzi Oroszországban, s alig van esély, hogy megtudd bár azt, hogy hol.

Én sem tudom, hol van annak az embernek a sírja, akinek én sohasem mondhattam, hogy édesapám!

De akkor háború volt. Most – állítólag – béke van, és a minden idők legemberibb társadalmában élünk. Ahol mindnyájan egyenlők vagyunk. Stb. stb. stb...

Hogy neked ez fáj, fájhat, kinek számít? El is dologiasodik minden. Amikor Istent, a hitet tagadják, a lelket is tagadják. Az ember csak egy „dolog” számukra, és nem egy lény, akinek lelke is van. S aki egy világ, egy külön univerzum. „A milliók közt az egyetlenegy”. Aki megismételhetetlen. E kor minden tette ezt, ennek a felfogását igazolja.

Lehet, hogy voltak még korok, amikor pusztult az ember, ha pusztulnia kellett. De más értelemmel halni meg – például fegyverrel a kezében, miközben úgy tudod, úgy hiszed legalább, hogy a hazádért, a népedért harcolsz, a hazádért, a népedért halsz meg.

De most?

Minden visszájára fordult. Azért halsz meg, mert kijelölnek a halálra. Kijelölnek már akkor, amikor kiragadnak az otthonodból, s rátesznek saját kálváriád útjára. Amíg még van erőd, hajtanak, dolgoztatnak. Nem baromként, mert a barmot ellátják, téged nem. Veled a végső cél a te haláloed, megölésed, elpusztításod. S ha dolgoztatnak előbb, csak azért, hogy még egy bőrt húzzanak le rólad, mielőtt sorsod beteljesedik.

Moldován orvos úrék ma 10 órakor léptek először az első emelet 26-os termébe, ahová Hossu főorvos a tegnap helyezett. Egész reggel azon töprengtem, hogy miért? Ha visszahívott, visszahelyezett ide, miért tett le, helyezett le akkor a szabadabb világba. És most miért vissza. Vajon ő tette, amit tett? Saját elhatározásából tette, vagy a körülmények mozgatják őt is. Ez, hogy körülmények, ez is átláthatatlan fogalom. Lehet, hogy lent szükség van más számára a helyre. De még az is lehet, hogy „magasabb szempont érvényesült” ezzel is. Hogy a mi rabszíjunkat hiba volt lazábbra engedni. Egy biztos. Bármilyen is az ok, tegnap óta újra nem mehetek ki a kertbe. Viszonylagos szabadságom újra korlátoztatott. Visszaállt az első 30 nap állapota. Óriási szomorúság hatalmasodik el rajtam. Miért volt baj az, hogy egy kicsit többet lehettem a természetben. Rabként ott is, de inkább részeseként a körülöttem más formában szuszogó életnek, létnek. A fák és füvek között, kint a napfényben, gyönyörködve is az egyetemes

körforgásban. Melynek részesei a daloló madarak is. Csak ennyivel volt több a vigaszom, s ez is most visszavonatott.

Nincs kedvem még a folyosóra sem kimenni. Fekszem ötágyas szobámban, jelen pillanatban egyedül, a társaim kimentek a folyosóra, az előcsarnokba, nekem ismét a mennyezet maradt, a szoba mennyezete, azt nézem, nézhetem... Amin most valahonnan a zaklatott lélek mélyéről előugorva táncolni kezd a sátán... Ott fenn lebeg, ugrándozik csapkodó farkával. Levegőbe kaszál hegyesen kunkori szárvaival, s grimasz-arcot mereszt felém. Mintha engem akarna zavarni, gyötörni. Behunyom a szememet, de csak ott van. Látom, ahogy ott lejt ritmikus ugrándozásával. Még jobban összeszorítom a szemhéjamat, de csak ott van. Hasra fekszem, hogy a párnámba rejtsem az arcomat. Mind hiába! Fel kell kelnem, menekülnöm kell önmagam elől...

De van-e menekvés?

Van-e menekvés ebből a meggyötört állapotból.

Szörnyű! Tudnék dolgozni, tudnám rakni az élet – a mi életünk, sőt: az ország élete építőköveit, és nem hagyja, nem engedi a Sátán! Járja a maga grimasz-táncát előttem, velem, s érzem a csuklómon a kor rabszíját.

Talán a mozgás egy kicsit felszabadít, megszabadít ettől a gyötört lelkiállapotomtól. Most nincs bent senki, hát a szokott edzésemet villám-mozgásban bent végzem. Leterítem a papíromat, rá a pokrócomat, s elkezdem. Ne tudj még így sem nyugodt lenni, te szerencsétlen! Alig kezdem, bejön Savu, fején ott a csepesze, mintha egy lelógó végű hosszú kötött zokni lenne, ráfeszül „alig van benne agy” fejére, s kifordítja emberi képéből. Nem hagyom abba, ő egy darabig áll, néz, aztán nagyot köp az üvegébe, s az ágyához megy, ott folytatja a krákogást. Ekkor nyílik az ajtó, látom, jönnek be az orvosok. Abbahagyom hát a tornát, felállok. Balint orvos megkérdezi: Vágó úr, jó volt? Én pedig: Köszönöm, jó volt, felelem. És hogy van? Jól vagyok, mondom a földet nézve. S közben nyelem a galuskákat. Ordítani szerettem volna, hogy nem vagyok jól, nem vagyok jól, engedjenek ki a világba, engedjenek élni! Ennek a sanyargatásnak, kinszenvedésnek, amit fogyó életem útján okoznak – mert az életnek útja van, amikor megszülettl, ráhelyeznek, s ha csecsemő is vagy, minden lépésseddel fogy az az út –, a bérét nem egyenlíti ki senki? Míg a földszinten voltam, legalább kimehettem. Most pedig ismét nem engednek ki bár egy percig. A kórház nem fegyház, kiáltanám! Amit velem elkövettek, az

despotizmus. Mindezt el kellene mondanom. Talán ezt is akarják – ők vagy a kor, szinte mindegy, mert itt, ebben a helyzetben ők is a kort képviselik –, hogy törjek ki, kezdjek ordítani, s végre bizonyítsam, hogy őrült vagyok! Dühöngő őrült! Kiáltanám, hogy nem bírom! Értsék meg, a családom aggaszt, a 70%-os fizetésből, vagy nevezzem úgy, betegpénzből nem tudnak meglenni, amikor a 100%-ból is alig éltünk. A gyermeket nem lehet koplaltatni! Azoknak enni kell adni! Ez törvény, a lét törvénye! És a férfi dolga, hogy a családot eltartsa! Ez meg társadalmi törvény, több tízezer év alatt alakult ki, s bennem legalább él még akkor is, ha ez a modern kor az „egyenjogúsítás” mákonyával adagolja be ennek az ellenkezőjét. Hogy apának, anyának dolgoznia kell. Pedig szegény Babus, dolgozik eleget a hét gyermekkel... Mi van velük, hogy bírja a feleségem? Mindezt csak gondolom, úgy, hogy valósággal türtőztetnem kell magamat, hogy ne kezdjek bele a kétségbeesett panaszba. S ez ugyanígy van majd másnap is, harmadnap is, amikor megint és megint jönnek. Már túlléptük a másfél hónapot is, 46 napja, hogy itt vagyok, s megint a szigorított áristomban. Az atomkorszakban egy hónap alatt talán csak meg tudják állapítani, hogy beteg vagyok-e vagy sem? Mit akarnak velem? Engedjenek haza!

Amikor ma 18 órakor megint a főorvossal Coșoveanu ideg orvos járta az osztályokat, megmondtam: azt hiszem, elég rég itt vagyok, másfél hónap alatt az atomkorszakban meg lehetett állapítani, hogy beteg vagyok-e vagy sem. Kérem, bocsássonak szabadon.

Hétfőn, ha tudják, rendezik, mondja, a komissziót emlegeti, s ezzel elhallgat. Elég volt ebből a környezetből, mondom. Immár negyvenkilenc napja, hogy a kórházban esztétet vesztett, háborodott betegek közé vagyok zárva. Ebből csak tucatnyi nap, míg a földszintre voltam helyezve, engedtek kimenni a kórház udvarára. Ennyi egy ártatlan embernek éppen elég! A becsületességemért, tisztességemért ennyi áldozat, kinszenvedés bőségesen elég volt. Azt nem akarhatják, hogy én is elveszítsem a józanságomat, az eszemet. Holnap kérem az azonnali szabadon bocsátásomat. Természetesen először megköszönöm az irántam tanúsított fáradozást és jóságot... Mert – mi tagadás – ezt is tapasztaltam. Önöknek sem lehet könnyű! Ezt is tudom...

Aztán magába néz, s mintha magának mondaná, lennebb eresztett szavakkal, hangsúllyal:

A becsületességért büntetés. Hisz semmi bűncselekményt nem követtem el!

Kis szünet. Azok állnak, nem szólnak. Ő meg felemeli, kétségbeesetten emeli fel a fejét:

Ha nem rehabilitálnak, löjenek fejbe. Elég volt a meggyalázásból.

Ma délelőtt, amennyire szellemi erőmből telt, az egyházunknak, a gyülekezetbeli társaimnak szerkesztettem egy levelet. Valami belső erő ösztönöz: kiáltsd világgá a kínszenvedésedet! Ordítsd bele a világba, hogy mindenki tudja, mi történik itt, ma, itt, ebben az országban. Hogy meddig terjed a gonoszság ereje! Hogy mennyi formája és helyszíne van a büntetőláger-létnek. Mindezt lehalkított hangon, a kor-adta lehetőségek határain belül maradva, mint egyszerű tájékoztatót (egyetlen levelezőlapra egész apró betűkkel) sikerült rögzítenem. Drága testvéreim – kezdtem. Itt vagyok szerencsétlen, eszüket vesztett emberek között. Úgy hiányoztok! Hiányzik a templom, hiányoznak az Ige szavai, az a szent légkör, amelyik mindig ott van öreg templomunk falai között. Kérem Jóistenünket, hogy újra köztetek lehessenek! Imádkozzatok értem! – fejeztem be a levelet. A postai levélapot ajánlva küldte el egy Tar nevű emberünk, aki nagyon szívesen elvállalta. Még egy alkalommal ugyanilyen szolgálatát becsületesen teljesítette, s a bélyegre való pénzt semmi szín alatt nem fogadta el.

A papi lakhoz címzett levél – melyet mikor írtam, mintha Istennel is beszélgettem volna – további erőt adva megnyugtatott. Az elvonókúrára levő Barabás Helmutnak az édesanyja eljött, hogy a fiát meglátogassa. S ő mondta, hogy Gheorghiu-Dej elvtárssal kormányküldöttség van Marosvásárhelyen, akik – úgy mondják – ide is eljönnek, s ezért nem engednek a napokban ki. Hogy ez miként befolyásolhatja a mi helyzetünket – csak találgatom, s „zavaros eszemmel” nem tudok választ adni rá. Hiszen a kint is bent van. Zárt udvar magas kerítéssel. Onnan kilépés – hacsak nem vagy faltörő kos vagy kötélfágcsós kerítésátmászó – csak a kapusházon keresztül lenne. S az elvtárssal – még ha megbízhatatlanok is vagyunk – ártani úgysem tudunk. Vagy itt, a félelem birodalmában ők is félnek mindenkitől? Vagy úgy gondolják, hogy a zavaros eszűek között az önfegyelem nagyobbára ismeretlen fogalom? Vagy ha van mégis, csak csírájában, s ha egy ember innen kicsempészné magát, nem vörösre tapsolt tenyerével jelezné, hogy ő

is a tömeg tagja? De egyáltalán gondolnak-e ezek az elvtársak valamit? Vagy minden csak szemfényvesztés, csak játék...

Most a falon kezd el táncolni az ördög! Vajon a zavarodottság jele, hogy azt is látom, ami csak belőlem vetítődik ki... Ha az lenne, sem csodálkoznám.

Ha az időmérőn a 18,45 jó, az étkezést jelző harang, ami a volt kápolnában van, meg kell hogy rövidesen konduljon.

Az 50. napon – te Jó Isten! Fél száz nap! Maholnap két hónap! – ma, szeptember 5-én, édesanyám 70. születésnapján a látogatást a részleg főorvosa Hossu a két orvostársával végezte. Amikor rám került a sor, a kö-vetkezőket mondtam:

– Kedves orvos urak! 1. Köszönöm szépen a gondozást, melyet önöktől kaptam. 2. Kérem, fél száz napi ittlét után engedjenek haza. A családom hív és vár! Hagyják, hogy dolgozhassam tovább a munkámban. Tudom, értem a munkámat, még a hangjáról is meghallom, ha valamelyik gépnek akár csak kezdődő baja van.

– Ugyanannál a vállalatnál szeretne dolgozni? – szólt közbe.

– Igen – feleltem.

– De ott ellenséges szándékú emberek vannak!

– Nem ellenségek, egyformák vagyunk mind. Emberek. A törvények megengedik, hogy ugyanaz az ember ugyanazon a munkahelyen dolgozzék, ha a munkáját jól végzi, s a körülmények is megengedik...

Aztán utasította az ápolókat, hogy a betegek a kertbe mehetnek.

Most mentem annyi idő után először az emeleti betegekkel a füves kertbe. Ahol a kemény tűzpróbák utáni jókedvemben a szédülésig megmozgattam magam. Minden gyakorlatot hosszabb ideig végeztem, légző és pihenési gyakorlatok beiktatásával.

Ahogy Jóska s a kicsi Márk meglátnak, most őket is leengedték, tapsolnak! Így hát tapskíséret mellett végeztem jogagyakorlataimat. A hatás: jó! Lelkileg felfrissültem, s egy kicsit meg is erősödtem.

Erő, erő, lelkierő, maradj velem! Szükségem van rád. Kell, hogy éltessem magamban a reményt!

A többség lát, de tudja, hogy hallgatnia kell. Nem szabad azt megvallania, amit lát! A gyárban is a kilencszáznyi emberből aligha 100 van, aki az ő

hajcsárhadukhoz vagy az értük lelkesedőkhöz tartozik. Szolgáknak mind azok vagyunk, de csak azért, mert ők belekényszerítenek ebbe a szörnyű szolgaságba. S ha változott a világ, csak annyit változott, hogy én itt vagyok, itt, a bolondok között. De ezt is ki kellett találni! Hogy aki igazat mond, azt bolonddá nyilvánítsák. S azért bolond, mert egy parányi igazat merészelt mondani. S ha azt a parányi igazat ki mered mondani – egy picit, csak egy picit, az óriási hazugságtengerben alig mákszemnyit, szinte-szinte semmit –, bolond leszel. Ez szó szerint is igaz. Akinek csak egy pici esze van, kell hogy lássa, mikor és mivel cselekszik önmaga ellen. Ha nagy igazságot mondtam volna ki, pl. azt, hogy ez egy merőben hazug világ, nem itt lennék én sem. Hogy csak itt vagyok, azt a „kötelező” vagy mérlegelt és tudomásul vett hazugságaimnak köszönhetem. Hogy azt a kevés igazságot hazugságba burkolva mondtam ki én is. Ők hazudnak reggel, hazudnak délben és hazudnak este. Én csak reggel és délben hazudtam, este igazat próbáltam mondani.

Aki nem tud és nem lát, az a kor embere. Itt nemcsak az idegzetedet „gyógyítják”, hanem azért is tesznek, hogy ne tudj és ne láss. Még a magad helyzetét se lásd, érzékeld. Így lesz ennek a világnak a része ez a ház, és így lesznek ennek a világnak részei, akik itt laknak vagy itt lakásra kényszerültek. Mindenki teljes bizonytalanságban, kiszolgáltatottságban van. Talán csak azok, akik alkoholelvonó kúrára jöttek be, azok ismerik vagy legalábbis sejtik, hogy mi fog történni velük.

Mások?

Barabás Helmut készül, hogy ha szabadul, majd megbosszulja az orvoson, aki ideküldte. De hogy mikor szabadul, vagy szabadul-e egyáltalán, ő sem tudja. Vannak, akiket nem foglalkoztat a jövőjük. Ők a boldogok. Elveszítették az eszüket, s boldogok. Mert: ki a boldog ma? Aki nem tud, nem lát. Akit csak annyi érdekel, hogy enni és inni kapjon, s hogy...

Mondanám tovább, de lehet, hogy ez is csak látszat. A másik ember lelkébe alig van belátásunk. Hogy Bódi nem boldog, azt már látom. Hanem miért kezdett volna éhségstrájkba? Azt is látom rajta, fél. Sokszor idegesen néz körül. Magával hozta kintről a félelmet. Nem tudja rólunk sem, feltehetően rólam sem, hogy valójában ki is vagyok. Bár azt elmondtam neki, hogy és miért kerültem ide, de: vajon az igazat mondtam-e? – teheti fel magában, magának a kérdést. Nem álcázva vagyok-e itt? Azért, hogy róla jelentsek? Én nem hiszek róla semmiféle aljasságot, csak rá kell

nézned az emberedre, s látod, hogy ki ő, mi lakoz...hat benne. De lám, én is lakozikot akartam mondani, s valahogy átcsavardott bennem a szó lakozhatra. Ami feltételezés és nem biztos tudás. Így lehet ő is velem. De hogy nem teljesen nyílt, azt látom. Vagy ez a nem nyíltság inkább csak zárkózottság? Az ő sorsa az ő sorsa, az ő fájdalmai az ő fájdalmai. Lám, én is magamban gondolkozom, gondolkozom szinte szüntelenül, aligha sejtek, mik mennek végbe bennem. Hogy egy világ nyílik meg az ember lelkében itt, ahol – szerintem, az én felfogásom szerint – mégiscsak védett területen vagyok. Gondolataim beteg gondolatokká nyilvánítottak, s ha beteg vagy, nem tehetsz róla. Most innen nekik nem vádirat kell, hanem beteg-bizonylat. Az orvosok is csak az „esetre” koncentrálnak. Soha még a gyanúját sem keltik annak, mintha érdekelné őket, hogy én mit gondolok a világról. Tehát, hogy nem kémeim, az biztos. Pedig ha tudnák?! Jaj, ha tudnák, hogy ezt a boldog kort, boldog világot én milyen sötétnek látom? Ha felhangosodna az, amit én gondolok a „zavaros eszemmel”, biztos, hogy megijednének tőlem, mert ha látod a bűnöst, te is bűnös vagy! Ennek a rendszernek az is a lényege, hogy az ellenséget kell jelteni. S ha nem jelented, cinkosnak, bűntársnak nyilvánítanak. Ha ezt tudnák rólam, biztos átköltöztetnének egy más intézménybe, ahol nem a hibás, hanem az ellenséges gondolkodásúak vannak. S nem mondhatnám, hogy én még szerencsés vagyok, hogy „ide” és nem „oda” vittek mindjárt.

XXI. Lét és törvény

Megrendítette, amikor a szeme előtt meghalt egy ember. Félrenyelt, elkezdett fuldokolni. Jöttek az ápolók, megfogták a szerencsétlen ember lábát, fejfelé tartották, s ütlegelték a hátát, de hiába. Egy darabig még vonaglott, rángatózott, aztán véget ért a küzdelem, az élet és halál harca. A halál győzött.

Szerencsétlen. De nem az egyetlen, aki itt meghalt. Hetente visznek ki egy-egy hullát. Vajon rám is sor kerül? Nem csak fojtogatni fognak, hanem meg is fojtanak? Ahogy egyszer már majdnem ezt tették. És akkor: mi lesz velük? Mi lesz a gyermekeimmel? Mi lesz Ondival, Tassal, Enikővel, Előddel, Zsuzsival, Kendével és Marikával? És most mi lehet velük? Behunyom a szememet, mint már annyiszor, s miközben morzsolgatom a nevüket – így idézve meg –, látom is őket. Ott vannak a homlokom mögött, látom őket egyenként, ahogy hangokból formálom a nevüket, s aztán látom úgy is őket, ahogy a hét gyermek felsorakozik. A legkisebb, Marika még nem egészen két éves. A legnagyobb, Ondi tizenegy. Mint az orgonasípok! Mekkora öröm volt látni a fejlődésüket. Ami egy gyermek agyában egy és három éves kora között történik, egy isteni csoda. Megismeri a világot, néven nevezi az őt körülvevő dolgokat. Megtanulja az állatok, rovarok, növények nevét. Amelyiket nem látja, képről, mert karácsonyra mindig könyvet kapnak tőlünk. Kinek milyen kell. A mindenkori kicsi – aki még nem tud olvasni – képeskönyvet. Így ismeri meg a világ csodájával együtt a nyelv csodáját is. Egymás mellé rakja ő is a hangokat, szótagokat, s szóvá formálja őket. S a szavakat ragokkal illeszti egymáshoz.

Add ide a kicsi kezdet! Nézd meg! Az enyém milyen nagy, s a tied milyen kicsi...

Nagy! Nagy! Nagy!

Érdekes, az hogy nagy, valamiképpen csábos nekik. A legkisebbek is nagyoknak képzelik magukat.

Sokszor kérdezte meg Gyuri nemcsak az övéitől, idegen gyermekektől is. Te mekkora vagy. Kicsi vagy nagy? Mindig naggyal válaszoltak. És azok is, nagyok, mert a nyelv, a gondolat megszületése, a gondolkodni tudás teszi naggyá őket. Nem azt mondják, én már gondolkodom, hanem hogy én már nagy vagyok. Mondhatnák: bennem a világmindenség! Bennem az egyetemesség. Mert szinte pillanatok alatt megjelenik az mindegyikben.

Mi beszélünk, beszélünk hozzájuk, ők megértik, felfogják szavainkat. Ondi sokkal jobban ismeri az állatvilágot, mint én. Mert érdekli!

Amikor még sem járni, sem beszélni nem tudott, ölben vittem ki a tyúkudvarra, s mondtam neki: Nézd meg, az tyúk... Az fa!. Odajött Irénke, a szomszédasszony, s mondta: kicsi az a gyermek még, előbb tanuljon meg beszélni! Tass csillagász. Bújja a könyveket, már akkor bújta, amikor még nem ismerte a betűket. Egyszer a csillagvilágot bemutató képeskönyvet kapott, mindent megkérdezett, és minden megmaradt az emlékezetében. Az a pici agy egy hatalmas tárhely, talán már akkor, amikor még beszélni sem tud, már raktároz benne.

Minden kicsi gyermek a maga módján egy zseni. Nem is tudom, mi történik az iskolás korban. Van, kell hogy legyen egy elbutulási folyamat is. Szinte megmagyarázhatatlan, hogy miért? Mi történhet, hogy sok-sok kétéves zseniből felnőtt korára középserű ember lesz.

Mennyit beszéltünk együtt! Ők kérdeztek, én – amit tudtam – elmagyaráztam nekik.

Ne, a Göncölszekér!

Nem is tudom, nem volt több Enikő mint hároméves, amikor felmutatott az égre, s ezt mondta. Valaki mástól, talán Tasstól tanulta, mert én a csillagokat addig nem tanítottam neki.

Mondják, az egészen pici, újszülött gyermek – a látás törvénye szerint – fordítva látja a világot, míg nem az agy közbe nem avatkozik, hogy a képek „talpra álljanak”. És talpra áll a mindenség, helyükre kerülnek a dolgok. És működni kezd az agy, az a parányi cseppség fogalmazni kezd, előbb szavakban, aztán mondatokban kezd beszélni.

Édesanya, szeretlek! Édesapa, szeretlek! – mondja. Lelkével is érzi, amit mond, s a szó – mely ajkára jön –, a mondat, melyet kimond, hiteles, tartalmas. S még logikája is van. Sokszor saját logikája. Ondi azt mondta az ugorkának, hogy szökörké. Ugorka helyett szökörké. A gyermeki agyban álltak így a „helyükre” a dolgok. Az ugorkából elvonta az ugor szótövet: ugrik, ugor, s már más szóval is ki tudta fejezni ugyanazt: szökik – szök... S megszületett a kicsi agyában a szökörké. És ebben a szócsereben vagy szóátképzésben már több „nyelvalkotó folyamat” is szerepet játszott. Vagy kettő mindenképpen. Az elvonatkoztatás és a hozzátoldás. A szóvég átvitele és hozzátoldása az ugyanolyan jelentésű szótőhöz, s az új szó létrehozása a működő ész logikájára, a benne is már működő nyelvteremtő erőre vallott.

Vagy egyszer Tass elvette Enikőtől a babáját. S Enikő sírva kiáltotta: az a tiém! Megint gyermeki logika, de logika. Tévelygés a nyelv hatalmas birodalmában, egymáshoz kapcsolódó fogalmak, melyekben a nyelv teremtő ereje működik. És az érzelmi telítettségű szavak. Édes! Jó! És – hadd mondjam megint – szeretlek. Mert olyankor éreztem a legboldogabbnak magamat, amikor a gyermekeim ezt mondták nekem. Szeretlek, apa! Vagy az édesanyjuknak: Szeretlek, anya! Ha neki mondták, nekem is épp olyan jól esett...

A szeretet a világ megváltója,

„Ez fedi a bűnt, az árvát ez óvja” – írta valamikor Szabolcska Mihály. A temesvári református gyülekezet egyházalapító papja.

Ez a verse szép... Hogy úgy mondjam: szebb, mint a világ. Ez az adott világ, amelyben élünk. ...

Gyuri szavalta is, egy alkalommal elszavalta a templomban. Emlékszik: hatott vele az emberekre.

Ahhoz, hogy hatni tudjunk, magunknak is kell hinnünk azt, amivel hatni tudunk, mert másképp hamisan csengenek a szavaink..

Csak egy szentség van a világ felett

Örökkéig való: a szeretet!

Ha szeretet nem lenne, világ se lenne.

Valóban, nem lenne világ. Milyen bölcs is a teremtés. A szeretetből él a világ! Van a világ! Én megszerettem az én Marikámat, Babusomat, és gyermekek vesznek körül bennünket. És mi szeretjük őket, és küzdünk értük. Fel sem merül, hogy másképp is lehetne. Ezért törvény, világtörvény, egyetemes törvény a szeretet.

A teremtés, az egész lét mozgatója ez.

Azért vagyunk teremtők, mert tudunk szeretni.

Megfigyelte, tavasszal be szoktak jönni otthon a házukba a szárnyas hangyák. Valahol utat kapnak befele, s ott bent rajzanak. Kedvenc helyeik egyike az ablak. Kis csoportokat, amolyan hangyaszigeteket alkotnak, összedugják a fejüket, s ez jó nekik. Le kell verni onnan, ki kell seperni őket a házból, mert beleeshetnek akármibe, ételbe, italba, bárhová, s Gyurinak szinte fáj ez. Mert összedugják a fejüket, s ez olyan szép! Így marad fenn a világ, az egész, a teremtett. Így, hogy a szeretet fogja össze.

Nem tudjuk – a mi tudásunk is véges –, hogy a fűvek, a fák, a virágok tudnak-e érezni, szeretni! De ha a szeretet világtörvénye a lét alapja, fenntartója, akkor azoknak is kell szeretniük valamilyen formában egymást.

Van a másik törvény is... A fent és a lent törvénye. Ha az a másik a világ megmaradásának, ez a birtokolni akarásának a törvénye. Ahhoz, hogy birtokolni tudjak, fent kell hogy legyek. És ahhoz, hogy fent tudjak maradni, nem hagyhatom, hogy a lent mellém vagy fölém emelkedjek. S ha lent voltam eddig, fel kell hogy törjek, emelkedjem. De arra is sok jel mutat, hogy ez a fenti képlet, még ha igaz is, túl leegyszerűsített. A lent vagy annak egy rétege (melyet úgy is nevezhetünk, hogy csöcselék) csak eszköz egy háttérerőnek. Eszköz, mert megvásárolható és ezáltal fel is használható. Se Danton, se Marat vagy Robespierre, se Lenin, se Kun Béla vagy Szamuely Tibor nem tartozott a Lenthez. Csak mint erkölcsi nihil, lelki söpredék. Mint jellemtelenség megtestesítői, tömeggyilkosok vagy tömeggyilkossá vált „közvetítők”, ügynökök maguk is. Egyébként ők mind, egytől egyig valahol középen helyezkedtek el a társadalmi ranglétrán. Az igazi lent – nevezzük így egy szép szóval, hogy néptömegek – csak fizikai erő, melynek vezetőre van szüksége. S ezek a „vezetők” mindig valahol fentről vagy félig fentről „kerülnek”, azaz állnak a lent élére. Így volt ez már Budai Nagy Antallal és Dózsával is. S így az elébb felsorolt urakkal, illetve elvtársakkal is. Nyilván megtörténhet, hogy ez a középen álló személy, aki a lent élére áll, igaz ember. Azaz: ember, s az igazság vagy az általa vélt igazság mellé áll az igazságtalanság ellen. Így lehetett ez ama hajdani kisnemes parasztvezérekkel. Mint kisnemesek ők is érezték a nagy-nemesek önzését, s az ebből az önzésből származó igazságtalanságokat. Lehet. De az új kor vezérei kevésbé tartoznak vagy tartozhatnak ebbe a kategóriába. Ők onnan, „középről” érezték, érezhették a csábító fentet. A koloncot az ő orruk előtt lengette meg vagy direkt vagy közvetve a legnagyobb, és mint ilyen, mindenható erő, a Pénz. Az ő vezérlő szerepük a pénz szolgálatában, majd a javak megszerzésében bontakozott ki. Ahhoz, hogy a csöcseléket „mozgósítani” tudd, illetve meg tudd vásárolni, pénzre van szükséged. Így hát lecsupaszítva, leegyszerűsítve: a mozgató háttérerő a pénz. Ez mozgatta már Krisztus gyilkosait is. Krisztus azt a „bűnt” követte el ellenük, hogy „kihajtá őket a templomból”, mondván, hogy „Ne tegyétek atyám házáat rablók barlangjává!” Tehát: durván belegázolt az érdekükbe.

S ezért bosszút kellett állniuk rajta. És bosszút is álltak. A legszörnyűbbet, legrettenetesebbet. S ez a bosszú azóta is ott gyűrűzik a világban, ráirányul a jóra, s azt meg akarja ölni, úgy, hogy még meg is alázza, meg is gyalázza bosszújától feltűzelve vagy önmaga sértettségének hideg elégtételeként.

Babus most egyedül kell, hogy megoldja a család minden baját!

Már nem tart a fizetésem, melyet eljövetelem előtt egy nappal kaptam meg. S eltelt a hónap. Ha tartják a törvényt, jött az újabb csonkára tépázott fizetés, s újabb húsz nap óta már megint abból a 72%-os betegpénzből kell élniük. Ha a megszokott lehetőség szerint, vagy ahhoz igazodva élnének, a 20 nap felemésztette a 100%-ból a 72%-ot, s a hiányzó 28%-ot maguktól kell, hogy megvonják. Akárhogy is, haza kell mennem, s ha másképp nem, napszámból keresni ki a hiányzó krajcárokat.

Hogy miért hoztak ide, inkább sejtem. Papírért, semmi másért. S annak a papírnak azt is kell tartalmaznia, hogy tüzetesen kivizsgáltak, s a „demokrácia”, az „intézményi szabadság” jegyében igazolniuk is kell a „bajt”. Hiszen ezért küldött ide a gyár, hogy papírral is igazolni tudják: „bolond lyukból bolond szél fúj”. Így hát a remény kevés, majdnem hogy minimális. Pedig az ember mindenkori éltetője a remény. A „csalfa”, a „vak”, mely sima szájával kecsegtetni kezdi, s nevet felé. S kétes kedvet csepegtet belé...

Az én reményem hát „hátha-remény.”

Hátha mégsem olyan aljas a világ? Ezzel hoztak ide, ezzel a „diagnózissal”, de hátha rájönnek az orvosok, hogy az a diagnózis rossz volt... Hát csak értik a dolgukat. Szakemberek, vagy nem? S ha egészséges vagyok, arra adnak papírt... Meg kell győzőm őket. Mert ha csak a megérkezésemre gondolok, szinte minden „egyértelműnek” látszhatott. Bemegy az üvegszemű, jelenti, hogy: Na, meghoztuk a bolondot. Lehet, azt is megsúgta nekik, hogy én nem tudom, hogy hová hoztak. Tehát felkészülnek arra is, hogyha tiltakoznék... Mert azt is mondják, a bolond sohasem tudja, vagy nem ismeri el magáról, hogy ő bolond. Aki Napóleonnak képzei magát, tényleg kell, hogy higgye magáról, hogy ő Napóleon. És Napóleon persze, hogy nem hagyja magát, ha őt ide akarják ráncigálni, oda akarják ráncigálni. Mert hát ő a legnagyobb!

Jön a két legerősebb, legtagbaszakadtabb pribékjük, s hirtelen megragadják a karomat.

Mit tesz ilyenkor az ember? Aki még ráadásul nem ért semmit... Életemben, azt hiszem, hasonló „meglepetés” nem ért.

Mi az, hogy meglepetés. Nincs erre szó, ami akkor velem történt. Tényleg jóhiszemű vagyok, eszembe sem jut, hogy nem az történik velem, amit hazudtak nekem, így csaltak kelepcebe, s akkor egyszerre, a másodperc tört részei alatt kell rám zúduljon a valóság, hogy valami szörnyű kelepceben vagyok. Ha fegyveresek jönnek, talán pillanatok alatt megértem a helyzetet, hogy börtönbe akarnak vinni.

De így?

Ha megragadják valakik a karodat, abszolút normális, hogy ki akarod magadat szabadítani. Neked!

S talán nekik is. Ők a bolondért mentek ki, s felkészültek rá, hogy az küzdeni fog a szabadságáért. Ki tudja, miket mondhatott rólam bent a „kolléga” is. Hogy vigyázzanak, mert dühöngök. Mert hát ezzel küldhették, hogy ezt kell mondania, s akkor azok pillanatok alatt meg is győződhetek róla. S hogy semlegesítsenek, ezért estek nekem, ezért kezdtek fojtogatni, ezért húztak rám kényszerzubbonyt, s kötözték le az ágyhoz, hogyha majd felébredek, érezzem teljesen „semlegesítettnek” magamat.

Elhatároztam már akkor, feléledésem, magamra eszmélésem pillanatában, ha valamire törekednem kell, akkor az az abnormális viselkedés minden megnyilvánulásának vagy még a látszatának is az elkerülése lesz. A helyzet, amelybe kerültem, mondhatni szörnyű volt akkor is, s szörnyű most is. Egy abnormális világban kell láttatnod a saját normális világot, annak meghurcoltatottságát. De ehhez – győzködtem magamat – semmi plusz szándék, plusz akarat nem kell. Hiszen az ember olyan, amilyen. Mást nem mutathatsz, mint amilyen vagy. Ha az ember esze a helyén áll, akkor helyén álló ésszel gondolkodik, és helyén álló eszű ember módjára viselkedik. De azt is tudtam, hogy ez a helyzet leegyszerűsítése. Egy feje tetejére állított világban vagy, ahol árgus szemek figyelnek. Biztos van kísérőpapírom is, amelyik szerint én abnormális viselkedésű vagyok. Mégis csak meg kell hát győződnöm a környezetemet, hogy nem az vagyok. S ezt csak józan higgadsággal lehet. Még az idegrendszeremnek az abnormális helyzet elleni tiltakozását is le kell fojtanom, vagy legalábbis mérsékelnem kell. Mert a célom csak az lehet, hogy a másságom itt, ebben a helyzetben is mindenképpen megmutatkozzék. Hogy nem tartozom ide! Hogy én itt idegen vagyok! Tehát rá is kell játszanom az épeszűségemre, normálisságomra.

De hát ez szörnyű!

Igen, szörnyű. Ezt a szörnyű állapotot kell elviselnem. Illetve már ezt viselem, élem, ebben küszködöm majdnem két hónap óta.

Csoda, hogy még meg nem bolondultam!

Kell hát hinni is a józanságban, kell hinni abban, hogy ember az ember. Hogy van becsület, orvosi erkölcs, emberi tisztesség is. S hogy a helyzet abnormitását látják ők is! S ha valóban látják, s meg is győződnek, győződtek róla, hogy nem vagyok őrült, akkor nem fogják azt bizonygatni, hogy mégis az vagyok. Nem történik itt is az, ami kint, hogy a józanság őrület, s az az őrült, aki józanságát nem adja fel?

Bele lehet ebbe zavarodni! Már magam sem tudom, hogy mi a jó, mi a helyes. Azért vagyok itt, mert ép ésszel gondolkoztam. S akkor a mások?

Friedrich bácsi teljesen épeszű... Deleanu teljesen épeszű. Dr. Bódi teljesen épeszű... S a jeles román költő költő-rokona is az.

Vigyázz, ember! Nem tévedések történnek itt, hanem szándékok valósulnak meg. Benne vagy ebben a kifordított világban, s lehet, nem is kíváncsiak az orvosaid arra, hogy valójában mi vagy, mert tudják, hogy mi vagy, és nemcsak te vagy az egyetlen, aki ép ésszel vagy itt az eszteleneknek nyilvánítottak, a bolondok között. Hogy egy szándék valósul meg veled is, az embertelenség szándéka. Ittléted egyetlen oka: útban vagy! Útban voltál. S ha innen szabadulni akarsz, nem azt kell bizonyítanod, hogy ép az eszed, hanem azt, hogy bele lehet öltöztetni tégedet is a csíkos világ csíkos kényszerzubonyába. Hogy többet ne legyél útban. Hogy feladd önmagadat... Hogy meg akarsz felelni az abnormális világ abnormális elvárásainak.

De hát?

Semmi de hát.

Viszont akkor megőrülök! Itt fogok megőrülni! És azért fogok megőrülni, mert ép ésszel élni ebben a világban nem lehet! S itt nem azt kell viselkedésemmel bizonyítanom, hogy nem vagyok őrült, hanem épp az ellenkezőjét. Hogy őrült vagyok, s kint van a helyem az őrült világban, kint, a villogó szemű dühöngők között. Vagy legalábbis azok elvárásainak megfelelő tettetetten (is) dühöngők vagy dühöngeni képesek között.

Itt, ebben az őrült világban – kint és bent – ugyanazok a törvények vannak.

Az őrület törvényei!

De hát akkor mit tegyek? Üljek oda én is az ablakba, mint a másik szobában ül a kicsi Márk saját rácsai mögött, s unos-untalan vigyorog kifele? Vigyorogjak én is? Vagy másszam a földön, s gyűjtsem a földről a cigarettacsíkokat, s reszkető kézzel csináljak újabb cigarettát belőle, hogy bódíthassam az agyamat? Szopjam az ujjamat, esetleg szökjem a magasba, s bokszoljak a levegőbe? Vagy törjem össze a tányérokat, s darabjaikat hányjam a vécékagylóba? Esetleg a rasszisták elleni harcomért érezzem én is magamat a miniszteri szék várományosának?

Örült világ! S ami a legszörnyűbb, kint vagy bent, de ebben kell élni!

Dumitru Cecilia laboratóriumi asszonyságnak pénzt adtam, s megkértem, hogy holnap, mikor reggel munkába jön, vegyen 2 darab levélborítékot papírral, 2 darab képeslapot (városképet) és három darab postai levelezőlapot. Egyelőre. Spórolnom kell, mint állandóan, amióta vagyok, élek, nem vásároltathatok annyit, amennyi kell! Pedig innen a bezártságból szinte az egyetlen „út” kifele: hírvivő papírcsónakok, melyeket ráhelyezek a vágyaim vizére, vigyék a hírt a nagyvilágba, arról, hogy még vagyok. Hogy merengve nézek rácsaim mögül kifele, s minduntalan azt kérdezem, hogy miért vagyok én itt. Itt, a beteg világ betegjei között. Akiket egytől egyig a kint juttatott ide be. Szinte mindegy, hogy miért, mint beteggé tetteket vagy megbélyegzettek. Csak annyi a közös bennünk, hogy kintről szánakozva néznek minket.

Én már szánakozni sem tudok, csak azt érzem, hogy szükség lenne rám, szüksége lenne a családomnak, s még a munkahelyemnek is, s annak a révén a világnak is, mert a világ világ, s annak mégis van egy elvárása mindenkitől, aki beleszületett, hogy teljesítse a kötelességét, az apa a családjá eltartása, gyermekei felnevelése kötelezettségét, a munkás, hogy dolgozzék a munkahelyén, a földműves a földje mellett, a hivatalnok a hivatalában, mert hanem tényleg felborul a világ, s vagyunk páran, akiknek nem hagyják ezt. Mert létünk, gondolkodásmódunk szembekerült a „kinti” gondolkodásmóddal. S itt, ebben a világban másképp gondolkodni bűn! A másképp gondolkodókat vagy „oda” viszik vagy „ide” hozzák. Vágó úr vagy elvtárs, ezt észre kell(ene) venni. S ezért kell vagy kellene megbolondulni.

De akkor: mi lesz a családommal? És nemcsak a családommal, mi lesz a világgal is? Mert az sem magától van, annak a kerekét is forgatni kell! Még

akkor is, ha fent a kormánykereket szélhámosok vagy bűnözők – a kettő ebből a szempontból egy kategória – forgatják, irányítják.

Jaj, mi van otthon? Van-e, amit egyenek? A 10 tagú család eltartója eltartottá – a kórház eltartottjává – vált. Babust leköti az otthon. Édesanyám magatehetetlen öreg. Kinek kiáltsak, kinek ordítsak, hogy emberek, meggondoltátok, mit tettetek? Hogy hol van az emberség? A szekér elől – melyen kilencen ülnek – elvinni a húzóerőt? S ott hagyni a szekeret a sivatag közepén? Vagy a tél közepén? Hogy pusztítsák el a szelek, viharok! Hol is olvastam a borzalmas történetet, hogy a Medúza tutajja magukra hagyott utasai egymást kezdték gyilkolni, széttépni, enni! És az én családom tutajja nem lenne magára hagyva, ha a húzóerő húzhatná azt. Ha a szelek vitorláját nem fognák ki belőle! A mindennap törvénye volt az életünkben, az én eddigi életemben mindig: a nincsen. Az egész életem célja eddig az volt, hogy ez ellen a törvény ellen küzdjek, harcoljak. Hogy a legyen-ért tegyek. S most? Érzi az ember az erőt a karjában, az ismeretet, a tudást a fejében, s béklyók vannak a csuklóján és az agyán! Mennék, és össze vannak kötve a bokáim, nem tudok menni! Kiáltanék, hogy segítség, és össze vannak varrva az ajkaim. Felettem tornyosodik a teher, és meg vagyok kötözve, nem tudok alája állni! Mi lesz velük, és mi lesz velem? Mi lehet a gyár vezetőségének a terve velem? Ha ezt tették, hogy idehozattak a szerencsétlen beteg emberek közé, mindenre képesek lesznek. Senki nem mondja nekik, hogy álljatok meg! Ha a családomra gondolok, az, amit velem tettek, nemcsak gonoszság, embertelenség is. Ezelőtt két évvel, amikor elkezdtek, s én szóvá tettem ezt a dolgot, a párt elé hívtak, ahol lefokozással és fizetésmegvonással fenyegettek meg. Ha megteszik, kiirthatom a családomat – mondtam keserűen. Irtsa ki! – vágta rá Székely Ferenc. Nem tudtam megállni, s rávágtam: szégyellje magát! Érdekes, akkor ezért külön nem állt bosszút. Vagy most jött el a bosszú ideje? Ezzel, hogy idehoztak, s őket hagyják elpusztulni? Egy ilyen világban csak egy nem történhetik meg, a józanul becsületes emberség. Olyanok ők, mint amilyen az a világ, melynek szolgálatába szegődtek. Embertelenek! S aki embertelen, az nem nézi az embert, abban nincsen emberség. Most mintha a homlokomra nyomnának egy pecsétet, amivel tönkretesznek s kiközösítenek... Mert az egész társadalom szemében más a jelentése annak, hogy beteg, és megint más annak, hogy bolond. Vagy hogy örült. Pláne hogy: dühöngő örült!

Vajon sejtik, tudják a munkatársaim, hogy mi történt? Vagy elhiszik, hogy valóban megőrültem?

Világ világa...

Egyetlen vigaszom: nem tudom elhinni, hogy pár év alatt átalakulna az ember, az egész emberiség. Az emberek többsége még mindig jó. A teremtés tette emberré az embert. Az évezredek alakították az erkölcsöt, bárdolták, művelték, gazdagították az emberi lelket.

Oly gyönyörű embernek lenni – írja Ady. És szinte ugyanezt írja már Szophoklész ezelőtt 2300 esztendővel:

Sok van, mi csodálatos,

„De az embernél nincs semmi csodálatosabb.”

Nincsen-e? Akkor mit jelentett a történelem alakításában mondjuk Lenin, aki azt mondja ama csodálatosaknak: Öljetek, gyilkoljatok! Vagy hogy öljétek, gyilkoljátok ezt a csodálatosat, ezt a csodát! Az emberi lény csodáját! És jön a „méltó utód”, Sztálin, aki még gátlástalanabban öl, gyilkol. Egy-egy intés, és milliók menetelnek a haláltáborok felé. Melyek azért épültek, hogy mielőtt elpusztulnak, az utolsó bőrt még lenyúzzák azokról a milliókról! Ott, a gyilkos levegőjű bányákban, ott, a halál-erdőkben és halálmezőkön. És nálunk, az akkor még végítéletére váró Magyarországon Szamuely Tibor arra biztat: „A vértől nem kell félni. A vér – acél: erősíti a szívet, erősíti a proletár öklöt. Hatalmassá fog tenni bennünket a vér. A vér lesz az, mely az igazi kommün-világhoz elvezet minket. Ki fogjuk irtani, ha kell, az egész burzsoáziát!”

De mondhatta volna úgy is, mert a szándéka valóban ez: „Ki fogjuk irtani az emberiség erkölcsös részét!” Vagy mint jelenséget: ki fogjuk irtani a jót! Mert a burzsoázia-ellenesség csak a szándék álcázása, a figyelemnek a valódi célponttól való elterelésének eszköze. S ezeket a szavakat egy hazug eszme ügynökeként emberi mivoltából kivetkőzött tömeggyilkos gonosztevő mondta!

Már ama nagypénteken, amikor azt üvöltötték: öld meg a Názáretit, valójában a cél az volt, a jót, az igazat megölni, s a bűnösnek, azaz a bűnnek kegyelmezni, engedni szabad utat.

Megjelentek hát és fel-felbukkannak újra és újra az emberi mivoltukból kivetkőzöttek a Földön!

Folyik a sátáni erő – a rombolás, a birtokba venni akarás erejének – harca a teremtő isteni erő ellen!

Te csak kérdezed: Mi történik? Mi történik hát ama csodálatossal?

Nemcsak a vigasztalás, a logika is azt mondja, mondatja: Az emberben a jónak mélyebb gyökerei vannak. S a rossz gyökerei is elő-előlopakodnak mindig, de teljes támadásba igazából csak az utóbbi 150–200 évben lendült át! És ekkor is: a jó álarca mögé rejtőzve. Ezt tették Dantonék már, ezt tette Lenin és Sztálin, Kun Bélák, s ez az egész hatalmat birtokoló dísz-társaság. Ez is bizonyítja: a jó az erősebb bennünk, ha még a gonoszság erejének is a mögé kell rejtőznie! S a gyökereket 30–40 vagy 150 év alatt még a jelen kor örülete, az ő szolgálatukba állt, akár ezekben számlálható szolga „példaadása” sem tudja, tudhatja végképp kitépni. Genetikailag nem lehet három szempillantás alatt megváltoztatni a hárommillió szempillantás alatt kialakult emberi lényt. Csak esetleg rosszabbá tenni, de azt is csak ideig-óráig. Vagy: hosszú „munkával”, ami egyébként már folyik. Dolgoznak rajta az emberi arc mögött rejtőzködő ördögi arc bajnokai. De pillanatnyilag még ott van az ember az embertelenségben. Ott van a jó a gonoszság újra erőre kapott tengerében.

Hiszem, hogy még mindig több a jó! Biztos, hogy lesznek, akik megszánnák, segítik a bajban drága asszonyomat, gyermekeimet!

Ott van korunk embere az embertelenségben! Ember, emberek, akik, ha elrejtve is, a jót képviselik! A megfélemlítettség mögött is. Az embertelenség – mely a kor jellemzője – hátha még csak mázzal vonja be az arcokat, s a máz, s a rájuk vitt, kötelezővé tett külső máz mögött ott rejtőznek az igazi belső izzások, a megcsalatottságon is felülemelkedő hit izzása, a hit hite az élet értelmében. Annak a hite, hogy az ember ember, s az emberség Isten adománya. Isten teremtet embereknek, s emberek kell, hogy maradjunk. Meg kell őriznünk magunkban a lelket. Ez nem csak ábránd, hanem a lét törvényének az igazsága. S a mi életünknek is az igazsága.

Most pillanatnyilag: rabszíjra fűzve vonul az emberiség. Ott, a lét útján, az élet útján, melynek két oldalán őrt áll a hajcsár-erő. Ha hinni tudnám, hogy ez csak itt van így, az odalökött keleti féltekén, több lehetne a remény. Ha az odaát, a világ másik fele nem szövetkezett volna Sztálinnal, hihetnénk, hogy azok másak! Ezelőtt 12 évvel mindenki az amerikaiakat várta. Akkor még nem tudtuk, hogy ők löktek oda minket is. Az ördög birodalmi hatalmasak! Épp csak hogy a jóság birodalmának – mely elrejtőzött az Ember lelkébe, a tiédbe és az enyémbé – még hatalmasabbnak kell lennie.

Hej, a gyár. A csattogó gépek! Vajon ki most a karbantartó mester az én helyemen? Tudják a munkatársak, hogy mi történt velem? Sejtik, hogy hol vagyok? Sejtik, hogy „rab vagyok, rab vagyok, talpig vasban vagyok!” A tehetetlenség béklyóit verték reám. Ezekkel a béklyókkal bilincselnek ide, hogy érezzem, milyen szép lenne, „ha szabad madár lehetnék”!

A szabad madarak ott keringenek az égen! Milyen szép, ahogy szárnyukat széttárlják, és dalolnak, dalolnak, dalolnak.

„Ha szabad madár lehetnék!

Ablakod alá leszállnék...”

Milyen csodálatos is ez a magyar népköltészet. Mindenre, mindenre, minden sorshelyzetre, minden lelkiállapotra találsz benne kifejezést.

Gyuri dúdolni kezd, de úgy, hogy a dal csak befele szóljon, be a léleknek, ne a fülnek. Ne a füleknek. Még azt hinnék, hogy tényleg bolond... Most nem a helyzetért, a szépségeért zsongatja magában a dalt. Gyönyörűséges szépségeért.

„Aluszol-e, édes rózsám?

Nem aluszom, ébren vagyok,

Most is rólad álmodozom...”

Milyen furcsa, a szépség gyógyít! Vagy legalább megnyugtat. És neki meg kellene nyugodnia, mert ami vele történt, szörnyű. Nem szörnyű, rettenetes.

Véget ért egy korszak, mely családi szempontból felhőtlen volt.

S: „azt a sok irigyem észre kezdé venni”.

Igen. Jöttek az irigyeim...

Tisztán vártam, és tisztán is kaptam meg asszonyomat. Mindketten egyetlenek voltunk egymásnak.

Most mi lesz vele? És mi lesz velem? És mi lesz a gyermekeinkkel? Vajon hagyni fogják, hogy emberré legyenek, vagy kiirtják, elpusztítják őket is? Ők is emberek, s ebben a világban ha van valami, ami semmi, akkor az az ember. Az emberi lény.

Egy percig sem gondolt arra, hogy nem várják haza. Nem várja meg az asszonya. Akire annyira vágyik, és aki annyira fáj neki.

Egészen biztos, hogy én is fájok neki!

Érdekes ez a fajta fájdalom. Nem csak szörnyű, de van valami szép, valami felemelő is benne. Mert emberi mivoltunk része ez is, valahol a lelkünkben gyökerezik. Bár mondják, a galambnak is fájhat a társa, még

el is pusztulhat az elvesztése miatt. S a kutya. Soha nem tudom elfelejteni Nyirő csodálatos novelláját. Az öreg székely, amikor elérkezettnek látja az időt, kimegy a havas hegycsúcsra meghalni. Ahogy keresni kezdik, ott találják meg. S mellette – mint egy szobor – áll a kutyája. Az öreg is, a kutya is csontig fagyva.

Így hát nemcsak mi, emberek, az állatok is tudnak fájni, tudnak érezni. És azok is tudnak szeretni, boldogok lenni, s el is tudják siratni a társukat, szerettüket. Így hát ez az érzés az egyetemesség része is. A Teremtő tette ilyenné a világot, az embert. És milyen szörnyű, hogy épp az ember az, a magából kifordított, a teremtés lényegével szembefordított ember, aki ezt a szent érzést meggyalázza.

Mi történik hát velünk, emberekkel?

De hazajutok-e?

Nyugodtnak kell lennem, s akkor talán ettől a helytől is megszabadulok. S az ápolóim, azaz őreim... Baj-e, ha még mindig azoknak érzem őket. A fogadtatást képtelen vagyok elfelejteni. Ahogy megragadnak, s ahogy fojtogatnak, s csak csoda, hogy meg nem fojtottak, s így még élek.

Gyakran állok meg az ablakban, s nézem a kutyát, mely kint egy távoli sarkában a kórház udvarának a kuckója előtt ugat. Szabadulni szeretne, de fogja a lánc, s kínjában ugat.

Boldog lény, gondolom ilyenkor. Ugat. Ugathat. Kifejezi, kifejezheti a helyzetével való elégedetlenségét.

Én: hallgatok. Nekem – láncaimmal a nyakamon – hallgatnom kell. És: mosolyognom kellett volna. Széles szájjal, láthatóan. Mert ha a magam ugatását hallatnám, még szörnyűbb helyzetbe kerülnék. Éljenem kellene a láncomat, mely fogja, sérti a nyakamat, s szenvedést okoz nekem.

És a világ is így van. Az egész világ nyakán ott van a lánc. A szabadság rabjai vagyunk. A szabadnak mondott világ rabjai. Ha arra gondolsz csak, borzalmas helyzet! Hogy a megbilincseltek éltetik a maguk bilincsbe vert szabadságát! S a bilincsverőiket s az ő bilincsbe verőiket. S szónokolnak a megbilincseltek „szóvivői”, hogy szabadság. És hogy demokrácia. Szocialista demokrácia, amelyik jobb a polgári demokráciánál. Erről előadást is hallottam. Mert politikai felkészítőink is voltak és vannak ma is. Mindenki köteles politikai képzésben is részesülni. Hatalmas tölcserékekkel öntik az agyakba a maszlagot. Az ő maszlagjukat. Hogy a világban volt és van egy fejlődés. Hogy a rabszolgaságot a jobbágyság

váltotta fel, aztán a Nagy Francia Forradalom – ezt úgy mondják, mintha az ő Bibliájukból olvasnák. És megszületett a Szabadság Szent Eszméje! Mely a történelem legaljasabb félrevezetése volt. Ekkor állították eddig a leghatalmasabb szobrot a hazugságnak! És: harc a demokráciáért... A nép felemelése... Párizs! Párizs! Párizs! „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!” – mondta még a mi álmodozó költőnk is! És új filozófia! A Marxé és Engelsé, akik megfejtették a Jövő Útját. És a munkások pártja! Csak az az érdekes, hogy a fő szónokok, fő kiabálók sehol sem a munkások voltak, hanem A Karl Liebknechtek és Rosa Luxemburgok, a Kun Bélák és – szinte szégyen, hogy annyiszor írom le a nevét – a szakállas gonosztevő, egy kétszázmilliós országot rabigába hajtó Lenin. Aztán most zengik reggel, és zengik délbén, és zengik este: hogy így a párt, úgy a párt. És szocializmus. És boldog, még boldogabb jövő. Kommunizmus. Amíg élt Sztálin, egy esztendőn keresztül tanultuk az ő életrajzát. Vajon miért? Talán csak azért, hogy ezzel töltsék az agyunkat, hogy ne legyen benne hely „kártékony dolgokkal foglalkozni”? Az egész ország egy nagy iskola. A Párt iskolája. Vagy úgy is mondhatnánk: maszlag-iskola. Vagy még helyesebben: mert a maszlaghoz az is kell, aki azt bevegye, s azért az emberek nagy része tudja, látja, érzékeli a helyzetet, úgy is mondhatnánk, hogy népbútítás, néphülyítés iskolája az elhülyítésre kiszemeltek, s részben már el is hülyített emberek országában.

Moldován orvos látogatott meg. Reám nézett, és azt kérdezte: binej? Jól vagyok? Azt feleltem:

Köszönöm, jól. Hálás vagyok az önök gondoskodásáért, de kérem, engedjenek haza. Ötvenhat nap – mert annyi ideje vagyok itt – nem volt elég, hogy kivizsgáljanak? Hogy megvizsgálják Önök, szakemberek az elmeállapotomat? Hát tettem valami olyant, amivel bizonyítottam, hogy itt a helyem? Értsék meg, a családomnak szüksége van rám. Kilenc embert kell eltartanom! Legyenek könyörületesek! Kérem, mondják meg, meddig kell még itt rostokolnom? Azt felelte: Még egy rövid ideig. Kérem, mondja meg pontosan, félek, hogy még az újesztendőt is itt érem! Azt mondta: Még egy hónapnyi időt!

Megdöbbsentem. Egy nap is sok... S egy hónap? Még egy hónap a kettő után? De legalább választ, egy valamilyen választ kaptam.

Kis idő múlva rendkívül nagy orvosi látogatás jött. Miroiu városi főorvossal az élen. L. Cosoveanu és a nálam másfél fejjel magasabb, kövér, pocakos, tokás, derék ember, B. M. Miroiu. Mikor beléptek, azt mondta Miroiu: ugye szóltak, hogy inspekció lesz? Mindenkihez szólt, és mindenkiről az osztályorvos tájékoztatót. S megkérdezték, van-e valami panaszunk. Én annyit mondtam: Köszönöm a lelkiismeretes gondozást. A főorvostól megkérdezte ittlétem okát. Aki tájékoztatta a gyárvezetőkkel való konfliktusomról, a törvényszéki pörrel. Az ügyészség kívánságára ők kell megállapítsák, hogy dolgozhatom-e, épelméjű vagyok-e? S megkérdezte: mi a diagnózis. Azt felelte a főorvos: para... A végét elharapta. A szokott vesszőparipáját, a Müller- és jóga-gyakorlatokat Miroiu városi főorvosnak szintén előadta. A végén megkérdezték: nem akarok-e valami gyógyszert? Köszönöm, nem, egészségesnek, elég jó erőben levőnek érzem magamat, s sokat segít a legalább 2400 kalóriás koszt is, meg a rendszeres tornászás is... Meg kell őriznem a fizikai erőmet, hogy otthon tudjam majd folytatni a munkát. Mert a tíztagú családomat – kiböktem ezt is, hadd tudják – el kell tartanom. Da, foarte bine – igen, nagyon jó!, mondta a főorvos.

Most, hogy Gyuri ismét többnyire fekszik, bele-belenéz az időbe. Az időbe, a folyton és megállíthatatlanul haladó időbe, nézi, néz, idézi, szemléli, elővarázsolja, s megpróbál abba menekülni, így menekülni el a jelen elől.

Megszokod. Mondják a bölcsek.

De meg lehet ezt szokni?

Istenem, be jó volt, be szép volt.

Vagy nem?

Igenis, szép volt, jó volt. Pedig tulajdonképpen úgy éltem végig az életemet, hogy még örömöm is alig volt. És volt mégis. Mert hogy küzdeni kellett mindig?

De hát végül is az volt a szép! Az adott értelmet az akkori életemnek is.

Megint Vörösmarty jutott eszébe:

„Mi dolgunk a világon? Küzdeni...”

Igen, életem minden pillanatában küzdeni kellett. Soha nem éreztem gondtalannak magamat. És alig engedtem meg, engedhettem meg magamnak bármi kicsi dolgot, ami csak értem volt, nekem kellett. Épp akkor gondoltam el, amikor hozott errefelé a kocsí, s láttam, egy fagyaltárus

előtt kisebb sor van, hogy én még soha nem álltam oda, hogy magamnak egy fagylaltot vásároljak. Nem tudom azt sem, mi az, hogy cukrászda. Hogy csak azért bemenjek, hogy egy tésztát megegyem? Mindez nem volt tét nekem. Nem mondtam le róla, róluk. Nem kellett lemondanom, mert fel sem merültek bennem, mint a vágyam tárgyai. A gyermekekkel szemben, nem mondom, volt lelkiismeret-furdalásom, de őket sem vittem be „oda” soha. Kevesebbe került, hogy Babus otthon tésztát sütött nekik. De azt sem veztettem, vezettük be, hogy névnapokat üljünk. A születésnapokról megemlékeztünk, azokról meg kellett emlékeznünk, mert hát oda lehetett állítani a gyermekeket az ajtófélfához, s megmérni, hogy mennyit nőttek egy év alatt. Mindeniknek ott volt a „mérceje”, s tudták, hogy melyiknek hol a helye. Minden születésnapon odakerült az új jel, s mellette az évszám... Hét növekvő, felfele nyúló mérce-oszlop! S balról jobbra haladva mind kisebb–kisebb–kisebb... Olyankor is oda-odaálltak, amikor nem volt szülinapjuk, hogy: Nézze meg, apa, mennyit nőttem! Egy luxust engedünk meg, a születésnap tortát. Az ünnepeltnek fénylett az arca, amikor édesanya megjelent az ünnepelt tortájával. S kezdte szeletelni annyi fele, ahányan voltunk. Csak nekünk, nagyoknak egy-egy erősen vékonyat. Szép, nagyon szép emlékeim közé tartozik, hogy egyszer egy vendégünk hozott egy tábla csokoládét. Na, én azt nem ettem soha! Sem akkor, amikor én voltam gyermek, és az enyéim sem ettek addig. Hozta, s odaadta a legnagyobbinak, Ondinak. Ő nézte, nézte, nézte. A vendég bácsi: finom, csokoládé! Meg kell enni! Megbontotta, s úgy nyújtotta feléje megint. Ondi – hogy látta a kockásságát – elkiáltotta magát: Gyertek! S tördelni kezdte. Amikor észrevette, hogy két kockával több van, mint amennyien ők vannak, azt a két kockát is szépen darabokra törte, hogy mindenkinek egyformán jusson. Mi, felnőttek természetesen eszükbe sem jutottunk, mert hát tudta ő, hogy honnan, nem is tudom. Az egész életünkben, hogy mi is értük vagyunk. Nem ők értünk, hanem mi értük! És így van ez az egész élővilágban! A gólyafészkeket figyeltem sokszor, ott is él a törvény. Ahogy megvannak a kicsik, az öregek hordják nekik a táplálékot. S oly gyönyörű – a tavaly öt apróság volt a hozzánk közeli, tőlünk is jól látható villanypózna tetején jól látható fészekben –, hogy micsoda sürgés-forgás volt ott! Ugye, öt „gyermek”, majdnem annyi, mint nálunk. Különösen ahogy nőttek, több étel kellett nekik. Egyik öreg gólya érkezett, a másik repült el, amire ez kiosztotta a porciókat, már érkezett meg az, a kicsi

csőrök nyúltak felfelé a nagy csőrök felé, és ez így ment szinte egész nap. Alig volt pihenés, alig volt nyugalom, a nagyoknak teljesíteniük kellett a kötelességüket. És teljesítették is...

Most minden rámaradt Babusra. Engem kivontak a forgalomból. Rám nincs szükség.

Lehet, hogy engem el akarnak pusztítani? Vagy örökre ide fognak zárni, rekeszteni?

De akkor mi lesz velük?

Szegény asszonyom, felem, feleségem. És szegény gyermekeim!

Jaj, Istenem, vajon tényleg elhiszik, elhitetik velük, hogy én megbolondultam? S majd mondják a gyermekeimnek, hogy apátok bolond! S ők szegények szégyellni fognak engem. Szégyellni fogják az apjukat. Vagy védeni fognak, ha társaik majd csúfolni fogják miattam őket? Dosztojevszkij Karamazov testvérek című regényének a kicsi fiúcska szereplője jutott eszébe, aki előtt a társai csúfolták az édesapját, s ő szembeszállt velük. A társai dobálták őt, s ő védekezően, az édesapját védve, kétségbeesve dobálta vissza a társait! Olyan szép az a jelenet. A gyermek az édesapja miatt szenved. A szeretetéért szenved! Mert ő tudja, hogy az ő édesapja jó, s ezek bántják. Hát ha az ő gyermekei is ilyenek lesznek? Főleg, ha fel tudják fogni majd, hogy tulajdonképpen mi is történt velem. Most még kicsik, lehet, hogy fel sem tudják fogni, hogy hol vagyok, és hogy ahol vagyok, az milyen szörnyű nekem.

Babus... A vágyott nő. Az oldalbordája, ahogy szokta nevezni.

Mint hívó, templomba járó ember ismerte meg az ígét.

„Isten kivevé Ádám oldalbordáját, s megteremté Évát, a nőt.”

Igen. Az egy kettéosztatott, hogy a kettő, a két egymásnak teremtetett fél megint megtalálja egymást, s egyesüljön. Micsoda bölcselet van ebben. Két részre osztatott az egy, melyből az egyik rész csak fél. A Biblia bölcselete, s ugyanezt a bölcseletet fejezi ki a magyar nyelv.

Nem is tudom, van-e még nyelv a világon, amelyik ezt így megőrizte, kifejezi. A románban a feleség neve: soție, azaz társ, akárcsak a soț, a férj. A franciáknál marie, azaz: asszony, az angoloknál Wife. A németeknél: Frau. Azaz: társ, nőtárs ez is és az is. És nem fele részem. Ez mintha több is és szebb is lenne. De mindenképpen ősi, a teremtés lényegének a kifejezése. Akárcsak a Bibliában.

Pedig amikor a magyar nyelv ősbölcsője ringott valahol, még csak nem is sejtjük, hogy hol, még nem volt Biblia. De már volt gondolat, volt gondolkodó ember, s volt bölcsélet, melyet megőrzött a nyelvünk. És sok mindent csak a mi nyelvünk őrzött meg ilyen szinten. Mint ahogy azt is: Jóisten. Hogy az Isten jó, benne van a nevében, megnevezésében.

Mózes is egy ember volt. Isten teremtette lény, aki Isten sugallatára az ember magyarázatát adta a teremtésre. Mely csupa titok, csupa sejtelem, csupa bölcsesség. Mint ahogy a magyar nyelv is csupa titok, csupa sejtelem, csupa bölcsesség. S ez a bölcsesség a maga módján ott kell, hogy legyen minden nyelvben. De hogy a mi nyelvünkben ott van, azt tudom! Mert – hogy a feleség szónál maradjunk, a másik felem, ezt csak a magyar nyelv „magyarázza”, a szóval magyarázza, fejezi ki a tartalmat. A wife-nak, femme-nek, a soñiának is leíró, mondhatjuk magyarázó értelme is van, de nincs benne a kettő az egy fogalom. Egyetlen más nyelvben sincs benne, ha jók az ismereteim, bár akadhat még az 5–6 ezernyi nyelvben másik is, mely megőrizte ezt az ősbölcséletet, ősi kinyilatkoztatást. De nemcsak ez az egy szó ilyen bölcs. Ez valóságos szócsaládot alkot. Mert a kettő, mikor megtalálja egymást, egyesül. Azaz: újra eggyé lesz! Tehát az egy ketté osztatott, majd újra eggyé lesz. Így magyarázza – ez is: magyaráz, azaz magyarul értelmez. És értelmez... Előbb megért, aztán értelmez és *magyaráz*. Minden több, mint önmaga, minden szavunk, mely beletartozik az őscsaládba – önmagán túlmutat, önmagát értelmezi. Az „egy” is, hogy csak ennél álljunk meg egy pillanatig, több mint a kettő. Mert az egyben a kettő is benne van. És egy-ház. Az előtagban – egy – az Isten is benne van. Mert az a ház az Isten háza. Az ember szédül, ha csak belegondol. Hogy milyen hatalmas a Teremtő, a teremtés, s milyen hatalmas a mi nyelvünk is, melyet ugyanúgy a teremtő teremtett, adott nekünk.

Kedvesem, én annyit kerestelek! Minden nőben téged kerestelek! A magam másik felét kerestem már kamaszul, ahogy a teremtés rendelése szerint az emberben felébred a vágy! Kerestelek, Évám, félszeg vágyakozással kerestelek. Tudtam, hogy az egyet kell megtalálnom, mert – édesanyám is mondta, az én hitem is mondta, súgta – s megérttettem: ez az egy, amiben az Egy a több. Az Egy, akit Isten neked teremtett! Szegény édesanyám alig találta meg a maga eggyé levését a másik fele révén, s el is veszítette. Megtalálták, megölelték egymást, egyesültek, megfogantam én, s nekik

már szét is kellett válniuk, édesapám ment a háborúba, és nem tért vissza soha. És hányan voltak ilyenek abban a mindent elvesztő, annyi családot szétzúzó, a hazánkat is szétzúzó korban. Soha, még a gondolatában sem fordult meg az én anyámnak, hogy új társat keressen. Örökké megmaradt félnek, aki a másik felét elvesztette. Az egymást megtalált Egy megcsonkult félének. Tudom, mert voltak vendégeink, akik ezt szóvá tették... Nem gondoltál arra, hogy... Még a végét sem várta meg a mondatnak, már rá is vágta, hogy: Nem! Nem gondoltam, és nem is fogok gondolni. Az ő emlékéét őrzöm. Hogy majd valamikor Ott újra találkozhatunk! Meg aztán itt a gyermek! Hogy ő valakinek a mostohája legyen? Szinte látszott rajta, hogy még a gondolatától is megborzong.

Így voltam én is. Vártam, amíg egyszer csak megláttam a magam Éváját, a másik feletem, akit Isten nekem teremtett! Hányszor gondoltam el: milyen kegyes is a sors. A világ ezer baja között is, a kifordított világban is boldog lehetsz. Van egy otthonod, mely számodra a szeretet helye, s ahová a boldogtalan világból naponta hazatérhetsz, hogy megtaláld ott a boldogságot. Mert aki ott vár, ő volt a milliók közt az egyetlenegy. Akivel az ős Egy részeként találtuk meg egymást. S így lett ő az én oldalbordám, ahogy őt sokszor neveztem.

Fiatal lány volt, ott a gyárban. Egyszer mentem a gépsorok között, s elejtettem a kulcsaimat. Épp felállt valamiért, meglátta, utánam lépett, s szólt: Mester! Elejtette a kulcsait!

Lágyság volt ebben a hangban, akkor úgy éreztem, szelídség is. S talán egy kicsi félénkség is. Amit csak olyankor érzünk, amikor az, akit megszólítottunk, nagyon felettünk van.

Az is megragadt bennem, hogy nem ugrott utánam, nem hozta a kulcsaimat, hanem szinte szemérmesen csak szólt. S ahogy lehajoltam utána, akkor láttam meg ezt a csinos testet, zsenge-szép idomait, ahogy a szoknyából valósággal „kifeszültek”, majd, ahogy emelkedtem fel, az ugyanúgy kifeszülő melle két dudorodó halmát. Olyan szép volt így teljességében. Egy lény, a „másik nemből” egy lény, annak megtestesítője. És itt áll előttem. Ha van ilyen, hogy megláttam s megszerettem, velem ez történt. Rögtön felmértem, van jó néhány év különbség közöttünk... Ő fiatal, én már meglettebb korú ember vagyok, egy híján harmincéves, de azt is éreztem, mindig éreztem, hogy várok valakit, aki el fog jönni, mert el kell jönnie. És most eljött, itt van. Vagy legalábbis úgy éreztem már akkor,

az első pillanatban, ahogy megláttam. Mint aki addig a pillanatig csak azért volt, azért élt, hogy én meglássam őt, ő meglásson engem, meglássuk és megtaláljuk egymást.

Velem tényleg az történt, rányílt a szemem, s rányílt a lelkem. Addig is ezer és ezer nőt láttam, szépek is láttam őket, de ezt, hogy Ő az Egy a milliók közt, aki nekem teremtetett, azt csak ekkor, ebben a pillanatban éreztem meg.

Megköszöntem, hogy figyelmeztetett. Aztán valahogy úgy csináltam, hogy feléje kelljen mennem, csak hogy egy pillantást vethessek rá. Én nem voltam olyan menős alkat, kissé gyámoltalan is voltam. Nem óvatos, mert az az óvatos, aki már megégette magát. Én nem égettem meg magamat, soha még lényhez nem közeledtem, de vágytam, folyamatosan vágytam... Épp csak nem kötődött ez a vágy egyvalakihez, inkább az egész világhoz! A másik nemhez mindig és folyvást, de sohasem egy lényhez. Így hogy akkor ott álltam, s valójában még mindig nem is tudtam, hogy ki ő, milyen ő, vagy hogy milyen lesz ő, mind-mind titok maradt. De megéreztem, hogy ő az Ő, az Egy, akiben benne a mindenség másik fele. S az én másik felem is. A fele részem, fele-ségem!

Itt a gyárban is láttam szövődő kapcsolatokat. És láttam magát kínáló vagy szinte kínáló kellemet. De az egyet, az egyetlenegy valahogy nem. Az én felfogásom? Inkább vágyam az volt, hogy azt kell megtalálnom, akivel a teremtménynek teremtetett minket. Tehát nem egy valaki nő kellett nekem, hanem – oly gyönyörűen írja ezt József Attila – a „milliók közt az egyetlenegy.”

És azt is most éreztem először, hogy:

„Ó, hát miféle anyag vagyok én,

Hogy pillantásod metsz és alakít?”

Mert ez a pillantás, ha lopva, szinte szégyenlősen is esett rám, metszeni kezdett és alakítani kezdett. Mintha jobb akartam volna lenni. Mintha szégyelltem is volna valamiért magamat. De hogy miért, azt nem tudtam volna megfogalmazni. Nehogy ne tudjak elég gyöngéd, elég jó lenni hozzá. Vagy: nehogy ne tudjak méltó lenni hozzá! Ha ő az, aki nekem teremtetett.

Pedig ő az! Ő az! Azt az első pillanattól éreztem.

Rövidesen azt is észrevettem, hogy az én pillantásaim is alakítják a lányt. De nem merem úgy igazából közeledni hozzá. Talán azt is a lány „intézte”

vagy rendezte úgy, hogy munka végén, kimenetelkor véletlenül mellém sodródjon.

Épp hátráltam valamiért, s nekihátráltam egy puha testnek, s hát ott állunk egymás mellett. Bocsánat! – mondtam szinte önkéntelenül.

Nincs semmi baj!

Pár pillanatig csak álltunk egymás mellett. Csak azt éreztem, hogy valamit kell mondanom.

De mit?

Nem is tudtam, hogyan, de a saját hangomra ismertem, ahogy kérdezem:

Merre laksz? Aztán: elkísérlek egy darabon. Aztán: Ülünk le erre a padra egy kicsit.

Ott voltak a város főterén. Annak fás-liget parkjában. Vagy a sétatéren, ahogy a helyiek mondják.

Megint nem ment a beszélgetés. Főleg neki nem, mert a lány elkezdett csivitelni. Hogy máskor nem szokott itt leülni, otthon várják. Most is csak egy pár percig tud maradni, mert nem szeretné, hogy az édesanyja megtudja, hogy fiúval volt. Így mondta, „fiúval”. Ez is olyan frissen hatott. Én a fiú – gondolta magában. Ő meg a lány. Egy fiú meg egy lány... A fiú sem férfi még, a lány sem nő még. A fiú akkor lesz fér-fi (férj-fiú), amikor fér-j lesz. És a lány akkor lesz nő, amikor nej, neje, nője lesz a férj-fiúnak, s majd nő-ni, domborodni kezd. Majd hirtelen rádöbbenés az új helyzet különlegességére:

Még az is lehet, valaki meglátja őket, valaki ismerős, s pletykálni kezd róluk.

Majd: Ugye nem lenne jó, ha pletykálni kezdenének rólunk?

Nem.

Aztán csak ülnek egymás mellett...

Hullnak a szavak a lányból. Olyasmiket mond, amik más körülmények között nem érdekelték volna. De mert ő szólt, a hangjában is gyönyörködött. Aztán – még most is megborzong, ahogy a pillanatot felidézi, itt, ebben a kegyetlen, minden szépséget, minden boldogságot elsöprő világban:

S ekkor, ott a sétatéri padon megfogtam a kezét. Nem húzta el. Ekkor már tudtam, hogy az a teremtet Egy össze fog állni bennünk. Hogy – amint mondani szokták, csak ásó és kapa fog elválasztani bennünket.

Aztán egy szelíd hang: Ha akarja, megmutatom hol lakunk. De csak távolról mutatom meg – ugye nem haragszik meg, nehogy bentről meglássanak. Így hát, hogy ne akarta volna, elkísérte a kapujukig.

Aztán megegyeztek, hogy amikor erre fog járni, fűtyül a kapu előtt, aztán tovább megy egy kicsit, s ott várja, hogy kijöjjön.

És eljött az a nap is, amikor fűtyült. És dobogó szívvel várta a kedvest.

Alig telt el egy hónap attól, hogy meglátták egymást, már a Marikáék – vagy ahogy később kezdte nevezni, Babusék – kapuja mélyedésében csókolóztak a sötétség leple alatt. Mintha billegett volna a világ, amikor először magához szorította, s összetapadt az ajkuk. Mintha sarka lenne a világnak, s hol egyik sarka emelkedne az égbe, hol a másik. Szinte megszédültek az örömtől.

Aztán a park sűrűjében, a fás-ligetében is találkoznak esténként... Keresnek egy félrébb eső helyet, ahol övék lehet a világ.

„Szeretlek, kedvesem, szeretlek tégedet,

Úgy, ahogy ember még soha nem szeretett!”

Azt mondják: szép élni! Megfogni egy kezét, magadhoz ölelni egy testet, megosztani csenedet, nappalaidat és éjszakáidat egy másik lénnel, aztán gyermekek kezét fogni, vezetni, gyámolítani őket, örülni nekik, velük, gyönyörködni a felkelő és lenyugvó napban, a természet ezerarcúságában. Szép a tavasz és a nyár, szomorú az ősz, és szépek a hófödte telek, mert utánuk tavasz jön újra. És olyan szép az újjászületés, a rügyezés, a természet újra-sarjadása!

Gyurinak is majd ez lesz a szép! Ez lesz, ami értelmet ad az életének. A teremtés, és a vele járó ezernyi gond értelmét. A küzdés értelmét és szépségét. A benne csúcsonódó, tetőződő világ szépségét. Melyben ő csak a kettős egy része, mint ahogy az mindenki más is, mert mindnyájan teremtett lények vagyunk, külön fái, bokrai a teremtésnek, olyan egyek, akikben benne a mindenség.

Amíg vagyok, addig van az Énem Mindensége. Amikor nem leszek, már csak bennük, az enyéimben fogok élni tovább. Addig, amíg ők is lesznek.

Látogatási idő van. Aki csak úgy jön, esetleg az ablakon át beszélgethet az ő itt levő szerencsétlen hozzátartozójával. De ha szerda délután jön 2 és 5 között, beengedik. Ő nem is számít arra, hogy valaki meglátogassa. S nagy meglepetésére mégis... Nyílik a szoba ajtaja, és beállít Nagy Béla, aki nemcsak város-társ, de távoli rokon is. Még azt sem tudja, honnan, de azt igen, hogy valahonnan. Végül is atyafiak vagyunk mind, ha nagyon akarja, s nagyon kutatja, Szépföld egész népe felfedezhet – s fel is tud

fedezni – valaki közös őst. Nos, Béla egy picit közelebb van hozzá, az ő családjához, mint egy bárki, de most, hogy itt van, egyszerre egész közel kerül a lelkében.

Hát te? Hogy kerülsz ide? Hozzálép, s akaratlanul is átöleli az eddig inkább csak tudott embert. Hiszen az életben aligha beszélgettek hosszabban, mint egy-két percet alkalmanként. És magán is csodálkozik, hogy végül is mindent tud róla, a feleségét is, azt is, hogy három gyermeke van, két fiú és egy leány, a leány meglehetősen megkésve „érkezett”, jó évtizeddel idősebbek a fiútestvérei.

Hallottam, hogy itt vagy, utam volt errefele, s gondoltam, megkereslek. Aztán: Jártam nálatok! Mind jól vannak. Marika is, a gyermekek is. Azaz nagyjából. Enikő ágyban volt, fájtatja az ízületeit. Marikát egy rongyokkal tele asztal mellett álló varrógépnél találtam. Képzeld, babákat varr! Igen szépek, mutatósak. Amíg ott voltam, azalatt jött Juliska – na milyen Juliska is?

Hosszú.

Igen-igen, Hosszú Juliska, s beleszámoltak a szatyrába húsz babát. Juliska hétfőnként árulja a piacon, s másképp is említette, hogy most is vannak megrendelése, s abból pótolja Marika a gyermekek gondját. Jól esett nekik, hogy meglátogattam őket, s még jobban, hogy téged is felkereslek. Ahogy ezt kiejtettem a szájamon, egyben megeredt a nyelve. Mondd meg, hogy jól vagyunk. Tudod, ahogy eljöttél, első ízben kiadták neki az egész fizetésedet. S aztán közölték vele, hogy amíg kórházban leszel, csak betegpénz jár. Ahogy ezt mondta, sóhajtott is hozzá. Ebből láttam, hogy tele van gondokkal... De azt is láttam, hogy erős. Hogy úgy mondjam, ura a helyzetnek. Tudja, hogy nehéz, de azt is tudja, hogy meg kell küzdenie. Kér, hogy te is légy erős, s azt is üzeni, hogy ő is erős lesz. Érettük ne aggódjál, mert minden rendben lesz.

Gyuri érezte, hogy mindent nem mondott el. Falázás nélkül rákérdezett. Mit nem mondtál el?

Hát azt, hogy amíg ott voltam, közben-közben többször is elsírta magát. Aggódik, nagyon aggódik érted...

S a gyárban? Mi van a gyárban? Kerültem szóba valahol, valakivel? Mit mondanak az emberek? Mit gondolnak rólam?

Nem hiszik az emberek, hogy az a bajod, amivel idehoztak. Várnak vissza!

Gyuri érezte, hogy ezek az utolsó szavak nem voltak teljesen őszinték.

De jólesett úgy is, így is, mert azt azért nem hiszi, hogy ne várnák. Annyi embernek segített, s mindig boldogan, sohasem kényszeredetten, hogy azt azért nem hiszi, hogy rossz emléket hagyott volna maga után. S hogy ne lennének, akiknek hiányzik.

Végül Béla benyúlt a zsebébe, s két 10 lejest s egy 5-öst nyújtott át. Ezt Marika küldi!

Gyuri majdnem megingott, de erőt vett magán, s az egyik tízest visszanyújtotta. Nekem csak levélre kell a pénz. Ennyi egyelőre elég lesz. Megkérlek, ezt add vissza. Nekik inkább szükségük van rá.

Másoknak is vannak vendégeik. Ma látogatta meg Roman Nicolae szobatársamat az édesapja. Derék nagy ember, asztalos a mestersége, Fogaras közelében, Sárkány községben laknak. Egy fia matematikatanár, Nicolae 5 éve elmebeteg. A mendemonda szerint az okozta a betegségét, hogy egyetemre akart menni, és váratlanul elvitték katonának. Kérte a felmentését legalább addig, amíg leteszi a felvételi vizsgát, de hiába. Szótlan, nem beszél. Hogy az apja egyet s mást mondott, hirtelen felindul, s mérgesen – anélkül, hogy egy szót is szólna – megfogja az apja táskáját, s az ajtóhoz viszi. Ő pedig jár kereken az asztal körül, mintha álmos lenne, a száját tátogatja, hang és harag nélkül ásítózik. Aztán pár perc múlva az apja is mondja, hogy a vonata nemsokára indul, és mennie kell. Látszik rajta, hogy nem mond igazat. Mozdulatai kényszerdedettek, s van valami csalódottság is bennük. Nicolae kezét nyújt az apjának. Csak ennyi. Nem öleli meg, nem csókolja meg, s egy szó sem jön ki a száján. Ahogy elindul az öreg, mint akit a fia nem akar már látni, kicsit meg is tántorodik, szinte roskad össze a ránehezedő nyomástól. Ki tudja, mik játszódnak le benne. Elvesztettem a fiamat! – mondaná, mondhatná. És azt is, hogy: így is a fiam! Van valami ebben a vér szerinti kapcsolatban, szülők és gyermek viszonyában. Legyen az a viszony bármilyen, a kapcsolat megvan. S ha fájunk egymásnak, jobban fájunk, össze van fonódva a sorsunk.

Ursu Mihai is, mint Román, 20–30 év közötti fiatalember. A háta görbe, nagy haja elég rendes. Beszélni is lehet vele. Időnként látom, hogy nagy sebességgel szokott járni. Legtöbbször nagyon gyorsan megy, s akkor hirtelen megáll, gondolkodik, majd megint gyorsan megindul. Bräilában, azt mondta, az autószerelő-műhelynél autótechnikus volt... Olyan emberek is vannak, akik szüntelen beszélnek, szünet nélkül jönnek-

mennek, hadonásznak, időnként ordítanak és nagyot ugranak, akkorát ugranak, hogy a papucs is kiesik a lábukból.

Én most itt ezen a szerencsétlen helyen ábrándozom, idézem a múltat. Idézem az én elveszett paradicsomomat. Az elveszett – elvesztett? vagy csak elhagyott, cserben hagyott, de mindenképpen már csak volt – boldogságomat. S az én magára hagyott kedvesemet. Aki termő fává érett mellettem... És termett, termett, termett. Teljesítette a teremtetéstől rámért kötelességét.

Mint ahogy az egész teremtetett világ teljesíti...

Az ereszünk alatt van egy fecskefészek... Annyiszor néztem, micsoda nagy a sürgés, amikor kicsik vannak. Máskor csak haza-hazarepül a pár, de ilyenkor? A kötelesség az kötelesség. Vagy a kotló! Ot-kot-kot-kot-kot! Morzsolja a csőrével a bogarat vagy a talált bármiféle eleséget, s odaadja a kicsinyeinek. Szárnya alá veszi, s úgy védi-óvja őket.

Emlékszem, már volt mozi, édesanyámat egy este berendelték, zongorázott, én is elmentem megnézni a filmet. S ahogy jöttünk együtt hazafele a csupaszra vetkőzött fák alatt, akkor szólalt meg először a házasságomról, aminek már a napját is kitűzte a „két család”. Édesanyám megjegyezte: Úgy érzem, jól választottál. A hangján éreztem, hogy valami fájdalom is van benne. Ahogy ránéztem – egy sápadt fényű villanypózna alatt haladtunk éppen át, ráesett az arcára a tekintetem –, értettem meg igazából, hogy honnan az a fájdalom. Ekkor temette el végleg bennem azt a világot, melyben ő felnőtt, s mely már eddig is kicsúszott a lába alól, a lábunk alól. De valahogy ő abban ringatta magát, az ősök árnyékában élt, mint egykori úrilány, s ha le is csúszott, valahol mégis büszke volt a származására, ama ősökre. A meséi folytán én is „emlékeztem” a 48–49-es honvédezredes dédapámra, aki ott volt a kökösi csatatéren, ahol Gábor Áron elesett. Az ősök büszkesége adta azt a nagyasszonyi tartást neki, aminek már régen nem volt semmi gazdasági alapja, hiszen már három és fél évtizede lent vagyunk, nyomorgunk, s csakhogy vagyunk. De – hogy is lehetséges ez? – megmaradt nagyasszonynak, emelt fővel járt mindig, sorsa, családja büszkesége is valahogy megmaradt benne. És most láttam, ahogy beszélgetésünk közben egy szovjet járőröző katonacsoport is szembejött velünk, ennek is szerepe lehetett abban, hogy a múltat is temette ezekben a percekben. A pattogó ritmusú induló, hogy „a múltat végképp eltörölni”,

tőle messze volt, neki idegen volt. Ő a múlt volt, s ebben az is benne zengett, hogy őt is végképp el kell törölni. Felmérte, hogy én – feleségem és leendő gyermekeim révén is – már eleve kiesem ebből a világból, az ő világából. Hiszen Babus falusi parasztlány, egyszerű, kedves, de neki más a világa, mások az emlékei, máshonnan és másképp is lát. És a réGINEK is végleg vége. Hogy őt sokan méltóságos, mások nagyságos asszonynak szólították, annak is vége. Valami új van kibontakozóban, és a régit visszaállítani már nem fog lehetni soha.

Így hát kettős érzés volt egyszerre benne, a temetés fájdalma és a születés reménysége. Valószínű felmérte, hogy én most boldog vagyok, de az ő homlokán felhők suhantak át, és ez olyan furcsa volt nekem. Átéreztem, nem mondom, de valahogy azonosulni vele nem tudtam. Még azt is előreláttam, hogy a lakodalmunkon is, amit falun, a Marika Széplakján tartottunk meg szerény egyszerűséggel – ez a mi kérésünk is volt –, kerüljük a ceremóniát, de mindent elkerülni nem tudtunk, mert ott élt a szokás, s szinte tudtunkon kívül jött a vőfély, kikérte a leányt, s az a 30-nyi vendég, akik a család népes rokonságába tartoztak „megváltotta a menyasszonyt” egy-egy táncra, ezzel még egy kicsi pénzünk is összegyűlt az új élet kezdésére, bútorvásárlásra, amihez Marika ragaszkodott, nem akart a csak öreg bútorok közé jönni, érezni akarta, hogy ő is hozott valamit. Ez is érthető, természetes volt. Így a mi öreg stílbútoraink közé újabbak, kevésbé veretesekek is bekerültek.

Fájdalom ide, fájdalom oda, elmúlás, soha vissza nem térő múlt, de én akkor mégis boldog voltam. Boldog, boldog, boldog! S talán a legboldogabb akkor, amikor a pap előtt álltunk, s kimondattatott mindkettőnk száján ama boldogító Igen.

Szereted ezt a Nőt? Igen.

Szereted ezt a Férfit? Igen.

És megnyíltak előttünk a titkok, a másik nem titkai, melynek csodája ugyanúgy az öröm forrása. Milyen szép vagy, Évám!

Milyen jó vagy, Ádámom.

Így, a múltban élve megpróbálta kikapcsolni magát a körülötte történtek hatása alól. Mert ott történtek, mindig történtek dolgok, események... Furcsa világ volt. Mintha valami cirkuszban lenne az ember, ahol mind

szokatlan dolgok történnek. Ez néha sikerült, néha nem. Mint például most. Emlékezete képernyőjén ott volt az egykori Marika, ahogy ülnek a sétatér egy félreeső padján, s fogják egymás kezét. Aztán: ahogy csókolóznak. Ekkor élte át először, hogy miközben mohó szenvedéllyel szívta a szeretett nő ajkát, összeért, aztán már szinte összeforrott a nyelvük is, nemcsak élte ezt a szinte földöntúli boldogságot, hanem mind azt kérdezte magától: lehet ez? Lehet ez? Való ez? Igaz ez? És Petőfi csodálatosan igaz sorai zsongtak benne:

„A csók tüzeben összeolvad lelkünk,
Mint hajnaltól a nappal és az éj,
S eltűn előlem a világ,
Eltűn előlem az idő,
S minden rejtélyes üdvességeit
Árasztja rám az örökkévalóság...

Aztán két tenyerébe vette a Marika arcát, s már merőn neki mondta:

Boldogságomnak édesanyja,
Egy égberontott képzelet
Tündérleánya,
Legvakmerőbb reményimet
Megszégyenítő ragyogó valóság,
Lelkemnek egyedüli,
De egy világnál többet érő kincse,
Édes szép ifjú hitvesem,
Minek nevezzelek?”

S ahogy így csalta magát emlékező elmélkedéseivel, a tovatűnt múlt varázslatával, a tegnapiaknak ebből a bűvöletéből hangos kiabálás rázta fel. Egy ordító embert hoztak... Torkaszakadtából üvöltötte: hagyjatok! hagyjatok! Engedjete haza! Erzsi, Erzsi, ne hagyj! Ugyanúgy fehér köpenyesek hozták, mint őt is hét héttel ezelőtt. Saját sorsából ebbe az új drámába hullott át, mely új életterének is a drámája. Majd később tudta meg, hogy az új érkező tényleg megőrült, elveszítette az eszét egy szörnyű esemény folytán. Kint az erdőben rádőlt egy fa, valahogy úgy, ahogy vágta, s úgy dőlt rá, hogy nem fejen ütötte, az végzetes lett volna, ő beesett alája, egy mélyedésbe került, épp akkorába, amekkora megvédte attól, hogy szétzúzódjék a teste, s így életben maradt, sőt, csak kicsit sérült meg, de átélte a borzalmat, a jaj iszonyatát, azt, hogy ki tudják-e szabadítani, „le

tudják-e venni” róla a hatalmas fát, vagy ott kell elpusztulnia a szörnyű súly alatt, s a fájdalom is, amit ott összepréseltségében érzett, hozták, hogy az idegei felmondták a szolgálatot. Vörössé vált számára a világ, egy ideig, nem is tudta, meddig, lehet, hogy órákig egyedül volt, de szerencséjére segítség! segítség! kiáltásait valaki meghallotta, s aztán nagy lassan megjött a segítség is. De arra ő már elalélt, csak arra emlékezett, hogy le volt szorítva, a szó szoros értelmében bele volt döngölve a földbe, és hogy ez szörnyű volt...

Látta, ahogy rács alá teszik ezt az embert is, lekötözik, mint hajdan őt kötözhették, jön az orvos, fogják, amíg injekciót ad neki, aztán lassan elcsendesedik... Mindezt ő nem élte át, mert ő ekkor már eszméletlen volt. S most – amikor ezt az embert látta, tulajdonképpen a maga sorsát élte újra...

Az is emlékezetes – sokszor, sokszor gondoltam rá –, a boldogságunk akkor kezdődött, amikor épp hogy ránk szakadt ez a vad, kegyetlen világ. Mely úgy neveztetett: Új Világ! Ez az Új Világ emelte a fejünk fölé vérbe mártott kardját. A kardot, mely nem szív, nem érzés, hanem kegyetlen és pusztító erő! És nem tudja, hogy mi az a fájdalom, de még azt sem, mi az: szánalom. Érzés nélkül végzi a dolgát.

Babus nem volt közlékeny, inkább szótlan. Magába zárta a lényét, nem tárta ki bárki előtt a lelkét.

Fájhatott neki mint falusi lánynak, hogy nem volt meg a hagyományos ceremónia – útelkötés, lakodalmas kurjongatások –, nem gyűltek össze százak, hogy szellők szárnyán ingjanak-sikuljanak a párok? Ha fáj valami, neki inkább az fáj, hogy háború volt, szerencsétlenség szakadt az egész világra, s így nekik is szerénynek kellett lenni, nem is vágyhattak semmiféle fényre, csillogásra. A rövid vacsora és ugyancsak a megszokottnál jóval rövidebbre szabott tánc után szétszélednek a vendégek, hazamennek ők is – szekér viszi őket – a mindössze tucatnyi kilométernyire eső üsdi otthonba, hová hazaviheti Gyuri frissiben kivett oldalbordáját, majd összeölelkeznek, eggyé forrnak. És beleesnek egy hatalmas boldogságba, mely ezután mindig enyhíteni fogja a világ sanyarúságát, s elviselhetővé teszi a tüskék közötti létüket.

Mi lenne, ha te sem lennél... Milyen sivár volna az élet. Milyen szép is,

amikor két lény megfogja egymás kezét. S ama boldogságban úgy érzik, körülöttük forog minden, mintha jobbra-balra dőlnének a fák, mintha aláereszkednének a csillagok, mintha dalolni kezdene a világ! Megszólal bennük valami furcsa, eddig nem ismert zene, boldogságzene, s egy pillanatig elfelejtik, hogy mennyi a baj, hogy milyen hazug körülöttük minden, mert ők boldogok. Boldogok a nagy-nagy boldogtalanságban. Örömittasan, mámorittasan boldogok. S a kedves egyre szebb, egyre szebb és csodálatosabb. Milyen szépnek is teremtette Isten Évát! Teste dombjait, hajlatait, sima puhaságát. A te izmos tested mintha párnákba feküdne, a párnák selymes simogatásába, a teremtés örömébe.

Babusom, mindenem – mondja. S a kibuggyant szó lesz a társ neve, Babus!

Babus, be szép vagy! És be jó, hogy vagy!

Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok!

Csak nézlek, nézlek, te drága, te kedves. Nem tudok betelni veled!

Olyan szép volt, ahogy először kezdett domborodni a hasa. Megfogta a kezemet, s rávitte. Érzed? Aztán amikor már ott bent mozgott a gyermek, egyre gyakrabban. Be más lehet anyának lenni, nőnek lenni. Az ő tudata: női tudat. Az én tudatom: férfi tudat. A teremtés csodája ez a kétféleség is. Ő szép, olyan, mint a virág. Én vagyok a dongó, mely körülzümög a szépséget, aztán rászáll, s miközben zümmög a szárnya, beporozza a termő bibét. Ő ő, és én én vagyok. Sokszor, amikor mámorban feküdtünk, nem tudom, más volt-e így, vagy csak én – arra gondoltam, hogy most, ebben a pillanatban csak itt, a városban, ahol 15–20 ezernyi élünk, hányan lehetünk ebben az órában így... összeforva. Az öröm mámorában úszva... Élve mi férfiségünket és ők nőiségüket, a teremtés parancsolata szerint. És ezzel: boldogságszigeten lenni a boldogtalanság óceánján. Parancsolat ez, így és csak így él, így élhet az élet tovább. Mely egyebekben sokszor szinte elviselhetetlen, de hála hogy ez is van, a vágy, a szeretet, az egymásra találás öröme, az ős Egy állapotot visszaállító összeforrás öröme, így elviselhetőbb az élet. Mert: érzed az otthonod melegségét. S ez a melegség árad szét benned annyiszor, de annyiszor. És érezteti veled, hogy élni szép!

Aztán egy látomás... A „fészekaljnyi” gyermekkel megy Babus valahová. A kicsit – Marikát – az ölében viszi, s a hat nagyobb, mint egy csirkehad,

valósággal rajzik, nyüzsög körülötte. Oly gyönyörű mint látvány is. Az anyakirálynő és körülötte a gyermekhad. És ez természetes. Úgy csoda, hogy valóság is. Ők vannak, ott vannak, és én is vagyok, és én itt vagyok. Ők ők, és én én... S milyen fájó, hogy ezt csak behunyt szemmel látom, láthatom. Vajon mit értek, mit érnek ezekben a napokban, s vajon mi vár rájuk? És mi vár rám is...

XXII. Háború akkor és most

Akkor, azokban a hónapokban, amikor végleg összekötöttük a sorsunkat, voltam a mostanihoz hasonló kiszolgáltatott helyzetben. Lehettem volna akkor már a sírban – mint annyian mások, akiket elvittek a háborúba. Nekem szerencsém volt, mert a gyárunk katonaruhának valót is termelt, s ezért hadiüzemmé nyilvánítottak, s felmentették a munkahelyen nélkülözhetetlennek minősített férfiakat is a katonai szolgálattól. Egyetlen kikötéssel: hogy készenléti állapotban kell lennünk, a várost, az otthonunkat csak különleges engedéllyel hagyhatjuk el. Az akkor mindennap felcsendülő ének, hogy: „Minden percen rád gondolok százszor, Sokkal jobban szeretlek, mint máskor, Valahol Oroszországban! Valahol, Oroszországban!” – ránk, vagy legalábbis rám nem vonatkozott. Egyszer kaptam egy sas-behívót – ahogy akkor mondták –, hogy jelentkeznem kell a hadtestemnél. 1944. augusztus 25-ét írtak. A rádióból tudtuk, hogy Románia átállt a Szovjetunió és az antant-csapatok mellé. Maga a tett nem lepett meg. Román hagyomány – 1916-ban és 1918-ban is ezt tették. „Ahol a város, oda a János!”, azaz: ahol a győzelem reménye megvillan, ők ott vannak. Mert nekik az a fontos, hogy ott legyenek, ahol a győzelem van. Ekkor már megvolt a doni csata, a keleti front összeomlott, Jászvásárnál voltak a szovjet csapatok, tehát az ország határánál, mondhatták: szövetségest kell cserélnünk. És lőn, megcserélték a szövetségesüket. Ekkor is megvolt már a titkos alku: „Észak-Erdély vagy annak egy része”.

No, de a behívóm... A gyáram még fellebbezett, hogy nélkülözhetetlen munkaerő vagyok, s mire megjött a válasz, hogy nincs felmentés, 24 órán belül jelentkeznem kell a hadtestemnél, már 24 óra sem volt, itt dörögtek a fegyverek alig néhány kilométerre a várostól. Miközben szedegettem a holmimat, vívódtam is, rágódtam is, hová menjek? Az akkori gyárigazgatóhoz vittem a papíromat, aki rám kérdezett. Harci kiképzése van? Nincs! Akkor mit akar? Úgysem tudnak magával mit kezdeni.

Így hát otthonról láttam, otthon éltem meg a felszabadulásunkat, az első szovjet tankokat, s az utánuk masírozó gyalogos felszabadítókat... Mint a sáskák zúdultak rá a városra, rá a házakra, otthonokra, s elkezdődött a fosztogatás. Visítás innen, visítás onnan. Mi kettős félelemben voltunk. Az én bajommal, hogy nem mentem el, s tulajdonképpen katonaszökevény is vagyok arrafelé, s ki tudja, mi leszek erre felé. Azok már elmentek, de itt

vannak ezek! Ezek is elvihetnek, akár még be is hívhatnak, hogy harcoljak a saját népem ellen. S a Marika bajával, aki „vad” volt a vadászok, a nőkre vadászó katonák szemében. A szó szoros értelmében hajtóvadászat folyt értük, ellenük. Nem volt itt semmiféle fegyelem. A bevonultak szabad rablást, szabad fosztogatást, és a nővadászatra szabad jogot kaptak. Én a mi padlásunkon, Marika az ő házuk pincéjének egy zugában rejtőzködött. Biztonságból öregasszonynak öltöztette az édesanyja, s korommal bekente az arcát, ha netán mégis felfedeznék, ne kívánják. Aztán hogy a három napos szabad rablás ideje lejárt, a megszállóknak is valamennyire fegyelmeznük kellett magukat. De csak valamennyire, mert a visítások nem szűntek, a golyók estéknként sípoltak a levegőben, a mi kertünkben is, s a félelem sem szűnt. Marikát sikerült kimenekíteni falura, a nagyszüleihez. Öreg, 70 éves nagyapja jött be érte egy szekérrel, szénával rakták meg a derekát, s abba a szénába rejtették el őt. Aztán maga a leendő nagyanyósom hozta a hírt, hogy szerencsésen hazaért. Rejtegették ott is, vigyáztak rá...

De ott voltam én is, ugyanúgy bizonytalanságban. A gyár állt, leállt, már az sem védett. Jött a rendelet, hogy minden 18 és 55 év közötti férfinak jelentkeznie kell. És jött a csendőrség is engem keresni a parancssal, hogy három napi élelemmel kell mennünk répát szedni. Nem vagyok otthon, nem jöttem haza a háborúból, mondta édesanyám. De tudták, hogy itthon vagyok. Abban a zűrzavaros világban listák készültek, csak az ég tudja hogyan, kik azok a férfiak, akiket nem vittek el a háborúba, kik tértek haza, maradtak le a frontról, mert ilyenek is voltak. Kerestek vakon, s kerestek személy szerint is, így hát nem volt mit tennem, mennem kellett...

Mennem kellett „közmunkára”. Édesanyám felcsomagolta a három napos élelmet, s jelentkeztem a városháza udvarán. Aki nem jelentkezett, azok után hajtóvadászat folyt, csendőrök járták a házakat, sőt, az utcáról is szedték össze a férfiakat. Az egyik boltos épp húzta fel a redőnyt az üzlete előtt, megfogták, s belökték őt is a sorba. Még azt sem engedték meg, hogy visszazárja az üzletét.

A mező helyett – mert hát ugye répát kellett (volna) szednünk – a város börtönének a pincéjében kötöttünk ki. Megpróbáltam szabadulni. Amikor a vasrácsos pinceablak előtt sétált el az őr – oda, vissza, oda, vissza –, ahogy megjelent nem tudom hányadszor az alakja, kiszóltam: nem lakom messze, hozok neki váltságdíjat, engedjen ki!

Többeknek sikerült ez a trükk, nekem valahogy nem. Én csak ott

maradtam Újabb és újabb csoportok érkeztek a környékről, mindenünnen hozták az összeszedetteket, s hogy legyen hely az újaknak, akiket ott „leltároztak”, minket, a legelsőket – vagy háromszáz embert – három nap után felsorakoztattak, s erős kísérettel indítottak el. Aki kilép a sorból, azonnal halál fia – így volt a parancs.

Kísértek, mint rabokat. Így az örök! Egyszer csorgó mellett haladtunk el, egy középkorú férfi kiugrott, s még le se hajolt, hogy megnedvesítse az ajkát, már halott volt. Megszegte a parancsot!

Aztán jött a poklok pokla...

Jó hét és fél óra menetelés után érkezünk meg a pontosan általunk hírhedtté vált Földvárra, ahogy a nép kezdte nevezni: a haláltáborba. Hogy tudom, mi a szenvedés, tudom, mi az, a szó szoros értelmében éhezni, annak köszönhetem. Mint valami barmokat hajtottak be a lágernek kiképzett területen levő nyirkos, csepegő falú pincékbe, ott a puszta föld volt a vetett ágyunk, s krumplihéjból főzött moslékféleség volt a napi egyszeri eledelünk és italunk is. Még a szögesdróttal körülvett udvarra is alig engedtek ki. S a latrinához is. Az étlenségtől legyengülve, a magunk mocskában fertőződünk. Rüh, tífusz, vérhas, minden közénk ütött. S elkezdtek hullni az emberek!

Lett volna mód onnan is szabadulni, valósággal felkínált. A román vallásúak, vagy azok, akik át akarnak térni a román vallásra, álljanak ide. Öt-hatezernyen lehattunk ott, egy ember sem állt oda... De az elhangzott: inkább megdöglöm, de a hitemet úgysem tagadom meg! A másik felkínált lehetőség az volt: aki elénekli a román királyi himnusz, a Trăiască regele-t, hazamehet. Többen megpróbálták, de nem hozott szabadulást ez sem senkinek. Egy-két sor után belesültek a próbálkozók, s visszalökték őket.

Egymás hegyén-hátán voltunk, bűzben, mocskban, üres hassal. Hogy mi az: éhesnek lenni, azóta tudom. És azt is tudom, mi az a pokol. Jobbról-balról halnak meg melletted, s úgy tűnik, nincs menekvés. Az embertelen világ mása ez a hely, melynek egyetlen célja, hogy téged elpusztítsanak. Nem másért, csak a magyarságodért.

Velem volt a Jóisten, s valahogy átvészeltém a számomra négy hétig tartó földvári pokolt, pedig én is megkaptam a vérhast, megtudtam, mi az: várni a véget. Hallottuk bent, ahogy megmozdult a kint. Hangosan, kiabálva követelték az odasereglett környékbeli asszonyok: adhassák be nekünk az élelmiszercsomagjaikat. Mert jöttek mindenünnen, még

Csíkból is, szinte tömegmegmozdulás alakult ki, ordítottak, követeltek, s hogy a lágervezetőség nem akart engedni, a cél – a mi elpusztításunk – szentesítette az eszközeiket, a drótkerítésen át kezdték bedobálni életmentő csomagjaikat. Mígnem végül csak elérték, hogy a küldöttségek személyesen is bevigyék azokat. Ha ez nincs, talán én sem vagyok ma már. Így életmagra kaptam, nem haltam meg, s november 12-én már arra jelentkeztem, segíték temetni az új halottakat. Mint a kévét, úgy hányták a szekérbe az aznapi, közel negyven szerencsétlent. Valami motoszkált bennem, hogy ezt tegyem. Nem az erő, mert gyengének éreztem magamat, hanem valami... Ahogy ástuk a sírt, éreztem, menni akar a gyomrom. Jeleztem az öröknek, akik intettek, hogy mehetek. Én mentem, be a bokrok közé, valahogy úgy, hogy láttam, van menekülés... A szomszéd faluban egy csűrben rejtőztem, azaz rejtettek el, majd onnan lopakodtam haza. Szerencsém is volt, mert ekkor tiltották ki a szovjetek a garázdálkodó román hatóságokat, csendőröket, így történhetett meg, hogy otthon nem kerestek, s egérutat nyertem...

Dráma a drámában, remény a reménytelenségben... Mert hát hogy hazakerültem, hazamenekültem, valóra válhattak a vágyak, az álmok.

A múlt romjain kezdhettük építeni a mi jövő-reménységünket. A nagy, már-már egyetemes boldogtalanságban a mi egyéni boldogságunkat. Hogy csak ásó és kapá választhat szét bennünket. Akkor ezt hittük, ezt fogadtuk, fogadhattuk meg...

És most: miért vagyok itt? Mint újra kijelölt?

Hinni akarom, a Jóistennek még mindig terve van velem. Ha egyéb nem, a hét drága gyermek, akik vannak, s akiknek a gondja nyom, nyomaszt most is...

Most, hogy ezekre gondol, fájdalmat érez. Megsokszorozódott fájdalmat!

Miért kellett ennek így történnie?

Miért lett ilyen a világ, hogy nem a bűn a bűn, hanem az, ha megpróbálsz egyenes gerinccel élni?

Végignéz a szobán. Deleanu mogorván ül az ágyán, s ő is valahová a végtelenbe néz. Nézése nem kérdő, inkább keserűen komor. Másik oldalt a másik ágy, azon nem ül, fekszik egy ember, s vastag könyvet, a polgári jog könyvét böngészi. Nem tudja vajon, hogy ami itt, ebben az országban ilyenfajta könyvekbe van foglalva, az egy hazudott vagy álcázott, másnak

mondott-mutatott valóság, mint ami van. Hogy itt törvények csak ellened vannak, érted semmi!

Megint a gyár...

A két nem élt ott egymás mellett, a szövőszékeknél inkább nők állottak vagy ültek, a férfimunkások másfajta munkákat végeztek. Bizonyára voltak találkák is, megvárták egymást, megszerették egymást, de akkor, ezelőtt 10–15 évvel még tisztább volt az egész emberiség.

Vagy csak illúzió lenne ez?

Nem hiszem. Én például úgy vártam, mint a szentleket, de szinte semmit sem tettem azért, hogy az a szentlelek eljöjjön. Hitttem, hogy az nem úgy van, hogy a nő azért van, hogy a férfi leteperje... Az is szép volt, gyönyörű volt: a vágy. A titok vágya. A másik lény titkainak a vágya. Én valószínű későn értem, mert már 29 éves voltam, amikor megláttam őt... Megláttam s megszerettem.

„Erzsike, ne tegye a szépet!” – szólt rá az egyik csalfára a mestere. Mindenki tudta róla, hogy „olyan”. Azt is hallottam, hogy valaki megjegyezte: kajtár az eleje. Vagy azt is, hogy könnyű Erzsit táncba vinni. És mindig akadtak őt táncba vivők vagy táncba vinni akarók is.

Én soha, még gondolatban sem. Táncba, bálba is alig jártam. Mindig szívesebben olvastam otthon. Ünnepeken is szívesen léptem fel verset mondani. Volt egy pár kedvencem. Nagy életerő forrás volt az élet pofoncsapásai közepette egyiket-másikat megtanulni és megszólaltatni. Mint Petőfi: A XIX. század költői, Ha férfi vagy, légy férfi, Az elhagyott zászló; Kölcsey: Huszt; Szilágyi: Siketek között; Ady: A vörös Nap, Isten harsonája; Szász János: Egy emberként, s még sok más. Ha van olyan, hogy egy vers alakítja az életünket, erkölcsünket, világfelfogásunkat, és annak is köszönhetjük, hogy az vagyunk, aki vagyunk, ilyen volt számomra a Ha férfi vagy, légy férfi...

„Százszorta inkább étedet tagadd meg, mint magad,

Hadd vesszen el az élet, ha a becsület marad.”

A Nemzeti dal mellett egyik kedvenc versem volt mindig.

S most itt, ahogy az ágyamon ülök, magamban a Hét évszázad magyar verseiből Szilágyi Géza sokatmondó, rövid, velős felkiáltását: a Siketek között-et mondom magamban:

„Mint űrűlt vered félre a harangot,
Réműlt szíved harangját kongatod,
S úgy bömbölsz, mint eszt vesztt rab.
Nem torkodból rohannak ki a hangok,
Eredből és agyadból ontatod,
S minden szóhoz velőd s véred tapad.
De hangod dinamitos viharátul
Más meg nem tébolyul, csak tenmagad.
Más szív nem robban, csak a te szíved.
Körötted bódult hallgatás ül átkul.
Mocsárgőze soha fel nem szakad,
Nem hallanak: egész világ siket!”

A veszedelem mutatja meg az embert. A nagyok szavaiból meríteek erőt.
Nélkülük halálosan egyedűl érezném magamat e süket világban.

Hogy mindig emelt fővel jártam, ezt még elmondhatom. Azt is, hogy
térdre kényszeríteni nem tudtak.

De azt már sehogy sem, hogy bokámat sohase szorította béklyó...

Az győz, aki önmagát le tudja győzni!

Gönczi Mária volt a gyári könyvtáros, egyszer, amikor könyvet kérni
bementem, megkért, hogy Tompa László költő tiszteletére, aki rövidesen a
gyárat meg fogja látogatni – verseiből valamit szólaltassak meg. Egy pár hét
műlva közöltem vele, hogy a Petőfi szava című vers kezd véremmé válni.
Megszólaltatom. Haj, nagyon sajnálom – mondta Geleiné – az igazgató-
biztosság megtiltotta, hogy maga szavaljon. Kijelentették, hogy istenes
emberekkel nem lehet szocializmust építeni. Az igazgató Erdődinének is
azért mondott fel.

Mindenki az idő egy adott pillanatában születik, született, s mint ilyen, a
maga kora terméke. És: egy láncolat része. Az őssejtig vagyok minden ő! –
írja József Attila. Jöttünk valahonnan, és most itt vagyunk. Hoztuk, hozzuk
magunkkal a sorsunkat, eddigi életünket, és most együtt vagyunk. Kedve
kerekedett, hogy végighordozza a szemét a szobán, ismét a 25-ösön, mert
– úgy látszik – az itteni ötágas szoba, amint a lenti is, csak átmeneti időre
szólt. A sokat hahotázó, tartózkodó-kuporodó helyének sokszor az ablak
rácsa mögötti mélyedést választó emberke most az ágya szélén ücsörög.
Jóska, akinek kedvenc szórakozása, hogy felfűjt papírzacskókat pukkant

szét – hogy honnan jut hozzá, nem is tudom –, fél karjára könyökölve fekszik az ágyában, s szemléli a történeteket. A szolgálatkészebbek, akik segíteni szoktak az ápolóknak, hárman vannak ilyenek, három szép szál fiatalember, most is ott sűrögnek, szinte el kell lökni őket, mert inkább láb alatt vannak. A többiek: ki csak áll az ágya mellett, az egyik beteg, Nelunak hívják, odakuporog a frissen ágyba tepert beteg közelébe, s úgy nézi azt. Vajon ők is a sorstársat látják benne, mint én? – teszi fel magának a kérdést Gyuri.

Felelet nincs! Az én világom az én világom. Mert minden ember egy világ is. Egy univerzum. S ez az univerzum – az én univerzumom – addig, és csak addig van, amíg én vagyok. Ha lehunytam a szemem, megszűnik. Minden halállal összeomlik egy világ. Még akkor is, ha azután is ugyanaz lesz a nap, ugyanaz lesz a hold és a csillagos ég is, de már nem az én világom részeiként. Mert „az én vezérem bensőmből vezérel” – mondom József Attilával.

Ahogy elcsendesedik a szoba, visszahullhat a maga sorsába, újra Marika jelenik meg előtte, most már mint Babus – aki sorsa társa, sorsának részese, mert nem lehet, hogy amik vele történtek, ne törték volna meg őt is –, ő jelenik meg előtte... Mintha meggyötört lenne az arca. Istenem, mi van vele? Mi van velük?

Ó, ha át lehetne lépni az időt! Vagy a távolságot! S ott lenni, együtt lenni velük, köztük lenni úgy, mint régen. Kérdezni, hogy nem láttátok, hova tettem a kulcsaimat? S nem érezni ezt a súlyt, ami most itt nyom, lenyom, beleteper engem is a földbe, mint azt a szerencsétlen datki férfit a rádőlt traktorja, vagy a másik embert a rádőlt óriási fa... Hosszan-hosszan elmélkedik. Aztán imába fog. Könyörgőn kapcsolja egymáshoz a szavakat.

Édes jó Istenem, nézz le rám, nézz le ránk, s könyörülj rajtunk! Add, hogy láthassuk meg még egymást, s burkolj be minket a szeretetteddel! S add, hogy a mi lelkünk is a szeretetben kapcsolódhasson össze!

Itt megáll egy kicsit. De hát össze kell, hogy kapcsoljon bennünket most is a szeretet. Mert ez nem egy kapun belüli érzés. Hogy szeretlek titeket! Kiáltani nem tudom, mert úgysem halljátok meg, de sugározgatni igen, sugározgatni felétek, s ha van Isten – és van –, kell, hogy érezzétek az én szeretetemet. Én érzem a tiéteket! Csak ha rátok gondolok, megborzongok. Mindenik gyermekem szóval is mondta már: Apa, nagyon szeretlek! Ki is

mondták, nem egyszer, százszor, és én fent voltam olyankor a mennyben! Szinte szégyelltem magamat, hogy vajon az én szeretetem is olyan sugárzóan szép tud lenni, mint az övék?

Csak ne lenne ez a fájdalom! Csak ne lenne ilyen szörnyű ez a fájdalom. És az aggodás, a féltés! Féltőn és féltéssel szeretem őket! Gyötrődöm, kínlódom, s félek, iszonyatosan félek. Félttem már sokszor az életemben, de így, ilyen tehetetlenül még soha. Mert akkor, eddig, mindig bele lehetett menekülni a munkába, a cselekvésbe. De most nem!

Végignéz a szobán. Mindenki alszik. Ahogy bágyadtan szétnéz, megszólal benne Radnóti:

„Alszik a tábor, látod-e drága, suhognak az álmok,
horkan a felriadó, megfordul a szűk helyen és már
újra elalszik s fénylik az arca. Csak én ülök ébren...”

Aztán elszibbad ő is, jön az álom, a szabadító. Az asszonyt magához öleli, s ez olyan jó! Alusznak körülöttük a gyermekek, hallani a szuszogásukat. Az egyik felnyög. Babus felfigyel, már ugrana is. Ő nem engedi az öleléséből... Érti, tudja, hogy ez csak álom, olyan félig-állapot valahol az alvás és az ébrenlét között, és mégis nyugtató, s jólesik benne lenni. Valaki a szoba túlsó végében egy hatalmasat horkant, s felébreszti, de ő megpróbál tovább szenderegni félig-meddig sikerrel. Mint aki nem fogadja el az ébrenlétet, szinte erőszakolja az agyát, hogy az maradjon bódulatban. Mindent tud, és nem akar tudni semmit ebből a sivár jelenből...

Csak a tegnap, igen, csak a tegnap...

Micsoda kor!

Ne legyen sziget az otthonod!

Egy falusi fiú nagy keserűséggel mesélte: a szüleit és a kicsi, kétéves húgát „összeszedték” és elvitték Tulcea mellé, s az édesapját még ma is kőbányában dolgoztatják. Az édesanyja elhurcolásuk után nem sokkal – nincs kizárva, az abból adódó traumatikus izgalmak is közrejátszhattak abban – meghalt. Őt már sose láthatja viszont. A fiú – mert pontosan akkor a városi iskolában internátusban volt –, valahogy vagy inkább véletlenül, mint a család egyetlen tagja kimaradt az elhurcolásból. Ahogy rájöttek, hogy ő miért van itt, azonnal kidobták az iskolából. Nem tapintattal, nem úgy, mint ahogy egy a Jóisten tudja, mi lesz velem gyermekkel kell bánni, hanem úgy, mint egy közönséges bűnözőt. Akinek a bűne az, hogy van,

hogy egyáltalán megszületett, és annak született, aki. Bálint János itt van ebben az osztályban? Igen. Már érezte, hogy itt baj lesz. Álljon fel! Feláll. Kulákcsemetére nincs szüksége a népi demokráciának! Azonnal hagyd el az osztályt! S miután szeded a holmidat, a bentlakást is! Bűne hát nem az, hogy valamit elkövetett volna, hanem az ő dolgos, magát mindig agyonhajszóoló, soha senkinek nem ártott édesapja, családja. Azaz: a léte!

"Anyám, anyám, mért szültél a világra!"

Össze kellett hánynom a holmimat – meséli – bele a fa-bőröndömbe. Mindent nem is tudtam összeszedni, mert mit kezdjek a párnámmal, mit kezdjek a szalmazsákkal, amiket ugyanúgy otthonról hoztak be nekem. Egyedül a pokrócomat hajtogattam össze, s vettem fel a karomra. Mint egy ágról szakadt veréb, csapzottan, ijedt arccal, úgy állhattam az iskola kapuja előtt, mert egy járókelő, egy szelíd arcú bácsi odalépett hozzám.

Mi van veled, kicsi fiam!

Tessék elképzelni, egy 11 éves gyermek! Hát mit tudtam én akkor a világról? Valamit mondtam magamról, magunkról, ami történt, aztán megfogta a kufferomat, s azt mondta: Most gyere velem! Elvitt magához... Aztán édesanyám testvéreék jöttek utánam, s vittek el haza.

Hányódik itt, hányódik ott, rokonok gondoskodnak róla, de a saját otthona kapuján azóta – öt éve múlt ennek – nem mehetett be. Mert az elhurcoltak házáat is „lefoglalták”, előbb egy nagy lakat került az ajtóra, aztán a kollektív gazdaság irodája. Hogy ott valakik éltek, akiknek emlékeik tapadnak a kapuhoz, kerítéshez, az udvar köveihez, a tyúkpajtához, küszöbhez és az ajtókilincshez, a villákhoz, kanalakhoz, tányérokhoz vagy a törülközőhöz, amiben én is megtörültem az arcom, a kicsi rácsos szélű ágyhoz, amelyikben gyermek voltam, a székhez, amelyiken ültem, az asztalhoz, amelyik mellett a szalvétát a nyakamra kötötték, a leveses tálhoz, amelyből édesanyám az én tányéromba kanalazta az ételt, s mondta: egyél, kicsi fiam, mert csak akkor nősz nagyra, mindezt csak én gondolom, én, édesanyám és édesanyám Jánoskája, aki ki vagyok zárva onnan, eszükbe sem jut, amikor mennek foglalni, kidobni, eltakarítani onnan mindent, ami a múltra utal, ami ránk, rájuk emlékeztet, s amit mégiscsak mi, az én szüleim teremtettek meg és tettek olyanná, amilyen... Nekem többet nem volt mit keresnem otthon, az otthonomban... Ahol a múltam volt. Ott, ahol minden ismerős volt nekem, minden hozzám tartozott. Se apám, se anyám, se testvérem, se a csókjuk, se a simogatásuk, se a gondoskodásuk!

És a tűzhely se, ahol megmelegedhetnék, se a könyveim, amelyeket születésnapomra vagy karácsonyra kaptam, s olyanok is voltak köztük, melyeket mint jó tanuló jutalomként kaptam! Még mielőtt kitiltottak az iskolából is, hogy tanulni se tudjak.

Kivert kutya lettem – mondta keserűen... Az üldözö világ üldözött gyermeke.

Vannak, akik elfogadják ezt. Sőt, olyanok is vannak, akik odaállnak olajozónak a rendszer nagy-nagy kerekei mellé. S így vagy úgy szolgálják azt. Én – így Gyuri – megbocsátani nem tudok. Vagy egyáltalán felfogni, hogy miért kell ezt tenni! S megérteni sem tudom. Hogy lehet ez? Hogy alacsonyodhat le annyira a kor, az emberiség s benne az emberség.

A fiút megkérdezte:

S a falu, a falud hogy viszonyult ehhez? Ezekhez?

Felvettek a traktoriskolába, s eljöttem a faluból, a rokonoktól.

S ez akkor megszokott volt. A Fekécs gyerekek sorsa is ezt bizonyítja. Okosak voltak, ügyesek is voltak, kiváló tanulók, s az iskola legjobb sportolói is, és nem engedték őket se tanulni, se sportolni, ha tehették volna, élni se hagyták volna. Kegyetlen gonosszággal utasították ki őket is, mint annyi osztályellenség gyermekét az iskolából. Amikor órán jöttek be a szocialista társadalom érdekének tőlük való védelmezői, felállították a két szerencsétlen leányt – ikrek voltak, egy osztályban jártak –, s közölték velük: nincs mit keresnetek itt, takarodjatok ki az iskolából, mindenki megdöbbsent. A tanárnő is, aki épp az órát tartotta. A két gyermek elkezdett sírni, ki kellett őket vezetni, miközben az elvtársak mint valami veszett kutyákra kiabáltak tovább rájuk, majd utánuk. Okos, drága gyermekek voltak, a legkiválóbbak mindenben, és most jön a durvaság, az embertelenség, belegázol valamiféle erőszak a gyermeki lélekbe, a gyenge tisztaságba – mert 12 éves korodban gyenge vagy és tiszta vagy –, s azt mondja neked, takarodj! Te még nem vagy edzett, bár tudod, hogy apádat s anyádat kezdetektől ellenségnek nézik, de már azt is tudod, hogy azért, mert becsületesek voltak. Itt, ebben az országban a jó a rossz, a becsületes az ellenség. Apádat börtönbe zárták, anyádat kitették a tanügyből – ő is tanítónő volt, nem engedték, hogy munkáját végezze –, mégis: te gyermek vagy. Nem vétettél senkinek, s mint egy bűnözőt hajtanak, hajítanak ki. Hiába vitték el őket a messzi Besztercére egy szakiskolába, oda is ment utánuk az Új Rend átká, parancsolata: őket még élni sem szabadna hagyni, nemhogy tanulni! Én addig, a kezdet

kezdetén, már mint a „munkásosztály” tagja, még hajlottam arra, hogy elhiggyek valami világmegváltó igazságosságot, jóakaratot róluk, hogy a szegénységet valóban fel akarják emelni, de egyebek mellett ennek a durva kegyetlenségnek a közvetlen közelből való szemlélése is segített abban, hogy kijózanodjam. Hogy meglássam az ördögöt, a velejükig hatoló bűnt, gonosz bűnösséget bennük.

XXIII. *Nem, nem és nem*

Telnek a napok, próbálom nem számolni őket, de nem megy. A mai már a hatvanadik.

És én még itt vagyok! Azt ígérte a főorvos, hogy ma bizottság elé hívnak. Csak adnák az elbocsátó írást, egy perc múlva hűlt helyem maradna. Szabadság, te Szent szabadság! Minden porcikám nyugtalan, már-már reszket a vajon mikor? vagy valaha igen-e? okozta idegességtől.

S ha a bizottság nem enged haza? Vagy megint nem hívnak a bizottság elé?

Csakugyan az orvosi bizottság szombaton, már a 61. napomon, összejött. 9-kor hívtak, de a lépcsőházban Hossu főorvos jött szembe velem, és azt mondta, hogy a bizottság az akták és az első kihallgatás alapján határoz. S ha mégis szükség lenne rám, csak akkor hívatnak. Különben Szűcs Gyula, a hévízi szabómester volt hívatva. Ő ellene a felesége a szeretőjével gyilkossági kísérletet követett el. Valami még nem tudott méreggel akarták eltenni láb alól. Aztán idehozatták. Legalábbis ezt mondja ő. Hallotta, ahogy mondták: ez sem fog sokáig élni.

Most remélem, úgy ahogy eldől az ügyem. Ha 12-kor elkezdik az elbocsátó iratok kiállítását, az enyémet még ma megcsinálhatnák, hogy hétfőig ne maradjak. Egy percet sem várnék, indulnék. Nehogy egy újabb rendelkezés jöjjön, s a tífusz miatt itt tartsanak. Mert az orvosok azzal magyarázzák, hogy megint nem engednek le az udvarra, hogy tífuszjárvány van, s veszélyes. Ha van józanság és becsület, olyan bizonyítványt kell, hogy adjanak, amelyik engedi, hogy a mesterségben dolgozhassam.

Fél 12-kor H. főorvos egyedül végezte a látogatást. Azt mondta: az én esetem, ügyem tárgyalását mához egy hétre halasztották.

Lelombozódtam. Hiába reménykedtem hát annyira, ma sem szabadulok. Vágyak, remények, fucss nektek. Pedig olyan erősen vártam! S az az egy hét múlva is mit jelent? Ezelőtt tíz perccel még azt hittem, hogy ma! És megint nem ma, hanem „egy hét múlva”. De mikor lesz az az egy hét múlva? S a kérdés: vajon a doktoraim hazudnak nekem, vagy tudják, hogy hitegetniük kell.

Olyan ez itt, mint kint a világban. A szó egyáltalán nem jelent semmit. Mondani lehet, mondanak is, szépet vagy csúnyát, reményt keltőt vagy reménytelent, de jelentősége abszolút semmi nincs. Főleg a reményt éltető

szavaknak. Mert: Ne legyen reményetek, ne legyen hitetek, ez a kor legfőbb üzenete.

Ezt tudva, hogy tovább kell maradnom, azt is mondtam a főorvosnak, nem akarok olyan miniszter lenni, mint Savu Ion, aki éjjel-nappal köpik s a rasszistákkal harcol, lehetetlenségeket beszél és tesz. S ahogy az orvos elment, Savu rám förmedt, hogy miért beszéltem róla, s a többi beteg is ellenem uszította. Kértem Balánt is, hogy helyezzenek el abból a szobából, mert nem akarok többet egy percet sem ezzel a köpködő miniszterrel lenni. Balán azonnal elment a főorvoshoz, és közölte a dolgot. És a főorvos a minisztert helyeztette el.

Mondják, akit szerettünk, az bennünk él tovább. Nagyanyámra gondolok. Őt szerettem. S ő is szeretett. E szeretet most is él bennem. Él, magamban hordom. Mint ahogy anyámat is magamban hordom. Én az ő gyermekük voltam. Az édesanyámé s a nagyanyámé. Apámról csak tudom, hogy volt... Furcsa érzés ez is. Egy ismeretlen lény volt az apám. Kép is egyetlen van róla a házban, az, ahol a fiatal, ondolált hajú anyám mellett áll... Ő, az idegen. Egyszer a tükör elé álltam, s kerestem magamban a vonásait. Úgy éreztem, kicsit belemagyarázok magamba, ahogy azt mondom: Ez. És ez. És ez. Vagy együtt, hogy: ezek. Valahol ott van ő a végtelen időben... Onnan, a nemlétből – vagy öröklét az? – néz, nézhet felénk. A hit azt mondatja, hogy valahonnan fentről. És te tudod, hogy lentről, a föld örök hidegségéből. Ott vannak a csontjaink, mindenki csontja, aki odakerült. Amikor volt ember csontját láttam – az iskolában is volt egy, összedrótozva, két lábra visszaállítva – mindig arra gondoltam, hogy ez is ember volt. Sajátos járással ment az úton, elejtette a zsebkendőjét, lehajolt érte, fölvette... Vagy kézen fogva vezette a gyermekét, mosolygott, esetleg elérzékenyült vagy sírt, és feltekintett az égre. Vágyai voltak, céljai voltak, munkája és feladatai és álmai is... Benne is ott volt a világmindenség, nap és hold meg a csillagos ég... És most csont, csontváz... Egy dolog. Egy tárgy, de ez is csak azért, mert valaki kiemelte onnan az örök időtlenségéből.

Amíg élsz, ember vagy, aztán egy dolog leszel. Egy tárgy! Előbb egy holttest, melyet ide vagy oda lehet tenni, aztán ott lent a földben anyag, a föld része. A hit nyelvén: földből lettünk és földdé leszünk. Visszatérsz az élettelen anyagba, teremthetőhöz!

Vajon tényleg van lélekvándorlás? Mert akkor a volt emberek lelke itt van valahol bennünk... Örök élet is csak így lehet...

Anyám egy ideig a vöröskereszttel is kerestette a férjét, az én apámat. Nem tudtuk meg soha, hogy hol esett el, s hol is nyugszik. Hol nyugszanak a csontjai... Csak annyit tudott meg, hogy a Semiszliben bezártak, körbekerítettek között még ott volt. Ott látták utoljára.

Aztán?

Egy lett a nyomtalanul eltűntek közül.

És hányan voltak ilyenek azokban azt időkből?

És hányan maradtunk árvák!

Ma délben, ahogy a folyosón szokott sétámat végeztem, a nyurga, s helyzetében szegény, szájalmas valamikori pilótatiszt, Kádár Ernő hadonászás közben egy óvatlan percben úgy hasba vágott minden erejéből, ha nem lettem volna elég erős, össze is estem volna. Mit tehettem, jelentettem az ápolóknak. Ők kell, hogy gondoskodjanak a gondjukra bízottak épségéről. Tegyük át egy más osztályra, valahová, de én nyugodtan akarok itt lenni. Adjam vissza, tanácsolták. Hogy én hozzáücsök egy szerencsétlenhez, aki nem tudja, mit cselekszik? Nem! – mondtam határozottan. Inkább jobban fogok vigyázni. Azzal is számot vettem, bármikor bármi történhet velem is. Mint bárkivel. Ma megint láttam, ahogy vittek egy halottat. Letakarva vitték a hordágyon. Hogy mi történt vele, nem mondták. Az is lehet, egy őrült társa meggyilkolta. Nem rosszaságból, hanem mert: „bocsáss meg neki uram, mert nem tudja, mit cselekszik.” Ezeket a dühöngőket el kellene szigetelni. Igaz, fent valahol külön részlegük is van. A legszerencsétlenebbek – mondják – ruhátlanok. Az, hogy letépi magukról, egy valami. De miért tépi le? Mire gondolhatnak? Mi lehet az ő szerencsétlen agyukban? Mert egyébként ők is olyanok, mint én vagy te. Ugyanúgy tartja a gerincoszlop a testet. Ugyanúgy húzódik össze, majd ernyed el bennük is a szív. S fut a vér el a tüdőig, s onnan felfrissülve vissza a szívbe. Megy az agyból a parancs az idegszálakon a kezek felé, hogy tépd le a testedről a ruhát! A mechanizmus ugyanaz, csak a parancsok mások. Az agy a hibás, de annak is csak egy parányi része. De az sem teljesen hibás, mert utasít, az is végzi a munkáját, csak másképp.

Épp az ablakban álltam, amikor látom, csurog le valami! Valaki – onnan fentről – levizelt. Nem mertem felfele nézni, nehogy engem is érjen. Ez itt

mindennapi. Amikor kijárhattunk az udvarra, magam is éreztem az épület közvetlen közelségében, különösen ott, ahol ablakok is vannak, bűz volt.

Az egyik beteg, mint aki elvesztette az esztét, elkezdett rohanni, s ahogy csak bírta, ordított. Hogy mit, nem lehetett érteni, mert zavaros volt minden, a nyelve is, az ordítása is. Ahogy közelébe akartak menni az ápolók, hadonászni kezdett. Az egyik ápoló elvonta a figyelmét – ennek itt technikája van –, ment szembe vele óvatos léptekkel, készenlétbe helyezett karokkal, mint aki rá akar ugrani, s közben hátulról a kényszerzubbannyal közelítették meg, s már fogva is volt. Lekötözték őt is az ágyához, mint ahogy az első napok után én is ébredtem, vagy ahogy Johannt állandó jelleggel.

Nézem a sorsokat, mérlegelek, de valahogy úgy, mint ahogy Tóth Árpád érezhette, hogy ő valójában egyedül van. „A Szíriusz van tőlem távolabb, vagy egy-egy társam, jaj, ki mondja meg!” Ugyanezt kérdezhetném én is. Már a gyárban éreztem, hogy magányos vagyok. Próbáltam társakat keresni. Magam mellé állítani őket. Mondjuk együtt, hogy ez így nem jó!

„Nem az én dolgom!”

„Nem rám tartozik.”

„A fejesek tudják, hogy mit csinálnak.”

„Engem eddig sem kérdeztek meg, s ezután sem akarok a más dolgába beleavatkozni”.

Mindenki tudja: hogy nem szabad szava, véleménye, gondolata legyen. Mert van, aki gondolkozzék. Emlékszem, még a háború előtt – fiatal voltam akkor –, de még nekem is kérte az egyik mester a véleményemet. Most: senki!

XXIV. Még...

Akkor még közösség voltunk. Legutolsó emlékem arról, hogy valamikor egységes volt a munkásság 1946. március 15-e. Még fiatal volt a „népi demokráciánk”, s Luka László testvériségről, demokráciáról szónokolt. Mi is elhatároztuk, hogy élünk a demokrácia lehetőségével, s méltóképpen megünnepeljük március 15-ét. Jöttek az elvtársak, s győzködtek, hogy itt benn, a gyár udvarán ünnepeljünk.

Itt benn? Miért itt benn? Március 15-e nem a gyár ünnepe, hanem a Világ szabadságé! A forradalom napja. A Párt is a forradalom pártja, mondták a naiv hangosak. Az ő öröksége is az egykori európai tavasz, melynek része a magyar tavasz. Piros–fehér–zöld zászlók is kerültek elő. Kivonult a munkásság. Egy részük ellenirányba indult, belobogtatták a zászlaikat a szomszédos edénygyár kapuin. Onnan is kitört a munkásság. Együtt fel a központba. A nagy gimnáziumépület udvaráról is zaj, zsongás hallatszott ki. Addig csendben vonultunk, valaki elkezdte énekelni:

„Kossuth Lajos azt üzenté, elfogyott a regimentje.

Ha még egyszer azt üzeni, mindnyájunknak el kell menni,

Éljen a magyar szabadság, Éljen a haza...”

Megnyílt a gimnázium kapuja is, onnan is valósággal kitört a lavina... A 48-as emlékműhöz vonult a tömeg. Ekkor szavaltam el – ösztönszerűleg a pódiumhoz lépve – a Nemzeti dalt. S akkor szavaltam én is utoljára kint a szabadban.

A következő évben már senkinek, csak pár diáknak jutott eszébe, hogy március 15-ét is meg kellene ünnepelni. De azt is tudták, hogy ez itt, a forradalmi Romániában bűn. Hát jól felkészültek, kihasználták a városra épp rászállt sötétséget, elé a koszorúikkal, gyorsan rárakták az emlékszoborra, aztán uzsgyi, el! Valóságos hajtóvadászat folyt ellenük, s akiket sikerült begyűjteni, azonnal be is börtönözték.

Az orvosok mindennap jönnek a megszokott módon, mindenkire szólunk, megkérdik, hogy van. Rajtam mintha túl akarnának esni. Nem is tudom, miből érzem ezt, de érzem. Talán eddig mintha kevésbé lettek volna feszélyezettek. Most hivatalosabbak. Vagy félnek tőlem? Félnek, hogy újra megkérdem, mikor engednek haza? Ezért nem is kérdeztem utóbb. Csak a kérdéseikre válaszoltam. Isten őrizzen, hogy valamivel magamra

haragítsam őket. Tudom, hogy az ő vállukon is hatalmas a teher. Itt is mindenki ember, s így emberekért, emberek sorsáért felelnek. És bizonyára sokszor tehetetlennek is érzik magukat. Talán az én dolgomban is. Semmiképp sem szeretném, ha valamivel megbántanám őket. Mint ahogy senkit sem szabad jogtalanul s értelmetlenül bántani. Istenem, hányszor volt már lelkiismeret-furdalásom azért, hogy valakit meggondolatlanságból, tapintatlanságból megbántottam. Hányszor, de hányszor. Itt is tettem ezt, a közelmúltban épp Savuval. Utólag azt is megbántam. Ő is beteg ember, nem tehet arról, hogy hülyeségeket gondol, és hogy undort kelt bennem az állandó köpködésével. Ha volna mód rá, vagy adódna alkalom, megpróbálnám jóvá tenni.

Világ világa... Haladás. Fejlődés...

Mi az, hogy haladás? Az, ami legalábbis napjainkban nincs. Ha a haladáson a jobbat értjük, a társadalom jobbra levését, a jó előbbre lépését, nagyobb fokú érvényesülését. Vagy: kizárólag a társadalomra értve: nem előre, hanem visszafele megy a világ. Tehát nincs haladás.

És mi az, hogy fejlődés? Van fejlődés vagy nincs fejlődés? Ez kérdőjelesebb. Mert kétségtelenül fejlődik a tudomány, gyarapszik az emberi tudás. Ha csak az atombombát vesszük, azt, hogy az emberiség képes lenne elpusztítani önmagát, sőt, az életet a földön. Micsoda fejlődés! Egy bombával százötvenezer embert megölni, elpusztítani és másik százötvenezeret megbetegíteni, lassú halálra ítélve őket! Mekkora fejlődés!

Fejlődés? Igen. A rossz irányába való fejlődés, lépés.

S ha így van, előbbre lép vagy visszább lép ezzel a világ? Ha a jó a végcél, visszább. Ha a rossz, akkor előbbre.

S mi is a történelem? Kinek dolgozik? Nekünk, nektek, vagy nekünk is, nektek is? Mindenkinek. Be szép lenne, ha azt mondhatnánk, mindenkinek. Valamikor, valamikor úgy is tűnhetett, hogy mindenkinek. Akkor, amikor fejlődni kezdett a város, jöttek be a falusiak, Szépszék falvainak az elesettjei, nincstelenjei is, jöttek munkát keresni és találni bent a környék központjában. Munkát, mely a jelenlegi világ törvényei szerint a lét alapja. Ha van munkád, életed is van, életed is lehet. Megkapod a világban a te parányi kis helyedet, mellyel bekerülsz annak nagy láncolatába, nagy-nagy keringésébe. S ez: pillanatnyilag válasz volt sorsuk kérdéseire. Élhetsz, családot alapíthatsz... Kétarcúvá is váltak ezek az életek. Ez is törvény

volt itt, ezen a földön. Hétvégeken vagy munka végeztével mentek haza a munkások a falujukba, hogy végezzék a feladatukat ott is, műveljék a földeket. Két helyen, a sors két színterén kellett megküzdeni a kenyérért. S bár a lét, a fennmaradás törvénye, a természet „naptára” hajtotta az embereket, mégis képletesen a maguk urai voltak. Nem kellett mondja senki, hogy most kapálni kell, akkor kapált, s akkor aratott, amikor kellett. És örültek, ha maguknak termelhettek, s örültek, hogyha a piacra is jutott. És élt, működött, „magától” működött a rendszer.

Most ráült a rendre egy külső erő. Oly abszurditással, mintha azt hinné magáról, hogy a nap csak akkor kel fel és akkor nyugszik le, vagy a nyár vagy a tél csak akkor jön meg, ha ő erre parancsot ad. Önhitt, öntelt és ostoba parancsot. Más szóval központi irányításnak is nevezhetjük ezt a „modellt”, ezt az irányítási rendszert. A Nap nem tiltakozik. A tél és tavasz is csak a maga módján. De te, ha mondja valaki, hogy így vagy úgy végezd a munkádat, s ott áll mögötted, mint irányító, tiltakoznál, ha tiltakozhatnál. Mert neked nincs szükséged rá, tudod, hogy mi a feladatod. Az évszázadok tanítottak meg rá! De ha tiltakozol, vagy kikéred magadnak, jön, jönne és jön is a felelősségre vonás. Így hát a közérzeted mindenképpen rossz.

De nemcsak ezért. Hanem azért, mert visszafele mennek a dolgok. Vissza, valahová a jobbágykorba. S a „fejlődés” következő állomása majd a rabszolgaság lesz.

Miközben: minden élet egy sors, egy világ, benne az egyetemesség. Nagy vagy és parányi vagy, porszem vagy és mindenség is vagy egyszerre. Pislákoló fény vagy, a szellem gyertyafénye, aki világítani is tudnál, s magadban senyvedsz, magadba fulladva égsz. Éled, éged a magányodat, éled eléggő életedet. Feladataid vannak, tudod, a mindennapi kenyér feladata magadnak és azoknak, akiket a sors, a teremtés neked adott, feladataid ki- és befele, a közösséged fele is, s úgy égsz el, hogy csak alig tudod teljesíteni feladatodat.

Folyik a háború, a felkapaszkodott, fellökött, a felszínre lökött alj háborúja az ész, érdem és igazság ellen, a sötétség háborúja a fény ellen, az ingyenélők – vagy ingyen élni akarók – háborúja a valódi dolgozók ellen. A dolgozó nép hatalmát emlegetik, mondják, szajkózzák, de szó sincs erről. A munka nélkül élni akarók harcolnak azok ellen, akik megbecsülték és tovább is meg szeretnék becsülni a munkát. S hogy ez így van, falun ütközik ki igazából. A város még fiatal. Ott a viszonyok

még újkeletűbbek, nem kövesedtek meg olyannyira. De a falu rendjét – a rendtartó falu rendjét – az évszázadok alakították ki és gyökerezettették meg. A mi falunk önmagát kormányozta. Erkölce volt, életrendje volt. Ezek irányítottak. Még a szerelemnek is megvolt a rendje. Annak, hogy mikor és hol találkozhattak – ezért voltak a fonóházak, ezért voltak az ünnepek, amikor bált lehetett rendezni, ahová elkísérték az édesanyák a lányaikat. Mert ők feleltek értük. Megvolt a szabályrendje annak is, hogy mikor mehetett a fiú a leányhoz, hogy találkozhattak, mikor hívhatta már be a lány a fiút, s hogy – ha elérkezett annak is az ideje – miként, kik által történjék a leánykérés, s mikor jöhetett el a boldog nap, hogy végre egymáséi lehettek. Mindennek rendje volt és ideje volt. Az esküvő mint közösségi és élet-megnyilvánulás a közösség ügye-ünnepe is volt, majdnem az egész falu ügye-ünnepe. Akik kívül estek, azok is részt vettek benne, ha másképp nem, úgy, hogy az ifjú pár előtt elkötötték az utat, nekik pedig meg kellett váltaniuk, hogy tovább haladhasanak. A hagyományos rend irányította a falu minden megnyilatkozását. Önmaga választotta meg a bíróját, albíróját, papját, kántorát, tanítóját, teljes előljáróságát és szolgálhadát. S az előljáró jogokkal és kötelességekkel is rendelkezett. Még az is feladata volt, hogy a haragosokat kibékítse, az egymással hadakozókat – legyenek azok akár házastársak – jobb belátásra bírja. Vagy akik kiléptek a rendből, azokat megbüntesse. S most ez a rendszer, amikor célul tűzte a falu átalakítását, háborút indított ellene. Háborút az évszázados teljes élet-, szokás- és erkölcsrend ellen, az ugyancsak évszázados tulajdonviszonyok ellen is. Háborút a falu és annak népe ellen! És e háború mögött egyetlen cél volt: kifosztani, kirabolni a falut. Elvenni mindent azoktól, akik maguk körül kiépítették az élet bástyáit, hogy ők – a csöcselékből verbuvált had – élni tudjanak belőle. S átjuttassák a javakat az új tulajdonosok kezébe. Akik azért nem tettek semmit, akiknek ahhoz nem tapad sem verejtékük, sem semmiféle harcuk, küzdelmük. Rabszolgahad, indulj velünk! – szól a nóta. És a rabszolgává tett hadnak el kellett indulnia velük. Jöttek, szétzúztak, felborítottak mindent. Itt már nem is hazugsággal, kényszerítéssel. S zuhant vissza az időben az egész világ. A középkorba? Dehogy! Visszább, vissza a rabszolga társadalomba.

Ma Moldovan doktor 9 előtt látogatott. Tőlem megkérdezte: cum merge iogo? Hogy megy a „jogo?” Feleltem: Nagyon jól! 11 órakor Hossu főorvos

is vizitált. Azt mondta románul: a tegnap haragudtam, amiért nem engedtek ki az ápolók. Hát nézze, meg kell érteni, ahány, annyi ember. Megértem, de szó nélkül nem hagyhatja az ember, amikor engedéllyel a kezemben szépen kérezkedem, s Lukrécia nővér ordít: Hallgass! Menj a kórterembe! De persze már az orvosi bizottságról, amelyiknek határoznia kellene végre a sorsomról, nem beszélt. Már 63 napja vagyok e szálnalmas környezetben, ahol még az udvarra sem engednek kimenni, a szabad levegőre.

Feküdj, barom, s bámulj!

Ha tudták volna, hogy én itt nemcsak bámulni, gondolkozni is fogok, talán nem is hoztak volna ide... Mert itt egyre bűnösebbé válok ezzel. Hogy jobban kezdem látni, érteni a világot.

De az is lehet, ott, ha rájövök, átlátom ezt az egész szörnyűséget, megszólalok.

Itt: kinek?

Egyelőre „steril környezetben” vagyok hát, hermetikusan elzárva mindentől és mindenkitől. Még jó, hogy páran legalább vagyunk „hasonszőrűek”. Néha beszélgetünk is... Azt is el kell ismernem, én vagyok viszonylag a legkevésbé megkínzott. A többiek: már börtönjárt emberek. Ott – mondják – volt egy külön életük is. Tanították egymást, úgy, hogy sokaknak ott nemhogy befogni sikerült volna, inkább kinyílt a szemük.

Itt? Nézzük egymást.

S ha kiengednek, hazamehetek: Mondj, bolond, mondj. Még papírod is van!

Ma egy középkorú, csontos, bajuszos arcú férfit hoztak, ide a mi szobánkba került. Tele van véraláfutásokkal az arca... Odaléptem hozzá, s megkérdeztem: Mi történt? Csak annyit mondott: megverték! Többet egy szót sem. Nem is erőltettem... Ahogy azt a megverték-et ejtette ki, a szemében zavartság látszott. Csak úgy elképzelem: felnőtt, sőt arca alapján komoly, dolgos ember. Jönnek valakik – bizonyára nála fiatalabb, öntelt, de buta pribékek –, s ütni kezdik. Mert például ellenállsz, nem akarsz engedni, hogy ellopják az életedet. S nem a tolvaj kell, hogy elszenvedje az ütlegeteket, hanem te, aki a javaidat védenéd. S azt is csak szóval. Azzal: hogy nem adom, nem akarom! És hány ilyen eset történik manapság?

Megint a falu... Odatévelyedtem megint, itt gondolatban, otthon mint odaűzött, odahajtott vad. Minket, munkásokat mint „hatalmon lévőket” keményen bevontak, belekényszerítettek a falu elleni harcba. Mindenkit – aki még szülei vagy testvérei révén kötődött a faluhoz – hazaküldtek, hogy szervezze be a családtagjait, s ha nem teszi, a munkából való elbocsátással fenyegették meg. Addig ne is jöjjetek vissza, míg nem hozzátok a bizonyítékot, hogy a szüleitek, esetleg az ott élő testvéreitek beléptek a kollektívbe – így volt az utasítás. Ugyanezért hazaküldték az iskolásokat is. Amíg szüleitek boldog útra nem tértek – mert ez volt a boldog út –, addig nincs mit keresnetek itt. Hogy a gyárban meg-meghíjasodtak a gépek mögött dolgozók? Úgy látszik, kisebb baj volt az elvtársaknak, ha üresen áll jó néhány gép, nem dolgoznak rajta, mint ha akár egy nadrágszíjnyi föld kiesik a préda-területből. A kiesést ha másképp nem, hazudott normateljesítéssel lehet „korrigálni”. De hogy minden darab föld a dolgozó nép „közös tulajdona” legyen, az egész ország népe ezen a földön építse a szocializmust, az most fontosabb.

A háború – mert háború volt ez, háború a nép ellen, az emberek ellen, az elesettek, szerencsétlenek ellen – itt, minálunk, a mi országunkban azt a nevet kapta, hogy kollektivizálás. Mert a kijelölt üdv útját a kollektív gazdaságok létrehozásában jelölték meg. Úgy is mondták, hogy közös gazdaságok. Lépjetek be a közösbe! Vidd be a földedet a közösbe. Add oda mindenedet a „köznek”. És a Köz mi vagyunk, az Új Hatalom. Mert mi titeket képviselünk, s elvezetünk a boldogság útjára.

Igen. A boldogság útjára.

Eljött az az idő is, amikor Gyuriék, azaz a városi munkások, dolgozók, állami alkalmazottak, egyszóval mindenki, aki fizetésből élt, kellett hogy menjen „átalakítani a falut”, vagy úgy is mondták, a falu forradalmi átalakítását véghezvinni. Vagy egyszerűbben, néven nevezve a dolgot: kollektív gazdaságot, téeszt szervezni.

Mi is kellett, hogy menjünk. Két héten át szakadatlanul. Ahogy véget ért a délelőtti váltás, fel a kocsikra, egyik kocszi ide, a másik oda, mindenkit vittek valahová. Egy szép napon nekünk is jött a hír: holnap az egész délutáni váltás reggel 7-kor jelentkezze, kell menni Szentkirályra kollektivizálni. Éppen akkor erősen köhögtem, sőt, hőemelkedésem is volt, szinte még örültem neki, s mentem is rögtön az orvosi rendelőbe, hogy betegszabadságot kérjek. Az orvos ajánlotta, hogy most ne tegyem, nem

olyan nagy a baj, ki fogom bírni, de menjek csak oda, ahová küldenek, mert ez politikai feladat, s aki bármivel is kihúzza magát alóla, magára vonja a figyelmet. S még őt is felelősségre vonhatják, hogy miért adott pont most betegszabadságot – mondta, de nem ellenségesen, inkább kérlelően. Így hát én is a falut ellepő „megfélemlítő alakulat” tagja lettem. Tulajdonképpen azért vittek minket mint tömeget, hogy lássák a megfélemlítésre, a derekuk beadására kijelöltek, hogy a munkások, a „vezető osztály” tagjai itt vannak, hogy meggyőzzék őket a boldogság egyetlen lehetséges útjáról... Azok a szerencsétlen megalázottak ezeket a szerencsétlen megalázottakat furcsa nézéssel nézték. Csak az intelligensebbek, a dolgok mögé is belátók tudták, látták, dehogy jöttünk mi önként ide. A parancsuralom küldött, és a félelem hozott minket is, ugyanaz, mely most rájuk koncentrál, a szó szoros értelmében háborút vív ellenük. Egyformán sanyargat, és ugyanúgy próbálunk menekülni. Olyan rejtekhelyre, mely nincs, mert a teljes kiszolgáltatottság korát éljük, ki vagyunk szolgáltatva mi is, és ki vannak szolgáltatva ők is. Háború van, nem a vagyon, vagy nem csak a vagyon, a javak, az azokat megteremtő emberek is célpontok. A falusi ember helyzete mindig más volt, mint a városié. A városi ember élt, élt valahogy, ahogy tudott. Így vagy úgy kereste meg a kenyerét. A falusi embernek a föld volt az Istene. Az tartotta el, az adta a kenyerét. S ezért: számára szent volt az. Olyan, mint a Jóisten. Hozzá is imádkoztak. „A mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma!” De: „Ess, eső, ess, Búza bokrosodjék, zab szaporodjék!” Úgy össze voltak nőve a földdel, s az egész természettel, mint a fa a levelével. Ha leszakadtál róla, lehulltál, s elpusztultál. Ha volt földed, éltél, élni tudtál, ha nem volt, nyomorult volt az életed is. Nos, most a szocializmus az addigi tulajdonos rétegtől elvett javakkal kínálta a boldogságot még azoknak is, akiktől azokat a javakat elvette, elrabolta. Ti, akik egy életen át – vagy akár több generáción át – küzdöttetek, hogy legyen valamitek, nemcsak célpontok lettetek, de potenciális bűnösök is. Bűnötök volt, hogy addig dolgoztatok, és volt a munkátoknak eredménye. Nyilván jó volt, hogy voltatok, de hogy el tudjuk tőletek venni, azért minősítünk titeket bűnös ellenségekkel! Ha ezt így mondták volna, talán jobban megértik az emberek is. De a „tálalás” más volt. A dolgozó nép boldogságának vagytok az ellenségei! Reakciósook vagytok. Volt kizsákmányolók! Vagy a volt kizsákmányolók székértelői. Eléggé fel nem világosult, tisztán nem látó emberek, akik így a rossz szolgálatába szegődtek.

A rendszer – mondhatni – furcsa helyzetben volt, vagy kellett hogy legyen. A célkitűzése: ne legyen magántulajdon, azaz senkinek ne legyen semmije, mindenki függő viszonyba kerüljön a pártállammal, a hatalommal, magával hozta, hogy ezektől a nyomorult – még a rendszer nyelvén is: „szegényparasztoktól” is – el kellett venni azt a keveset, a szinte semmit, ami az övék volt. Amire valahogy, sok-sok verejtékkel szert tettek. És ebből a helyzetből adódott a furcsaság.

Nem elvették hát tőlük, hanem velük ajánlatták föl a javaikat. Hogy önként adják oda azokat, teljes megélhetési forrásukat, földjüket és munkaeszközeiket, lovukat, juhaikat, szarvasmarháikat. A gyermekeik szájából a tejet, kenyeret, a mindenféle táplálékot, a maguk kezéből a munkaeszközt, szekerüket, boronájukat, a nyomórudat, mellyel a szénát leszorították. Mindent, ami az övék volt, hozzájuk nőtt, s amihez annyi izzadságuk tapadt. Mert magától semmi sem lesz. Minden csak munka eredménye lehet. És hogy hogyan lett az a valami, az neked emlék. Az neked a múltad része. Még egy szekérkerék mögött is ott van, hogy járod az erdőt, meglátsz egy megfelelő hajlású vastag faágat. Na, ezt levágom. És hazavitted, és szárítottad, és kifaragtd abból a keréknek egy szakaszát, s ugyanúgy meglátott másik és harmadik „ágból” a többi részeit, a küllőt, kerékagyat... Az itt élő nép ezermester volt, ezermesterré tette a sorsa. Javai, eszközei nagy részét maga állította elő. Minden darabhoz – még egy gereblyéhez is – emlékek kötődtek. És most add oda. És vállald azt, hogy bűnös voltál eddig, mert dolgoztál, láttál, és van gereblyéd, szekered, s annak van kereke. Aki ez alatt a kocsmában ült és énekelt, az most jön, s megbélyegez téged. Mert neked van gereblyéd, s neki nincs.

Tudja Gyuri, hogy nem minden nincstelen azért nincstelen, mert elherdálta a keresetét. Mert részeges züllött életet élt. A sors is üldözhetette egyik-másik embert. De az tény, mindenkinek küzdeni kellett azért, hogy felemelkedhessék. Hogy ha lépésekben is, de elébb és elébb és elébb juthasson. S a munka nemesítette őket. És most, ezek az egykor küzdő, munka által nemesített emberek mind a rosszak, a bűnösök, a dolgozó nép ellenségei kategóriába kerülnek. Ők lettek a mondva csinált „dolgozó nép ellenségei”, akik valójában maguk voltak a dolgozó nép. Mert dolgoztak éjt nappá téve, küzdöttek, hogy tudjanak élni, családjukat el tudják tartani!

Most kiszállnak falura a munkásosztály fiai, azok sem önszántukból,

hajcsárok hajtották őket is, azért, hogy most látszólagosan ők legyenek a „végrehajtó hatalom” képviselői. Vagy inkább szimbolizálói.

Tragédiák játszódnak le, játszódtak le ott a szemük előtt...

Ott álltunk a zajban, ropogásban, amikor döntöttek le a régi világ falait. A nagybirtokokat már elkobozták, felső osztály már nincs. Most a kisemberek vannak soron. Vagy: általában az ember, mi is, a volt városi polgárság vagy nincstelenség. De a városi nincstelen helyzete sokkal egyszerűbben váltott át az új helyzetbe. Proletár voltál eddig is, proletár leszel ezután is. Csak a firmát, a fejed fölé akasztottat nevezték át. Hirdették, bömbölték, hogy te tulajdonosa lettél a gyárnak. Ám ha hülye nem voltál, láttad, hogy nem vagy tulajdonos. Minden a régiben maradt. Megjöttek az új vezetők a gyárba, s csak a szöveg lett más, a parancsolók lettek mások, az egyebek maradtak vagy majdnem maradtak a régi formájukban.

Ám a falu, a falusi köznép helyzete teljesen más volt, s most sokkal fájdalmasabban kellett megélnie sorsa változását. A kommunista szovjet hatalom jelképeként választott sarló és kalapács ugyanúgy hazugság-szimbólum, mint az egész szimbolizált rend. Csak mint egyaránt kisemmizetteknek szövődik össze a sorsuk. Ám ebben sehol semmiféle diadal nincs, csak kölcsönös megalázottság. Ilyenféle az is, hogy mi, városiak itt kell hogy legyünk a hagyományos falu keresztrefeszítésén. Mi, kalapácsosok, akiket már előbb bedaráltak, s most azt a látszatot kell kelteni velünk, hogy mi akarjuk megvalósítani a sarlóval való egységet, egyformaságot.

Ahogy szálltunk le a kocsiról, s hajtottak minket is, sokszor egyebet nem tettem, csak azon gondolkoztam: itt jönnek-mennek körülöttem a sorsok. Sorsok ezek is, mint ahogy én is egy sors vagyok. Meggyötört sorsok, meghajlott hátú sorsok... Ahogy jön feléd egy ember, egy sors jön feléd. Hozza, viszi az ő világát, az ő lelkét nyomó hatalmas terhet. Belelátni nem tudsz, mert az ő sorsa az ő, és csakis az ő sorsa, s az ő lelke csakis az övé. Amiként a testében is ő él, a lelke fájdalma is az ő fájdalma. De millió ember millió sors, és ami mögöttük van, az már közös. Hogy mindenik terhet visz a hátán, léte, múltja és jelene minden terhet. Terhet, amit rárakott a világ. S amikor kinyitja a kapuját, tudja, holnap már ott sem lesz otthon. Ha aláírja azt a papírt, melyet úgy raknak eléje, hogy szinte nyomják a fejét, és verik bele az orrát, és fogják, nyomják a kezét is, hogy na, írd!, akkor az eddigi küzdelmes élete halálos céduláját írja, íratják vele alá. Még ez a

ház, amelyikben eddig élt, az is a kollektív lesz. „Te csak használd”, ha használd – nem szemeli ki a hatalom valami másra –, szól a bölcs elképzelés. Az én házam, melyet én építettem, melyért én harcoltam-küzdöttem, mely mögött annyi átdolgozott nappal és éjszaka van, és – annyi szépség, annyi öröm, annyi megnyugvás is van – használatra, amíg élek, az enyém maradhat. És azután? Mert én ezt nem csak magamnak építettem, hanem az utódaimnak is. Nem vesszük el tőled, lakhatsz benne, amíg élsz – mondják az elvtársak. De ez is rájuk jellemzően félig hazugság. Mert a jobb házakat igenis elveszik. „A kulákokét” – mondják ők. Vannak közöttük már, akiket kidobtak az otthonukból is, az ő bennvalójukból, lakásukból csináltak kollektív központot, irodákat, oda költöztették az aktivista elvtársakat. Olyan falustárs is volt, aki az egykori istállójában kellett meghúzza magát, ha fagyhalált nem akart szenvedni, mert itt lélek, itt méltányosság, itt emberség nincs és nem is volt. Ezek a fogalmak ismeretlenek ebben a minden idők legnagyobb és legtokéletesebb korszakában.

A legkegyetlenebb játék volt ez, amit ki lehetett találni. A szegények rendszere – mert így minősítették magukat – ellenségnek tekinti a szegénységet, s még azt a majdnem semmit is elveszi tőlük, amiből épp hogy élni tudtak, vagy alig tudtak azt is.

S ők, a munkások azért kellettek, hogy a megszállt, lerohant, támadási területté, az ott élő emberek ellen folytatott háború hadszínterévé nyilvánított falu népe ijedjen meg, és adja be a derekát. Írja alá az önnön végzetes, nyugodtan mondhatjuk úgy is: halálos ítéletét.

Még lázadások is voltak. Épp Szépszék népe lázadt fel. Kórusban üvöltöttek az emberek: nem akarunk kollektívet! Vigyétek a traktoraitokat! Mert megjelentek a falvak határában a traktorok, rámentek a földekre. A dicsőséges hatalom úgy ítélte meg a helyzetet, hogy ezzel szedi le a lábukról az embereket. Íme, többet nem kell kínlódnodok a szántással, nem kell menetekalovacskaút után, startani azekét! Anépelhajtotta a traktoristákat, kiszúrta a traktorok gumikerekét, hogy azok mozgásképtelenné váljanak, üvöltöttek, ordítottak az emberek! Takarodjatok a falunkból, takarodjatok a földjeinkről! S a tüntetők a legszegényebb rétegből kerültek ki. Aki egy kicsit jártasabb volt a világ dolgaiban, képzetesebb, tanultabb, látta, át- vagy belátta, hogy itt az egyén a világgépezettel szemben tehetetlen. A lázadás hát a szegénység lázadása volt. Csak a teljesen nincstelenek, a napszámosok várhatták sorsuk jobbá fordulását. Hogy aztán rájöjjenek,

az ő sorsuk sem fordult semmivel jobbra. Eddig is napszámosok voltak, ezután is azok maradtak. Csak az elnevezés változott. Nem napszámnak, hanem munkanapnak mondták. Ennyi munkanapod van. És nem a napi munka végén, hanem majd az őszi betakarításkor kapták meg a „részüket”, mint régen a summások.

S a hatalom? A rá jellemző kétszínűséggel, ahogy a bevetett katonasággal megtorpanásra készítette a tömeget, s a sebesülteket, sőt: a halottakat is leszámítva – mert azokat nem lehetett „osztálykategóriába” sorolni – azokon állt „bosszút”, akik az otthonukban rejtőzködtek, csak az egész közösség fájdalmát élték, de tudva, hogy úgysem tehetnek semmit, gyávának érezve magukat nem mentek ki. Jöttek a megtorló-alakulatok, s ezeket az ártatlanokat, a megtorlókkal, a fegyveres rohamcsapatokkal szembeszegülni nem is merő, nem is akaró „látó embereket” hurcolták el börtönökbe, dobudzsai kényszerlakhelyekre. Csak így és ennyiben kedveztek a szegénységnek.

Ez is a kétszínűség gyalázatos megnyilvánulása volt. A szegényparasztok, a nincstelenek keserűségéért is azokat büntették, akik nem voltak kiváltói ennek a kétségbeesett elkeseredésnek. Sőt, fájdalommal nézték őket, s valahogy úgy is érezték, hogy azok értük is küzdenek. És gyávaságukat is szégyellték, hogy nincsenek ott a barikádokon, ahol a helyük lenne. S amikor felébredtek tétlenségük szégyenéből, valahol az internálótáborokban, a messzi munkatelepeken találták magukat. A valós lázadókat az ő sorsukkal ijesztgették. Hogy azok vegyék tudomásul: most ti következtek! Ha nem írtok alá, viszünk titeket is... S hogy mi a dolgozó nép hatalma vagyunk, ez is bizonyíték, hogy titeket nem bántottunk...

Ezt a tragédiát nem érte, nem élte át igazából a város...

Ez a falu tragédiája volt.

De a munkások közül sokan voltak falusiak. Hozták a gondjaikat, hozták a megpróbáltatások hírét, élő valóságát. Hiába a mindenkit beszövfő félelem, suttogva terjedtek városon is a falu hírei... Míg a saját szemükkel győződhetek, hogy ők is meg a falu sorsáról, amikor őket is mint „munkásosztályt” kivítették, hogy felhasználják a szocializmus ügyének a megvalósításában.

Hihetetlenül megalázó szerepkör volt ez. Mintha zsoldos lennél. És nem voltál zsoldos. Csak látszólag. Rab vagy te is, tehetetlen rab, sorsodnak kiszolgáltatottja.

Gyuri ezerszer is végiggondolta azt a megalázó helyzetet, amibe munkástársaikkal együtt belelőkték. Olyan volt az ő szerepkörük, mint nagy vadászatokon a hajtóké lehetett. Felhajtani a vadat, vadakat, hogy az úrvadászok le tudják lőni azokat. De hajtónak lenni nem volt megalázó. Mert a vad vad, s te ember vagy. És az egész – ha életeket is követel, vad-életeket – valahol szórakozás is. Itt viszont nem vadakat kellett felhajtani, hanem embereket. Embereket, akik téged is úgy néznek, mintha az ő rossztevőjük lennél. Pedig te lelkedben mellettük vagy. Mintha az a vadfelhajtó azon lenne, azon könyörögne, hogy Istenem, bár ne sikerülne felhajtani a vadakat, hogy élhessék ők is tovább a maguk vad-életét. Istenem, bár megbukna ez az erő, s ne tudnák véghezvinni embertelenül szörnyű elképzelésüket. De ez csak benned van, a te lelkedben, még a „vadfelhajtó” társaid lelkét sem ismered. Mert itt mindenki hallgat. Kihoztiteket a teherkocsi, jöttök parancsra, eláraszthatok a falut. Csak annyival harangoznak be, hogy jönnek a munkások, a rendszer „élcsapata”, hogy ti lássátok, meglássátok, hogy ők is azt akarják, hogy a boldogság útjára lépjeteek. Mert a „közös út” a boldogság útja.

Megjelenik a rablógyilkosok, a nem felhajtók, hanem végrehajtók hada is a „terepen”. Hozzuk nektek a boldogságot! Mondják. És behatolnak a házadba, az udvarodba, megfogják a lovadat, tehenedet, disznódat, s nem azt mondják: kirabolunk, hanem hogy hozzuk neked a boldog életet. S ha netán ellenállnál, vagy ellent próbálnál állni – ami oktalanság, mert az egy a hadseregellen fellépni nem tud –, könyörtelenül elpusztítanak. Megcsonkult emberek járnak a falu utcáit. Van, aki kórházban fekszik. Az egyik embert – háttal állt a lépcsőnek, s úgy próbált tiltakozni – megtaszították, hanyatt hátrazuhan, eszméletlenül vitték be a kórházba, ahol hosszú ideig élet és halál között feküdt, mígnem agyműtét lett a vége... Vannak, akik az erdőbe menekültek. Folyik az osztályharc. A rablók mint a boldogság harcosai mennek rá a kapudra, s durvák, pofátlanok és cinikusok. Ha ma ellenállsz, jönnek holnap is, holnapután is. Ha elmenekültök – mondja az Alszegben lakó testvér a Felszegben lakó testvérenek –, úgy menjeteek el, hogy ne találjanak meg, mert ha megtalálnak, úgy jártok, mint én... És ott áll a nyomorekká vert ember, akire ki tudja, mi vár? Magához tud-e eszmélni... Állandóan köpöm a vért, mondja. Már alig vagyok!

A védekező emberség is kimenekült a hegyekbe, ott van a fák tövét átkaroló szerencsétlen asszonyokban, akik már két napja nem tudták

lehunyni a szemüket, és azért karolják a fát, mert havas március van, ha elesnének, megfagynának, és vesz az erejük, úgy érzik, nem tartja már a lábuk. Ott van az erdei kunyhókban, ahol a szerencsésebbek kártyázással verik agyon az időt, s közben csak arra figyelnek, nem jön-e az őket megtaláló pribékek hada, hogy akkor meneküljenek onnan is! A kísértő „meg ne találjanak”- figyelmeztetés ott van bennük is. Valamiféle hős ellenállás ez olyankor, amikor ellenállni nem lehet, mert a világból kimenni nem tudsz, és előbb-utóbb úgyis utolér a világ, annak szolgahada, megbízott boldogítói keze, korbácsoló-hatalma, falánk étvágyú akarata.

És ez nem látomás, ez valóság, és nagyon-nagyon szomorú. Mintha gyászfátyollal vonták volna be a világot. S a gyászfátyol színe: vörös. A meggyilkolt milliók vérének a színe teszi vörössé...

Itt nem becsapják az embereket, erről szó sem lehet. Itt megfélemlítik és megfélemlítéssel kényszerítik arra, hogy múltjukat, régi önmagukat feladják. Ez a kollektivizálási örület ez csak a betetőző lépés. Az „osztályharc” záró lépése. Hogy ez megtörténhessék, ezért volt a beszolgáltatás s az egész osztályharc, úgymond a kulákság elleni harc, már-már háború.

A háború a falu ellen! Háború a saját népük ellen, az Ember ellen! Megfélemlítő és gyilkos háború.

Volt Üsdön egy paptanár. Tantárgyai a vallás és a történelem voltak. Lelkes Bélának hívták. S a nép elnevezte Lelketlen Bélának. Ő a papok szégyene – mondták róla. Rém lett, a kollektív felé terelt falusi emberek réme. De: eszköz-rém! Semmi köze nem volt ahhoz a feladathoz, melyet elvállalt, vagy melyhez önként, valamilyen egyéni érdekből odatolakodott. Mert ki volt ő? Ha pap, akkor miért nem prédikált. Miért nem végezte egyházi feladatát. S ha történelemtanár, a kollektív szervezés se nem történészi, se nem tanári feladat. A papi munkát már régebb, ahogy ez a rendszer elkezdődött, feladta. Mert: nem lehetett kifizetődő az üldözött egyház tagjának, lelkészének lenni. S mint tanár, a katedráról – hagyva az ottani munkáját, amely ugyanúgy nem lehetett szívügye, hanem sajnálta volna elhagyni az óráit, s helyettük hajcsárkodni – ment szolgálni a párt utasítását. Gyuri még azt is kétségbe vonta, hogy egyáltalán lehetett-e köze ehhez az eszméhez? Valószínű nem. Megfizethették, s pénzért árulta hitét, lelkét, becsületét. Mert a vállalt feladat becstelen, a becsülettől idegen feladat volt. Miközben „győzte” – mert ugye az volt a párt ideológiájában, hogy meg kell győzni

– az embereket, ordított, üvöltött rájuk, fenyegette őket. Úgy elviszünk, hogy sose látod meg a családodat! Tudjuk, hogy ki vagy, a kizsákmányoló cinkosa! Börtönben a helyed! Na, holnapig tíz szekér kavicsot hozol az útra!

Egy nap alatt két szekérnél többet nem lehet! Messziről kell hozni!

Takarodj! Indulj!

Kínzott a szavaival, hazugságaival. A módszereivel. Osztogatta a meggyőzéshez szükséges feladatokat. A kavicsshordást az útra, fát vinni a néptanács udvarára. Ült ott gyalázatos munkája színhelyén, s ki tudja, mi lehetett a lelkében. Ha egyáltalán volt vagy van lelkük az ilyeneknek.

Így nevezte el a rendszer az egykori községházát, városházát: néptanács. A hazug kor hazug elnevezése. Mintha azok döntenének a falu vagy város sorsában, akiket oda – a Nép Tanácsába – beválasztanak, beválasztatnak bólogatójános minőségben.

Vajon van-e ebben a rendszerben egyetlen valami, ami az, aminek neveztetik? Talán csak a megtorlás intézményei, a börtönök. Mert azokról nem mondják, hogy – például – paradicsomkertek. Azok börtönök vagy internálótáborok. Azoknál csak az a hamis, hogy nem bűnösök büntetőhelyei, hanem az igazak fenyítőintézetei. Az ártatlanok kínzóhelyei. Céljuk: ne merj igaz lenni. Ne merj becsületes lenni. Még ott is, azt a környezetet is arra használták, hogy megtörjék az odavittek gerincét is. Ha aljassá vált az elítélt, például társaira árulkodott, ártott nekik, tehát gyalázatosná lett, enyhébb elbánásban részesült... Vagy több ételt kapott dugiban az aljasságáért. Ez is a rendszer arcát festette, igazolta!

Sír, mindig sír a lelkem, amikor kimegyek Széplakra, a Babus falujába. Már bedobták: „a boldog élet útjára” kell lépniük. Nadrágszíjnyi földcsékjükről nem vihetik haza még a gabonát sem, előbb a beszolgáltatásnak kell eleget tenniük. S hogy ez hiánytalanul „sikerüljön”, hogy fel se merülhessen, hogy „a dolgozó nép országában” az állam ne kapja meg a magáét, sérűkre viszik a termést, s ott állami ellenőrök jelenlétében kell a beszolgáltatási kötelezettségüknek eleget tenniük. És ez a kötelezettség nem a termés egy bizonyos százaléka, hanem előírt mennyiség. Van, akinek több, mint amennyi termett. Látja az ellenőr is, hogy nincs, de: kell, hogy legyen! Még a szalmádat sem viheted haza, amíg eleget nem teszel beszolgáltatási kötelezettségednek... Az emberek sírnak. Mi lesz velünk? Az élet teng és vergődik. Te meg tudd meg, egyetlen menekülés számodra, ha minden

javadról lemondasz, s bemész a közösbe, azaz a kollektívba. Ezek az elviselhetetlen terhek, ezek rád zúdítása is kettős célt szolgál. Most elvenni a munkád minden eredményét, aztán elvenni egész életed minden munkájának lassan felhalmozott eredményét is, azaz a javaidat.

Ezek az urak, ezek az urak, akarom mondani: elvtársak...

Kik ezek?

Ezek nem meggyőződésből mondják magukat annak, aminek mondják – elmélkedik Gyuri.

Önnön érdekük hajtja őket is. És most egy olyan pálya, egy olyan lehetőség nyílt előttük, ahol nem a tudás, és nem is valami tehetség biztosít előrelépést. Ha jelszavuk lenne, s ezt meg lehetne? kellene? fogalmazniuk, az valahogy így szólna: Légy aljas! S a maguk-felé parancsolatuk, amit milliókkal énekeltek: „Csak összefogni hát!”, kissé bővítve így hangzana: Fogjunk össze az aljasságban, mert csak úgy tudunk az előző, ennél az „új világnál” mindenképpen becsületesebb „régii világ” fölé emelkedni.

Becsukod, be kell csuknod az ablakaidat, behúzod, be kell húznod a függönyeidet, s néha suttogóra kell fognod a szavaidat. Mert a kor. Melyben még kimondani is bűn az igazságot. A kor igazságát. Azt, hogy körülötted minden képmutatás, csalás, ámító hazugság. Hogy már undorodsz ettől a világot átszövő álságtól, undorodsz ettől a szörnyű fertőtől. És otthon, a behúzott függönyök mögött mondod el – azt is inkább magadban, magadnak – a benned felgyülemlett hatalmas keserűséget, csak ennyit, mert tenni nem tudsz a keserűséget kiváltó okok ellen semmit, s ott is, otthon is suttogva mondod ki, mert ki nem mondani nem tudod. S amit kimondanál, tulajdonképpen figyelmeztetés, jóindulatú figyelmeztetés lenne, hogy vigyázzatok, mert becsapnak! A jóteknony segítő álarcát öltik fel, s valójában nem segítenek, hanem rombolnak, pusztítanak. Úgy, mintha valaki paraszat öntene az avarra, amivel lángba borítja az életet. S te csak függönyeid mögött mered motyogni azt, amit kiáltanod kellene, hogy állj, ne tedd! Hogy vigyázz, mert elég az Élet! A jóért kiáltanál, nem a rosszért. Miközben: pusztul az élet. Lángok perzselik, égetik a múltat...

Bűnszövetség, melynek tagjai egymást „alkalmazák” és tartják is fönn...

A rendszer olyan, amilyen. De ebben sem magadtól kerülsz fel, hanem fel kell törnöd, fel kell jutnod, fel kell emelkedned valamiképpen. És ez a

„valamiképpen” – a kornak, ennek a rendszernek a módszereivel, eszközeivel – aljassággal, képmutatással, csalással, lopással történik, történhet. Csak egy módon nem: becsületes munkával, vagy becsületesen megszerzett tudással. S ha érdemért, valami nem becsületre vallóért, sántító és sunyító valamiért.

A rossz tört fel, nem a jó.

A hamis, a hazug tört fel, nem az igaz. Minden hazugság, minden képmutatás.

Miért is történt az a gép-romboló rontás? Vagy maradjunk csak annál, amit ők mondanak: „újítás”. Ezzel lehet bizonyítani sok mindent. Azt is, hogy a gyár „megfelelően” működik. A dolgozók odaadással végzik a munkájukat, úgymond: újítanak! A Párt szava eljutott hozzájuk! Tehát: jó a vezetés! Jó az itteni „élcsapat” irányító munkája!

És hogy újító vagy-e, azt sem az általad felmutatott eredmény dönti el. Mert ez a vezetés a hozzá nem értése miatt is képtelen elkülöníteni a jót a rossztól. S hogy mi a jó, vagy hogy jó-e, amit csináltál, nem az eredményed, hanem a káderlapod dönti el. Újítani tényleg lehet, aki a munkájában él, s figyeli azt, tényleg újíthat. Baj csak akkor van, ha kineveznek valamit újításnak, ami nem az, csak azért, hogy az azért járó jutalommal egymást megajándékozzák, azaz: tulajdonképpen becsapják a gyárat, becsapják a saját eltartó államukat. Azt az államot, amelynek az elnyomó gépezetébe maguk is beletartoznak. Az elnyomó rendszer láncszemei ők is. S amikor becsapják, kettős aljasságot követnek el. Aljasok már eleve, mint a gépezet tagjai, s aztán akkor válnak duplán aljassá, amikor „felfele”, a saját gépezetük irányában, a felé is csalnak. Azt teszik tulajdonképpen, ami az egész rendszer lényege. Hazudnak. Újításnak hazudják azt, ami nem újítás, hanem ez esetben: rontás. De kell mégis az újítás, mert ebben a rendszerben, ahol állandóan a termelés emelését zengik, ezzel a hazugsággal, úgy is mondhatjuk: a valóság átfestésével lehet bizonygatni, hogy mi mindent megtesznek a termelés növeléséért.

Arra még otthon rájött, ahogy a fent levőket hallgatta, s azok szavait összevetette azzal, amit látott, tudott, hogy azért „nő” a termelés, mert növekednie kell. Ez törvény. Tehát ha nő a termelés, nem biztos, hogy azért nő, mert valóban nő, legtöbbször azért nő, mert kell növekednie. Kötelező növekednie, ha másképp nem, hazugság formájában, az adatok meghamisítása, „alakítása”, „kozmetizálása” révén.

Ez is milyen jó szó. Kozmetizálás! Nem ő találta ki, maga is hallotta. Kifestik, szebbé teszik! Mássá, mint ami valójában. S mert erre szükség van, ez szinte kötelező még akkor is, ha külön írásos rendelet nem jön erre. De ha megvan az Á, a B-nek is következnie kell. S így lesz ez egy lehetőség a manipulálásra is. Arra, hogy annyit termeljünk, amennyit termelünk, és mert kötelező a hazugság, azt annyinak hazudjuk, amennyit a statisztikák kívánnak. Azzal tudjuk magunkat is fenntartani – ez a vezetés logikája is –, ha hazudunk. Mivel ahhoz, hogy emelkedhessen a termelés, újítás is kell – mely a munkások odaadásának az eredménye, hát lesz újítás is. Hazudunk egy újítást. Amiért magas jutalmak járnak. Mert azt az újítást be lehet csomagolni. A dolgozó nép nagyszerű hozzájárulása a termelés növekedéséhez! A gyár dolgozóinak a hozzájárulása! Ami a vezetés magas színvonalát is bizonyítja!

Nekik ezzel nem kell kockáztatniuk semmit, hogy hazudnak, hogy becsapják a saját államukat. Mert az állam követeli tulajdonképpen, hogy csapják be, s ők teljesítik a rájuk háruló feladatot, de: le is fölözik azt. Mehetnének valóságosan is a dolgok, növekedhetne valóságosan is a termelés, mert a többet és jobban lehetősége benne van az emberben. De itt ezzel is a szocialista rendszer felsőbbrendűségét kell bebizonyítani, tehát szükségszerűen kell manipulálni ezt is. A természetellenes világban természetellenesen kell (és úgy is lehet csak) cselekedni. Hatalmasnak kell hát lennie a fejlődésnek, a termelés növekedésének, mert hát ugye a szocializmus a magasabb rendű társadalom. S papíron mindent lehet! Itt a valóságra senki sem kíváncsi. Sem a gyár, sem az ország. Azért ilyen a gyár, mert ilyen az ország. Így hát már akkor bedobják a maguk ál-újításait, amikor semmiféle újítás nincs, s düllesztik vele a mellüket – jöhet rá, akaszthatják rá a kitüntetést –, s a jól megérdemelt jutalomért tarthatják a markukat. És ha az az újítás ál-újítás, adott esetben rontás? Talán nem is érdekli a fentieket, de azért – ezt kívánja a józan ész, ha egyáltalán van ilyen – jó óvatosnak lenni.

Kitaláltak mindent. Kitaláltak, vagy átvették a dicsőséges Szovjetuniótól, amit ott már kitaláltak. Így az élmunkások dicsőségét is. Akik azért vannak, mert kellett, hogy legyenek. Ők mutatnak „példát” a társaiknak a terv teljesítésében. És nem is annyira a teljesítményük, munkájuk eredménye tetette őket oda a díszhelyekre, hanem inkább az illeszkedési képességük. Mosoly-arcuk, mely felfele hízeleg. Forgóképes nyelvük, mely tudja, mikor

mit kell mondani, kit vagy mit kell magasztalni. Ha kiválasztattál, még a saját eszedre sem volt szükség, mert a kezedbe adták, hogy hol mit kell mondanod, s te azt mondtad, amit kell mondanod. Eme élre emeltek arca ott díszelgett a magasba kifüggesztve, alája írva, hogy: Vegyetek példát róla! Kinevezett személyek ők is! Lehet, hogy van ügyesebb, jobb kezű is közöttük, de akiket ő ismer, azok jócskán benne vannak az átlagban. Ha mégis valamivel kiemelkednek, az a szájuk, s az átlagot messze meghaladó bólogató-képességük. Az egyik gyűlésen megfigyelte Berekméri Jánost, akinek még az arcképét is kitették az üzem falára. Alatta a felírás: hogy példát kell venni róla! Berekméri János ott ült az első sorban, aztán onnan kihívták a főasztalhoz, szembe a gyűlésteremmel. Annyi kitüntetés volt, alig fért el a kabátján. Ahogy a Központi Bizottság elvtársa szónokolt, a fejét feléje fordította, s ahogy az oldalra pillantott, lelkesen, fejével bólogatva „értett egyet” vele. Akkor azon is elgondolkozott ezt az arcot figyelve, hogy vajon egyáltalán tudja, hogy az „elvtárs” miről beszél? Teljes mivoltával a bólogatásra koncentrált. Így hát ezek az emberek is pontosan olyanok, amilyenek kell hogy legyenek. Valami futószalag, a rendszer futószalagja hozza „e szörnyű társadalom öntőformáiba lötytyintve” kitermelt szálnalmas figurákat, hozza forrón és szilajon, hozza rendelésre, mert szükség van rájuk.

És ezeket hozza! És ezzel maga a rendszer akadályozza meg, hogy a valódi tehetség kiválasztódhassék.

Pedig van tehetség, van igazi tehetség is, de azt ezekkel a bajnokokkal lenyomják, lenyomatják. S lenyomja őket maga az eltucatosított rendszer, vagy az emberekben: annak a falánksága elleni ösztönös védekezés is.

De hát hogy nőhet-nőhetett ettől, akár az „élmunkások teljesítményétől” is a termelés? Legalábbis ettől az újítástól és élmunkás-teljesítménytől nem hogy nőtt, inkább romlott! Vagy romolnia kellett!

Ez sem számít. Hogy nőjön a termelés, statisztika kérdése. Minden statisztikát meghamisítanak az országban, s dehogy kíváncsiak itt az igazságra. Hazudnak letről felfele, fentről lefele reggel, délben és este, még éjszaka is. Ez a rendszer arca, lényege. Ebben egy ilyen nagy gyárat ellenőrizni a munkás nem tud, ő csak annyit tud, annyit lát, ami az ő részlegén van. Vagy az ő gépén van. Ő tudja, hogy ő egy centiméterrel sem tudott többet szólni ebben a hónapban, mint a múlt hónapban, de végül is neki is jó, ha azt mondják, hogy emelkedett a termelés. Mert hát akkor a fizetés is – ha nem is hónapról hónapra, de – emelkedik. Hogy

cseppet sem él jobban ettől? Ez is a hazugság-rendszer következménye. Mert a fizetésnek is emelkednie kell, a rendszer lényegének a tartozéka ez is, hogy a dolgozó nép életszínvonala is folyton-folyvást emelkedik. A gazdaság úgyis kiigazítja önmagát. A semmiből valami úgysem lesz. Te azt mondasz, te, gyárvezetés, országvezetés, amit akarsz, az alaptörvény, alapigazság, hogy addig lehet nyújtózni, ameddig a takaró ér, az csak áll. Mert kötelezően kell emelkednie a termelésnek, emelkedik is. S mert kötelezően kell emelkedniük a jövedelmeknek is, emelkednek azok is. Hogy a háttérben mi történik, hogy több bankót nyomnak, s hogy lassan gerjed az infláció is, ezek együtt járnak. A cél nem az valójában, hogy nőjön az életszínvonal, hogy az emberek jobban éljenek, hanem az a cél, hogy azt lehessen mondani, hogy nőtt az életszínvonal, s az emberek jobban élnek. Ehhez kell nőniük a fizetéseknek – nőnek is –, a termelésnek – az is nő –, épp csak hogy papíron minden, azaz hazudott minden fajta növekedés.

S ha ebben a totális hazugságban, ebben a totálisan hazug világban akad valaki, aki igazat akar mondani, vagy legyünk korrektebbek: egy parányi kicsi igazat is ki akar mondani, az örült! Mert a teljes igazságot kimondani neki sem lehet. Azt tudja ő is. S azt is tudja, hogy nem is látja a teljes igazságot. Mert az előlük el van zárva. De ez a kevés látás, meglátás és annak kimondása is elég ahhoz, hogy örültnek kiáltassál ki.

Az egyik beteghez, Fogarasi Eduárdhoz látogató érkezik, a felesége, aki olyan kedves volt, hogy megvásárolta, amire kértem, a 4 ív csomagolópapírt, 10 ív írópapírt, 10 levlapot, 2 darab képeslapot, s öt 30 banis bélyeget. S a múltkor rábízott ajánlva küldött levelet feltette. S ráadásul ajándékba – ezt hangsúlyozta, hogy ajándékba – hozott három darab citromot s pár csirke-csokoládé cukrot. Vele volt a gyermekük, megkínáltam a cukorkából, nem akarta elvenni, de a végén elfogadta. Megkértem az asszonyt, hogy egy citromot hosszában vágjon négyfele, amit ő meg is tett (mert nekünk erre szerszámot tilos tartani, ami érthető is), s egy jó porció csokoládé-bombócot egy citrommal elfogyasztottam. Kitűnő volt ez a természetes vitamin. Vitathatatlan valóság, újjászült, éreztem a csodálatos hatását. S talán itt, a bezártságban, a kinti környezettől való elzártságban azt is pótolta, amit a szabad természet nem tudott adni. Szinte felbecsülhetetlenül jónak éreztem. Ám ahogy a legnagyobb örömmel fogyasztottam az édes-savanykás falatokat, hirtelen meg is szégyelltem magam. Vajon az otthoniaknak, a

gyermekeimnek jut-e csirke-csokoládé, miközben én itt lakmározom?
S erre egyből lennebb szállt a kedvem is. Belenéztem az időbe, bele az átláthatatlan messzeségbe, s őket láttam valahol, ott, a lelkem mélyén, a lelkemmel, beszöve a hirtelen rám nehezedő fájdalommal.

XXV. Jó-e embernek lenni?

Szeptember 27-e van, csütörtök. Tíz óra tájt volt a három orvos látogatása. Mikor rám került a sor, azt mondtam: Doktor urak, már 66 napja, hogy itt vagyok. Vár a családom, s én is szeretném végre megcsókolni a feleségemet s a hét gyermekemet. A főorvos hozzám lépett, megveregette a vállamat, s azt mondta: mergeti, mergeti in curind. Hogy rövidesen menni fogok...

14,30-kor Sándor barátom, akit nemrég – amikor ígérték, hogy megyek a bizottság elé, s engednek haza – megkértem, hogy küldjön 25 lejt útiköltségre, otthon majd megadom, tettel is igazolta a válaszlevelében megígérteket. Egy fiatal, fekete, rendetlen kinézésű fiú hozta a 25 lejt. Kiszámolt 22-t, s kijelentette, hogy nincs több aprója, csak tízlejesei vannak. Egy lejt adhatok, de hármat nem. Csinálunk egy jegyzőkönyvet, mondtam, s erre nem 3, de 13 lejt is elő tudott venni. Ám most már – ezek után – egy lejt sem adtam...

Üsdről a kórházi mentőautó hozta Lovász Sándort, a Május 1 vállalat szabó-technikusát. Legalábbis ő így mondja magáról, mert különben itt-ott összevisszaságokat beszél. Reszket, görbe, alig áll a lábán. Édesanyja a gyárban szövőnő volt, a Kender utcában lakik, a 33. szám alatt. Egyre több az ilyen szerencsétlen. Akik nem magáért a munkáért teszik, amit tesznek, vagy nem vállalnak egy nagy családot, amely szintén értelmet adna az életüknek, egy adott pillanatban rádöbbennek: Mi az életük értelme? Vagyont nem szerezhetsz, s semmi más nem marad, csak az alkohol. De ez világjelenség is, legalábbis a földgolyóbisnak ezen az oldalán. Ezen az emberen is látszik, elitta az eszét, egészségét. Talán itt rendbe teszik. Nyomban meg is kezdték az injekciós kezelést.

Most már két hónap után sem engedték haza. S látszik az orvosokon, nincs most semmi esély rá... Ha kérdezi, mindig hebegnek, s rövidesen-t mondanak, vagy a bizottságot emlegetik, amelyik elé hívják közelebből, aztán kiderül, nem hívják, mert hiányzik X orvos, hiányzik Y orvos, vagy mert az ő helyzetét úgyis tudják, már egyszer volt ott, azt veszik figyelembe... Látszik rajtuk, hogy nem azt mondják, ami van, hanem neki

mondanak valamit, ezt vagy azt, bármit. Mind idegesebb, nyugtalanabb kezd lenni. S hogy a hazautazásra a pénz is megérkezett, előbb otthonról, aztán most munkatársától is, látni, hogy értelmetlenül. El van ide rejtve a Kint elől... A csend rejtekébe, a magány rejtekébe. Ha van rejtek, s van egyáltalán védő magány is. Vagy lehetséges a magány, s annak védelme abban a világban, melyben mindenestől kezd kiszolgáltatottá válni az élet. Az emberi élet, emberi lét.

Mert a történelem halad, a világ halad, s ha új csodák nyílnak rá a világra, ezek a csodák kettős arcúak. Csodák előre, és csodák, látszólagosak, melyek visszafele is húznak, növelik a te kiszolgáltatottságodat. Nem tesznek boldogabbá, s elsilányítják a lelket. A tiedet, az emberekét, a világét. Mintha fény ragyogná be az eget, de ez a fény bebújik a fellegek mögé, belevesz valami titokzatos homályba.

Jó-e embernek lenni? – kérdezi.

Jó, de nem itt!

Ezernyi szépség veszi körül az embert. Virágok, fák és csillagok. Nap és Hold, a természet bűvöletes szépsége, az egyetemesség rejtélyes, minden elmét megmozgató titkai. A teremtés rendjének a csodája. Már az is, hogy van egy otthonod, Isten melléd rendelhet egy társat, s azzal adta a szeretetet, mely róla rád, rólad rá, s mindkettőtökről a gyermekeitek felé sugárzik. Sokszor figyelte: Babus mennyire benne élt a szeretetben. Hét gyermeket megszülni, szoptatni, pelenkázni, gondozni, ellátni nem kicsi dolog. Nagy dolog, és neki is nagy dolog volt. Nagyra nőtt a szemében a gyermekei szeretetében, még nagyobbra, mint amilyen. Hatalmas türelemmel viselte el a velük járó millió bajt, gyötrelmet, fáradságot. Az éjszakai és nappali műszakokat. S mindenért kárpótolta a szeretetből sugárzó befele-erő, befele-szépség. Magához ölelte sorra őket, valósággal gyöngédségébe burkolta mindegyiket. S még jutott a szeretetéből neki is, a gyakran morcnak, morózusnak, felderítette az ő arcát is.

Egy sejtje lehettünk mi együtt a létnek, gyermekek totyognak, serdülnek, nyúlnak felfele körülöttünk, ez is a teremtés értelme, szépsége. És egyáltalán, hogy vannak, és hogy mi érezzük, tudjuk, hogy hozzánk tartoznak. Istenem, be jó is volt, amikor a négy fiammal elindultam öntözni. Mondták a kicsi verseiket, én is mondtam – kissé játékosá formálva a magamét. Ondi is – alig múlt el két éves, már verset mondott. Így, torzított népiességgel:

Bivaj döndüle bé, borjú bócsúzik el,
adjatok tojást, met hanem nem menyek el!

Jaj, jaj, inkább adok tojást, nehogy ne menj el, mondta a megöntözött néni vagy nagyleány. Aztán szelídebben hozzátette: hogy tudj más leányokat is megöntözni! Mindenki élvezte a parányi lény erőszakosságát, amely még ebben a játékos formában is valahol arról az abnormális világról beszélt, amelyben élünk. Aki kitalálta, érezte, kellett éreznie a kort is. Mint ahogy az igaz művészet is mindig a maga koráról beszél.

Szép hát az emberi lét. Teremtővé tett a teremtés minket is! S így: léted révén vagy a teremtés részese te is, gyermekes apa, anya, én is, mi is, majdan ők is még itt, aztán majdani hajlékukban. Ha lesz ilyen. De kell, hogy legyen, hiszen az élet egy folyamat is.

Igen, a mi hajlékunkban.

Csak... Csak...

Ne, ne így, tovább!

Miközben kint, a világban nő a rossz, sokasodik a baj, kötelező a képmutatás, s ennek a kapcsán is fogy az igaz. Aközben az otthonunk, minden otthon egy kis sziget, szeretet-sziget – ha van szeretet –, és általában azért jönnek létre a családok, ezért talál rá az emberiség nagy része az egyre, a teremtés által neki szánt társra, hogy ez a sziget létrejöhessen, és hogy az boldog sziget legyen. S tulajdonképpen az az igazi szerencsétlen, aki még ezt a parányi boldogságot, az otthon, s azon belül a szeretet védő szigetét sem találja meg. Hányszor gondolt erre Gyuri, aki a maga módján ismerte a munkatársai helyzetét, sorsát. S szánta a magányosokat, leolvasta az arcukról az életük ürességét. Ha én hazamegyek innen, mondogatta, vagy inkább gondolta magában, vár az én szigetem, s kárpótol az élet minden bajáért, keserűségéért. A világ bajaiért is. Elfelejttem ezeket a bajokat, megszűnik bennem minden keserűség. Ha „kintről” látná valaki, csodálkozna, hogy ez az ott tetőtől talpig komoly, felelősségteljes, a részlegét figyelő ember, aki állandóan tesz-vesz, ahol kell, közbelép, s e közbelépéseivel csak segít, segít, s akkor boldog, ha segíthet, itthon lefekszik a földre, mászkálnak, ugrándoznak rajta a gyermekek, tépik a haját, fülét. Tárgy (is) lesz, játéktárgy, gyermekei játékának a tárgya. És erre senki nem kényszeríti, számára ez a szép, ez az öröm, ez az igazi boldogság forrása. S ez így a jó. Legalább otthon legyen boldog. Mint menekülő-helyen, kis magán-szigeten, melyet a boldogtalan világ vizei hordtak össze. S ahol – e

szigetek valamelyikén – nap mint nap újjászületik az élet, benépesülnek, újránépesülnek az utak.

De azt is látod, akárhogy is fejlődik, száguld körülötted a kor, sebek sebezik az életet, terhek terhelnek, új terhek nehezdednek rád, s nő benned is a kiszolgáltatottság, mely nemcsak egy érzés, de állapot is. Mintha elindultak volna a visszafele lépések, mintha hátra menne a világ, nem előre. S nemcsak mintha, így is van. Így van azóta is, amióta az ő szűkre szabott élete elkezdődött. Mind hátrafele lépegetnek. Egy nagyot lépett hátra az egész szülőföld, amikor rájuk tört, mert rájuk zúdították kitervelten az idegen uralmat. Gyuriból is – aki Györgynek született még az Osztrák–Magyar Monarchiában, Gheorghe lett. Az új anyakönyvi kivonatán még az édesapja, Árpád nevét is átírták Arcadiuvá, jóllehet ő nem is ismerte ezt a nevet, s jólétre szenderült még azelőtt, mielőtt a név-átírók erre a földre érkeztek volna. Ugyanazok édesanyjából is Sarlotát csináltak. S a város nevéből: Üsdből Usdiut. Még leírni sem szabadott Ü betűvel! Az új világgal jött az „új becsületrend”, melynek lényegi jegye az, hogy nincs becsület. Nincs egyenesség – mely a régi magyar társadalom alapja volt –, jött a megvesztegethetőség, a dugi-pénzzel mindent elintézhetsz-„rend”. A lopás, a csalás, az álság mindenütt rátelepedett az életre, a létre, s a „belső törvényesség” része lett. Ebbe a felemás világba nőtt bele Gyuri. Ebben edződött, ebben formálódott. Ezzel volt elégedetlen, és ez az elégedetlenség, s az általa kiváltott örök belső örlődés vált lelki élete részévé. Már akkor, amikor a világ csak átszíneztetett, s ez az átszínezés is sokban külsőséges volt azokhoz a változásokhoz viszonyítva, amelyek majd a második vesztes háború, s a közbeeső négy év boldogság-sziget után jöttek.

Azt a négy évet is csak mi éreztük olyan másnak, és csak azért éreztük annak, mert újra visszatért a múlt, a sokkal erkölcsösebb világ. Meg aztán a lelked is mosolygott, amikor érezted, hogy újra megvallhatod önmagadat, újra magyar lehetsz. Hogy aztán jöjjön még a 22 éves sötét korszaknál is sötétebb, még rosszabb, még embertelenebb... Mintha lehetne az időt is visszafele lökni, a kulturált világból a barbárság felé. Még visszább léptünk nem is egy lépéssel, hanem sokkal, sokkal, sokkal. A már 1914 óta felborított világ, amikor meggyújtották annak „négy sarkát” valakik, valamiért, a látszat szerint azért, hogy nekünk ne legyen jó, hogy mi ne legyünk, ne lehessünk boldogok, tovább borult. És borul, borul nap mint nap. És én örültt vagyok. Be vagyok zárva. Ide vagyok rekesztve.

Miért? Miért? Miért?

Kimenni, elmenni, szabadulni innen!

Haza!

Itt nem tudok tenni semmit! A cselekvés képességétől fosztottak meg.

Mondd meg, Uram, Istenem! Ha tényleg őrült vagyok, gyógyíts meg. Vagy bolondíts meg teljesen, vedd el végérvényesen az eszemet, ne hagyj, hogy lássak, értek, érezzek. Hogy értem, megértsem, ami körülöttem történik.

Mi atyánk, ki vagy a mennyekben... Ahogy az ima végére érne: a „szabadíts meg a gonosztól”-t nyomatékkal mondja. S beleérzi abba a világ minden gonoszságát. Szinte látja a rossz megtestesülését. Mintha a szoba minden sarkából egy vigyorgó arc nézné... S aztán – behunyja a szemét – s látja a gyárat, a csarnokot, ahol negyedszázada a mindennapjait élte. A gépsorokat, ahogy zúgnak, csattognak. A főmérnököt, ahogy osztja az utasításait. Az egyik gépről épp most szerelik le a lábtengelyt. Kedvenc gépe volt, mutogatta is – amikor a maga igazát bizonygatta – a masszívóságát... Aztán: Mert tied az ország, a hatalom, a dicsőség...

Ahogy így könyörög, még a kezét is összefogja a foháshoz, egyszer a feje fölött egy hatalmas pukkanás. S Jóska röhög. Megint egy papírzacskót pukkantott szét.

Biztos észrevette, hogy imádkozom. S meg akart „lepni”.

Megjelenik az orvospár. Végigjárják a szobát, egyenként mennek az ágyakhoz. Ez az itteni rend, ilyenkor még az egyébként fennjárók is az ágyukhoz kell menjenek, s ott fogadják az orvost. Ezt, ennyit még a „gyengeelméjűek” is megértenek. Ki így, ki úgy, de ott van az ágyánál. Amikor hozzá közelednek, Gyuri feláll, úgy várja őket.

– Ce mai faci? Hogy vagy?

– Köszönöm, rosszul...

– Cum? Cum? Hogyan? Miért?

– A családomra gondolok. Fáj a hiányuk. Nélkülem elpusztulnak! Egyedül az én keresetemből él a 10 tagú, hét gyermekes család. Édesanyám nem kap nyugdíjat. A feleségem a gyermekekkel van, őket neveli, nincs munkahelye. Mi lesz velük?

– Nu ți-e frică. Se rezolvă. Ne félj, megoldódik – mondja Hossu, a főorvos. Még részvét is – vagy csak szánalom? – érzik a hangjából.

Még három nap, s megyünk ki a szeptemberből is. Ma már hatvanhatodik napja, hogy kórházi száműzetésben vagyok. A logika, az okos ész, a következetes gondolkozás parancsa, hogy bármilyen kellemetlenséget, csalódást a legnagyobb nyugalommal viseljem, és fegyelmezettséggel. Hisz egy maradandó bizonyítványt kapok, s a világ előtt is megmutatom egészséges idegzetemet, fegyelmezett voltomat, magatartásomat.

Engedjenek haza! Kérem! Mint akit nem vertek még szájon, mondja a magáét, de az orvos már a következő beteggel foglalkozik. Mintha ezt a kérését nem akarná – vagy nem szabadna? – meghallania.

Gyuri érzi, hogy itt valami nincs rendben... De hát ehhez, hogy ebben gyanakodjék, nem kell nagy értelem. Rakosgatja is egymás mellé a meg nem válaszolt kérdéseket. Miért vagyok itt? Mi a rólam alkotott diagnózis, ha már itt vagyok? És végül a legvérforralóbb: Mikor engednek haza? Ha gyügyü volnék, ha lelógna az alsó ajkam, s folyna a nyálam, és nem tudnám, hogy 9+8 mennyi, mint Máriás József, a szerencsétlen, vagy nagyokat ugrálva bokszoznék a levegőbe, mint Kádár Ernő, vagy követelném, hogy jutalmul, mert legyőztem a diabolokat, miniszternek nevezzen ki Gheorghiu-Dej elvtárs, akkor lehetne szánni engem is, s értelme lenne, hogy itt tartsanak a hátha reménységével. Hogy agysokkokkal, inzulin injekciókkal hátha helyre tudnák billenteni az agyamat. De így? Olyan ez, hogy – akárcsak Zrínyi Miklós az ő szörnyű látomásában – látom én is a rettenetes sárkányt, ahogy hatalmasra tátott szájával közeledik Krózus király felé, felénk, az asszonyomhoz, gyermekeimhez, hogy elnyelje őket, és nem tudnék bár kiáltani, üvölni, hogy ne bántsд őket! És egyáltalán bármit is cselekedni, mert tehetetlenné vagyok téve. És hiába mondom, hiába kérem ezeket a doktor urakat, hogy engedjenek haza, mert – értsék meg!!! – szükség van rám! Mi lenne, ha az „ötgyermekes” gólyacsalád nagy, az életet fenntartó, tápláló, annak továbbélését biztosító gólyáinak megkötoznék a szárnyát! Ki vinné az életet a feléjük nyúló gólyagyermek-csőrökbe? Hát szép ez? Hát jó ez? Hát lehet ezt tenni egy családfenntartóval? Aki az Istentől rárótt kötelességét teljesíti, vagy kell – kellene –, hogy teljesítse?!

Egyszer megkérdeztem egy öreg-öreg falusi embert: Amikor ő gyermek volt, amikor még saját törvényei szerint élt a régi falu, elképzelhető lett volna-e, hogy valaki közöttük olyan nyomorúságba essék, hogy éhen haljon? Éhen haljanak a gyermekei?

Nem! Nem képzelhető el – volt határozott válasz. A közösség gondját

viselte mindenkinek. Nem igaz – mondta az öreg –, hogy kizsákmányolás így, kizsákmányolás úgy! Ez mind mese! Élt a falu, vigyázott minden tagjára, a bajban levőt megsegítette. Ha villám ütött a házádba, a közösség felépítette neked! Ha meggyúlt a ki nem csépelte gabonád, s ott maradtál „az égő élet” hevével, annak pernyéjével, a közösség összeadta neked. Ha felpuffadt a tehened, s meg kellett ölnöd, felporciózták a húsát, s mindenki megkapta és meg is vette a maga részét, s az így begyűlt összegből újat vehettél.

De most? Csak a nagy szövegek, és a gyilkos világ bárdjáról csepeg a vér! Kifosztanak, kirabolnak, út szélére taszítanak! Nemcsak a gyárat unifikálják, unifikálják az életet is! A törvényük: mindenkit kifosztani, hogy ők – az „Új Világ” megtestesítői – felzabálják az egész világ kenyerét!

Ki megy be a jómadár gyárvezetők közül a feleségemhez, hogy megkérdezze: Van-e mit adj a gyermekeidnek? Van-e törvény arra, hogy a bajban levőn segítsünk?

Arra nincs, de arra igen, hogy aki annak a tátott szájú sárkánynak azt kiáltaná, hogy Állj! azt elhurcolják, megalázzák, meggyalázzák, megfosszák élete értelmétől!

Legfeljebb a még a volt világ hamuja alatt, a tilalmak között is továbbélő emberi jóságban bízhat az ember! Ennek a jóságnak a még ki nem aludt szikrája szólíthatja meg a lelkeket. Mert a jóság örömet ad az embernek! Ezt az örömet éreztem én is, amikor 47 tavaszán, a boldogságunk kezdetén elvitték Gizi néni férjét, s ott maradt a nagy kertje feláztatlanul. S ők abból a kertből éltek, árulta szegény öregasszony a piacon a zöldhagymát, salátát, krumplit, sárgarépat. S most – hogy a férfiembert elvitték – ott állt a nagy szomorú kert is feláztatlanul. S én ezt megláttam, s kivettem az ásót a kezéből. Egy hétig jártam oda, amíg meglettem vele. Nekem, a fiatalembernek egy kis torna, egy kis edzés volt az, amire ő az öreg karjaival képtelen lett volna. Megtehettem, és meg is tettem. S én voltam boldog, hogy segíthettem!

Emberek! Segítsetek! Segítsetek!

XXVI. *Nem bírom*

Doktor urak! Hallják meg végre a kiáltásomat. Szabadítsák ki a bokáimat, hogy tudjak menni! Tegyéek szabaddá a csuklóimat, hogy tudjak dolgozni! A kítátott éhes madárka-szájak várják, hogy ételt tudjak vinni-tenni beléjük. Ne kötözzék meg a szárnyaimat! Engedjenek repülni, haza!

Ezen az estén, szeptember 28-án, pénteken este, amely neki a hatvanhetedik itt töltött napjának az estje volt, a szobatársak, az ápolók azt látták vagy láthatták, hogy Vágó György beteg kimerülten fekszik az ágyán, s kétségbeesettség olvasható ki a szemeiből. S egyszer – ennek a mindig fegyelmezett, mindig öntudatos embernek – remegni kezdenek az ajkai, rángatózni a válla, s a könnyek patakja kezd csordogálni a szeméből.

Látták? Nem látták? Ő ezzel nem foglalkozott. Csak arra lett figyelmes egyszer, hogy a megtört arcú ember, aki már mellig érő emberi ürülékben is állt, büntetésből azért, hogy miért mer ebben a tökéletes világban hibát látni, odajön hozzá, s az ő nyelvén megkérdezi: Mi történt? Valami baj van? Aztán eltűnik, s Balán főápolóval jönnek vissza. Az is megkérdi: Ce-s-a íntímplat? Mi történt? Ő csak annyit válaszol: Nem bírom! Többet nem tud, mert feltör belőle a zokogás. Hallják vagy nem hallják, értik vagy nem értik, ahogy kinyögi: Ki segít rajtuk?! Majd hogy: nem bírom, nem bírom! Összenéz a betegtárs és a beteggondozó, s látszik az arcukon, hogy megértették a gondját.

S az egykori kápolnában – melyre ma, az istentelen korban nincs már szükség – megszólal a harang, mely most már csak vacsorára hív! Megcsendül a fülekben, s Gyurinak a lelkében is. Ő az egykori égbe-fohászkodást is belehallja, beleérzi, s imára kulcsolja a kezét... Később külön odajön hozzá Teréz nővér, s nagyon udvariasan megkérdi, hogy kimegy-e vacsorázni, vagy hozzák az ágyához? Később tálcán viszi neki az ételt. Ő csak annyit mond, ahogy törülgeti a könnyeit:

Nem magamért félek!

A beteg gondterhelt marad. Látni rajta, hogy beteg. Valami hatalmas levertség vesz erőt rajta. A „gondozóiban” még az is felmerülhetett, nem kapta-e meg ő is a tífuszt, ami a második emelet betegei közé beütött. Csak ezzel magyarázható, hogy másnap Hossu főorvos nyakán a fülhallgatóval jön a vizitre, nála megáll, kéri, hogy üljön vissza az ágyára, húzza fel az

ingét, szuszogjon mélyeket, s alaposan megvizsgálja... Ő tűri egy ideig, aztán megszólal:

– Nincs nekem egyéb bajom, ne tessék aggódni, csak annyi: nagyon kezdett fájni bennem az élet.

A doktor első pillanatra nem érti. Aztán folytatja:

– A doktor úrnak is kötelességei vannak. Az én kötelességem: a tíztágú családom fenntartása. S önök itt tartanak, idekötnek ehhez a nyavalyás ágyhoz, nem teszik meg, hogy már elhívjanak arra a konzílium-nyavalyára, ahol eldöntik a sorsomat. S hazaengednek. Mert már hatvannyolc napja itt veszteglek, s gyötör a gond, hogy mi lesz az enyéimmal. Tessék megérteni: ha magamat leszámítjuk, akkor is kilenc ember sorsáért vagyok felelős. S abból hét gyermek. A legnagyobb tizenegy, a legkisebb másfél éves. Az Isten adta őket, s mi elfogadtuk. Egész életemben dolgoztam, mindig meg kellett küzdenem az életért. A szív is folyton-folyvást végzi a munkáját, hogy élni tudjunk. S nekem nem hagyják, hogy én is végezzem az enyémet. Hogy azt tegyem, amit tennem kell. Jól látják, nem vagyok beteg. Legalábbis az agyam nem beteg. Kell, hogy lássák, hiszen értik, tudják a mesteriségüket. Kérem, nagyon szépen kérem, engedjenek a családomhoz! S engedjenek vissza a munkába. Jól van, én itt kapok enni bőségesen, még fékezni is kellett magamat, mert észrevettem, hogy kezdek hízni! De a gyermekeimnek én kell, hogy megkeressem a kenyeret! Őket s az édesanyjukat, s az én öreg édesanyámat nem ülteti senki egy gazdagon megterített asztal mellé! Küldjenek el már végre a megállapító-bizottság elé, ne halogassák annyit.

S En-Ged-Je-Nek haza! Kérem, nagyon szépen kérem!

Értsék meg, a teljes fizetésemből alig tudtunk kijönni. S most 72%-ot kap a család! Nem vagyok gyilkos, hogy én öljem meg őket. Dolgoznom kell! Tíz száz számára kell dolgoznom! Ez nem mese! Ha a Jóisten gyermekeket adott, nemcsak értelmet adott az életemnek, de kötelességet is rótt rám!

Engedjék, hogy végezzem a kötelességemet! Adjanak olyan papírt, hogy végezhessem! Mert tudom, azért vagyok itt, hogy valamiféle papírt kell adjanak nekem.

Az orvos – szemmel láthatóan – döbbsen is, de gondterhelten is állt és hallgatta. Eddig mindig odább lépett, amikor belekezdhetett volna sorsa problémájába, s így nem is hallgatta meg. Rutinosan egyet látott benne a ki tudja hány, talán 50 vagy 60 betege közül. És most: szembetalálta magát azzal, hogy SORS. Hogy ennek az embernek Sorsa van. Hogy erre

az emberre Sorsok vannak bízva. S ez az ember gyöttrődik az ő sorsában, tehetetlenségében nem magáért, hanem a rábízott sorsok miatt. Aztán megszólal:

– Ne gyötörje magát! Türelmesnek kell lennie. Jövő szombatig már nem ülhet össze a komisszió. Akkor majd mindenképpen hívni fogjuk! Majd hozzáfűzte: Kérem, nyugodjék meg!

Ő csak annyit mondott még nagy-nagy szomorúsággal:

– Ma 68. napja küldtek ide. Hazugsággal, félrevezetéssel. Ha vétettem valaki ellen, bárki ellen, leróttam a büntetésemet. Ideje már, hogy folytathassam a munkámat, feladatomat. A Jóisten által rám rótt feladatot.

Jönnek hát a következő napok. Hétfő után kedd, kedd után szerda, szerda után csütörtök. A 68. nap után a 69., a 69. után a 70., majd azután a 71., 72. Jócskán benne a harmadik hónapban. S a nyugtalanága nem hogy szűnne, egyre jobban fokozódik.

A tegnap végre megint levele jött a drága asszonyától. Ittléte óta a második. Szinte remeg a keze, ahogy óvatosan – nehogy megsérüljön – megnyitja a borítékot.

Drága Szerető Társam! – kezdődik a levél. (Társam, társam, édes társam! – jutnak Gyuri eszébe a sorsének szavai.) Tudatom véled, hogy mi jól vagyunk. Sokat gondolunk rád a messzi távolba, kedves édesanyáddal, a gyermekekkel együtt. Kérjük a Jóistent, hogy minél előbb vezéreljen haza. Vajon hogy vagy, mit csinálsz, nehéz-e neked ott? Édes jó Istenem, hozd haza édesapánkat! – mondjuk együtt a gyermekkel. Amióta elmentél, ezek az esti imák a család közös imáivá lettek, mindig ott van édesanyád is velünk, együtt fohászkodunk érted s magunkért is. Hogy a mindennapi kenyerünket nekünk is adja meg a Jóisten! Várunk, nagyon várunk haza. Mind jól vagyunk, csak szomorúak vagyunk érted. Legyen veled és áldjon meg a mindenható Jóisten! Szerető társad: Marika – s a hét gyermek. S lent, a levél alján másfajta, öregesebb betűkkel: Édesanyád.

Bekerült a drága levél a kicsi mellény – melyet, ha hűvösödött az idő, olyankor szokott magára venni, de mindig az ágya fejénél levő pici fogason csüng – belső zsebébe, azóta már elolvasta legalább hússzor is. Olyan ez, mint a nézés. Nem azért nézed a drága társat, mert nem tudod, hogy milyen. Hanem mert jó nézni! Mert a nézés valamiféle áramlássá alakul át benned, szeretetáramlássá, vágy-áramlássá, s ezek az áramlások bizsergéssé is alakulnak,

úgy töltik be a lényedet. A tiédet, aki drága társ vagy, akivel tudatja a szerető társ, hogy ő is van, s azt is tudatja, még ha nem is írja, hogy ők megvannak valahogy, a pénzből is kijönnek... Vajon? Azt nem írja, amit tud már, hogy maga is próbálja bepótolni a hiányzó krajcárokat, mert elővette a régi varró tudását, babákat varr, s azokat árulja a falustársa a piacon, s még hozzájuk is mennek a jót akaró emberek. Főleg talán nem is azért, mert azok a babák olyan fontosak lennének a számukra – bár ahol van leánykagyermek, annak az ösztönében van, hogy ringatni, dédelgetni, szeretni –, hanem azért is, mert tudják, hogy így segíthetnek rajtuk. Erről jutott eszébe, Veres Bélát 48-ban letartóztatták („úgy, mint a becsületes embereket majdnem mind”), a felesége öt apró gyerekkel maradt otthon. Amikor másfél év múlva hazaengedték – úgy, hogy a másfél év alatt ő a szeretteiről, a szerettei róla semmit nem tudtak –, s izgatottan lépte át a küszöböt, s a találkozás öröme után feltehetette a kérdést: hogy tudtatok meglenni, élni nélkülöm? A felesége belenézett az időbe, s úgy elmerengve mondta: én nem is tudom, hogy. De meg-megjelentek jóemberek, a barátaink, hol ez, hol az, „erre jártam, s gondoltam, belépek, megnézem, hogy vannak?”-kal, s valahogy úgy, hogy soha ne kelljen hálálkodnom, vagy ezt vagy azt, de valamit otffejtettek, s egy percig nem volt gondunk” a mi mindennapi kenyerünkre”. A szükséges hivatalos kiadásokat édesanyád nyugdíjából fedezni tudtuk... Hej, pedig mennyit gyötrődtem miattatok, hogy éltek-e, haltok-e, mondta ő is szomorú megnyugvással. Mindez most eszébe jutott, mint reménység. Nem úgy, hogy legyen, ahogy lesz, hanem úgy, mint annak a jelzése, hogy van Isten, van Jóság, az Isten jónak teremtette az embert, s gazdaggá tette az emberi szívet. S így is gondoskodik a bajban levőkről.

Szeptember utolsó szombatjának az éjszakáján, amikor már tudja, hogy megint csak a săptămîna viitoare – majd a jövő héten – ígéretével maradt, nyugtalanul hánykolódik az ágyban. Nyugtalanul, sőt, egyre nyugtalanabban. Nem tud szabadulni a gondolattól, hogy ide be akarják zárni! Mondhatni, ezer cáfolata van ennek. Itt, ezen az osztályon van egy mozgás. Jönnek-mennek, hozzák és engedik a betegeket. Az orvosai is ígérik, megnyugtadják – a tegnap is Hossu főorvos még le is ültette. Üljön le! Értse meg, hogy a komisszió döntése nélkül nem engedhetjük ki. S a komisszióban részt kell hogy vegyen a városi főorvos is, mi nem tehetünk arról, hogy hétről-hétre nem tud jönni. Itt jól van, vigyázunk magára. Csak

ki kell várnia az időt. Ezt az utóbbit úgy mondta, mintha ez független lenne az előbb mondottaktól, a bizottságtól, városi főorvostól, mindentől... Meg is ismételte. Ki kell várnia az időt! Érezte, hogy amióta kétségbeesettségében elveszítette önuralmát, egy bizonyos fajta letargiába esett, egy kicsit mintha jobban figyelnének rá, s emberebb embernek vennék. Mintha megértették volna a doktorok is, hogy itt nem egy emberről, egy úgymond betegről van szó, hanem egy felelősségről. És hogy aki így tudatában van a maga felelősségének, azt nem lehet úgy kezelni, mint egy idegbajost. Az is feltűnt neki, a tegnap óvatosan megkérdezte Balint doktor, hogy a családja hogy van? Ilyent, hogy a családom. Majd annyit: S a hét gyermek? Csak hebegtem, s kellett uralkodnom magamon, hogy ne kezdjek el megint sírni. Valahogy szíven ütött, hogy megjegyezték. Mert a másik két orvos is odafigyelt, s ahogy egy pillanatig megremegett a teste, Hossu főorvos a vállára tette a kezét, s magyarul mondta: Nyugodjék meg! És ezek nem hivatalos szavak voltak, hanem emberiek... Tehát megértik a bajomat, a helyzetemet, s főleg: a lelkiállapotomat.

Ahogy továbbléptek, látta, érezte – mert a hangjukat is követte –, hogy Az a beteg nem Ez a beteg. Mert Azzal a beteggel – akit három napja hoztak be alkoholelvonó kúrára – hivatalos hangon beszéltek. Az is megkérdezte, hogy meddig kell maradnia, mire: egy hétig még biztosan. Annyira ne siessen!

Ahogy elhagyják a termet is, hatalmas magány zuhan rá. Aztán gondolkozni kezd a törtéteken. Majd a helyzetén. Majd hazagondol. Majd kezébe veszi a hajónaplóját. Nézi, kitől mikor kapott levelet. Babustól kétszer. Ezek ott vannak a mellényzsebében, most is kiveszi onnan az utóbbit, újra elolvassa. Minden este érted is imádkozunk – olvassa. Én is minden este imádkozom, értetek imádkozom. Magamnak csak annyit kérek a Jóistentől, hogy juthassak haza, s hogy dolgozhassak tovább. Add meg nekem, édes Istenem. Aztán a levélből: Várunk haza nagyon!

„Várja, várja, mindig várja,

Hogy kinő majd csonka szárnya,

S felrepül a magas égig,

Hol a pálya

Nincs elzárva,

S a szabadság honja kéklik.”

– zsongnak a fülébe Arany János sorai.

Igen, rab gólya vagyok én is. Repülnék, felrepülnék a magas édig, hol a pálya nincs elzárva, s a szabadság honja kéklik! És én nem tudok!

„Mint az a rab,

Ki nem szabad,

Keskeny ketrecébe zárva.”

Várom, várom, mindig várom, hogy kinőjön majd csonka szárnyam!

Soha így nem tartottam számon a napokat! Talán csak akkor, amikor gyermek voltam, kisiskolás, s vártuk a vakációt. Amikor már csak 10 nap volt hátra, beírtunk valahová, a füzetünk borítójának a hátsó oldalára már jó két héttel előbb egy számsort. 1, 2, 3..., 13, 14. Aztán kezdtük visszafelé menve az utolsót, a mindig utolsót kihuzigálni. Kihúztuk a 14-est, s arra gondoltunk, már csak 13 nap van hátra a vakációig. Aztán a 13-ast, a 12-est, a 7-est, az 5-öst... Már csak négy nap van, már csak 3 nap van addig... És mind forróbbak, forróbbak lettek a napok, addig, amíg az iskola tábláján is megjelent a rajz, mindig akadt valaki vállalkozó, aki nagy körívbe felírta oda: VAKÁCIÓ! És kidíszítgette virágokkal, lobogó gyertyákkal, kúszó indákkal a rajzát, betöltötte vele az egész táblát! De úgy, hogy a nagy felkiáltás, a vakáció uralta az egészet.

Most, most nem tudom, hogy mennyi van hátra. Olyan ez az én helyzetem, mint a haldoklóé. Az is szenved, és nem tudja, hogy még mennyi van hátra.

Igen, Marikának két levelet sikerült írnia, többre nem jutott szegénynek ideje. A legbuzgóbb – most, ahogy összeszámolja – Enikő volt. Tőle 11 lap jött. Utána Ondi következik 8 lappal és egy hosszabb beszámoló levéllel. Majd Tass 4-gyel. A munkatársak kétszer írtak közös levelet, de minden inkább válasz. Még haza is én 24-szer írtam, ugyanannyiszor, mint ahányszor az asszonyom s a három már iskolás, s így írni tudó gyermekem nekem. Jó, hogy van ez a naplóm, oda minden ilyesmit bejegyzek.

Holnap vasárnap, szeptember vége, 30-a.

Petőfi sorai jutnak eszébe...

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok, még zöldell a nyárfa az ablak előtt...

Aztán:

Hallgatom a fák lehulló levelének lágy nesztét...

Itt az ablak előtt magasló nyárfa levelei is már zsugorodnak, s egy – mintha hívásra vagy kérésre vagy bizonyítékként – suttogva pottyan

lefele. Belebotlik egy ágba – enyhe neszt ad, aztán lennebb, lennebb. A szél is végigsusog a fán, s szintén suhogó szárnycsattogással megérkezik egy fekete rigó... Feketerigóné asszony, jut eszébe, nem is tudja, honnan! Fecskék már nincsenek, gólyák már nincsenek, csak a verebek, rigók, no meg a más nem vándorló madarak, melyek legtöbbször északról érkeznek. Ő nem nagy madártanász, épp nemrég ismerte el, hogy Tass sokkal jobban ismeri a természetet, mint ő! Ornitológus kell hogy legyen – mondta neki... De az állatismeretben is jobbak a gyermekei. Az ő gyermekora még sivárabb volt. Hároméves volt, amikor bemasíroztak a megszálló román csapatok. A kép is megmaradt benne – talán azért is, mert édesanyja később is sokszor emlegette, idézte fel ezeket a szomorú emlékeket –, ahogy jönnek a furcsa bocskoros, szinte rongyos öltözetű katonák, jönnek, ők édesanyjával nézik a jobb oldalsó ablakon át, ő ott van az édesanyja ölében, aztán, ahogy elhaladtak előttük, az édesanyja átviszi a másik, bal oldali ablakhoz, már hátból látják őket, s hallgatják távolodó zajukat. Azt már később hallotta, szinte pironkodva emlegette el, nem is tudja, hányszor az édesanyja: Semmi ellenállást nem fejtett ki a mi népünk. Hagytuk, hogy jöjjenek! Rászolgáltunk a sorsunkra. Megérdemeltük! Bizony, nehéz idők voltak azok. Ők ott a „semmi ágán” vacogtak, csak hogy élni tudtak, alig jutott Sári mamának ideje arra, hogy az ő állattani ismereteit akár mesékből, akár képeskönyvekből gyarapítsa. Képeskönyv? Istenem! Pusztult, veszett akkortájt minden. Olyan lobbal szállt rá az „új birtokra” a vércsehad, mintha egyik napról a másikra akarnának elpusztítani mindent. Ezt is édesanyjától tudja: kihányták a majdani iskolája könyvtárának a könyveit az udvarra, s máglyát csináltak belőlük! Mert azok a könyvek magyar könyvek voltak. Valahonnan – talán onnan – a folyó hídjára is vittek, s onnan hányták be a vízbe. Mai napig őrzik azt a nem túl vastag, Magyarok Oláhországban című, 1844-ben megjelent könyvet, melyet édesanyja elbeszélése szerint ő szedett ki a folyó medréből. Valahogy nem esett bele a vízbe, s ő lemászott a folyó mélyedésébe, meglátva ott azt, felvette, s hazahozta. Csak az egyik sarka van kicsit megkunkorodva, ott nyirkult meg. A többi könyv benne volt a vízben, melyiket vitte, sodorta, melyiken átfolyt. Még voltak, akik bementek és gyűjtögettek, szedegettek onnan...

Akkor fordult visszafele az időóra mutatója... Miután a véres napok véget értek... És akkor kezdődött el itt, Szépföldön a nem szép világ.

„Véres napokról álmodom, mik az óvilágot romba döntik, s az új világot megteremtik” – jutnak eszébe a lázalom-ittas Petőfi verssorai.

Na, nesze neked új világ! Új világ akkor, 1849-ben, aztán 1918-ban, és új világ újra, 1944-ben. Illetve azóta folyamatosan.

Amikor az a megmentett hajdani könyv a szeme elé kerül, mindig arra gondol: milyen furcsa is a világ. Akkor, amikor az született, az oláhországi magyarok ott éltek, a Kárpátok láncain túl. Most mi is azok vagyunk. Magyarok vagyunk ugyan, de magyarok Oláhországban... Immár 36 év óta...

Számolni kezd. Holnap már október. Október elseje, hétfő. Neki rabsága 70. napja. S egy nagy elhatározás születik meg benne.

Ha ezen a szombaton sem hívnak orvosi bizottság elé, éhségstrájkba kezdek!

Tudod te, mi az, éhesnek lenni? – kezdte duruzsolni a fülébe egy belső hang. Emlékszel még Földvára? De ez más lesz, mert úgy leszel éhes, hogy ott lesz melletted a megterített asztal, a sok csábító jóság, és neked uralkodnod kell magadon! S ott nem fognak a kerítésen bedobni csomagot, s ha dobának sem bonthatnád föl, mert nem vagy szélhámos, hogy dugiban eszel valamit, s letagadod. Önmagad előtt nem tagadhatsz le semmit! Neked kell úgy uralkodnod magadon, hogy az elhatározásodat megtartsd! Meg tudd tartani. Tudod te azt, hogy ez milyen nehéz lesz?

Mintha megsértődött volna arra a belső hangra. Azt hiszed, hogy nekem nincsen akaraterőm? Hogy én, ha valamit elhatároztam, akkor én azt képtelen vagyok megtartani? Eszébe jutott, mekkora kínokat élt át első napokban, amikor a dohányzásról önként, de végleges elhatározással lemondott. De ha lemondott, akkor lemondott. S azóta mai napig nem járt cigaretta a szájában. Nem hiába tanította arra az édesanyja, hogy: Gyurikám, jegyezd meg, mindent lehet, csak akarni kell! Hát ha egyebet nem, de akarni azt tudott! S hogy tudott, az egész eddigi élete bizonyította. Az, ahogy a negyedik gimnáziumot nem hagyta ott, kivitte, végigvitte úgy, hogy délutánonként s hétvégeken napszámba járt, kertészetbe kapálni, gyomlálni, s így tudta befejezni az iskolát. Aztán ment a kőművesek mellé, s már 15. évesen átvette a „családfenntartói munkakört”. S megtanulta vallani, hogy nemhogy nem szégyen, de szent a munka! Az élet szentsége – mely nincs, s nem is lehet nélküle – teszi azzá, olyanná.

Egyre inkább érezte, hogy az orvosok hozzá való viszonyulása valamennyit változott. Betegsége „túli”, világi dolgokat is meg-megkérdeznék tőle. Például azt, hogy vajon azok a gépalkatrészek, amelyeket ő rossznak tartott, nem jók-e mégis?

Nem, mert én ott dolgozom, ott dolgozom már éppen 25 éve, értem, tudom a mesterségemet, de ha nem is tudnék nagyon sokat, akkor is kellene, meg kellene látnom, hogy a harminc, negyven éve ott levő régi alkatrészekkel nincs, és soha nem is volt semmi problémám, s ahogy azokat kezdték kidobni, s betenni az újat, a „modernet”, történt, hogy három hétre rá már el is törött. És egyre-másra törnek el. Ehhez hülyének kellene lennem, hogy ne jól lássam. Hogy ehhez kétség nem fér. S ezt mindenki, minden munkás tudja. De a nép hatalma nem kérdezi meg a népet, mert nem kíváncsi rá. S ezt én nem tudom megállítani, hiába mondom, mondom, mondom már két év óta, amióta ezt elkezdték, hogy vigyázzanak, elvtársak, nem jó, amit tesznek, de mondhatom, mert falra hányt borsó az egész.

Ő még itt is jóleső érzést érzett, hogy az igazat kertelés nélkül kimondhatta, kimondotta. De ennek az igazságnak a kimondása mintha inkább rossz hatással lett volna a három orvos mindenikére, akik hallották ezt a határozott válaszát. S azt is érezte, mintha nekik is inkább gondjuk lenne ő... Mintha valami gyötörné őket. Nem mondják, inkább látni rajtuk. Vajon mi lehet az, amit nem tudok, de látom az arcukon. Amely újabban más. Semmiképpen sem mondhatom azt, hogy közönyösek lennének velem szemben.

Nem hivatalossággként, de emberként állnak velem szemben! Olyan emberekként, akiknek meg-megcsillan a lelkük is...

Szerdán reggel egészen tisztán hallotta: Uuuuuuuuuuuuuuuuuuuuuuuuaaa!
Búg a gyár szirénája, a gyár reggeli szirénája. Álmos szemű emberek
özönlenek be a gyár kapuin... S ott van közöttük ő is... Boldog volt...

S ebből a boldogságból kellett újra belehullnia a szigorú jelenbe. A jelenbe, mely mindig-mindig ugyanazt a hat szót s a vele járó dallamot zsongítja, már-már vonítja a fülébe, lelkébe, tudatába, s nem tudja nem hallani:

„Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok...”

Rab, igen, igen, mint bolond. S vajon az is bolondságom része, hogy várom, vagy még inkább: merem hinni a szabadulást?

Azért is szereti s dúdolja magában ezeket a szavakat, mert a dallam is éppen olyan, amilyen most az ő egész lelkülete, lelkivilága. Valahonnan lentről tör fel, lentről, a mélységekből. Zsong benne hosszasan, fájdalmasan, aztán vonítani kezd. Rab vagyok, rab vagyok! Aztán könyörgően ismétlődik a gyönyörűségesen vággyal teli dallam: szabadulást várok. Majd felugrik, fel a magasba, de: a meg nem szűnő keserűséget felviszi oda is, fel az egekbe: A Jóisten tudja..., hogy aztán onnan hullhasson vissza: mikor szabadulok.

Hogy vége lesz ennek a helyzetnek, az biztos. Mert ez is a lét törvénye. Mindennek van kezdete és vége. Ennek is lesz. De mikor? És hogyan? Már majdnem vége lett, amikor a torkomra kulcsolták a kezüket, s én eszméletemet veszítettem. Ki tudja, milyen kevésen múlhatott, hogy nem az életemet. Történhetett volna, hogy megáll a szív, s vége a kinnak, szenvedésnek. És akkor, ahogy feleszméltem, boldog voltam mégis, hogy élek. Milyen viszonylagos is a boldogság. S ha egyébből nem, ebből is megértettem, hogy mégis szép az élet. Vagy szép kell hogy legyen az élet. Ha nem így lenne, akkor ott keserűen kellett volna ébrednem. Hogy hát Istenem, mégsem vettél el? Vagy: miért nem vettél el, hogy szabadulhattam volna ettől a lelket is megalázó kényszerhelyzettől, kényszer-pokoltól.

Hányadika is van ma? Tudja, de mégis odalép a két ablak között kifeszített falinaptárhoz, s leolvassa: péntek, október 5-e... Az idő teljesen ősziestre fordult, de még szépek a nappalok, szép ez a csupa szín természet. Neki csak az ablakból adódik a gyönyörködés lehetősége. Oda-odaáll, elnéz a messzeségbe, a jobbról is, balról is nem túl messzi emelkedő domboldalakra, s gyönyörködik azok színpompájában. S közben: nagyokat szív a nyitott ablakon beáramló levegőből. Bár már fűtenek, ha csak félórát is, elkezdődött a fűtés, de kint is 21 fok a hőmérséklet, látja az ablak külső oldalára helyezett hőmérőn, tehát még nem kell attól félnie, hogy a belső meleget a nyitott ablakon át kiengedi.

Az újabb orvosi látogatáskor Moldovan doktor úr – ahogy a közelébe ér – csak odaszól: Míine! Holnap! Ő meg teljesen belehull saját reménységébe. Mint már többször, megint tervezgetni kezd: ha 12-ig kiadják a papírjaimat, elérem a fél 2-kor induló vonatot, s azonnal indulok haza. Este már otthon is lehetek. Végiggondolja: mi tennivalója van még? Megköszönni

az orvosoknak, hogy foglalkoztak vele. S megköszönni azt is, hogy a lelkiismeretük szerint... S itt megáll.

De hátha nem? Hátha nem a lelkiismeretük szerint döntenek sorsomról. Mert akik ideküldtek, azoknak elvárásaik is lehetnek. Sőt: mögöttük áll a szándék. És: a hatalom, melynek árnyéka ide is elvetülhet. S gondoljak csak magamra. Én sem a lelkiismeretem szerint döntök a rám bízott gépek sorsáról. Mert amikor szabad voltam is rab voltam, s a szándék még nem tett. Az ember kicsi, te is, ő is, ők is. Pázmány Péter írta le valamikor: az emberi élet egy pont és semmi. És maga az ember is – folytatam én a gondolatot – ugyanúgy egy parány pici pont és semmi. Nemcsak én, a doktor urak is. Van a kor, azon belül is semmi vagy. Van a te közvetlen világod, városod, otthonod, munkahelyed és ez a város, s ezen belül az ő munkahelyük, ahogy én otthon nem papolok, ugyanúgy nem sokat papolhatnak ők sem, mozgásterük van nekik is, egyik a húszeszes városon belül a húszeszerből, egyik a közös hajó utasaiból, melyet hánynak a habok, s melyen nem csak az történhet, amit ők akarnak. Hátha egyet villámlik az ég? Hátha feltámadnak a szelek? Hátha jön vagy már jött is a parancsolat, hogy az én sorsom eldöntetett, így és így döntetett el. El kell oldani a vitorlát, mert hanem felborul a hajó! Hogy teljesíteni kell a parancsot, mert hanem vihar szakad az épületre, rájuk. Van egy hatalmas építmény, a világ építménye, azon belül egy kisebb építmény, a rendszer építménye, aztán ez az ország a parancsuralmával, s abban egy hatalmas átkiabálás fentről lefele láncolaton át, vízszintes láncolatok sokaságán át, fentről, oldalról, jobbról és balról, ezer irányból jön a parancsolat, a hálózaton belülről és kívülről, hogy ezt és ezt kell tenni, ezt és ezt kell mondani... Itt a húszmillió ugyanazt mondja, mert ugyanazt kell mondani. S a parancs dönti el, hogy te mit mondasz. Itt mindenki parányi, mindenki feje fölött ott a sújtó kéz, mely bármikor sújthat. Ez így van, a kérdés csak az, hogy vagyok-e olyan fontos a számukra, hogy velem is az kell legyen, amit a valahonnan-erőtől támogatott akarát kíván. A reményem csak annyi lehet, ha nem vagyok olyan fontos a számukra, s megelégednek azzal, hogy idehoztak, ami már egymagában egy figyelmeztető büntetés felém.

Kavarog a világban a szél, recsegnek a fákon az ágak, sivítón zúgnak a lombkoronák, hajlonganak még a hatalmas fák is, cibálja őket is a fergeteges idő. A villám is lecsaphat bármelyik pillanatban. Istenem, segíts meg, légy velünk, óvj meg a bajtól!

A beteg, vagy inkább: beteggé tett ember hatalmas kimerültséget érez. Szédülni kezd. Olyan parányinak érzi magát, mint egy pici egér egy hatalmas nagy teremben, akit hajtanak, és szalad bár, de aprók a lábai, menekülne a lyukba, de nincs lyuk, ahová meneküljön, mert ő csak ide tévedt, őt csak idehozták, látja az üldözőit, a feléje csapkodó óriásokat, s már mondja fel az idegrendszer a szolgálatot, mert érzi a véget, mely számára elkerülhetetlen.

Nyugtalan egész nap, fáj a feje, robban szét, karikák, homályos, a tiszta látást összezavaró karikák kezdenek gyűrűzni a szeme előtt. Eszébe jut, hogy az épp nála levő három könyv, a Reményik-kötet, az utána kikért és a nővér jóindulatából ki is adott Móricz-regény Joó Györgyről, a „boldog emberről”, és a (ki tudja hogy került ide, egy bolondokháza könyvtárába) Platón filozófiája, még nála vannak, és ma a nővér sincs itt, akinek visszaadhatná. És holnap ki tudja, mire lesz ideje. Vagy – mintha egy külső hang mondaná –: te bolond, azt hiszed, hogy holnap? De ezt a hangot el kell hallgattatni! S sorolja tovább magának, még mi egyéb dolga is van? Elbúcsúzni vagy legalább még elbeszélgetni vele, vagy ha erre nem lesz már rá idő, megtudni a címét Deleanunak, aki beavatta őt az ő sorsába, s ő csak megígérte, hogy majd ő is elmondja a magáét... De ez az ember félrehúzódtott, látta rajta, magába van esve, hullva, s restellte a maga bajával is zavarni. És megint a külső hang: lesz időd rá, ne félj! Még a ma este is itt van! Oda is pillant az ágya felé, valami kényszer mondatja, hogy menjen hozzá. Van egyéb is, ami eddig még akadályozta. Úgy érzi, hogy ez az ember messze fölötte áll. Rangban, tudásban, szenvedésben, mindenben... Mi vagyok én hozzá mérten? – kérdi magát. S mert látja, hogy épp újságot olvas, hát nem jön, hogy megzavarja. Ahogy a helyzetét érzi, látja vagy próbálja látni, egy Reményik-vers jut eszébe ebből a most még nála levő kötetből. A sorsváró madár.

Mint ahogy a vers szürkén gubbasztó kis madara ül az ágon, s ki tudja, hová néz parányi kicsi szemeivel, s úgy várja sorstalan sorsának beteljesedését, úgy várom én is azt a nem tudom mit, ami rám vár, ami az én jövőm.

„Ó, sose volt még sors ily tehetetlen,
Ilyen ügyefogyott.”

Sorstalan sors az én sorsom is. Szürke és sivár, s ha nem teszek valamit ellene, megérdemlem.

Megszólal a vacsorára hívó harang.

Talán az utolsó? Jön az utolsó vacsorám?

Közeledik az így is és úgy is. Mert ha nem enged el az orvosi bizottság, holnapután meg azután, azaz hétfőn már nem fogok menni vacsorázni. Be fogom jelenteni az éhségküzdelmemet. Ennyivel még beleszólhatok a sorsomba. Akár az önként vállalt éhhalállal...

Lidérces éjszaka. Nem tud elaludni, s még elbágyadni is nehezen. S ahogy kikapcsolna az agy, megszólal a gyár szirénája, ő is menne be, s valakik megfognák, megragadják két oldalról, s húzzák vissza. Engedjetelek, engedjetelek! S ismétlődik a kép, ha újra elszenderedik. Mindig-mindig fogják meg, s nem engedik, hogy bemenjen a munkájához. A többi munkások, köztük sok munkatárs, mind őt nézik. Újra és újra erre riad fel. Engedjetelek! Engedjetelek!

Engedjenek haza, engedjenek dolgozni, ezt fogom mondani itt is a bizottság előtt.

Reggel mintha ünnepre ébredne. Gyorsan rendbe teszi az ágyát, felöltözik, a ruháját is elsimítja, még ki is lép vele a folyosóra kicsit kiporolni. Úgy érzi, ünnepelőbe kellene öltöznie, hiszen véget ér – véget ér? Add, Uram, Istenem, hogy úgy legyen, érjen véget – ez a már harmadik hónapban tapodó raboskodás. Most úgy érzi, mintha már nem is tartozna ide! Mint egy külső világot, úgy nézi ezt a belsőt. Ahogy belép a takarítóasszony, s kitarja az összes ablakot, hazagondol, arra, hogy Babus is ki szokta nyitni sepergetéskor otthon az ablakot, mert hanem – szokta mondani – megtelik porral a ház. Aztán a kinyitott ablakhoz lépne, de a takarítóasszony megkéri, vagy dőljön vissza az ágyába, amíg rendbe teszi a szobát, vagy menjen ki. Ő az utóbbit választja, veszi a tisztálkodószereit, s kimegy a mosdóba. Ahogy megereszti a vizet a fehér porcelán mosdókagyló fölött, arra gondol, nálunk fele elmaradottabb a világ. Mi még a kútról vederben hozzuk be a vizet, nagy fazakakban melegítjük a kályhán, amikor fűrésztő nap van, s a fakádban fűrésztjük a gyermeksereget, vagy fürödnek meg a nagyobbak, s fürdünk vagy inkább fürödhetünk meg utolsónak, amikor erre is sor kerül, mi is. Mindig ott a kályhán zubogó utánpótlás, ha hűlne ki, fel lehet melegíteni. Sorra jönnek a gyermekek, aztán mi, nagyok. Babus az utolsó előtti... Amikor rákerül a sor, engem szemérmesen beküld, csak akkor szól,

hogy jöhetek, amikor már nagyobbára lemosakodott, s benne ül a vízben, megmoshatom a hátát... Ezek a legszebb pillanatok, megérinteni a drága testet, a szappanozás után ahogy súrolom, egy kicsit meg is masszírozom. Jól esik neki is, de még jobban nekem...

Itt megáll, képezeleg, s arra gondol, ma este, igen, mert szombat van, épp fürösztő nap, talán már részt is vehet a fürösztés ceremóniáján.

Én mindig az utolsó vagyok, mint a legkoszosabb, a gyárban akarva-akaratlanul rárakódik az emberre a sok por... Külön kinszenvedés minden hazaérkezéskor, hogy az olajos kezeimet tisztára tudjam „takarítani”. De erre ma nem lesz szükség, hiszen itt nincs olajos munka, semmi, itt már 68 nap óta csak döglődöm, nem csinálok semmit, csak eszem magamat.

Most valahogy búcsúzó hangulatba sodródott... Végül is két és fél hónapon át itt volt otthon – Isten őrizzen az ilyen itthontól –, de jók is voltak hozzá, leszámítva azt az első napi érkezést, s ami utána jött. Az orvosokról sem mondhat semmi rosszat. Különösen az utóbbi napokban, amikor több rokonszenv sugárzik a tekintetükből feléje. S el is határozza, bocsánatot fog kérni tőlük, ha netán-tán a kelleténél több gondot okozott volna nekik, s megköszöni a gondoskodásukat. Ugyanúgy az ápolóktól és nővérektől is...

Most domnu Balántól a raktárból kikéri a harisnyáját és az óráját. A harisnyát a kézmosó kagylóban alaposan megmossa, a melegítőben meg is szárítja, hogy rendben legyen, s tisztán vehesse fel majd. S az óráját a pénzes tárcájában biztonságba helyezi, s így jobban tudja követni az időt. S azt is ellenőrizheti, hogy a megszokott gimnasztikát mennyi idő alatt végezte el.

Istenem, meglátom-e őket ma? Vagy valaha? Ahogy ez a valaha gondolatban a nyelvére jön – csak gondolatban, mert a hangok benne szólnak, benne szövődnek szavakká, fogalmakká. Csak benne! Itt alig van kivel beszélni, minden beszéd belső, gondolkozás, felidézés... Ez is milyen jó volt, felidézni az életét, a gyermekkort, az ifjúságot, s azt a sorsdöntő pillanatot, amikor ott állt az Úr Asztala előtt, s kimondta az igent, amely azóta egész eddigi életét meghatározta.

S azt is érzi, a világot, a világban történeteket, ezt a rettenetes századot is, melyben élünk, s melynek már fele eltelt, sőt, több mint fele, mert már az Úr 1956. esztendejének októberében tapodunk.

Még jó lenne zuhanyozni is – de nincs meleg víz. Egy nagy elhatározással belép az egyik fürkébe, lenyomja a ruháit, s megeresztí a jéghideg vizet.

Csak az első cseppek borzongatóak, a következők már tyű, be jól esnek! Kint felejtette a szappánát, elállítja a vizet, s úgy csupaszon kimegy a mosdókagylóhoz, már ketten ott vannak, s vissza a fürkébe, alaposan lekeni önmagát, jól megsúrolja a koponyáját, a karjait, a csuklóit, lába szárát, a lábujjak között külön is végigviszi a szappanos ujjait, hogy tisztán álljon „az Urak színe előtt”.

Aztán vissza a szobába, izeg-mozog ott is mindenki, egyesek mennek a törülközőjükkel a mosdó felé, mások onnan érkeznek vissza. Még a nem tiszta gondolkodásúak is tudják, hogy ez reggeli kötelességük. Még Savu is megy a diaboljaival küszködni, s a fejről jóformán soha le nem kerülő se nem sapka, se nem kalap, hanem ráhúzható csepesz is lekerül, s a köpdöső-üvege is ott marad az éjjeliszekrényén, úgy megy megtisztulni! Ahogy nézi ezt az embert, arra gondol, ez az egyetlen beteg itt, akire igazán ellenszenvvel tekint. Ellenszenvvel és idegenkedéssel. Egyszer az ő kérésére vagy panaszára tették el másfele, de aztán – hogy, hogy nem – látnia kellett, hogy csak visszahozták egy másik ágyba, amikor az megürült, s azóta itt van újra, visszakérült. Most, ebben a pillanatban önvádat is érez, ez az ember is ember, olyan amilyen, s nem tehet arról, hogy rémlátomásai vannak, hogy ostobaságok sereglenek a fejében, hogy valamitől megbolondult szerencsétlen... Hogy miniszterségről álmodozik? Amit megérdemel, mert hát a rasszisták ellen háborúzott, s legyőzte őket, s ezzel jót tett az egész országnak, a mi szocializmusunknak. Jóformán „korhoz illő” a képzelgése is. Egyszer megkérdeztem, hogy kik azok a rasszisták, akiket ő legyőzött. Úgy nézett rám, mint egy hülyére. Szemmel láthatólag maga sem volt tisztában azzal, hogy kiket is győzött le. De azt a bizonyos ellenségképet is a kommunizmus nagykönyvéből vette, mert hát ugye ez a társadalom valósította meg a teljes egyenjogúságot, s szüntette meg a rasszizmus szörnyűségét, ami különbséget tesz ember és ember, faj és faj között. Joggal érzi hát Savu elvtárs – furcsán hangzik ez így, hiszen itt, a világnak ezen az elrekesztett sarkán megmaradtunk mind uraknak, nekem is azt mondják az orvosaim, domnu Vágó, neki meg domnu Savu. Pedig ő elvtárs, igazi, felvette a harcot és legyőzte azokat a rettenetes rasszistákat, s bizonyára valahol valamiféle paradicsomi állapotot teremtett meg. S ahogy ezt végiggondolja, világosodik meg előtte: talán ezért, de mindenképpen ezért is annyira ellenszenves, mert ő itt az egyetlen szocialista ideológus, aki még ráadásul a ranglétra felső fokára is akar jutni. Miniszter akar

lenni! Gheorghiu-Dej elvtárs mellé akar jutni! Menjen a francba! Azaz hát: ember, ember... Hol vagy, ember? Hol van az ember a világból is? S hogy lehet, hogy valakinek ez legyen az álma? Megint előnti az undor, ahogy arra gondol, hogy a nyolc vagy kilenc atyaisten képe közé felkerül majd a falra domnu Savu – azaz Savu elvtárs, mert hát ott csupa elvtársak vannak – csepezsapkas –, másképp el sem tudja képzelni – képe is.

Savu úr jön vissza a fürdőből. Egyenesen a köpő-üvegéhez megy, nagyot krárog, s egy hatalmasat köpik bele. Gyurinak kavarog a gyomra. A Savu köpésétől, de lehet, nem is attól, hanem ettől az új világtól, melyet ez az ember a miniszterségével felidéz benne, s melynek kupolája felmagaslik valahova. S ott fent, a magasba nyúló trónokon ülnek mint főelvtársak, az emberiség hóhértjai. A legnagyobb hóhért, Sztálint már elvermelték, azaz: üvegkoporsóba helyezték a másik szent, Lenin elvtárs bebalzsamozott hullája mellé. Ott, Moszkvában meg is lehetne nézni őket. Miután annak rendje és módja szerint végbement az utódlás harca, az első boldog utódot, Malenkov elvtársat félretaszította az erősebb elvtárs ("mindig az erősebb kutya...."), Hruscsov, s most ő a főelvtárs. Épp a közelmúltban volt Londonban, fogadta a királynő is, s itt az előbb jobbra-balra figyelő „ellenséges gondolkodású” emberek suttozva terjesztették, hogy amikor mutatkozott be: Hruscsov vagyok, a királynő azt hitte, hogy elprüsszentette magát, s úgy válaszolt, hogy „Egészségére”!

A reggelire hívó harang mozdítja el az ablak mellől, ahol eddig a tájba tekintőn álldogált.

„Utolsó reggeli!” Nincs ennek olyan súlya, patinája, misztikája, mint ama utolsó vacsorának. Nincs ott mögötte Krisztus arca, a Megváltóé, megrendítő szavaival. „Vegyétek, egyétek! Ez az én testem, mely ti érettetek megtöretik; ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Hasonlatosképpen a pohárt is vette... E pohár az új szövetség az Én vérem által! Ezt cselekedjétek. Mert valamennyiszer eszitek e kenyeret és isszátok e pohárt, az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljövend.”

És törik a testét, ontják a vérét nap mint nap ma is. Gyilkos kor. Embertelen és istentelen. De a kettő együtt kell hogy járjon. Az Isten szívébe dőlt kardról még csöpög a vér! Ahogy a reggeli falatjait magába veszi, s ahogy rága a kenyeret, mind Krisztus arcát látja mögötte. És

amikor a teás csuprot ajkához emeli, Krisztus vérére gondol. Majd arra, ha úgy adódik, hogy fogja bírni étel és ital nélkül. S erre születik meg a gondolat benne, talán a túléléshez fontosabb az ital, azt – ha mértékkel is – el fogja fogadni. Egy önkéntelen mozdulattal megcsípi az oldalán a frissen, itt megvastagodott háját. Van miből leadni! Van itt tartalék! Nem kell, hogy én éhen elpusztuljak. S ha igen mégis? „Uram, legyen meg a te akaratod, ámen!”

Most még ehetik! Eszik is, úgy, mint aki tudja, hogy nem csak mára, holnapra, és ki tudja, hány holnaputánra is eszik!

XXVII. Inkább meghalni

Amikor az orvosi viziten Hossu főorvos feléje fordul, s úgy közli, hogy jövő szombatra halasztották a komisszió összehívását, sápadtan, de határozott hangon jelenti be:

– Hétfőtől éhségiharcot folytatok!

– Mit?

– Éhségiharcot. Nem veszek magamhoz ételt addig, amíg az én ügyemet – itt javít – az én sorsomat meg nem oldják. Nem állhatok meg az Úristen színe előtt, ha nem viselem gondját a családomnak, gyermekeimnek. Isten előtt felelek értük. Boldogságot adott velük a Jóisten, de felelősséget is. Nem akadályozhatnak meg abban, hogy a felelősségemet teljesítsem.

H. doktor megkérdezi:

– Jól meggondolta magát?

– Meg!

– Azzal úgysem segít... Továbblép, de megáll, s visszafele fordulva mondja:

– Nem a mi kezünkben van a maga sorsa. Jól gondolja meg!

– Tudom, Isten kezében vagyunk valamennyien.

Látszik, hogy az orvosnak lenne hozzáfűzni valója, de hallgat... S a vizit a következő betegnél folytatódik.

A szó kimondatott hát.

Éhségiharc...

S a magyar ember, amit kimond a száján, azt meg is tartja. Ez erkölcsi kötelesség. Ezt örökítették ránk az évszázadok.

Most szombat délelőtt van. Két nap alatt fel kell készülnöm lelkileg arra, hogy amit kimondtam, illetve bejelentettem, ahhoz tartsam is magamat. Egyelőre még ehetem, s enni is fogok. Már azért is, hogy jobban tudjam majd elviselni a nehezen elviselhetőt. Hogy az milyen, már van tapasztalatom ama szomorú emlékü földvári meghurcolásból. Tudom, mi az, hogy éhség, hogy egyebet nem látsz, csak mind olyan falatokat, amelyek neked valamikor jól estek, s most csak elérhetetlen álmoként lebegnek a szemed előtt. Akkor ott egyébről sem beszéltünk, csak ezekről a zsíros falatokról, a jó sült disznóhúsról, vagy a nagy darab kolbászról, a jó véres-hurkáról s a mellette feltálalt savanyú káposztáról, s nyomtatóul a finom

krémes tésztáról... Mondtuk, s korgott a gyomrunk s majdnem-majdnem csepegett a nyálunk, s mindig-mindig gyötört az éhség, s gyötört a szomjúság. Nem is tudom, melyik a rosszabb. Talán még különbséget sem lehet tenni köztük. A szomjúság ugyanolyan szörnyű... Volt, amelyik a vizeletét fogta fel a kulacsába, s abból is csak meg-megérintette a nyelvét, amikor már úgy érezte, hogy nem bírja. S ehhez még gondold hozzá, hogy az embertelenség is még fokozottabban megnyilatkozik benne. Mert tudod azt, hogy az étel azt étel, érték, azt elő is kell teremteni. De a kút ott van az udvaron, ihatnál, és az embertelenség nem engedi, hogy igyál. Mert te halálra kiszemelt vagy, neked el kellene pusztulnod, és mi azért vagyunk itt, hogy te magadtól pusztulj el, ne mi legyünk a gyilkosaid. Mindezek az emlékek kavarnak, aztán ágaskodni, zakatolni kezdenek benne. Feltörtek, felelevenedtek, a szó szoros értelmében fájni kezdtek. Órákon át, ahogy a tényt kimondta a száján, nem tudott másra gondolni, csak arra, hogy hogy is volt, mint is volt, és hogy most jönnek a nehéz napok, és helyt kell állni... Az ételre hívó esti kongatás valósággal felriasztja magába-esettségéből, annak csendjéből és gyötrelmeiből. Ami az észben van, vagy valahol a lélek mélyén elrejtve az emlékek között, az szembekerül a még fordított mával. Mert a ma még fordított volt. Mehetett ki, ott a terített, minden jóval megrakott asztal. Azt az egyet el kell ismernie, itt rendesen adnak enni. Becsületes a koszt, az ellátás. Most is valami finom savanykás csorba után főtt tészta van jó adag hústokánnyal. Mi otthon nem ebédelünk ilyent. S mikor már az esti asztalnál ülnek a hússal jól megrakott lecsós vacsora mellett, hazagondol. Nálunk estére elég sűrűn van sült krumpli aludt tejjel. Kimorzsoljuk a burkából a krumplit a tányérunkra, megsózzuk, s nyakon öntjük aludt tejjel, annyival, amennyi jut. Mert krumpli az van általában, s tej is van, de azt beosztással kell venni. Annyi van, amennyi van. De bármennyi is van, jó, finom... Máskor puliszka is szokott lenni esténként, első fogásként tejjel, aztán nyomtatásként egy kevés túrós... Vagy 2-2 híg tojás mindenkinek, vékony rudakra vágott kenyérrel mártogatni lehet belőle addig, ameddig tart. De hogy hústokány vacsorára? Nem is emlékszik, hogy otthon valaha lett volna. Vagy inkább jutott volna. Ha hús, legfeljebb amerikai csirke. Na mit eszünk vacsorára? A gyermekek már érezték a szagról, vagy látták is a készítését, kórusban üvöltöttek: amerikai csirkét. S az amerikai csirke is tulajdonképpen sült krumpli volt, csak sajátos megkészítéssel. Előbb Babus meghámozta a nagyobbacska krumplikát, aztán hosszan, fekvő formában

kettévágta, berakta sorban a fél-krumplikat a serpenyőre, aztán tyúktollal megolajozta vagy késheggyel megszírozta, mikor mi volt, azzal, majd megsózta s meghintette köménnyel. Ha volt, esetleg szalonnadarabkákat rakott rá, egy pici őrölt paprikával is megszórta, majd be a lerbe. Ott finom piros héj képződött a „csirkecombokon”, s ami igaz, igaz, fejedelmi eledel volt. Hogy a név honnan jöhetett? Csak „családi” huncutság volt, vagy más szegény embereknek is eledele, sohase tudta. Ette már gyermekkorában is, s Babustól tudja, hogy ő is nálunk tanulta meg, otthon nem „öltek” erre a célra csirkét.

Ezeket merengett, ezeket gondolkozott a tele tányérja mellett. S mi tagadás, állandóan az is benne volt, hogy fogja bírni. Mert: bírni kell, hanem nem érhet el célt.

Megdöglöm inkább, de itt tovább nem maradok. Temessenek el, vagy... engedjenek ki! Annyira sorsa gondolatai kötötték le, hogy valósággal összerázkódott, amikor a még meg nem evett ételének a jó felével már-már elhúzták a tányért előle. Valósággal reflexszerűen kapott utána, s nagy gyorsasággal kezdte falni. Még hogy ne egyem meg az ételt, mondta – inkább magának – méltatlankodva. S egy második csupor jó citromos-cukros teával nyomtatta el... Még egy kevés maradt a porcelánkancsó alján, azt is utánatöltötte, s jóízűen lenyelte azt is. S egy kicsit bosszankodott, hogy ételt is vittek el, s ő elmálészájúskodta, hej, pedig holnapután ilyenkor biztos már ki sem fog jönni, hanem bent, az ágyában fog sanyarogni az elmaradó vacsora gondolatával...

Vágó György hát hivatalosan is bejelenti – amennyiben hivatalosnak számít, hogy saját osztálya főorvosával is közli –, hétfőtől, az ottléte 77. napja reggelétől éhségarcot folytat azért, hogy engedjék végre haza!

Vasárnap reggel szinte ijedten ébred: Nem ehetem! Aztán tisztázza magában: ma még igen! Ma még csak vasárnap. Nem a 77., hanem csak a 76. nap. De így is szörnyű! Két és fél hónapja!!!, hogy itt vagyok. Két és fél hónappal ezelőtt láttam utoljára az asszonyomat s búcsúztam a tekintetemmel a gyermekektől. Az asszonyom állt a lépcsők tetején, nézett utánam, s amikor visszafordultam, integetett! Akkor sem tudtuk, mennyi időre búcsúzunk, de abban voltunk, hogy nem több mint 2 vagy 3 napra. Emlékszem a pillanatra, amikor be kellett fordulnom a sarkon. Még megálltam, néztem a fejedelmi nőt, aki az enyém, néztem–néztem–

néztem nemcsak a szememmel, de a lelkemmel is! Istenem, minden búcsú fájdalmas! Minden elszakadás fájdalmas! Mintha a szívedben szakadna meg valami! Amikor már végleg eltűntem, az új cél, hogy sietnem kell, nehogy elkésssem, picit elvonta a figyelmemet, vittek a lábaim, átvette egy picit a fájdalom helyét az izgalom is, hogy vajon mi vár rám, mit fogok élni, látni, kiket fogok megismerni!? Minden út titokzatos is, ismeretlen tájak, ismeretlen emberek felé indulsz. S benned van a megismerés izgalma is. Kilépsz ismert környezetedből, s új világ fog kitárulkozni előtted! Új városok, új templomok, épületek, másfajta gépek csattogása, s másfajta emberek a maguk gondjaival. És a dombok, a hegyek. Oly szép ez a haza, ez a föld, a mi földünk... Ahogy már döcögött velünk az út, hol ezen, hol azon merengtem el. Ezen, ami itt van előttem, körülöttem, és azon, ami otthon maradt. Hogy most szirénázik a gyár, kezdődik – és nélkülem kezdődik – a munka. Hej, mennyire össze voltunk nőve azzal is! Amióta először léptem át a gyár kapuját, 25 év telt el, „megrakodva gonddal és örömmel”... Huszonöt év, az idő hogy lejár! Cserebogár, sárga cserebogár. És megjelenik lelke képernyőjén a költő arca is, akinek összesen 26 évet adott a sors. 26 év gondot és 26 év örömet. Minden abba a 26 évbe kellett, hogy beleférjen. Az ő csodálatos teremtetett költői univerzuma is! Bele az az estéje otthon, bele Etelke is, akinek cipruslombok övezték a sírját, és bele Júlia, akivel megérte a meleg nyarat, és nélküle meg a télt, a hideg télt. És meg a szeptember végét, és meg a szörnyű időt, s azt, hogy a „szörnyűség mind egyre nő”, amikor „talán az ég megesküvék, hogy a magyart kiirtja”.

Petőfinek megadatott, hogy az egész nemzet sorsát felvállalja, írja. Nekem csak ennyi, hogy a munkámat végezzem, hogy megszeressem az én lelketlen gépeimet, melyeknek mégis volt lelkük, volt egyéniségük, volt szíve-dobbanásuk, s melyeket meg is simogattam lopva, senki nem vette észre, de megsimogattam mindig, ha meg tudtam birkózni a bajaikkal, s talpra tudtam állítani a betegségükből... Ilyenkor mindig büszke is voltam. Büszke arra, hogy értem a hangjukat, s mint a jó orvos, ki tudom tapogatni a bajaikat.

Jaj, csak ne ide kellett volna megérkeznünk ama 76 éjszaka eltelte előtti napon. Mert azóta mind újabb és újabb éjszakák sorakoznak az életemben. Hogy itt egy a kinti világtól különböző más vegye kezdetét. Mely csak annyiban más, hogy másképp abnormális, mint a kinti, s talán az emberrel is egy kicsit többet törődnek, mint odakint. De az ember ott nem ember,

itt meg nem tud ember lenni. Bábu vagy, kiszolgáltatott báb, megfosztva még attól a látszat-szabadságotól is, mely kint egyszerre szabályozta és gúzsba is kötötte lépteidet.

Ha hallom, sem hallhatom meg holnap reggeltől a déli, esti, majd reggeli harangszót, mely az asztalhoz hívja e ház szerencsétlenjeit, a beteg világ beteggé tett betegeit.

Idő, idő! Miért visszafelé haladsz?

Miért nem előre mész?

Vagy itt, nálunk az előre is visszafele van?

De nemcsak itt, kint is! Ott is megyünk visszafele. Már ott vagyunk a rabszolgaságnak egy a régítől különböző, de ugyanúgy kegyetlen és ugyanúgy embertelen korszakában.

Nem is tudom, akkor is szabadnak mondta az embert a világ? Talán nem. Nem mondta senki Spartacusnak, hogy ő szabad. S ahogy mi, úgy vágyott ő is a szabadságra. Mert az ember arra vágyik mindig, hogy haladjon a világ. S ha nem előre, hanem visszafele megyünk, akkor most egyszerre több ezer évet léptünk vissza. Vissza – egy hatalmas lépéssel – oda, ahol kétezer évvel ezelőtt voltunk. Ám ennek a ma megelevenedő, megelevenített múltnak ráadásul még azt a nevet is adták, hogy boldog jelen. Vagy azt, hogy szocializmus.

Gyuri számára egyetlen jó volt, egyetlen biztató reménység – neki, az olvasó embernek, aki nemcsak olvasott, hanem tanulni is akart a szellem értékeiből, s hitet is merített belőlük, annak hitét, hogy: az ember alapjában jó. Szép, hogy embernek születünk! Ám azt már saját szemével látta, saját eszével fogta fel, hogy valami történt. Valami, ami igyekszik mássá tenni minket. Nemcsak a külső rend, a lelkek rendje is felborult. Félelem üli meg a lelkeket. Az utcán, a kertben, a gyár gépeinek a zúgása közepette, mindig és mindenütt.

Itt is! És hirtelen felerősödik annak a másiknak az elvesztése fájdalma.

Itt nem zúgnak a gépek! Már 76 nap óta nem zúgnak! Kiragadtak onnan!

Ott se volt jó, itt se volt jó, sehol se volt jó, jó, jó, jó...

De ott jó volt! Ott a nap nagy részében így vagy úgy boldog voltam... Így, mert végezhettem a munkámat, s annak a munkának eredménye is volt, vagy úgy, mert a családommal lehettem, játszadozhattunk, örülhettünk egymásnak. S ha már elcsendesedett körülöttem a munka zaja, a könyveimnek is örülhettem, melyek ugyanúgy széppé tették az

életemet. Még akkor is így volt ez, amikor arra kellett gondolnom, hogy
kint a bajuszos sztálinok, a munkássapkás gheorghiuidejek vagy – mi itt a
„szomszédos demokratikus ország” sorsát is állandóan számon tartottuk –
kövér, mindig mosolygó arcú rákosimátyások uralják a világot...

Jó volt, mégis jó volt. Az egyén lehet boldog még úgy, ha hagyják...

Igen, ha hagyják! Még úgy is csak akkor! Mert ha rád dobja a kor a fojtó
lepedőjét, vége, vége még annak is.

Nekem engedték egy ideig, hogy boldog lehessenek...

Istenem, hát már egyszer szabadíts meg innen! Ebből az egymást urazó
környezetből. Vajon még meddig ígéretik a szabadulást? Elég volt már a
jóból.

Ahogy így a múltba tekint, és folyamatosan néz, néz az időbe, azt veszi
észre, valaki az ágya mellett áll.

Félve emeli fel a fejét, hogy ki lehet az? Hát Deleanu.

– Min gondolkodik? – teszi fel a kérdést.

– A boldogságon... No meg – fűzi hozzá – Sztálinon és Gheorghiu-
Dejen – ugrik ki belőle hirtelen, úgy, hogy még őt is meglepi.

Ez az ideg-ember, akinek arcán az emberség, a tisztesség, de rajta a
megviseltség is, a lélek szenvedésének a súlyos nyoma is, szemmel láthatóan
elbizonytalanodik. Nem meglepődés, ami az arcára ugrik, hanem inkább
zavarodottság. Áll egy pár pillanatig, mint akinek földbe gyökerezett a lába,
aztán elsomfordál. Gyuri érzi, hogy ő szabadabb, mint ez az ember. Ő még
Ott nem járt, csak Itt. Őt még nem ütlegelték, nem ültették vallatószékekbe,
nem ütöttek fel szeget a körme alá, nem rúgták a heréjét, ő – ehhez az
emberhez viszonyítva – nem tudja, hogy mi a szenvedés. Meg is restelli
magát, szeretne bocsánatot kérni tőle. De miért? Épp ettől az embertől, aki
már megszenvedett azért, hogy gondolkozni mert, jobban, sokkal jobban,
mint ő. De hogy? Tán csak nem tételezi fel róla, hogy be akarta ugratni?
Ahogy átnéz a szobán az ágya felé, látja, előbb háttal áll neki egy ideig,
aztán megfordul, lopva feléje pillant, s leül az ágyára. Leül, s magába esik...

De hát nem akartam rosszat neki!

Odakellenemenni! Megnyugtatni! S már érzi, tudja, hogy ebben a világban
ilyen dologban nincs megnyugvás, nincs lehetőség a megnyugtatásra. Itt,
a félelem birodalmaiban, ahol mindenki fél mindenkitől. S főleg az ilyen
embereknek van okuk félni. Akik már megjárták az Ottant is, s joggal

tételezik fel, hogy az Ott árnyéka ide is bevetődik. Most bizonyára az is gyötri, gyötörheti, hogy ő, bamba, túl sokat mondott el nekem magáról.

Most ezen vívódik, érzi, hogy szólnia kellene valamit, de ahhoz fel kellene állni, oda kellene menni, kilépni magából, átlépni egy más ember világába, amelyik messze van tőle...

„A Szíriusz van tőlem távolabb, vagy egy-egy társam, jaj, ki mondja meg?” Milyen csodálatos, és mennyire igaz!

Nem tud cselekedni...

Csak mikor megszólal a megváltó hívó harangszó... Hívó az utolsó vacsorára...

Tegnapelőtt is reméltem, hátha az lesz az utolsó vacsorám.

Most már tudom, hogy ez, holnap, holnapután nem fogok menni vacsorázni... S az is lehet, hogy nem olyan könnyen hagyják az embert ily módon meghalni... Itt van perfúzió, s bevetnek mindent, ha szükség van rá... Mert ezekben a kórházakban párhuzamosan van jelen Az és Ez. Az Az titokzatos, ismeretlen, nehéz belátni mögéje. De az Ez: hogy az életért mindent meg kell tenni, az még itt, az ember intézményesített gyógyító-mentő helyein megvan. Nem felejtí el azt a pillanatot, amikor az előtte megfulladt fiatal embert menteni akarták. Mindent megtettek érte. Itt volt, idesereglett a kórház teljes mentőhada, s ahogy fejfelé tartották, rázták, passzírozták, majd levegőt fújtak a szájába, s amikor minden hiábavalónak bizonyult, csak akkor törődtek bele, hogy meghalt. Ilyen szempontból ez a bent különb a kintnél. Vagy a kint „eszmétől” átitatott részeinél. Ott: döglj meg! S ha ott állsz a sír szélén, még egyet lökünk rajtad, hogy hamarabb essél bele. Ott semmi az ember. Itt még roncsaiban is, pusztulásában is valaki.

Ahogy megy kifelé, mielőtt elfoglalná a maga helyét, odaszól Annak az embernek:

– Most jövök utoljára vacsorázni. Holnap megkezdem az éhségiharcot.

Valószínű tudott róla, nem lepődik meg, csak megjegyzi:

– Szomorú! – és továbblép.

Ennek a szomorúnak a hangjával a fülében foglalja el a helyét, és töri meg az Úr testét...

Alig tud enni, nem csúszik az étel...

Pedig...

Este, te utolsó, még a magad módján megszokott, szabadíts meg ettől a bennem levő nyomástól!

Éjszaka, te, aki annyiszor megnyugtattál már, megszüntetted a zaklatottságaimat, visszaráztál normális emberi lelkületembe, szabadíts meg ettől az abnormitástól, mely most átszővi, áthatja egész lényemet. Ébredjek holnap megnyugodva.

Istenem, add, hogy így legyen!

XXVIII. Az akaraterő próbatétele...

Az egyik ágyban új beteg van. Motyog magában, vagy inkább magának beszél. Összefüggéstelenül mond, mond, mond... Bejön az ápoló, látja, a többiek aludnának. Odamegy, nem szól, csak megfenyíti – mint egy gyermeket –, s erőteljesen megszorítja a kezét. Az láthatóan megszeppen, s értelmetlenül kezd bámolni a levegőbe!

Közben-közben az étel is eszébe jut, de egyelőre nem veszélyesen. Van miből „táplálkozzék”, még nem is baj, ha lead a hájából. Otthon soha nem gondolt arra, hogy mennyit egyék, csak olyan mértékben, hogy az igazán jó falatokat megvonta magától, de nem is kívánta nagyon azt, hogy ihajtyuhaj, enni, zabálni. A probléma egyszerűen nem volt probléma számára. Megvolt a házi rend, a legjobb falatokat a gyerekek kapták, nekik az jutott, ami jutott, de ezt soha nem érezték veszteségnek. Olyan természetes volt ez, mint a nap felkelte vagy a hold lenyugvása. Az este és a reggel, a tél és a tavasz. Ha gondjuk volt, az a család gondja volt, nem a saját zabálásuké. Sem a Babusé, sem az övé. Most egy ideig él ebből a „nem probléma” állapotból. A napi két deci vizet eleve „vállalta”, hogy az milyen kevés, majd csak második napon kezdte érezni. Amikor épp csak megérintgette a nyelvével a poharába előkészített vízecskét, amikor már nem bírta nélküle, akkor, de igyekezett inkább másra gondolni. Ami viszont nagyszerűen ment. Mintha nem lenne az itt, s ő száguldana valahol a kor szárnyán, az idők szárnyán. Ekkor, ittléte 77. napján – amikor már túl volt az első önmegtartóztatáson, az első „nem reggelin” – fogalmazta meg magának:

Be kell ismernem, „jó helyre” kerültem. Otthon negyedét sem láttam annak, amit itt, vagy amit innen látok. Otthon az egyéb gondok kötöttek le, itt egyéb gond nincs, ha csak most az éhség nem lesz az, lehet gondolkozni. S vannak igazságok, melyeket nem a szemeddel, az eszeddel látsz meg. Nem csak a szemünkkel, az eszünkkel is látunk, láthatunk, kell látnunk, és hallunk, hallhatunk, kell hallanunk. Főleg azokat a dolgokat, melyek a szemünktől és a fülünktől elzártan játszódnak le, de lejátszódnak, és amelyek mégis meghatározó jelentőségűek. Ki gondolt arra otthon, hogy mi történt 1789-ben vagy 1848-49-ben? A legtöbb munkásnak álmában sem jut eszébe, hogy egyáltalán érdekelje ez, nemhogy erről gondolkozzék. Az ő dolga, hogy a munkáját végezze – és hogy –, a felszínen tudjon maradni, esetleg haladni tudjon a munkahelyén. Megkapja szerény fizetését.

Nem elég ehhez sem a szakmai tudás, a munkaszeretet és munkabírás. Helyezkedni kell ehhez is, s ha lehet – nyalni kell ehhez a talpakat is. Miért ne, ha pénzzel jár?

Csak színleg mondják átkosnak a pénz uralmát, ez a szocialista paradicsom mellett, hogy bitófa-függő, pénzfüggő is. Mint talán már az ókori Róma óta minden-minden. Csak színleg ellenség a gonosz „élődsi, burzsoá és tőkés”. Talán ez a híres ének is rendelésre született. Pénzen rendelték meg az élősdik, a burzsoák és tőkések, hogy így biztosítsák a világ „másik fele” fölötti uralmukat is.

Vajon hülye vagyok, hogy ilyesmiken gondolkodom? És hogy ilyen következtetéseket vonok le? Otthon talán efféle nem is mernék. Más lapra tartozik, hogy nem is tudnék, nem is tudtam volna. De hogy idehoztak, itt már úgy vagyok felügyelet alatt, hogy nem vagyok felügyelet alatt. Legalábbis én úgy hiszem. S itt ezt az egyet – szabadon vagy legalábbis egy picit szabadabban gondolkozni – lehet. Furcsa helyzet ez is. Ez itt egy „szabad világ!” Azok kerülnek ide, akik eleve elvesztették az eszüket. Tehát ilyen szempontból „védett hely” ez. Legalább addig, amíg itt vagyok. Feltehetőleg innen nem kell beszámolnom arról, hogy mire gondoltam, mikre mertem gondolni, mert ugye hivatalosan elvesztettem az eszemet, s amúgy sem tudnék gondolkozni, vagy ha igen, csak hibásan. Itt senkinek nincs esze, azért nem kell felügyelni azt, ami nincs. Hogy miről álmodik, álmodozik, mire gondol, azaz hogy tud-e egyáltalán valamire gondolni... Ilyen szempontból vagyok itt szabad! Szabad álmodó, szabad gondolkozó. Forgathatom magamban az idő lapjait, s olvashatom róluk a mit és miért sorait, s hozzátehetem, fűzhetem azt is, ami arra a gondolatképernyőre kivetítődik...

Tudom Terez nővértől, megjárta ezt a helyet az a szerencsétlen ügyvéd is, akinek a megbocsáthatatlan bűne az volt, hogy 1940-ben, a magyarok bejövetelkor beszédet mondott. Kifejezte népe örömét. Tehetséges, mindenkin segítő jogász volt. Azt is számon tartották róla, hogy az igazságukért harcoló becsületes, egyszerű emberektől nem vett el ügyvédi jogdíjat. Ezért a szegények ügyvédének is nevezte a nép. Nos, ahogy visszajöttek felszabadítóink, felelnie kellett bűnéért, bűneiért. Elhurcolták, s addig ütötték, verték, amíg elvesztette az eszét. Legelőször idehozták mint eszét vesztett szerencsétlent. Meggyógyítani nem tudták, s városa

szerencsétlen bolondja lett. Ment az utcán, odalépett az ismerős jövőmenőkhöz, s mondta mint egy beidegzett rögeszmét: Lehullnak már a vörös csillagok! Lehullnak már a vörös csillagok! Ennek bizony politikai színezete is volt, még elagyabugyálták néhányszor, de hát a bolond nem azért bolond, hogy meg lehessen vele értetni valamit, ő csak azt mondta, csak azt tudta mondani, ami a lelkébe beivódott. Még akkor is, amikor ütötték. Hogy lehullnak már azok a vörös csillagok... Megmaradt szálla a hatalom szemében, de nem sok időre megszabadultak tőle. Magányos ember volt, nem tudott magáról gondoskodni, s egy hideg téli éjszakán megfagyott.

Mennyi kín, mennyi nyomorúság a világban. Tönkretett sorsok, életek.

Így, ahogy néz az időben, mintha egy sorban vonulnának a csak általa ismert tönkretett emberek, tönkretett életek. A hülyévé vert ügyvéd mellett ott jön Lajos bácsi, aki nem is tudom, hányadik – emlékszem, akkor tízhónapos – megkínzása után meglátogatta édesanyámat. Akkor engedték ki a börtönből, haza csak délután volt autóbusza, s eljött hozzánk. Én nyitottam ajtót neki. Megmaradt a kép bennem, ahogy áll ott a görnyedt hátú, megkínzottságában is szelídséget árasztó arcú öregember. Aztán ül a széken, s valósággal ki kell sajtolni belőle a szavakat, hogy mondjon valamit arról, amit átélt. Tavasz volt, 1946 tavasza, s ez az ember az elmúlás érzését keltette bennem. Tudtam én is, hogy az a fajta birtokos volt, aki együtt dolgozott a 2–3 napszámosával, tisztelte az embert, s őt is tisztelték az emberek. Látom a szikár, szíjas arcot, úgy, ahogy néz maga elé, nem vádol senkit, de ahogy itt ül, ő a vád az embertelen korra, melynek a legnagyobb ellensége az emberség, az emberi jóság, a lelki tisztaság.

Egyszer – már az államosítás után – a gyár végén egy új csarnokot rabokkal építtettek.

Egy magas őrfülkében ott állt a fegyveres, s lent dolgoztak az emberek. Én megálltam a szögesdróttal elválasztott rész közelében, s néztem ezeket a rab-munkásokat. Nem valami gonosztevők, valami betörők, nem csibészek, hanem falusi emberek mind, szürke, lábszárra tapadó posztónadrágban csákányolnak, lapátolnak. Egyenként vettem célba, figyeltem, s próbáltam megfejtetni az arcokat, tudva azt, hogy azok a lélek tükrei. Gondterhelt arcok, becsületes emberek rab-arcai mind-mind. Ők a rabvilág, a rablóvilág rabjai, akik a becsületességükért vannak itt. Légy aljas, s akkor szabad lehetsz! Légy rabló, tolvaj, törd fel az otthonok csendjét, nyugalalmát, s akkor te diktálhatod a rendet.

Hát lehet ez? Ide fajulhatott a világ? Hogy bűn a becsületesség, bűn a munkában meghajlott hát, az, hogy egy életen át dolgoztál, küzdöttél? Fegyveres őr áll a magasban, s ugyancsak fegyveres hajcsár a közeledben is. Azokat őrzik, akik nem szorulnak őrizetre, s azokat hajtják, akiket nem kell hajtani, és azokat alázzák meg, akiknek munkában, tisztességben telt az egész életük.

Újra megjelenik bennem Lajos bácsi arca. Megromlott a látása – mondta –, mire édesanyám: hát csináltass szemüveget!

Én? Ami még hátra van, eltelik így is – mondta. Mondta az akkor alig több mint 50–55 éves ember. És eltelt, mert pár hónap után mehattunk a temetésére. Nem csak a test, a lélek is megöregedhet. A becsületesség bűnét megszenvedő ember lelke. Azt kell elviselned, hogy léted a bűn. S azért kell szenvedned, hogy ember voltál mindig.

Már az ebéd is eltelt. Nem érzek semmi éhséget. Még szomjúságot sem. A két deci vizemhez sem nyúltam hozzá eddig. Zsong körülöttem a világ, és a világ bennem is zsong. Ha valami fáj, akkor az a világ. Hogy az miért ilyen? Miért kell nekem itt lennem? Mintha a végtelenségben lenne minden, ami nekem szép, ami nekem drága. Az Enikő fájdalma, akinek – ahogy írja – „levezik a térde”. De hát ez szörnyű! Hát nem lehet segíteni rajta? S a Babus fájdalma, akire egymagában zuhantak a család gondjai. Ahogy behunyom a szememet, őket látom... Az ő arcukat, az ő mozdulataikat... A három nagy a leckéjét írja, a négy kicsi a földön játszik. És én azért nem eszem, hogy végre láthassam őket. S minden-minden, ami velük és ami velem is történik, ma, most történik, ebben a korban, amelyre mintha hatalmas betűkel lenne kiírva:

NE GONDOLKOZZ!

Én azt a bűnt követtem el, hogy gondolkozni mertem. Így kell nekem! Itt a helyem a gondolkozni nem tudó emberek között.

A kor igazságai, vagy azok az igazságok, amiket az én hibás agyam hisz, lát vagy kikövetkeztet a hajdan és most látottakból. Szocializmus... „A termelési eszközök közös tulajdonán és a kizsákmányolás megszüntetésén alapuló állami és társadalmi rendszer, melyben az elosztás az egyén munkájának mennyisége és minősége alapján történik...” – tanították a marxista tanfolyamon, melyre a mestereknek kötelező volt járni... Hadd boncoljuk... Közös tulajdon... Van ebben valami... Egyszerűen

értelmezve: nem a tiéd. Semmi sem a tiéd. Hanem közös. A „közé”. Egy fikció ez, amit te, egyén mondhatsz, szajkózhatsz, valójában sem cáfolni, sem igazolni nem tudod. Megfoghatatlan. Aztán: kizsákmányolás... Kizsákmányol – elorozza, elveszi a zsákmányt, amit hajdan – a szó és fogalom kialakulása korában – még zsákba zsákmányoltak és vittek. Akkor még kisebb stílűen ment a játék. Ez az -ás, -és végződéssel elvonatkoztatott szó még értelmezhető is. Valami olyasmit jelent: világ, ahol elzsákmányolják, azaz elveszik a javakat. Ha magukra mondanák, egy az egyben igaz és értelmezhető lenne. De így, hogy az ellenségre vagy ellenségnek kikiáltott régi tulajdonosrétegre mondják, akitől el kell venni, amiye van, így hazugság ez is. Itt eszünkbe juthat a falusi modell... A falu határa régen darabokra, birtokrészekre tagolódott. Minden darabnak volt tulajdonosa. Most megjelentek – saját megfogalmazásuk szerint – a boldogságot hozó társadalmi erők. Papíron úgy, mint ideológia, a valóságban a rendszer, azaz a hatalom által idedelegált erők azért, hogy zsákmányolják el, vegyék el, orozzák el ezeket az eddig egyéni javakat. Tehát nem hogy megszűnt volna, hanem gyakorlatba tétetett a ki-, illetve elzsákmányolás. A föld – azaz a birtokok – elorzása, majd az azokról betakarított termés elorzása. Tehát nem megszűnt, hanem végrehajtott, gyakorlatba ültetett át az elzsákmányolás, a töled erőszakkal való elvevés. Ott matatunk tehát a tűz körül, épp csak fordítva magyarázunk. Épp azt valósítjuk meg, erősítjük fel, amiről azt hazudjuk, hogy megszüntetjük, illetve megszüntettük. S még arról nem is beszélek, amin én nem voltam ott. Hogy a nagyobb birtokok tulajdonosait éjszaka a szó szoros értelmében lerohanták, elhurcolták, s úgy elvitték őket, hogy legtöbbjük még ma is oda van, ha egyáltalán él, el nem pusztították. A földjükön pedig „állami gazdaságokat” hoztak létre, ahol a régi nincstelenek utódai, a mai nincstelenek ugyanúgy, mint eddig, napszámért dolgoznak. Tehát ezzel a réteggel is az elorzást, elzsákmányolást valósították meg. Nem megszüntették a kizsákmányolást, hanem életbe léptették, megvalósították. Elorozták, elzsákmányolták a régi tulajdonosoktól a vagyont, és most elzsákmányolják a termelés eredményét, a termést. A termés javát elviszik. Arról sem az állami gazdaságok földjén dolgozó napszamosok, sem a kollektívbe bekényszerített úgynevezett kollektivisták döntenek, hogy mit és mennyit visznek el, ők csak abból részesülnek nehezen ellenőrizhető „igazságosság” szerint, ami marad.

De hát a gyarakkal is így volt. Vagy még jobban kilóg a lóláb az erdőkel

történekből! Főleg itt, Szépföldön az erdők javarészt a közbirtokosságokéi voltak. Tehát – az ő nyelvükön, az ő szavukkal – a közösségé. És a közösségtől vették el akkor, amikor már a kezdet kezdetén, valamikor 46-ban vagy 47-ben azok elvételével kezdték „a dolgozó nép tulajdonába” átvinni azokat.

Micsoda galád játék! Meg kellett bolondulnom, hogy látni kezdek.

Mit is jelent hát bolondnak lenni? Egy szóval ennyit: Látni!

Tudja, hogy vannak, akik itt sem látnak, itt sem gondolkoznak. Főleg, ha tényleg háborodottak. A háborodott elme nem arra „jött létre”, hogy a kor igazságait lássa és fogalmazza meg. De neki – mintha megnyílt volna itt az agya. Ott, a gyárban csak a kis dolgokat látta. Itt a nagy dolgok is szembemerednek vele. S olyan magától értetődőnek tűnik minden!

A lent nincs soha fent. De a hierarchia megvan mindenütt. Így a „gyárunkban” is, és mindenütt, minden intézményben. Mert intézmények rendszere hálózza be az országot, s a rendszer arcának, a rendszer rendjének mindenütt jelen kell lennie. Szellemisége behatol még az otthonokba is. Ott is szinte figyelmeztetően int: vigyázz, mit teszel! Vigyázz, mit mondasz! Még arra is vigyázz, mit gondolsz. Látod, érzed, a bőrdön érzed, hogy szerveződik a szabadság, szabad világ, a legigazabb társadalom leple alatt az abszolút diktatúra, az abszolút irányítottság. Bizonyára el fog jönni az idő, amikor a csend sem lesz csend, az otthonodba is behatolnak a téged figyelő tekintetek. A Világ bakancsos lábai összetapodják szőnyegedet, s belegázolnak lelked csendjének a rejtekébe is.

Itt, cselekvő léted eddigi színterén, a gyár-váradban is volt várúr, igazgató úr, párttitkár elvtárs vagy elvtársnő, személyzeti osztály főnök vagy káderes, ahogy általában nevezték, üzemvezető, főmérnök, mérnökök hada, s voltak a mesterek, és sorolhatnánk a címeket, mígnem sorra került a lentiek névtelen sokasága. Gyurinak is példát kellett (volna) vennie a főmester élmunkás elvtársról, akit ő egyáltalán nem tisztelt, s nem egy alkalommal gyűlésen meg is bírálta! Lett is baj belőle, vagy majdnem baj lett belőle. Ha bolondokat beszél ezután is, lefokozzák – hangzott el.

Azt hiszi, hogy mi is fejre állunk, mint maga? Hogy nekünk is elment az eszünk, mint magának? Vigyázzon, mert a türelemnek is van határa! – így az élmunkás elvtárs. Mindenki őt szidta, mérnökök, főmérnök, igazgató, aligazgató, párttitkár. S egyedül maradt a bírálataival. S ez így is volt rendjén. Ez a rendszer nem az a rendszer, ahol bárki is kíváncsi egy véleményre,

legyen az bármilyen is. A vélemény megvan, a te dolgod csak annyi, hogy tudomásul vedd! Vagy ha nem látsz elég tisztán, ezer lehetőség van arra is, hogy megtudd a véleményedet. Az ilyen „véleményre”, mint amit ott kinyilvánított, hogy „milyen élmunkás az, aki az elromlott gépet nem tudja megjavítani”, kinek van szüksége? Az ellenség szócsöve, a burzsoázia eszköze – húzták rá a vizes lepedőt. Mondhatta: Többször történt meg, hogy át kellett mennie az ő osztályára. Már az ottani munkások is tudták, hogy a saját mesterüktől ugyan várhatják a hiba meglátását, „a baj” megoldását. Gyuri még hívatlanul is ment volna, mert ha tudta a bajt, kötelességének érezte, hogy segítsen!

Ennek a világnak az is jellemzője, hogy maga a valóság senkit nem érdekel. Van egy virtuális világ, és az az igazi. Hogy ott semmi sem az, ami? Azt nemcsak hogy látni, észrevenni sem szabad. Aki valami mást keres, valamit, ami az igaz valóság, az el van tévelyedve.

Tudták ők, hogy miért hoznak ide! De ha éhen döglöm is, úgyis hazamegyek! Vagy élve vagy halva visznek haza.

Éhen dögleni? Addig még van! Alig kezdtem el. Ma reggel hetedikszor szólalt meg az engemet nem hívó harang, s már érzem is, mi az, hogy kívánni az ételt. Eszembe jutnak a szárazság évei is, amikor bizony a Jóistennek hála csupán csak egy hétig, és nem tovább, nem volt kenyerünk, de apró, ujjbegynyi krumplibogyóink voltak, kerültek akkor is, s így inkább az eszünkkel éltük a teljes nincsent, ami az életemben nagyjából ismeretlen fogalom volt. Nem azért, mintha jól éltünk volna, de mert ezt a hetet – no meg a Földvár poklát – leszámítva a mindennapi kenyerünket megadta az Isten. Én eleve úgy állítottam be magamat, azt eszem, ami jut nekem, a fő a család. S ha kavicsot raktak volna eléem, azt is megettem volna. Ha bárki is megkérdezte, mit akarok enni, jött a megszokott válaszom: bármit, ami van. Csak ami nincsen, abból nem kérek! Általában a munkatársak vittek valami ennivalót a munkába, volt rövid tízórai, illetve uzsonna-szünet is, én soha nem hagytam ezalatt abba, ha épp egy gépet javítottam. Ételre jószérével soha nem gondoltam. Akkor ettem, amikor volt rá lehetőség. Ilyent, hogy én éhes vagy szomjas legyek, és ne bírjam, nem tapasztaltam. Földváron éreztem csak, mi az: éhesnek lenni! Ott is jobban fegyelmeztem magamat, mint az átlag, talán annak is köszönhetem, hogy élve hazatérhettem. Ezért merem hinni, hogy most is fogok tudni uralkodni magamon. Vagy ha nem? Dögölj meg, kutya!

Az orvosok megkérdezték: hogy vagyok? Köszönöm, jól! Ha eddig kibírtam hetvennyolc napot, kell bírnom tovább is. Önök jók hozzám. Nem is haragszom senkire. De értsék meg a doktor urak, szüksége van rám a családomnak! Nem magamért teszem, amit teszek! Nem akarok gyermekeim gyilkosa lenni!

Ma október 10-e, az éhségharcom harmadik napja. Valahonnan hallottam, hogy a harmadik mindig kritikus nap. Ha azt kibírod, akkor kibírsz mindent. S tényleg úgy van. Egész nap mind az ételen jár az agyam, hiába hogy én ezt nem akarom, én ezt próbálom elhárítani, egyébre szeretnék koncentrálni, és nem tudok. Még célt is állítottam magam elé: figyelni a szobatársakat, vannak elegen, magamat nem számítva 24-en. De nem, mind azon veszem észre magamat, hogy az étel szagát érzem, ha behunyom a szememet, a terített asztal jelenik meg előttem. Egyszóval nem tudok uralkodni magamon. Az üvegecském után is, amelyben az innivalóm van, s melyet már reggel megtöltöttem a nővérrel, mind nyúlnék, nyúlnék, valósággal vissza kell rántanom a kezem, hogy hagyjam, mert még hosszú a nap. Mígnem pontban 11 órakor erős elhatározás születik bennem. Nem iszom! Este hétig hozzá sem nyúlok, csak amikor a társaságot hívják vacsorázni, akkor. Így tudott eltelni a nap. Hosszu doktor reggel is, a délután is megmérte a vérnyomásomat. Valamit mormogott, azt is mondta, enni kellene, s főleg inni, mert hanem kiszáradok. Oldják meg a helyzetemet, engedjék, hogy hazamehessek. Valamelyik ápolónő is be-bejött, megtapogatták a pulzusomat. Mintha ők félnének jobban, nem én. Bennem megerősödött az elhatározás, s a vizes-próbának hála a lelki egyensúly is helyreállt. Tudom, hogy mit akarok, s ha valamire büszke voltam, akkor az az, hogy amit akarok, azt véghez is tudom vinni. Akkor iszom, amikor én elhatározom, hogy iszom, s nem, amikor kívánom. És azt határoztam el, hogy naponta háromszor iszom. Reggel egy pár kortyot, délben másik párat, s este a maradékot. A reggeli, az ebéd és a vacsora idejében.

Kitartani, kitartani!

A délután levélírásba kezdtem, két levelet írtam. Éhségharcot folytatok már harmadik napja. Ne aggódjatok értem, ki fogom bírni... Addig harcolok, amíg elengednek. Holnap borítékokat s bélyeget kell vetetnem. Amire volt bélyeg, azt a szemem előtt dobták be az udvaron levő postaládába. Egy arra járónak dobtam le az ablakon, s kértem meg erre...

Azt is elhatároztam, nem akarok magammal foglalkozni.

Ahogy az új, a negyedik nap elkezdődött, mintha jobban bírnám. Mintha a vártnál könnyebb lenne.

Ha lehetne erről értekezni: a magadon uralkodás tudománya, tudományá fejlődteném. Nem mondom, hogy nem gyötör az éhség és szomjúság. De nem akarok ezzel foglalkozni. Másfele engedem-küldöm kalandozni az agyam, ha az visszatérne, akarattal elhallgattatom.

Egy Nane nevű fiatal fiú egy kocsmai verekedés miatt van március óta itt. Moldován Tódor bácsi medgyesi, 65 év körüli, többször kellett kényszerzubbonyt adjanak rá. Most jobban van. Magyarul kitűnően beszél, sokszor meg kellett vigasztaljam, mert sírt, hogy köldökön felül vízben járkal, és haza akar menni. Azt mondja, két intellektuel fia van. Egy mérnök – kitűnő szép, fekete fiú, valamennyire lehet beszélni is vele – sokszor asztalra nagyot csap az öklével, és veszekedik magában szörnyen. A szemeiben valami veszedelmes láng lobog. Egyszer a tekintetem egy kicsit tovább maradt rajta, kiabált, majdnem megvert. Albu bácsi kicsit rucázva jár. Mindig az imádságos könyvvel foglalkozik, s összetett tenyerekkel fohászkodik. Kezdetben, mikor jött étkezéskor, mindig hangosan mondta az imát. Egy Beer nevű német, mikor bejött, mindig egy helyben állt, mint egy szobor, és nem evett. A Heiliger Scrift mindig a kezében volt. De nem tudta, hogy 66 könyvből áll a Biblia, s ha egy falatot kértél volna tőle, persze olyant, ami jó, és kevés van belőle, nem adott volna. Van egy beleszületett ügyes fia, és nem bírja a szerencsétlen az esztét. Aztán Szigeti Marcell hónapokig hallgatott, most beszél, helyes is. Nevet hatra-vakra, és köpködik is. Ékszerész volt. Nagyváradon volt műhelye.

Gyakran történt meg, megállították a gyárban a munkát, összecsisztították mindenkit a terem végében, s felolvasták Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs beszédét. Hogy így a burzsoázia, úgy a burzsoázia. Hát kit érdekel ez? Vagy ha mégis érdekel valakit, vegye az újságot – elvégre ma az emberiség 98%-a tud írni és olvasni, csak egy pár cigány lehet, aki nem tud, mert megkerülték vele az iskolát. Itt, ezen a földön már Mária Terézia kötelezővé tette az oktatást. Aki mégsem tud, nincs itt a gyárban, esetleg az udvart seprí, gép mellé nem jöhet, s itt a gépeket állították meg, vagy kellett megállítanunk, hogy hallgassuk az elvtárs semmitmondásait. Ilyen

bölcs mondatok voltak a beszédében: Országunk a dicsőséges Szovjetunió leghűbb szövetségese. Végérvényesen megszüntettük a kizsákmányolást. Vagy: Dolgozó népünk lelkesedve sorakozik fel a párt zászlaja alatt. S a mi párttitkár elvtársunk kissé nehézkesen – szemmel láthatóan nem sok a gyakorlata benne –, de lelkesen olvasta Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs sokatmondó szavait. Gondolatban mindig ott motoszkált bennem: zsák a foltját megtalálta!

Aztán: a Szovjetunió, dicsőséges felszabadítónk... Augusztus 23-a felszabadulásunk napja... Mint Moszkvában – a Bulgakov gyönyörű drámája szerint –, ezen a napon itt is megjelent az ördög. Felszabadítónk képében! Így vehette át a hatalmat a Párt, a dolgozó nép élcsapata. A munkásosztály...

Na aztán, a mi élcsapatunk! A hozzá nem értés mindenütt... Ezek nem munkások, ez a feltört csőcselék, az elvtelen emberek hada. Itt is, a gyárban is olyanok rendelkeznek nekünk, akik azt sem tudják, mi az a gép! S még kevésbé: mi az a munka, melyet becsülettel, lelkiismerettel kell végezni.

Azért vannak fent, mert a lent feltört, az alj buggyant elő szinte a föld alól, és most ők a mi vezetőink. Ők a mi élcsapatunk. Azok vannak fent, akik lelegejebb voltak. A becsületes ember a régi világban is élni tudott. A gyengék maradtak lenn, ha kivétel van, erősíti a szabályt. Bács Dénes még napszámos munkát is alig kapott. Egyszerűen azért, mert rossz, megbízhatatlan és felelőtlen munkaerő volt. Gheorghe Gheorghiu-Dej is vajmi kevés dologhoz érthet. S most járja az üzemeket, bólogató emberek veszik körül, s jegyzetelnek, ahogy a bölcs vezér magyarázza a mérnököknek, hogy mit hogyan kell csinálni. Vagy a földműveseknek, hogy a földet hogyan kell megművelni.

Ez a rendszer arca. Fogalom is született rá: kontraszelekció. A buta vezeti az okost, az magyaráz neki. S hiszi, hogy kell is magyaráznia, mert ugye a funkciója erre hatalmazza fel, s annál ostobább, hogy meglátná: annak, aki azt a dolgot nála sokkal jobban tudja, nem kell magyaráznia. Az ő buta felfogásuk szerint a funkcióval több-tudás és több-ész is jár.

Gyuri is egy alkalommal hallgatta az ő bölcs aktivistájuk magyarázatait, utasításait, aztán megszólalt.

De Bács elvtárs, akkor megáll a gép! Kimondta. Azóta úgy nézi Bács elvtárs, mint egy ellenséget. Minden lépésébe beleköt, már levegőt is alig tud venni tőle. Most is, az újságolvasáskor megszólította, hogy figyeljen oda! Hát figyelt, mind figyelt, de egy idő után annyira nyakig lett a sok

üres mellébeszéléssel, hogy tényleg elkalandozott valamerre az esze... Mert a sok zagyaságot úgylis betéve tudja már...

Hány óra? Hány óra? Hány óra?

Nagyot korog a gyomra. Körülötte folyik az élet. Amióta koplal – már ötödik nap óta –, jobban figyelnek rá. Rendszeresen mérik a vérnyomását. Az orvosok figyelmeztetik, értelmetlen, amit tesz. Amikor eljön az ideje, úgylis elengedik.

De mikor jön el az ideje? Nyolcvan nap nem volt elég, hogy az állapotomról meggyőződjenek?

Értsék meg végre, hogy a családomnak szüksége van rám.

Részvétet, ömiatta való aggodást is lát vagy vél látni az arcokon, de mintha mégis részvétlenség, meg nem értés lenne a legtöbb ránéző tekintetben. Mintha ellene is fordultak volna. Olyan lehet ez, mintha egy beosztott szembefordulna a főnökével. Legalábbis az ő számukra. Amikor kezdték meglátni a helyzetemet, s nekem úgy tűnt, átérezni is, én felláztam ellenük. Értsem meg, hogy mindennek megvan az ideje – szólt rám Munteanu.

Annak is, hogy végre engedjenek haza, vágtam vissza én.

Felemelte a fejét, enyhén megnyílt a szája, mint aki szólni akar, mondani akar valamit, aztán látszott, hogy akarattal megfékezi magát.

Mint ahogy ő is mondaná, sőt kiáltaná:

Értsenek meg, felelős vagyok Isten és ember előtt a családomért s az egész jövőmért-jövőnkért!

De kinek kiáltson? Itt a legtöbbet akkor árt magának, ha abnormálisan viselkedik. Ennél az éhség harcnál többet nem tehet.

Egyszer odajön az ágyához Deleanu. Engedelmet kér, hogy leülhessen. Egy ideig hallgat. Aztán megszólal: Mind figyeli a harcát, a küzdelmét. Drukkol érte, hogy szabaduljon meg mielőbb. Aztán magára fordítja a szót. Őt legalább egy évig biztosan itt tartják. Csak annyit mond: félnek tőle. Mert tudják, hogy igaza van. S azt, aki tudja az igazságot, el kell szigetelni, ki kell vonni a társadalomból!

S aztán vigasztalót is mond.

Hagyja el, domnu Vágó, szerencsés ember maga. Kegyesek voltak magához! Kellett, hogy tiszteljük magát. Mert tudja-e, hogy ezrével és tízezzel likvidálják a veszélyesnek tartott embereket. „Áthelyezik”,

elviszik valahová olyan munkahelyre, ahol csak két-három hónapig lehet bírni, elpusztulnak a vörös vérsejtjei, s elpusztul az odavitt szerencsétlen. Nemcsak akasztással vagy tarkólövessel lehet megölni az embert. Vannak más módszerek is!

Egy ideig hallgat. Aztán hozzáfűzi:

Egyebet nem tehetünk: hinnünk kell a jobban! S okosnak kell lennünk, hogy túl tudjuk élni!

Belenéz ez a megtört arcú ember az időbe... Néz, néz, aztán megszólal:

Nekem is van családom, nekem is vannak gyermekeim...

Feláll, s visszamegy az ágyához. Ő nem is jut szóhoz. Amíg összeszedné az esztét, hogy mit válaszolhatna, már nincs, már elment.

Egy pók ereszkedik le a mennyezetről... Hatalmas, nagy pók. Épp a fejem fölött, mindjárt itt van az arcomnál. Most mit csináljak? Na, jól van. Sikerült elütnöm! Meg is ölhettem volna. De valahogy nem vitt rá a lélek. S egyáltalán miért öljem meg? Neki is csak egy élete van, akárcsak nekem. Meg aztán hasznos is, megöli a legyeket, amivel nekem is jót tesz. A bennünket körülvevő világ is így vagy úgy kiegyensúlyozza magát.

Otthon ilyesmire sem jutott időm, hogy létünk, a világ léte értelmén tűnődjem. Azon. Hogy miért születünk? Mit akar velünk az Isten? Miért teremtett, és miért tett bennünket is teremtvé? És miért adott minden teremtett lénynek csak egyetlen életet? Ez előttünk titok. Ebbe nem avatott be minket. Létünket körülhatárolta, s maroknyivá tette. S milyen szép, hogy feladatunk lehet. Sok millió ember, sok millió feladat. És vajon jó, hogy én most a feladatomat nem végezhetem? Az Istennek ezzel is van szándéka? S ha van, mi lehet az?

Vagy – pogány gondolat – vajon nem futott ki Isten kezéből a világ? Lehetséges az, hogy az ő akaratával történne, ami történik? Hogy minden szögletből a Sátán arca vigyorog le ránk? Az irányítja, az vette a birtokába és tette istentelenné az egész világot? Vagy azt is ő akarja – talán éppen értünk –, hogy a Sátán uralkodjék? Hogy legyünk mássá? Vagy a harc – az isteni és az ördögi erő közötti küzdelem – folyik tovább? De ha úgy van, akkor az ördög lendült támadásba.

Hét vége van, szombat, hatodik napja annak, hogy nem vesz magához ételt.

Szép őszi idő. Jön a főápoló, le lehet menni az udvarra. El is indul

a falka. Gyuri magához vesz az épp előbb kapott új levelezőlapokból négyet, hogy ott lenn sebtében megírja őket, s be is dobja a postaládába. Leül egy padra, veszi egyenként a lapokat, s csak annyit írt mindegyikre: Éhségarcot folytatok, s tartani fogom, amíg szabadon nem engednek. Rövid kellett, hogy legyen, nehogy ne tudja befejezni s feladni, mielőtt visszarendelnék a szobába. A Babusnak címzettre még annyit írt rá: Ne aggódjatok értem, ha veszélybe kerülnék, mesterségesen is táplálni fognak. Nem hagyják könnyen meghalni itt az embert!

Az első kiadás sétáján – ahogy megy a postaláda felé – érzi: bizony meggyengült. Bizony fárad.

Megy hát az úton... Az ő útján. Mert mindenkinek van egy útja. Előbb mint gyermek ment, aztán már felnőttként... Az ég fele kapaszkodó fáktól szegélyezett úton. Ha elfárad az ember, meg-megpihenhet a fák árnyékában. Ha éhség gyötri, szakíthat a fák gyümölcséből. Az élet gyümölcséből. Gyönyörködhet. Gyönyörködhet a hegyekben – hányszor gyönyörködött! Szívhatja az onnan leáradó hús levegőt. Melyet szentnek érez, mert őrállásra, a mi megvédésünkre, megtartásunkra felszentelt hegyek levegője az. S ha hidegek jönnek, beburkolózhatunk védő rongyainkba. Melyekkel óvjuk magunkat a nehéz szelek ellen. A viharok ellen...

Gyuri mindenek ellenére, hogy nem tudott úgy haladni rajta, mint szeretne volna, szépnek látta a maga útját. Bár ugye, az iskola. Amikor abba kellett hagyja, szinte jobban fájt a tanárainak, mint neki. Egy értelmes tekintettel kevesebb. Egy magyar értelmiséggel kevesebb – mondták. Itt, Románia földjén. A szülőföldön. És hány volt ilyen akkor?! És az élet hozta így. De a munka szépségének a megérezése megkímélte attól, hogy ezt az élet gáncsának vegye, még ha valójában gáncs is volt. Még ezt is érezte, érezni tudta: a munka öröm. S most itt, ha valami mégis nagyon fájt, akkor az ez az állapot. Mintha bilincset csatoltak volna a csuklójára, hogy ne tudjon dolgozni tovább. Szörnyű súlyt, szörnyű nyomást érzett magára nehezedni. Ezzel az állapottal, amire azt mondhatjuk: tehetetlenség, amikor épp abban akadályoznak meg a körülmények, hogy saját sorsod félig-meddig a kezeden legyen, még nem találkozott. Egyre nyomottabbá vált. Csak a megváltó álom – ha az is megváltó volt – tudta szabadítani néha. Máskor valósággal zakatoltak benne a képek. Az emlékképek. Élete, eddigi sorsa képei.

Van, aki lásson, miért akarsz te látni? – mondta egyszer a közvetlen főnököm. Akinek a piros pártkönyv garantálta a tudását, tisztánlátását. Az élcsapat tagja volt ő is, a tévedhetetlen Párt szolgálója és hív szószólója.

És ez a kor ideológiája. Dicsőséges kommunista párt! – zengik, mondják.

Ha kiejted a szájadon azt a szót, hogy Párt, akár le is borulhatnál, mint a mohamedánok, hogy a homlokoddal megérintsd a földet, majd felemelkedve az ég fele tárd szét a két karodat. De mindezt csak képletesen, mert a Párt, az eszme nem fogadja el Istent.

Sötét babonáság – mondja. Még idegen szóösszetételt is kitaláltak rá. Klerikális reakció.

Mit jelent ez? Papi reakció, papok reakcióssága.

Ez a szó is, hogy reakciós, sajátos, megbélyegző, elítélő képződménye a kornak. Egymagában minősítő jellege van. A reakciós haladásellenes, ellensége az egyetlen jónak, melyet a párt – s általa a kor – képvisel. S ő maga: ellenség. Ki kell irtani! Meg kell büntetni bűnéért, reakciósságáért.

S a papi rend, a klérus eleve reakciós. Már Lenin mondta: öljétek őket, mert ha őlitek, az ellenséget pusztítjátok, s a kommunizmus ügyét szolgáljátok.

Én is reakciós voltam, és azért voltam reakciós, mert nézelődtem, s egy-egy dolgot, amit nem kellett, nem szabadott volna meglátnom, megláttam. S nem jöttem rá, hogy nekem nem kell látnom. Mert hát ugye ott van a párt, az lát helyettem is. Akkor még szerencsésnek is mondhattam magamat, hogy csak igazgató elé idéztek, mert saját véleményem mer lenni a kis dolgokról. Azt tudtam azért én is, hogy a nagyobb dolgokba, nem csak az országos ügyekbe, de semmilyen politikai, erkölcsi, jogi, gazdasági kérdésbe, abba, hogy egy intézkedés vagy a munkahelyemen egy határozat, melyet a helyi, megyei vagy országos vezetés, pártszervezet hozott, az jó-e, nem hogy nem szólhatok bele, de azokról még véleményem sem lehet. Még abban sem lehet véleményt mondanom, hogy nekem jó-e? Vagy ha mégis van véleményem, elég, ha az csak annyi, hogy minden tökéletes. Mert ugye az emberiség történetének a legboldogabb korszakában élünk... Itt minden paradicsomi, itt minden szép és igaz...

Abban a régi átkos társadalomban lehetett elégedetlennek lenni. Ki lehetett mondani, hogy ez, ami van, nem jó! A munkásság jelét adhatta annak, hogy nyomorog, és hogy emberibb életfeltételeket követel. Most én tudom csak, hogy küszködöm a családommal, hogy élni tudjunk. De hogy

megszólaljak, megpisszenjek, csak annyit mondjak, hogy küszködöm és nem bírom felszínen tartani a családomat, szó sincs róla! Az egyik munkatársam pohár bor mellett csak annyit mondott, hogy szidják a régi rendszert, de sokkal jobban élünk akkor, s már éjszaka vitték is. Három évig ült börtönben azért, hogy ilyen „helyén nem való”, elmarasztaló megjegyzést mert tenni a minden idők legboldogabb társadalmi rendszeréről, ahol ő, aki ezt mondta, ő van hatalmon. Az övé a gyár és az övé minden. A vád az volt, hogy a szocializmus ellensége. Osztályellenség – ez is a rendszer kifejezése.

Mit is jelent ez a szó? Osztály – osztályellenség. Jelenthetne mást is, de az ő értelmezésükben: a „címzetes” uralkodó osztály, a munkásosztály ellensége. Jani – az elítélt társam – esetében: önmaga osztálya – mert ugye ő munkás volt – ellensége. Valahogy úgy hangzik ez, mintha az lenne az utasítás, hogy családpártinak kell lenni, s engem mint családellenest elítélnének. Miközben hétgyermekes családom van.

Miközben Gyuri így elmélkedik, egy pillanatig arra gondol: a hajónaplóban lenne még hely, bele kellene írnom, hogy megmaradjon a magam és a gyermekeim számára, mint éltem meg én itt a bezártságot. De már a másik énje is megszólal:

Megőrültél? Ki akarod szolgáltatni magad? Másfajta bezártságot akarsz? Börtönbe akarsz jutni? És rögtön lapozni kezd az eddigi jegyzeteiben... S egy három oldalas részt kiszakít... Aztán néz jobbra, néz balra, valaki vette-e észre? Hisz azért van itt. Mert gondolkozni mert. Nehogy valakinek eszébe jusson – hiszen itt látják, hogy írt, a múltkor Balán főápoló kérdezte meg, hogy mit ír? S ő azt válaszolta egy szóval: a sorsomat! Gyorsan el is teszi a naplót, elhatározza, ezután a matracra alatt fogja tartani, ott talán nem veszik észre. Most: a kitépett lapok sorsát kell megoldania. Eléggé lehűlt az idő. Háttha tüzet raknának? Az a legbiztosabb. „A tűz, a tűz, a szent tűz, mely minden rosszat megemészt.”

Az ablakhoz megy... Áll hosszan, és nézelődik... Röpködnek a verebek, rigók... Ők élnek a megszokott életüket.

Ők. Csak ők! Te – ember – más kategóriába tartozol.

Visszamegy az ágyához. Ledől. Elszenderedik. Ott van a gyárban, arra lesz figyelmes, hogy a közelben egy gép csúnyán zakatol. Vajon melyik az? Elindul a hang irányában. És felriad! Itt van – egy kőhajításnyira a kórházuktól – az állomás, itt fékeznek a beérkező vonatok, itt, az ő épületük

közelében, most is egy vonat csikorgó fékezését hallja. Az riasztotta fel álmából...

Még jó erőben vagyok. A tornát is megpróbáltam inkább gyenge testmozgásokkal, de még így is jól esett. Vízitkor Dr. Balint megkérdezte, meddig tartom a harcot. Azt mondtam: addig, amíg megkapom az elbocsátó lapot. A szándékom, hogy többet itt nem is eszem, mondtam. A pár napi vizsgálat mézes madzagával hitegettek az elején, aztán jött a napról-napra való halogatás. Tizenkét hét alatt derekasan bebizonyítottam önuralmammal idegrendszerem érettségét, szilárdságát. Az éhségharcot addig, míg szabadon nem eresztenek, szívszakadásig tartom – mondtam határozottan. Senkit nem bántottam, kárt nem okoztam. A bírálát jogával éltem.

Bíráltam. Igen érdekes, ezt a szót betették a szocialista társadalom kátéjába. De csak így: lehet a bírálát és önbírálat eszközével élni! A kettő egybetartozik, egymás mellett van. Ha bírálsz, meg kell bírálnod önmagadat azért, hogy mertél bírálni. Ez így is érthető. Mert nesze neked, ha mersz bírálni!

Én csak bíráltam! Hogy a jót elrontják, elpusztítják! S az itt-ott látott jellemtelen viselkedést, a szocialista társadalom gazdasági alapját megkárosító lelkiismeretlen munka megjavítását kértem. Egyebekben becsületesen dolgoztam, a verekedőket szétválasztottam, sőt, még vitatkozókat, egymást szóval bántalmazókat is igyekeztem jobb belátásra bírni. Egy ujjal sem nyúltam soha senkihez, s ha valakit én bántottam meg, kerestem az alkalmat, hogy bocsánatot kérjek tőle. Ezekben a tettekben rejlik a „nem normális” viselkedésem.

Átfúj, átgázol rajtad a kor, a felborult világ. A század kifordult világa, mely mint egy tank, robogott rá erre a tájra. Még ezerkilencszáztizennyolc-húsz, a román megszállás sem durvult ilyen erővel bele a hazád Rendjébe, mint 1945, 1946, 1947, aztán 1948... Ami régi volt, ellenségesse vált minden, jön a magát már ezerszer lejáratott eszme, a világ álruhába öltöztetett eszméje. Szabadságról beszélnek, s soha nem látott a világ ilyen méretű rabságot. Még a szavakra is láncokat akasztanak, ha csak megszólalsz, zörögnek azok a láncok. S csikorognak a börtönzárak, melyek mögé te fogsz bekerülni. S viheted magaddal szavaid zörgő láncait. Vagy ha

még nem vagy ott, félned kell, rettegned kell, hogy mikor hallod meg a szavaid láncainak a zörgését. A meg nem engedett szavak kimondásának lánczörgését. S azon veszed észre magadat, hogyha nem vagy rab, akkor is rab vagy, megbilincseltek az akaratodat, a zsarnokság letiport, eltiport, földre tepert, sorsod vaskampójához kötözt. S építik számodra a kínzókamrát, s csiszolják, köszörülik számodra kínzóeszközeit. Már vicc is keletkezett erről, Romániában háromfajta ember van. Aki már volt börtönben, aki most van ott, és akit oda fognak zárni. Negyedik fajta nincs.

Egyik nagy-nagynénimet, Ágnes nénit – orvosfeleség ő is, de a család egykor boldogabb ágából – kitoloncolták az otthonából. Szép, módos, emeletes házuk volt, most már háza, mert a férjét eltemette, s mert a nyugdíja is megszűnt, abból a kevésből élt, amit így-úgy összeszedett, s amit lakbérként kapott a földszinti résztől... Épp csak hogy élni tudott. S egy szép napon megkapta a papírt, hogy elvették a házát, s vele a felszólítást, hogy sürgősen költözzék ki.

Hová? Miből és mivel?

Kezdte elkótyavetyélni a holmiit, bútorait. Szinte semmiért vesztegetett el mindent. S amikor végleg kellett menni, engem is elhívott segítségnek. Saját szememmel láttam, ahogy ez az egykor jobb időköt megért asszony magába van hullva, állandóan csak sír, sír, sír... Valahogy az ember hozzánő a környezetéhez, a házhoz, mely az ő otthona, s mely részévé válik az énjének, lelkének, világának. S most öregen, már-már tehetetlenül kiszakítják onnan. Kitépik, mint egy érző tárgyat, megtaszítják, hogy essen orra, s ha tud, tápáskodják fel, ha nem tud, az az ő dolga. Élete végén tapodott szegény, öreg tárgy volt, s összeomlott, magába hullott, és nem tudott felkelni... Elköltöztettük maradék bútoraival, aztán alig telt el két hét, mehettünk a temetésére...

Megölték ezt az asszonyt! Durván és érzéketlenül ölte meg a kor. Mely emberek testén gázol át...

Hogy múltad is van? Kit érdekel? Illetve: hogyan érdekelné őket. Ezt róják bűnödül! És hogy lelked is van? Ez már kevésbé számít. Az csak neked fáj!

Ahogy ott mentünk a koporsó után, mind azon gondolkoztam, mit vétett ez az asszony? Miért kellett őt előbb meggyötörni, kitépni egész élete környezetéből, összetörni a lelkét, aztán megölni?

Endre bácsi, a férje, jó hírű orvos volt. Emberek sokaságát gyógyította

meg. Az ő három évtizedes munkájának az eredménye volt ez a ház. Se nem lopással, se nem csalással, hanem munkával kereste. S most az özvegye tönkretételének, halálba üldözésének az eszközévé vált. Valakinek, egy tekergőnek megtetszett, s ebben a rendszerben így megy ez... Ha az volt a kiszemelő is, aki odaköltözött, tudjuk, ki volt ő. A helyi rendőrfőnök. Medve elvtárs... Amolyan mondvacsínált egyenruhás. Susztersegéd volt, egy olyan 40 éves ember. Általában olyan 14–15 évesen kezdik inaskodással ezt a mesterséget. A megszokott pályakép ez: 3–4 évig inas vagy, aztán felszabadulsz, megint 3–4 évig segédkedsz, ezalatt megteremtéd a magad egzisztenciáját, s saját műhelyt nyitasz. Medve – akkor még nem elvtárs – megmaradt segédnek. Biztos, csak a mestere felügyelete alatt volt képes a faszegeket beverni a cipőbe. Többre nem futotta az erejéből. S most eljött az ő világa. Ő lett a helyi milícia – Népi Rendőrség – főnöke. Érdekes történet, valaki pontosan Sári mamától érdeklődött, vajon hogy is hívják a rendőrfőnök elvtársat? A tegnap betörtek hozzá, s kell, hogy jelentse az esetet, de nem jut eszébe a neve, hogy hogyan keresse. Csak arra emlékszik, hogy valami nagy állat!

Az egész család – akkor még élt Gyuri nagymamája is – nevetett a történeten. Hogy be jól eltalálta a főelvtárs értékét az illető.

Medve elvtárs négytagú családjának – két gyermekük volt – bezzeg nem volt elég az Eszter néniék emeleti 3 szoba-konyhás lakása. Ő – a nép fia – az egész épületet elfoglalta, nem úgy, mit azok a mocsok kizsákmányolók. S hogy elfoglalhassa, azért sírba juttatott egy nála sokkal becsületesebb és vitathatatlanabb múltú embert. Egy emberi lényt, aki – az ő felfogásuk szerint – semmi. Eltapodható. Féltreseperhető az útból.

Gyuri sokat gondolkozott azon, vajon mi történhetett az emberrel? Hogy lehet olyan gyorsan kiölni belőle az emberséget, mely az emberiség sok ezer éves kincse. Ezt fejlesztették ki, majd erősítették a vallások, a művészetek, a kultúra. És a tudomány különböző ágazatai. Az úgynevezett humántudományok, a biológia, a fájdalom, a szenvedés enyhítését célul tűző orvostudomány. S most ahelyett, hogy előrelépniénk, álarcba öltöztetett eszmékkel támad a gonosz, támadja az emberséget. Most, ahogy halad a történelem, ketyeg az időóra, s inkább előre kellene lépniünk, nem visszafele. Miként lehet emberek tízezreit, százezreit kivetköztetni emberségükből? Vadállattá tenni, ordító hiénává, a gyilkos,

könyörtelen, az embert semmibe vevő eszme végrehajtó gépezetével, érzéketlen tömeggyilkosokká tenni őket?

Végül is eszköz az ember, minden lent levő egyén. Ő a botvég. S attól függ, ki tartja azt a botot. Ha egy nyomorult mankója az, segít egy szerencsétlent. Aki rátámaszkodik, annak a segítségével tud lépni, lépegetni útja vége, élete vége felé. Ha ostornyél, hajtó-vessző, ütnek vele. S az a feladata, hogy fájdalmat okozzon. Ölthet husáng formát, lehet kínzóeszköz vagy akasztófa tartóoszlopa...

Milyen lehet a hóhér lelkiismerete? Vagy: lehet-e a hóhérnak lelkiismerete?

Kitermelt, szalagon állított elő a kor egy olyan embertípust, aki végrehajt. És esetleg még lelkesen hajt végre.

Hetedik nap. Egy hete kezdtem el. És még bírom, tudom tartani. És fogom tartani. Hogy éhes legyek? Egy furcsa érzés tölti be az énem, furcsa, amit nevezhetnénk úgy is, hogy közöny. Hogy a bent nincs jól, azt érzi az ember. De hogy vesznék meg az éhségtől, azt nem. Nem is merek arra gondolni, hogy enni! Hogy egyszer jóllakni. Az tölti be az énem, hogy kitartani. Hogy légy hű önmagadhoz, légy hű az elhatározásodhoz, és ez erőt ad. Azt a kevés vizet megiszom, haj-haj, nem egyszerre, ahogy azt is elhatároztam, három ízben, akkor is: meg-megérintve a nyelvemmel. Azt hiszem, az fontos is, mert anélkül veszélyeztetettebb a test, a szervezet. Így van-e, nem tudom. De itt is emlegették az orvosaim a kiszáradást. Valószínű, hogy van is. Azt is látom, naponta kétszer vérnyomást mérnek. Hogy ebből mire tudnak következtetni, nem tudom. Én a magam módján kímélem magamat. Nem erőlködöm, fölösleges erőfeszítést nem teszek. A tornamozdulatokat is csak módjával végzem, főleg a légzési gyakorlatokra igyekszem koncentrálni. Azok semmiképpen sem árthatnak, inkább segítik a test oxigén-cseréjét.

Ha minden jól megy, holnap reggel elkezdhetem harcom második hetét.

XXIX. *Ki tudja...*

A gyárban is mind ezen töprengtem... Néztem a gépsorokat, s figyeltem a gépek mellett ülők arcát... Fáradt, egyhangú arcok. Mennyire másak, mint az a rengeteg szöveg, melyeket rájuk aggatnak. Hogy dolgozó nép, nagybetűvel. S hogy miénk a gyár... Éljen a munkásosztály! S hogy boldogság... Az emberiség legboldogabb korszaka.

Néztem ezeket az embereket. És magamba is néztem, mert én is közülük való vagyok. Régen, még nem is olyan régen, ha éreztünk valamit, érezték ezek az emberek valamit, kimondták, s nem volt az bűn.

Hogy fájt a fejed? Hogy rosszul érezted magad? Ez a te külön dolgod volt.

Vagy hogy nem jössz ki a fizetésedből? Csak ez. Na és? Ha nem jössz ki, panaszkodsz. Hiszen te te vagy, olyan vagy, amilyen.

Mernéd ma ezt mondani! Szolgálatos fülek követik, vigyázzák, hogy mit mondasz. És: bűnöd a szó! Mert most csak egy állapot van, a boldogság. Mindenki boldog, boldog kell, hogy legyen. Ha mást mond, baj lehet belőle! És baj is lesz! És így inkább hallgat, befele fordul mindenki. Illetve a legtöbb ember. Mert vannak a hangosak, akik harsogják a boldogságot. Te is boldog vagy. Merd azt mondani, hogy nem vagy boldog!

Mert hát a boldogság – olvasom Platónról – úgy látszik, nem a bajtól való szabadulás, hanem a bajtól való mentesség. Ajaj! Hol vagyunk attól? Én már – ha meg is szabadulok ettől a bajtól, amely rám zúdult, boldog nem lehetek. Odább azt írja Platón: két ember közül, kinek lelkét vagy testét megszállja a baj, melyik a szerencsétlenebb: az-e, akit gyógyítanak, s bajától szabadul, vagy az, akit bajától nem gyógyítanak...

A kérdésben benne a válasz. És én hozzátehetem: Ez a világ gyógyításra szorulna. Tehát ez a szerencsétlenebb. S be jó lenne, ha nem kellene gyógyítani, mert szükség sem lenne rá.

De egészében nézve – az is kiderül a nagy filozófus soraiból, az a kor boldogabb volt. Mert egyáltalán felvetődött, felvetődhetett filozófiai síkon a boldogság kérdése. Most nem vetődhet fel. Mert az ki van mondva, hogy te boldog vagy, hogy mi boldogok vagyunk. S ez egyáltalán nem kérdés.

Boldog társadalom, az abszolút boldogság társadalma az ő filozófiájuk szerint.

Még tovább azt olvasom a görög bölcstől: A legrosszabbul tehát az él,

akiben jogtalanság van, és nem szabadul tőle! És nem ilyen ember-e az, aki a legnagyobb jogtalanságokat elkövetve annyira viszi, hogy főbenjáró gonoszságaiért nem lehet sem meginteni, sem megfenyíteni vagy megbüntetni?

De hisz ez a ma igazsága! De: erkölcsre alapozott igazság, erkölcsre alapozott gondolkodás.

Mégis felteszem a kérdést: lehet-e ezt a mára vonatkoztatni? Mert ha lehetne, akkor a legrosszabbak a legboldogtalanebbak kellene hogy legyenek. Mert a rosszaságuk magukban hordja a bűnösségükért való büntetést is. Én: nem merem ezt a részt folytatni, mert még arra kényszerülök, hogy felmentsem őket. Felmentsem boldogtalanságukban. Azért, hogy megakadályozzák azt, hogy én boldog legyek.

Kattognak ott a gyárban a gépek, és csend. Mindenki hallgat.

Hallgatok én is, s most itt úgy érzem, az az én elveszett paradicsomom... Az elvesztettség tette paradicsommá. Akkor ott azon elmélkedtem, hogy ezek az emberek csak akkor szólalnak meg, ha szólásra bírják, kényszerítik őket. És akkor is hazugul. Mert tudják: mondj igazat, s betörik a fejed. És ki akarja, hogy betörjék a fejét? Mintha láncon rángatnák, vagy szíjon rángatnák őket. Rabszíjon. Valamikor a gályarabok helyzete lehetett hasonló. Odakötözték őket a padjukhoz, s ott ültek sorban, odakötözve, ültek, s húzták az evezőlapátot, mígnem egyszer kidőltek, csak akkor oldották meg a láncukat, hogy beledobhassák őket végleg a víz sirtengerébe.

Hallgattam a gépek kattogását, néztem a bennük ülőket, mellettük állókat, s lelkemben gályapaddá alakultak a padok... Igaz, hogy a nyolc óra után felemelkedtek a padokról a testek, de tudtam, ha behunynám tizenkét vagy tizenhat órára a szememet, s akkor nyitánám ki újra, ugyanúgy ülnének ott, mintha örök időktől, ugyanúgy kattognának a gépek, zúgna minden, s a nagy zajban süket hallgatagság zengne, recsegne. S az evezőlapátok egyhangú kattogása, ahogy – láncuk alatt azok is – odasúrlódnak a hajótest éléhez.

Itt még a mosoly is csak akkor jön az arcokra, amikor az kötelező. Nem mondhatod azt sem, hogy valami fáj benned, pedig fáj, és fáj, és fáj, de hallgatnod kell, magadba kell rejtened a fájdalmaidat, és ha szólásra mozdítanak, mást mondj, mint ami van, vagy mást mondj, mint amit érzel. És mindenre van ember. A hazugságnak – a nem azt mondani, ami van, hanem mást – kiképzett bajnokai vannak. Emberek, akik megtanulják

a kor hangját, felhangosítják, s mondják, zúgják, zengik ál- vagy igaz lelkesedéssel. Sokszor elméláztam egy-egy ilyent hallva.

Vajon el is hiszi a sok álságot, amit lelkesen zeng? De akkor hülyének kell lennie, mert épeszű ember lehetetlen, hogy ne látná, ami körülötte történik. Vagy csak álbeszéd a beszéde, s tetteti a lelkesedést, mert tudja, hogy haszna van belőle?

Gyakran jut eszembe a családom, jutnak eszembe rokonaim. Láttam, átéltem, miként omlott össze bennük a hagyományos rend. Két hatalmas kataklizmát éltek át. Az elsőt 18–20-ban, s az azt követő két évtizedben, amikor kicsúszott alóluk a föld. Ők egyszerűen csak felsőbb osztályokhoz tartoztak. Nem voltak gazdagok, de volt egy életterük, s ami mindennél fontosabb: volt egy lelkük. Lelkük, melynek része a múlt, az a világ, melyhez tartoztak, az életforma, melyet éltek, beleértve még azt is, hogy ahhoz hozzátartozott, hogy felsúrolod a szobában a padlót, aztán viasszal bekened s kifényesíted. Hogy naponta letörölöd a bútorokról a port, hogy képek vannak a faladon, hegyek képe, utcakép, melyen jön egy ember, s előtte épp szaladnak szét a libák, a másik képen három alma s egy körte, megint máson szakállas férfi, s mellette meglett korú fejfedős asszony. És a kredenc, benne a poharakkal, a szekrény, benne az oszlopba rakott ágyneműkkel, s az egymás mellett levő két ágy, merőlegesen a falra, karcsú, faragott lábakkal. Emlékszem, amikor gyermek voltam, ugráltam az ágyon, s beszakadtak a deszkák, s süppedni kezdett alattam az „ágy”, s már lent volt valahol. Édesanyám ordított, hogy: mit csináltál, te, összetöröd a bútorokat! Igen, mert elrégidett körülöttünk minden. Nemcsak a bútorok, el a világ is. Az ő világuk, és jött az új, a más, aztán megint az új, megint a más, s ezekben csak egy volt a közös: az, hogy az előző mindig jobb volt.

Mindig-mindig jobb volt a régi...

Nehéz idők voltak azok is. Ránk járt a kor, melyben mi – édesanyámmal, rokonaimmal – a régít jelentettük, ami már akkor nemkívánatossá vált. S szinte törvényt, az újabb és újabb korok legfőbb célkitűzésévé vált: tönkretenni a régít, tönkretenni mindent, ami más. „A múltat végképp eltörölni!” – szól az induló. Nem a múltra építkezni – ez lenne a normális –, hanem eltörölni azt! A föld felszínét össze kell zavarni. Összezavarodtak, sőt: össze is kavarodtak a népek, s ráköltözött az arcukra a gyanakvás. Mindenki gyanakodni kezdett mindenkire, s építeni kezdte a védőfalait.

Védőfalakat még a szomszédok felé is! S védőfalakat a kor elé, a kor felé. Falakat, melyek nem védtek és nem védenek meg...

Mi – édesanyámmal – a megszokottnál is lennebb sülyedtünk, minket főleg a háború sepezt le a „terepről”, az vitte el mindenünket. És hogy majd ne tudjunk föltámadni, azt érte el velünk a ránk telepedett első új világ. Aztán annak szakadékát tovább mélyítette a még újabb új, a régi erőszakos sepregetője, lerombolója.

Én soha nem sirattam a régit, hanem az újat éltem. Mert mindenki – ha tetszik, ha nem – a mában él. Mindig minden, ami a világtörténelemben történt, a mában, a mindenkori mában történt. Kilépni a mából nem tudunk. Az óra ketyeg, de mindig-mindig most ketyeg. Még ha visszafordítod a fejedet, azt is csak most tudod visszafordítani...

Hogy közben megráncosodnak az arcok? S amikor hordják az asszonyok, kihordják az új életet, soha nem tudják, hogy mire hordják azt. „Anyám, anyám, mért szültél a világra” – vonít fel a dal, mely ugyanúgy, még ha a messzi múltban is formálódott, mindig a mát zengi. A mát jajgatja. Az örök mához szól.

Már ebédidő... Kint a második emeleti súlyos krónikusok vannak többnyire, köztük András Zsigmond üsdi fiú az Erzsiek udvaráról. A zömök, krónikus, idült félrebeszélő. Már harmadik napja, hogy a kertben őrzik őket, mint a juhokat. Reggel mennek, és este térnek lefekvésre a második emeletre. A kórtermekben százhetvennégyen vannak. Egy a tegnap vagy a tegnapelőtt, tehát a napokban meghalt. Az első emeleten, ahol én sínylődöm, 70–80-as létszám van. Mindjárt három hónapja, hogy itt tartanak egy betegnek a helyén. Sok beteget 1–2–3–4 hét alatt helyrehoztak, engem meg értelmetlenül, hitem szerint egészségesen itt tartottak. Pedig az orvosokat a tegnap kértem, hogy adják vissza emberi jogaimat, szabadságomat. Nem kell sem nyugdíj, sem semmi, deklarációt, nyilatkozatot adok. Dr. Hossu orvosnak az az állítása, hogy törvényszéki orvosnak kell lennie a bizottságban, aki a bizonyítványt is aláírja, csak lárifári nyugtatás, füllentés volt. Láttam egy általuk kibocsátott papírt, még hely sincs a törvényszéki orvos aláírásának.

Eddig csak néha engedte meg a főápoló, hogy levigyem az udvarra a leveleimet, amelyet én írtam, s a családomnak írtam, hogy azt én is dobhassam be a postaládába.

Szó se róla, itt nem képzettség szerint vannak emberek. Itt van az a bizonyos Topîrceanu. Kalapos, viharvert férfi. Amikor az ágyamhoz jött, valakihez szólni vágyott, és elmesélte az ő kalandos életét. Feleségétől elvált... Az ő ittléte is feltehetően vádolja a kort, mely – bevallása szerint – már több ízben zárta börtönbe. Egy pillanatig sem merült fel bennem, hogy csalt volna, lopott volna, vagy valami „régí mércével mérhető bűnt” követett volna el. Az ő bűne csak az lehetett, hogy becsületes ember. S ez elég nagy bűn. Ezért járhat is a börtön. És itt, itt vajon miért lehet? Vajon nem egy társam ő? Egy rabtársam ebben a furcsa, megbélyegző rabságban? Mely még jobban megbélyegez, mint a börtön? Mert a börtönről ma már minden épeszű ember tudja, hogy az az igazak büntetőhelye. De ez? Mi ez? Így, beszélgetés közben teljesen épelméjű embernek tűnt ő is. Itt még azt sem ildomos az ilyen emberektől megkérdezni, hogy miért vannak itt? Mondja, hogy ő maga is sokat írt. Vajon azért? Amikor felolvasott a verseiből is, mélységüket nem tudtam megítélni. De annyit igen, hogy nem az van bennük, hogy Éljen! Hogy: Éljen a párt! Éljen Gheorghiu-Dej elvtárs, a mi dicsőséges vezérünk. Pedig a kor ilyent kíván. Ilyent kíván költőktől, festőktől. Lerántja, lerántotta a kor őket is. Vagy azokat, akiket le lehet rántani. Akiket nem lehet, azok kell, hogy vállalják az elhallgatást, a kiközösítettséget. Azt is mondja ez a költőember, hogy ő is textiles, mégpedig iskolában oktató. Engem doktornak titulált ő is. Domnu doctor – mondta. Persze neki is rögtön megmondtam, hogy egyszerű gyári munkás vagyok. Mondta, jegyezzem le a címét, s adjam meg az enyémet is. S ígérjük meg, hogy majd – ha innen szabadulunk – írunk egymásnak. Mondja, jó helyzetben éltek, 9-en vannak testvérek, de mind értelmiségiek. Tehát: nekik is „egészségtelen” a származásuk. Igaz, azt is mondja, Elena leánytestvére a könnyűipari minisztériumban dolgozik. Ő lehet a család üdvöskéje? Valaki, aki meg tudott kapaszkodni ebben az új korban? De az is lehet, hogy csak jó szakember valamiben. Hogy miben, erre már nem kérdeztem rá. Maradtam azzal, annyival, amit ő mondott kérdezetlenül magáról és a családjáról. Nem azt mondom, hogy nem érdekel. Érdekel, ahogy általában az ember! De az is úgy, ahogy van. Annyival, amennyit ő elmond magáról. Kérdésére én is elmondtam röviden a sorsomat. Az édesanyámét, a magamét. S a hét gyermeket. S azt is belefűztem, hogy mi magyarok. Úgy tűnt, ez számára – mint a normális emberek számára – természetes volt, hogy te az vagy, ami vagy, nem más.

Egy másik itteni társam Constantin, röviden Costica, ejtés szerint Kosztika. Iskolázott, tanult ember lehetett. Most: éjjel-nappal mindig mond. Szavakat összefüggéstelenül. Gyönyörű az írása. Egy általa írt lapot nekem is adott. Többször kért tőlem postai levelezőlapot. S egyszer egyet átnyújtott. Szép, gyönyörű betűkkel írva összefüggéstelen szavak... Őt hívják az ápolók minden reggel árnyékszékét tisztítani. Egy másik? Valakikkel éjjel-nappal harcol. Állítólag ezért került ide.

Egy 18–20 éves fiatalember mindig megy a villanykapcsolóhoz, s ordítja: Onoara muncii – a munka dicsősége – Govora. Hallottam, néha az illemhely kagylóházában felgyúlt ürüléket gyúrja. Egy másik szakadatlan hadonászva magában mond, járkál és szivarazik. Ha elfogyott a napi egy-két csomag, amit az ápoló adott, akkor mástól kér. S ha nem kap, a szivarvégeket a földről felszedi, úgyszintén Costica s a többi, újságpapírba csavarják, s új szivart csinálnak. A hadonászó megint megütött gyomorszájon. Úgy látszik, azt is tudja, hová kell ütni, hogy az neked jobban fájjon. Az ápoló hiába mondja, hogy adjam vissza. Még annak sem adnám vissza, aki tudja, mit csinál. Ha agyonütnek sem nyúlok senkihez. Ide igazán önuralom kell! Biztos idegrendszer. Csak úgy győzhetek, ha önmagamat legyőzöm. De le tudom-e győzni? Van-e elég erőm erre, ehhez? Egyik beteg búskomor. Egy hangját sem lehet hallani soha. Ül magába esve, s szomorkodik. Üsdről itt van egy Izsák nevű tímár, tudathasadással. És elvonókúrával egy Szócs nevű fiatal bádogos. Sajnálom őket. De meg is értem. Ebben a világban sokkal jobban ki vagy szolgáltatva az alkoholnak. Az én életemnek van célja, de az is magam teremtetten cél. A család. A fiataloknak semmijük sincs. Régen gyűjtöttek, gyűjthettek a szorgalmasok, hogy alapot teremtsenek az életüknek. Most miért gyűjts? Hogy elvegyék? S nemcsak hogy elvegyék, hanem még ellenséggé is nyilvánítsanak. Szabó Lőrinc írja a Vang an si című versében: „Ma remény sincs meggazdagodni!” S akkor? Mi mást tehetsz, ha jól keresel? Iszol. Akik ott jártak, mondják: a Szovjetunióban is iszonyatos az alkoholfogyasztás. Ez az életük egyetlen öröme. Jó, hogy nekem nem kell, de nekik, ezeknek a fiataloknak ez az egyetlen. Alacsonyrepülésben zajlik az élet!

Bele van fásulva a nem eszem kényszerbe, de már 8 napja bírja. Egyszer megjelenik a főápoló, s nagy kedveskedve hoz egy csupor teát. S kéri, Vágó úr, ezt igya meg, mert félttem magát, hogy baj lesz. Ez a félttem magát

megszelídíti. S maga sem tudja, hogy, de hirtelen utánanyúl, s felhajtja. Utólag érezte meg, hogy az a tea rendkívül gazdag ital volt, jól megcukrozva és citromozva. Szó sem róla, hihetetlenül jól esett, de még a szájában az íze, s máris erőt vesz rajta a lelkiismeret-furdalás. Milyen ember vagyok én, hogy valamit elhatároztam, s nem tartom meg. Ha vissza lehetne fordítani, ami történt, szemrebbenés nélkül visszafordítaná. Inkább dögölj meg, kutya, de a szavadat tartsd meg! A becsületedet őrizd meg. Saját szentírása zsong, zúg a fejében. „Hadd vesszen el az élet, ha a becsület marad!” Ma délután a látogatási időben megkértem Módi Ádámnét – akiről megtudtam, a férje a katolikus egyháznál teljesít valami hivatalt –, hogy küldjön egy református, evangélikus vagy unitárius lelkészt, akit könnyebb elérniük, mert úrvacsorát akarok venni. Még egy szerény összeget is tartogatok a lelki szolgálatért. Amennyi a hazamenés útiköltsége fölött van. Mert ha a 91. nap itt ér, akkor már nem fogok fogyasztani még vizet sem. S ha egy valamire nem lesz szükségem, akkor az a pénz. S hosszasan elgondolkozott azon, hogy a katolikusok gyónnak, meggyónják a papjuknak a bűneiket.

Bár nálunk, protestánsoknál ez nincs, a lelkész nálunk is – az őt megnevező szó is ezt festi – a lélek embere, aki elhozza Krisztus testét és véré, s vele a megváltás reménységét is. Remélem, hogy csak ideengedik hozzám, beteghez, aki most tényleg beteg vagyok, gyengének, kimerültnek, már-már reménytelennek érzem magam. Így hát a lelkem is beteg. Ha nem volna az, lett volna erőm, hogy azt a teát visszautasítsam. Nálunk, reformátusoknál is van bűnvallás, bűneink megvallása, úrvacsora előtt mi is befele fordulunk, s kérjük a Jóistent, bocsásson meg. S a lélekgyógyító rítus biztosítja is bűneink bocsánatát. Akár túléltem ezt az ittlétet, akár nem, valahogy vágyom erre a feloldásra, feloldódásra.

Megint a múlt, a magam sorsa. Hát bizony nem volt könnyű az életem. Ha apám nem hal meg, a családom nem megy tönkre, akkor helyzetemnél fogva is célpontja lennék a rendszernek. Rám kennék a régi világ minden bűnét, s lakolnom kellene érte. Vagy már lakoltam volna is, valahol – ki tudja hol, valamelyik börtönben vagy munkatáborban – el is pusztulhattam volna. De hogy lecsúsztunk, s akkor kiestem az osztályomból s az iskolából is, az ezzel az újabb, világmegváltó kataklizmával még jól is jöhetett volna. Hiszen lent startoltam, én, az egykori alispán unokaöccse a „munkásosztályt”, a „dolgozó népet” gyarapítottam. Ebből csak egy hasznom lehet, az, hogy

a gyermekeim már tanulhatnak, ha fogom bírni, hogy taníttassam őket. Mert innen – vagy ha ez az éhségarc végső sikerre visz, akkor odaátról, a túlvilágról – ugyan hogyan? Az „osztályomat” nézve ők már nem kizsákmányolók gyermekei, s előttük megnyílnak, megnyílhatnak a kapuk. Az iskolák kapui. Hacsak titkos jelentés nem megy rólam. Hogy én nem igazi, született „dolgozó” vagyok. Mert nem váltam egy kulturálatlan és tudatlan lumpenné, s főleg mert többet látok, s többet is tudok, mint amennyit ajánlatos lenne látnom-tudnom. Még ez is megtörténhet. A munkás is lehet megbélyegzett. Én máris az vagyok. S akkor a gyermekeim is a megbélyegzett gyermekei. A bolondnak kikiáltott „osztályellenségé”.

Jaj, jaj!

Érdekes, ez a rendszer ebben az egyben következetes. Nem a szellemet akarja képezni, tehát következetesen nem az érdeklí, hogy te tudsz-e, van-e képességed, hanem hogy honnan jöttél. Ha lentről, akkor – legalábbis a történések ezt bizonyítják – mint a munkásosztály gyermeke, tanulhatsz. Az, hogy van-e eszed, az nem is számít, s nem is kérdés vagy feltétel. Ha fentről jöttél, akkor bezárul előtted minden kapu. S rólam még kiderülhet, hogy fentről jöttem! És hetedízigen – még gyermekeim gyermekeiben és azok gyermekeiben is – büntethetnek ezért. Talán csak abban lehet hinni, hogy azért túl sokra őket sem szabad értékelní. Fizetésért dolgoznak az ő megbízottjaik is. S nem szívesen teljesítik túl a normát. A tekergő, ha itt fent van, nem azért van fent, mert jól teljesít. Hanem azért, mert tekergő. S semmiképpen sincs teljesítési kényszere. Ez a szerencsénk!

Érdemes elgondolkozni a bűn fogalmán is.

Mi az, hogy bűn? Bűnös? És ki a bűnös?

A Biblia külön fejezetet szentel a bűnbeesésnek. Éva enged a csábításnak, eszik a tiltott fa gyümölcséből. A tízparancsolat is tilt a bűnöktől. A hitetlenségtől, az istenkáromlástól, lopástól, gyilkosságtól...

Ne ölj – olvassuk. Képzletben magyarázom az elvtársaknak, ezeknek a gonoszságban fogamzott rendszer urainak, hogy ölni, ártatlan, tiszta lelki emberek életét, életlángját, életfáklyáját, létfáklyáját kioltani bűn. Az életet Isten adta, és csak ő veheti el – mondjuk mi, keresztények. De nem így az Új eszme, az Új rend, Igaz rend lovagjai. Ők minden gátlás nélkül ölnek, és ölnek és ölnek. Számukra az élet nem szent, és a bűn nem bűn. A „bűdös kulákot” meg lehet ölni. Senki sem fog felelősségre vonni érte.

És ez is érdekes, jó elgondolkozni, egy volt bankár nem olyan bűnös az ő szemükben, mint egy tíz hold birtokkal rendelkező földműves ember, akit a megbélyegzőnek szánt szóval kuláknak nyilvánítottak. Kiírják a kerítésére: „Itt kulák lakik, ne higgy neki!” Ilyent sehol sem olvasol: „Itt bankár lakik, gyűlöld”. De hogy a kulákot gyűlöld, azt igen.

Vajon miért nagyobb bűn az az érték, amelyért megküzdöttél, mint az, melyet esetleg eltulajdonítottál, elloptál vagy uzsorakamattal gyarapítottál. Ezért nem bűn a Ne lopj! parancsolat be nem tartása. Esetleg csak úgy, ha visszalopsz. A visszalopást bünteti a rendszer, de csak azt. Ha a mezőről viszel haza két cső kukoricát, amiről tudod, hogy a te földeden termett, az lopás. Azért be is zárhatnak. De a mindent elrablók büntelenek.

A Ne lopj! bibliai parancsolat „rokonságába” tartozik: a ne kívánd kezdetű „bűnlajstrom”. Ne kívánd a te felebarátodnak se házát, se kertjét, se ökrét se szamarát, és itt ez bővül a házastárssal is, erkölcsi parancsolat ez is: se feleségét. Tehát elvenni valakitől bármit is, ami az övé, vagy belegázolni az életébe, házasságába, családi boldogságába, akkor, az idők kezdetén már bűn volt. Ma? Ebből csinálják a társadalom főeszméjét. Csak nem lopásnak, hanem elvételnek mondják. Elvettük a házát, elvettük a kertjét, a tűzhelyét, otthonát, földjét, erdejét, lovát, szekerét, bármit, ami nekünk kell. És nekünk minden kell! Minden, ami a tiéd volt, mert mi csak szóban beszélünk a munka megbecsültségéről, mert hát jó az, ha nekünk dolgoznak, és kell is, hogy nekünk dolgozzanak. De a múltbeli munka eredményét – hogy minden létező érték valamikori munka eredménye – semmibe vesszük, s a munkával szerzett javak mint ingyen préda kellene nekünk. És szükségünk is van rá – mondhatnák. Mert ők a saját jövőjüket csak a mások által teremtetett javak kisajátításában, elrablásában tudják megalapozni. És ne csalj! Ne csapd be felebarátodat, ne tégy ellene hamis tanúbizonyságot! – mondja a Biblia. Itt Gyuri nem mint vak-hívő, nem istenes ember minőségében gondol a Bibliára. Hanem mint a keresztény erkölcs örököse, követője. Még a keresztényt is elhagyhatnánk, elég annyit mondanunk, hogy az erkölcs, vagy hogy a világot 2000 év óta kormányzó erkölcs alapját adó törvény. Mert efelé tartott az erkölcsi gondolkodás már az egyiptomiaknál hétezer évvel ezelőtől, a folyóköziéknél ötezer, a görögöknél, rómaiaknál ugyancsak több ezer évtől errefele, amióta civilizáció van a földön. Hogy még régebb óta így volt, azért nem mondhatjuk, mert nincs meg a kellő visszatekintésünk. De ha az ősi civilizáció előtti állapotban megmaradt

népeket nézzük, az ő életszemléletükből próbálunk következtetni a még régebbi múltra, akkor akár újabb tízezer évvel mehetünk visszább az erkölcsnek a múlt kódéba belevesző útján. Amióta hát van ember és van történelem, és van valamiféle civilizáció, az erkölcsnek törvénye volt, s ez a törvény szabályozta nem csak az emberi létet, de a különböző társadalmakat is. El egészen a tiszavirág-életű nagy francia forradalom korszakáig, a párizsi kommunig, Leninig, Sztálinig és Kun Béláig vagy Rákosi Mátyásig, Gheorghiu-Dej-ig és a többi keleti diktátorokig.

Létezhet, hogy a háttérből ugyanaz a hatalmat átvenni akaró, célja érdekében minden erkölcsi normát felrúgó erő állhat? Amelynek csak egy célja van: a világ birtokbavétele?

Ennek az erőnek semmi sem számít, legkevésbé az ember! Számára minden, ami céljai megvalósításában hátráltatja, rossz. Ellenséges. Elpusztításra ítélt. Így a vallás, az erkölcs, az erkölcsön alapuló társadalmi rendszerek, melyeket az emberiség évezredek küzdelmével munkált, alakított. Szinte hihetetlennek tűnik – mondja magában Gyuri, családjára, elődeire, azok gondolkodásmódjára, erkölcsi felfogására gondolva –, milyen szörnyű zuhanással halad a világ, csak amióta ő van! Nem volt idegen a csalás, a lopás, a sikkasztás a két háború közti Románia társadalmától sem. De nem iktatták legalább törvénybe magát a rablás kötelezővé tett tényét. És akkor úgymond „politikai börtönök” sem voltak. A börtönt a bűnözők megbüntetésére létesítették. Ez az új, magát a boldogság rendszerének hazudó sötétség-birodalom találta ki, honosította meg a gondolat megfélekezésének, a tisztességes emberség megbüntetésének a börtöneit. Új fogalom született: másképp gondolkodók! Kik gondolkodnak másképp? Azok, akik nem úgy gondolkodnak, mint ők. A kevesebbek, nyugodtan mondhatjuk ezt is. S a még mindig többségből ha valaki csak annyit mondana, merne mondani, hogy: Hagyjatok élni! Ne törjete az életemre, a családomra! Tanítani akarom a gyermekeimet, küzdeni, dolgozni akarok értük. Vagy hogy – Isten őrizze! – ne lopjatok, ne raboljatok, ne bántsatok csak azért, mert a munkával szerzett filléreimből valamennyit megtakarítottam, s öreg koromra is gondolva szeretném megőrizni azt! Vagy mert becsületes vagyok. És ne büntessetek a hitemért, azért, hogy hiszek Istenben, aki csak jóra tanít. Arra, hogy ne lopjak, ne öljek, s hogy szeressem a családomat, feleségemet, felebarátaimat, viseljem gondját a gyermekeimnek, s tegyek nekik jól! S tegyek az embertársaimnak jól!...

Most mindez ebben az új világban „másképp gondolkodássá”, s mint ilyen: bűnné nyilvánított.

Már pusztán a kifejezés is megdöbrentő: ha nem úgy gondolkodol, mint ahogy azt mi kötelezővé tesszük, bűnös vagy! Büntethető vagy! És meg is fogunk büntetni!

Másképp gondolkodókkal vannak tele a börtönök, másképp gondolkodó értelmiségiek, tudósok, írók, gondolkodók talicskázzák felfele a földet a „Sziget” magasba szökő gátjára, hogy az eddig víztől elöntött terület gazdagságait is a magáévá tehesse a párt. És ugyanők azok az ellenséges elemek, akikért érdemesnek látta Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs, hogy a Duna–Fekete-tenger-csatornával szelesse át Dobrudzsa földjét. Nem a csatorna szükségességéért, hiszen az a 20–30 km. amit így spórolnak a hajók, nem érné meg, de megéri, hogy Romániának is lehet gulágja, kényszermunkatábora, ahol dolgoztatni lehet ama eszközket nem jóra fordító, vagy egyáltalán: gondolkodni merő ellenséges elemeket. Ha gyilkos vagy, betörő vagy, sokkal-sokkal kisebb a bűnöd, mintha arra gondolsz, hogy embernek lenni szép, s hogy a lét Isten adománya. S megáldod a csíksomlyói kegyszoborhoz zarándoklókat, akik egy négy évszázados hagyományt éltetnek azzal, hogy pünkösdi szombatján együtt dicsérik az Urat, együtt imádkoznak, fohászkodnak – amiként hajdan, a civilizáció hajnalán az egyiptomiak is tették – a felkelő naphoz. Hogy az süssön fel, s sugaraival aranyozza be a természetet, az életet, mert hanem a kertek alatt a kisbárány majd megfagy. Ha letérdelsz és imádkozol, bűnös vagy! Gyurinak eszébe jut, morzsolja el az Úr imádságát, a Miatyánkot, hogy ráfigyeljen, mi lehet abban káros, rossz, hogy ennek az imának a szavaival az ajkán verték bilincsbe és vitték el a somlyói búcsúról hazatérőben levő Márton Áront, az erdélyi magyarság talán legnagyobb XX. századi egyéniségét, ezt az óriást, aki most valahol börtönben senyved emberi nagyságáért, lelkének szépségéért, népe szeretetéért...

Mi lehet abban rossz, hogy Mi atyánk... És hogy „szenteltessek meg a te neved...” Szerintük – próbálok megértő lenni, megérteni őket –: hogy lehet megszentelni annak a nevét, aki nincs. Így gondolhatják Lenin hitetlenségének vagy máshitűségének követői. Sztálin valamikor papnak készült, ő még, mielőtt megterítette volna a bűn asztalát, s mielőtt Marx, Engels és Lenin a világot Isten nélkül megváltani akaró eszméjének követőjévé vált volna, kellett, hogy higgyen! Kellott, hogy morzsolja

ő is a fogai között – mint otthon vallásos nevelést kapott keresztény –, hogy: „Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is!” Ám ő is rá kellett, hogy jöjjön a maga racionalizmusával, hogy az Isten országára nincs szükség, mert az lélekország, a szeresd felebarátodat, aki téged megdob kővel, dobd vissza kenyérrel, légy jó és becsületes, ne lopj, ne ölj, ne paráználkodj országa. Valószínű, ő is szégyelleni kezdte magát e szent parancsolatok előtt, melyek Leninékhez, tehát a kommunizmus eszméjének megalkotóihoz sose szóltak. Sztálin a „nagy példamutatóitól” vette át, kellett hogy vallásává tegye a hitetlenséget, szemben az Úr imája parancsolatával. A „szabadíts meg a gonosztól” helyett azt, hogy erősíts meg a gonoszban, a gonoszságban, mert az új eszme semmiféle régít, régi hitet nem tűr meg. S győzni csak gonoszsággal lehet, ez az ő eszük, szellemük tartozéka volt. S ha a mindennapi kenyérre ők is vágytak, mert anélkül nincs élet, azt csak maguknak kívánták, s a rájuk bízottakat tömegnyomorba döntötték. Sőt, a hírhedt ukrainai éhínségnél, mely tízmilliónyi ember halálát okozta, Sztálin még elvetette a maradék kenyeret is, hogy így törjön be egy egész népet! A mindennapi kenyér szentségét akkor érzed igazán, ha az nincs, vagy nem lehet számodra. És micsoda lelkiismeret kellett ahhoz, hogy elvedd az emberektől az élet utolsó reménységét is. És hogy holttestek borítsák az utcákat, keselyűhadak járják a tájat, s az életre született parányi lelkekben is kialudjon az élet. Ezek az emberi szörnyetegek, a tömeggyilkosok saját bűnüket erénynek állították be, s a rossz kísértése is rokonszenves kellett, hogy legyen nekik. Szinte eszeveszetten tudták gyűlölni a jót, ez gonosz lelkük része volt, dehogy akartak megszabadulni tőle. Lenin is, Sztálin is parancsba adta, hogy öljetek, öljetek, öljetek! És hogy öljétek meg Istent! Nincs szükség rája! Hírlik, hogy Sztálin parancsára csak az 1937-es év folyamán, vagyis egyetlen esztendő alatt nyolcvanötezer papot és szerzetest mészároltak le! Tehát nem kell az Úr akarata, a béke, a jóság, a szeretet! Nem kell a megbocsátás a vétkeinkért, mi sem bocsátunk meg senkinek. Eszménk a gyűlölet eszméje. Gyűlöld az embert, mindenkit, aki bárki más megváltóban, Istenben hisz, és nem bennünk. Ezért vallotta Sztálin, hogy az osztályharc nem szűnik, hanem fokozódik. Az „ellenséget” könyörtelenül ölni kell! Öljétek őket, öljétek őket, öljétek őket, mondta szinte vértől csepegő szájjal. Vagy ami még rettenetesebb, szinte kevély, mosolygós közönnel!

És hogy ennek az új kornak az ártatlan bűnöseit büntetni lehessen, ezért hozta már Lenin létre a Szovjetunióban a Gulág néven elhíresült kényszermunka-, büntetőlágereket, s nálunk a mi Gheorghe Gheorghiu-Dejünk – a hű tanítvány – a Csatornát. Mert aki „bűnös”, tehát rossz, ellenség, annak vegyük hasznát is. Dolgozzon ingyen nekünk büntetésből mint rab, amíg él. Mert ezek a büntetőlágeretek a halálraítéltek gyűjtőhelyei is voltak. Halálra, kínhalálra dolgoztatták az odavitt embereket, kiéheztették, megalázták, s így gyilkolták meg őket. Ha meghalt, nem számított. Volt más helyette. Sorban állt a várakozók hada. Bármikor, bárkit ki lehetett ragadni a sorból. „Járkálj csak, halálraítélt!” Olyan semmivé lett az ember, mint talán soha.

Háborgó kor...

Mennydörgés, csapkodnak a szelek, zuhog a történelem vihara...

Mint amikor végigsöpör az utcán az áradás, végighömpölyög a víz, rohan, száguld, fákat dönt ki, viszi az apróbb köveket is, s aztán levonul, elvonul az ár, és otthagya a maga mocskát.

Itt is: szenny és mocskok mindenütt. Lelkeket is szennyező szenny. A kor a lelkekben végezte a legnagyobb rombolást, pusztítást. A védtelen lelkekben, melyeket teljesen elrejtteni nem tudsz.

A te urad, Istened nevét hiába fel ne vedd – írja a tízparancsolat.

Itt folyik az istenkáromlás, az istengyalázás, a hit rombolása, szétzúzása. Templomba nem mernek járni a féltősebb emberek. Igaz, olyanok is vannak, akik addig sem jártak. Még ezek közül is a legtöbb nem örül ennek a tiltásnak, az istentagadás törvényerőre való emelkedésének. Mert hogy nincsen Isten, a legtöbb ember nem fogadja el. Még a nem vallásosok tudatában is ott van valahol az istenhit, vagy az Isten látó szemétől való félelem. Ott van a legtöbb emberben a hit hiányának is a félelme. Igazi ateista alig van. A hitetlenség inkább csak egy bizonyos fajta lázadás. Itt most azzal is kiszolgáltatottá tennéd magadat, ha lázadoznál. A bólogatójánosok a kor által óhajtott ember típusai. Ne legyen akaratom, ne legyen véleményed, mindenre csak bólogass, végeérhetetlenül azt mondd, hogy igen, igen, igen. Játssz a lelkest, még a bólogatásod is lelkes legyen.

S a rejtett hitet sem lehet megmutatni, kinyilvánítani most, az Antikrisztus hívének kell lenni.

A hatalom ráül az egyházakra is. Tömegesen hurcolják el, zárják börtönbe a becsületes papokat. Mert itt a legfőbb bűnök közé tartozik, ha becsületes

vagy. A kor célja: ne legyen tiszta senki. Ha hivatástudattal végzed a papi feladatodat, rossz vagy. Ha hajlékony vagy, tekergő vagy, akkor vagy jó. És a legfőképpen jó, ha az Új Istent, annak alantas hadát szolgálod.

Otthon, Üsdön a nép békepapoknak nevezte el a saját egyházukat eláruló lelkészeket. A mi plébánosunkat is elvitték, s egy békepapot hoztak valahonnan a helyébe. Az igazi hithű és a rendszerrel így is dacoló katolikusok tovább jártak a templomba, mondván, hogy nem a papért mennek oda.

Villanyoltás – zavarja meg külön világában a nővér hangja... Egy pillanatig megszokásszerűen arra gondol, nem ment el a vécére. De miért? Már öt napja nem ment a gyomra. Mitől is menne? A hólyagja sem zavarja. Az is: mitől? Pedig szinte jó lenne, ha ki tudna préselni belőle valamit. Ha valami gyötri, akkor az a szomjúság... Valószínű azért mérik olyan sűrűn a vérnyomását. A délelőtt a főorvos azt mondta: lehet, hogy perfúziót fog kapni. De végül is nem adtak. Valószínű, nincs szükség még életmentő akcióra. A láng, az élet lángja ég benne. Nincs szükség még megolajozásra.

XXX. Az agy működik tovább

Az éhesség – úgy látszik – nem gátolja az agy működését. Kavarnak bennem a gondolatok, a világ, a kor miatti háborgásaim nem lanyhulnak...

Szinte példátlan a történelemben, ahogy a legerősebb megszerzi az abszolút hatalmat, és a szó igaz értelmében imádatja magát. Született egy fogalmi jellegű szóösszetétel is erre a jelenségre: személyi kultusz. Tehát nem Isten kultusza, hanem egy személy kultusza. Ez önmagában is utal a vallás példájára, szellemiségének átvételére. Ott: Isten a mindenható. A teljesség ura. Itt: a párt vezetője, úgymond első embere a mindenható. Őt imádják, isteníti minden halandó. Ő áll vagy trónol az Olimposz csúcsán, nincs nála nagyobb, hatalmasabb. Ő a megmásíthatatlan akarat birtokosa, a parancsoló akarat, ő dönt a mindenség fölött. Az ő akarata szent. A pártot emlegeti, a munkásosztály élcsapatát, mely nem tévedhet, de igazából ő, és csak ő a Minden. Nem mond, nem is mondhat neki ellent senki, mert az ő kezében van a kard és pallos, mögötte sorakoznak föl, az ő parancsára várnak a kivégzőosztagok. Központi Bizottság, párttitkárság, miniszterek, minisztériumok, országgyűlés, tartományi és rajoni bizottságok, tanácsok, minden csak azért van, hogy neki bólogassanak, hogy az ő parancsait, elhatározásait megerősítsék.

A józan értelmű ember az ízléstelenség netovábbjának tartja-érzi, ahogy ő dicsőített önmagát. Ízléstelen is, s gyermekes is. A kicsi érzi magát nagynak, pózol, játssza a nagyot. És szinte szánszalmas a primitívségében. Él a lehetőséggel, hogy ő az úr, ő a mindenható. És körülveszik, körülrajongják a még kisebbek, még primitívebbek.

A rómaiak is éltették a császárukat: Vivat Imperio, vivat, vivat! Éljen a császár!, Éljen! Éljen! Vagy a mindenkori királyoknak is kijárt az éljen. Meghajoltak előttük, még le is térdeltek az alattvalóik. De ez, ami itt és ma történik, ennél is több. A vezérek, a vezetők, a Leninek és Sztálinok a leghatalmasabbak, egyesíteni akarják az uralkodó és az Isten fogalmát. De az a legellentmondásosabb és ezért is legízléstelenebb, hogy az ideológia szerint Népuralom van. A dolgozó nép uralma, a munkásosztály uralma. Tehát más az ideológia és más a valóság. Illetve: hazug az ideológia, s ezt a hazugságot jeleníti meg az egész valóság. A kettő teljesen ellentmond egymásnak. Az, akinek százezer számban hordják, viszik, tartják magasba a képét, ő a nép. Még egy kicsit egyszerűen is öltözködik. Sztálin genera-

lissimus katonaruhában járt. Nem kalapot, hanem munkássapkát tesz fel Gheorghe Gheorghiu-Dej. Nyakkendő is alig köt. Még úgy is van, hogy munkásruhába öltözik. De egy slepp követi, s a tömegbe beidegzik, hogy ünnepelni kell. S még csak elképzelni sem lehet, hogy akadna egy bátor és merész, aki azt mondaná, hogy le vele! Még ha mérgesen néznél rá, a tekintetteddel el mernéd árulni, hogy nem szereted, vagy csak annyit, hogy nem lelkesedsz érte, vagy ha mernél nem lelkesedni, nem tapsolni, éljenezni, amikor az ő nevét kiejtik, már az is bűnnek, ahogy ők mondják: „rendszerellenes” vagy „népellenes” bűnnek számítana.

Kötelező a lelkesedés! Kötelező a mosoly! Kötelező az ő éljenezése, magasztalása. Ha csak félig dagadna meg a tenyered a „hosszantartó tapstól”, máris ellenségnek tekintenének. Mert az éljenzők, a tapsolók között ott állnak – ha addig ültetek is, mondjuk egy nagygyűlésen, ilyenkor a lelkesedés nagyságát mutatva föl kell állni – a főtapsolók, vagy tapsolás közben a társaikat is figyelők, s aki csak nem elég lelkesen tapsol –, mert aki nem tapsolna, olyan nem merészkedik lenni –, az félhet. Ha „kitudódik”, mert észrevette valaki a csak mérsékelt lelkesedésedet, rögtön ellenségnek kiáltanak ki, a szocializmus, a dolgozó nép ellenségének. Ahogy ők mondják: osztályellenségnek. Te – vagy mondjam én, aki munkás vagyok – a munkásosztály ellensége lennék azon nyomban. És le is tartóztathatnának, el is hurcolhatnának könyörtelenül.

Hogy ez logikátlan? Kit érdekel az? A munkásosztály megtestesítője nem te vagy, hanem ő, a vezér! Ő, Sztálin vagy Gheorghiu-Dej, a kövérkés képű és ravaszul mosolygó Rákosi Mátyás a legfőbb munkások!

Aligha voltak a történelemben hasonlóan ízléstelen és hasonlóan képmutató, istenné avató ceremóniák más korokban. Talán valamikor a messzi ókorban, amikor isten-királyok uralkodtak Egyiptomban és Mezopotámiában, akkor tömöríthette az Egy a két fogalmat magába. De akkor is csak részben. Mert több isten közül az egyik volt csak a fáraó. Hitték, hogy a fáraó Ré Isten fia. S még akkor is Ré volt a nagyobb. És akkor a király istenségében hitt is az ember. Most ebben a hierarchiában Sztálinnál, vagy a kommunista országok sztálinjainál nem lehetett nagyobb. Az, hogy párt, az is fantom-, azaz istenfogalom. Ugyanúgy megfoghatatlan, mint Isten. A látható arc, a teljhatalom, a mindenség ura, akinek az arcképét több tízezer példányban nyomják, fogják, viszik, ott van a mindenholi „oltár” fölött, minden irodában, minden tanteremben, utcán, falakon, bevésve az

agyakba, hogy ő a legfőbb és legnagyobb nagy, Gheorghiu-Dej, Georgi Dimitrov, Rákosi Mátyás, Wilhelm Pieck – ki-ki a maga országában. Csak egy van nagyobb náluk, az aktuális szovjet vezér, aki nekik is parancsol. Esetleg csak mint valami fantom, nagybetűs fantom – hazugság ez is –, a Párt. Romániának két hatalmas nagy ünnepe „lett”. Az egyik augusztus 23-a, az „átállás” napja. A barát – addigi szövetséges – hátbatámadásának a napja, mely úgy került be az akkor gyártott történelembe, hogy a „felszabadulás” ünnepe. A másik – november 7-e – a nagy orosz „testvér” felszabadulásának, azaz a kommunista – „Nagy Októberi Forradalom” – ezeket kicsi betűvel még kimondani sem szabadott, nemhogy leírni – kirobbanásának a napja. Amire aztán ráköltöttek egy csomó mindent, a tény annyi, hogy akkor kezdődött el a legújabb kor nagy becsapósdija, legnagyobb becsapósdija, amikor újra előbújt rejtekéből, valahonnan a csábos arcú ördög, aki szabadságot ígért a szerencsétleneknek, s a szabadság hazug ígéretével feltámasztotta, visszahozta a legszörnyűbb rabszolgaságot. Addig is rossz volt a muzsikoknak – ahogy ott nevezték őket. De ami ekkor kezdődött, az minden addigit meghaladott. Aztán van egy harmadik „nagy ünnep” is az egész úgynevezett vagy úgy csúfolt szocialista táborban: május elseje, a „munka ünnepe”. No de elég az, hogy ezeken a napokon „faragott-festett” képek tömkelegét viszik, vitetik ki az emberekkel, Sztálint, Gheorghe Gheorghiu-Dejt nálunk, az ő diktátoraikat a „testvéri” országokban sok ezer vagy sok tízezer példányban szerte az egész keleti világban, és e jeles személyek nevét nemhogy nem veszik fel („a te urad, istened nevét hiába fel ne vedd!” – int a Biblia), de itt kötelező módon fel kell venniük, és egetverő hangerővel kell skandálni:

Sztá-lin! Sztá-lin! Sztá-lin!

Gheor-ghiu-Dej! Gheor-ghiu-Dej! Gheor-ghiu-Dej!

Tehát: az Isten nevét vedd fel! S kiáltsd hangosan! Addig, amíg berekedsz! Mert „figyelnek”, mondják a megfélemlítettek, s „nem akarom, hogy meggyűljön a bajom”.

Azon is sokszor elgondolkozott Gyuri, vajon hányan szégyellhetik ilyenkor magukat, amikor a tömeggyilkos nevét ál-lelkessedéssel, s álmosollyal – de valójában félelemből – ordítják. Milyen százalék? És milyen százalék lehet, aki elfásultságból teszi ezt, mert már nem is gondol arra, hogy ő itt bohóc, kirakati figura, az ország nagy kirakatvilágának egy tagja? És hányan lehetnek, akik nem gondolva semmire, csak mert ezt kell

tenni, ezt cselekszik. És vajon hány százalék lehet, aki valóban hisz ebben az egész ingyencirkuszban, ingyen-cirkuszi mutatványban. És abban, hogy itt valóban jó történik, mellyel előre megy a világ!

A lelkekbe belelátni nehéz. De – bár mindenki fél mindenkitől, azért – mégiscsak érzik az emberek, hogy kik a becsületesek, s egymás között azért meg merik mutatni a való lelküket, vagy mert lehetetlen, hogy másképp lenne, ezek a lelkesedések legalább 90%-ban állelkesedések kell hogy legyenek. Vagy még inkább: a félelem lelkesedései! Mert az is igaz, a becsületes, igaz emberek mindig a bajban levők oldalán állnak. S most az igaz emberek vannak bajban. Vagy: az igazság van bajban. S még ha mindenkit nem is tudnak elhurcolni, az elhurcoltak, eltiportak, a szabadságuktól megfosztottak száma hatványozottan megnövekedett. S a nép velük érez együtt, nem a tömeggyilkosokkal, a félelem birodalmainak uraival. Mert az ember még mindig inkább jó, teljesen kifordítani a lelkéből nem lehetett.

A reggeli program így, ebben a különleges helyzetben is program. Kitámolyog a mosdóba, megmossa a fogát, aztán derékgig megmosakodik... Kimossa a szemeit, lekaparja szempilláiról a rászáradt csipát, s még az is megkísérli, jó lenne már lezuhanyozni. Azért hagyta el pár nap óta, mert jóformán alig izzadt. A folyadékot fel is kell venni, hogy ki tudja izzadni az ember, gondolta, magyarázta. De a szakálla folyamatosan serken, nő. Ma jönnie kell a borbélynak is, meg fog borotválkozni. Közben felmosták, kitakarították a szobája felé eső részét, amíg kint volt, az ágyát is elrendezték.

Hiába, nagy úr vagyok. Mondanám, hogy egy szerencsétlen beteg, de nem vagyok az. Amit itt tesznek velem, az is más, mint amit tenniük kellene. Vagy: mindezt nem kellene tegyék. Mert lehetnék a magam ura is, csak nem hagyják, nem engedik, hogy az legyek. A társakat hívják reggelizni. Hozzám is odajön Mária nővér, s külön hív, hogy menjek én is. Csak a fejemet ingatom. Ő: le fog gyengülni! S nem lesz ereje, hogy hazamenjen. Ide vagy utánuk jönnek a betegeknek, vagy vonaton a saját lábukon kell elmenjenek. A kórháznak beteget hazavinni nincs lehetőségé – mondja.

A válasz: egy nagy sóhaj, s valami ilyesmi: mennék én most is, akár ebben a pillanatban. Tudom, a nővér csak jót akar nekem, de én is ugyanúgy jót akarok magamnak, s főleg a családomnak... Várnak haza, szükségük van rám... Higgye el a nővér, hogy így van!

Mire a többiek is jönnek vissza, s elkezdődik a nyüzsgés, ő már megint magába van temetkezve.

Az agyam még működőképes – jelez vissza magának...

Már Marx kitalálta, – vagy ők csak elképzelték? –, aztán Lenin és Sztálin elméletté kovácsolták azt, hogy osztályharc... Hogy osztályok harcolnának a hatalomért. De ez is a hazugságok egyike... Osztályok vannak, a fent és a lent van. Lopás, csalás, zsarolás, emberek becsapása is volt és van. De most nem egy lenti osztály tört fel, hanem a lentet lovagolta meg egy másik erő, mely ugyanúgy fentről nyúl le, fentről tüzeli a lentet. Nem osztályok harcolnak hát, hanem a hatalom megszerzéséért folyik a harc. És nem felemelni, hanem felhasználni akarja a lentet az úgynevezett „új eszme”. Gyuri a múltba, a múltra gondol. Amióta világ a világ, a hatalmi harc mindig fent folyik. Amikor meghalt a szultán, a „legerősebb” trónörökös a lehetséges vetélytársait fojtatta meg, gyilkoltatta meg sorra, nem a lent levőket. De – ez is törvény – soha senki nem mondja, és nem is mondhatja azt, hogy a lentnek rosszat akar. Mindenki a „lent”, azaz a nép felemelésére esküszik, azt papolja őszintén vagy hazugul. De a világ rendje eddig ezt a „segítő”, felemelő kezet mindig fentről nyújtotta le. Az Isteni modell is ezt sugallja. Fent a magasban ül az Atyaisten, és mi lentről fohászkodunk hozzá. Most a Fent Sátánjának az jutott eszébe, hogy ő lentnek hazudja magát. Vásárol magának szövetségeseket – lakájhad is volt mindig, pénzen megvásárolt lakájhad, mert a Pénz bármilyen világ is volt, mindig szükség tárgya volt –, s a lent képviselőjének, a lent erejének mondja a maga fent-erejét. Még az Istent is lerántja trónjáról! S az igazság egyetlen képviselőjének mondja, kiáltja ki magát. Ő az Igazság, ő, egyedül ő. A Hazugság Birodalmának kormányzója Munkásuralmat emleget, a maga uralmát mondja annak. Mert a társadalom, vagy legalábbis ez a társadalom, melyet ő a munkásosztály társadalmának nevez, nem az! Semmi köze a munkásosztályhoz. „Szőrös testét, az undokot én tapogattam!” – írja már Ady. S mint a lepra, rátelepedik ez a „szőrös test”, az abszolút hatalomra törő pénz az emberiségre. Szívja, szipolyozza, öli, pusztítja az embert. S mert a javakat csak munkával lehet megtermelni, még egy fakanalat is csak munkával lehet megcsinálni, ő a munka eredményét szívja el. S a Régi Világot, az „addig” Fentet két okból lövelli a gyűlölet nyilaival. Mert minden javát el akarja rabolni, magáénak akarja tudni. Mert ő képtelen arra, hogy

a számára szükséges javakat megteremtse, megtermelje. Ő a megtermelt javakat szívja el! Szív el mindent, ami a munka eredménye, és szívja el a már létező, eddig mástól birtokolt javakat. Így hát a munkásosztály – az ő szavával – valóban kizsákmányolt, kiszípolyzott réteg. Soha nem volt fent, s most is csak az érdek hazudja, hogy fent van. Se nem vezetője, se nem mozgatóereje ennek a társadalomnak. Nevét a hazugság zászlaira írták fel.

A munka alapjában szép, tehát munkásnak lenni is szép. Mert van egy feladatod, s azt el kell végezned. A munka szépségét is lehetne érezni, éreztetni, vagy legalább hagyni, hogy a dolgozó emberek valóban érezzék azt. De ez a kor nem azt akarja, hogy ezt a szépséget érezd. Nem is vagy te, mint munkás, sehol. Dehogy vagy hát vezető. A világtörténelem nagy hazugságainak egyike, hogy te vezető lennél. Az osztályod sem vezető. Azok a vezetők, akik rád hivatkozva, a te nevedben vezetnek. Azok vezetnek, akik eddig is valahol fent voltak, csak erkölcsileg jöttek valahonnan nagyon letről, és ugyancsak letről, a legalantasabb rétegekből „vásárolták” a zsoldosaikat. Így az a salak, ama söpredék, aki egy kicsit fennebb csillog, szolgálhat az is. Küldték, mozgatták, rád zúdították őket. De csak úgy, mint szolgálhatat. A kivitelező gyilkosok szolgálhatát. Mert hogy a bűnözők világuralmát meg lehessen valósítani, ki kell irtani mindent, ami igaz. Ami jó – vagy „ennél” mindenképp jobb volt. Mindent, aminek erkölcsi alapja van.

A tervezők, a kohók mögött álló irányítók arca rejtett. Ezek a gyilkosok, akiket látsz, csak a gyilkosság végrehajtói. Még az aktuális legnagyobbak, a Lenin-ek és Sztálin-ok, kunbélák és rákosimátyások vagy gheorghiuidej-ek sem a kitalálók, vagy csak látszólag ők az elrendelők, végrehajtók ők is. A sátánnak hosszú szakálla van, fortyogtatja izzón elnyelő üstjeit, melyekben ott rotyog minden, ami szép és igaz. Ott a simogatás, ott a szeretet, ott az intő szózat, hogy légy jó, kicsi fiam, légy jó mindhalálig. És ott az is, hogy becsület. S a megrotyogtatott üstök mellett máglyák is égnek, melyeken megállás nélkül kínozzák-hamvasztják-pusztítják el azokat, akik nem értik meg „a kor szavát”. Akik meglátják a kor valódi arcát, valódi igazságát.

Apám nem volt, anyámtól sok jót tanultam, de ő sohasem mondta Petőfi szavaival, hogy „százszorta inkább éltedet tagadd meg, mint magad!” Hogy az vagyok, aki, a gyermekkoromban még a világban uralkodott erkölcsöknek köszönhetem. Bennem még azok diktálnak.

Ha ennek a társadalomnak az önmagáról vallott elmélete hazug elmélet, nem a valóságot födi, akkor az egész társadalom hazug társadalom. A kommunizmus ideológiája egészében kicsinált, hazug ideológia, semmi sem az benne, ami. Szabadságról beszélnek, s valójában céljuk nem szabaddá, hanem rabbá tenni az embert, az emberiséget. Ez a hazugság lebeg a világ felett 1789 óta, amióta előbukkant valahonnan a föld alól a lent – azaz a nép – felemelésének a hazug meséje. Soha senki nem akarta azóta sem a népet felemelni. Egy a hatalmat megszerezni, birtokolni, a régi birtokosoktól azt elvenni akaró erő jelent meg, melynek szüksége van tömegekre, s ezeket a tömegeket lenről verbuválják, de nem az ő érdekeikért, hanem a maguk érdekéért használják fel. Ennek a valós tényét meglátva, felismerve születhetett meg ez a metaforikus szókép is, hogy ellopott forradalmak. Akik életüket viszik a fent golyói elé, nem mind „zsoldosok”, hanem sokszor szerencsétlen, igaz emberek is. A Szent Vágó megszállottjai. Kétszer csapták be őket. Először akkor, amikor a gyönyörű eszméket hazugul kihasználták, s az eszmék harcosai közé csábították. Aztán akkor, amikor az ő véráldozatuk eredményére könyörtelenül ráteszik a kezüket. Ezért van az, hogy látszólag minden forradalmat ellopnak! De csak látszólag, mert valójában csak az történik, hogy a fegyvertöltelékek felhasználtakra tovább már nincs szükség. Ezért látszat ez a lopás. Te, aki kimész az utcára, hogy a rosszat legyőzd, s saját életedet is feláldozod vagy feláldoznád, mindig arra ébredsz, hogy valakik már fent vannak, de az sohasem te vagy, mindig másvalakik. Neked csak mondják, hogy te fent vagy, és közben, ha nem vagy elég lent, rád is taposnak, hogy még lennebb döngöljenek, nyomjanak... Rá kell jönnöd, könyörtelenül rá kell jönnöd, hogy sehol sem vagy és semmi sem vagy. Csak egy ideig szónokolnak a nevedben azok, akik valahonnan előbújtak vagy elé sem bújtak, tovább is hazugul rejtőzködnek, s már el is felejtették, hogy te is voltál, könyörtelenül átgázolnak rajtad.

Az osztályharc is csak egy hazug maszlag, az osztályt csak odahazudják, mert ott nem egy osztály és nem is osztályok harcolnak, hanem erők. Csak ebben a jelszóban és a kommunizmus hazugságaiban van harc az osztályok között. Tulajdonképpen a régi fent ellen harcol a felkapaszkodni, a hatalmat átvenni akaró, háttérben rejtőzködő erő, majd ha már fent van, akkor egyformán rátapos azokra is, akik fel akarnak törni, s azokra is, akik valamikor fent voltak, de (még) nem minden az övé tőlük. Mert ő mindent akar!

Világ proletárai egyesüljete! Ez azt jelenti, hogy ez az Erő nem egy

országban, nem egy közösségben, nem sárgákban vagy feketékben, fehérekben vagy nem fehérekben gondolkozik, hanem az Egészben. Az Egész Világ fölötti uralmat tűzte ki maga elé célul.

Eszük ágában sincs, hogy téged szabaddá tegyenek. Rád egy ideig mint harcosra, aztán csak mint szolgára van szükségük, de nem azért, amit mondanak, hanem azért, hogy a hatalmat meg tudják a te segítségével megszerezni, aztán ellenedben megtartani. S akikkel szemben állnak, nemcsak azok, akiktől a hatalmat el akarják venni, hanem azok is, akik ott sorakoznak mögöttük az ő harcosaik köntösében. De mert csak felhasználják őket, potenciálisan arra is kell vigyázniuk, nehogy fennebb jussanak, mint ameddig szabad jutniuk.

Egy óriási vár falára másznak a harcosok, hogy bevegyék azt a várat, de mire felérnek a fökre, s mámorittas boldogsággal özőnlenék el a bevett várat, észreveszik, hogy nem ők a győztesek. A kivívott győzelem haszonélvezői már előbújtak valahonnan, s már ott állnak a pulpituson, s azt integetik nekik, hogy győztünk. De ebben a többes számban te, várostromló valójában nem vagy benne. Te csak hiszed egy ideig, ameddig hiheted azt a győzelmet, aztán könnyörtelenül rá kell döbbed, hogy te csak eszköz voltál. És ha kellesz még, csak arra kellesz, hogy éltesd majd őket, a téged be is csapó és ki is használó „győzteseket”, a neked is integető új vezéreket. Vidd az arcképüket, az ikonjaikat, ahogy mondta az egyik hallgató, alig megszólaló munkatársa, azt is alig hallhatóan, nehogy más is meghallja. Vidd a jelképes győzedelmi zászlót, s azt magasba tartva vonulj fel, mint valami bábu. S akár rájössz, akár nem jössz rá, bábu vagy, marionettfigura vagy, akit valahonnan rángatnak, s ha netán nem rángánál a rángatóid akarata szerint, könnyörtelenül eltaposnak.

Amit Batsányi János oly gyönyörűen fogalmazott meg:

„Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság,

Törvény, egyenlőség, s te áldott szabadság...”

Az egy szép vágy, de ennek a vágnak igazi harcosai csak lent voltak. Akik gyártani kezdték az áldott Szabadság lobogóit, melyet a tömegeknek kellett lobogtatniuk, eszükben sem volt, hogy engedjék az ésszt és érdemet, a törvényt és egyenlőséget vagy azt az „áldott szabadságot” uralkodni hagyni. Ha kellett, azért kellett nekik ezek a lobogók, hogy alájuk tudják seregeltetni a becsapottak millióit, s felhasználják őket a maguk győzelme érdekében.

Ami ugye, hogy érkezett? 1917-ben a nagy orosz pusztára, s annak hála a világ legtöbbet szenvedő (szenvedett) népének az országába, s onnan hozzánk is, a mi országainkba, a mi hazánkba. A katlanokban kikevert mérég hatni kezdett. Az „ész, érdem és igazságnak” nevezett ámitás hazugság-mérge.

Ebben a szörnyvilágban, ebben a rabság szigetei-világban, ennek kiszolgáltatottságában embernek maradni? Csak egyféleképpen lehetett. Begubóztál magadba, tengtél, tengetted az életedet, s ha direkt rád nem törtek, hogy elvigyenek, hallgattál. Nem láthattad embertársaid szenvedését, vagy ha láttad, nem szabadott mutatnod, hogy látod. Vagy ha láttad mégis, s nem tudtad megállni, hogy úgy teszel, mintha nem látnád, a költő szavaival mondtad, szavaltad a templom tiltott helyén, ott is csak addig, amíg nekik is meg nem akadályozták, hogy mondhasd ott is az Úr Asztala mellett március 15-én vagy július 31-én, esetleg október 6-án, hogy Talpra, magyar, álljunk már végre a lábunkra, emberek! Magyarok! Vagy hogy: Ha férfi vagy, légy férfi, ne hitvány gyöngé báb! Hogy: Szörnyű idő, szörnyű idő, s a szörnyűség mind egyre nő! Vagy azt, hogy: Siketek közt! Míg el nem vitték onnan is a papot, aki megengedte, hogy legalább ott elmondjad a már elmondhatatlanná tett ígéket, a szellem, a lélek üzeneteit.

Célpont lettél, célpont lett a falu, célpont lett a város, paraszt, munkás vagy értelmiségi, bárki, azaz mindenki, aki itt élt, embernek született s megpróbált embernek is maradni.

Vigasztalhat, hogy olyan az én helyzetem, mint amilyen a világ?

Állhatnék én is nyakig vízben vagy ürülékben, kínozhatnának egy szűk, büntető börtöncellában, ahol csak állni lehet, sem leülni, sem lefeküdni nem. Megérdemelném, hiszen a legbűnösebbek közé tartozom. Azok közé, akik látnak! Akik észreveszik, hogy hol a baj, és ezt nem szabad. Mert van egy pártunk, amelyik tévedhetetlen, és amelyik mindent lát!

De tényleg látok vajon? Mindent látok? Vagy csak hiszem, hogy látok? Az is lehet, hogy mégsem. Vagy legalábbis mindent én se látok, amit látni lehetne. Mert szinte áttekinthetetlen ennek a világnak a szövevénye. Csak annyit tudunk, hogy a zsarnokság áthatja, beleivódik, ott van mindenütt és mindenben az egész világon. Vagy a mi világunkban, ahol élnünk kell, mindenképpen. Soha ilyen kiszolgáltatott nem volt az ember, az emberiség. Mind az gyötör, hogyan lehetséges, hogy ne előre,

hanem visszafele haladjunk. S ki kell ficamítanod magadat, az eszedet, hogy helyezkedni tudjál. Igen. Helyezkedni. Egy pici helyet találni, ahol hagynak élni. Próbáltam én is, de nem sikerült. Képtelen voltam feladni a saját erkölcsi normáimat, s most itt vagyok, itt a sebzett, meglötytyent agyú beteg emberek között. Itt vagyok ma immár nyolcvanhatodik napja. Élem ezt az itteni életet. Elvették a lehetőségemet arra, hogy a saját sorsomat irányítsam.

Mások kezében van a sorsom! Szinte örület, játszom az épeszűt! Hiszen jövőm csak akkor van, akkor lehet, ha itt épeszűnek minősítenek. Most már, hogy sok dühöngve érkezőt láttam, el tudom képzelni, meg tudom ítélni, hogy az én érkezésem is alig volt más ezekénél. Én is rángatóztam, ki akartam szabadulni, ugyanúgy, mint ez a ma idehozott fiatalember, aki ordította, hogy engedjete, engedjete, s kiszabadítva az egyik kezét, ököllel verte be – miközben térdeivel döngötte – a bejárati ajtót s annak ablaküvegét. Én nem törtem ablakot, de a zavarodott ember benyomását kelthettem mégis. Magam lehettem a bizonyíték arra, hogy örült vagyok. Szerencsétlen, eszeveszett ember.

Nem, nem, nem... S én ezt hogy magyarázzam meg? Kinek magyarázzam meg?

Egyáltalán itt ki kíváncsi erre?

Mint ahogy a világ örülségére is ki kíváncsi?

Miért nincs itt, a második emelet zárt osztályának dühöngő örültjei között ez az egész kifordult agyú világ? Dühöngene itt, ütögetné itt egymáshoz vigyorogva ütlegetésre is képes botjait, húzva maga után az igazság, a tisztaság és becsületesség keresztjeit, vagy azok kényszerszüleményét, kényszerlátomását, kötné a hurkokat akasztófa-köteleire, szaladna körbe az őt végre bekerítő és rabul ejtő falak között potyogtatván hátuljának és egész szörnylénységének büzlő undorát, s követné őt a fehérköpenyes fogdmegek, kettő szembe vele, a háta mögött ólalkodva a kényszerzubbonnyal, hogy rávethesse azt, majd lekötözzé szörnyű bűntevő csuklóit, rettenetes, a kultúrát, a szellem és erkölcs évezredek értékeit rúgó és tapodó lábait, megszabadítva tőle a kintet, hogy ott az emberiség mehessen tovább a sok ezer éve kitaposott teremtmő útján...

Nem én örültem meg, nem is Deleanu vagy Topîrceanu, nem is Friedrich bácsi, mi nem férünk el, nekünk nincs egy tenyérnyi hely ebben a meghibásodott fejű, megromlott agyú világban. Ahol indexre rakják az

igazak gondolatait, ahol szörnyűséges keresztjükre feszítik nap mint nap újra és újra Krisztust, a jóságot, a szelídséget, az erkölcsöt és mindent, amit az istenarcú ember adott, s a gyilkosok bűnös vérszínű lepedőjével borítják be a tisztaság földjét.

Levelezőlapokat hoz a posta. Marika azt írja: Aggódom érted. Nehogy tönkretedd az egészségedet. Kérlek, ahogy úgy érzed, hagyd abba! Szükségünk van még rád! Imádkozunk érted, még az asztali imáinkba is belefoglalunk. Úgy félek! Segítsen meg a Jóisten, hogy mielőbb kerülhess haza! És egy levelezőlap, csak ennyi a szöveg rajta: Várunk haza! S egy csomó aláírás! Jószerével mindenki abból a váltásból. Több már nem is fért rá!

10 óra tájt jelenik meg az orvos-hármas. Nem a megszokott sorrendet tartják, egyenesen az ő ágyához mennek.

– Hányadik napja, hogy nem eszik? – kérdezi Balint, az ő osztályorvosa.

– Ma a tizedik – feleli.

– És hány napja a mi betegünk?

– Nyolcvanhat!

– És?

– És folytatom a harcom. Folytatom, amíg meg nem kapom az elbocsátó papírt. Ezerszer elmondtam már, hogy szüksége van rám a családomnak. A hét gyermek, a feleségem és az édesanyám várnak, s a munkatársaim is várnak. Ma kaptam egy lapot. Nézzék meg, ha jól számoltam – mert az elébb jött –, harmincöten írták alá. Vár a kilenctagú család, vár engem, az eltartót. Ki tartja el őket, ha nem én!

– Ha nyugdíjazná, mi lenne – fut ki Hossu főorvos száján.

– Az nem lehet! Még most is – hogy tizenegy napja nem eszem, erősek érzem magam. Tudom, értem a munkámat, tudom, értem a feladatomat. Tizenhat éve vagyok mester. Nem kicsi gyakorlat. A munkatársaim bíznak bennem. Látták ezt a mait is! Te asteptam! – írják.

Gyuri előszedi az egyéb lapokat is, kezdi szétválasztani azt, amit a feleségétől, gyermekeitől kapott, amit a színházról, az Utunk szerkesztőségétől kapott azoktól, melyek a munkahelyről jöttek. Hossu főorvos int. Hagyja!

Ezt tessék elolvasni – mondja, s egyet felvesz, odatart. Az orvos elhárítja azt is. Vesse le az ingét! Adj a ki az utasítást. A szemmel láthatóan

megsoványodott, kiálló bordájú beteg ott áll előtte derékig meztelenül. A fülhallgatójával meghallgatja a tüdejét, a szívét, még a hasára is ráteszi, azt is körbehallgatja, tovább és tovább téve a hallgatófejet. Aztán megint a szív. Majd a vérnyomásmérés következik. A három orvos nézi, ahogy a higanyoszlop süllyed. Majd egy pici levegőt fújnak, s megint nézik... Hossu megszólal: El kellene kezdeni enni! Hanem baj lesz!

– Mondtam, hogy addig folytatom, amíg hazaengednek...

– Értse meg, ember – mondja Moldovan orvos –, mi hazaengedhetjük, de ha nyugdíjba sem akar menni? Még legalább egy hét kivizsgálásra van szükség.

Megint megkérdezi: Hány napja is van nálunk? Nyolcvanhét. Meg öt az kilencvenkettő. Öt nap múlva épp három hónapja lesz, hogy itt vagyok. Megkérjük, kezdjen enni! Hamarabb, mint öt nap előtt úgysem engedhetjük el. Értse meg!

Ő csak azt ismételteti: haza akarok menni! S itt, ahogy az akarok szót erőteljesebben mondja ki, enyhén meginog. Balán önkéntelenül odakap a könyökéhez, s segít neki, hogy leülhessen az ágyára. Gyuri szokatlan helyzetben – eddig mindig állva várta, fogadta az orvosokat, szólt hozzájuk, most ülve, lágyabb hangon, szinte könnyörögve mondja:

– Értsék meg a doktor urak, nem bírom! Nekem is van lelkiismeretem, nem hagyhatom, hogy elpusztuljon a családom! Isten adta a gyermekeket, rám bízta, az én kötelességem eltartani őket. A feleségem egy hős, egyedül küzd a kilenctagú családért, nem bírja ő sem. Legyenek emberek, kérem, könnyörögve kérem a doktor urakat.

Hossu odaszól Balán főápolónak:

– Tegyenek perfúziót!

S még valamit sugdos, amit nem ért meg. S továbbmegy az orvoshármás. Balán kimegy, már hozzák is a tartót, Mária nővér előkészíti a tűt, őt vízszintesbe fektetik, nyújtja ki a karját, elkötik, s a nővér elég könnyen megtalálja a vénáját. Beszúr, egy kevés vért visszaszív, aztán ragtapasszal rögzíti a tűt, s neki kiadja az utasítást, hagyja nyugodtan, ne mozgassa a karját....

Csepp, csepp, csepp... Megindul a csepegés... Amíg önkívületben volt, nem tudja, mit csináltak vele, de amióta magánál van, ez az első orvosi beavatkozás, amit kap... A nővér hozzá is fűzi: a folyadékhiányt kell pótolni... Majd hozzáfűzi: jobban tenné, ha elkezdene enni! Hogy akar hazamenni, ha nem eszik?!

Azért nem eszem – mondja Gyuri –, hogy engedjenek haza. Volt idejük, hogy megállapíthassák, van-e bajom, vagy nincs. Modern korban vagyunk, a fejlett orvostudomány korában.

Igen, csak törvények is vannak, így a nővér.

Gyuri elgondolkozik. Eszébe jut, hogy többször emlegettek egy 12-es számot... Ki tudja, mi lehetett az?!

Azt is látja, hogy van abban valami lelkiismeretes is, ahogy itt vele bánnak... Miközben nézi a csepegést, elmereng, mint annyiszor...

Mi hát az élet valósága? Ez az élet? Ilyen az élet? Lüktetés. Dobog a szíved, áramlás van benned, a vér áramlása, elektromosság van benned, valamiféle ideg-áram, az agyad irányítja, hangolja össze a különböző életfunkciókat. Amíg ezek a funkciók végzik a dolgukat, addig élsz! De azt is érzi, nem lenne sok addig... Ami igaz, igaz, erősen legyengült. Ahogy ott állt, meg is szédült. Azt is észrevette, nem csak Balán, az orvosok is mozdulatot tettek feléje. Lehet, a perfúziót is azért rendelték el. Ezzel pótolhatják a szervezet működéséhez szükséges folyadékot és táplálékot. Mert a táplálék olyan, mint a motornak a benzin. Anélkül megállhat a motor. Érzi, hogy ő még nem tart ott. Még bírom, és bírnom is kell! Bár – szinte ijesztő – nyugdíjazást emlegettek... Istenem, segíts meg! Szólj le onnan fentről, valahonnan, ahol vagy: Ne tegyé! Szólj rájuk, ha ezt teszik, örökre tönkretesznek! Érzi, hogy fut el az ereje, ha csak erre gondol. Aztán:

Na, elég! Szinte figyelmeztetően szólna már megszokott belső hangján: Ne magammal foglalkozzam!

Elég baj van a világban, az én bajom ahhoz mérten csak porszem-baj! Parányi kicsi porszem baja!

Hogy még az sem a tied, ami a tied, hogy dühöng az erőszak, álnokság, képmutatás mindenütt, hogy az igazság kimondása megremegteti a földet a lábad alatt, s bűnnek veszik, ha meg mered látni a rosszat, s ki is mered mondani azt a nagy, az egész világot érintő bajt. Hull ránk a világ szennye, s temet el! Hullámzik a világ tengere, s könnyörtelenül nyeli el a lélekvesztőkre üldözött vagy menekült jóságot, becsületességet.

Mentsétek meg lelkeinket!

Két zacskó folyadékot csepegtettek bele. Kikerül a tű, elviszi a nővér az állványt. Egy darab szeszes vattát kell a betört könyökével odaszorítania... Nem érez semmit, és mégis érez valamit. Mintha több ereje volna. De

megszokta: tartalékolnia kell az energiát. Az utolsó három napban már a joggyakorlatokat sem végezte... Most kedve lenne hozzájuk, szinte kényszerrel érez, de inkább fékezi magát.

Tovább nézve a Szentírás parancsolatait, a IX. parancsolat megszegése egyenesen kötelezővé válik, a társadalom alapja lesz. Igenis, tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot. Az egész rendszer talpköve ez. Erkölcsi fertőbe burkolózik a kor. Érdem lesz az árulás, a besúgás, a hamis tanúbizonyság-tevés. Fizetés is jár érte! Ott sündörögnek, fülelnek a „fülesek”, „besúgók”, a társaikat jelentgetők. A hagyományos erkölcs: légy igaz, légy becsületes, szeresd felebarátodat, sutba dobatic. S helyébe lép: légy aljas, minél aljassabb, s akkor fogsz érvényesülni. Akkor leszel „a mi emberünk.” Egész apparátust tart fenn a rendszer, a Szovjetunióban Csekának, aztán KGB-nek, nálunk kezdetben szigurancának, újabban szekuritáténak, Magyarországon ÁVH-nak, a Német Demokratikus Köztársaságban Stasinak nevezik. Ezek az „állambiztonsági” szervek hatalmas hálózatokká nőttek, behálózzák országaikat, s feladatuk hatalmas fülüknek a kihegyezése, ráirányítása mindenre, mindenkire. És te kell, hogy tudd: figyelnek, figyelik minden lépésedet, minden gondolatodat. Lehallgatják telefonbeszélgetéseidet, előbb olvassák el leveleidet, mint azok, akiknek küldted, címezted, hatalmas fülüket rátapasztják otthonod falára, ablakaira, követik lépteidet, tudni akarják életed legintimebb titkait is. Gyűjtik rólad a jelentéseket, s titkos irodáik polcain akták százai sorakoznak rólad. Akták, melyekbe beleírják, hogy „miről álmodoztam, s azt is, ki érti meg.” S ezek az egész társadalomra rátelepedő szervek most – a kommunizmus dicsőséges útján, ebben a legigazabb társadalomban – nem is álcázottan, nyíltan működő szervezetek. Melyeknek megvannak a hivatalos alegységei, emberei, katonai rangot is kapnak, csupa-csupa tisztt, őrnagy, ezredes, parancsnok és beosztottak. Ők vallatnak, pofoznak, ürülékbe állítanak, hogy ne csak szenvedjél, hanem érezd megalázva is magadat, miközben az informátoraik, titkos ügynökeik, a beszervezett tudósítók folyton-folyvást küldik a jelentéseiket. Azoknak álnevük, fedőnevük is van, s csak a viselkedésük ha elárulja őket.

Az, hogy bent ültem éjszaka, hogy egy gépet, amelyik nem az enyém, egyszerű munkaeszköz, egy a sok száz közül, rendbe tegyek, ez nem volt érdem. Ezt a vezetés észre sem vette, s még jó, hogy nem vette észre,

mert büntethettek volna is érte, mint szabálytalanságot elkövetőt. De ha azért maradnék ott, hogy hallgatózzam, s hogy jelentéseket tegyek a munkatársaim szavairól, álmairól, pótfizetés járna. Talán több, mint amit a munkámért kapok! De ezt csak gondoljuk, vagy inkább sejtjük – a suttogóktól tudjuk –, mert ez titok, ezt nem is szabad emlegetni, s nem is emlegeti senki.

Délután bejelentik: vendége van. A református tiszteletes keresi. Izgalomba jön, s még az is megvillan az eszében, hogy vajon megteheti, hogy ételt és italt vegyen a szájába? Óvatosan kel fel, érzi, hogy milyen gyenge. Még az ágyán ül, amikor a „vendéget” Teréz nővér betessékeli. A tiszteletes bemutatkozik, majd mondja, nem itt, a városon szolgál, neki szóltak át a katolikus parókiáról, hogy mi a kérése. A kórházba általában őt szokták hívni, mondja. Tudja, hogy már tíz napja nem evett, kéri, hogy feküdjön vissza, elég, ha majd akkor áll fel – akkor is csak ha tud –, amikor a szentségeken részesíti. Elmondja neki Gyuri a sorsát, helyzetét, majd amikor az úrvacsorára kerül sor, szinte remegő áhítattal hallgatja: ez az én testem, mely tiérettetek megtöretett, aztán ahogy magához veszi a Krisztus testét, lassan rágja meg, s szinte morzsánként nyeli le. Teheti, a tiszteletes várja, s közben figyeli az arcát. Majd a tiszteletes mondja a szent szavakat: E pohár az én vérem, mely tiérettetek kiontatott. Ahogy kortyintja a szent italt, a maga szenvedésére gondolva éli, érzi át Krisztus szenvedését. S amikor a tiszteletes feloldja bűnei alól, nagy-nagy megnyugvás önti el. Aztán átnyújtja a maga borítékát, amit a tiszteletes nem akar elfogadni. Szinte könyörögve kéri, hogy vegye el, mert ez neki megnyugvást jelent.

Már rég magára maradt, s még mindig imádkozik. Kéri a Jóistent, hogy ha ő itt kell, hogy elpusztuljon, viselje gondját a családjának, segítse gyermekeit, hogy megtalálják az Élet Igaz Útját, s hogy nélküle is igaz emberekké tudjanak lenni. Aztán Babusért is könyörög, hogy legyen ereje felnevelni a gyermekeket. Úgy érzi, fegy körülötte a fény, s hogy ott motoz körülötte a sötétség csendje, a nemlét sötétségéé, mely el fogja nyelni. Pázmány Péter gondolata jut eszébe. Amióta Isten megteremtette a világot, egy végtelen hosszú időn keresztül nem volt. És ez a nemlét állapot nem volt rossz, számára közönyös volt. Aztán életre kelt, most van, s amiként a születése előtti állapot nem volt rossz, úgy az a nagy csend, mely suttogó léptekkel közeledik feléje, az sem lesz rossz. Aztán hozzáfűzi gondolatban:

Nekem! De nekik, akikről Isten rendelése szerint gondoskodnom kell, kellene még egy ideig, minden bizonnyal nehezebb lesz. Ha élnem kell, nem magamért, őérettük kellene még élnem...

Szinte összerezdül, ahogy megszólal a vacsorára hívó harang. Most a templomit hallja benne, s nem akar a vacsorára gondolni sem. Ő már részesült ama utolsó vacsora jelképesen szent áldásában.

Bejön Teréz nővér, megkérdi, hogy vagyok.

– Köszönöm jól!

– Ne hozzak egy pohár teát?

– Ne!

Iszonyatos fertőben van a világ. Kötelezővé tétetett, törvényerőre emeltetett a bűn! Az Istent tagadók parancsolatai így hangzanak: Lopj! Csalj, hazudj! Légy képmutató! Soha ne mondj igazat! Élj képmutatásban, hazugságban. S ha az érdeked úgy kívánja, ölj is.

Ők is ezt teszik. Hazudnak neked. Minden szavuk hazug. Már az első lépés: szabadságról beszélnek akkor, amikor a világ legelnyomóbb társadalmát teremtik, teremteték meg. S ha igazat is mondanak, azt is csak el-elszólásként, amin érdemes elgondolkozni. Magam is sokat gondolkoztam azon: kik is ők? Ki van vagy mi van e hazugság-világ mögött?

A világ törvénye: a sokszínűség. Az egymásra épülő sejtek sokasága. A protonok, elektronok atommá lesznek. Több atom molekulává. Molekulák milliárdjai: anyagféleségek. Más molekula a szén, más a vas, más a réz. És más az élő anyag. Az sejtekre tagolódik. Minden sejt élet, életre kelt parányi anyag, mely az egész tulajdonságával rendelkezik. Az egészet hordja magában! Akárcsak a molekula is. Maga a lét egy csoda. Ezerszer gondolkodom magamra. Az én testem is! Különféle szövetek sokaságából épül, s valamennyit behálózzák a vérerek s az idegszálak. Hatalmas gyár vagyok, naprendszerek vannak bennem, galaktikák! Mikro-galaktikák! S fut az élet az ereimen és idegszálaimon. A szív – az én szívem is – immár negyvenegy év óta megállás nélkül dobog, szívja fel a fáradt vért, löki a tüdőbe, hogy ott oxigénnel telítődjék, s majd mikor a meg nem szűnő pumpálásra onnan visszaérkezik, lökhesse a vérerekbe, azokon át a sejtekbe, ahol leadja az oxigént, s már mint fáradt vér áramoljon vissza a szívembe, tüdőmbe, és így tovább. Veszi fel, adja le az áramoltatott vérem az oxigént, és él bennem, mindenki bennem, még a legparányibb baktériumban is az élet. Madárvilág,

állatvilág, rovarvilág! Minden más! És a növények millió-félesége! Fűvek, fák, bokrok. Még az azonosból sincs két egyforma. És akkor az árulkodó jelszó-ének vagy szándék-ének, mely minden bizannyal rendelésre született: Nemzetközivé válik – azaz teszünk mindent – holnapra a világ! Melynek értelme: Uniformizálunk! A természetes másságot szüntetjük meg.

Miért kell azt a másságot megszüntetni? Miért nem jó a világ ezerarcúsága? Valószínű azért, mert a színtelen masszát, az arcnélküli „azonost”, az uniformizáltat könnyebb ellenőrizni, kordába szorítani, ostorvégre venni, uralni.

Ez az egész kommunizmus egy hatalmas kísérlet az összeszecskálásra, az azonos arcúvá tételre. Vissza akarják hozni a rabszolgaságot. De az a rabszolgaság a fejlődés egy adott szintjén képviselte a fentet és lentet. Azóta színesebbé, sokrétűbbé vált a világ. S most ezt a sok színt kell összemosni, „két színűvé” tenni. Fent „mi”, akik megszereztük a hatalmat. Hogy kegyetlenséggel, erőszakkal? Hogy tömeggyilkossággal? Mit sem számít az, sőt, az volt a mi dicsőséges harcunk, mellyel titeket felszabadítottunk! Célunk továbbra is a ti szabadságotok biztosítása, védelme, azaz a legsötétebb erőszak, mellyel titeket – a többi, a mindenkit – boldogság-rabságban akarunk tartani.

Szóban, a megfogalmazásuk, a kiagyalt eszméjük szerint: köztulajdon szemben a magántulajdonnal. De az, hogy „köz”, itt, ebben az esetben csak egyet jelent. Azt, hogy nem te vagy ti, hanem mi! Még a tulajdoncseré sem úgy volt meg, hogy a maga sokrétűségét, sokszínűségét megőrizze. Rablócsordákba szerveződött az irányított csőcselék, s ráment a világra, hogy azt tönkretégye.

A csőcselék is csak eszköz. Ő csak a rombolást, a régi lerombolását, s az ehhez szükséges káoszteremtést végzi el, kell, hogy elvégezze. Ez a ráosztott feladat. A háttérben ott leselkedik a pók, szövi a hálót, hogy végül is minden az ő prédája legyen.

Gyanús, hogy a háborúk, forradalmak, minden-minden ugyanabból a kohóból fúvatnak. S mozgatójuk, egyetlen mozgatójuk: a pénz. Nem csak mint eszköz, de mint cél is. Nem kell annak a sokszínűség. Nem kell annak az Ezerarcú Világ. Nem kellenek nemzetek, színek, arcok. Legyen minden egyforma. Azaz: leteperhető... Birtokba vehető. Legyen Szolga a Világ. Irányítható szolga. Fejőstehén-szolga.

Mint valami masszív háló, rád száll az erő, mely maga alá akar szorítani...

Valami mozgásteret ad neked, mert az ő pénze is csak általad sokasodhat, de te csak annyit érsz, amennyit tudsz neki sokasítani. Cél: az egész Föld! Az egész földet beborító lepel a fejek fölött. Az elképzelt világ. Tudod, látod, érzed. Vagy nézed nagy-nagy tehetetlenséggel...

Az erőszak egyszer s mindenkorra tönkreteszi az igazság eszméjét. Ha pedig az igazság eszméje megszűnik, az ember megzavarodik, nem tud tájékozódni többé.

Jaj, Istenem! Most erőszakot követek el magamon. Érzem, zavarodik az ágyam... Kiengedték az udvarra a társaságot, én nem mentem ki. Az a tegnapi szédülés, amikor majdnem elestem, figyelmeztetés is volt. Spórolni kell a maradék energiámmal!

Kintről kezdenek visszajönni, visszasodródni a társak. Vannak, akik baráti érzéssel néznek... Akiken látszik, hogy értenek. Megértenek. Helyén van az ágyuk, az eszük... Most a költő szobatárs elég hosszasan áll az ágyam közelében, aztán, ahogy látja, hogy én is látom, megkérdi, nem segíthet nekem valamiben?

Miben? Miben segíthetne? Az éhséggel való harcot magam vállaltam, s azt csak én tudom megvívni. Abban segíteni nem lehet!

Odajön Ferci, egyik ujját most is szopja, a másikkal csak birizgálja az ajkát. Ő se nem szomorú, se nem közömbös, éli boldog problémátlanságát.

Nem irigyellek, mondja feléje a foga között Gyuri. Boldog vagy, de nem irigyellek.

Aztán ki-ki a megszokott helyére, helyzetébe kerül, szokásos medrébe sodródik minden. Ki az ágyára kuporog, más lehever. Márk most is az ablakmélyedésben találja meg immár megszokott helyét. Még napfényes délután van, messze van az este. Béla gyűjtöget, az ágyam végén ottmaradt az Utunk, elkapja, s begyűri a hónalja alá. Fel kell állnom, hogy vissza tudjam venni tőle. Nicolae és Ursu sakkozni kezdenek. Péter az ablakból megláthatott valakit az udvaron, mert harsányan, de zavarosan, érthetetlenül kiabál lefele. Mircea az ágyán kuporogva ütögeti egymáshoz a fácskáit. Gyuri csak egy ideig nézi, látja őket, aztán visszaesik magába.

Vajon meddig tart a világnak ez a gyűlöletes kiszolgáltatottsága? – kérdi hangtalanul. Meddig burrognak éjszakánként a fekete autók? Meddig tart ez a Népi Demokrácia? Ami azt jelenti, hogy pofa be! Hallgass! Ki ne nyisd a szájadat. Meddig hurcolják el az embereket a román

társadalom megfélemlítő világának új színtereire kényszermunkásoknak? S a börtönökbe, Szamosújvárra, Nagyenyedre, Jilávára, melyek nem bírják befogadni az érkezőket.

A két legfőbb ok, amiért akár ide, akár oda vagy bárhová kerülhetsz: ha még van vagy volt valamid, amire szükségük van, vagy ha kinyitod a szájadat, s szólni mersz. Még az sem számít, ha olyasmit mondasz, ami esetleg nekik is jó lenne. Mint amit én is mondtam. Mert ha nem törik össze a gépeket, az nekik is jó. Nem terheli sem az üzem, sem az ország költségvetését. De eddig nem jut el sem az eszük, sem a figyelmük, hogy a „nem”-ek között is lehetne szelektálni. Így könnyebb, ha minden Nem eleve bűn. Azt mondtad ma, hogy nem, s holnap már valahol másutt ébredsz. A pribékeknek is megvan a munkarendjük. Amíg ég a villanyod, nem zavarnak. Ha eloltottad, már rád lehet törni.

Az éjjel ezt vitték el, azt vitték el... Elvitték Kiss Ferit... Pedig hát a légynek sem ártott. Szelíd, gondolkodó arcú segéd volt az egyik szomszéd épületből... Ki tudja, mibe keveredhetett bele... Vagy – az is lehet – nem keveredett semmibe, vele kellett megijeszteni valaki nagyobb csukát. A környék birtokosait nagypéntek éjszaka szedték össze s vitték el. Ők, akik nem hisznek a nagypéntekben, nagypéntek éjszakáján hajtották végre az egyik tömeges gáztettüket. A gáztett mellett ott a gonosz cinizmus is. Nemcsak rád, a lelkedbe is gázolunk. Valahogy akkor, amikor te a jó győzelmét, a feltámadást várod. S tulajdonképpen az sem számít, hogy esetleg őket szolgálod-e? Ha útba kerültél, vagy kell a helyed, visznek. Mintha az is céljuk lenne, hogy amit tesznek, az a lehető legaljasabb legyen.

Kommunisták... Ez is kérdőjel. Mi az, hogy kommunista? Vajon a kitalálók, Marx és Engels független, szabad gondolkodók voltak, vagy ők is megbízottak? Önszántukból, saját belső indítékukra vagy megbízásból dolgozták ki az akkor még áruhába öltöztetett eszme Rendszerét? Ez a szó is megszületett: salonkommunisták. Kik ők? Naivok vagy ostobák, vagy netán megbízottak ők is, akiknek az a feladatuk, hogy hintsék a maszlagot? Ott, ahol még nem adatott meg az eszmének, hogy felállítsa bitófáit? E bitófák számára kell(ene) egyengetniük a talajt... Akár pénzért vagy saját hülyeségükből, a háttérérőnek szinte mindegy. Ott kint! Itt, a boldogság szigetein csak egyfajta kommunista van, aki beadta a derekát, s a rendszert szolgálja.

Jószerevével mindenki a rendszert szolgálja. Mert ott ül a munkapadja,

a gályapadja mellett, s az ő munkája kell ahhoz, hogy mehessen a hajó. S akkor te, gályarab a hajó haladásának a híve vagy. Maholnap nagyobb az apparátus, többen vannak élőködők, mint dolgozó emberek. Kényelembe helyezkednek ama hajón, s élvezik a vizek illatát s a szellők fuvallatát. A vizek finom hullámszását. Élőködnek. De csak mint a Kor Lehetőségét kihasználók, eszközök ők is. Ma fent lenni eleve erkölcstelenséget jelent.

Micsoda had! Úristen. Vezetés, rendelkezők, a szolgálatukban álló erőszakszerv, s felhajtóik a fülesek, fülelők, a társaikat beáruoló, elbuktatók. Neked, ugyanúgy megfélemlítettnek tulajdonképpen nem is beáruolnod kell, nem valamiféle megtörtént igazságot kell bemondanod, szállítanod, hanem bármit, lehet az rágalom, hamis tanúbizonyság is, de ok arra, hogy elvihessék, akár el is pusztíthassák azt, aki nekik valamiért útjukban van. Mert az is törvény náluk, hogy fennebb csak hullákon lehet lépni. S ha nincs valós ok, hogy valakit hullává tegyünk, csinálunk rá okot.

Itt téblábolnak, ott téblábolnak, mindenütt ott vannak az eszköz-emberek, a szolgálattelvők. Barátodnak adják ki magukat, meglátogatnak, beugratnak, „titokban”, „csak neked mondom”-módon szidják a fennálló rendszert, a nagyokat, hogy te is nyilatkozz meg, s írják a kívánt jelentéseiket, hogy téged eláshassanak. S az is mindegy, hogy megnyilatkoztál-e. Ha nem, akkor is ugyanoda juthatsz. S még azt sem mondhatod, hogy ezek a szolgálattelvők ingyenélők lennének. Mert megdolgoznak, megdolgoztak a koncert. Melyet megbízóik vetnek oda nekik.

Az ő mozgásterük is meghatározott. Nem irányítók, irányítottak ők is. Ez az egész világ olyan, mint egy nagy láncolat. Láncszemekből épül. A zsarnokság láncszemeiből. Az embertelenség láncszemeiből. A pribékhad fogja egymás kezét, s ha az az utasítás jön, hogy téged meg kell gyilkolni, meggyilkolnak szemrebbenés nélkül. Útban vagy, nincs szükséged rád!

Lealacsonyult az emberiség...

Mint gyermekek kicsúfoltuk az árulkodót. „Árulkodó Júdás, kell-e kotlós tojás!” – zengtük kórusban. Egyszer a tanító néninek jelentette az egyik társunk: Tanító néni, Feri azt mondta, hogy a tanító néninek hosszú az orra!

S az egész osztály megdöbbsent, amikor az elkomorodó tanító néni nem Ferit dorgálta meg, hanem az „árulkodó Júdást.” Nem szégyelled magad? Jelentgetni a társadat – mordult rá. Ha azt mondta, azt mondta. Ő úgy

látja. S ha mondta, nem ezért mondta, hogy te árulkodj. S megismételte: Szégyelld magad! Majd hosszasan beszélt arról, hogy milyen csúnya és nem szép dolog az árulkodás.

Régi idők... Akkor többek voltak az emberek. S még állt az erkölcs várbirodalma. Beletartoztál egy hagyományos rendbe. Mely kiközösítette a tolvajt, a hazudozót vagy hazudozva árulkodót, a munkakerülőt. Aki hazudik, az lop is – mondták az édesanyák hazugságon fogott gyermekeiknek. A közösség nevelte az egyént, hogy a maga arcához szabja. És rend volt. Az életnek a rendje, a munkának a rendje, a tisztességnek a rendje. Nagyon kevesen voltak, akik ebbe a rendbe nem tudtak beilleszkedni.

Ezt a rendet borította meg ez az Új Világ. Ez az arcát váltott, ez a kifordított, visszájára fordított. Most kötelező az árulkodás. Behívnak, berendelnek, s nem arról kérdeznak, hogy láttál-e valami bajt valahol. Hanem arról, hogy ki mit mondott. Rád száll egy-egy sötét alak, akinek feladata a te zaklatásod, lealjasításod. A zaklatásával, megfélemlítésével akar lealjasítani. Az arcáról sugárzik a jellemtelenség, s látod rajta, ő a kor embere. Fenyéget, felró neked ezt-azt, hol mi bűnt követtél el, hogy kezdjél félni. S aztán már nem is te, hanem a mások érdeklik. Hogy ki mit beszél, mit érez, mit mond, s megpróbál beszervezni, hogy légy az ő emberük, szolgálattevőjük, informátoruk, vagy ahogy a nép megtalálta erre a szót: besúgójuk.

A rendszer talpköve a besúgás.

Behálózza az egész világukat a jellemtelenség, erkölcstelenség.

Akkor vagy jó, ha nem vagy becsületes. Árulkodni még „csak úgy” sem szép. De azért árulkodni, hogy a másinak rosszat tegyél ezzel! Vagy másik oldalról megközelítve: magadnak azzal tegyél „jót”, hogy másnak rosszat teszel, mert ezt követeli meg a kor, s te, mert élni akarsz, nem akarsz elmerülni, és csak úgy tudsz felszínen maradni, ha aljassá leszel – aljassá is leszel. S ez program alapján működik. A hatalom emberei „dolgoznak”. Eszközük sokszor a kényszer, melyet legtöbbször a bajban levőkön vagy bajba juttatottakon alkalmaznak. Válassz: vagy börtön, vagy informátor-szolgánk leszel. Vagy ha már börtönben vagy – nekik ez különösen jó helyzet, főleg, ha politikai üldözöttként kerültél oda. Akkor még bizalmasabb is hozzád a társadalom. Ha „aláírsz”, hogy erkölcstelenné leszel, hamarabb szabadulsz, vagy jobb elbánásban részesülsz. Aljassággal válthatod meg magadat. Erre készlet, kényszerít a saját erőszak-eszközeivel a társadalom. Még a tisztességesnek,

igaznak született, nevelt embereket is bekényszerítik, rákényszeríthették erre a tisztátalan útra. És ezzel lelkileg megalázták őket, szembeállították önmagukkal. Olyan helyzetbe hozták fenyegetéssel, kényszerrel őket, hogy gyengeségük vagy élni akarásuk került felül, s engedtek.

Akkor vagy korszerű, ha mást mondasz, mint amit érzel. Igaz viszont, hogy azt nem is mondhatod, amit érzel. A hazug világban mindenki hazudik... Még a fák is, a füvek is. A virág is csinált, hazudott virág, nem igazi.

Teremtő Isten! Ezzel a Teremtő Istennel mondasz el mindent. Azt a hatalmas szörnyűséget, amit magad körül látsz. És amelyben benne látod önmagadat is. Hogy már alig vagy más te is... Illetve: alig voltál más te is.

Ez az itt, itt, ez a Ház egy sziget, itt más törvények uralkodnak. Mintha itt igazabb világ lenne. Vagy legalább nem annyira képmutató. Talán nem is az. Ide csak beszüremlik, beszűrődik a kint szörnyűsége, s ha mégis szörnyű ez, másképp szörnyű. Mert itt valahogy mind áldozatok vagyunk.

A világ hajótöröttjei.

Belenézek a sötétségbe, aztán lehunyom a szememet. Már-már elszenderednék most, itteni megpróbáltatottságaimnak a 87. napján. Ha tudnám, hogy még hány napot tartanak itt, most is – mint akkor, vakáció előtt – a fordított táblázatot készíteném el. De nem tudom, mint ahogy a halálom napját sem tudom. Visszafele számolni hát nem tudok, csak előre. De így nő, egyre nő a számoszlop. Amikor az éhségarcot elkezdtem, 77-et írtunk...

Most már befejeződéséhez közeledik a 88. nap... A nagy faliórán mindjárt a 11-hez ér a kicsi mutató, s épp eltakarja a nagy...

Nézi egy darabig, aztán valami furcsa keserű íz tölti meg a száját, valami felbökkent belőle, bentről, a mélyből, a gyomrából... Savanyú lével telik meg a szája... Aztán rászáll az öntudatlanság álomlepkéje. Már otthon van, a kicsi Marika kapaszkodik bele – ahogy mászik fel rá – a bajuszába. Húzza, cibálja... Most a haját tépi. Oda akar nyúlni, hogy lefejtse a kicsi kezét, s arra riad, hogy valaki fogja a csuklóját. Mint egy fehér árny, mellette áll Teréz ápolónő, s ujjbegyeivel a pulzusát figyeli... Ahogy felfogja a helyzetet, valamit motyog, valami ilyent, hogy köszönöm... S tényleg köszönetet is érez, nem esik rosszul, hogy végül is gondját viselik... Ha bele is pusztul, nem úgy fog az történni, mint egy kutyával. Még az is lehet, hogy harcolni fognak érte. Az életéért...

Amíg ezt végiggondolja, a nővér már csukja maga mögött az ajtót. Elvégezte vele való kötelességét. Nagy baj még nem lehet....

Gyuri rosszul alszik. Hánykolódik, forgolódik. Egyszer fel is kel, de megszédül, vissza kell ülnie az ágyra, hogy visszanyerje a testi egyensúlyát, lelki közérzetét. Megint óvatosan emelkedik fel, de most megtartják a lábai, sétál egy keveset, aztán óvatos ajtónyitással kimegy, megjárja magát az előrészben. A szolgálatos ápolónő megkérdi: rosszul van? – Csak részben. Inkább gyenge! De nem is csoda, lehet, már gyomrom sincs! Felszívódott a használaton kívüliségben.

Leül pár percre egy székre, hogy erőt gyűjtsön az újabb felálláshoz, a bemenetelhez. Aztán: vissza az ágyhoz, az ágyba. Óriási súllyal szakad rá: Mi lesz ma? Mit döntenek a sorsáról.

Ha nem engednek haza, itt akarnak tartani, ki tudja, talán örökre, megölöm magam. Nem veszek tovább sem ételt magamhoz, s nem engedem meg azt sem, hogy mellé-tápláljanak. Hadd pusztuljak el! Teljesen értelmetlenné válik úgys az életem.

De mi lesz, ha engednek? Akkor is ott a nagy kérdőjel: milyen papírral? Mi lesz a „hivatalos” vélemény a helyzetemről s a sorsomról? Mi lesz a 90 napi „megfigyelés” – mert mást nem tettek velem, csak megfigyeltek – eredménye. És a megfigyelés eredménye lesz az eredmény, vagy egy előre eldöntött, betáplált „következtetés”?

Ha az, hogy...

Itt megáll. Nem meri még megfogalmazni sem tovább... Mert AZ az erkölcsi halált jelentené. A társadalomból való kirekesztését. És a családjának is a megbélyegzését, ellehetetlenítését.

Szegény gyermekeim. Ráfestenének egy hatalmas keresztet a hátukra, az övékre is. A „bolond” gyermekei lennének.

Elszenderedik... Hatalmas vihar dúl, mennydörög, recseg-ropog minden... Villámok cikáznak az égen. Tengervíz borítja az utakat, s hatalmas hömpölygéssel rohan. És rohannak az emberek, ki derékgig vízben, kit visz már az ár... Ajtókat, házakat is visz, sodor. Mikszáth idilli története, hogy a kisbárányt viszi, gyönyörű mese. Itt az életek sodródna, magát az Életet csapkodják a vizek! Életekre tör az ár. Világra tör! Mintha a Sixtus-kápolna képeit hozná, Giotto és Perugino festményeit, Michelangelo csodálatos

teremtés-legendáját hozná, ahogy Isten ujjá megérinti Ádám ujját, s átadja neki a Lét szépségét és erejét! Vagy ahogy szétválasztja a sötétségtől a világosságot! Mintha az Utolsó ítéletet görgetné maga előtt, a Fentet és Lentet, az egész teremtet világ kaotikus szépségét, az ezerarcú embert, jókat és a rosszakat, s a fölöttük ítélkező Istent! És Belzebubot, az ördögöt, aki diadaltáncot járva ugrál a gomolygó hullámok tetején, mit sem törődve az ítélkező Isten kegyével és haragjával, s a jónak az abból kibontakozó diadalával. Fortyogva nyel el a víz mindent, ami szép, ami jó, szép és jó volt, fuldokló embereket sodor, ott egy volt háznak, valakik otthonának a tetőzetét hozza, valakikét, akik ott éltek, úsznak a hatalmas gerendák, apró szigetekben még ott a cserép, mely védte őket, óvta a házat, de most hull le a mélybe. Egy kutyát is sodor, juhokat sodor, fogózkodni akaró, és fogózkodni nem tudó embereket sodor. És zeng, villámlik, kavarnak a felhők, kavarnak a világ... Érzik, hogy elkapja őt is az ár, kisodorja alóla a talajt, kétségbeesve kapaszkodik bele valamibe, megmarkolnak ujjai valamit, valamit, s erre riad, erre ébred...

Markolja, görcsösen fogja maga alatt ágya lepedőjét...

Saját felhorkanására riad fel. Kint fúj a szél, rázza az ablakokat, talán annak a zaja növekedett fel a lelkében, tudatában, zaklatott bensőjében.

Nagy nap vagy végzetes nap?

Istenem, segíts meg! Istenem, segíts meg! Istenem, segíts meg!

Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a te neved...

Hosszan tart, amíg újra el tud szenderedni. Amíg újra felszáll a lelke a magasba, s elindulhat hazafelé... S Marika – nem a pici, a nagy – simogatni kezdi az arcát. Föléje hajol, s csókolja, csókolja, csókolja... Ő meg magához karolja a drága lényt....

Be jó, hogy vagy!

Megint szombat. Nekem a 89. nap. Éhségem 13. napja. Bírni kell, ki kell bírni. A nem tudom hányadszorra beígért orvosi bizottság eljárását meglátom. Meg kell látnom. Ha ma sem döntenek sorsom felől, többet nem engedem meg azt sem, hogy mesterségesen tápláljanak. A munkakódexet tanulmányozó úr, sorstárs úgy tudja, hogy az a bűvös 12-es szám, amit többször hallottam emlegetni az orvosaimtól, azt írja elő, hogy bizonyos

betegségek kivizsgálásához három hónap kell. Na, itt vagyunk a harmadik hónap végén.

Ezt a kálvária-kínszenvedést ki fogja megtéríteni? A turpis becsstelen kibagózásért kik felelnek?

Ha tudnák, hogy mennyire szenvedek, örömet szereznék nekik. Pedig alig bírom! A tegnap észrevettem, mondja fel az agyam a szolgálatot. A szemem előtt szürke hullámok szaladgáltak, írni akartam egy lapot az enyéimnek, csak foltokban láttam, de erőltettem... Klerse... Mit írtam ide? Megpróbáltam ráírni... Legrte... Mi ez? Mit írok... Kihúztam. Megint kezdtem. Lesde... Le kellett tennem a tollamat, behunynom a szememet, tisztázni, mit is akarok... Egy ideig mind zavaros dolgok jöttek, s el kellett teljen vagy tíz perc, amíg óriási koncentrálással ki tudtam mondani, majd le is írni, hogy: Kedves... Szó ami szó, összekeveredtek bennem a hangok, összekeveredtek a betűk, összezavarodott az agyam, meg is ijedtem, hogy ebből mi lesz, éreztem, tisztán éreztem, hogy felbomlott a fejemben a rend, az agy képtelen végezni a munkáját...

Megint behozták az állványt, feltették a folyadékpótlást, már azt nézhettem, hogy a csepp..., csepp folyamatosságát látom-e. Láttam, tisztán kezdtem látni... S éreztem, hogy a rend, a hangok rendje, a szavak rendje most tiszta az agyamban. Magamban motyogni kezdtem. Elmondtam sorban – és el tudtam mondani – a gyermekek nevét. És a névhez hozzákapcsolni megint az arcoskákat, melyekről azt mondják, hogy a lélek tükrei. És azok is. Boti tekintete öntudatos, amolyan mindig komoly. Tudja, hogy ő a legnagyobb. Enikő arca végigvillózik az emlékeimen. Úgy mint pici baba, majd mint gyönyörű szép kicsi leány, akiben nyílik az értelem, de csodálatos módon a női tudat is benne, ahogy pelenkázza pici rongybabáját, vagy ahogy magához szorítja és szeretve dédelgeti. Vagy ahogy odatotyog édesanyjához, átöleli a lábait, arcát hozzányomja a szeretett lényhez, s így éri el, hogy az felemelje, s ott fent már az arcához nyomhassa hozzá a magáét. Csak a dagadt térdecskéje... Istenem, őt is gyógyítani kell! Tasban van valami hamisság, benne a nézésében is. Ahogy már iskolás lett ő is, róla jött a legtöbb panasz a tanító nénitől. Hogy mindig játszana, s zavarja a társait is... A kicsi Zsuzsi most van abban a korban, hogy benne is ébred a nő, kicsi rendes, s tudja magáról, hogy szép. De szép is, mint egy parányi kicsi virágszál! Ha ölbe kerül, simogatja édesanyja arcát, s simogatta az én arcomat is. Olyan jó volt, ahogy pici

pufók kezecskéjével elbirizgált a bajuszomon, a szemöldökömön... Széles a kicsi ívelő szájacskája, nem mint a Marikáé, akié, mint egy parányi kicsi alma, összecücsörödik. A lányok állán apró gödröcske van, az Elődén is.

Bejön Teréz nővér, ellenőrzi a csepegtetőt, én meg érezni próbálom, hogy kapom az erőt! Tulajdonképpen csalog, önmagamát csalom. Harcolok, harcolok az önmegpróbáltatásommal, s elfogadom, hogy az az önmegtartóztatás ne okozhasson súlyos kárt az egészségben. Valahol a lelkem mélyén örvendek is ennek, mert hát a munka folytatásához erő is kell és egészség is kell... Fogok-e még ott sétálni a gépek között, s meghallani azt a parányi zörejt, zörgést, amit csak a képzett fül hall meg, s azt lokalizálni, hogy még időben közbe tudjak lépni...

Fogom-e még szétszedni a beteg gépet, hogy meggyógyítsam? És bezsebelni a sok-sok köszönöm szépen, mester úr-t? Vagy a régebbi munkatársaktól: Köszönöm szépen, Gyuri, hogy megcsinálta!

Istenem, vajon úgy lesz-e? Folytatódhat-e a munka? Ma eldölhet ez is.

Babus határozott, energikus arca... Nem az a simuló, dörgölöző, cicáskodó nő ő. Tudja a dolgát, s végzi a teremtéstől ráért feladatát... Szerencsére mindig viszonylag könnyen viselte a terhét, mely ciklikusan nőtt és fogyott el, jött a szoptatás, aztán a kettő együtt, még nem ért véget a szoptatás, de már jött az újabb teher, így jött megállás nélkül tizenegy év alatt a hét gyermek.

Én, az önző férfi! Hányszor mondta, jó-e most ne, mert fáradt vagyok... S addig-addig cirógattam, amíg mégiscsak igen lett... S akkor már csak az volt a gondom, hogy az örömem ne csak az én örömem legyen, hanem az övé is...

Édesanyám öreg arca... Amikor rágódtam, hogy hogy lehet ez, hogy hiába mondom, mondom, mondom a bajt, s nem történik semmi, vagy ha igen, inkább tovább halmozzák azt, figyelmeztetett, hogy vigyázz! Vigyázz ember, mert megzavarodsz, s akkor mit ér az egész harc, az egész minden? Ne mindig a gyáron járjon az eszed, hanem a családon is! A családonak van szüksége rád! Ki neveli fel a gyermekeket, ha te elemésztet magadat?!

Miközben ezeken gondolkoztam, a csepegés véget ért. Azt már látom, nem teszik vagy tehetik meg, hogy hagyjanak meghalni.

Nem tehetik? Megtenni meg lehet mindent, de ki tudja, miért, talán az esküjükért, talán azért, mert ők is számot kell adjanak a rájuk bízottak életéről, csak a Jóisten a megmondhatója, hogy miért, de éltetnek. Azt is

tudom már, hogy a folyadék nem csak folyadék, szőlőcukor-koncentráció is van benne, tehát nem csak a véremet hígítják, hanem táplálnak is...

Szombaton – erősítette meg a tegnap bennem a reményt Hossu doktor úr, szombaton a maga dolgát is rendezzük.

Kérem szépen! Csak ennyit fűztem hozzá...

Aztán már magamnak: Istenem!

XXXI. Miért?

– Neve? Miért került ide? Van-e valami kívánsága?

– Dolgozni szeretnék!

– Elmehet. A kibocsátó papírt írásban fogja megkapni kedden reggel. Addig szedje össze magát, mert aznap a kórházat is el kell hagynia!

Furcsa hivatalosság, mintha érzéketlen kőszívűség...

Úgy látszik, a pontosan 3 hónapot ki kell várnom. Július 24-én hoztak be, s október 23-án engednek haza.

Vajon azért, mert csak akkor engedhetnek?

A legelső: gyorsan megírni egy lapot haza, hátha ma még elviszi a posta.

Drága szerettem! Kedden a késődélutáni vonattal érkezem! Alig várom, hogy láthassuk egymást.

Csak ennyit. Épp indul az egyik ápolónő haza. Megkérdi, nem megy-e el a központi posta épülete elött?

De igen.

Akkor ezt a lapot legyen olyan jó, dobja be ott a ládába. Hátha még ma elviszik!

Most, hogy ehetik végre, nem úgy esik neki a tányérnak, hogy na végre! Egyebekben is óvatosnak kell lennie. Nehogy most a gyomra is tönkremenjen. Elsőnek csak folyadékot, s nagyon kevés szilárd ételt eszik. Azt is beviszi a szobába, s ott úgy darabokban hosszan-hosszan darálja, és csak keveset egyszerre.

Kavargó lélekkel fekszik az ágyán. A társait is nézi... Akik ugyanúgy emberek, mint mindenki, akit anya szült... Rálökettek ők is a szenvedés útjára.

Próbatétel útja is ez, ez, az én itteni utam is, Isten próbára, próbatételre jelölt ki mindnyájunkat, Istvánt és Mirceat is, Friedrichet is, Ferit és Iont egyaránt. Itt egybe vagyunk rázva mint büntetettek vagy bűnhődők valamiért, de emberek mind. Felmerül bennem: közelebb kellett volna kerülni hozzájuk. Nemcsak azért, mert sorstársak, hanem főleg azért, mert emberek ők is.

Aztán a családjára gondol.

Kerek tizenkét év után szakítottak ki ennek a zárt világából, zárt

közösségéből. Eddig – mióta egymásra találtunk, s a törvény kezdett élni, munkálni bennünk – egy voltunk. Most kitéptek onnan. Megfogtak, megragadtak. Amikor a két fehérköpenyes váratlanul megragadta a két karomat, kiszakított a családomból és ki a társadalomból is. Most, ahogy beletekintek az időbe, megmerevedik minden. Mintha egy különleges, irracionális térben történt volna az egész, ahogy jöttem felém együtt a gyár engem kísérő, engem kiszolgáltató megbízottjával. Nem voltak emberek – mert az ember lélek is –, ezekből hiányzott a lélek, ezek a gépezet tagjai voltak. Ott, akkor a lelketlenség séma-emberei csapták be a kocsi ajtaját, s hagytak itt engem az ugyancsak lelketlenségben, s a sátán fogdmegei fogták meg, ragadták meg a két karomat, aztán tepertek le, kezdtek fojtogatni, hogy szálljon ki belőlem a maradék lélek is...

Ahogy ezeken gyötrődik, Vörösmarty versének lázalmos sorai zsongolnak az agyába, fülébe...

„Mintha újra hallanók a pusztán

A lázadt ember vad keserveit,

Gyilkos testvér botja zuhanását,

S az első árvák sírbeszédeit.

A keselynek szárnya csattogását,

Prométheusz halhatatlan kínját...”

Majd töprengőn ismételési többször is... Hallanók a pusztán... Lázadt ember és annak vad keservei... Én is felláztam, én is lázadt ember voltam. S az én keserveim is vad keservek... Aztán tovább olvas, idéz, ízeletti a Szavak Igazságát. A keselynek szárnya csattogását... A keselynek... a keselynek... Keserűség és kesely... Azonos gyök, rokon származékok... Már ott van kifeszítve az álom képernyője, látja is a keservében – mert az ő léte az ő keserűsége – szárnyát csattogató keselyt vadmadár képében, látja a két merően néző szemét, tépésre kunkorodó csőrét, s hallja is és látja is csattogó, vadul csattogó szárnyait. Ahogy ott köröz fölötte mind lennebb, lennebb... És ott van ő mint Prométheusz, sziklához van kötözve. Mozdulna, védekezne, és nem tud. A fölötte köröző vadmadár lebegő szárnyai megérintik az arcát, többször is, aztán rászáll a prédára, s ez a préda ő! Körmei rákapcsolódnak fogva tartó kötelére, farka tolla az orrát, szemét bántja, s a csőr, a rettenetes csőr előbb csak érintgeti, birizgálja, mintha játszana vele, aztán jaj, a húsába hatol, tépi, marcangolja valahol ott, jobb oldalon, ahol a mája van... Aztán mintha nem is ő, a kor

Prométheusza lenne ahhoz a sziklához kötözve, bilincselve, hanem az egész világ... Furcsa látomás, sötétlő felhők kavarognak, s át meg átpislákolnak közöttük a csillagok... Mintha a kesely sziklástól felragadta volna, s vinné őt, vinné fénylő világok roppant táborán át, a végtelenséggel rohanva versenyt. Vinné, vinné, a szikla lefele húzza, zuhanni akarna vele le, le a roppant mélységbe... Egyfajta iszonyat. A vadmadár felfele rángatná, hogy tovább téphesse, marcangolhassa húsát, máját, aztán viszi, száll, evez vele ott fent a magasban, ég és föld között. A kötelek is fájnak, belemarnak a testébe. Mintha ő tartaná a sziklát, a vadmadár meg őt. Aztán látja lent a mélyben Üsdöt, kapuk sora, kapuzábék, s mindeniken rajta a kesely kegyetlen csőre vagy karmos lába, s tépi, tépi, ki akarja tépni a kapukat, a kapuk tartóoszlopait! Úristen! Miért? Hosszan az utcán, a Hosszú utcán a házak előtt kerítés, kapu, megint kerítés, megint kapu, kapuk, védő kapuk, óvó kapuk, az élet szigeteit óvók. S a kapukat tartó oszlopok, védőoszlopok, zábék, még fejük is van, arcuk is van itt, a szülőföldön, mereven kifelé néző tekintetük, s a csattogó szárnyú keselyük tépni kezdik, rángatni kezdik őket is, a védőket, az őrállókat, az ott, mögöttük, az ő védelmükben élő emberek őrzőit. Látja ezt a tépő, döntené, a védelemtől megfosztani akaró kavalkádot, s látja az ő kapujukat is. Vadul csattognak a szárnyak, ráncigálnak az oszlopfejekbe kapaszkodó vad karmok, csőrök! Dőlnek az oszlopok, s velük a kapuk is... Az ő kapujuk is. S onnan bentről kezek nyúlnak felfele, mintha könyörgőn, feléje is, aki ott van szintén a csattogó szárnyú kesely karmai között. Karmok, melyek fogják, tartják sziklájához kötözötte, ott, a pusztulás peremén. S a felfele nyúló kezek – csak most látja meg, mintha tőle várnák a segítséget... Mintha feléje nyúlnának... Ne, ez Ondi keze, ez a kicsi Marika párnás kezecskéje... Sok kéz nyúlik fel, mintha azt kiáltanák a mozdulatukkal: segítség, segítség, segítség! Ott, ebben a kavargó-kiáltó kézfohászkodásban ott lennének Babus és édesanyja simogató kezei is, segélykérőn azok is. S körben mindenütt vadmadarak ezrei, tízezrei, százezrei, csapkodó szárnyaikkal elfödik az eget... Mintha fenyegetőn! És ebben a kavargásban arcok jelennek meg, vigyorgó arcok. Emberarcok? Vadmadár-arcok? Lent a ledöntött, földön fekvő kapuk, a mi kapunk is, s fent a csattogó szárnyak, az emberarc formáját öltő vadmadár-arcok kiálló tépő csőreikkel... Sötét felhő, sötét kavargás, hulló tollak, s a madárfelhőkön át-áttörő napsugár...

Aztán már nincs szikla, nincsenek csillagvilágok, Gyuri az úton

van, poros, süppedős úton, valahol, mezítlábasan ballag, mint hajdan gyermekkorában... Ismerősnek tűnnek a házak... Igen, itt, ezek között vitte a kocsí három hónappal ezelőtt a becsapottságban, amikor hitte, hogy gyárat fog látogatni... Az egyik kapu, ahol befordult valamikor egy asszony, enyhén meg van nyitva, s látja, ahogy ugyanaz az asszony megy fel a magas alapzatú ház lépcsőjén, s keze felnyúlik a tornácajtóhoz... Neki még van védelme, védő otthona – gondolja. Porlik az út, még visszapillant a kapura, aztán megy, halad tovább emberek otthonai, életük bástyái között. Néz jobbra, néz balra, a villanyfákat nézi, ahogy előtte sorjáznak, el a messzeségbe, bele szinte a végtelen térbe és időbe. Korunk arca ez. Villany- és telefonpóznák milliói, milliárdjai hálózák be a világ útjainak a peremét, s keresztül-kasul az egész földet... Nézi, nézi, a messzeségbe fut a póznák hosszú során a tekintete. Aztán felfele tekint. Bár ne tette volna! Mintha újra a vadmadár kezdene körözni fölötte evezve lebegő szárnyaival... Egy erősebb csattanás, s hirtelen felriad... Látja, ott áll az ágya közelében Teréz nővér, s őt nézi...

Mondjak valamit, hogy nehéz álom volt?

Inkább csak motyogna, de a nővér továbbmegy... S felgyújtja a villanyt. Hirtelen eszmél.

Ha igaz, utolsó reggelem ez itt!

Vajon tartják a szavukat?

Lázás gyorsasággal kel fel, megy mosakodni, hogy legyen készen... Mire visszajön, látja, ágyaik szélén ülnek a betegek... Legtöbb már három hónapja társa ebben az itteni bezártságban... A beteg világ megrokkant agyú betegek... És páran olyanok, akik lehetséges, hogy azért vannak itt, mert látják a világ torzságát, betegségét... Savu... S a tegnap óta itt van Friedrich bácsi is. Felvezérelték őt is ide. Megkérdezte: elég-e a pénzem hazamenni, mert ha nem megsegít.

Mindjárt nyolc óra... Viszi a tekintetét, viszi végig a szobán, meg-megáll az arcokon. Vajon kiben mi van, mi lakik? Hányan bírják és hányan nem bírják felmérni a helyzetüket? És hányan lehetnek, akik a világ helyzetét is látják, érzik, átérzik annak teljes reménytelenségével, kilátástalanságával.

Nyelc óra után pár perccel a főápoló hozza a papírt... Idegesen nyúl utána...

Jaj!

Szörny-döntés, szörnyű döntés... Rövid és kemény ...

Vágó Györgynek, aki született ekkor és ekkor, lakcíme... munkahelye..., s akit kórházunkban megfigyelés alatt tartottunk – itt a dátum pontos: 1956. július 24-től október 23-ig –, skizofréniás, kényszerképzetek vannak, munkára alkalmatlan.

Végleges nyugdíjazását javasoljuk!

Keltezés, pecsét, aláírások...

Az utolsó viziten, röviddel azelőtt, hogy elindulhattam az állomásra, megkérdeztem az orvosaimat, akik ismertek, meg kellett, hogy ismerjenek engemet is, a bajomat is:

– Doktor urak, tényleg úgy látják, hogy beteg vagyok, képtelen vagyok a munkára?

– Több szempontot kellett figyelembe vennünk – fogalmazta meg Hossu főorvos a kitérő választ.

– Ezért kellett engem ennyi ideig itt tartani?

– Ezért. Nekünk is szabályokhoz kell alkalmazkodnunk...

– A 12-es pont vagy paragrafus szerint?

Az orvosok egymásra néztek. A tekintetükben az volt: Honnan tudja?

Egy ember ül a vonaton. Egy csontos, sovány és meggyötört arcú ember. Ül magába esve, a semmi ágán ülő szívvel, hangtalanul vacogó testtel. Ül, ül, néz maga elé, néz a semmibe. Amikor a kalauz jön, s kéri a jegyét, összerezzen. Hirtelen mozdulattal kap utána, s gépiesen nyújtja oda. Ő: nincs ott. Valahol kalandozik a lelke, mintha elveszett önmagát keresné. Ha valaki megkérdezné tőle, hogy most mi lesz, nem tudna válaszolni. Egyszerűen képtelenné válik arra, hogy felmérje, mi lesz. Eddig tudta, tartozik valahová, valakikhez, kötődései vannak, egyik irányban egy bizonyos tudáson alapuló munka, mely szép is, és értelmet is ad az életének. Másik irányban a család, mely óriási gond és feladat is egyszerre. Fészek, melyben életek bomlanak ki, s mely életeket védelmez, tart meg, s ő ott is felelős, az élet fennmaradásáért vállalt kötelesség kapcsolja oda, mely ugyanúgy szép, és értelmet ad a létének. Kettős kötődés, kettős, kétirányú elkötelezettség, kétirányú értelem és tartalom. Most, mintha összeomlott volna léte értelmének építménye, s annak romjai alatt lenne.

Hajótörött vagyok. Ott hánykódom a tengeren lélekvesztőmben.

Mintha egy hang mondaná: Reménykedj, kapaszkodj! Ha túl erősen

hánynak a vizek, figyeld a messzeséget, az eget, és valahogy ne ess teljesen kétségbe, mert akkor mindennek vége!

Pedig mindennek vége!

Térdére teszi hajótörött életének naplóját, s valami megmagyarázhatatlan sugallatra saját gyászjelentőjét kezdi fogalmazni, tervezni, készíteni... Bekeretezi a legelső szabad dupla oldalt, s írni kezd... Fent, a jobb felső sarokban kezdi, idézetekkel.

„Százszorta inkább éledet tagadd meg, mint magad.

Hadd vesszen el az élet, ha

A becsület marad.” (Petőfi)

„Aki győz, oszloppá teszem azt én az én Istenemnek templomában, és többé onnat ki nem jó.” (Jel. 3;21)

Aztán középen nagyobb betűkkel:

Vágó György, munkás, 1915 – 195_ , az utolsó számjegy helye üres. A 6-ot odaírni nincs ereje... Talán tudja, hogy ez nem az ő dolga...

Alatta arányosan elhelyezve:

Elhidegülő tagjaiba éles békességgel kúszott szívére a boldog álom, mely örökre kettévágja a múltat és a jövőt. Népes családjá, s akik szerették, megőrzi emlékezetét. Isten veled, Isten velünk!

Temetése az evangéliumi református ravatalozóból.

Alul, középre elhelyezve még egy mondat:

„A balsors az ostobaság szomszédságában tanyázik.”

A dübörögve érkező vonat fékez, aztán hirtelen lelassulva megáll. Ahogy kinyitja a kocsiajtót, szinte nem hisz a szemének: az egész család ott van a peronon... Mintha orgonasípok sorakoznának. Legelől Ondi, aztán Tas, Enikő, Előd, Zsuzsi és Kende és – a parányi kicsi csodalény, még kicsi angyalka – Marika... S köztük, mint egy fedelelemasszony, a hét gyermek édesanyja, aki csak egyik szemével figyeli a vonatot, keresi az ő ott megjelenő emberét, élete társát, a másikkal gyermekeit ügyeli, hessegeti, nehogy a tapasztalatlanság a vonat közelébe sodorja őket. Vigyázzatok! Vigyázzatok! – hallja a hangját. Ő meg – mint egy gyermek – elkezd sírni... Öröm és csodálkozás valamennyiük arcán. Öröm, hogy végre láthatják, látják ezt a megvékonyodott arcú, annyi idő óta számukra elveszett embert, aki a

sóványágát és meggyötörtségét leszámítva – ez is és az is ott van jócskán megöregedett arcán – mindenben a régi. És csodálkozva, hiszen sírni még nem látták. Soha, soha... Lehet, hogy még az édesanyja is csak nagyon-nagyon régen... Valami szokatlan ügyetlenkedés is van benne, ahogy szinte félszegen leszáll, és – egész testében remegve – hozzájuk lép. Mintha szégyellné magát.

Hol van az az erős, magabiztos ember, aki ő volt?

Hol van az a határozott, kemény tartású ember, aki ő volt?

Remeg a teste, s folynak lefele az arcáról a könnyek... Marika, miután biztonságba terelte a gyermekeket, odalép, a nyakára fonja a karját, átöleli, de olyan erősen, mint aki sohasem akar leszakadni onnan... Aztán megszólal a hat gyerek. Betanították őket? Vagy véletlen? Hogy így, egyszerre mondják:

– Isten hozott, édesapánk!

Még a parányi kicsi Marika hangocskája is ott lóg az együtt mondott szöveg végén: ... h-o-z-o-tt é-d-e-s-a-p-á-n-k.

Édesapánk odamegy hozzájuk nagy-nagy ügyetlenséggel, a három kicsit egyenként ölbe veszi, s úgy csókolja meg, majd a többiekhez lehajol, Botihoz jóformán le se kell már hajolnia, s miközben a másik háromhoz hajol, mondja: gyenge vagyok, titeket nem bírlak fel, s úgy csókolja körbe őket. Nem egyszer, hanem tízszer, talán még százszor is, mindeniket. Valami kínos mosoly is megjelenik az arcán, szenvedéssel átítatott, fájdalmasan kínos és fájdalmasan szomorú. Mint aki szégyelli magát, mint aki valami bűnt követett el ellenük... Vagy azért szégyelli magát, mert szégyenkezésre fogja készíteni őket... Legalábbis most ezt érzi. A vonaton is végig ez volt benne, vajon hogy fognak fogadni? Fel fogják már az első pillanatban mérni, hogy mekkora szégyent fogok okozni nekik?

– Ne búsulj, édesapám! – szólal meg a legnagyobb és már legbölcsebb Boti. És valamennyiük megdöbbenésére, átsap a gyermek is pityergésbe. Az édesapámnál megremeg a hangja...

Az édesapa erőlködik magán, s ahogy sikerül annyira „rendbe tennie” a hangját, megkérdi:

– Honnan tudtátok, hogy jövök? Megkaptátok a lapomat?

Erre lép elő Gáll Béla, akit eddig észre sem vett, s aki ott, azon szomorú helyen is meglátogatta:

Véletlenül...

Na de előbb köszöntselek én is! Odalép hozzá, előbb kezét fog vele, aztán egymáshoz hajolnak ők is, megcsókolják egymást.

Véletlenül épp ma hívtam fel a kórházat érdeklődni, hogy hogy vagy, hívjanak oda a telefonhoz, mire mondták, hogy már elindultál hazafelé... Marikához rohantam, hogy megmondjam az örömhírt, épp fogta a lapodat a kezében, pár pillanattal előbb érkezett meg, s ott sírdogált örömében szegény.

Örömében? S megint folyni kezdtek a Gyuri könnyei...

Géza folytatja: Itt van Bán Gyuri bácsi a fiákerével...

Igen, Bán Gyuri bácsi, aki mint a múlt őre, kétlovas hintójával még mindig hordja az utasokat. De már csak ha megfogadják, igen ritkán van az, hogy csak úgy a bizonytalanra kijönne az állomásra... Roskátag az öreg hintó, mint a kor vagy az idő, gumiabroncs borítja – itt ott megrepedezve – a négy kereket. Az egyik ló szürke, a másik fakó, rajtuk az idő-megviselte háмок, s a bakon fent ott ül az öreg Gyuri bá... Elhelyezik a lábánál a kopott kuffert, a két nagy fiú elég félszegen, de melléje kuporodik, ők, a többiek meg hátul.

A négy „középső” gyermek a keskeny szemben-padon, a három felnőtt meg hátul, a nagy Marika a kicsi Marikával az ölében középen, mellette balra a megviselt sorsú édesapa, jobbra meg Béla. És elindul a dugtig tele kocsi, a hajdani „kócsi szekér” kései utódja, vagy talán egyik utolsó még mindig használatban levő példánya, hogy hazavigye őket.

Megfogadtam, hogy ne kelljen gyalogolnunk. Nehéz lenne a sok gyermekkel, mondja a rokon, a valahányadik unokatestvér. A gyermekeknek is nagy esemény ez. Még ilyen díszes hintón sohasem ültek...

Közben a lovak ráfordulnak a város felé vezető útra, szembe a naplementével. Vörösen izzik az ég alja, szinte-szinte lángolnak a felhővégek, a nap körül kavargó-tornyosuló felhők szakadozott peremei. Hatalmasan vörössé növekedett a napkorong is, ahogy megéri a horizont alját, s szemmel láthatóan cammogva csúszik lefele. De mintha tűz csapna fel, lobogna fel onnan, lángoló tűz, csodálatos tűz, megváltó tűz!

– Istenem, ilyen még nem láttam soha!

Elöl Gyuri bácsi is megszólal:

– Nézzék, mintha égne!

Gyula is felemelkedik, s ahogy nézi ő is a csoda-látványt, elváltozott arccal mondja:

– Nem hallottátok? Egész Magyarország kint van az utcán! Szabadságot

követelnek az emberek! Igazságot követelnek! A rádióban a belügyminiszter ötpercenként szólítja fel a tömeget a rend betartására, s arra, hogy menjenek haza!

Gyuri halkán, a fogai között mondja:

– Istenem!

Ebbe az istenembe beleremeg valami parányi kicsi sejlő bizakodás.

Aztán súlyosbodón megismétli:

– Istenem!

Marika nem a vöröslő eget nézi, hanem az embere arcát, ahogy arra szinte valószínűtlenül esik a fény, s finoman derengi be a rajta megjelent ráncokat, melyeket drámaian felerősítenek az árnyékok. Izzik a fény, s rejtőzködve komorlik az árnyék az oly régen nem látott drága arcon.

Aztán megkérdezi:

– Hányadika is van ma?

– 23-a – feleli Gyuri. Október 23-a.

Majd: este hallgassátok meg ti is a rádiót... Hátha azok a lángok – s napnyugtára mutat – a megváltás lángjai is!

A Gyuri hangja: Ma 93 napja vittek el, csaltak törbe ezek az átkozottak!

A kocsi behúz a kapujuk elé...

A szomszédok – szemből és két oldalról is – kidugják a fejüket a megpattintott kapuk mögül, s üdvözlík az érkezőt.

Valahonnan – lehet, hogy fentről, az égből – mintha az örömöda hangjai zendültek volna fel:

"Lángolj fel, te égi csillag, s tündökölj ránk, fényözőn!"

A nap már lement, a fényözőn nem tündököl. Szinte zuhogva jön, hull rájuk a szürkület.

Senki sem kérdezi meg – nem merik megkérdezni? vagy már tudják? – hogy mi a döntés, mivel engedték haza.

A lépcső alatt ott áll az egész család. A hét gyermek s a három felnőtt. Mert már Sári mama is letotyogott, hogy átölelje régen várt fiát. A gyerekek ugrándoznak, a felnőttek nagyon-nagyon komorak. De ott van az arcokon az elébb lebukott nap reménysége is.

1956 októbere lángolva lebukó napjának a reménysége.

De ott a jelen ki nem mondott keserűsége is.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>I. Jutalomkirándulás</i>	7
<i>II. Az útra kelő</i>	20
<i>III. Zötyögő kocsin</i>	34
<i>IV. Derült égből...</i>	52
<i>V. Hollók, varjak...</i>	55
<i>VI. Kiszolgáltatottságban</i>	60
<i>VII. Az új valóság</i>	74
<i>VIII. A kinti világ, benti világ...</i>	90
<i>IX. Nesze neked, igazság</i>	107
<i>X. Emlékező álmok</i>	117
<i>XI. Az Őrző alatt</i>	130
<i>XII. A sorsunk arca</i>	140
<i>XIII. A bent világa</i>	154
<i>XIV. Bentről a kint</i>	159
<i>XV. A sötétség birodalmai</i>	171
<i>XVI. Hogy ne legyek olyan árva</i>	183
<i>XVII. Tudat-vallatón, magad építőn</i>	195
<i>XVIII. Börtönvilág és börtönvilág</i>	203
<i>XIX. Több fény itt, sötétség ott</i>	210
<i>XX. Hétköznapiak</i>	228
<i>XXI. Lét és törvény</i>	238
<i>XXII. Háború akkor és most</i>	268
<i>XXIII. Nem, nem és nem</i>	279
<i>XXIV. Még...</i>	283
<i>XXV. Jó-e embernek lenni?</i>	303
<i>XXVI. Nem bírom</i>	310
<i>XXVII. Inkább meghalni</i>	327
<i>XXVIII. Az akarat erő próbatétele...</i>	335
<i>XXIX. Ki tudja...</i>	354
<i>XXX. Az agy működik tovább</i>	368
<i>XXXI. Miért?</i>	395